

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ИСТОРИЈА

Мр Александра Костадиновић – Рачић

**ЖИВОТ И НАУЧНО ДЈЕЛО
ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2016.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY

M.Sc. Aleksandra Kostadinović – Račić

**THE LIFE AND SCIENTIFIC WORK OF
VLADIMIR ĆOROVIĆ**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2016.

Ментор: Проф. др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, ужа научна област Општа историја

Наслов докторске дисертације: *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића*

Резиме: Докторска дисертација под насловом *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића* припада тзв. историји историографије, односно једној дисциплини, у оквиру историјске науке, која је у претходних двадесетак година доживјела велики успон. Наведена теза има за циљ да осветли живот и волуминозно научно дјело једног од најплоднијих српских и југословенских историчара, који је до почетка Другог свјетског рата био један од најпризнатијих интелектуалаца свога времена, да би послје његове трагичне смрти, 1941. године, Ћоровићево дјело, на неки начин, било анатемисано, захваљујући, првенствено, комунистичким властима, које му, између осталог, никада нису „опростиле“ приврженост Двору и династији Карађорђевић, те високи положај у међународној масонерији. Имајући у виду да је библиографија Владимира Ћоровића библијских размјера, односно да прелази четвороцифрени број, у наведеној докторској тези нисмо анализирали сваку његову студију, расправу, приказ, чланак, рецензију..., јер би нас то одвело у непотребну ширину. Наиме, задатак нам је био да кроз анализу Ћоровићевог научног опуса укажемо на његове резултате, до којих је он дошао у својим истраживањима, али и да саопштимо у чему данашња историографија подржава или не подржава Владимира Ћоровића, односно колико су и да ли су његови научни резултати издржали суд времена? Докторска дисертација подијељена је на девет неједнаких поглавља, у којима се, осим животног пута Владимира Ћоровића, даје и преглед научних области из којих је он написао значајан број радова, почев од старије и новије историје, књижевности, филологије, помоћних историјских наука, историје историографије... Основну базу извора за проучавање и вредновање Ћоровићевог лика и дјела чине сачуване биљешке о њему, затим писана заоставштина, која се чува у Архиву Српске академије наука и уметности (САНУ), Ћоровићева библиографија, те радови других научника, који се односе на његово дјело, у којима су савремени истраживачи описали и вредновали Ћоровићеве научне резултате, на основу чега можемо закључити да је он био један од ријетких историчара који је увијек ишао корак испред својих савременика, без обзира на то што за поједине његове ставове не можемо рећи да су и дан данас оправдани и одрживи у науци.

Кључне ријечи: Владимир Ћоровић, живот, научно дјело, историја, историографија

Научна област: Општа историја, Национална историја

Научно поље: Историја

Класификациона ознака за дату научну област према CERIF шифрарнику: Н 220

Тип одабране лиценце Креативне заједнице (Creative Commons): CC BY-NC-ND (Ауторство – Некомерцијално – Без прераде)

Mentor: Prof. Dr Radivoj Radić, full time professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, narrow scientific area General history

The title of the doctoral dissertation: *The life and scientific work of Vladimir Ćorović*

Abstract: Doctoral dissertation entitled *The life and scientific work of Vladimir Corovic* belongs to history of historiography, respectively one discipline within the historical sciences, which in the past twenty years into high gear. That argument is intended to illuminate the life and voluminous scientific work of one of the most prolific Serbian and Yugoslav historians, who until the beginning of World War II was one of the most respected intellectuals of his time to after his tragic death in 1941, Ćorović work on somehow, was anathematized, thanks primarily to the communist authorities, which, among other things, never forgiven commitment to the Court and the Karađorđević dynasty, and a high position in the international freemasonry. Bearing in mind that the bibliography Vladimir Ćorović biblical proportions, or that exceed the four-digit number, in the above doctoral thesis we did not analyze his every study, discussion, the article, a review..., because it leads us into unnecessary width. The assignment was through analysis Ćorović scientific opus point to his results, to which he has learned in his research, but also to announce what's historiography supports or does not support Vladimir Ćorović, and how and whether his scientific results withstood the test of time? Doctoral dissertation is divided into nine unequal sections, in which, besides the life path of Vladimir Ćorović, an overview of the scientific fields in which he wrote a considerable number of works, ranging from older and recent history, literature, philology, auxiliary historical sciences, history of historiography... Primary resource base for the study and evaluation of Ćorović character and deeds preserved notes about him, then written legacy, which is kept in the Archives of the Serbian Academy of Sciences and arts (SANU), Ćorović bibliography, and other works scientists, referring to his work, in which the modern scientists describe and evaluate Ćorović scientific results based on which we can conclude that he was one of the few historians who always walked a step ahead of his contemporaries, regardless of the fact that for his individual attitude we can not say that they are still reasonable and sustainable in science.

Key words: Vladimir Ćorović, life, scientific work, history, historiography

Scientific area: General history, National history

Scientific field: History

Classification code for the scientific area by CERIF code book: H 220

Type of selected license (Creative Commons): CC BY-NC-ND (Autorship – Non Commercial – Without processing)

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

УВОД	7
------	---

I БИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

I.1. Од Мостара до Беча	27
I.2. Живот и рад у Сарајеву	31
I.3. Велеиздајнички процес у Бањалуци	35
I.4. Одлазак у Загреб	47
I.5. Научна каријера на Београдском универзитету	50
I.6. Ћоровићеве активности ван Београдског универзитета	61
I.7. Истраживачки рад у архивима	69
I.8. Посљедње године живота	76

II ВЛАДИМИР ЋОРОВИЋ КАО ИСТОРИЧАР

II.1. Синтезе као Ћоровићев лични печат	85
II.2. Осврт на радове из дубровачке историје	97
II.3. Новија историја из угла Владимира Ћоровића	104
II.4. Ријеч – двије и о другим темама	116

III СРПСКА СРЕДЊОВЈЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

III.1. Осврт Владимира Ћоровића на раније историје и прегледе књижевности	126
III.2. Житија	128
III.3. Повијесна слова	136
III.4. Стихови	137
III.5. Записи	139

III.6. Натписи	140
III.7. Повеље и писма	142
III.8. Љетописи и родослови	143
III.9. Апокрифи	144
IV СРПСКА СРЕДЊОВЈЕКОВНА КУЛТУРА У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА	146
IV.1. Средњовјековна култура у Србији	146
IV.2. Средњовјековна култура у Босни	158
IV.3. Народне пјесме и приповијетке	169
IV.4. Жене у средњовјековној књижевности и култури	176
IV.5. Херцеговачки манастири	180
IV.6. Болнице и школе	184
V ДУБРОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА	186
VI СТАРИЈА И НОВИЈА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА	192
VI.1. Осврт на радове из старије и новије књижевности	192
VI.2. О књижевности у Босни и Херцеговини	208
VI.3. О књижевном стваралаштву босанскохерцеговачких муслимана	212
VI.4. О књижевној и позоришној критици	219
VII РАД ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА НА ИЗДАВАЊУ ИЗВОРА	225
VII.1. Издавање извора	225
VII.2. О издавању записа и натписа	236
VII.3. Критика издања извора	245
VIII СУДБИНА РУКОПИСА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА	254
VIII.1. Злоупотријебљени рукописи Владимира Ћоровића	270
IX БИБЛИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА - ИСТОРИЈАТ	278

ЗАКЉУЧАК	284
БИБЛИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА (1898-2015) - ПРИЛОГ	294
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	482
1. Необјављени извори	482
2. Објављени извори	482
3. Литература	485
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА	508

Фотографија је преузета са: [https://sr.wikipedia.org/sr-el/Владимир Ђоровић](https://sr.wikipedia.org/sr-el/Владимир_Ђоровић)

Владимир Ђоровић

(1885-1941)

ПРЕДГОВОР

Писати о животу и научном дјелу Владимира Ћоровића представља, на неки начин, мач са двије оштрице. С једне стране, то је, свакако, велики изазов, ако имамо у виду да до данашњих дана није објављена ниједна научна монографија о животу и дјелу најплоднијег српског и југословенског историчара. С друге стране, ово је, у неку руку, незахвалан и нимало лак посао, јер пред собом имамо научно дјело једног историчара чија библиографија прелази четвороцифрени број, те је, самим тим, можемо окарактерисати као библиографију библијских размјера. Проблем је и у томе што Ћоровић није писао само радове из области историјске науке, већ је писао и публикувао радове и из других научних области попут књижевности, филозофије, етнологије, археологије, помоћних историјских наука и осталих сродних научних дисциплина. По томе се он, уосталом, и разликовао од других научних радника и специјализованих историчара, који су се, углавном, бавили, проучавањем једне временске епохе. Није искључено да су наведени подаци, између осталог, утицали на то што ни до данас нису објављена његова сабрана дјела, иако је Ћоровић то, без сумње, заслужио. Управо због његовог научног опуса, који је обиман и разноврсан, многи научници су мишљења да је готово немогуће да тај посао обави једна особа, већ да је потребно да се око тога ангажује тим стручних људи, гдје би свако, из свог угла, дао релевантну оцјену за Ћоровићево научно дјело.

Докторска дисертација под насловом Живот и научно дјело Владимира Ћоровића нема за циљ да анализира сваку његову монографију, студију, расправу, приказ или чланак, јер би нас то одвело у непотребну ширину. Наиме, намјера нам је, али и задатак, да дамо осврт на живот и научно дјело човјека који је до Другог свјетског рата био један од најијењенијих и најпризнатијих интелектуалаца свога времена, да би послје своје трагичне смрти, 1941. године, био анатемисан. Другим ријечима, настојаћемо да укажемо на научне резултате до којих је Ћоровић дошао у својим истраживањима, али и да саопштите да ли су ти научни резултати и дан данас заступљени у науци, односно у чему данашња историографија подржава или не подржава Владимира Ћоровића?

Наведена докторска теза подијељена је на (изузимајући Предговор, Увод, Закључак, Изворе и литературу и Списак скраћеница) девет неједнаких поглавља – Биографија Владимира Ћоровића, Владимир Ћоровић као историчар, Српска средњовјековна књижевност у дјелима Владимира Ћоровића, Српска средњовјековна култура у дјелима Владимира Ћоровића, Дубровачка књижевност у дјелима Владимира Ћоровића, Старија и новија књижевност у дјелима Владимира Ћоровића, Рад Владимира Ћоровића на издавању извора, Судбина рукописа Владимира Ћоровића и Библиографија Владимира Ћоровића – историјат (укључујући и Прилог који се односи на попис Ћоровићевих библиографских јединица од 1898-2015. године).

Овом приликом желим да изразим захвалност свом ментору, проф. др Радивоју Радићу, који је од самих почетака пратио мој рад и пружао ми свесрдну професионалну, али и људску подршку. На крају, али не и на посљедњем мјесту, искрену захвалност дугујем и својој породици, која ми је током свих ових година пружала несебичну помоћ.

УВОД

Српска критичка историографија већ је ушла у трећи вијек постојања (XIX, XX и XXI вијек) и сама по себи представља један историјски феномен. Један од њених најзначајнијих представника био је и Владимир Ћоровић (1885-1941), који се зналачки и компетентно бавио проучавањем разних епоха не само српске, већ и јужнословенске, односно балканске историје. Према ријечима Душана Т. Батаковића, Ћоровић је *припадао оној реткој врсти историчара који су визијом повести надмашили своје савременике*¹. У досадашњој историографији нико се није, на један детаљан начин, бавио животом и научним дјелом Владимира Ћоровића, иако он, и до данашњих дана, по броју објављених радова, следи за најплоднијег српског и југословенског историчара. Сама чињеница да је погинуо у авионској несрећи и да његови посмртни остаци никада нису пронађени, на особен начин употпуњују Ћоровићеву изванредно живописну биографију. Ту су и три године заточеништва на које је осуђен на Бањалучком велеиздајничком процесу, али и одбијање да, као један од најбољих студената, прими златни прстен цара Фрање Јосифа у знак протеста због анексије Босне и Херцеговине. О Ћоровићевом животном путу и научној каријери постоје поједини парцијални прилози, који освјетљавају само мали дио његовог научног стваралаштва, док, истовремено, велики број тема о којима је он писао, уопште, није истражен и коментарисан.

Докторска дисертација под насловом *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића* припада тзв. историји историографије, односно једној дисциплини у оквиру историјске науке, која је у претходних двадесетак година доживјела велики успон. Циљ наведене докторске тезе је у томе да се подробно освјетли животни пут и волуминозно научно дјело Владимира Ћоровића, које ће, по обиму, мало ко надмашити. Први дио рада биће посвећен биографији Владимира Ћоровића, која ће бити написана на основу сачуваних биљежака о њему, те на основу писане заоставштине која се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду. У другом, већем дијелу рада, биће

¹ Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, Приредио Душан Т. Батаковић, Београд 1990, 312.

наведена сва поља и научне области Ђоровићевог истраживања, а установиће се и његов допринос који је дао на том плану. Анализом Ђоровићевог научног опуса настојаћемо да укажемо на његове научне резултате, које ћемо упоредити са стањем у данашњој науци, уз процјену колико је његових закључака и претпоставки издржало строг, али и непристрасан суд времена, те, као такви, и данас важе за научне и вјеродостојне.

Основну базу извора за проучавање и вредновање научног дјела Владимира Ђоровића чини његова библиографија, која прелази четвороцифрени број. Други извор је Ђоровићева заоставштина, која се, као што смо већ поменули, чува у Архиву САНУ, док трећи фонд изворних података чине радови који се односе на његово дјело, у којима су савремени истраживачи описивали и вредновали његове научне резултате. Хеуристичку методу пратиће подробна и прецизна научна анализа Ђоровићевог научног опуса.

Иако о животу и научном дјелу Владимира Ђоровића, до данашњих дана, није објављена ниједна научна монографија, не можемо рећи да се о његовом опусу није писало, нарочито у првој половини XX вијека, односно до Ђоровићеве смрти (1941). Радови који су публиковани у том периоду били су, углавном, прикази других аутора, који су у њима износили своје позитивне или негативне оцјене на тада објављена Ђоровићева дјела (монографије, студије, расправе, чланке, приказе...).² Неријетко су у тадашњим дневним листовима, али и часописима, публиковане бројне полемике, које су се водиле између Ђоровића и других интелектуалаца тога времена. Послије Ђоровићеве смрти, или боље речено послије Другог свјетског рата, о њему (Ђоровићу) се мало писало. Узрок томе био је однос комунистичких власти према Ђоровићевом лику и дјелу, што је резултирало забраном објављивања његових научних радова.³ Као примјер, можемо навести његова постхумно објављена дјела *Света Гора и Хиландар до*

² Више о томе видјети: Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 325-352 (у даљем тексту: В. Ђоровић, *Scripta Minora*).

³ Стицајем несрећних околности, у тадашњим публикацијама, о Ђоровићу није написан ни некролог (осим некролога који је, у Чешкој, написала Милада Паулова – М. Paulova, *Vladimir Ćorović, Ročenka Slovanského ústava* (1947) 167-170), нити је његово научно дјело добило адекватну оцјену, иако је он био један од ријетких историчара који је критички оцијенио велики број радова не само својих претходника, већ и својих савременика.

шеснаестог века и *Историја Срба* или *Историја српског народа*. Наиме, Српска књижевна задруга одбила је да 1965. године објави Ђоровићево дјело под насловом *Српска средњевијековна држава и Света Гора*, иако је Фрањо Баришић написао позитивну рецензију, укључујући и неке примједбе. Ово дјело објављено је двадесет година касније под неодговарајућим насловом *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*⁴. Слична судбина задесила је и Ђоровићево капитално дјело *Историја Срба* или *Историја српског народа*, које је било припремљено за штампу још уочи Другог свјетског рата, али стицајем несрећних околности тада није објављено. Иако је било покушаја да се наведено дјело објави крајем седамдесетих, а затим и осамдесетих година прошлога вијека, оно је свјетлост дана угледало тек 1989. године, када је објављено у издању БИГЗ-а под насловом *Историја Срба*⁵. Исто дјело објављено је осам година касније (1997) под насловом *Историја српског народа*⁶ и до данас је доживјело безброј издања.

Изузимајући горе наведена дјела, Владимир Ђоровић је, на неки начин, доживио рехабилитацију 1956. године, када је постхумно објављен један његов научни рад који нам говори о начину сахрањивања и подизању надгробних споменика у нашим крајевима у средњем вијеку.⁷

Крајем шездесетих година XX вијека, о доприносу Владимира Ђоровића српској историографији пише академик Радован Самарцић у раду *Два Херцеговца у српској историографији. Владимир Ђоровић и Васиљ Поповић*⁸, гдје наводи да је Ђоровићево подручје интересовања било огромно, почев од историографије, филологије, књижевне историје, али и других научних дисциплина. Сходно томе, он је за Ђоровића први

⁴ В. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985 (у даљем тексту: В. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар*). Више о томе видјети у поглављу докторске дисертације под насловом *Судбина рукописа Владимира Ђоровића*.

⁵ В. Ђоровић, *Историја Срба*, Приредили Раде Михаљчић и Радош Љушић, Београд 1989.

⁶ В. Ђоровић, *Историја српског народа* I-III, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Бања Лука – Београд 1997.

⁷ V. Ćorović, *Prilog proučavanju načina sahranjivanja i podizanja nadgrobnih spomenika u našim krajevima u srednjem veku*, *Naše starine* 3 (Sarajevo 1956) 127-147 (у даљем тексту: V. Ćorović, *Način sahranjivanja*).

⁸ Р. Самарцић, *Два Херцеговца у српској историографији. Владимир Ђоровић и Васиљ Поповић*, *Зора*, Почасни број (1968/1969) 320-330, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 291-299.

употријебио одредницу *последњи полихисторик*⁹, имајући у виду да је Ћоровић с подједнаким знањем проучавао сложене историјске процесе од најстаријег доба до свога времена. Према Самарцићевим ријечима, Ћоровић је био свјестан у каквом се стању налазила српска историографија, али је, исто тако, схватао и своју улогу, коју би требало да обави. Тачније, Ћоровић је у својим научним радовима често писао о разним актуелним темама и догађајима и по томе се он разликовао од већине историчара, који су се, углавном, специјализовали за одређену научну област. С обзиром на то да је Ћоровић, понекад, сваких десет дана писао о некој новој теми, Самарцић се у наведеном раду осврнуо и на његов израз, који Ћоровић, због брзине којом је стварао научна дјела, није имао времена да његује, иако је био рјечит и књижевно обдарен. Анализирајући научни метод Владимира Ћоровића, Радован Самарцић наводи да је он остао везан за традиционалне методе бечке филолошке школе, којих се касније није могао ослободити.¹⁰ Већину својих ставова о Ћоровићевом научно-истраживачком раду Самарцић је поновио у дјелу *Писци српске историје*¹¹ (књига I и IV), гдје је дао и осврт на Ћоровићеву *Историју Југославије*¹², истичући да је аутор наведеног дјела био привржен идеји интегралног југословенства, а и генерацијски је био један од темеља те државе. Самарцић не спори да је ово дјело било *једина потпуна историја Југославије, у којој је вредност метода у извесној мери остала у зависности од вредности његових (Ћоровићевих) националних концепција*¹³.

Средином седамдесетих година XX вијека, о Ћоровићевим научним резултатима пише и Мирјана Богавац у раду *O doprinosu Vladimira Ćorovića proučavanju književne*

⁹ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, Београд 1976, 247.

¹⁰ Р. Самарцић, *Два Херцеговца у српској историографији. Владимир Ћоровић и Васиљ Поповић*, у: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 291, 293, 295, 299.

¹¹ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, 245-253; Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, Историја Југославије Владимира Ћоровића*, у: *Писци српске историје IV*, Београд 1994, 193-205.

¹² В. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933 (репринт издање, Београд 1989).

¹³ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, 252; Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, Историја Југославије Владимира Ћоровића*, у: *Писци српске историје IV*, 201.

*tradicije Bosne i Hercegovine*¹⁴. У наведеном раду ауторка истиче огромну Ђоровићеву ерудицију и наводи да су његови научни радови често цитирани, али, и поред тога, он у науци није добио достојну оцјену. Ђоровић је, према њеним ријечима, дао велики допринос науци, бавећи се проучавањем средњовјековне и народне књижевности, али и књижевном критиком, књижевном историјом, те традицијом и културном баштином. Као значајан сегмент Ђоровићевог научног опуса, Мирјана Богавац помиње и његов рад на проучавању историјских извора, гдје наглашава критичност коју је Ђоровић имао према своме раду, јер је *prvi u našoj sredini postavio zahtjev: kritični odnos i naučna mjerila, precizna određenost u principima naučnog rada*¹⁵. Осим тога, Богавац у свом раду указује и на културно-историјску димензију Ђоровићевих текстова, али и на његов допринос у проучавању историје босанско-херцеговачке културе, стављајући акценат на проучавање литерарног наслеђа муслимана.

У овом периоду, тачније 1976. године, Јеремија Д. Митровић¹⁶ објавио је, до тада, најпотпунију библиографију Владимира Ђоровића, о чему ће више бити ријечи у деветом поглављу докторске дисертације.¹⁷ Поменута библиографија састоји се из двије цјелине – у првом дијелу библиографије наведено је 858 Ђоровићевих радова (монографије, студије, расправе, прикази, критике, чланци, реферати...), који су објављени у периоду од 1898-1975. године¹⁸, док се у другом дијелу библиографије налази списак радова других аутора, који су се бавили проучавањем Ђоровићевог лика

¹⁴ М. Bogavac, *O doprinosu Vladimira Ćorovića proučavanju književne tradicije Bosne i Hercegovine*, Godišnjak odjeljenja za književnost, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Knj. III-IV (Sarajevo 1974-75) 197-226.

¹⁵ Исто, 203.

¹⁶ Јеремија Д. Митровић (1910-2011) био је српски историчар, универзитетски предавач, библиограф и библиотекар. Рођен је у селу Брзан (општина Баточина), 1910. године, гдје је завршио основну школу. Гимназију је завршио у Крагујевцу, а дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, на групи за историју, 1934. године. Једно вријеме радио је у Трећој и Седмој мушкој гимназији у Београду, а од 1938. године био је запослен на Филозофском факултету, као асистент. Током рата, два пута отпуштан је са Филозофског факултета, због тога што није хтио потписати *Апел српском народу* из 1941. године. Трећи пут отпуштен је са Факултета 1945. године. Од 1948. године био је запослен у Библиографском институту у Београду, а 1953. године засновао је радни однос у Народној библиотеци Србије, гдје је и пензионисан 1970. године. Последње године живота провео је у Националном дому у Владимиревцу, удаљеном 40-ак километара од Београда према Вршцу. Умро је 2011. године, у 101. години живота. – *Енциклопедија српске историографије*, Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, Београд 1997, 518 (Р. Михаљчић) (у даљем тексту: *ЕСИ*).

¹⁷ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

¹⁸ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 248-325.

и дјела. Ови радови објављени су у периоду од 1906-1973. године и има их, према Митровићевој евиденцији, 217.¹⁹ Митровић је, такође, указао и на изгубљене и сачуване рукописе Владимира Ћоровића, од којих су неки били завршени, док се за поједине рукописе то није могло, са сигурношћу, утврдити. Он нам, на крају, доноси и списак Ћоровићевих рукописа (или дијелова рукописа), који су имали своје наслове или им се наслов могао одредити према садржају текста. Аутор Ћоровићеве библиографије рукописе није груписао према темама, јер се, према његовим ријечима, није увијек могла тачно одредити природа рукописа. Наведени списак рукописа урађен је као цјелина, азбучним редом наслова, уз које је дат број страна сваког рукописа (осим у неколико случајева), те покоја биљешка.²⁰

Крајем осамдесетих година прошлог вијека (1989) о Ћоровићу, као једном од значајнијих представника критичке мисли у Босни и Херцеговини, пише и Славко Леовац у свом раду *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*²¹. У наведеном раду Леовац нам, између осталог, даје осврт на поједине Ћоровићеве студије као што су *Историја српскога академског друштва „Зоре“ у Бечу*²²(1905), *Војислав Илић*²³(1906), *Светислав Стефановић*²⁴(1906), *Мехмед-бег Капетановић*²⁵(1911), *Лукијан Мушицки*²⁶(1911), *Његошев десетерац*²⁷(1925), *Прота Матеј Ненадовић*²⁸(1928)... Аутор рада осврнуо се и на Ћоровићеве огледе о Љубомиру Недићу²⁹, Алекси Шантићу³⁰, затим на оглед о роману *Нечиста крв* Борисава Станковића³¹, истичући,

¹⁹ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 325-352.

²⁰ Исто, 352-355.

²¹ S. Leovac, *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*, Трећи програм Radio Sarajeva XVII/62 (Sarajevo 1989) 54-67.

²² В. Ћоровић, *Историја Зоре. Прилог историји омладинског покрета*, Омладински гласник 9 (Рума 1905) 239-249.

²³ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, Пријеглед Мале библиотеке III (Мостар 1906) 158-207.

²⁴ В. Ћоровић, *Светислав Стефановић*, Пријеглед Мале библиотеке I (Мостар 1906) 15-25.

²⁵ В. Ћоровић, *Мехмед бег Капетановић*, Сарајево 1911.

²⁶ В. Ћоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, ЛМС, Књ. 276-284 (Нови Сад 1911), Књ. 276, Св. 4, 1-33; Књ. 277, Св. 5, 25-49; Књ. 278, Св. 6, 18-43; Књ. 279, Св. 7, 27-48; Књ. 280, Св. 8, 30-57; Књ. 281, Св. 9, 33-57; Књ. 282, Св. 10, 28-53; Књ. 283-284, Св. 11-12, 25-47.

²⁷ В. Ћоровић, *Његошев десетерац*, Мисао XIX/5-6 (Београд 1925) 1371-1379.

²⁸ В. Ћоровић, *Прота Матеј Ненадовић. Живот и рад, Целокупна дела*, Народна просвета, Београд [1928] стр. VII-LXIV.

²⁹ *Љубомир Недић, Целокупна дела*, Књига друга, За штампу приредили Владимир Ћоровић и Боривоје Недић, Београд 1937.

³⁰ В. Ћоровић, *Алекса Шантић, Песме*, Књижевни југ [Загреб 1918] 5-12; Исто, *Алекса Шантић*, Политика бр. 4323 (Београд 1920) 1-2; Исто, *Алекса Шантић и критика*, СКГ, НС XI/4 (Београд 1924)

при томе, да је Ћоровићев методолошки приступ био традиционалан, односно такав да је периодизација била подређена националној историографији. Према Леовчевим ријечима, Ћоровић је настојао да своје искуство критичара повеже са својим искуством историчара књижевности, посматрајући књижевна дјела у зонама историје, што је веома често резултирало тиме да, у његовим радовима, умјетничка структура и вриједност дјела буду занемарене.³² Упоредјујући Ћоровића као историографа и књижевног историчара и критичара, Леовац је сагласан са Радованом Самарцићем и његовим мишљењем да је Ћоровић био *речит, писмен, готово обдарен историчар. Али он није имао способности да пише много и брзо, а да истовремено негује стил, дотерује фразу, избегава неравнине и неконкретности*³³, наглашавајући, ипак, да се мало који Ћоровићев рад из области књижевности може мјерити са његовим капиталним дјелима из историје као што су *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* (1936) и *Историја Босне* (1940).

Исти аутор, двије године касније (1991), пише о Владимиру Ћоровићу у дјелу *Књижевна критика у Босни и Херцеговини 1878-1941*³⁴, али стицајем ратних околности ова монографија уништена је у сарајевској штампарији заједно са већином књига, са истог пројекта, а од цијелог тиража сачувана су само 2-3 ауторска примјерка, која данас представљају праву библиографску вриједност.³⁵

283-290; Исти, *Алекса Шантић и новији књижевни покрет у Мостару*, Мисао XIV/4 (Београд 1924) 241-288 и Политика бр. 5606 (Београд 1924) 3-4; Исти, *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио и предговор написао Др Владимир Ћоровић, Књига трећа, Београд 1932, XLX-LXIII; Исти, *Алекса Шантић и мостарске Гусле*, Политика бр. 9275 (Београд 1934) 1; Исти, *Алекса Шантић о новијим нашим писцима*, СКГ, НС XLI/5 (Београд 1934) 341-344.

³¹ В. Ћоровић, *О Нечистој крви*, Хрватска њива 25 (Загреб 1918) 422-425; 26, 442-444; 27, 457-459; 28, 478-481.

³² S. Leovac, *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*, 55, 66.

³³ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје* I, 252.

³⁴ С. Леовац, *Књижевна критика у Босни и Херцеговини 1878-1941. Прилози за историју књижевности Босне и Херцеговине*, Институт за књижевност, Сарајево 1991. Поменуто дјело значајно је по томе што представља једину историју књижевне критике у Босни и Херцеговини до почетка Другог свјетског рата.

³⁵ Наведену књижевно-историјску студију нисмо успјели да пронађемо, али је биљежимо према тексту Радомира Ивановића и Предрага Палавестре. – Р. Ивановић, *О односу поетике и ноетике (Леовчеви интерпретативни модели у монографијама о српским писцима XX века)*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I (Бања Лука – Српско Сарајево 1999) 22 (нап. бр. 16); П. Палавестра, *Историја критичке мисли у Босни и Херцеговини*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I (Бања Лука – Српско Сарајево 1999) 75, 77.

Осим што је 1976. године приредио библиографију Владимира Ћоровића, Јеремија Д. Митровић је, шеснаест година касније (1992), написао и његову краћу биографију, у којој је ширу читалачку публику упознао не само са животом и радом најплоднијег српског историчара, већ и са његовим доприносом нашој науци и култури.³⁶ На двадесет-ак страница двостубачног текста, Митровић нам износи неке од најзначајнијих догађаја из Ћоровићеве биографије, почев од његовог одрастања у Мостару, студирања у Бечу, рада у Земаљском музеју у Сарајеву, боравка у зеничком и травничком затвору, одласка у Загреб, а потом у Београд, гдје је, уосталом, и започео универзитетску каријеру и провео највећи дио свога живота. Писац Ћоровићеве биографије осврнуо се и на његову трагичну погибију, 1941. године, али и на неправедно занемаривање његовог лика и дјела, од стране комунистичке власти и појединих историчара, истичући да Ћоровић то није заслужио, с обзиром на његове научне резултате.

Занимљиве појединости о Ћоровићевом животу и научном опусу доноси нам и Борис Нилевић у раду *Mostar u djelu historičara Vladimira Ćorovića*³⁷(1997). У наведеном раду Нилевић се осврнуо на Ћоровићев животни пут, његову службу у Сарајеву, тежњу да се побољша научни рад оснивањем библиотека и набављањем потребне литературе, али и на Ћоровићеве радове о Мостару, у којима он говори о књижевном и културном стваралаштву у граду на Неретви.

Исте године (1997), Раде Михаљчић приредио је за штампу дјело Владимира Ћоровића под насловом *Стари српски записи и натписи*³⁸, у којем нам доноси 157 записа и натписа који датирају од XII до XVII вијека. Наведено дјело Ћоровић је планирао да објави у марту 1941. године, али стицајем несрећних околности то се није догодило. Текст Ћоровићевог рукописа имао је 83 стране и шест илустрација, а у овој збирци записа и натписа налазе се двије врсте грађе. Једна врста грађе односи се на

³⁶ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, Споменик САНУ СХХХИ, Одељење историјских наука, Књига 7 (Београд 1992) 241-259.

³⁷ В. Нилевић, *Mostar u djelu historičara Vladimira Ćorovića*, *Hercegovina* 9 (Mostar 1997) 151-157 (=Б. Нилевић, *Мостар у дјелу Владимира Ћоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 322-328.

³⁸ В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за штампу, разговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997.

нове записе и натписе које је, на разним путовањима, прикупио Ћоровић или његови пријатељи, док се друга врста грађе односи на раније познати епиграфски материјал који је Ћоровић поново прегледао, исправио и критички допунио.³⁹

Годину дана касније (1998), Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић објавили су дјело *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*⁴⁰, гдје се налази осам радова Владимира Ћоровића, који су, том приликом, први пут публиковани. Ријеч је о радовима *Уводне белешке из студије Проблеми хисторије Јужних Словена, Топономастички прилози, Границе старе требињске области, Примедбе о Дукљаниновој хроници, Историја Босне и Богумили, Епиграфски споменици на народном језику, Завршне (несређене?) странице из књиге Света Гора и Хиландар и Хагиографија*. У наведеном дјелу Маринковић нас упознаје и са насловима Ћоровићевих непознатих (запостављених или заборављених) радова (1899-1996), који се не налазе у библиографији Владимира Ћоровића коју је приредио Јеремија Д. Митровић. Самим тим, он је допунио Митровићеву *Библиографију Владимира Ћоровића* за 147 библиографских јединица, а указао нам је и на библиографије Владимира Ћоровића које су објављене у периоду од 1905-1989. године. Осим тога, Маринковић нам доноси списак одредница (297) које је Ћоровић урадио за ћирилично издање Станојевићеве *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке*⁴¹, као и списак Ћоровићевих необјављених реферата, извјештаја, приједлога и оцјена, који су били поднесени Српској краљевској академији у периоду од 1922. до 1941. године. У наставку текста дат је увид у дјелимичну реконструкцију корпуса необјављених предавања Владимира Ћоровића (1920-1935), а ту је и списак докторских дисертација

³⁹ В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, 4-92; Р. Михаљчић, *Поговор и допуне*, у: В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио Владимир Ћоровић*, Београд 1997, 76.

⁴⁰ В. Ћоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 9-243 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Scripta Minora*). У наведеном дјелу објављено је, као што смо већ поменули, и репринт издање Митровићеве *Библиографије Владимира Ћоровића* (247-355 стр.).

⁴¹ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка I-IV*, Београд 1926-1929 (у даљем тексту: *Народна енциклопедија*).

Ђоровићевих ученика (1926-1941), као и Маринковићеви коментари на поједине Ђоровићеве радове.⁴²

Крајем прошлог вијека (1998), у Гацку је одржан научни скуп на тему *Владимир Ђоровић – живот и дјело*, гдје су бројни учесници изложили реферате о научно-истраживачком раду најплоднијег српског и југословенског историчара. На поменутом научном скупу Раде Михаљчић изложио је реферат под насловом *Синтезе Владимира Ђоровића*⁴³, истичући да се Ђоровић приликом писања синтеза увијек руководио културно-историјским аспектом, који је, по њему, неодвојив, нарочито када је ријеч о старијем периоду наше историје и књижевности. Михаљчић истиче да су Ђоровићеве синтезе настале на основу његових самосталних истраживања, али му замјера подјелу на поглавља, која није увијек најпрецизнија, јер се Ђоровић, према његовом мишљењу, определио, претежно, за хронолошку периодизацију, а не на подјелу која је заснована на унутрашњем развоју државе и друштва, са тематски јасно омеђеним целинама⁴⁴.

Реферат о Ђоровићевим синтезама саопштио је и Ненад Љубинковић. У раду *Владимир Ђоровић – писац историјских синтеза – писац Историје српског народа*⁴⁵, Љубинковић указује на то да је Ђоровић увијек знао за одабере праве теме о којима ће писати, затим била му је важна поступност и систематичност у разматрању проблема, а имао је и наглашену склоност ка синтетичком сагледавању збивања.⁴⁶

Осврт на Ђоровићева научна истраживања, из области старије и новије књижевности, дао је Бранко Милановић, наводећи неке од најзначајнијих Ђоровићевих

⁴² Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу, поводом његових дела*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 365-503 (у даљем тексту: Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*).

⁴³ Р. Михаљчић, *Синтезе Владимира Ђоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 157-166.

⁴⁴ *Исто*, 162.

⁴⁵ Н. Љубинковић, *Владимир Ђоровић – писац историјских синтеза – писац Историје српског народа*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 177-187.

⁴⁶ *Исто*, 181.

радова о Лукијану Мушицком, Војиславу Илићу, Алекси Шантићу, Милутину Бојићу...⁴⁷

Реферат Сава Скока односио се на улогу Владимира Ћоровића у обради новије ратне историје Срба, односно на Ћоровићеве научне резултате о Балканским ратовима и Првом свјетском рату.⁴⁸

О научном стваралаштву Владимира Ћоровића говорили су и Ђорђе Пиљевић⁴⁹ и Душан Берић⁵⁰, који је посебно истакао значај Ћоровићеве студије о Мостару и његовој Српској православној општини (1933), гдје је аутор (Ћоровић) приказао њен постанак, развој и њено дјеловање у одбрани и очувању националног духа, у вријеме кад је над народом постојала потпуна окупациона власт (турска, а касније и аустро-угарска) и кад су српско национално име и језик били забрањени. С друге стране, Берић је указао и на низ детаља који су Ћоровићу, по свему судећи, промакли приликом архивских истраживања о наведеној теми. Према Берићевим ријечима, Ћоровићу је промакао податак који се односи на сарадњу између црквених општина и Епархијских савјета око оснивања окружних библиотека по Босни и Херцеговини, а није му било познато ни да је Српска православна општина у Мостару издавала зајмове трговцима, од чега су, касније, намириване разне школске потребе.⁵¹

Саопштење Горана Максимовића односило се на докторску дисертацију Владимира Ћоровића о Лукијану Мушицком, у којем Максимовић ставља акценат на Ћоровићев методолошки поступак у наведеној тези, односно на обједињавање

⁴⁷ Б. Милановић, *О неколиким књижевним увидима Владимира Ћоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 167-176.

⁴⁸ С. Скоко, *Улога Владимира Ћоровића у обради новије ратне историје Срба*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 188-195.

⁴⁹ Ђ. Пиљевић, *Историја у служби народа*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 196-209.

⁵⁰ Д. Берић, *Владимир Ћоровић (1885-1941) и историја српских православних општина у Босни и Херцеговини 1700-1878-1918.*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 210-219.

⁵¹ *Исто*, 211, 218-219.

историјско-филолошког, биографског и критичко-естетичког приступа.⁵² Он не спори да Ћоровићева студија о Лукијану Мушицком заслужује високу оцјену, али, ипак, му замјера што је на неким мјестима био превише критичан, а понекад и неодмјерен у исказивању судова, питајући се да ли су разлог томе биле Ћоровићеве младе године и жеља и потреба за посебношћу и ексклузивношћу?⁵³

Један од реферата на научном скупу односио се на методологију Ћоровићевих дјела, о чему је говорио Мирољуб Јоковић у раду *Методологија као стратегија просвећивања*⁵⁴. У наведеном раду, Јоковић је указао на неке Ћоровићеве противурјечности, односно како се, понекад, под притиском захтјева времена изневјере методолошка начела. Сходно томе, Јоковић помиње да је Владимир Ћоровић велики дио својих научних радова посветио Светом Сави, али му замјера што није обратио пажњу на богословље Светог Саве. Према његовим ријечима, на то је утицала методолошка основа Ћоровићевог рада, односно то је био један од разлога због чега Ћоровић није показао интересовање за поменућу димензију Савине личности.⁵⁵ Друга Јоковићева примједба односила се на Ћоровићев приједлог да се Срби, ради „мира у кући“ и ради заједничког и бољег живота, одрекну ћирилице и ијекавског нарјечја, а да Хрвати прихвате екавицу, односно екавску латиницу. Ћоровић је, према његовом мишљењу, требало да се држи строго научних и историјских критеријума, а не да прибјегава мијешању науке, политике и пожељне историје и да предлаже нешто што се коси са општим методолошким поставкама науке и интересима српског народа. Јоковић, даље, наглашава да, овим примједбама, није имао намјеру да оспори Ћоровићево научно дјело, већ да укаже на то да *тамо где се сукоби хабитус*

⁵² Г. Максимовић, *Докторска теза Владимира Ћоровића о Лукијану Мушицком*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 220-231. Докторску тезу о Лукијану Мушицком Ћоровић је одбранио на Универзитету у Бечу, 1908. године, пред Комисијом у којој су били Ватрослав Јагић, Константин Јиречек и Милан Решетар. Три године касније (1911), Ћоровић је наведену дисертацију, уз одређене допуне и корекције, објавио у *Летопису Матице српске*. - В. Ћоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, ЛМС, Књ. 276-284 (Нови Сад 1911), Књ. 276, Св. 4, 1-33; Књ. 277, Св. 5, 25-49; Књ. 278, Св. 6, 18-43; Књ. 279, Св. 7, 27-48; Књ. 280, Св. 8, 30-57; Књ. 281, Св. 9, 33-57; Књ. 282, Св. 10, 28-53; Књ. 283-284, Св. 11-12, 25-47.

⁵³ Г. Максимовић, *Докторска теза Владимира Ћоровића о Лукијану Мушицком*, 231.

⁵⁴ М. Јоковић, *Методологија као стратегија просвећивања*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 232-239.

⁵⁵ *Исто*, 236.

*историчара и научника са хабитусом политичара и добронамерног прагматичара, да је таква култура увек на губитку без обзира о каквом се човеку ради*⁵⁶.

О Ђоровићевом проучавању старе српске књижевности говорио је и Војислав Максимовић у раду *Владимир Ђоровић као истраживач старе српске књижевности*⁵⁷. Максимовић сматра да је немањићи период, по Ђоровићу, био веома значајан у стваралачком и духовном смислу, па му је, самим тим, Ђоровић и посветио велику пажњу у свом научно-истраживачком раду. У прилог томе, он наводи низ Ђоровићевих студија у којима се аутор бавио проучавањем старих текстова, житија, записа, натписа...

Реферат Луке Шекаре односио се на Ђоровићеве радове из области народне књижевности⁵⁸, гдје нам је аутор указао на Ђоровићева интересовања за народне приповијетке, народне тужбалице, али и народне умотворине, које су значајне не само са књижевног, већ и са културно-историјског аспекта.

Младен Шукало осврнуо се у свом реферату на Ђоровићев живописни стил и начин приповиједања историје, указујући да животност таквог казивања подразумијева и позивање на народну традицију која, у суштини, није поуздана, али може помоћи историчару да *трага за суштинским елементима националног бића и да их тумачи у оквирима ширих друштвених, политичких и културних кретања. Такво ослањање на народну, епску, традицију даје јој, у оваквим текстовима какви су Ђоровићеви, другачију вриједност, али не тако што ће њезине елементе уздизати на ниво релевантне историјске грађе него, обрнуто, што ће научно утврђеној грађи придодати епски дух казивања. Зато Ђоровић и прибјегава сликању портрета из*

⁵⁶ М. Јоковић, *Методологија као стратегија просвећивања*, 239.

⁵⁷ В. Максимовић, *Владимир Ђоровић као истраживач старе српске књижевности*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 241-256.

⁵⁸ Л. Шекара, *Неколико запажања уз Ђоровићеве радове о народној књижевности*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 257-267.

историјске прошлости, јер помоћу таквих слика могуће је створити једну општу визију о судбини једног народа⁵⁹.

Године 1999., на основу Ћоровићевог рукописа који се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, Мирјана Д. Стефановић приредила је за штампу антологију српске родољубиве поезије под насловом *Избор новијих родољубивих пјесама српских*⁶⁰. Наведена антологија настала је, по свему судећи, у Сарајеву, уочи Првог свјетског рата, али није познато због чега је Ћоровић није тада публиковао? Да ли је разлог томе био почетак Великог рата или неке друге, непредвиђене, околности? Овome би требало додати да антологија, осим предговора, садржи и избор пјесама, чији су аутори Милета Јакшић, Мирко Королија, Сима Пандуровић, Вељко Петровић, Милан Ракић, Милан Ћурчин и Алекса Шантић.⁶¹

О Ћоровићевом књижевном раду пише и Станиша Тутњевић у дјелима *Динамика српског књижевног простора*⁶² и *Књижевни рад Владимира Ћоровића*⁶³, истичући да су Ћоровићеви прикази и прегледи српске и југословенске књижевности увијек били критички. Тутњевић, такође, запажа да је Ћоровић, у својим радовима, увијек говорио о књижевности у Босни и Херцеговини, а не о књижевности Босне и Херцеговине, што нам јасно говори да та књижевност, по Ћоровићу, није имала неки посебан статус, у односу на српску и хрватску књижевност, већ је била њен саставни дио. Осим тога, Тутњевић указује и на Ћоровићев допринос на пољу проучавања народне и средњовјековне књижевности, гдје се Ћоровић, према његовим ријечима, више базирао на историјско проучавање, док је стилске и поетичке карактеристике

⁵⁹ М. Шукало, *Између епског и историјског: Портрет као жанр*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 272.

⁶⁰ М. Д. Стефановић, *Непознати рукописи Владимира Ћоровића (1. Избор новијих родољубивих пјесама)*, ЛМС 463/4 (Нови Сад 1999).

⁶¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета“ Билећа – Гацко 2006, 227 (у даљем тексту: Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*).

⁶² С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора. Простор српске књижевности у виђењу Владимира Ћоровића*, Бања Лука 2000, 29-130 (у даљем тексту: С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*).

⁶³ С. Тутњевић, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, Свеске, Задужбине Иве Андрића 17 (Београд 2000) 167-242.

средњовјековних дјела оставио по страни. Фрагментарне податке о Владимиру Ћоровићу Тутњевић нам доноси и у дјелу *Мостарски књижевни круг*⁶⁴.

Са приређивањем Ћоровићевих необјављених рукописа није се стало ни почетком XXI вијека, када је Светлана Томин приредила за штампу рукопис његове студије *Српска деспотовина у Срему*⁶⁵. Према ријечима приређивача, рукопис наведене студије има двадесет три стране и писан је руком Владимира Ћоровића, на хартији формата А-4. Већи дио студије Ћоровић је унио у своје дјело *Историја Југославије*⁶⁶, а преузете дијелове текста, на појединим мјестима, је проширивао или стилски мијењао. Иако је студија *Српска деспотовина у Срему* послужила Ћоровићу као основа за неколико одјељака *Историје Југославије*, она, у суштини, представља засебну цјелину и од *Историје Југославије* разликује се по томе што садржи напомене испод основног текста. О српској деспотовини у Срему Ћоровић је писао и у свом дјелу *Историја Срба*⁶⁷, али текст у овом дјелу разликује се од текста поменутог студије.

Године 2006., Боривоје Маринковић објавио је, до сада, најобимније дјело о Ћоровићевом научном опусу под насловом *Скривени свет Владимира Ћоровића*⁶⁸. У књизи која има 1063 странице, он се потрудио да нам укаже на велики број Ћоровићевих рукописа који су заборављени или које је аутор намјеравао објавити, али до тога, из ко зна којих разлога, није дошло. У наведеном дјелу Маринковић нам презентује и библиографије тзв. другог реда, које истраживачима могу бити корисне да сагледају у цјелини не само научно дјело Владимира Ћоровића, него и дјела других аутора. Осим тога, он, и овај пут, доноси допуну Ћоровићеве библиографије (1903-2005), коју је употпунио за 281 библиографску јединицу, а упознаје нас и са списком одредница (307) које је Ћоровић урадио за латинично издање Станојевићеве *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке*. Послије тога, слиједи најобимнији дио књиге, гдје нам аутор, до детаља, даје преглед Ћоровићевих непостојећих,

⁶⁴ С. Тутњевић, *Мостарски књижевни круг, Владимир Ћоровић*, Београд 2001.

⁶⁵ В. Ћоровић, *Српска деспотовина у Срему (рукопис из оставштине)*, Приредила Светлана Томин, Свеске Матице српске бр. 38, Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија књижевности и језика, Св. 10 (Нови Сад 2002) 60-81.

⁶⁶ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 1989².

⁶⁷ В. Ћоровић, *Историја Срба II*, 122-136.

⁶⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета“ Билећа – Гацко 2006.

недовршених, уништених и недовољно протумачених дјела. Једно поглавље књиге односи се на тзв. ефекат понављања у Ћоровићевим дјелима, по чему је он био познат, док је сљедеће поглавље посвећено злоупотријебљеним рукописима Владимира Ћоровића од стране Татомира Вукановића, али и других аутора. На крају књиге, Маринковић нас упознаје са снимцима појединих Ћоровићевих рукописа, који су пронађени у његовој библиотеци и породичној заоставштини. Ту су, између осталог, објављени дијелови текста Ћоровићевог недовршеног рукописа о Историји српске и хрватске књижевности, текст о Луки Грђићу – Бјелокосићу, из 1919. године, Преглед југословенске историографије XIX и XX вијека, који је Ћоровић објавио 1927. године у француском часопису *Revue historique*, затим рукописи недовршених студија о босанским и хумским повељама, о Растку Немањићу, непотпуно сачувани препис из једног рукописа манастира Завала... Осим тога, аутор нам доноси и попис Ћоровићевих „готових или скоро готових“ рукописа (књига, студија, чланака), попис Ћоровићевих курсева за студенте историје Филозофског факултета у Београду, списак тема за Ћоровићева будућа истраживања из области националне историографије, три писма Драгутина Костића (из 1911. године), два писма Николе Радојчића (из 1920. године), те по једно писмо Михаила Ласкариса (из 1933/34. или 1934/35. године?) и Ристе Јеремића (из 1939. године), која су била упућена Владимиру Ћоровићу.⁶⁹

Други дио необјављених рукописа Владимира Ћоровића приредила је за штампу Мирјана Д. Стефановић 2007. године. У књизи под насловом *Српска земља и српска историја*⁷⁰ публиковано је седам Ћоровићевих радова из области старије српске историје, историографије и штампарства, а ријеч је о радовима *Растко Немањић, Српско средњовековно новчарство, Босанске и хумске повеље, Босанско-херцеговачка властела (Брајило Тезаловић, породица Николић, породица Златоносовић, породица Љубишић, Милорадовићи, Сандаљ Хранић, херцег Стјепан Вукчић Косача), Папа Климент VIII и српски устанак крајем XVI – почетком XVII века (фрагменти), О старим рукописним и штампаним књигама, штампарству и књижарству, те Историчари и историјски рад код Југословена*. Према ријечима Мирјане Д.

⁶⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 29-1063.

⁷⁰ В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја (Необјављени рукописи 2)*, Приредила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад 2007 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*).

Стефановић, радови су распоређени тематски, а не хронолошки, правопис је усклађен према данашњем правопису, а од научне апаратуре приређивач је припремио и два регистра – именски регистар и регистар географских појмова.⁷¹

О Ћоровићевом доприносу на пољу српске средњовјековне књижевности и културе пише и Славица Васиљевић – Илић у својој докторској дисертацији под насловом *Српска средњовјековна књижевност и култура у дјелу Владимира Ћоровића*⁷²(2007). У наведеном дјелу аутор(ка) нас упознаје са Ћоровићевим научним истраживањима и резултатима до којих је он дошао проучавајући поменуте научне области, али нам даје и коментаре других научника, који су прихватили или нису прихватили Ћоровићеве ставове о појединим питањима. Васиљевић – Илић није запоставила ни Ћоровићев рад на издавању извора који, у суштини, претходи сваком озбиљном књижевно-историјском истраживању.

У новије вријеме о Ћоровићу, као рагузеологу, пише и Мирјана Арежина у својој студији *Владимир Ћоровић и Дубровник*⁷³(2015). Наслов студије јасно нам указује да се Арежина фокусира на проучавање Ћоровићевог научно-истраживачког рада који се односи на рагузеолошке теме, првенствено на дубровачку историју и дубровачку књижевност.

Већ смо поменули да су Ћоровићева дјела, захваљујући самовољи политичке бирократије, до средине осамдесетих година XX вијека била под ембаргом, односно нису објављивана и прештампавана. Међутим, послје тога времена ситуација се увелико промијенила, тако да се отишло у другу крајност. Бројни издавачи такмичили

⁷¹ В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 293-294.

⁷² С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност и култура у дјелу Владимира Ћоровића*, Бања Лука 2007 (у даљем тексту: С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*). Васиљевић – Илић посветила је научном дјелу Владимира Ћоровића и радове под насловом *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора и Један сегмент Ћоровићевих интересовања*. – С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, Филозофски факултет у Бањалуци, Научни скупови, Књига 6, Том I, Бањалучки новембарски сусрети, Зборник радова са Научног скупа *Наука и образовање* (Бања Лука, 11-12. новембра 2005) 303-325; Иста, *Један сегмент Ћоровићевих интересовања*, Свеске Матице српске, Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија књижевности и језика, Св. 13 (Нови Сад 2007) 117-149.

⁷³ М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, Бања Лука 2015. Осим наведеног дјела, Арежина у једном од својих радова пише и о Владимиру Ћоровићу као рецензенту. – М. Арежина, *Владимир Ћоровић као рецензент. Рецензија рада „Дубровачки трибути“ Михаила Динића*, Годишњак Друштва чланова Матице српске у Републици Српској 4-5 (2015) 519-527.

су се ко ће од њих објавити више Ћоровићевих дјела, у чему је предњачило публикавање *Историје Срба* или *Историје српског народа*. Захваљујући објављивању појединих сачуваних рукописа из Ћоровићеве заоставштине, књижевна и историјска наука постале су богатије за резултате његових научних истраживања, од којих су нека издржала и данашњи суд времена. У прилог томе, поменућемо нека Ћоровићева дјела која су у новије вријеме приређена од стране других аутора, изузимајући дјела *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* и *Историја Срба* или *Историја српског народа*, о чему ће више бити ријечи у наредним поглављима докторске дисертације (*Владимир Ћоровић као историчар и Судбина рукописа Владимира Ћоровића*).

Године 1990. Душан Т. Батаковић приредио је дјело *Портрети из новије српске историје*⁷⁴ које, на неки начин, представља збирку радова Владимира Ћоровића о значајним историјским личностима из XIX и с почетка XX вијека.⁷⁵ Према ријечима приређивача, одабрани су портрети оних личности о којима је Ћоровић често писао, као што су Карађорђе Петровић⁷⁶, прота Матија Ненадовић⁷⁷, Вук Караџић⁷⁸, Кнез Иво од Семберије⁷⁹, Лука Вукаловић⁸⁰ или чији је рад, као примјер, он желио да истакне младим нараштајима (Петар II Петровић Његош⁸¹, Петар Прерадовић⁸², Иван Фрањо Јукић⁸³, Хусеин-бег Градашчевић⁸⁴, Владимир Јовановић⁸⁵, Петар I Карађорђевић⁸⁶). Ћоровићеви радови о овим личностима писани су у различитим приликама и

⁷⁴ Све текстове Ћоровићевих радова приређивач горе наведеног дјела објавио је без измјена, изузимајући потребна усаглашавања са правописним правилима што се тиче писања великог и малог слова, растављеног и састављеног писања ријечи и интерпункције. - Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, Приредио Душан Т. Батаковић, Београд 1990.

⁷⁵ У напоменама које слиједе (76-93) наведени су наслови Ћоровићевих прештампаних радова, које је приређивач објавио у дјелу *Портрети из новије српске историје*.

⁷⁶ В. Ћоровић, *Карађорђе и Први српски устанак*, Библиотека Коларчевог Народног Универзитета, Књига 30, Београд 1937.

⁷⁷ В. Ћоровић, *Прота Матеј Ненадовић. Живот и рад (Прота Матеј Ненадовић, Целокупна дела)*, Народна просвета, Београд 1928.

⁷⁸ В. Ћоровић, *Вук као историчар*, СКГ, НС LI/5 (Београд 1937) 373-383.

⁷⁹ В. Ћоровић, *Кнез Иво од Семберије*, Мисао XXXVIII/7-8 (Београд 1932) 457-462.

⁸⁰ В. Ћоровић, *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852-1862 године*, СКА, Београд 1923.

⁸¹ В. Ћоровић, *Његош на почетку своје владе*, Политика бр. 9226 (Београд 1934) 13.

⁸² В. Ћоровић, *Петар Прерадовић према Србима*, у: *Покрети и дела*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1920, 103-119.

⁸³ В. Ћоровић, *Фра Иван Јукић, национални радник*, Политика бр. 7453 (Београд 1929) 6.

⁸⁴ В. Ћоровић, „*Змај од Босне*“ Хусеин - бег Градашчевић, Предавање г. др. Владимира Ћоровића, Политика бр. 9170 (Београд 1933) 9.

⁸⁵ В. Ћоровић, *Владимир Јовановић*, СКГ, НС V/6 (Београд 1922) 454-460.

⁸⁶ В. Ћоровић, *Краљ Петар*, Југославенска њива 36 (Загреб 1921) 561-563.

неједнаког су обима, а да се примијетити да је он најчешће писао о оним особама чија је улога у историји Србије, Босне, Херцеговине и Хрватске била у сагласности са његовим убјеђењима о потреби заједничког живота свих југословенских народа. Такође, све наведене личности одликовала је вјерска и национална трпељивост која је била блиска идејама оних кругова у Мостару који су утицали на формирање Ћоровићевог погледа на свијет. У другој групи радова налазе се портрети оних особа које је Ћоровић, као савременик, познавао или је са њима сарађивао (Петар Кочић⁸⁷, Осман Ђикић⁸⁸, Јован Скерлић⁸⁹, Светозар Прибићевић⁹⁰, Јован Цвијић⁹¹, Димитрије Поповић⁹², Слободан Јовановић⁹³). Без обзира на лични став о њима, Ћоровић се трудио да о поменутих особама пише објективно, указујући на значај њиховог рада у култури и политици. Управо из тих разлога Ћоровићеве оцјене о наведеним личностима и данас имају велику научну вриједност.⁹⁴

Крајем деведесетих година прошлог вијека (1999), Мирјана Д. Стефановић приредила је за штампу обје верзије Ћоровићеве докторске дисертације о Лукијану Мушицком. Прва, краћа, верзија докторске тезе писана је на њемачком језику и односи се на рукописну верзију Ћоровићеве докторске дисертације, коју је он одбранио 1908. године, док је друга, дужа, проширена и измијењена верзија наведене тезе објављена у осам наставака, у *Летопису Матице српске*⁹⁵(1911).⁹⁶

⁸⁷ В. Ћоровић, *Петар Кочић*, Споменица Петра Кочића, 1928.

⁸⁸ В. Ћоровић, *Осман Ђикић*, Вардар календар 22/1933, 60-64.

⁸⁹ В. Ћоровић, *Др. Ј. Скерлић, Есеји о српско-хрватском питању*, Приредио за штампу и увод написао Владимир Ћоровић, Загреб 1918.

⁹⁰ В. Ћоровић, *Светозар Прибићевић*, Јавност бр. 43, 919-921; бр. 44, 939-941; бр. 45, 962-965; бр. 46, 982-984.

⁹¹ В. Ћоровић, *Национални значај Јована Цвијића*, СКГ, НС L/3 (Београд 1937) 182-189.

⁹² В. Ћоровић, *Димитрије Поповић*, ГНЧ 50 (Београд 1941) 191-203.

⁹³ В. Ћоровић, *Историчар*, О Слободану Јовановићу поводом 70-годишњице живота, Политика бр. 11.319 (Београд 1939) 9.

⁹⁴ Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 313-314.

⁹⁵ В. Ћоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, ЛМС, Књ. 276-284 (Нови Сад 1911), Књ. 276, Св. 4, 1-33; Књ. 277, Св. 5, 25-49; Књ. 278, Св. 6, 18-43; Књ. 279, Св. 7, 27-48; Књ. 280, Св. 8, 30-57; Књ. 281, Св. 9, 33-57; Књ. 282, Св. 10, 28-53; Књ. 283-284, Св. 11-12, 25-47.

⁹⁶ В. Ћоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, За штампу приредила, поговор написала и регистар израдила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Посебно фототипско издање, Нови Сад 1999.

На крају уводног излагања, поменућемо да је, такође, 1999. године, приређено за штампу још једно Ђоровићево дјело, овај пут од стране историчара Ђорђа О. Пиљевића. Ријеч је о дјелу *Српски манастири у Херцеговини*⁹⁷, које је још 1940. године, али под другим насловом (*Наши манастири*), намјеравала да објави Српска књижевна задруга, у оквиру серије *Студије, есеји, монографије*, али ово дјело никада није угледало свјетлост дана. Пиљевић је наведено дјело приредио на основу Ђоровићевих објављених текстова о херцеговачким манастирима, а упознаје нас и са библиографијом Ђоровићевих радова о цркви.⁹⁸

⁹⁷ В. Ђоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио Ђорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999. Исти аутор дао је краћи осврт на Ђоровићев лик и дјело у раду *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*. - Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, у: Ђоровићеви сусрети, Српска проза данас, Научни скуп *Допринос Срба из Херцеговине српској историографији и култури* одржан 21-24.09.2006. године (Билећа – Гацко 2007) 163-198 .

⁹⁸ В. Ђоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, 290-299.

I БИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

I.1. ОД МОСТАРА ДО БЕЧА

Пишући прилоге за биографију Владимира Ћоровића, Јеремија Д. Митровић наводи да Ћоровићи, по свему судећи, воде поријекло из околине Пријепоља и Милешеве, гдје и данас неке куће славе славу Јоакима и Ану, коју славе Ћоровићи. Према породичном предању, Ћоровићи су из поменутих крајева прешли у Љубиње, задржавајући се дуже или краће вријеме у околини Гацка и Никшића.⁹⁹ Сматра се да је непосредни предак Владимира Ћоровића био Тодор, чији је син или унук Сава дошао у Мостар. Савин син, Никола Ћоровић, био је познати мостарски трговац, који се оженио Саром Милутиновић, добивши с њом два сина, Светозара и Владимира и кћерку Зорицу (удата Дакић).¹⁰⁰ Ћоровићев отац, Никола, дао је синовима имена по вођама тадашње омладине у Новом Саду, о чему ће касније писати Владимир Ћоровић у једном од својих радова: *Мој отац у Мостару – да дозволим себи ову личну ноту – дао је име двојици својих синова по вођама тадашње омладине у Новом Саду, по Светозару Милетићу и Владимиру Јовановићу*¹⁰¹.

Владимир Ћоровић рођен је 15/27. октобра 1885. године у Мостару¹⁰², гдје је завршио основну школу и гимназију. У то вријеме, Мостар је био средина са јаком

⁹⁹ Јеремија Д. Митровић наглашава да се неко од Ћоровића упутио из Љубиња према Херцег Новом, гдје се и данас налазе гробови са презименом Ћоровић. Према Митровићевим ријечима, њихова слава је Свети Ћорђе. – Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 241.

¹⁰⁰ Исто, 241. Ћоровићев брат Светозар (1875-1919) био је познати мостарски књижевник, ожењен Персом Шантић, рођеном сестром Алексе Шантића. Умро је од туберкулозе, 17. априла 1919. године, коју је добио за вријеме Великог рата. Од исте болести умрла је и његова кћерка Недица Ћоровић (1914-1927). Сестра Владимира Ћоровића, Зорица Ћоровић – Дакић (1883-1958), рано је остала удовица. Имала је троје дјеце – двије кћерке и сина. - N. Ljubinković, *Непозната Ћантићева писма. I. Ћантићева писма Владимиру Ћоровићу. II. Ћантићева писма Јелени Шкерлић – Ћоровић*, Путеви 6 (Банја Лука 1968) 592.

¹⁰¹ В. Ћоровић, *Из сарајевске прошлости. (I. Омладински покрет у Сарајеву шездесетих година XIX века)*, Прилози за КЈИФ XVI/1 (Београд 1936) 11.

¹⁰² Породична кућа Ћоровића изграђена је 1874. године, у неоренесансном стилу, и налази се у источном дијелу Мостара, у данашњој улици Маршала Тита 178, у близини моста Мујаге Комадине („Лучки“ мост). У току грађанског рата у Босни и Херцеговини (1992-1995) кућа је девастирана, али захваљујући донацији швајцарске владе, објекат је, послије поменутог сукоба, у цјелини обновљен и у њему је данас смјештено Одјељење књижевности Музеја Херцеговине, спомен собе Алексе Шантића и Хамзе Хуме, са изложбеним простором и канцеларијом СПКД *Просвјета* и Српског грађанског вијећа. Занимљив је податак да се на кући, прије рата, лијево од улазних врата, налазила плоча с натписом како се у њој *родио и стварао књижевник Светозар Ћоровић (1875-1919), овдје је основан књижевни лист Зора (1896)*, у

српском националном свијешћу, гдје је дјеловала група истакнутих књижевника, међу којима су били Алекса Шантић, Јован Дучић, Светозар Ђоровић, Осман Ђикић и многи други интелектуалци који су нацију стављали изнад вјере.¹⁰³ По узору на десет година старијег брата Светозара, Владимир Ђоровић је у младости писао пјесме и кратке приче. Прву причу за дјецу *Зло друштво*¹⁰⁴, као и прву пјесму *Кисело грозђе*¹⁰⁵, он је објавио са тринаест, односно четрнаест година, у панчевачком *Споменку* Иве Мартиновића. Ђоровић је, као гимназијалац, своје радове објављивао и у часописима *Босанска вила*, *Коло*, *Нова искра*, *Дело*, *Бранково коло*, *Срђ*, али и у *Гласнику Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*¹⁰⁶. Осим радова из књижевности, Ђоровић је писао и приказе и критике, а ишло му је од руке и превођење, посебно са њемачког језика (између осталог, написао је приказ превода дјела Фридриха Ничеа *Тако је говорио Заратустра*¹⁰⁷). У суштини, Ђоровић је имао изузетно опште образовање, знао је и неколико свјетских језика, првенствено њемачки, француски, италијански, енглески и руски језик. Такође, познавао је грчки, латински и старословенски језик, а све то омогућило му је да оствари одличне студије из различитих научних области.

Када је Ђоровић, 1904. године, положио велику матуру, вијест о томе одмах је објављена у мостарском *Пријегледу: Наш пријатељ и сарадник, Влад[имир] Ђоровић, брат Свет[озара] Ђоровића, положио је на овдашњој Великој гимназији матуру са одликом. Честитамо!*¹⁰⁸ Након полагања велике матуре, Ђоровић одлази у Беч, гдје је, до 1908. године, студирао словенску и германску филологију, историју и археологију код тадашњих угледних професора и научника Ватрослава Јагића (1838-1923)¹⁰⁹,

овој кући је умро пјесник Алекса Шантић 2. фебруара 1924., али име Владимира Ђоровића нигдје није било уклесано. – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 13.

¹⁰³ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 241-242; Р. Самарцић, *Владимир Ђоровић, у: Писци српске историје* IV, 268; *ЕСИ*, 688 (Р. Михаљчић). Већина мостарских, али и других интелектуалаца објављивала је своје књижевне и научне радове у часопису *Зора*, из Мостара, а велики значај имала је и штампарско-издавачка кућа Пахера и Кисића, са својом *Малом библиотеком* и *Пријегледом Мале библиотеке*. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 242.

¹⁰⁴ В. Ђоровић, *Зло друштво*, *Споменак* 6/7 (1898) 102.

¹⁰⁵ В. Ђоровић, *Кисело грозђе*, *Споменак* 10 (1899) 154.

¹⁰⁶ В. Ђоровић, *Народне тужалке у Мостару*, ГЗМ у БиХ VII/XII (Сарајево 1903) 599-601.

¹⁰⁷ В. Ђоровић, *Фридрих Ниче, Тако је говорио Заратустра*, *Преглед* 2 (Сарајево 1912) 98-104. Наведено дјело превео је Милан Ђурчин.

¹⁰⁸ *Пријеглед*, Прилог Мале библиотеке 13 (Мостар 1904) 207; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 118.

¹⁰⁹ Послије завршетка студија, Ђоровић је са Јагићем годинама био у контакту о чему свједочи њихова лична преписка. Из те преписке сачувано је десетак Јагићевих писама Ђоровићу и преко шездесет

Константина Јиречека (1854-1918) и Милана Решетара (1860-1942). У семинарима поменутих слависта, Ђоровић је дошао до сазнања да су многе крупне области и појаве из јужнословенске књижевности и историје недовољно истражене, што га је подстакло да започне низ истраживачких послова. Као једном од најбољих студената бечког универзитета, припало му је посебно одличје – златни прстен цара Фрање Јосифа. Међутим, поменуто одличје Владимир Ђоровић одбио је да прими у знак протеста због анексије Босне и Херцеговине, истичући да прстен не може да прими, *јер је странац у Бечу*.¹¹⁰

Упоредо са завршавањем студија, Ђоровић је радио и докторску тезу о Лукијану Мушицком, коју је одбранио 11/24. јуна 1908. године, пред Комисијом у којој су били Ватрослав Јагић и Константин Јиречек.¹¹¹ Одбранивши докторску дисертацију, промовисан је за доктора филозофије.¹¹² Докторском дисертацијом о Лукијану Мушицком Ђоровић је показао интересовање за старију књижевност, али и смисао за истанчану филолошку анализу. У поменутој дисертацији, он је обухватио све потребне елементе који су битни за израду једног научног рада, те нам је, на тај начин, указао да писце, дјела и појаве увијек треба да смјестимо у шире оквире.¹¹³ Године 1911., Ђоровић је своју докторску тезу објавио у *Летопису Матице српске*, али не на њемачком језику.¹¹⁴ Ова студија има 213 страна, за оно вријеме, не малог формата

Ђоровићевих одговора. Занимљив је податак да ниједно Ђоровићево писмо Јагићу није објављено, а та писма данас се чувају у Свеучилишној књижници у Загребу и датирају из периода од 1909. до 1920. године. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 251-252.

¹¹⁰ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 243.

¹¹¹ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 421.

¹¹² У *Енциклопедији српске историографије* наведено је да је Ђоровић промовисан за *доктора филозофије* (ЕСИ, 688 (Р. Михаљчић)), а исти податак помиње и Васиљ Поповић (В. Поповић, *Др. Владимир Ђоровић*, СКГ, НС ХЛI (Београд 1934) 427), као и многи други аутори, у својим радовима. Такође, ова титула (доктор филозофије) наведена је и на званичном web site-у САНУ (<https://www.sanu.ac.rs/preminuliclanovi>). Гледајући са ове временске дистанце, с обзиром на наслов теме и проблематику о којој се расправља у Ђоровићевој докторској дисертацији, нисмо сигурни колико је, свему томе, адекватна титула *доктор филозофије*, али претпостављамо да је наведена титула била у складу са тадашњим системом школства и образовања на Универзитету у Бечу?

¹¹³ Књижевни критичари сагласни су да Ђоровићева студија о Лукијану Мушицком и данас служи као основно дјело о овој занимљивој личности, не само у књижевном стваралаштву, већ и у црквеном и политичком животу.

¹¹⁴ В. Ђоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, ЛМС, Књ. 276-284 (Нови Сад 1911), Књ. 276, Св. 4, 1-33; Књ. 277, Св. 5, 25-49; Књ. 278, Св. 6, 18-43; Књ. 279, Св. 7, 27-48; Књ. 280, Св. 8, 30-57; Књ. 281, Св. 9, 33-57; Књ. 282, Св. 10, 28-53; Књ. 283-284, Св. 11-12, 25-47; Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 421. Осим на њемачком и српском језику,

Летописа матице српске. Аутор се поносио својим радом, нарочито ако се има у виду да је поменута студија била једна од најцјењенијих књижевних монографија, у литератури о српској књижевности, у првој половини XX вијека. С друге стране, Ђоровићева докторска дисертација, на њемачком језику, има 127 страна ручно писаног текста, па се поставља питање да ли је писац припремајући своје дјело за штампање, односно преносећи га из њемачке у српску верзију, у њему нешто мијењао или додавао, можда читаве дијелове текста којих, раније, није било?¹¹⁵

Специјалистичке студије из средњовјековне историје и грчке филологије Ђоровић је уписао у Минхену код византолога Карла Крумбахера, које је, потом, наставио у Паризу и Болоњи, гдје се посветио учењу француског и италијанског језика. Осим тога, он се интересовао и за старе словенске рукописе, њихову библиотечку и архивистичку обраду, а проучавао је и њихову изворност. Научна интересовања утицала су на то да је Ђоровић највећи дио радног времена увијек проводио у архивима и у рукописним одјељењима библиотека.¹¹⁶ Иако је истраживачки рад у архивима био напоран посао, Ђоровић је био увјерен да се без рада на изворима не могу ни очекивати прави историографски резултати. Сходно томе, једном приликом написао је да *такав посао не само да није лак, него и није за сваког*¹¹⁷.

Занимљиво је поменути да је Ђоровић у то вријеме, у Бечу, учествовао у раду ђачке дружине *Зора*, гдје је пјевао у њеном хору, а његов тенор вагнеријанског типа био је тако запажен да му је директор бечке опере понудио ангажман. Радећи у *Зори*,

Ђоровићева докторска дисертација објављена је, 1911. године, и на француском и енглеском језику. Када је ријеч о Ђоровићевој докторској дисертацији, требало би нагласити да је она своје издање доживјела и 1999. године. Наведену студију приредила је за штампу Мирјана Д. Стефановић, која је у књизи објавила обе верзије Ђоровићеве докторске тезе – прву, краћу, рукописну, из 1908. године, на њемачком језику и другу, дужу, проширену и измијењену верзију, која је, у осам наставака, објављена у *Летопису Матице српске*, 1911. године. – В. Ђоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, За штампу приредила, поговор написала и регистар израдила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Посебно фототипско издање, Нови Сад 1999.

¹¹⁵ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 421. Сматра се да се у Универзитетској библиотеци у Бечу чува (или се чувао) оригинални примјерак (или податак о њему) Ђоровићеве докторске тезе, на њемачком језику, под насловом *Lukijan Mušicki. Eine Studie aus der. serb. Literaturgeschichte*. – Исто, 421.

¹¹⁶ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 243.

¹¹⁷ В. Ђоровић, *Тих. Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша. Културне прилике од 1815-1839. године, Београд 1922.*, Прилози за КЛИФ 2 (Београд 1922) 312.

Ђоровић је 1904/05. године уређивао и *Омладински гласник*, који се штампао у Руми. У наведеном гласнику, Ђоровић је 1904. године објавио рад под насловом *Задаћа и организација омладине*¹¹⁸, а сљедеће године, у истом гласнику, писао је о историји Српског академског друштва *Зора*, гдје је у четири поглавља приказао историју наведеног друштва и то у периоду од 1863. до 1888. године.¹¹⁹ Осим у *Зори*, Ђоровић је у Бечу био сарадник, а једно вријеме и предсједник Академског друштва *Рад*.

Боравећи у Бечу, за вријеме студија, Ђоровић је, на иницијативу својих професора, почео озбиљније да се бави и проучавањем грађе из скривене и мало познате историје српског народа. Једном приликом, он је у бечком Ратном архиву пронашао грађу која се односила на бигамију и полигамију код Срба, о чему је, касније, писао у једном свом раду.¹²⁰

1.2. ЖИВОТ И РАД У САРАЈЕВУ

Након усавршавања у Минхену, Паризу и Болоњи, Ђоровић се вратио у Мостар, али у родном граду није се скрасио ни годину дана. Од августа 1909. године, он је живио у Сарајеву, гдје је, на приједлог Земаљске владе, именован за службеника Земаљског музеја, у звању практиканта (асистента) Античког одјељења (грчко-римска секција), а годишњу плату добијао је у износу од 2000 круна. Једно вријеме Ђоровић је радио у Институту за истраживање Балкана, односно Балканском институту (који се налазио у саставу Земаљског музеја), обављајући секретарске послове, а касније је постављен за кустоса Словенског одјељења, гдје је сређивао грађу о књижевницима. Од 1912-1914. године он је био управник библиотеке Музеја, ангажујући се, између осталог, на постављању књижевног каталога. Радећи у Балканском институту, Ђоровић

¹¹⁸ В. Ђоровић, *Задаћа и организација омладине*, Омладински гласник 4 (1904) 139-141.

¹¹⁹ В. Ђоровић, *Историја Зоре. Прилог историји омладинског покрета*, Омладински гласник 9 (1905) 239-249. Овај Ђоровићев рад изазвао је пажњу Јована Скерлића, који ће дати осврт и на Ђоровићеву студију о Војиславу Ј. Илићу. – Ј. Скерлић, *В. Ђоровић, Војислав Илић (1862-1894). Књижевна студија, Мостар 1906.*, СКГ XVIII/5 (Београд 1907) 392-395.

¹²⁰ В. Ђоровић, *Бигамија и полигамија код Срба*, СКГ XIX/8 (Београд 1907) 575-583.

је са F. Welcom, G. Fishteom и K. Patschom, 1909, 1910. и 1911. године, посетио јужну Далмацију, Црну Гору, Албанију и Србију, прикупљајући библиографију о Црној Гори и Старој Србији, материјал за историју Црне Горе за вријеме владавине Петра I и Петра II, те народно богатство Албаније у чему им је помагало и локално становништво.¹²¹

Такође, Ћоровић је у Сарајеву био активан и у Српском просвјетном и културном друштву *Просвјета*¹²², обављајући послове секретара (од 1910. године), а био је и приређивач *Просвјетиног Календара* за 1911. годину.¹²³ *Календар* који је он приредио штампан је у 7000 примјерака, од чега је 1000 примјерака бесплатно подијељено сиромашним члановима на селу.¹²⁴ Боравак у Сарајеву означио је почетак Ћоровићевог интензивног и разноврсног научног и књижевног рада. Његујући везе са Београдом, он је, у том периоду, успоставио сарадњу са Јованом Скерлићем¹²⁵,

¹²¹ Ћоровићев рад у Земаљском музеју у Сарајеву детаљно је описао Хамдија Капићић. – Н. Kapidžić, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918. (Namjena i planovi)*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga II (Sarajevo 1964) 16-17, 19-24, 41-47 (у даљем тексту: Н. Kapidžić, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*). Када је Ћоровић почео да ради у Земаљском музеју, он је морао све записнике са сједница, које су одржаване у Влади, под предједавањем Косте Хермана, да пише на њемачком језику. Разлог је био тај што су чланови босанске Владе довођени са стране и сва пословања у унутрашњем саобраћају вршена су на њемачком језику. – В. Ћоровић, *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд 1939, 22.

¹²² *Просвјета* је српско просвјетно и културно друштво које је основано у Сарајеву, 1902. године. Ово друштво основано је са циљем очувања српске културе и идентитета у Босни и Херцеговини. Рад *Просвјете* забрањен је 1949. године, а имовина јој је конфискована. СПКД *Просвјета* обновљено је 28. јуна 1990. године у сали Народне и универзитетске библиотеке, у сарајевској *Вијећници*, од групе интелектуалаца на чијем челу је био академик Војислав Максимовић. *Просвјета* је наставила са радом у Сарајеву и за вријеме грађанског рата у Босни и Херцеговини, с тим што су предсједник и Главни одбор друштва наставили рад у Фочи. Данас дјелују двије *Просвјете* – једна у Сарајеву, а друга у Источном Сарајеву, са одборима широм Републике Српске. – *Издавачка дјелатност СПКД Просвјета Сарајево, период 1909-1949, 1990-2013*, Приредили Љубица Жикић и Зоран Драшковић, Сарајево 2013. Више о раду СПКД *Просвјета* видјети: *Двадесет и пет година рада Просвјете 1902-1927*, Сарајево 1927; Б. Маџар, *Просвјета СПКД 1902-1949*, АНУРС, Бања Лука – Српско Сарајево 2001.

¹²³ *Календар Просвјета за годину 1911.*, Уредио Др. Владимир Ћоровић, Издање друштва „Просвјете“ у Сарајеву, Сарајево 1910, 4; *Издавачка дјелатност СПКД Просвјета Сарајево, период 1909-1949, 1990-2013*, 6.

¹²⁴ *Издавачка дјелатност СПКД Просвјета Сарајево, период 1909-1949, 1990-2013*, 6.

¹²⁵ Ћоровићево познанство са Јованом Скерлићем датирало је од 1905. године, када му је он, уз препоруку брата Светозара, понудио, за *Српски књижевни гласник*, своје прве радове из народне књижевности. – Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 289 (нап. бр. 12). Више о томе видјети: *Јован Скерлић, Архивска збирка Јована Скерлића у Универзитетској библиотеци*, Приредили Даница Филиповић и Никола Марковић, Београд 2007, 106-107. У наведеној збирци, у поглављу *Породична писма*, објављена су, између осталог, и писма Јелене Скерлић – Ћоровић (рођена сестра Јована Скерлића и супруга Владимира Ћоровића) и Владимира Ћоровића, која су била упућена Јовану Скерлићу. У тим писмима, Јелена и Владимир Ћоровић писали су Скерлићу о свом животу и раду у Сарајеву, Ћоровићевим архивским истраживањима у Дубровнику, те о будућим плановима који су се односили на објављивање његових (Ћоровићевих) научних радова. – *Исто*, 99-108.

Богданом и Павлом Поповићем, Станојем Станојевићем и многим другим угледним научним радницима. Осим тога, Ћоровић је био сарадник у бројним часописима, а посебно у *Босанској вили*¹²⁶, *Српском књижевном гласнику*, *Годишњици Николе Чуића*, *Летопису Матице српске*, те у мостарском часопису *Народ*, гдје су се појавили и први радови његове будуће супруге Јелене Скерлић¹²⁷, са којом ће се Ћоровић ожени, почетком 1910. године, и добити двије кћерке - Мирјану¹²⁸ и пет година млађу Милицу. Овоме би требало додати да је он, још 1906. године, постао сарадник чувеног Јагићевог часописа *Archiv für slavische Philologie*, захваљујући објављивању студије о народним пјесмама које говоре о одласку Светог Саве у калуђере.¹²⁹ Да је Ћоровић стекао своје сигурно мјесто у нашој науци говори податак да је он имао само двадесет

¹²⁶ *Босанска вила* је српски национални часопис за књижевност, културу и друштвена питања и један од најстаријих часописа те врсте у Босни и Херцеговини. Први број *Босанске виле* објављен је 16. децембра 1885. године у Сарајеву, а први главни и одговорни уредник био је Божидар Никашиновић. Часопис је излазио до почетка Првог свјетског рата, да би након осам деценија, тачније 10. маја 1994. године, био поново покренут у издању СПКД *Просвјета*. – <http://www.prosvjeta.com.ba/bosanskavila/>.

¹²⁷ Јелена Скерлић - Ћоровић (1887-1960) рођена је у Београду, у породичној кући, на углу Господар Јевремове и Добрачине улице, код Чукур-чесме, на Дорћолу. Њен отац Милош био је власник фирме и продавнице шешира, који је имао радњу и продавницу у Васиној улици, недалеко од Кнез Михаилове улице. Јелена Скерлић била је рођена сестра Јована Скерлића, иначе познатог историчара књижевности и књижевног критичара. Дипломирала је у Београду, 1907. године, француски језик и књижевност, а исте године изабрана је за наставника француског језика у једној приватној школи, у Смедереву. Године 1910. удала се за Владимира Ћоровића, с којим је имала двије кћерке - старију Мирјану и млађу кћерку Милицу. Једно вријеме живјела је са породицом у Дубровнику, Сарајеву, Мостару и Загребу. Од 1919. године живјела је у Београду, када јој је супруг изабран за професора на Филозофском факултету. У периоду од 1920-1922. године била је професор француског језика у гимназији, у Београду. Бавила се, између осталог, превођењем са француског, руског и енглеског језика, али имала је и оригиналних радова, од којих су неки публиковани послје њене смрти - у *Прилозима за КЛИФ ХХХ* (Београд 1964), постхумно је објављен њен чланак *О Скерлићевим родитељима* (5-19), уз који је штампана и *Породична преписка Јована Скерлића* (77-112), док су деведесетих година прошлога вијека објављени њени радови *Последњи разговори са Анатолом Франсом* (*Писмо: часопис за савремену светску књижевност*, 1992), *Сећање на Милована Глишића* (*Даница: српски народни илустровани календар*, 1997, 90-91) и *Богдан и Павле Поповић* (*Књижевност и језик*, 1998, 81-89). - N. Ljubinković, *Nepoznata Šantićeva pisma. I. Šantićeva pisma Vladimiru Čoroviću. II. Šantićeva pisma Jeleni Skerlić – Čorović*, 591; <http://www.akademskaknjiga.com>; <http://www.knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr-lat/works>.

¹²⁸ Мирјана Ћоровић – Љубинковић (1910-1996) рођена је 1910. године у Сарајеву, као старија кћерка Владимира Ћоровића. Основну и средњу школу завршила је у Београду, а од 1929-1933. године студирала је историју умјетности на Филозофском факултету. Двије године провела је на специјализацији у Паризу, а од 1937-1939. године радила је у Скопљу као суплент Женске гимназије и приправник-волонтер у тамошњем музеју. Након тога долази у Београд, гдје је постала наставник Шесте женске гимназије. Године 1944. приступила је акцији спасавања ратом угроженог културног блага, а 1945. године постала је кустос Народног музеја. У тој установи радила је до пензионисања, 1973. године, у звању научног савјетника и шефа Средњовјековног одјељења. Осим монографије *Средњовековни дуборез у источним областима Југославије* (докторска дисертација, 1965. год.), Мирјана Ћоровић – Љубинковић објавила је преко 160 научних и стручних радова. – *ЕСИ*, 690 (В. Јовановић).

¹²⁹ V. Čorović, *Serbische Volkslieder über den Abgang des heil. Sava zu den München*, *Archiv für slavische Philologie* XXVIII/4 (Berlin 1906) 629-633.

пет година када су се појавили његови научни радови у *Споменику* СКА и у *Гласу* СКА.¹³⁰ У наведеном, али и у другим часописима, он је писао радове из различитих научних области (историја, књижевност, култура...), а неријетко је писао и приказе и критике о научним радовима и дјелима других аутора.¹³¹

Средином 1910. године, Јован Скерлић и Станоје Станојевић позвали су, приватним путем, Владимира Ћоровића да буде хонорарни доцент на Филозофском факултету у Београду, гдје би предавао старословенски језик и историјске изворе. Ћоровић је о овоме обавијестио Земаљску владу, наводећи да му се, из више разлога, остаје у Сарајеву, али да му је мала плата. Челни људи Музеја (Константин Херман и Карл Пач) настојали су да Ћоровића, по сваку цијену, задрже у свом окружењу, па су, исте године, послали дописе Земаљској влади у којима су образложили разлоге због којих би он требало да остане у Сарајеву. Заједничко министарство финансија прихватило је приједлог Земаљске владе, која је усвојила образложење Константина Хермана да се Ћоровић унаприједи у звање музејског адјункта у IX чиновном разреду и да му се повећа плата са 2000 на 2800 круна годишње (уз годишњи додатак на плату од 1200 круна). Иако је добио обећања из Београда и систематски се припремао за факултетска предавања из области старе и народне књижевности, ти планови били су осујећени избијањем Првог балканског рата, 1912. године.¹³²

Исте године (1912), Ћоровић је у Сарајеву доживио једну непријатност, када је пристао да буде сарадник часописа *Југословенска смотра* (*Jugoslawische Revue*), који је требало да се штампа на њемачком језику. Осим њега, на сарадњу у поменутом часопису пристали су и Ћоровићев брат Светозар, Јевто Дедијер, те Милутин Ускоковић из Србије. Проблем је настао у томе што њима није искрено речено које су

¹³⁰ В. Ћоровић, *О другом доласку Христовом. Апокрифна апокалипса Јована Богослова у словенским пријеводима. С једним новим текстом и предговором*, Споменик СКА XLIX (Београд 1910) 41-55; Исти, *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, Глас СКА LXXXIV (Београд 1910) 1-60.

¹³¹ С друге стране, било је и оних аутора који су приказивали и критиковали Ћоровићеве радове. Познато је да Ћоровић није одговарао на сваку критику, али и када је одговарао бирао је тон и ријечи, осим у једном или у два случаја, када су му се омакли извјесна јеткост и револт. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 244-245.

¹³² Н. Каридџић, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*, 20-24; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 244; *ЕСИ*, 688 (Р. Михаљчић).

крајње намјере овога часописа, али у Београду су се сазнале појединости, па је у листовима *Пијемонт* и *Политика* објављен оштар напад на наведене особе, које су означене као сарадници окупатора. Међутим, убрзо је услиједило јавно оправдање од стране оптужених особа, које су повукле свој пристанак на сарадњу у часопису *Југословенска смотра*, те су, на тај начин, избјегнуте даље непријатности.¹³³

1.3. ВЕЛЕИЗДАЈНИЧКИ ПРОЦЕС У БАЊАЛУЦИ

Поменути догађај, али и Ћоровићев рад у СПКД *Просвјета*, те интензивне везе са Београдом, навео је Аустро-Угарску на мисао да је Ћоровић био бунтовник, као и сви они који су већ почели са атентатима против носилаца царске власти. Године 1914., он је био мобилисан и упућен на фронт према Русији, али као и сви Југословени у аустро-угарској војсци и Ћоровић је почео ковати планове за бјекство. Међутим, ти планови нису му успјели и он је био лишен слободе, а ускоро, послије тога, пребачен је у *Црну кућу*, у Бањалуци, гдје се, као „државни непријатељ“, нашао међу „велеиздајницима“. Његово име било је у оптужници под бројем 125 (D. fasc. 434)¹³⁴, а аустро-угарске власти оптужиле су Ћоровића да је као секретар СПКД *Просвјета* радио за Србију, а против своје државе. Тужба га је, између осталог, теретила да је као уредник *Календара*, за 1911. годину, објавио низ текстова с циљем да се Аустро-Угарска, српском народу, прикаже као највећи непријатељ, те да је јасно показивао ставове да српски народ у Босни и Херцеговини сматра као дио српског народа Краљевине Србије.¹³⁵

¹³³ Изјава г. Др. Владимира Ћоровића, Народ 191 (Мостар 1912) 1; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 245.

¹³⁴ *Državno odvjetništvo u Banjoj Luci tuži Dr. Vladimira Čorovića pok. Nikole, rodом iz Mostara, u zadnje vrijeme nastanjenog u Sarajevu, 30 godina starog, oženjenog, oca 1 djeteta, pristava na zemaljskom muzeju, neporočnog. - Optužnica Državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova*, Banja Luka 1915, 1, 9, 15.

¹³⁵ Dž. Čaušević, „Veleizdajnici“ na sudskom procesu u Banjaluci i u zatvorima, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“*, održanog 25-27. septembra 1986. godine (Banjaluka 1987) 379. Јасно је да је Аустро-Угарска жељела да створи босанску нацију и да се она плашила уједињења свих Срба. Сходно томе, њене власти хтјеле су да

У вези са Ћоровићевим радом, аустро-угарске власти тражиле су у Бечу податке од Ватрослава Јагића и Фридриха Крауса, са којим се он сукобљавао још као студент. О Ћоровићу се није похвално изјаснио ни Коста Херман¹³⁶, који је тврдио да је он, од Сарајевског атентата, настојао да буде коректан, чиме је, по његовом мишљењу, покушавао да прикрије своје раније држање. Херман је, такође, сматрао да Краусове негативне оцјене о Ћоровићу не би требало занемарити, јер је он за вријеме студуја, са својим братом Светозаром, био у кругу оних људи који су се у Мостару окупљали око листа *Народ*. Радећи неуморно у *Народу* и СПКД *Просвјета*, Ћоровић је, према Хермановим ријечима, био активан и у служби идеје *Народно јединство Срба и Хрвата* и оних идеја које су многе хрватске политичаре, умјетнике и књижевнике одвеле у Београд и у *Народну одбрану*. Осим тога, Херман је нагласио да је Ћоровић, да би прикрио своју политичку активност, вриједно сарађивао у друштвеном животу, на књижевном и научном пољу, а то је смјер *Народне одбране* који је Аустро-Угарској монархији нанео велико зло. Изјашњавајући се о Ћоровићевим активностима, Херман је поменуо да је Ћоровић, за вријеме Првог балканског рата, тражио од њега дозволу да се пријави у српске добровољце, али да му се сачува радно мјесто у Земаљском музеју, гдје је, у то вријеме, био запослен.¹³⁷

На овом мјесту, поменућемо текст оптужнице Државног одвјетништва у Бањој Луци, на основу које је Владимир Ћоровић оптужен за „велеиздају“. У оптужници се наводи да је Ћоровић 1910. године изабран за тајника *Просвјете*, *te je tu čast nosio sve do raspusta društva* (28. јуни 1914. године). *Još na univerzi, isticao se u srpskom političkom životu kao predsjednik srpskog akademskog društva „Zora“ u Beču i napisao godine 1905. za*

докажу да Срби у Босни и Херцеговини нису исти са Србима у другим нашим покрајинама. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 246.

¹³⁶ Коста Херман (1850-1921) био је, од 1878. године, високи чиновник аустро-угарске владе у Босни и Херцеговини. Након што је прешао у босанскохерцеговачку Земаљску службу, брзо је стицао нова звања (секретар Земаљске владе, владин савјетник Земаљске владе Босне и Херцеговине, дворски савјетник), па је, сходно томе, обављао и разне дужности - био је владин повјереник у сарајевском Градском заступству, владин комесар за град Сарајево, директор Земаљског музеја, предстојник унутрашњег одјељења Земаљске владе... Године 1895., покренуо је књижевни часопис *Нада*, који је уређивао Силвије Страхимир Крањчевић. Осим тога, био је и оснивач Балканолошког института у Сарајеву (1908), те први уредник музејског часописа *Гласник Земаљског музеја*, којег је уређивао седамнаест година. Као владин савјетник, 1910. године именован је за директора Земаљског музеја у Сарајеву.

¹³⁷ Ђ. Микић, *Veleizdajnički procesi u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“*, одржаног 25-27. septembra 1986. године (Banjaluka 1987) 69.

list „Zora“ u Beču članak „Istorija Zore“, gdje već govori o srpskoj ideji za oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda.

Oženivši se sa sestrom dra Jovana Skerlića, dolazio je, kako sam priznaje, češće u Beograd i naravski stupio u dodir sa vodećim političkim ličnostima. Znade da je aneksija Bosne i Hercegovine izazvala u Srbiji reakciju, a okrivljenik kaže da je i sam bio iznenađen formom u kojoj je aneksija obavljena, i da je očekivao da će se tražiti mnijenje naroda ovih zemalja u formi plebescita. A zašto je toga mnijenja? To mnijenje zastupa naime Vladimir Jovanović u svojoj brošuri „Problem bliskog Istoka i Pangermanska opasnost“ na str. 23. Ova brošura zastupa iste nazore kao i „Četnik“ i brošura „Narodna Odbrana“ i propagira oslobođenje Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske monarhije (str. 24). Dolazeći u dodir sa političarima raznih političkih smjerova saznao je da imade srpskih političara koji su bili mnijenja da se na silu izmijeni odnošaj ovih zemalja prema Austro-Ugarskoj monarhiji. Za društvo je „Narodna Odbrana“ čuo, ali mu nije bio poznat cilj društva kao ni sredstva za ostvarenje cilja. Za to je saznao tek iza izvršenog atentata. Brošuru „Narodna Odbrana“, veli, da nije čitao i da nije znao da se primjerak te brošure nalazi u knjižnici društva „Prosvjete“. Za sprovod miss Irbyjeve, da je čuo i zna, da je vijenac kralja Petra bio nošen, no da ne zna da li je i „Narodna Odbrana“ poslala vijenac, koji je također na sprovodu nošen bio. Okrivljenik nadalje tvdi da je godine 1910. bilo zaključeno u društvu, ali ne zapisnički (dakle je bilo i nezapisničkih društvenih članaka, po svoj prilici onih tajnih), da nijedan aktivni političar ne smije biti u odboru „Prosvjete“, što međutim nije smetalo da najistaknutiji i najradikalniji srpski političar Vasilj Grđić ostane tajnikom društvenim. Priznaje da je na odborskoj sjednici bilo zaključeno da se na proslavu desetgodišnjice „Prosvjete“ pozovu sva društva koja idu za istim ciljem kao i „Prosvjeta“ (dakle je onda prema tome zaključku s pravom bila pozvana i „Narodna Odbrana“).

Nadalje priznaje da je „Prosvjeta“ bila u prilično redovitoj korespondenciji s „Kulturnom Ligom“, za koju smo čuli iz brošure „Narodna Odbrana“.

Što se tiče davanja stipendija i potpora đacima za učenje u inozemstvu, a i kažnjenim i relegovanim đacima, kaže da je uvidio da je od velike vrijednosti pohađanje učevnih zavoda u inozemstvu (osobito valjda onih u Srbiji), a postupak odbora u tom pravcu da se ne protivi društvenim pravilima i da ne bi bilo humano kad društvo ne bi bilo podupiralo relegirane i

kažnjene đake, dotično one, koji su svršili već 6. ili 7. razred srednjih škola. Po tome principu nastavni su zavodi postupali nehumano kad su kaznili take đake, pa se je jamačno „Prosvjeta“ smatrala moralno obvezanom da te pogriješke popravi.

Ono što je spomenuto kod okrivlj. Sime Mirkovića za dokaz, da je morao znati za društvo „Narodna Odbrana“ i za vezu koja je bila između tog društva i „Prosvjete“, govori za to, da je to moralo biti poznato i društvenom tajniku dru V. Čoroviću.

To potvrđuju još i ove činjenice:

Okrivljenik je uređivao kalendar „Prosvjetu“ za godinu 1911. U tom kalendaru izašao je članak njegovog šure dra J. Skerlića, u kom se govori o „Narodnoj Odbrani“. Isključeno je, dakle, da mu ne bi pobliže bilo što poznato o tom društvu, jer i sam priznaje da je taj članak čitao. No okrivljenik tvrdi da baš ta okolnost, što je kao odgovorni urednik kalendara uvrstio taj članak, najtemeljitiije dokazuje da mu nisu bili poznati ciljevi tog društva, jer da ne bi bio tako naivan, te bi taj članak uvrstio, da mu je to nepoznato bilo. Po toj logici moralo bi se zaključiti da baš za to, što se je u „Prosvjeti“ toliko pisalo o „Narodnoj Odbrani“ i što se je to društvo pozivalo na razne svečanosti, nije ni jedan odbornik u „Prosvjeti“ znao za ciljeve društva „Narodne Odbrane“, jer inače ne bi bili tako naivni da pišu ili dozvole pisati članke iz kojih se logično mora zaključiti da su im zaista bili poznati ciljevi i sredstva tog društva.

Ovakovim zaključivanjima po metodi „lucus a non lucendo“ moglo bi se vrlo lako doći do zaključka da su baš okrivljenici najlojalniji državljani.

Nadalje govori protiv obrane okrivljenikove okolnost da je 1912. godine na inicijativu okrivljenikovu ustrojena knjižnica društva „Prosvjete“, da je okrivljenik 1912. godine bio društveni knjižničar i da se je u knjižnici našao prilično rabljeni primjerak brošure „Narodne Odbrane“, nadalje, da je okrivljenik bio na konferenciji i sjednici za proslavu desetgodišnjice „Prosvjete“ 1912. godine, na kojoj je zaključeno da se na tu svečanost pozove društvo „Narodna Odbrana“, a Živojin Dačić i dr. J. Skerlić da drže na proslavi predavanja. Okrivljeniku je poznato da je u Sarajevo na proslavu došao Živojin Dačić i da ga je policija protjerala baš za to jer je došao kao izaslanik „Narodne Odbrane“, pa da mu do tada nije bilo poznato to društvo sigurno bi se bio tada informirao, kako se može čovjeka iz toga

razloga, što zastupa jedno kulturno društvo, protjerati iz zemlje, ako to društvo nema antimonarhističkih ciljeva.

U kalendaru „Prosvjeta“ za godinu 1911. koga je okrivljenik uredio nema ni slova o dolasku Njeg. Veličanstva godine 1910. u Bosnu i Hercegovinu, pa dok su svi nesrpski listovi tim povodom donijeli sliku Njeg. Veličanstva, društvo „Prosvjeta“ nije toga učinilo u svom listu i kalendaru. Okrivljenik kaže da je to propustio učiniti s toga jer da se je dosta o tome u novinama pisalo, pa da osim toga nije htio da se previše politika u kalendar uvlači. No toga se principa okrivljenik nije držao kad se je u društvenom listu i kalendaru pisalo o ulozi Srbije u balkanskim ratovima i o nepobjedivoj srpskoj „armiji“, i kad su se u tim kalendarima donosile tolike slike o tim ratovima, o kralju Petru i ostalim članovima dinastije Karađorđević i Njeguš; premda je mogao to spriječiti kao društveni tajnik i član redakcionog odbora za izdavanje kalendara. Uz Simu Mirkovića potpisao je i okrivljenik poziv na proslavu „Vidovdana“ i skupljanja „Vidovdanskog darka“, kojemu je bio priložen i nacrt o držanju predavanja među školskom omladinom i u narodu uopće, a koji se malo razlikuju od članka brošure „Narodne Odbrane“ koji govori o Vidovdanu, o čemu je već bilo opširnijega govora.

Na temelju činjenica, koje su istaknute u optužnici, mora se doći do zaključka da su okrivljenici Vasilj Grđić, Simo Mirković i dr. V. Čorović kao glavni funkcionari u društvu „Prosvjete“, prvi kao tajnik i glavni činovnik društva „Prosvjete“ i glavni urednik lista „Prosvjete“, drugi kao njezin predsjednik, a treći kao njezin tajnik, upravili i upravljali rad društva „Prosvjete“ onamo da se izdavanjem i širenjem društvenog organa, a i kalendara „Prosvjete“, zatim knjiga i brošura koje će se pročitati na glavnoj raspravi, onda držanjem predavanja, buni narod pokazujući na savršenost, slobodu i odlične strane političkih, kulturnih i privrednih institucija u kraljevini Srbiji, te ističući kao antitezu manjkavost i zaostalost, političku neslobodu i podjarmljenost srpskog naroda u Austro-Ugarskoj monarhiji, i da se u njemu pobudi omalovažavanje, mržnja i prezir za sve što je austro-ugarsko, a s druge strane fanatizam i ljubav za sve što je srbijansko, nadalje, da se podupiru sve srpske organizacije u Bosni i Hercegovini kao „Sokolstvo“, „Pobratimstvo“ i „Zemljoradničke zadruge“, ma da su oni znali da su te organizacije preko sličnih institucija u kraljevini Srbiji bile u vezi s „Narodnom Odbranom“ u Beogradu, napokon, da se pojedincima dijele potpore za to da bi se postigli poznati im ciljevi „Narodne Odbrane“, pak

su svim tim radom i time što je i samo društvo „Prosvjeta“ stajalo u svezi s „Narodnom Odbranom“ uzimajući za povjerenike „Prosvjete“ osobe koje su bile ujedno i povjerenici „Narodne Odbrane“, propagirali političko jedinstvo cjelokupnog srpskog naroda i budili u njemu težnju da se to jedinstvo silom ostvari, te da članove tih organizacija discipliniraju i vježbaju u vojničkim vježbanjima po vježbovnicima srpske vojske kao buduće borce u ratu Srbije protiv monarhije, propagirajući u pojedinim člancima da se na silu ostvari program oslobođenja i političkog ujedinjenja cijelog srpskog naroda, dajući za primjer narodne borbe za ujedinjenje kraljevine Italije i carevine Njemačke, te stojeći u uskoj vezi s društvom „Narodna Odbrana“, koja je otvoreno isticala svoj cilj da se naime na silu otrgnu jugoslavenske pokrajine Austro-Ugarske monarhije i pripoje kraljevini Srbiji, radila za isti cilj istim sredstvima i na isti način kao i „Narodna Odbrana“ imajući s njome i zajedničke povjerenike.

Okrivljenici radeći to poduzeli su zaista djela da se na silu izmijeni opseg područja u kojem ovaj zakon važi i područja i zemalja Austro-Ugarske monarhije. На тај начин, сви су споменути непосредним судjelovanjem počinili zločinство veleizdajства и Državno odvjetništvo stoga predлаže да се код надлежног окружног суда у Банjoj Luci provede glavna rasprava.¹³⁸

У оптужници се, између осталог, наводи да је Ђоровић у *Календару* за 1911. годину објавио чланак *Преглед нашег културног рада, у којем се напада влада ради тога што је субвенционирала њемачке школе а српске занемарила, па каже даље за „Prosvjetu“ да је главна снага српства, средиште српске културе и привредне организације у земљи и главни puls српског јавног живота*¹³⁹.

¹³⁸ *Optužnica Državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova*, 12, 218-220. Оптужницу су радили и на главном претресу заступали државни тужилац Нијемац др Вилим Кениг и Хрват Жига Пинтер. Кениг је пратио *Народну одбрану*, док је Пинтер био задужен за српска друштва и све њихове истакнуте представнике. Бањалучки veleizdajнички процес водио је судија Дурбешкић. - Ђ. Mikić, *Veleizdajnički procesi u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini*, 72. Текст оптужнице Државног одвјетништва у Бањој Луци, на основу које је Владимир Ђоровић оптужен за „vелеиздају“, уступио нам је др Боривоје Милошевић, коме се, овом приликом, најсрдачније захваљујемо.

¹³⁹ *Optužnica Državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova*, 154.

Такође, Ђоровићу се стављало на терет и то што је, наводно, сарађивао са илегалном револуционарном организацијом *Млада Босна*¹⁴⁰, а вјеровало се и да је био умијешан у организовање Сарајевског атентата. Ђоровић је, за Аустро-Угарску, био крив и што је био зет Јована Скерлића, а као отежавајућа околност узимано је и његово кумство са Јашом Продановићем, те познанство са Стојаном Новаковићем, Љубомиром Стојановићем и Љубомиром Ковачевићем.¹⁴¹

С друге стране, у судској документацији која се односи на пресуду (осуду) Владимиру Ђоровићу саопштено је, између осталог, да је он био пристав Земаљског музеја, а *od godine 1905. ili 1906. bio je član pomagač „Prosvjete“*, којој је *kasnije pristupio kao utemeljač. Negdje u zimu 1910. izabran je u odbor, koji ga je izabrao društvenim tajnikom.*

Optuženik tvrdi da je još kao đak bio protiv toga da se u javnim ustanovama politizuje, a primio se rado tajništva u „Prosvjeti“, jer – kako kaže – ako su takva društva („Prosvjeta“, „Napredak“, „Gajret“) vođena od trijeznih i ozbiljnih ljudi, ako izvrše svoju zadaću, pomogla su i samoj državnoj upravi.

Даље се наводи *da vrlo nevjerojatno i čudnovato zvuči, kad se optuženik poslije brani, da je za pravo u društvu sve Grđić radio, a on tobože samo društvo prema vani zastupao i reprezentirao n. pr. potpisivao s predsjednikom podneske na vladu, diplome i t.d.*

Još je čudnovatije da pod njegovim tajnikovanjem, dapače i pod njegovim uredništvom kalendara „Prosvjete“, ulaze u isti članci političkog sadržaja odnosno sadržaja s očito političkom tendencijom, a to iz godine u godinu sve otvoreniji i sve žešći...

¹⁴⁰ Владимир Ђоровић у својим радовима није писао о сарадњи са револуционарном организацијом *Млада Босна*. Он је Гаврила Принципа познавао као питомца СПКД *Просвјета* и њих двојица срели су се на сахрани Јована Скерлића, у мају 1914. године. Послије тога, срели су се у турском дијелу Сарајева, ноћ прије Сарајевског атентата, када је Ђоровић рекао Принципу да ће, у званичној дужности, морати да води кроз Музеј супругу Франца Фердинанда, Софију. Принцип му је, том приликом, рекао да то не чини, а Ђоровић је тек сутрадан схватио да је он хтио да му сачува живот, јер је атентат био планиран и при уласку у Музеј, ако не би успио на другом мјесту. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 246.

¹⁴¹ М. М. Vulin, *Srpska „Prosvjeta“ na veleizdajničkom banjalučkom procesu 1915-1916.*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine* (Banjaluka 1987) 208.

... pod predsjedanjem Sime Mirkovića i tajnikovanjem dra Vlade Ćorovića „Prosvjeta“, osim što je „osvješčivala“ narodne mase u duhu i po programu „Narodne Odbrane“, dakle osim što je revolucionirala duhove i štampom i predavanjima, i osim što je podupirala materijalno i moralno Sokolstvo i Pobratimstvo, bila još i u vezi s „Narodnom Odbranom“, te je njezin rad išao za tim da se podupre veleizdajnički cilj „Narodne Odbrane“.

Koliko su optuženici Mirković i dr. Ćorović aktivno sudjelovali vidi se iz sjedničkih zapisnika, korespondencije „Prosvjetine“, a za dra Ćorovića još i iz djelovanja njegova kao urednika kalendara „Prosvjete“. У пресуди се истиче да су њихови приговори, као и одбрана оповргнути, те да суд не може уvažити њихова изговора да не одговарају за pojedine zaključke, jer ne bjehu na dotičnoj sjednici.

Predsjednik i tajnik jednog društva – to je jasno i ne treba dokazivanja – glavni su funkcionari društva. Oni su lica koja daju radu u društvu pravac i život. Da mogu uspješno raditi, odnosno nastaviti rad moraju biti o svemu upućeni, a naročito moraju se upoznati sa zaključcima prijašnjih sjednica na kojima eventualno nijesu bili.

U nazočnom slučaju ne radi se o pojedinom sjedničkom ili skupštinskom zaključku, već o čitavom nizu takovih zaključaka, o čitavom poslovanju i djelovanju društva.

Iz cjelokupnog djelovanja društva „Prosvjete“ uvjerio se sud da se upravljalo u pravcu koji se protivi kaznenom zakonu.

Optuženici su to – kako je malo prije rečeno – znali, jer inače ne bi mogli obavljati svojih funkcija predsjedničkih i tajničkih.

Oni nijesu protestovali, oni nijesu povukli konsekvenciju, te iz društva istupili, nego su s takvim radom tacite bili sporazumni, odobravalu ga, i sami u njem aktivno sudjelovali.

O culpi ne može biti govora.

Суд, такође, сматра да су и optuženi Mirković i dr Ćorović morali znati naročito za sadržaj kalendara „Prosvjete“ od godine 1914., jer se o tom govorilo na dvije sjednice, a posve je nevjerovatno da se oni kao inteligentni Srbi, kao pročelnici prvog srpskog

„kulturnog“ društva u zemlji, njesu interesovali za sadržaj štampanih spisa koje njihovo društvo izdaje.

Према судском извјештају, Ђоровић је знао да је анексија *Bosne i Hercegovine* izazvala u Srbiji reakciju, i kaže da je i sam bio iznenađen formom u kojoj je aneksija obavljena, i da je očekivao da će se tražiti mnijenje naroda ovih zemalja u formi plebiscita.

Dolazeći u dodir s političarima raznih političkih smjerova saznao je da imade srpskih političara koji su bili mnijenja da se na silu izmijeni odnošaj ovih zemalja prema austro-ugarskoj monarhiji. Za društvo je „Narodnu Odbranu“ čuo, ali mu nije bio poznat cilj društva, kao ni sredstva za ostvarivanje cilja. Za to je saznao tek iza izvršenog atentata. Brošuru „Narodne Odbrane veli, nije čitao, i nije znao da je ima i u knjižnici društva „Prosvjete“. Za sprovod mis Irbyjeve je čuo i znao, da je vijenac kralja Petra nošen, ali ne zna da li je i „Narodna Odbrana“ poslala vijenac, koji je također na sprovodu nošen. Optuženik nadalje tvrdi da je godine 1910. bilo zaključeno u društvu, ali ne zapisnički, da nijedan aktivni političar ne smije biti u odboru „Prosvjete“, što međutim nije smetalo da najistaknutiji i najradikalniji srpski političar Vasilj Grđić ostane tajnik društveni. Priznaje da je na odborskoj sjednici bilo zaključeno da se na proslavu desetgodišnjice „Prosvjete“ pozovu sva društva koja idu za istim ciljem kao i „Prosvjeta“ (dakle je onda prema tome zaključku s pravom pozvana i „Narodna Odbrana“).

Ono što je spomenuto kod optuženog Sime Mirkovića za dokaz, da je morao znati za društvo „Narodnu Odbranu“ i za vezu koja je bila između tog društva i „Prosvjete“, govori za to da je to moralo biti poznato i društvenom tajniku dru V. Ćoroviću.

Optuženik je dolazio u dodir s uglednim ličnostima u Srbiji, te je i saznao da ima srpskih političara koji su bili mnijenja da se na silu izmijeni odnošaj ovih zemalja prema austro-ugarskoj monarhiji. Za istim je ciljem išla „Narodna Odbrana“, koja je – kao što smo već istakli – i po ličnostima koji su joj bili članovi i po broju članova najuglednije i najpoznatije društvo u Srbiji. Sud potpuno isključuje da optuženik u saobraćaju s onim ličnostima, od kojih je doznao da Srbija imade aspiracija na Bosnu i Hercegovinu, nije doznao da „Narodna Odbrana“ u prvom redu radi u tom pravcu.

U kalendaru „Prosvjeti“ za godinu 1911. koji je optuženik uredio nema ni slova o dolasku Njegovog Veličanstva godine 1910. u Bosnu i Hercegovinu, pa dok su svi nesrpski listovi tim povodom donijeli sliku Njegovog Veličanstva, društvo „Prosvjeta“ nije toga učinilo u svom listu i kalendaru. Optuženik kaže da toga nije s toga učinio, jer se o tome dosta pisalo u novinama, pa osim toga nije htio da se politika previše uvlači u kalendar. No toga se principa optuženik nije držao i nije ustao protiv toga kad se je u društvenom listu i kalendaru pisalo o ulozi Srbije u balkanskim ratovima i o nepobjedivoj srpskoj armiji, i kad su se u tim kalendarima donosile tolike slike o tim ratovima, o kralju Petru i ostalim članovima dinastije Karađorđevića i Njeguša; premda je mogao to spriječiti kao društveni tajnik i član redakcionog odbora za izdavanje kalendara.

To onda po nazoru optuženikovu nije politika. Optuženik tim jasno pokazuje stanovište da smatra srpski narod Bosne i Hercegovine kao dio srpskog naroda kraljevine Srbije, da mu je Petar Karađorđević kralj, srbijanska armija njegova...

Uz Simu Mirkovića potpisao je i okrivljenik poziv na proslavu „Vidovdana“ i skupljanja „Vidovdanskog darka“, kojemu je bio priložen i nacrt o držanju predavanja među školskom omladinom i u narodu uopće, a koji se malo razlikuju od članka brošure „Narodne Odbrane“ koji govori o Vidovdanu, o čemu je već bilo opširnije govora.

Na temelju činjenica, koje prima dokazanima, došao je sud do uvjerenja da su optuženi Simo Mirković i dr. Vladimir Ćorović kao glavni funkcionari u društvu „Prosvjeti“ upravljali radom društva „Prosvjete“ tako da se izdavanjem i širenjem društvenog organa i kalendara „Prosvjete“, zatim knjiga i brošura i držanjem predavanja buni narod, da su pokazujući savršenost, slobodu i odlične strane političkih, kulturnih i privrednih institucija u kraljevini Srbiji i ističući kao antitezu manjkavost i zaostalost, političku neslobodu i podjarmljenost srpskog naroda u austro-ugarskoj monarhiji, nastojali da se u njemu pobudi omalovažavanje, mržnja i prezir na sve što je austro-ugarsko, a s druge strane fanatizam i ljubav za sve što je srbijansko, nadalje da se podupiru srpske organizacije u Bosni i Hercegovini kao „Sokolstvo“, „Pobratimstvo“, ma da su znali da su te organizacije preko sličnih institucija u kraljevini Srbiji u vezi s „Narodnom Odbranom“ u Beogradu, pa su takim radom i tim, što je i samo društvo „Prosvjeta“ stajalo u vezi s „Narodnom Odbranom“, propagirali političko jedinstvo cjelokupnog srpskog naroda i budili u njemu težnju da se to

jedinstvo silom ostvari, i to propagirajući u pojedinim člancima da se na silu ostvari program oslobođenja i političkog ujedinjenja cijelog srpskog naroda, dajući za primjer narodne borbe za ujedinjenje kraljevine Italije i carevine Njemačke, i stojeći u uskoj vezi s društvom „Narodna Odbrana“, koja je otvoreno isticala svoj cilj da se naime na silu otrgnu jugoslovenske pokrajine od austro-ugarske monarhije i pripoje kraljevini Srbiji.

Optuženici radeći to preduzeli su zaista pripravna djela da se na silu izmijeni opseg područja u kojem ovaj zakon važi i područja zemalja austro-ugarske monarhije.

U tim njihovim djelima sva su kriterija zločina veleizdaje po § 111. b kz., pa ih je sud proglasio krivima za to zločinstvo.¹⁴²

На Бањалучком велеиздајничком процесу¹⁴³, чији је првооптужени био Василиј Грђић, тужилац је за Ђоровића прво тражио смртну казну, али он је, на крају, осуђен на пет година тешке тамнице.¹⁴⁴ Сматрајући да је наведена казна преблага, Врховни суд је

¹⁴² *Osuda: u ime Njegovog c. i kr. Apostolskog Veličanstva u predmetu Vasilj Grđić i drugi*, Sarajevo 1916, 282-283, 285. Судску документацију која се односи на осуду (пресуду) Владимиру Ђоровићу уступио нам је др Боривоје Милошевић, коме се, овом приликом, најсрданије захваљујемо.

¹⁴³ Велеиздајнички процес у Бањалуци био је највећи од 17 таквих процеса у Босни и Херцеговини, који су вођени током Првог свјетског рата. Није случајно што је овај процес почео у тренутку када су Краљевина Србија и силе Антанте почеле да доживљавају ратне неуспјехе. Бањалучки велеиздајнички процес почео је на иницијативу хрватског националисте и генерала Стјепана Саркотића, а главна расправа вођена је пред Окружним судом у Бањалуци од 3. новембра 1915. до 16. марта 1916. године. Том приликом оптужено је 156 особа српске националности, различитих занимања – учитељи, љекари, адвокати, политичари, свештеници, трговци... У суштини, за „злочин велеиздаје“ суђено је свим особама које су, на неки начин, учествовале у раду српских друштава, као што су *Народна одбрана*, *Просвјета*... – М. Томашевић, *Бањалучки велеиздајнички процес*, Бања Лука 2011, 18, 21. За разлику од СПКД *Просвјета*, друштво *Народна одбрана* основано је у Србији, 1908. године, у почетку као полувојна патриотска организација, да би се 1909. године трансформисало у културно - просвјетно удружење, које је имало упоришта широм Босне и Херцеговине. – *Исто*, 16. Основни циљ пријекних судова био је гушење српских националних покрета, али и лишавање слободе оних Срба који су се изјашњавали против Аустро-Угарске. Такође, настојало се доказати да је српски национализам у Босну и Херцеговину дошао из Србије. Између осталог, и ово је био разлог за покретање оваквих процеса, како би аустро-угарске власти имале морално оправдање за почетак Великог рата. – В. Јеловац, *Бања Лука у прошлости*, Бањалука 1960, 66. Још један од разлога био је и тај што власти, на суђењу Гаврилу Принципу, нису успјеле доказати учешће Србије у Сарајевском атентату. – Ђ. Беатовић - Д. Милановић, *Велеиздајнички процеси Србима у Аустро-Угарској*, Београд 1989, 18. Више о Бањалучком велеиздајничком процесу видјети: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine*, Banjaluka 1987; *Stogodišnjica sudskih procesa u Bosni i Hercegovini i Veleizdajničkog procesa u Banjaluci (1915-1916)*, Приредили Ђорђе Микић, Бојан Стојнић, Владан Вуклиш, Горан Ђуран, Маријана Тодоровић – Билић, Љубица Ећимовић и Далибор Новаковић, Архив Републике Српске, Бања Лука 2015.

¹⁴⁴ Занимљив је податак да је предсједник суда Коломан Милец, пред свим оптуженицима и публиком у судници, прво прочитао да је Владимир Ђоровић, на основу параграфа 114, осуђен на двије године затвора, да би након тога, у тој истој пресуди, по други пут прочитао да је Ђоровић, на основу параграфа

исту повисио на осам година тешке тамнице, која је била пооштрена једним постом сваког трећег мјесеца. Ћоровић је казну, углавном, издржавао у затвору у Зеници, у тешким условима, што је утицало на то да веома ослаби. Али, ни такви услови нису га спријечили да понекад запјева у својој ћелији. Једно вријеме у затвору је чијао перје, а послије тога је са вајаром Сретеном Стојановићем правео дуборез.¹⁴⁵ Крајем 1917. године, након три године затвора, Ћоровић је, на иницијативу шпанског краља Алфонса XIII, помилован са већином осталих затвореника.¹⁴⁶

Описујући ово суђење, Ћоровић наводи да је и сам активно учествовао на националном просвјетивању свога народа. Негирајући наводе оптужнице, он истиче да у Босни се ми никад нисмо борили за назив „српски“ (службено се језик звао „босански“), него за назив „српскохрватски“ против тог немогућег провинцијског језичног имена. Исто се тако нисмо борили за назив „српска“ религија, него „српскоправославна“ против назива „грчкоисточна“, и то је питање санкцијом наше црквено-просветне аутономије претурено већ 1905. године, дакле и ту пре интенција Народне Обране¹⁴⁷.

111, осуђен на пет година тешке тамнице. Према Ћоровићевим ријечима, надзорник затвора Рудолф Киндиг саопштио је оптуженима да се прва пресуда односила на пресуду судског сената, док је друга пресуда накнадно донесена, тачније када је од владе стигао захтјев да заступници *Просвјете* морају бити кажњени као чисти велеиздајници. – В. Ћоровић, *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918*, Београд – Сарајево 1920, Београд 1989² (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Црна књига*); Ђ. Беатовић - Д. Милановић, *Велеиздајнички процеси Србима у Аустро-Угарској*, 219.

¹⁴⁵ G. Subotić, *Prosvjetni radnici осуђени на велеиздајничком процесу у Банјалуци*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine* (Банјалучка 1987) 236; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 246; М. Томашевић, *Бањалучки велеиздајнички процес*, 22, 69.

¹⁴⁶ *ЕСИ*, 688 (Р. Михаљчић); М. Томашевић, *Бањалучки велеиздајнички процес*, 44-48. Коначном првостепеном пресудом суда у Бањалуци, 22. априла 1916. године, 16 особа осуђено је на смрт, 87 их је добило казну затвора од двије до двадесет година, док су 53 особе ослобођене оптужбе. Влада Краљевине Србије настојала је да успостави везе са Ватиканом (папа Бенедикт XV) и Краљевином Шпанијом (краљ Алфонсо XIII), како би, уз њихову помоћ, обезбиједила ургенцију за помиловање или преиначење пресуде осуђеним Србима. Након великог броја писама, телеграма и посјета са разних страна, а највише због интервенције шпанског краља, аустријски цар Карло I (односно угарски краљ Карло IV) донио је одлуку да ће помиловати 16 Срба, који су били осуђени на смртну казну. – М. Томашевић, *Бањалучки велеиздајнички процес*, 44-48. На основу ове одлуке, осам особа добило је доживотну казну, пет особа казну затвора од 20 година, двије особе осуђене су на 16, а једна на 15 година затвора. Другим оптуженицима казне су смањене или укинуте, али било је важно да се 16 особа спаси од смртне казне и да им се да прилика да дочекају завршетак рата, када су казне свима укинуте. – *Исто*, 50.

¹⁴⁷ В. Ћоровић, *Црна књига*, 153-154.

I.4. ОДЛАЗАК У ЗАГРЕБ

Након што је изашао из затвора, Ћоровић је отишао у Бањалуку, гдје му се, у међувремену, доселила породица. У Сарајево више није могао да се врати, јер је био отпуштен из службе у Земаљском музеју, крајем фебруара 1917. године. Међутим, тадашњи управник града Бањалуке, котарски предстојник Осман Хаџић, обавијестио је Ћоровића да му се припрема ново хапшење, тако да је он био приморан да напусти град и да се са породицом пресели у Загреб, гдје га је дочекао др Лујо Талер.¹⁴⁸

Поменути догађаји нису спријечили Владимира Ћоровића да се поново политички активира. У сарадњи са Ником Бартуловићем, Бранком Машићем и Ивом Андрићем (касније и са Милошем Црњанским), Ћоровић покреће у Загребу пројугословенски часопис *Књижевни југ* (1918-1919. године), гдје је био уредник за српски дио садржине. У овом часопису он је, између осталог, приредио и Скерлићеве чланке о српско-хрватском питању, вјерујући да ће они подстаћи општу идеју југословенског јединства и послужити као путоказ у тражењу заједничког рјешења. Ћоровић је, такође, био сарадник и у часопису *Хрватска њива*, који је почео да излази годину дана прије *Књижевног југа*. Док је у *Књижевном југу* више пажње обраћао на идеолошку страну, у *Хрватској њиви* углавном је држао рубрику позоришних приказа. У поменутим часописима, Ћоровић је, за годину дана, објавио неколико десетина краћих и дужих прилога.¹⁴⁹

Почетком 1918. године, Ћоровић је доживио једну непријатност од стране Карла Пача, са којим је својевремено успјешно сарађивао у Балканском институту у Сарајеву. Наиме, он је тражио да му Пач врати рукопис о Крањчевићу (*Радна соба С. Крањчевића*), који је, због недостатка средстава и избијања Првог свјетског рата, остао

¹⁴⁸ Н. Kapidžić, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*, 41-42; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247.

¹⁴⁹ Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 295; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247; *ЕСИ*, 688 (Р. Михаљчић).

необјављен у Балканском институту.¹⁵⁰ На Ћоровићево запрепашћење, Пач му је одговорио да је рад урађен у редовно радно вријеме и на основу материјала који је био власништво Института, па, сходно томе, припада Институту и може му се вратити једино уз одобрење Земаљске владе. Ћоровић му је на то скренуо пажњу да Земаљска влада нема ништа с тим и да рукопис припада њему, као аутору, из разлога што је његова сарадња са Балканским институтом била добровољна, а не службеничка. Видјевши да Пач не одустаје од својих ставова, Ћоровић је одлучио да се преко адвоката др Владе Андрића обрати Земаљској влади и да од ње затражи да му се рукопис врати на слободно располагање. Спор око наведеног рукописа толико се закомпликовао да је о њему, на крају, одлучивао и Беч. Тачније, Земаљска влада је, 4. маја 1918. године, о спору између Ћоровића и Пача обавијестила Заједничко министарство финансија и захтијевала је да се о томе донесе коначна одлука. Из Беча су јавили да се рукопис врати Владимиру Ћоровићу, јер он, као аутор, није добио званично наређење од стране Института да уради монографију *Радна соба С. Крањчевића*, истичући, даље, да Влади није потребан рукопис једног бившег робијаша. Овом одлуком окончан је спор између Ћоровића и Пача, али њихови односи нису више били пријатељски, као у вријеме када је Ћоровић био запослен у Земаљском музеју.¹⁵¹

Исте године (1918), Ћоровић је као делегат учествовао у раду Народног вијећа у Сарајеву, а био је, испред Босне и Херцеговине, и један од секретара Главног одбора Народног вијећа СХС у Загребу. Као члан Народног вијећа постао је и члан Народног представништва, па је као делегат, 1. децембра 1918. године, у Београду присуствовао чину проглашења уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у заједничку државу.¹⁵²

¹⁵⁰ С обзиром на то да наведени рад није објављен када је то било планирано, Ћоровић је имао намјеру да рад публикује у *Грађи* Југославенске академије у Загребу. Рад је примљен на сједници *разреда хисторичко-филологичкога*, 31. јануара 1919. године, а објављен је 1927. године под насловом *Лектира Силвија Страхимира Крањчевића*. - V. Ćorović, *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića*, *Грађа за повјест књижевности Хрватске* 10 (1927) 1-100.

¹⁵¹ Н. Каpidžić, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*, 41-46; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247.

¹⁵² Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247; *ЕСИ*, 688 (Р. Михаљчић). Ћоровић је, као масон, 1920. године прокламовао народно јединство као основу братског савеза сва три народа у Краљевини СХС, касније Краљевини Југославији.

У том периоду, Ћоровић се ближе упознао са Светозаром Прибићевићем, вођом Хрватско-српске коалиције и, заједно са њим, постао је члан Демократске странке.¹⁵³ Кратко вријеме био је уредник страначког гласила (листа) *Демократија*, али се због све наглашеније страначке поодвојености у новој држави, послје излета у политику, вратио научној каријери.¹⁵⁴

Првих дана јануара 1919. године, Ћоровић је враћен у Земаљски музеј за кустоса, да би му истог мјесеца била повјерена ликвидација Балканског института, који је, као окупаторска установа, био укинут од стране Народног вијећа Босне и Херцеговине. Одлуком Народне владе, од 18. јануара 1919. године, Карло Пач разријешен је дужности управе Балканског института, а вођење послова укинутог Института повјерено је Владимиру Ћоровићу. Он је, такође, добио дужност да реализује своју идеју из 1911. године, која се односила на оснивање Централне народне библиотеке, али тај пројекат није угледао свјетлост дана, јер се Ћоровић у Сарајеву није дуго задржао.¹⁵⁵ Наиме, он је исте године (1919) отишао у Београд, гдје је именован за уредника листа *Демократија*, а постао је и професор на Филозофском факултету. Доласком у Београд, Ћоровић ће се потпуно посветити научном раду, али и професури на Филозофском факултету.

¹⁵³ Након сукоба са Љубом Давидовићем, Светозар Прибићевић основао је, 1924. године, Самосталну демократску странку (СДС), у којој је један од изабраних чланова главног одбора био и Владимир Ћоровић. Сматра се да је сукоб између Давидовића и Прибићевића имао слободнозидарску позадину, али и тежњу краља Александра Карађорђевића да оснажи централистички блок, тиме што би ослабио Демократску странку. Наведени сукоб између двије струје, у Демократској странци, ескалирао је посебно послје Конгреса јавних радника у Загребу, 1922. године, око питања децентрализације земље и потребе ревизије Видовданског устава. Иако се Светозар Прибићевић, у почетку, приклонио унитаризму и централизму, неколико година касније он је постао заговорник федералистичке (сепаратистичке) концепције, што га је, на крају, одвело и у политичку емиграцију и у борбу против краља Александра, при чему је сарађивао и са комунистима. - Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980). Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Prilozi i građa*, Narodna knjiga, Beograd 1984, 406 (у даљем тексту: Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*).

¹⁵⁴ Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новције српске историје*, 296.

¹⁵⁵ В. Ћоровић, *Српска централна библиотека у Сарајеву. Приједлог за оснивање*, Босанска вила 2 (Сарајево 1911) 17-19; Н. Kapidžić, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*, 46-47; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247.

1.5. НАУЧНА КАРИЈЕРА НА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Видјели смо како се 1910. године завршио покушај Јована Скерлића и Станоја Станојевића да доведу Владимира Ћоровића на Филозофски факултет у Београду. Међутим, Станоје Станојевић успио је у томе девет година касније, али ни овај пут Ћоровићев долазак на Београдски универзитет није прошао без бројних замјерки. Наиме, тада је, према ријечима Јеремије Д. Митровића, дошло до јавне осуде, због тога што је Ћоровић на Филозофски факултет доведен по позиву, а не уз предвиђени избор, те што се филологу повјерила национална историја.¹⁵⁶ Највише замјерки Ћоровићу је упутио радикал Момчило З. Иванић, у четири анонимна чланка, у листу *Самоуправа*, на шта му је Ћоровић одговорио да не може да полемисе са писцима који чак не смију ни да се потпишу. Сматра се да је Иванић био киван на Ћоровића што је прије писао чланке у листу *Самоуправа*, да би се касније везао за Демократску странку, па му је више из тих разлога упутио критике, а не толико на рачун његове научне каријере.¹⁵⁷

С друге стране, Станоје Станојевић и остали професори са Филозофског факултета сматрали су да је најбоље да Ћоровић буде професор националне историје¹⁵⁸, јер је он био добар познавалац не само класичних језика, већ и њемачког, италијанског, француског и руског језика. Познавање великог броја језика омогућило је Ћоровићу да проучава и истражује архивску грађу, која му је касније послужила приликом писања бројних књига и научних радова. Уз то, он је специјализовао средњовјековну историју у Минхену и Паризу, а радио је и у тамошњим библиотекама и архивима. Велику подршку Ћоровић је имао од професора Виктора Новака, Васиља Поповића, те бројних интелектуалаца тога времена.¹⁵⁹ На Станојевићев приједлог, Ћоровић је, ипак, изабран за ванредног професора народне – националне историје, 1919. године. Он је најприје

¹⁵⁶ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 249. Иако Ћоровић по образовању није био историчар, требало би нагласити да су код њега, након што се преселио у Београд, доминирали радови из области историјске науке.

¹⁵⁷ М. З. Иванић, *Самоуправа* бр. 259, 2; бр. 268, 3; бр. 272, 2-3; бр. 278, 2-3 (1919); В. Ћоровић, *Место одговора*, *Демократија* бр. 169 (Београд 1919) 3.

¹⁵⁸ Јеремија Д. Митровић наводи да је Ћоровић био професор Националне историје, у *Енциклопедији српске историографије* наведено је да је он био професор Народне историје, док се *Лексикону писаца Југославије* наводи да је Ћоровић предавао Југословенску историју. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 249; *ЕСИ* 688 (Р. Михаљчић); *Leksikon pisaca Jugoslavije I (A-DŽ)*, Matica srpska, Novi Sad 1972, 540.

¹⁵⁹ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 175 (нап. бр. 30).

држао предавања из историје Срба и јужнословенских земаља до краја XVIII вијека, а потом је прешао на историју XIX и XX вијека, у оквиру које је, у низу семестара, предавао о историји Србије у XIX вијеку, о односима Србије и Аустрије у XX вијеку, о историји Београда... У недостатку провјереног и поузданог наставног кадра Ђоровић је био замољен да, привремено, држи предавања и семинаре и из Српске палеографије, Српске дипломатике, Српске епиграфије, Старе хронологије, те Помоћних историјских наука (нумизматика, сфрагистика и хералдика). Иако је био свјестан ризика у који се упушта, он је прихватио овај захтјев, сматрајући да палеографске традиције у нашој науци, до тада, није било.¹⁶⁰

У тридесет шестој години живота (1921. год.) Ђоровић је изабран за редовног професора Београдског универзитета, у Одељењу за националну историју Српског семинара, а после смрти Станоја Станојевића, 1937. године, постао је шеф катедре, односно управник Одељења за народну историју. Ђоровић је на факултету обављао устаљене обавезе, попут предавања, семинарских вјежби, испита, те свакодневних консултација са студентима. Као предавач, био је прецизан и углавном се држао текста, док је према студентима био коректан. Ђоровић није заобилазио ни дружења са студентима, посебно на излетима и уобичајеним вечерима студената историје, гдје је често знао и запјевати.¹⁶¹ Иначе, њега су многи пријатељи запамтили као врсног пјевача и мераклију. О томе пише и познати етномузиколог Владо Милошевић у својој књизи *Севдалинка*, гдје, управо, Владимира Ђоровића наводи као изванредног познаваоца и интерпретатора севдалинки.¹⁶² Међу колегама се вјеровало да је Ђоровић најрадије пјевао севдалинку *Од како је Бања Лука постала*, док је Божидар Ковачевић једном приликом рекао да је највише био потресен када је Ђоровић запјевао пјесму о младом Мухамеду који поткива коња, а глас му пева да је посао узалуд.¹⁶³

¹⁶⁰ *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 236; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 164.

¹⁶¹ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 249.

¹⁶² V. Milošević, *Sevdalinka*, Музеј Босанске крајине Ванја Лука, Одсјек за народне пјесме и игре, Књига V, Ванја Лука 1964, 8.

¹⁶³ X. Лубен (!=Н. Љубинковић), *Народне умотворине у записима Владимира Ђоровића*, Расковник (часопис за књижевност и културу) XIX/71-72 (Београд 1993) 15. Халил Лубен је псеудоним Ђоровићевог унука Ненада Љубинковића.

Радећи на Филозофском, те на Богословском факултету (?) у Београду, Ђоровић је одржао низ универзитетских предавања, семинара и колоквија, али, на жалост, његове биљешке и скице о тим курсевима нису сачуване, тако да не можемо поуздано рећи на који начин је он одржавао наставу. Такође, не постоје прецизни подаци ни о томе какав је Ђоровић био као педагог и да ли је он своја предавања усмено излагао или читао? На овом мјесту, поменућемо наслове неких Ђоровићевих предавања које је Боривоје Маринковић пронашао у његовој личној евиденцији, али и наслове предавања које Ђоровић није сам нотирао.¹⁶⁴ Наслови курсева наводе нас на закључак да је Ђоровић поједина предавања припремао на основу својих објављених књига, студија и чланака, док су у другу групу предавања спадала она предавања која су му служила као инспирација и изазов за, евентуално, нове приступе у научно-истраживачком раду. Ђоровић је, између осталог, држао предавања из слjedeћих области: *Словени до VII века* (2 часа), *Српска хисториографија* (2 часа), *Јужнословенске државе до XII века* (3 часа), *Српска епиграфија* (1 час), *Јужнословенске државе до XV века* (3 часа), *Српска палеографија* (1 час), *Јужнословенска племена до XVIII века* (3 часа), *Помоћне науке* (нумизматика, хералдика, сфрагистика – 2 часа), *Јужни Словени у XIX веку* (3 часа), *Стара хронологија* (1 час), *Хисторија Срба I* (2 часа), *Српска дипломатика* (2 часа), *Хисторија Срба II* (2 часа), *Култура старе српске државе* (2 часа), *Хисторијски извори Јужних Словена I* (2 часа), *Хисторија Босне и Херцеговине* (2 часа), *Хисторијски извори Јужних Словена II* (2 часа), *Хисторија Црне Горе* (2 часа), *Хисторија Дубровника* (2 часа), *Хисторијска географија старе српске државе* (2 часа), *Србија у XIX веку I* (3 часа), *Стара српска држава* (1 час), *Стара српска књижевност* (2 часа), *Србија у XIX веку II* (2 часа). Осим тога, Ђоровић је држао и курсеве под насловом *Прве словенске државе на Балкану, Јужни Словени од средине XIV до краја XV века, Колонизација*

¹⁶⁴ Боривоје Маринковић сматра да би било најбоље да се прегледа попис предавања под насловом *Преглед предавања, од 1888/1889*, који поседује Народна библиотека Србије, јер би се на тај начин могли утврдити наслови свих предавања, курсева и семинара које је Владимир Ђоровић одржао студентима историје на Филозофском факултету у Београду, те студентима теологије на Богословском факултету, у истом граду. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 682. Анализирајући наведени *Преглед предавања*, Мирјана Арежина дошла је до закључка да Ђоровић није био на евиденцији професора који су предавали на Богословском факултету у Београду, као и то да је курс и семинарске вјежбе из предмета *Хисторија Дубровника* држао Станоје Станојевић, а не Владимир Ђоровић. Она не искључује могућност да је Ђоровић држао наведени курс, али да се Станоје Станојевић водио као предавач због административних разлога. Према Арежинином мишљењу, постоји вјероватноћа да је Ђоровић, можда, помагао Станоју Станојевићу или да га је замјењивао на појединим предавањима. – М. Арежина, *Владимир Ђоровић и Дубровник*, 73-74.

*Јужних Словена на Балкану, Јужнословенске земље XI и XII века, Јужни Словени од XII до XIV века, Јужни Словени XII и XIII века, Историја Босне од XV до XVII века, Историја Босне (XV век), Пад Босне и Херцеговине под турску власт, Односи између Србије и Аустрије у XX веку, Хронологија српских извора, Срби у Светој Гори, Срби у Светој Гори (XIII-XV век), Стеван Немања, Српска хисториографија, Црна Гора у XVIII веку, Историја и традиција, Народна традиција...*¹⁶⁵ Када је ријеч о Ћоровићевом интересовању за српску средњовјековну нумизматику, требало би додати да је он, на ту тему, одржао низ специјалистичких курсева на Филозофском факултету у Београду. Поменута предавања Ћоровић је студентима историје одржао током 1933/34., 1936/37. и 1940/41. године. Током 1937/38. године, он је студентима историје одржао и специјалистички курс под насловом *Срби у Светој Гори (XIII-XV века)*. Ова предавања одржавана су петком, од 15:00-17:00 часова, такође, на Филозофском факултету у Београду.¹⁶⁶

Предавања, колоквији, семинарске вјежбе, научне експедиције и екскурзије били су само дио Ћоровићевог ангажмана на Филозофском факултету. Наведеним активностима требало би додати и његов менторски рад, о чему нам свједоче подаци из дјела *Scripta Minora*, гдје Боривоје Маринковић помиње да је Ћоровић био ментор 17-орици кандидата, приликом израде њихових докторских дисертација. Од укупно седамнаест докторских дисертација, њих шеснаест је, касније, објављено.¹⁶⁷

У наставку текста наводимо имена и презимена Ћоровићевих ученика (доктораната), као и наслове њихових докторских дисертација које су објављене у периоду од 1926. до 1941. године.

1. Михаило Ласкарис, *Византиске принцезе у средњевековној Србији. Прилог историји византиско-српског односа од краја XII до средине XV века*, Београд 1926.

¹⁶⁵ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 682-683, 1046.

¹⁶⁶ *Исто*, 523, 630-631.

¹⁶⁷ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 405-407.

2. Јово Б. Тошковић, *Односи између Босне и Србије 1805-6. и бој на Мишару*, Суботица 1927.
3. Милан Кашанин, *Бела Црква Каранска. Њена историја, архитектура и живопис*, Београд 1928.
4. Миленко С. Филиповић, *Етничка прошлост нашега народа у околини Високог (у Босни). Етнолошка расправа*, Београд 1928.
5. Мираш Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Светић). Књижевна студија*, Историско друштво у Новом Саду, Посебна издања, Књига II, Нови Сад 1930.
6. Васа Чубриловић, *Босански устанак (1875-1878)*, Посебна издања СКА, Књига LXXXIII, Друштвени и историски списи, Књига 35, Београд 1930.
7. Драгослав Страњаковић, *Влада Уставобранитеља (1842-1853). Унутрашња и спољашња политика*, Београд 1932.
8. Петар И. Поповић, *Француско-српски односи за време Првог устанка (Наполеон и Карађорђе)*, Београд 1933.
9. Anton Stijepov Dabinović, *Kotor pod Mletačkom Republikom (1420-1797)*, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Zagreb 1934.
10. Danica Pinterović, *Teodora, vizantijska carica*, Osijek 1934.
11. Миодраг Ал. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље (1305-1378)*, Пожаревац 1934.

12. Коста Н. Милутиновић, *Михаило Полит-Десанчић као историчар*, Нови Сад 1936.
13. Радосав П. Марковић, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938.
14. Rastislav Drljić, *Prvi Ilir Bosne fra Martin Nedić (1810-1895)*, Sarajevo 1940.
15. Видо Латковић, *Симо Матавуљ у Црној Гори*, Скопље 1940.
16. Ђорђе Живановић, *Срби и пољска књижевност (1800-1871)*, Београд 1941.
17. Јован Р. Радуловић, *Постанак и развој мостарског српског књижевног покрета*¹⁶⁸.

Ако погледамо наслове докторских дисертација Ђоровићевих ученика, видимо да се они, претежно, односе на теме из области историје и књижевности, што не треба да чуди, јер то су научне области из којих је и сам Ђоровић написао највише монографија, студија, расправа, приказа и чланака. Евидентно је и то да теме докторских дисертација нису фокусиране само на један временски период (рецимо, средњи вијек), већ обухватају једно шире раздобље што нам, опет, указује на Ђоровићеву свестраност и на његово познавање и проучавање бројних питања из наше историје и књижевности.

Радећи на Филозофском факултету, Ђоровић је једно вријеме (1933-1935) обављао и функцију декана у наведеној научно-образовној установи, док је на позицији ректора Универзитета у Београду био од 1935. до 1936. године. Он је за ректора изабран на сједници Универзитетског већа, 10. фебруара 1935. године, на којој је добио 54 гласа. Том приликом, Станоје Станојевић добио је шест гласова, Никола Вулић и

¹⁶⁸ Јован Радуловић одбранио је докторску дисертацију 6. фебруара 1941. године, на Филозофском факултету у Београду, али његова докторска дисертација остала је у рукопису. Наиме, он није успио наћи издавача, како би објавио докторску тезу, тако да се рукопис поменуте дисертације, и данас, чува у Архиву САНУ. - Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 407.

Ђорђе Мијовић по један глас, док су четири члана Већа била уздржана. Другим ријечима, Ђоровић је изабран, а не „постављен“ за ректора, како то наводи Милица Дамјановић.¹⁶⁹ Нема сумње да је он посао ректора обављао у вријеме најжешћих сукоба између ојачаног студентског покрета и Владе, што студенти, очигледно, нису увидјели, не узимајући у обзир чињеницу да ректор подлијеже надзору и критици државне власти.¹⁷⁰ Те супротности прошириле су се још више када је на власт дошла влада Милана Стојадиновића, која је поштрила курс против слободних зидара¹⁷¹ и

¹⁶⁹ М. Damjanović, *Koncentracioni logor u Višegradu početkom 1936. godine*, у: *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu* (Beograd 1970) 112.

¹⁷⁰ Познато је да су тридесетих година XX вијека општа економска и политичка криза изазвале у земљи велику незапосленост и низак стандард становништва, што је довело до бројних демонстрација и студентских протеста, како на Београдском, тако и на другим универзитетима. Ове протесте организовала је и десница и љевича, а они су били уперени против политике буржоаске власти и положаја студената, уносећи, поред социјалних, и многе политичке захтјеве.

¹⁷¹ Масони (слободни зидари) су били припадници друштвеног покрета који је настао у либералним круговима, у периоду просвјетитељства. У својој идеологији и симболици овај покрет позивао се на древно поријекло из разних античких и оријенталних култова, а потом се настављао на традицију средњовјековних зидарских еснафа (цехова), по којима узима и назив и симболе (шестар и троугао). Иако је слободно зидарство заступало становиште либералне и антиклерикалне идеје, тајни начин организације често га је сводио на интересну заједницу, која је међусобно помагала своје чланове, углавном припаднике друштвене елите. Основна организацијска структура слободног зидарства је ложа, а ложе унутар једне земље организоване су у велику ложу, на чијем челу се налази Велики мајстор. Процес организације слободног зидарства почиње крајем XVII вијека, да би почетком XVIII вијека биле организоване прве велике ложе у Лондону (1717), Паризу (1725), Мадриду (1729)... – *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, XVIII knjiga (Sa–St), Zagreb 2007, 182-183. Од средине XVIII вијека и многи Срби припадали су масонским ложама. Прва масонска ложа у Србији, под називом Али Коч, основана је у Београду, половином XIX вијека. Међутим, тек 10. маја 1912. године основана је прва самостална слободнозидарска Велика ложа Србије (касније Велика ложа „Југославија“). Оснивач српске масонерије био је Ђорђе Вајферт, иначе творац Народне банке Србије. У српској историји масонерија је своје златно доба имала између два рата, када је, само у Београду, изграђено 170 здања са симболима шестара и троугла. Осим Владимира Ђоровића, масони су били и многи други угледни Срби који су стварали српски национални идентитет – Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Илија Гарашанин, Стеван Мокрањец, Бранислав Нушић... Појава фашистичког режима, који је објавио рат демократији, масонима и комунистичкој идеологији, утицала је на то да слободни зидари подрже антифашистичку коалицију, без обзира на то што су у њој били комунисти, чију идеологију масони нису подржавали. Од 1945. године масони су били забрањени у Србији, од стране комунистичке власти и Српске православне цркве. Другим ријечима, били су проглашени за државне непријатеље. Наиме, комунисти су тврдили да су масони сковали завјеру за рушење социјалистичког самоуправљања, док је свештенство тврдило да је масонерија против Бога и православља. Велика ложа Југославије поново је рестаурисана 23. јуна 1990. године. – Више о томе видјети: Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*. *Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Prilozi i građa*, Narodna knjiga, Beograd 1984; Исти, *Masoni 1717-2010. Pregled istorije slobodnog zidarstva u Srbiji, na Balkanu i u svetu*, Beograd 2010. Ђоровић се, као слободни зидар, држао неколико њихових начела као што су вјерска толеранција и антиклерикализам, оданост народу и његовој слободи, слобода изражавања мисли и борба против тоталитарних режима. Међутим, поставља се питање зашто су слободни зидари, а међу њима и Ђоровић, били неактивни као браниоци слобода 1929. године, за вријеме Шестојануарске диктатуре. Сматра се да слободни зидари на непарламентарну владу, коју су чак и подржали, нису гледали као на тоталитарни режим, већ као на нужно зло да би се спасила земља од партијске дезоријентације. За њих је краљ Александар Карађорђевић био пријатељ, за разлику од кнеза Павла. – Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за*

комуниста, па су се, на тај начин, и ректор Ћоровић (као слободни зидар) и студенти комунисти нашли под истим ударцем, односно добили су истог непријатеља.¹⁷² Осим тога, Стојадиновићева влада настојала је да разбије студентски покрет и да ликвидира аутономију Београдског универзитета, који је, у то вријеме, био центар слободне мисли и јако упориште демократије.¹⁷³ Да би се спровела иницијатива Владе, донијета је општа уредба Универзитета, са намјером да се ликвидира његова аутономија, уведене су школарине и таксе, како би се спријечио прилив сиромашних студената на Универзитет, а почеле су и да се доносе реакционарне уредбе за поједине факултете. Није потребно објашњавати да су студенти били против наведених одлука, захтијевајући 1) да се пониште казне које су изречене члановима Акционог одбора¹⁷⁴, 2)

биографију, 251. На Годишњој скупштини Велике ложе „Југославија“, 1933. године, у Вршцу, Ћоровић је одржао реферат који се односио на програм слободних зидара, истичући да су масони раније помагали „трећу класу“ да извојује опште грађанске слободе, а да сада одобравају и захтјеве „четврте класе“, али не и друштвене промјене. – В. Ћоровић, *Савремени задаци масонерије*. Реферат брата В. Ћ., поднет 16. годишњој скупштини, одржаној 23. априла 1933. год. у Вршцу, Београд 1933, 35-63.

¹⁷² У односу на претходне владе, број министара који су били слободни зидари евидентно је смањен за вријеме владе Милана Стојадиновића, што нам указује на то да су масони потиснути у други, спореднији, план. Још при паду владе Богољуба Јевтића, било је очигледно да је француски утицај на политичке прилике у Југославији имао другоразредни карактер, захваљујући највише продору Енглеске на политичку позорницу Југоисточне Европе. Имајући у виду да су југословенски оријентисани слободни зидари деценијама били наслоњени на француску масонерију, није тешко закључити да их је оснажени енглески утицај настојао да сузбије. – Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*, 456.

¹⁷³ Ћоровић је био против упада полицијских снага на Универзитет и истицао је да се аутономија Универзитета мора очувати по сваку цијену. Он је, као ректор, предузимао бројне мјере да се стање на Универзитету промијени и да та установа буде ослобођена утицаја политичких странака. Између осталог, отворио је Општу студентску мензу коју је затворила полиција када су почеле студентске демонстрације, а утицао је и на Сенат да се не распусте стручна студентска удружења, сматрајући да она нису кривац за новонасталу ситуацију, те да се кроз наведена удружења може најбоље остварити сарадња између студената и професора. Да би се ректор и студенти што више удаљили једни од других допринијело је оснивање два супротна студентска фронта, која су образована још 1934. године. На једној страни, студенти антикомунисти формирали су организацију ОРНАС (Организација националних студената), која је уживала моралну и финансијску подршку Владе, док су, на другој страни, стручна студентска удружења основала свој Акциони одбор. Као један од разлога што студенти комунисти нису имали повјерења у Владимира Ћоровића био је и тај што је он, још прије него што је изабран за ректора, изабран за почасног предсједника ОРНАС-а, али Ћоровић је истицао да он нема никаквих обавеза према наведеној организацији и да је спреман да сарађује са свим студентским удружењима која за тим изразе жељу. Он није учествовао у растурању ових организација, сматрајући да би, у супротном, био нарушен ред на Универзитету, али је на захтјев да се дозволи организовање студентске ЈРЗ одговорио да би се, у том случају, требало дозволити да се оснују и остале страначке студентске организације. – Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 252-253.

¹⁷⁴ Чланови Акционог одбора били су кажњени губитком семестра, а поједини и искључењем са Универзитета, због штрајка солидарности са студентима из Студентског дома. Појашњења ради, штрајк у Студентском дому избио је у децембру 1935. године, када су студенти смијенили дотадашњег управника који је био постављен од стране Владе, тражећи да се Дом врати на управу Универзитету. Умјесто владиног представника, Домом је сада управљао студентски Директориј, што је био довољан разлог да дође до сукоба између чланова ОРНАС-а и полиције, с једне стране и студената из Студентског дома, с друге стране. Ћоровић је ургирао код министра просвјете да се Дом врати Универзитету, с тим што би

да се потпуно укине Универзитетска стража¹⁷⁵, 3) да се одобри одржавање општег студентског збора на којем би се изнијела ситуација о догађајима на Београдском, Загребачком и Љубљанском универзитету, 4) да ректор, путем штампе, објави да су поништене казне члановима Акционог одбора, као и да је укинута одлука о завођењу Универзитетске страже и 5) да се распусти организација ОРНАС. Осим тога, једна група студената посјетила је ректора Ђоровића и, том приликом, инсистирала је да се наведени захтјеви прихвате, посебно стављајући акценат на смањење такса и школарина, те на пријем студената у домове.¹⁷⁶ Међутим, ови захтјеви били су одбијени што је, на крају, довело до општег штрајка студената, који је избио 3. априла 1936. године и трајао је двадесет пет дана. Иако је желио да пронађе рјешење за новонасталу ситуацију на Универзитету, Ђоровић у томе није успио захваљујући улози Владе и његовог политичког противника Антона Корошеца¹⁷⁷, који су, на све начине, настојали да му подрију углед и онемогуће измирење са студентима.¹⁷⁸ Подстакнут студентским

Влада, за управника, поставила једног професора. Ректор је предложио професора Радивоја Кашанина, који је инсистирао да се приликом пријема студената у Дом у обзир узимају само оцјене. Међутим, ситуација се није смирила, јер ректор није могао да испуни све захтјеве студената, што је касније резултирало општим студентским штрајком. - М. Минић, *Априлски општи штрајк студената Београдског универзитета 1936. године*, Годишњак Музеја града Београда II (Београд 1955) 494-495; Ivanović L. i Vukomanović M., *Štrajk студената Beogradskog univerziteta aprila 1936. године*, у: *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu* (Beograd 1970) 125-126; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 253.

¹⁷⁵ Да би се завео ред на Универзитету и спријечио улазак полицијских снага на исти, Универзитетско веће имало је у плану да, по угледу на неке универзитете у Западној Европи, уведе Универзитетску стражу, односно редаре, који би дјеловали ако би то било потребно (нпр. у случају уништавања универзитетске имовине). Предвиђено је да се ангажује 40-ак редара, који су радили обичне послове нижег особља и који, у суштини, не би били наоружани. Иако Универзитетска стража никада није ступила у дејство, Ђоровићу је пребацивано да је она имала везе са полицијом, што Јеремија Д. Митровић демантује. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 253-254.

¹⁷⁶ Ivanović L. i Vukomanović M., *Štrajk студената Beogradskog univerziteta aprila 1936. године*, у: *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu*, 147.

¹⁷⁷ Антон Корошец (1872-1940) био је свештеник и истакнути словеначки политичар, члан Словенске људске странке (SLS). Године 1917. изабран је за председника Југословенског клуба у бечком парламенту, а 1918. за председника Народног вијећа у Загребу и потпредседника прве владе Краљевине СХС. Десет година касније (1928), именован је за министра унутрашњих послова, а након атентата на Стјепана Радића именован је за министра председника. На министарском положају био је и током Шестојануарске диктатуре (1929-1934), те за вријеме владе Милана Стојадиновића (1935-1939). Корошец је био посебно настројен против слободних зидара и комуниста, можда и више против масона, чије прогањање је наставила и влада Цветковић - Мачек. - *Орца и nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, XI knjiga (Ki-Ku), Zagreb 2006, 177.

¹⁷⁸ Корошец је међу студентима лансирао парола да је ректор Владимир Ђоровић позвао полицију да угуши студентске демонстрације, а Ђоровића је назвао *кравим ректором*. Иако је интервенција полиције изведена по наређењу Антона Корошеца, Ђоровић и његови сарадници предузели су све потребне мјере да се стање на Универзитету доведе у ред, као и да се сви похапшени студенти (углавном, љевичари) пуну из логора у Вишеграду. Колико је Влада била против Ђоровића види се по томе што

демонстрацијама, Корошец је Ђоровића назвао *крвавим ректором*¹⁷⁹, а поменути синтагму је, у знању или незнању њеног поријекла, деценијама користила комунистичка власт у Југославији.¹⁸⁰ Јаз између студената и Универзитета приморао је Владимира Ђоровића да 25. априла 1936. године поднесе оставку на звање ректора.¹⁸¹ Као главне разлоге оставке он је навео то што са Сенатом није успио да заведе ред на Универзитету, затим (као најважнији разлог) што су државне власти нелојалне према ректору и у дневној штампи пишу неистине о њему, те што су се појавила извјесна неслагања у Универзитетском већу. Међутим, и поред тога, Веће није хтјело да прихвати Ђоровићеву оставку, али послје академских бесједа и дискусија које су трајале четири дана, Ђоровићева оставка је уважена, а за новог ректора изабран је дотадашњи проректор Драгослав Јовановић.¹⁸²

Имајући у виду став комунистичких власти према Ђоровићевом лику и дјелу, лако је закључити да је он у југословенској историографији, послје Другог свјетског рата, окарактерисан као ректор који је студентима нанио више штете него користи, односно да је он био главни кривац за наведене догађаје на Београдском универзитету. У радовима бројних историчара Ђоровић је представљен да је био близак са тадашњим владајућим структурама, те да је он био особа преко које је режим настојао да спријечи ширење напредног студентског покрета, чиме би Универзитет ставио под своју контролу, школујући на њему људе који ће га (режим) слијепо подржавати. Осим тога,

полицијске снаге нису хтјеле заштитити његову кућу, у Професорској колонији, коју су студенти демолирали на дан сахране њиховог колеге Жарка Мариновића, који је погинуо у студентским демонстрацијама 4. априла 1936. године. – Више о томе видјети: М. Милић, *Априлски општи штрајк студената Београдског универзитета 1936. године*, 493-500 (= *Crveni univerzitet, Zbornik tekstova pripremili Milica Damjanović, Miloš Jevtić i Milan Vukos*, Beograd 1966, 195-205); V. Kovačević, *Burne godine Beogradskog univerziteta 1935-1939*, Beograd 1964, 34; *Crveni univerzitet, Zbornik tekstova pripremili Milica Damjanović, Miloš Jevtić i Milan Vukos*, Beograd 1966; M. Damjanović, *Koncentracioni logor u Višegradu početkom 1936. godine*, 69-118; Ivanović L. i Vukomanović M., *Štrajk studenata Beogradskog univerziteta aprila 1936. godine*, 157-158; Ђ. Пилевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 175-176.

¹⁷⁹ Ђоровић се као *крвави ректор* први пут помиње у листу *Слободна реч*, 1936. године. – *Слободна реч* 54 (1936) 4.

¹⁸⁰ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 252-253; *ЕСИ*, 688-689 (Р. Михаљчић).

¹⁸¹ Због сложене ситуације на Универзитету, Ђоровић је, на звање ректора, подносио оставку и 12. новембра 1935. године, али је исту, на интервенцију кнеза Павла Карађорђевића, повукао. Разлог за подношење оставке био је тај што је полиција, без знања Универзитета, у новембру 1935. године, прогнала четрнаест бугарских студената. – Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 253.

¹⁸² *Исто*, 254-255.

Ђоровићу је замјерано што је у сарадњи с Владом и једном групом професора спроводио многе неприхватљиве одлуке које су довеле до студентских демонстрација, а касније и штрајка, који је, свакако, имао и одређени вид политичке борбе. Према мишљењу тадашњих историчара, студенти комунисти нису били довољно јаки да се директно супротставе Стојадиновићевој влади, па су се, сходно томе, одлучили на индиректни вид борбе који се огледао у борби против првог човјека Универзитета, у овом случају против ректора Ђоровића. Борећи се против њега, они су се, истовремено, борили против тадашње политике режима према Универзитету.¹⁸³

С друге стране, Ђоровићев сарадник и очевидац догађаја Јеремија Д. Митровић, позивајући се на архивску грађу, записнике са сједница Сената и Универзитетског већа, новинске чланке и поједине Ђоровићеве текстове, наводи да је већина тих тврдњи била неоснована и неутемељена и да Ђоровић, као ректор, ништа није радио на своју руку, без потпуне сагласности Универзитетског већа које га је подржавало и одобравало његове поступке. Према Митровићевим ријечима, Ђоровић је био разочаран што га у његовим намјерама није подржавала ни Влада ни студенти, а највише му је било жао што студенти нису схватили закулисне радње Стојадиновићеве владе, како према њима самима, тако и према њему као ректору и слободном зидару.¹⁸⁴

¹⁸³ Више о томе видјети: М. Минић, *Априлски општи штрајк студената Београдског универзитета 1936. године*, 493-500 (= *Crveni univerzitet, Zbornik tekstova pripremili Milica Damjanović, Miloš Jevtić i Milan Vukos*, 195-205); В. Ковачевић, *Burne godine Beogradskog univerziteta 1935-1939*, 34; *Crveni univerzitet*; М. Дамјановић, *Koncentracioni logor u Višegradu početkom 1936. godine*, 69-118; Ивановић Л. и Вукомановић М., *Štrajk studenata Beogradskog univerziteta aprila 1936. godine*, 157-158.

¹⁸⁴ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, 252-255.

I.6. ЋОРОВИЋЕВЕ АКТИВНОСТИ ВАН БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Захваљујући свом научно-истраживачком раду, Ћоровићу су била отворена врата Српске краљевске академије (СКА) још 1910. године, а преласком у Београд и даљим напредовањем у каријери стекао је услове да буде биран и за академика. Дописни члан или *дописник* Академије философских наука СКА Ћоровић је постао 18. фебруара 1922. године, а редовни или *прави* члан, како то наводи Васиљ Поповић¹⁸⁵, дванаест година касније (1934).¹⁸⁶ *Док му је аустријска управа осудом за велеиздају дала сведочанство за национални, Академија му је овим избором дала признање за научни рад.*¹⁸⁷ Поводом избора за *правог* члана СКА, Ћоровић је на свечаном скупу Академије, 16. маја 1935. године, прочитао приступну академску бесједу под насловом *Териториални развој босанске државе у средњем веку*¹⁸⁸. Као академик СКА, Ћоровић је био најзапосленији члан у тој научној установи, јер је Академији, због издавања, највише радова подношено из историје и њој сродних наука, а он је имао задатак да све те радове прегледа и напише званичне реферате (понекад и више десетина реферата у току године). Овоме би требало додати да је Ћоровић био и секретар Академије друштвених наука СКА, и то у периоду од 6. марта 1940. до 17. априла 1941. године, односно до своје смрти.¹⁸⁹

Као истакнути научни радник, чије се мишљење цијенило и уважавало, Ћоровић је, осим ангажмана на Београдском универзитету и у Српској краљевској академији, обављао бројне дужности. Он је био активан и у Српској књижевној задрузи (СКЗ), чији је био секретар и референт (1920-1930), *Српском књижевном гласнику* (СКГ), као члан Управног одбора (1920-1941), Главном просветном савету (као референт),

¹⁸⁵ В. Поповић, *Др. Владимир Ћоровић*, 427.

¹⁸⁶ Ћоровић је *прави* (редовни) члан Академије друштвених наука СКА постао 12. фебруара 1934. године, иако се, понегдје, у литератури, као година његовог избора за *правог* члана СКА помиње 1931. година. Да је 1934. година тачнији податак свједочи нам и рад Васиља Поповића (*Др. Владимир Ћоровић*, СКГ, НС ХЛI (Београд 1934) 427-434), који је он објавио 1934. године, поводом Ћоровићевог избора за редовног члана СКА, а и Ћоровићева приступна академска бесједа коју је он саопштио годину дана касније (1935). Година 1934., као година Ћоровићевог избора за *правог* (редовног) члана СКА, наведена је и на званичном web site-у САНУ (<https://www.sanu.ac.rs/preminuliclanovi>).

¹⁸⁷ В. Поповић, *Др. Владимир Ћоровић*, 427.

¹⁸⁸ В. Ћоровић, *Териториални развој босанске државе у средњем веку*, Глас СКА CLXVII (Београд 1935) 3-47. Свечаној сједници, на којој је Ћоровић примљен за члана Академије наука, присуствовали су кнез-намјесник Павле Карађорђевић и краљевски намјесници др Раденко Станковић и др Иво Перовић.

¹⁸⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 71-72.

издавачком предузећу *Народна просвета*, у редакцији часописа *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* (Прилози за КЈИФ), гдје је био један од уредника (1922-1941), затим у *Југословенском историјском часопису* (ЈИЧ), а бавио се и припремањем нових издања литерарних и научних дјела других аутора (Јована Скерлића, Алексе Шантића, Бранка Радичевића, Милутина Бојића, Љубомира Недића...)¹⁹⁰ Ћоровић је у СКЗ, готово сам, водио све послове, и књижевне и финансијске, али о томе се данас мало зна. Он је имао дужност да, у име Управног одбора СКЗ, пише годишње извјештаје, не само о ономе шта се у Задрузи дешавало током претходне године, већ и о ономе шта је било у плану за наредну годину. Међутим, није познато да ли су сви његови извјештаји објављени, али поуздано се зна да су објављени извјештаји од XXV (из 1922. године) до XXXII кола (из 1929. године), који су публиковани у *Гласницима СКЗ*. Осим писања извјештаја, Ћоровић је водио рачуна и о избору дјела која ће издати СКЗ, о њиховом обиму, о томе да се рукописи, на вријеме, предају за штампу, о коректури текста, о састављању уговора са писцима, преводиоцима и редакторима, а био је и обавезан да сваки дан, у одређено вријеме, проведе у Задрузи бар један сат, како би се нашао на услузи свима којима је био потребан.¹⁹¹

Значајан дио Ћоровићевог научног рада, осим наведених активности, односио се и на припремање и издавање текстова историјских извора, чиме је он почео да се бави још 1909. године.¹⁹² Његово научно дјело не би било потпуно ако бисмо изоставили да поменемо бројне биографије, прегледе дјелатности, као и некрологе које је Ћоровић написао не само нашим, већ и страним научницима и књижевницима (Константин Јиречек, Станоје Станојевић, Павле Поповић, Љубомир Ковачевић, Љубомир Стојановић, Херман Вендел...).

Међутим, ту није био крај Ћоровићевим активностима, ако имамо у виду да је он био и члан у многим одборима и комисијама, којима се не зна ни број. Године 1923. Ћоровић је именован за члана ужег Одбора Државног архива у Београду, који је радио

¹⁹⁰ Ћоровић је редакторске послове обављао и у већ поменутих листовима и часописима, као што су *Омладински гласник*, *Босанска вила*, *Књижевни југ*, *Демократија*...

¹⁹¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 264, 304.

¹⁹² В. Ћоровић, *Неколико фојничких писама*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1909) 479-494.

на доношењу приједлога новог закона о архивама. Чланови Одбора били су и Слободан Јовановић, Драгутин(?) Дучић, Миленко Ранчић и Петар Поповић. Поменути приједлогом тражило се да се Државни архив у Београду, Државни архив у Загребу, Дубровачки архив, Љубљански архив, Вилајетски архив при Земаљском музеју у Сарајеву и Митрополитски архив у Сремским Карловцима потврде као самосталне државне установе, које би биле под надзором Министарства просвете.¹⁹³ Ћоровић је учествовао у писању текста овог законског пројекта, али тај текст није објављен. Познато је само да је текст био послат Министарству просвете, 29. децембра 1923. године, када му се губи сваки траг. С обзиром на то да закон о архивама није био донесен, завршио се и рад Одбора, који је именован поводом тога.¹⁹⁴

Исте године (1923), Ћоровић је одлуком Министарства вера именован за члана Комисије за одржавање и рестаурацију црквених и манастирских грађевина. Предсједник Комисије био је Милоје Васић, а осим Ћоровића чланови Комисије били су и Владимир Петковић, Радивој Јосић и Пера Ј. Поповић. Задатак Комисије био је да проучава и рјешава питања заштите, одржавања, оправљања и обнављања православних манастира и цркава, најприје оних који су се сматрали за споменике културе. Комисија је почела са радом 21. јануара 1924. године, а до 7. новембра 1929. године одржала је 87 сједница.¹⁹⁵

Године 1924/25?, Ћоровић је на приједлог Српске краљевске академије именован за члана Комисије чији је задатак био да попише документа из архиве црногорског краља Николе Петровића, те да важнија документа пренесе на привремено чување у Београд. Осим Ћоровића, чланови Комисије били су и Павле Стевановић и Урош Џонић. Након што је формирана, Комисија је под предсједништвом тадашњег великог жупана на Цетињу извршила попис докумената.¹⁹⁶

¹⁹³ Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, Београд 1972, 186, 194 (нап. бр. 4); Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 294-295.

¹⁹⁴ М. М. Николић, *Педесет година живота Државне архиве*, Државна архива НР Србије (1900-1950), Београд 1951, 80; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 295.

¹⁹⁵ St. Tomić, *Pravna zaštita spomenika kulture u Jugoslaviji*, Београд 1958, 77 (и нап. бр. 12); Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 296-297.

¹⁹⁶ Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, 34; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 295.

Неке обавезе Ђоровић је радо прихватао, а неке су му биле и наметнуте, из ко зна којих разлога. Током 1925/26. године, Ђоровић је био изабран за „школског изасланика“ у Беранама, што је био јединствен случај у његовој професионалној каријери. Претпоставља се да је он, као „школски изасланик“, био обавезан да пише службене извјештаје, али није познато да ли су ти извјештаји сачувани у архивским фондovima Министарства просвете и црквених дела Краљевине СХС?¹⁹⁷

Априла 1926. године Ђоровић је био члан Испитног одбора пред којим је Милош Црњански полагао професорски испит. У испитном одбору били су још Павле Стевановић, Јован Кангрга, Светозар Максимовић, Љубомир Јовановић и Јован Радонић.¹⁹⁸ Три године касније (1929), Ђоровић се, као пријатељ Милоша Црњанског, нашао у веома незахвалној ситуацији, јер је Главни одбор Српске књижевне задруге, на основу негативног реферата (рецензије) Марка Цара, одлучио да се у оквиру Задругиних издања не објави пишево дјело (путописна збирка) *Путописи*. Ђоровић се, природно, нашао између двије ватре – на једној страни био је принуђен да брани интересе издавачке куће у којој је био ангажован, док се, с друге стране, није желио одрећи обостраног пријатељства са Црњанским и генерацијске наклоњености према писцима новог времена. Иако су он и Павле Стевановић имали неке замјерке на реферат Марка Цара и нису га досљедно подржали, Ђоровић је, у своје име и у име СКЗ, издао саопштење да Задруга има право да у својим издањима не објави дјела која, по њеном нахођењу, нису за њена издања, те да писци чија се дјела не приме за објављивање не би требало да сматрају да су оштећени кривицом СКЗ. Овим саопштењем прекинут је двомјесечни спор између Милоша Црњанског и СКЗ, а Црњански је своје изабране путописе, уз извјесне корекције, штампао 1930. године, код издавача Геце Кона, под насловом *Љубав у Тоскани*.¹⁹⁹

Једна од многобројних Ђоровићевих активности односила се и на организовање петодневног излета, који је приређен послије завршетка Другог међународног конгреса за византијске студије, одржаног од 11. до 16. априла 1927. године. Учесници конгреса путовали су под вођством професора Владимира Ђоровића и Николе Вулића у

¹⁹⁷ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 307.

¹⁹⁸ Р. Поповић, *Život Miloša Crnjanskog*, Београд 1980, 108.

¹⁹⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 368, 373-375.

унутрашњост Сјеверне Србије и у Јужну Србију, гдје су имали прилику да виде дјела српске средњовјековне умјетности и најновије откривене споменике из периода позноримске и ранохришћанске умјетности.²⁰⁰

Током 1927. године, Ћоровић је на иницијативу Слободана Јовановића предложен за члана Комисије која би радила на исписивању, за нас, значајне грађе из совјетских архива. Јовановић је упутио молбу Совјетској академији наука да она интервенише код надлежних власти како би наши научни радници добили потребно одобрење за рад у тамошњим архивима. Међутим, Комисија није почела са радом, јер у то вријеме Краљевина СХС није имала дипломатске односе са Совјетским Савезом.²⁰¹

Од стране Српске краљевске академије Ћоровић је био ангажован да прегледа све важније серије у Дубровачком архиву, те да обиљежи шта би требало преписати и припремити за објављивање. Он је обавио посао који му је повјерен, а за исписивање грађе био је ангажован Ј. Перовић, помоћник архивара Дубровачког архива.²⁰² У прилог томе, требало би додати да је Ћоровић, 1937. године, предао Српској краљевској академији *Исписе из Которског и Дубровачког архива*, за посебно издање Трећег одељења, Збирке за историју, језик и књижевност СКА, али ово његово дјело није објављено, нити је сачуван Ћоровићев рукопис.²⁰³

Станоје Станојевић и Владимир Ћоровић покренули су 1927. године иницијативу да се из шпанских историјских дјела и архива прикупља грађа за нашу историју (за период од 1444-1460. године). Исписивање грађе из Архива арагонске круне у Барселони обавио је професор гимназије у Сарајеву др Калми Барух, а новац је обезбијеђен и уручиван преко нашег посланства у Мадриду, у чему је највећу заслугу имао тадашњи посланик Драгомир Јанковић. Међутим, занимљиво је да у исписима,

²⁰⁰ Ф. Гранић, *Други међународни конгрес за византиске студије у Београду (11-16. априла 1927)*, Гласник СНД IV (Скопље 1928) 339.

²⁰¹ Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, 71; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 295-296.

²⁰² Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, 61; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 296.

²⁰³ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 455.

који се данас чувају у Архиву САНУ, није обухваћен временски период који су предлагали Станојевић и Ђоровић, већ, углавном, XVIII вијек.²⁰⁴

Од 2. до 12. фебруара 1928. године Ђоровић је одржао низ предавања „по Јужној Србији“, гостујући у осам градова (Скопље, Велес, Штип, Струмица, Прилеп, Битољ, Охрид, Куманово). У сваком од тих градова он је, по свему судећи, читао исто предавање, уз мање корекције, које је касније објавио под насловом *Јужна Србија у нашој култури*. Наведено предавање публиковано је заједно са предавањем Милоја Милојевића *Народна музика Јужне Србије*.²⁰⁵ Ђоровић је био задовољан што су предавања била посјећена и што се локално становништво интересовало за културна, економска и просвјетна питања.

Током 1933. године, Ђоровић је са неколико пријатеља, међу којима су били Александар Белић, Степан Куљбакин, Душан Ј. Поповић, Павле Поповић, Станоје Станојевић и Павле Стевановић, учествовао у оснивању *Задужбине Саре и Васе Стојановића*, која је основана према тестаментарном завјештању њиховог сина Љубомира Стојановића. Као члан Управног одбора и један од оснивача Задужбине, Ђоровић није добијао хонорар, али је имао право да користи новчана средства ове установе за своја теренска, библиотечка и архивска истраживања. Међутим, он ту новчану помоћ није користио.²⁰⁶ У периоду од 1934. до 1941. године Задужбина је објавила осам *Годишњака*, али у њима нема Ђоровићевих текстова, извјештаја и коментара о раду Задужбине, па нам, сходно томе, није познато која су била Ђоровићева задужења и какав је био његов допринос у осмогодишњем раду наведене установе.²⁰⁷

Исте године (1933), Ђоровић је са Станојем Станојевићем предводио групу сарадника која је имала задатак да проучава класично подручје Рашке у долинама ријека Лима, Таре и Ибра. То је била прва научна експедиција Универзитета у

²⁰⁴ Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, 77; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 296.

²⁰⁵ В. Ђоровић, *Јужна Србија у нашој култури* – М. Милојевић, *Народна музика Јужне Србије*, Библиотека Народног универзитета у Београду, Свеска 1, Београд 1928.

²⁰⁶ Љ. Никић, *Задужбинарство Љубомира Стојановића*, Прилози за КЈИФ XLVI/1-4 (Београд 1980) 104-105, 111-113.

²⁰⁷ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 448-449.

Београду, а очекивало се да ће Ћоровић, по повратку, објавити опис старих рукописа, који су пронађени у Бијелом Пољу и Дечанима, али то никада није публиковано.²⁰⁸

Овим Ћоровићевим активностима требало би додати још неке. Заједно са Веселином Чајкановићем и Иваном Ђајом, он је био члан Уређивачког одбора који је био задужен за публикавање посебних издања у оквиру Библиотеке Народног универзитета (Коларчев народни универзитет) у Београду.²⁰⁹

Познато је да је Ћоровић одржао и бројна предавања у оквиру рада Народног универзитета, Коларчевог народног универзитета, али и у Руској гимназији у Београду, Министарству спољних послова, те предавања у Друштву за српскохрватски језик и књижевност, у периоду од 1920. до 1933. године. Значајна су била и његова предавања у Чехословачкој, гдје је 1937. године изабран за иностраног члана Првог степена Краљевског чешког научног друштва. Приликом боравка у Прагу, Ћоровић је разговарао и са Едуардом Бенешом о односима између Њемачке и Чехословачке.²¹⁰ Осим наведених послова, Ћоровићу су повјераване и политичке мисије, а једна од тих мисија односила се на његово учешће у раду Уније друштва за Лигу народа. Том приликом Бугарска је покушала да изнуди међународну анкету о нашој и Егејској Македонији, како би доказала да су Македонци, у ствари, Бугари. Након иступања Владимира Ћоровића у Хагу, 1924. године, Лига народа одбацила је бугарски захтјев.²¹¹

Новембра 1938. године Ћоровић је изабран за члана Одбора за издавање *Зборника извора за старо српско право*.²¹² Овај одбор формиран је на приједлог Академије друштвених наука СКА, а Ћоровић је имао задатак да приреди за штампу *Иловачку крмчију*, односно Светосавски номоканон (српска крмчија). Међутим, Други свјетски рат и поратне прилике спријечили су иницијативу Српске краљевске академије у намјери да реализује наведени пројекат. Самим тим, наука је остала ускраћена за Ћоровићево издање *Иловачке крмчије*, коју он, као што је познато, није уврстио ни у

²⁰⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 450.

²⁰⁹ *Исто*, 362.

²¹⁰ О разговору Владимира Ћоровића и Едуарда Бенеша писао је у својој књизи амерички историчар Јаков Хоптнер. – Ј. В. Нортнер, *Jugoslavija u krizi (1934-1941)*, Preveo Oto Livac, Rijeka 1973, 126.

²¹¹ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 251.

²¹² Осим Ћоровића, чланови Одбора били су: Тома Живановић (предсједник), Александар Белић, Јован Радонић, Никола Радојчић, Филарет Гранић, Александар Соловјев и Георгије Острогорски. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 569.

своје критичко издање сабраних *Списа Св. Саве* (1928), јер је, у том периоду, имао дилему о ауторству *Номоканона*.²¹³

Као човјек чија се ријеч поштовала, а приједлози усвајали, Ћоровић је, пишући бројне реферате, утицао да се многи научни радови и дјела, како из области историјске науке, тако и из књижевности, објаве, односно не објаве, о чему нам свједочи читав низ реферата из *Гласника СКА*.²¹⁴ Осим тога, он је на сједницама СКА приказивао и своје научне радове.

Подручја и обим Ћоровићевих интересовања најбоље је систематизовао Радован Самарцић, наводећи да је *број послова, које је Ћоровић обавио, готово недогледан; подручја испитивања, на којима се огледао, крећу се од праисторијских времена до најновије историје, од средњовековне и традиционалне књижевности до модерне литературе, од филологије до политичке публицистике; објављивао је старе писце, архивску грађу и анонимно књижевно наслеђе; писао је историјске расправе засноване на подробној анализи, исцрпне монографије, простране синтетичке прегледе и родољубиве књиге и чланке намењене најширој публици; био је музејски радник, национални револуционар, аустријски сужањ, професор универзитета и академик, уредник часописа, присутан готово у сваком знатнијем научном и књижевном подухвату; писао је стално, по неколико часова дневно, а студентима је понекад место предавања читао коректуре својих најновијих дела*²¹⁵.

²¹³ А. В. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, Историски часопис САН IV (Београд 1954) 65 (нап. бр. 60); Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 569-570. Чланови Одбора за издавање *Зборника извора за старо српско право* имали су намјеру да се објави и критичко издање *Душановог законика*, али реализација на том пројекту започета је тек 1964. године, у оквиру тадашњег Одбора за проучавање извора српских правних законских споменика. – М. Јовичић, *Шесто педесет година Законика цара Стефана Душана*, Археографски прилози XXI (Београд 1999=2000) 400. За разлику од Миодрага Јовичића, Милан Бартош наводи да је *Одбор за изворе српског права* конституисан 1965., а не 1964. године. Према његовим ријечима, на челу Одбора налазио се академик Мехмед Беговић. Одбор је, у суштини, као свој задатак, прихватио ранији план Академије из 1938. године, али са измијењеним концепцијама. Измјене су се, углавном, односиле на метод, обим и однос према самим изворима, који су били предмет рада Одбора. – М. Бартош, *Зборник рукописа Законика цара Стефана Душана (1349. и 1354. године)*, Уводне напомене у књизи *Законик цара Стефана Душана*, Књига I: *Струшки и атонски рукопис*, САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права, Књига IV, Београд 1975, 1-2.

²¹⁴ Више о томе видјети у поглављу докторске дисертације које се односи на библиографију Владимира Ћоровића (1898-2015).

²¹⁵ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, 246.

Толики број његових ангажмана навео је многе људе из интелектуалних кругова да се запитају како је могуће да Ћоровић стигне да обради на десетине тема, из различитих научних области. Нема сумње да је он био вриједан и талентован научни радник и да је све прихваћене послове обављао на вријеме, али, и поред тога, дешавало се да, понекад, направи и покоју грешку. Да се примијетити да је Ћоровић, у овом периоду свога живота, објавио далеко већи број дјела и научних радова из историје, у односу на књижевност, као што је раније био случај. Он је увијек тежио да своја излагања заснива на оригиналним документима, док је шире научне синтезе давао на основу најновијих научних резултата.²¹⁶

I.7. ИСТРАЖИВАЧКИ РАД У АРХИВИМА

Иако је већи дио свога живота провео истражујући у архивима, Ћоровић није био класичан примјер научника-истраживача попут Константина Јиречека и Алексе Ивића, који су, за разлику од њега, исказивали потпуну преданост архивској документацији и архивистичким установама. Далеко од тога да Ћоровићеви научни радови нису били засновани на архивској грађи, али требало би нагласити да он није слијепо прихватао свједочанства из прошлости, већ је био склон и да сумња у њих и да их провјерава.

Током 1921. године Ћоровић је боравио у Бечу, тачније у бечкој државној и дворској архиви (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), али о том његовом боравку зна се веома мало. Није познато колико се дуго Ћоровић задржао у Бечу, али према неким сазнањима он је у том граду боравио мање од мјесец дана. Поуздано се зна да је Ћоровић сигурно седам дана био смјештен у пансиону *Атланта*, који се налазио у деветом „бецирку“.²¹⁷ До његовог ангажовања у Бечу дошло је одлуком владе

²¹⁶ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 247-248, 251; Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 172.

²¹⁷ До горе наведеног податка дошао је Боривоје Маринковић, који је у Ћоровићевој заоставштини пронашао један формулар у коме се види да је Ћоровић у периоду од 3. до 10. јула 1921. године боравио у пансиону *Атланта*, у соби бр. 12. Међутим, Маринковићу није познато да ли је Ћоровић до краја свога боравка у Бечу био смјештен у том пансиону или, можда, на некој другој локацији? - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 250.

Краљевине СХС. Узимајући у обзир одредбе Сенжерменског уговора, и у споразуму са Српском краљевском академијом, Влада је одлучила да професор Владимир Ћоровић отпутује у Беч и да у бечком Државном и Дворском архиву (али и у другим архивима) прегледа и проучи збирке докумената које су од великог значаја за нашу историју. У суштини, Ћоровићево ангажовање у бечким архивима имало је за циљ да се открију, препишу и припреме за штампу сви они документи на основу којих би се могла сагледати прошлост српског народа у претходна два вијека. Послије тога, приступило би се писању историје дипломатских догађаја од 1803. до 1918. године.²¹⁸

Ћоровићу је било понуђено да сам, без ичије помоћи и посредовања, обави веома тешке послове око ишчитавања на десетине хиљада докумената различите провенијенције, језика и значаја. Занимљив је податак да је он за овај, нимало лак, посао имао на располагању само три мјесеца, током љета 1921. године. Међутим, није познато да ли је Ћоровић сам исписивао пронађена документа или му је неко у томе помагао? Затим, да ли је он преписана документа одмах донио у Београд или су она, с времена на вријеме, пристизала дипломатском поштом из Беча? Не зна се ни гдје се та грађа чувала у Београду и ко је за њу био одговоран? И на крају, ко је добио задатак да, на основу прикупљене грађе, напише историју Србије у којој би били описани и критички сагледани догађаји од почетка XIX вијека до 1918. године? На ова, али и на бројна друга питања не може се дати поуздан одговор, међутим намеће се закључак да је Ћоровић, по повратку из Беча, искористио бечку архивску грађу, како би објавио низ приказа, студија и чланака.²¹⁹

Подаци говоре да је Ћоровић, због архивских истраживања, боравио у Бечу и 1923, 1924. и 1932. године. Он је и тада, по налогу највиших државних власти, у бечком Државном и Дворском архиву трагао за документима који су били неопходни за ново и критичко сагледавање прошлости српског народа у XVIII, XIX и XX вијеку.

²¹⁸ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 429.

²¹⁹ Исто, 430. Није искључено да је на основу бечке архивске грађе Ћоровић написао своја капитална дјела, као што су *Дипломатска преписка Краљевине Србије* (1933) и *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* (1936). Такође, у његовим необјављеним рукописима сачувани су, између осталог, *Исписи из бечких архива о Босни и Херцеговини*, на преко 1500 страна. Сви ови подаци указују на то да је баш Ћоровић био тај научник коме је влада Краљевине СХС једино и могла повјерити тако важан посао од националног интереса, односно да је он био та особа која је била задужена да напише вишетомно научно дјело из политичке и дипломатске историје српског народа од почетка XIX вијека до 1918. године. – Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 430-431.

Истраживања је, у почетку, започео сам, а касније су му се, повремено, прикључивали Станоје Станојевић и Гргур Јакшић.²²⁰

Осим у Бечу, Ћоровић је архивску грађу, између осталог, проучавао и у Дубровнику, Котору, Пешти, Прагу²²¹, Београду, Загребу, Хиландару, те у другим манастирима на Светој Гори, али и на нашим просторима. О свом раду у архивима Ћоровић је често извјештавао и Српску краљевску академију, која му је неријетко и новчано помагала како би отпутовао и боравио у овим установама. Захваљујући његовим извјештајима, Академија је и откупљивала поједине рукописе или преписе за свој архив. Осим тога, Ћоровић је препознавао и значај старих књига, а затим се залагао за њихово поновно публикување.

Бавећи се архивским истраживањима у Дубровачком архиву, Ћоровић је једном приликом изјавио да се на том мјесту налази преко пет хиљада свесака, аката и забиљешки, те да у архиву, према његовим процјенама, има посла за наредних пет-шест генерација историчара, гдје ће сваки од њих наћи нешто ново и значајно за историју.²²² С обзиром на то да је био фасциниран обимом архивске грађе у Дубровачком архиву, Ћоровић истиче да само о везама и сарадњи Радослава Павловића с Дубровником има *толико грађе да би се сигурно могле написати две-три дебеле књиге*²²³. О Ћоровићевом раду и боравку у Дубровачком архиву свједоче нам и његови извјештаји који су упућени Српској краљевској академији, у којима он, наведену научну установу, обавјештава о својим истраживањима. У једном извјештају, из 1927. године, Ћоровић наводи да је систематски прегледао (до 1330. године) серије *Diversa Cancelarie* и *Diversa Notarie*, гдје се, према његовим ријечима, налази драгоцен архивска грађа за културну историју XIII и XIV вијека. Осим тога, он истиче да је прегледао и серије *Lettere e Commissioni 1526-1550*, које су веома важне за историју Босне и Херцеговине, те даље серије, све до Велике Сеобе. Такође, није пропустио да прегледа ни серије

²²⁰ Р. Поповић – Петковић, *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, 66-68, 156, 168-173.

²²¹ Боравећи у Прагу, Ћоровић се интересовао за старе српске рукописе из збирке Павла Јозефа Шафарика, а посебно је проучавао рукопис *Студеничког типика* из 1619. године. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 288.

²²² *Открића историчара г. др. Ћоровића у дубровачком архиву*, Време бр. 5281 (Београд, 27.09.1936.) 12.

²²³ В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*, ГНЧ XXXVI (Београд 1927) 73.

писане на српском и италијанском језику, у којима су се налазили извјештаји дубровачких конзула из Београда, Сарајева, Новог Пазара, Прокупља, Мостара и Новог.²²⁴ Ћоровићев извјештај СКА, из 1936. године, упућује нас на закључак да је он боравио у Дубровачком архиву мјесец дана, истражујући, том приликом, грађу за историју Стона до његове коначне продаје 1334. године.²²⁵ У извјештају из 1939. године, Ћоровић је обавијестио СКА да је приликом поновног боравка у Дубровачком архиву допунио своју збирку исписа, а допуне су се првенствено односиле на исписе за историју Стона, везе хумских господара са цијелим сусједством, те на односе између Дубровника и Црне Горе за вријеме владавине владике Данила.²²⁶ Идуће године (1940), Ћоровић је поднио извјештај СКА у којем је написао да је боравио у Дубровачком архиву од 7. августа до 16. септембра, истражујући грађу која се односила на исламизацију нашег народа у XV и XVI вијеку, прегледавши, при томе, све серије тога времена, до 1526. године.²²⁷

Истражујући у Которском архиву, Ћоровић је у једном извјештају СКА, из 1927. године, навео да је поглаварствени архив у овом граду био у биједном стању, да су акта била несређена и да су се налазила у једном подруму, који је био пун мишева и влаге. За разлику од поглаварственог архива, Которски нотаријални архив био је, према његовим ријечима, одлично очуван, а његове књиге почињале су од 1326. године. Ћоровић, даље, наглашава да је архивска грађа из серија которских нотаријалних књига била, углавном, непозната у нашој науци, те да она нема важних политичких и државних аката, али има доста података за културну историју.²²⁸

²²⁴ Текст Ћоровићевог извјештаја који је он, 12. октобра 1927. године, упутио Српској краљевској академији објављен је у дјелу Мирјане Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*. – М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 111-114. Уп. *Архивска грађа СКА*, Административна архива, бр. 311, 1928/311.

²²⁵ М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 64-65. Уп. *Архивска грађа СКА*, Административна архива, 1936/858.

²²⁶ Текст Ћоровићевог извјештаја који је он, 2. децембра 1939. године, упутио Српској краљевској академији објављен је у дјелу *Владимир Ћоровић и Дубровник*, аутора Мирјане Арежина. – М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 119-120. Уп. *Архивска грађа СКА*, Административна архива, 1939/970.

²²⁷ М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 65. Уп. *Архивска грађа СКА*, Административна архива, 1940/707.

²²⁸ Текст Ћоровићевог извјештаја који је он, 12. октобра 1927. године, упутио Српској краљевској академији објављен је у дјелу *Владимир Ћоровић и Дубровник*, аутора Мирјане Арежина. – М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 112-114. Уп. *Архивска грађа СКА*, Административна архива, бр. 311, 1928/311.

Када је ријеч о Ђоровићевом архивском истраживању на Светој Гори, требало би нагласити да је он „Монашку републику“ посетио у два наврата – 1925. и 1930. године. Његов први боравак на тим просторима трајао је пар дана и био је везан за посјету светогорским манастирима. Ђоровић је манастире обилазио са Миливојем Башићем, Драгутином Анастасијевићем, Радославом М. Грујићем и још пет студената, међу којима су били Ђорђе Сп. Радојичић и Драгослав Страњаквић. Том приликом, Ђоровић је повремено водио биљешке, које су пронађене у његовој заоставштини, али никада нису објављене, тако да није познато чему су му оне служиле. Другим ријечима, не зна се да ли је он поменуте биљешке исписивао као грађу за неки публицистички текст или као подјетник за научне радове и књиге, које је намјеравао да објави?²²⁹ Осим што је водио биљешке, Ђоровић је преписао и мањи број (осам) хиландарских повеља, које, такође, није објавио, али оставио је о њима (осим о једној повељи) узгредне напомене на шта нам указује његова постхумно објављена књига *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* (1985). Свих осам повеља, које је Ђоровић преписао, припадају канцеларији краља/цара Стефана Душана, у периоду од 1345. до 1355. године. Ријеч је о слjedeћим повељама: 1) Повеља краља Стефана Душана, од 1. јануара 1345. године, издата поводом прилагања села Гандарохора²³⁰ *пиргу Хрусији по жељи хиландарског игумана Арсенија и духовника Амфилохија*, 2) Повеља краља Стефана Душана, од 28. марта 1345. године, поводом одлуке да тамошњи *властелин Рудл*, из Струмице, може поклонити *своју цркву Богородице Одигитрије Хиландару*²³¹, 3)

²²⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 307-308, 310-311, 582.

²³⁰ Радослав М. Грујић установио је да се горе наведено село правилно пише Гајдарохор, али многи аутори то нису примијетили и наставили су да у својим радовима назив овога села пишу на погрешан начин (Гондарохор, Гандорохор). – Рад. М. Грујић, *Гусари на Светој Гори и хиландарски пирг Хрусија од XII-XV века*, Гласник СНД XIV/8 (Скопље 1934) 28 (нап. бр. 106). Више о томе видјети: М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Византолошки институт САНУ, Посебна издања, Књига 13, Београд 1972, 123.

²³¹ Горе наведена повеља изазвала је велике полемике у историјској науци. Прије свега, полемисало се о датирању повеље, јер је једна група научника (Константин Јиречек, Александар В. Соловјев, Владимир Мошин...) тврдила да повеља датира из 1343. године, док је друга група научника (Тимотеј Флорински, Панта Срећковић, Смиља Марјановић – Душанић...) истицала да повеља датира из 1345. године. Више о томе видјети: К. Јиречек, *Историја Срба*, Превео и допунио Јован Радонић. Друго исправљено и допуњено издање, Београд 1952, 61 (нап. бр. 23); А. В. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе. (II. Печати на Душановим повељама)*, Гласник СНД II/1-2 (Скопље 1927) 40; В. Мошин – М. Ал. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, Скопље 1940, 63 (и нап. бр. 273); С. Марјановић – Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Посебна издања САНУ, Књига DCXXXIII, Одељење историјских наука, Књига 18, Београд 1994, 108 (под. бр. 4). Ђоровић је, двоумећи се и не држећи се властитог преписа, прихватио мишљење Стојана Новаковића, који је тврдио да повеља датира из 1343. године, јер се, по њему, та година слагала не само са индиктом (11), него и са

Повеља цара Стефана Душана, из 1348. године, којом он, по жељи царице Јелене, дарује Карејској ћелији нека села у Хвосну, 4) Повеља цара Стефана Душана, од 26. априла 1348. године, којом је покушао да ријеши проблеме *око хиландарских граница*²³², 5) Повеља цара Стефана Душана, од 12. децембра 1347. године, о цркви Палиокометици, 6) Повеља цара Стефана Душана Карејској ћелији, из 1348. године (о овој повељи Ћоровић није оставио никакве напомене), 7) Повеља цара Стефана Душана, од 1. августа 1354. године, којом Хиландару, по жељи *неке госпође Вишеславе, са синовима Богданом и Богојем*, поклања село Лесковљане 8) Повеља цара Стефана Душана, од јуна 1355. године, којом потврђује раније донесену одлуку штитског кефалије Давида Михојевића о границама села у Карбинцу.²³³

Други Ћоровићев боравак на Светој Гори трајао је дуже и био је замишљен као научно-истраживачки пројекат од националног интереса. Он је тада највише времена провео у хиландарској библиотеци, прикупљајући грађу за попис старих српских

актуелним догађајима. - Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Посебна издања СКА, Књига XXXVII, Филозофски и филолошки списи, Књига 10, Београд 1912, 411 (фототипско издање, Београд 2005); В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 122. Неки историчари попут Михаила Ј. Динића и Симе М. Ћирковића колебали су се између 1343. и 1345. године, док је Георгије Острогорски сматрао да је спорни документ настао или 1343. или 1344. године. – Више о томе видјети: Г. Острогорски, *Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама*, Посебна издања САН, Књига CLXXV, Византолошки институт, Књига 1, Београд 1951, 138-139 (и нап. бр. 352); М. Динић, *За хронологију Душанових освајања византиских градова*, ЗРВИ IV (Београд 1956) 9 (и нап. бр. 31); М. Динић, *Реља Охмућевић. Историја и предање*, ЗРВИ IX (Београд 1966) 107 (и нап. бр. 44), С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ XXI (Београд 1982) 106-107 (и нап. бр. 8-12), 109 (и нап. бр. 20), 115 (и нап. бр. 36-39). Ћирковић је у каснијим истраживањима повељу датирао у 1345. годину. – Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан, краљ и цар (1331-1355)*, Београд 2005, 140. С друге стране, Стојан Новаковић није уочио да је печат на наведеној повељи припадао цару Урошу, а не Душану. Међутим, без обзира да ли је повеља била из 1343. или 1345. године, битно је напоменути да ни једној од тих година није одговарао царски печат.

²³² Расправљајући о Душановој повељи, од 26. априла 1348. године, Ћоровић је навео да ова повеља није аутентична, позивајући се, при томе, на податке Александра Соловјева и Владимира Мошина, који су, такође, негирани аутентичност повеље. Наиме, Соловјеву и Мошину био је споран потпис цара Душана, који није личио на његове аутентичне потписе. – А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара. Извори за историју Јужних Словена*, Серија шеста, Извори на грчком језику, Књига I, Зборник ИЈК СКА, Треће одељење, Књига VII, Београд 1936, 337; В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 128 (нап. бр. 161).

²³³ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 122-123 (нап. бр. 142 и 146), 127-128 (нап. бр. 160, 161 и 162), 133-134 (нап. бр. 183); Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 314-315. Требало би нагласити да је Ћоровић преписао повеље које су већ биле објављене, односно све наведене повеље, осим повеље под бројем шест. Повеље су, иначе, објављене 1915. године, у издању Б. Корабљова, али Ћоровић за ту књигу, вјероватно, није знао, јер се она, због ратних и поратних догађаја, у то вријеме није могла наћи ни у Краљевини СХС, нити набавити из СССР-а. – А. В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од краја XII до краја XV века)*, Београд 1926, III (нап. бр. 1). Повеље под бројем три и пет биле су фрагментарно публиковане у дјелу Стојана Новаковића, *Законски споменици српских држава средњег века*. – Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, 416-417, 424.

повеља, у чему су му помагали Драгутин Анастасијевић и Пера Ј. Поповић. Том приликом, Ђоровић је снимио 41 повељу, у 77 фотографија, које је касније (1933) предао Архиву СКА. Ова збирка фотографија обухватала је повеље и писма из XIII и XIV вијека (од повеље краља Владислава с потврдом краља Уроша, 1234. године до повеље Вука Бранковића манастиру Хиландар, 1389. године). Осим наведене збирке, Ђоровић је, истовремено, СКА предао још двије колекције својих фотографија – снимке 32 грчка акта из Хиландарске архиве, са 36 фотографија и снимке 18 старих печата из Хиландарске архиве, са 34 фотографије.²³⁴ Свој боравак у „Монашкој републици“ он је описао у путопису, гдје нам доноси податке који се односе на свакодневни живот хиландарског братства.²³⁵

Посјећујући бројне архиве, Ђоровић је 1934. године, сасвим случајно, пронашао драгоцену архивску грађу која се налазила у Градском архиву у Земуну. Иако је знао да је то велика обавеза, он је прихватио да, сходно своме искуству и по угледу на неке стране архиве, поменути архив среди колико је био у могућности. Увидом у библиографију Владимира Ђоровића да се закључити да је он, на основу земунске архивске грађе, написао велики број научних радова и чланака од којих се данас неки, на жалост, не могу пронаћи. Такође, у Ђоровићевој рукописној заоставштини сачуван је један рукопис под насловом *Истиси из земунског Градског архива (1795-1814)*. Овај рукопис има преко 1000 страна и био је припремљен за штампање, али ни до данас није објављен.²³⁶

Захваљујући знању које је стекао приликом архивских истраживања, Ђоровић је успијевао да препозна недостатке туђих радова, па је један дио своје архивске грађе

²³⁴ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 384-386, 391. Осим српских повеља, Ђоровић, Анастасијевић и Поповић пописали су и неке словенске и грчке повеље, али тај попис повеља ни до данас није објављен. – Ђ. Сп. Радојичић, *Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару*, Архивист 2 (Београд 1952) 52; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 388. Такође, није објављен (иако је било планирано) ни други каталог хиландарских рукописа Саве Хиландарца, а ни Ђоровићеве допуне рукописног каталога које се чувају у библиотеци манастира Хиландар. – Д. Богдановић, *Предговор*, у: *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, САНУ, Народна библиотека СР Србије, Београд 1978, 17.

²³⁵ В. Ђоровић, *Писма из Хиландара*, Мисао XXXIII/5-8 (Београд 1930) 193-199.

²³⁶ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 354; Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 449-450. Осим овога рукописа, у пищевој заоставштини пронађени су читави томови сређене, али необјављене грађе, као што су *Извори за историју Црне Горе* (100 страна), *Истиси из бечких архива о Босни и Херцеговини* (1500 страна)... - Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића*, 312, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 354.

уступао другим истраживачима, како би им, на тај начин, помогао да употпуне своје научне резултате. Осим тога, он је, понекад, појединим ауторима упућивао и критичке примједбе на рачун њихових дјела, уколико се они нису добро снашли са прикупљеном архивском грађом.

I.8. ПОСЉЕДЊЕ ГОДИНЕ ЖИВОТА

Влада Милана Стојадиновића и даље Ћоровића није остављала на миру, те му је 1936. године забранила објављивање књиге *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, о чему ће више бити ријечи у једном од наредних поглавља докторске дисертације. С друге стране, Ћоровићу је било жао што га студенти нису схватили, односно што нису увидјели закулисну борбу Владе против њега, не само као ректора, већ и као слободног зидара. Међутим, поменути догађаји нису га обесхрабрили у његовом даљем научно-истраживачком раду, али и у рјешавању бројних питања, почев од народног просвјешћавања и указивања на потребу отварања стручних школа, па до рјешавања тзв. хрватског питања. Сходно томе, Ћоровић је увиђао захтјеве новог времена и осјећао је долазак преломних догађаја, па му је било важно да широки народни слојеви буду информисани о дневно-политичкој ситуацији у земљи, као и да се јавно мњење изражава кроз слободну штампу и слободне изборе. Другим ријечима, он је заступао мишљење да се сви битни проблеми у држави и друштву не би требало да рјешавају без консултовања народа.²³⁷

У то вријеме Ћоровић је припадао ужем кругу српских интелектуалаца, који су се борили за поменуте ставове, а нарочито оних који су се окупљали око Српског културног клуба, попут Слободана Јовановића, Драгише Васића, Александра Белића... Његова политичка активност, средином и крајем тридесетих година XX вијека, утицала

²³⁷ То се посебно односило на период уставног уређења земље, вријеме парламентарне кризе, на „рјешавање хрватског националног питања“, те односа Југославије према Немачкој и Италији уочи Другог свјетског рата. - Б. Петрановић, *Историја Југославије I*, Београд 1988, 255-310; М. Радојевић, *Споразум Цветковић – Мачек и Босна и Херцеговина*, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, САНУ, Београд 1995, 123-131; Ђ. Пилјевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 176 (нап. бр. 33).

је на то да су Двор и тадашњи владајући кругови (окупљени око краља Александра, а касније и кнеза Павла Карађорђевића) настојали да га придобију на своју страну, односно за своју политику. Иако се говорило да је Ћоровић био чест гост на Двору и краљев савјетник, који није са одобравањем гледао на окупљање појединих личности (чије способности нису биле респектабилне) око Александра Карађорђевића, он се првенствено бавио научним и наставним радом и настојао је да кроз своја дјела и научне радове, које је тада писао, покаже да се определио за јединство и јаку државну цјелину, те да краљ Александар Карађорђевић није могао да утиче на његове политичке ставове, како су то многи мислили.²³⁸

Нема сумње да је Ћоровић био велики противник аустроугарске и њемачке политике на Балканском полуострву, а касније и противник фашизма, истичући да ће се рат ширити и даље, јер је у питању наступање *нове идеологије света и принцип владања*, те да *ми морамо бити свесни да је духовна мобилизација важна колико и материјална*²³⁹. Захваљујући високом положају у међународној масонерији²⁴⁰, Ћоровић је покушавао да помогне својој земљи да остане изван међународних политичких и оружаних сукоба. Крајем фебруара и почетком марта 1940. године, он је у Паризу, као један од два члана југословенске владе, тајно преговарао са државницима Енглеске (Винстон Черчил) и Француске (Албер Лебрен) да помогну Краљевини Југославији да очува свој суверенитет.²⁴¹ Ћоровићева жеља и ангажовање да очува јединство земље

²³⁸ Наиме, Ћоровићу су често пребацивали да је он упорно бранио идеју о интегралном југословенству и да је, као историчар, заступао овакав став краља Александра Карађорђевића, што га је приближило Двору, поставши и професор краља Петра II. Међутим, чињеница је да је Ћоровић поменути идеју изградио још у млађим данима, односно прије него што се са породицом доселио у Београд. Он се у то вријеме залагао за идеју интегралног јединства државе, која је, по њему, била најбоље рјешење за будућност заједничке државе, у којој би Срби били окупљени у једној држави, као и већина других народа те државе. То нам указује да је Ћоровић одобравао федерализам, али је хтио да то ново уређење дође вољом народа, те да оно заиста консолидује земљу и обезбиједи јој мирније чекање наступања фашизма. – Б. Петрановић, *Историја Југославије I*, 255-310; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 256; Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 176 (нап. бр. 33).

²³⁹ В. Ћоровић, *У судбоносним часовима*, Вардар календар 30 (1941) 45-48.

²⁴⁰ Ћоровић је био слободни зидар, максималног, 33. степена и замјеник Великог Мајстора Велике ложе „Југославија“. – Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*, 465. Наводећи списак чланова свих ложа које су биле под заштитом Велике ложе „Југославија“, Зоран Д. Ненезић помиње Ћоровићево име на попису чланова ложе „Побратим“ – Београд (под бр. 13), те на попису чланова ложе „Банат“ – Панчево (под бр. 3) – *Исто*, 570, 579.

²⁴¹ Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 257; Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 177, 179 (нап. бр. 35); Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 596. На поменути пут, са Ћоровићем, ишао је и Драган Милићевић, такође, угледни слободни зидар и човјек од великог повјерења енглеске обавјештајне службе, кога ће нацисти стријељати у фебруару 1942.

довели су до тога да је он имао све бројније непријатеље, који су настојали да га онемогуће у остварењу његових научних планова. Он је за фашисте из Њемачке и Аустрије био велики непријатељ, а Гестапо га је осудио на смрт и прије него што је дошао на територију Југославије. Њемачка амбасада у Београду, у сарадњи са домаћим агентима, радила је на томе да се Ћоровићу онемогући јавни политички рад и објављивање његових научних радова. Међутим, ни ови догађаји нису га поколебали да се бори против приступања Краљевине Југославије Тројном пакту, износећи своје ставове о томе предсједнику Владе и кнезу намјеснику.²⁴² Том приликом, кнез Павле Карађорђевић саопштио је Ћоровићу да му нико више не може гарантовати за безбједност и да је најбоље да, у што скорије вријеме, напусти земљу.²⁴³

Ћоровићеви политички ставови, чланство у међународној масонерији, те бројни научни радови у којима је износио доказе о одговорности Аустро-Угарске и Њемачке за Велики рат утицали су на то, као што смо већ поменули, да га Трећи Рајх осуди на смрт. Међутим, Гестапо није ухапсио Владимира Ћоровића. Он је био свјестан да се налази на црној листи, што је довело до тога да, заједно са југословенском владом, напусти Београд. Ћоровић се из Београда пребацио у унутрашњост земље, најприје у Ужице и Сарајево.

Ћоровић је у Ужицу имао један непријатан сусрет са Адамом Прибићевићем, о чему брат Светозара Прибићевића пише у својој књизи *Мој живот: Споменућу да ме је у Ужицу покушао увредити један истакнути човек. То је једини покушај вређања. Тај господин био је професор универзитета, власник XXXIII степена чланства слободних зидара, др. Ћоровић. Он ме је у Ужицу иронично запитао: „Па зар и Ви бежите, г.*

године. – Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*, 466; J. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 257.

²⁴² У прилог томе, поменућемо да је на иницијативу слободних зидара основан Савет патриотских, српских културних и привредних организација и установа, чији се задатак огледао у јединственој борби против приступања Краљевине Југославије Тројном пакту. На челу овог Савета била су тројица предсједника – Владимир Ћоровић, Владимир Белајчић (оба слободни зидари) и Владимир Ћорђевић, који су посјетили предсједника Владе и изнијели му своје ставове о наведеној проблематици. - Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*, 468.

²⁴³ Исто, 469; J. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 257; Ђ. Пиљевећ, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 179. Под притиском профашистичких снага у земљи, забрањено је и ново штампање Ћоровићевог капиталног дјела *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, о чему ће више бити ријечи у једном од наредних поглавља докторске дисертације (поглавље *Владимир Ћоровић као историчар*).

Прибићевићу? “ Ја сам му одговорио увредљиво: „Па ви мислите да само Ви имате право извући свој тур из погибије?“ Ућутао је. Знао је да му не бих оћутао, да је још проговорио. Он је био званични историограф. Као слободни зидар, он је био безусловно уз Енглезе, па и енглеске капиталистичке пљачкаше. Знао је за моју борбу против Треча рудника, у корист наше радничке сиротиње. Борбу против енглеских пљачкаша он је држао за борбу против енглеског народа, односно за пријатељство према Немцима, као да су Немци били у вези са Треча рудником. Овај наш историчар пустио би енглеске капиталисте да исисају све сокове наше земље, под изговором антинемачког става. И ту настаје питање може ли се оваквом историчару, који фалсификује данашње чињенице, веровати, када пише о замршеним историјским чињеницама? И да ли би он могао писати о енглеској домаћој социјалној политици, која искључује поступке Треча рудника у нашој земљи, и политици енглеских пробисвета у нашој земљи?²⁴⁴

Послије Ужица и Сарајева, Ђоровић је са једним дијелом чланова краљевске владе и дијелом Врховне команде 15. априла 1941. године дошао у Никшић.²⁴⁵ Са њим су се, том приликом, повукли и неки његови блиски сарадници са Универзитета у Београду.²⁴⁶ Евакуацијом чланова Владе и једног броја истакнутих научних и политичких личности руководио је генерал Боривоје Мирковић.²⁴⁷ Било је планирано да се са аеродрома у Никшићу (Капино поље) Ђоровић и његова група прво пребаце у Грчку и Каиро, а затим у Енглеску. Међутим, први покушај пребацивања, 16. априла, послије поноћи, није успио, због квара на авиону и путници су се вратили у Никшић. С

²⁴⁴ А. Прибићевић, *Мој живот*, СКД “Просвјета“, Загреб 1999, 128-129. У наведеном дјелу Адам Прибићевић нема негативан став само према Владимиру Ђоровићу, већ такав став испољава пишући и о Двору и владајућим кликама, затим о појединим питањима која се односе на Хрвате, Србијанце, Енглезе, Запад уопште, комунисте...

²⁴⁵ Током априлских догађаја, Владимир Ђоровић био је ангажован да се брине о информацијама радиостанице Врховне команде, те да руководи станицом. Приликом повлачења у Никшић, са Ђоровићем су дошли и неки учесници војног пуча 26/27. марта 1941. године, међу којима су били: мајор Ђорђе Станојловић са супругом, потпуковник Стојан Здравковић, сенатор Аћим Даковић, књижевник Стеван Јаковљевић и др. – Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 181 (нап. бр. 41).

²⁴⁶ Како их фашисти не би ухапсили и убили, из Београда су, према црногорској обали и у Босну и Херцеговину, са војним врхом и члановима владе Краљевине Југославије кренули и професори Универзитета у Београду: Васиљ Поповић, Михаило Константиновић, Васа Чубриловић, књижевник Стеван Јаковљевић и многи други. – Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 180 (нап. бр. 40).

²⁴⁷ Боривоје Мирковић био је главни организатор војног пуча 26/27. марта 1941. године и иницијатор збацивања владе Цветковић – Мачек.

обзиром на то да се непријатељска војска приближавала Никшићу, одлучено је да преостали авиони, који су били одређени за евакуацију, полете исти дан, у два сата послје подне. Умјесто Боривоја Мирковића, путнике је по авионима распоређивао заступник команданта ваздухопловства Петар Вукчевић. Ћоровић и његова група (у којој су били и неки учесници пуча) укрцани су у авион италијанске производње *Caprone SA-310*.²⁴⁸ Међутим, авион је 17. априла 1941. године нестао над територијом Грчке.²⁴⁹ Када је ријеч о узроку ове авионске несреће, требало би поменути да о томе постоје три верзије. Према једној верзији, сматра се да је авион, највјероватније, био оборен од стране њемачких и италијанских ловаца и да се срушио у море, док је према другој верзији авион ударио у планину Олимп у Грчкој, јер је пилот, због невремена и магле, изгубио оријентацију. Трећа верзија, као узрок пада авиона, наводи његову преоптерећеност, јер се у њему, осим путника, налазило и злато из трезора Народне банке, које је влада Краљевине Југославије жељела да склони од окупатора. С обзиром на то да се све три верзије базирају на претпоставкама, ни дан данас не може се са сигурношћу тврдити шта је довело до пада авиона у којем се налазио један од најистакнутијих српских и југословенских историчара, чији се живот угасио у 56-ој години. Колико је познато, Ћоровићеви посмртни остаци никада нису пронађени.²⁵⁰

Када је њемачка војска ушла у Београд, Гестапо је дошао да ухапси Ћоровића и да заплијени његову имовину – рукописе, преписку, библиотеку.²⁵¹ Нацисти су одлучили да Ћоровићеву библиотеку одузму од његове породице и размишљали су да ли да је пренесу у Беч или у Берлин? Међутим, Ћоровићева библиотека је игром

²⁴⁸ Према подацима ваздухопловног генералштабног потпуковника у пензији Андрије Павловића, у авиону су се, осим Владимира Ћоровића, налазили и генералштабни мајор Ђорђе Станојловић са супругом, пјешадијски потпуковник Стојан Здравковић, ваздухопловни капетан II класе Димитрије С. Брајовић, наредници Данило Долић и Стеван Вујаклија, док је авионом пилотирао капетан I класе Симиша Синобад. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 257.

²⁴⁹ И око Ћоровићевог датума и мјеста смрти, у литератури постоје различити подаци. У суштини, најчешће се помињу горе наведени подаци, али на неким мјестима као Ћоровићев датум смрти помиње се 12. април 1941. године, док се као мјесто смрти наводи да се авион, у коме се налазио Ћоровић, срушио у водама Средоземног мора, недалеко од египатске обале (ови подаци наведени су на званичном web site-у САНУ – <https://www.sanu.ac.rs/preminuliclanovi>).

²⁵⁰ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 180-181.

²⁵¹ Гестапо је у Ћоровићевој кући извршио једанаест претреса, али ништа нису нашли, јер је Ћоровић склонио све што га може теретити, а Дневник је понио са собом. Извјештај о његовом путу у Париз и Лондон (1940. године) пронашла је његова кћерка на столу, испод једних новина, али када је неко позвонио на врата бацила га је у ватру, мислећи да се враћају припадници Гестапо-а, који су мало прије тога отишли, након једног од претреса. Међутим, касније се испоставило да је на врата позвонио неко од комшија, а не Гестапо. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 257.

случаја завршила у Немачком научном институту у Београду, коју је, на седам година, прихватио директор Института Алојз Шмаус²⁵². Шмаус је, иначе, био српски зет и велики познавалац српске књижевности и захваљујући њему Ћоровићеве књиге посебно су инвентарисане и чуване у Институту, као засебни фонд, у *шичекивању бољих времена*, како је он то истицао. Том приликом, у Институту је инвентарисано и испечатано око 6300 Ћоровићевих књига, рукописи су однијети у трезоре Поштанске штедионице, док је његова обимна преписка завршила у Берлину, на детаљним претрагама.

Након ослобођења Београда, дио Ћоровићеве библиотеке је развучен, јер су ослободиоци мислили да је ријеч о својини њемачког института.²⁵³ Када је окончан Други свјетски рат, велики дио Ћоровићеве рукописне заоставштине враћен је у Београд. Међутим, прије него што су рукописи и преписка били враћени породици, већи дио рукописа прошао је неку врсту контроле, провјере. Касније је утврђено да су неки Ћоровићеве радови, попут студије *Сребрница у средњем веку*, објављени под туђим именом.²⁵⁴ На судском процесу који је вођен, „аутор“ (Татомир Вукановић) је осуђен на затворску казну и враћање рукописа. Ипак, испоставило се да нису сви рукописи враћени, јер је горе поменути Татомир Вукановић, нешто касније, објавио дјело под насловом *Етногенеза Јужних Словена*. Првих сто осамдесет страница поменутог дјела представљају чист препис појединих дијелова Ћоровићеве *Историје Срба*. Преписани дијелови преузети су из рукописне студије, на основу које је Ћоровић обављао припремне радове за писање велике синтезе о историји српског народа.

*

Досадашње излагање наводи нас на закључак да је Владимир Ћоровић, уз Станоја Станојевића, био један од најистакнутијих српских и југословенских историчара између два свјетска рата. Велики број радова које је оставио иза себе

²⁵² Више о Алојзу Шмаусу видјети: *ЕСИ*, 727-728 (Ј. Рејеп).

²⁵³ Сматра се да је након одласка окупатора нестало око 1600 књига из Ћоровићеве библиотеке, а неке од њих нашле су се и у београдским антикварницама. - Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 258.

²⁵⁴ Горе наведени Ћоровићев рад објављен је под именом Татомира Вукановића, о чему ће више бити ријечи у једном од наредних поглавља докторске дисертације (поглавље *Судбина рукописа Владимира Ћоровића*).

сврстава Ћоровића у ред наших најплоднијих историчара. Тачан попис његових мањих радова, растурених по периодици и по дневним листовима, не може се, још увијек, поуздано утврдити. Свакако их је знатно више у односу на број радова који су наведени у његовој библиографији, коју је приредио Јеремија Д. Митровић.²⁵⁵ Радован Самарцић за Ћоровића каже да је он само у *рукопису оставио толико списа, добрим делом већ припремљених за штампу, да би само то за неког другог научника значило добар животни биланс*²⁵⁶.

Нема сумње да је Владимир Ћоровић био предан архивски радник, а, самим тим, и изузетан познавалац историјских извора. Имајући у виду његово цјелокупно научно дјело, да се закључити да је он, прије свега, био радознао историчар. Био је добро упућен и у сродне научне гране, попут историјске географије, археологије, филологије, етнологије, а нису му били страни ни фолклор, историја књижевности, историја умјетности и филозофија. Познавање латинског, грчког, те старословенског језика омогућило му је проучавање старије српске, југословенске и балканске историје и културе. Знање неколико свјетских језика и љубав према архивима, усмјеравали су Ћоровића да се бави и проучавањем новије историје и културе.

Ћоровић је посједовао једну врлину, која је, иначе, ријетка код историчара. Наиме, он је био спреман да се суочи са историјским догађајима којима је и сам свједочио. Пошло му је за руком да савремене историјске појаве подвргне научној анализи и то у оној мјери колико је то могуће у односу на вријеме у којем се живи. Читајући радове Владимира Ћоровића да се закључити да је он имао слух за одабир правих тема, поступност и систематичност у разматрању проблема и склоност ка синтетичком сагледавању догађаја.

*

Да су Владимир Ћоровић и његов брат Светозар оставили неизбрисив траг на пољу српске историографије и књижевности свједочи и то што се њима у част, од 1997. године, у Билећи и Гацку, одржавају научни скупови под називом *Ћоровићеви сусрети*.

²⁵⁵ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

²⁵⁶ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје* I, 246.

Ови научни скупови почели су да се одржавају на иницијативу СПКД *Просвјета* (одбори Гацко и Билећа) и клуба Гачана у Београду.²⁵⁷ Тако се сваке године, око Мале Госпојине, истовремено одржавају два научна скупа – један у Билећи, који је посвећен Ђоровићевим сусретима писаца (*Српска проза данас*), а други у Гацку, који је посвећен сусретима историчара (*Научни скуп историчара*). На II Ђоровићевим сусретима, 1998. године, један научни скуп био је посвећен животу и дјелу Владимира Ђоровића²⁵⁸, а 2000. године, на IV Ђоровићевим сусретима, установљена је и награда *Владимир Ђоровић*, која се додјељује за научно дјело из области историографије и друштвених наука, теорије и историје књижевности, етнологије и других научних области којима се бавио Владимир Ђоровић. Ова награда се, у изузетним случајевима, може додијелити и за животно дјело.²⁵⁹ Прва награда *Владимир Ђоровић* додијељена је 2000. године академику Милораду Екмечићу за књигу *Срби на историјском раскрићу* и Саву Скоку за дјело *Крваво коло херцеговачко 1941-1942. године*. Награду *Владимир Ђоровић* добили су и Душан Берић за књигу *Српско питање и политика Аустро-Угарске и Русије 1848-1878. године* (2001), Василије Ђ. Крестић за књигу *Бискуп Штротсмајер у светлу нових извора* (2002), Војислав Максимовић за књигу *Митрополит Сава Косановић 1839-1903.* (2003), Радош Љушић за дјело *Вожд Карађорђе* (2004), Владимир Стојанчевић за дјело *Први српски устанак 1804-1813.* (2005), Никола Б. Поповић за књигу *Срби у Грађанском рату у Русији 1918-1921.* (2006), Чедомир Попов за књигу *Велика Србија – стварност и мит* (2008), Милован Пецељ за књигу *Јевто Дедијер – живот и дјело* (2010), Михаило Војводић за књигу о *Стојану Новаковићу* (2012), Славенко Терзић за дјело *Стара Србија – драма једне цивилизације* (2013), те Радивој Радић за дјело *Друго лице Византије* (2015).²⁶⁰

²⁵⁷ Године 2002. у Београду је основан фонд *Владимир и Светозар Ђоровић*.

²⁵⁸ У прилог томе, 1999. године објављен је зборник радова са горе наведеног Научног скупа под насловом *Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп Владимир Ђоровић – живот и дјело у Гацку 19-21. септембар 1998*, Билећа – Гацко 1999.

²⁵⁹ Награду *Владимир Ђоровић* за животно дјело добили су: Новак Мандић Студо (постхумно, 2001), Десанка Ковачевић – Којић (2002), Раде Михаљчић (2003), Драгољуб Живојиновић (2004), Сима Ђирковић (2005), Милош Благојевић (2010), Љубомир Максимовић (2011), Ђуро Тошић (2014) и Василије Крестић (2016).

²⁶⁰ Више о томе видјети: <https://www.prosvjetagacko.org/corovicevisusreti>.

II ВЛАДИМИР ЋОРОВИЋ КАО ИСТОРИЧАР²⁶¹

Имајући у виду библиографију Владимира Ћоровића можемо рећи да је она, без сумње, библијских размјера. Ћоровић је, свакако, највише радова написао из области историје и књижевности, али не смијемо заборавити да поменемо и његове бројне радове из других научних дисциплина, које су сродне наведеним областима. Када је ријеч о његовим интересовањима и научном дјелу, многи су за Ћоровића истицали да се он на почетку каријере претежно бавио литерарном критиком, а да је послије тога његова пажња више била усмјерена на проучавање историје. Међутим, Мирослав Крлежа није се слагао са овом констатацијом, наводећи да *ovakva formulacija nosi u sebi, nesumnjivo, jednu negativnu tendencu. Neka se briše*²⁶². И, пита се: *Kada to u početku? Od svoje 25-te godine čovjek važi za historika. Nije on postepeno prelazio na historiju, nego spada među važnije historike od 1918. do smrti. Jedini je, uostalom, napisao historiju Jugoslavije*²⁶³.

Највећи број монографија, студија, расправа, чланака и приказа из области историјске науке Ћоровић је написао послије Првог свјетског рата, односно након што се преселио у Београд (1919), гдје је и започео научну и универзитетску каријеру. Научни опус Владимира Ћоровића наводи нас на закључак да је у њему полихисторијски правац, у нашој науци, досегао врхунац, с обзиром на његова научна интересовања, како у историографији тако и у другим научним дисциплинама.²⁶⁴ Он је био један од ријетких српских и југословенских историчара који је проучавао готово

²⁶¹ С обзиром на то да ће о значајном броју Ћоровићевих радова из области историјске науке бити ријечи и у наредним поглављима докторске дисертације, исте на овом мјесту нећемо помињати, како бисмо избјегли непотребно понављање.

²⁶² *Iz Krležine baštine. Marginalije uz tekstove za Opću enciklopediju (slovo Č)*, Radovi LZMK 7 (A-Đ), Zagreb 1998, 297.

²⁶³ *Исто*, 297.

²⁶⁴ Послије смрти Владимира Ћоровића, у српској историографији појављивали су се полихисторици, али веома ријетко. У суштини, више су се истицали поједини историчари који су проучавали одређене епохе или краћа временска раздобља, најчешће свог народа. Занимљиво је поменути да Ћоровић, као и Слободан Јовановић, није радо гледао на појаву специјализованих историчара, али без обзира на такав став често је у својим радовима знао похвалити истраживачке резултате наведених историчара. О томе свједочи и његов приказ књиге Михаила Гавриловића, *Из нове српске историје*. – В. Ћоровић, *Из нове српске историје, Студије Др. Мих. Гавриловића (С. к. задруга, бр. 193). Београд 1926*, СКГ, НС, XX/2 (Београд 1927) 151-153.

све временске епохе, а значајан број његових дјела има и изворну вриједност, јер је о многим догађајима писао као савременик, не прихватајући историјску дистанцу.

II.1. СИНТЕЗЕ КАО ЋОРОВИЋЕВ ЛИЧНИ ПЕЧАТ

Оно по чему се Ћоровић разликовао од осталих историчара био је његов смисао и надареност за писање синтеза, што је, само по себи, тежак и одговоран посао, који, на крају, доводи до сасвим релативног резултата. Управо због тога, многи истраживачи ријетко се одлучују за овакав подухват, јер писање синтеза захтијева писца који политичке и друштвене промјене не замагљује нагомилавањем чињеница, писца који је способан да објасни суштину неког проблема, али и писца који одређеном историјском догађају прилази критиком цјелине.²⁶⁵

Једна од Ћоровићевих синтеза, али и дјело у коме је досљедно спроведена идеја југословенства²⁶⁶ је *Историја Југославије*²⁶⁷. Имајући у виду вријеме настанка наведеног дјела, може се рећи да је *Историја Југославије* написана са намјером да се афирмише југословенска идеја у периоду када је занос југословенством био у силазној путањи. Ово дјело, у којем је дошла до изражаја Ћоровићева моћ уопштавања, представља једну синтезу у којој је сагледана судбина југословенских народа, који су се 1. децембра 1918. године ујединили у заједничку државу.²⁶⁸ Пишући *Историју*

²⁶⁵ Прије Владимира Ћоровића синтетичке прегледе написали су Станоје Станојевић (*Историја српског народа у средњем веку. Извори и историографија*, Књига 1, Београд 1937.) и Константин Јиречек (*Geschichte der Serben - Историја Срба и Staat und Gesellschaft im mittelaltrlichen Serbien - Држава и друштво у средњовековној Србији*). Јиречекова дјела касније је превео и допунио Јован Радонић и објавио их је под насловом *Историја Срба I-II*, Београд 1952. Прва књига односи се на политичку историју и обухвата догађаје до 1537. године, док је у другој књизи дат преглед културне историје.

²⁶⁶ Идеју интегралног југословенства (једна нација, једна држава, један дух) Ћоровић је прихватио још као учесник омладинског покрета, између 1908. и 1914. године, и остао јој је привржен до краја живота. Према његовом мишљењу, идеја о југословенском јединству није била посљедица договора, већ дуготрајног историјског процеса. Наведену идеју прихватио је велики број југословенских интелектуалаца, без обзира на њихово поријекло, иако су касније увидјели да је суштина њиховог увјерења била утопијска.

²⁶⁷ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 1989².

²⁶⁸ Иако Ћоровић није детаљно проучавао историју Хрвата и Словенаца, многи историчари мишљења су да је он историју ових народа, у горе наведеном дјелу, приказао боље и објективније него што је она приказана у сличним дјелима у тадашњој, али и у данашњој хрватској и словеначкој историографији. - Д.

Југославије Ћоровић се ослањао на резултате српске, хрватске и словеначке историографије, али и на сопствена истраживања, нарочито када је ријеч о историји српског народа, те о историји средњовјековне босанске државе. Аутор је ову синтезу, као што смо већ поменули, осмислио у духу југословенства, што се види на основу описаних историјских догађаја и њихове оцјене. Другим ријечима, у књизи су предност добијали они догађаји који су зближавали југословенске народе. „Интегрални“ Југословени, у које је спадао и сам Ћоровић, гледали су на Србе, Хрвате и Словенце као на три племена једног народа, са чим се нису слагали поједини научници, истичући да Ћоровић превише наглашава заједничке карактеристике јужнословенских народа и њихове међусобне везе у прошлости. С друге стране, историчари који нису били српске националности истицали су да се Ћоровићу не може пребацити да један народ велича или оспорава у односу на друге народе југословенске државне заједнице. Да би изашао у сусрет свима, Ћоровић је поједине историјске догађаје и њихова тумачења преузимао из званичне националне историје других југословенских народа, иако је, као историчар, знао да неки догађаји нису ни историјске чињенице, ни историјска истина. У посљедњим поглављима *Историје Југославије* аутор износи најзаснованију и најоштрију критику и оцјену владавине Карађорђевића, посебно краља Александра, која је, по мишљењу многих, била много оштрија и документованија од критика које су, између два свјетска рата, писали социјалисти и комунисти.²⁶⁹

Историја Југославије има 614 страна двостубачног текста и подијељена је на пет уједначених периода, укључујући ту 102 поглавља и више од 600 подналова. Ћоровић дјело почиње са досељавањем Словена на Балканско полуострво, а завршава га са 1930. годином. Прво раздобље је најдуже и обухвата период од досељавања Словена на Балканско полуострво до XII вијека, док за сљедећа размеђа Ћоровић узима битку на Косову (1389), битку на Мохачу (1526) и Први српски устанак (1804).²⁷⁰ Имајући у виду да Срби, Хрвати и Словенци, прије 1918. године, никада нису живјели у заједничкој држави, те да су се ти народи вијековима налазили у саставу страних држава, аутор је

Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 303.

²⁶⁹ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, Београд 1989, XIV-XV.

²⁷⁰ За разлику од Владимира Ћоровића, који је као одредницу узео битку на Косову, Константин Јиречек и Георгије Острогорски сматрали су да је Маричка битка (1371) била најсудбоноснији хришћанско-турски сукоб прије пада Цариграда (1453). – Р. Михаљчић, *Синтезе Владимира Ћоровића*, 161.

више пажње посветио историји народа него држава, тражећи, међу њима, елементе спајања, а не раздвајања. Као и у осталим својим синтезама, Ђоровић је и у *Историји Југославије* мало пажње посветио привреди, друштву, државном и друштвеном уређењу.

Када је објављена, Ђоровићева *Историја Југославије* изазвала је различите полемике у тадашњој јавности. Иако је већина научника била сагласна у томе да је *Историја Југославије* написана као прва наша научна синтеза, ипак су мишљења око овога дјела била подијељена. Док су једни, попут Алексе Ивића и Ферда Шишића, хвалили наведено дјело²⁷¹, други су му, као Душан Николајевић, налазили бројне замјерке, истичући да Ђоровић *није у довољној мери ни социолог ни философ историје*²⁷², те да је на појединим мјестима настојао да догађајима да југословенску ширину и југословенски садржај, односно да *ствара везе тамо где их није било, а догађајима даје изгледе и тумачења које они нису имали*²⁷³.

У новије вријеме, осврт на *Историју Југославије* дао је Радован Самарцић, истичући да се Ђоровић приликом писања овога дјела руководио идејом о југословенском јединству, које, *по њему (Ђоровићу), није последица договора него дуготрајног историјског процеса*²⁷⁴. У складу с тим, аутор је и обликовао наведено дјело, у којем је *вредност метода у извесној мери остала у зависности од вредности његових националних концепција*²⁷⁵. Самарцић, даље, наводи да је књига, осим у завршном дијелу, *добро замисљена и компонована, писана стилем који остаје у границама научног израза, али се, истовремено, приближује могућностима мање упућених читалаца. Кад се појавила, била је то једина потпуна историја Југославије која је широко превазилазила захтеве једног уџбеника. Својом Историјом Југославије Владимир Ђоровић је хтео показати да држава створена 1918. није настала приликом*

²⁷¹ А. Ивић, *Владимир Ђоровић, Историја Југославије*, ЛМС СССХХХVI/2 (Нови Сад 1933) 180-182; Ф. Шишић, *Ђоровић Владимир, Историја Југославије*, ЈИЧ 1/2 (1935) 130-135.

²⁷² Д. С. Николајевић, *Шта је историска истина? – Историја Југославије, Написао Владимир Ђоровић*, Правда бр. 10.190/10.191 (Београд 1933) 2.

²⁷³ *Исто*, 2.

²⁷⁴ Р. Самарцић, *Владимир Ђоровић, Историја Југославије Владимира Ђоровића*, у: *Писци српске историје* IV, 201.

²⁷⁵ *Исто*, 201.

прекрајања Европе по завршетку рата, већ да та држава има своје историјске корене²⁷⁶.

Без обзира на одређене празнине, које су присутне у *Историји Југославије*, многи историчари сматрају да је ово дјело и до данашњих дана остало непревазиђено, и по прегледности излагања и по заснованости тумачења. У прилог томе, поменућемо мишљење Радета Михаљчића који сматра да *са становишта развита науке и појаве нових истраживачких резултата, синтезе застаревају у тренутку објављивања, али Ћоровићева Историја Југославије остаће трајно актуелна. Као сублимација југословенске идеје преточене у целовит преглед прошлости југословенских народа, она је у међувремену постала историјски извор, управо за изучавање те идеје*²⁷⁷. Позитивна мишљења о Ћоровићевом дјелу *Историја Југославије* појавила су се и у иностранству.

Многа Ћоровићева капитална дјела, међу којима се, свакако, налази и *Историја Југославије*, писана су без тзв. критичког апарата, односно без било каквих биљежака и напомена испод текста. Самим тим, читаоцима нису били познати извори којима се аутор служио и на основу којих је заснивао своје мишљење. Додуше, Ћоровић је за друго издање *Историје Југославије* написао научни апарат којим би употпунио ово дјело, али то се, на жалост, није догодило, јер је тај његов рукопис нестао. Без обзира на недостатак научног апарата, читаоци *Историје Југославије* нису у потпуности остали ускраћени за изворе и литературу које је Ћоровић користио за писање наведеног дјела, ако се зна да је он у поједина поглавља *Историје Југославије* уносио цијеле текстове или дијелове текста неких својих радова, који су, својевремено, са научним апаратом, објављени у појединим часописима. Осим својих истраживања, Ћоровић је у *Историји Југославије* наводио и цитате из дјела других аутора, али да би се тачно утврдило који аутори и која дјела су у питању потребно је уложити не само напор, већ и знање, искуство и луцидност без чега је готово немогуће обавити овај посао.²⁷⁸

²⁷⁶ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, Историја Југославије Владимира Ћоровића*, у: *Писци српске историје* IV, 201, 204.

²⁷⁷ Р. Михаљчић, *Синтезе Владимира Ћоровића*, 162.

²⁷⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 432-433.

За разлику од *Историје Југославије*, *Историја српског народа* Владимира Ћоровића писана је, такође, у југословенском духу, али у знатно мањој мјери. Ово дјело заузима значајно мјесто у српској историографији и, као такво, надмашило је све сличне покушаје у прошлости. Према Ћоровићевим ријечима, дјело обухвата *целокупан приказ прошлости српскога народа од најстаријих времена, па све до данас*²⁷⁹, настојећи да из богатих садржаја издвоји оно што је обиљежило историју једног народа и што је утицало на његову каснију судбину. Иначе, *Историја српског народа* објављена је први пут 1989. године, у издању БИГЗ-а, под насловом *Историја Срба*²⁸⁰ и за кратко вријеме доживјела је три издања. Књигу су, према Ћоровићевом рукопису, приредили за штампу др Раде Михаљчић и др Радош Љушић. Касније издање овог дјела (1997)²⁸¹ разликује се од БИГЗ-овог у томе што је у њему досљедно, до краја, поштован Ћоровићев рукопис. Тачније, нису вршене никакве материјалне исправке, допуне, и лекторске интервенције, а правопис је усклађен са данашњим колико је то било неопходно. За разлику од издања из 1989. године, приређивачи издања из 1997. године, Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, определијели су се за наслов који је Ћоровић, као први, предложио своме издавачу Петру Петровићу (издавач и уредник библиотеке *Народно дело*). Наиме, он је предложио да се његова *Историја* назове *Историја српског народа* или *Срби (политичка и културна историја)*.

Не рачунајући горе наведена издања, Ћоровићева *Историја Срба* или *Историја српског народа* дјело је које је, до данашњих дана, штампано безброј пута. Толики број издања једног дјела, од аутора који је дуги низ година био оспораван и прећуткиван, представља, на неки начин, културолошки феномен, али свједочи и о прагматичности ове историје и величини пишевог подухвата, који је и даље актуелан. Међутим, издања наведеног дјела, која су се појавила у новије вријеме, изазивају бројна питања и

²⁷⁹ Ћоровићево дјело *Историја Срба* или *Историја српског народа* обухвата период од насељавања српског народа на Балканско полуострво до почетка Другог свјетског рата. Посљедњи догађај који се у наведеном дјелу помиње датумом је говор кнеза Павла Карађорђевића, који је одржан на годишњицу Уједињења, 1. децембра 1940. године.

²⁸⁰ В. Ћоровић, *Историја Срба*, Приредили Раде Михаљчић и Радош Љушић, Београд 1989.

²⁸¹ В. Ћоровић, *Историја српског народа* I-III, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Бања Лука – Београд 1997.

недоумице, а као примјер поменућемо *Илустровану историју Срба*²⁸², која је публикована под Ћоровићевим именом, иако он никада није написао дјело под тим насловом, нити су у тексту биле присутне фотографије. Имајући у виду подјелу текста, односно наслове глава и подјелу на поглавља, да се примијетити да је *Илустрована историја Срба*, која је објављена у издању *Политике* и *Народне књиге* (2005), идентична са БИГЗ-овим издањем, које су приредили Раде Михаљчић и Радош Љушић. С друге стране, уочљиво је да се неки дијелови текста, као и подјела на пасусе, у *Политикином* издању *Илустроване историје Срба* не подударају, у потпуности, са *Гласовим* издањем *Историје српског народа*, које су приредили Ненад Љубинковић и Ирена Арсић. Ове податке не можемо занемарити, јер су приређивачи своја издања поменутих дјела приређивали на основу истог рукописа из Ћоровићеве заоставштине, па се, сходно томе, може поставити питање о аутентичности текста, односно о пишчевом аутографу? Нема сумње да би бројне недоумице биле отклоњене када би се појавило једно критичко издање, у коме би приређивачи своје коментаре написали испод текста, чиме би Ћоровићев текст ослободили од накнадних интерполација.

Историја српског народа настала је у периоду кризе југословенства, односно непосредно пред почетак Другог свјетског рата. У то вријеме хрватски и словеначки националисти организовали су се у борби против Југославије, а Срби су им на то одговорили оснивањем Српског културног клуба, који је имао за циљ да се појача рад на националној и културној еманципацији Срба.²⁸³ Није искључено да је Ћоровић поменуто дјело насловио као *Историја српског народа*, због тога што више није био безрезервно одушевљен југословенством или је желио да се поново размисли о

²⁸² В. Ћоровић, *Илустрована историја Срба I-VI*, Alnagi, Београд 2005. Исте године (2005), наведено дјело објављено је и у издању *Политике* и *Народне књиге*, али највећа замјерка овом издању односи се на фотографије, које су често лоше и непрепознатљиве, а неријетко нису повезане ни са текстом.

²⁸³ Ћоровић је више пута износио у јавност своје ставове о преуређењу Југославије на националном начелу, које је започето оснивањем Бановине Хрватске, истичући да је битнији дух који влада у држави, а не њено правно уређење. Према његовим ријечима, начело разграничења на етничкој бази било је опасно само по себи, те врло сложено и деликатно, нарочито у нашој осјетљивој средини. – В. Ћоровић, *Питање државног преуређења*, Српски глас 2 (Београд 1939) 1; *Исто*, у: *Време* бр. 6402 (Београд 1939) 6; Б. Петрановић – М. Зечевић, *Југословенски федерализам. Идеје и стварност. Тематска збирка докумената, Књига I (1914-1943)*, Београд 1987, 547-549.

историји народа који никако није успијевао да нађе одговарајући облик политичког договора са другим јужнословенским народима?²⁸⁴

Рукопис Ћоровићевог дјела *Историја српског народа* имао је необичну судбину. Наиме, уочи напада Њемачке на Југославију, већи дио овог рукописа нашао се у посједу поменутог издавача Петра Петровића, док је мањи дио рукописа остао у Ћоровићевој широј породици. Петровић је био свјестан да трагање Гестапоа за Ћоровићем представља опасност за рукопис, те је исти склонио ван Београда, на сигурно мјесто, иако је тим поступком и себе и своју породицу изложио могућности да живот окончају у логору. Он је рукопис чувао и у послијератним годинама, све до тренутка када је процијенио да за Ћоровићево дјело долазе боља времена.²⁸⁵

Значај дјела *Историја Срба* или *Историја српског народа* огледа се у томе што је ову синтезу писао један, а не више аутора у чему је Ћоровић надмашио своје савременике, али и будуће истраживаче, јер мало је вјероватно да ће се у догледно вријеме, у дјелу једног аутора, појавити цјеловит приказ српске прошлости, који би, у одређеној мјери, био заснован на сопственим истраживањима. Такође, Ћоровић је био један од историчара који није признавао дистанцу у историјском истраживању, већ је о многим догађајима писао као савременик, али и учесник у тим збивањима. Самим тим, сегменти дјела који се односе на епоху од почетка XX вијека па до избијања Другог свјетског рата имају и изворну вриједност. На исти начин Ћоровић је написао и своје претходно синтетичко дјело – *Историју Југославије*. Да би написао оба наведена дјела, он је, без сумње, морао имати завидну подлогу у сопственим истраживањима, како из историје и помоћних историјских наука тако и из историје средњовјековне књижевности, народне књижевности, етнологије, филологије...²⁸⁶

Требало би нагласити да су и *Историја Југославије* и *Историја српског народа* засноване на оновременим политичким полазиштима и да су писана, као што смо већ поменули, са становишта интегралног југословенства. Ћоровић је био досљедан овом увјерењу, па је тражио и истицао додирне тачке јужнословенских народа, не само у

²⁸⁴ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Бања Лука – Београд 1997, 500.

²⁸⁵ Исто, 500-501.

²⁸⁶ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, II-III, V.

позније вријеме, већ и у раном средњем вијеку, наводећи како је устанак Људевита Посавског био први заједнички покрет Срба, Хрвата и Словенаца.²⁸⁷ Логично је да поједина поглавља, у наведеним Ћоровићевим синтезама, послије толико година нису у складу са новијим резултатима савремене историографије, али критичари би увијек требало да имају у виду вријеме настанка ових дјела. Такође, данас се другачије гледа и на одабир историјских садржаја приликом писања синтетичких дјела, те уколико извори то дозвољавају истражују се сви видови живота, а користе се и резултати готово свих научних дисциплина које се баве прошлим временима.²⁸⁸

Историја српског народа писана је тако да читаоце упућује и у политичку и у културну историју Срба, а Ћоровић је настојао да сложене процесе и појаве објасни на једноставан и увјерљив начин. Поменуто дјело пружа нам бројне одговоре, не само оне који се тичу прошлости, већ и садашњег историјског тренутка. Сасвим је јасно да ће пажљивији читаоци уочити и поруке које се односе на могућу будућност. Иако је у дјелу присутно одсуство анализе и оцјена привредних и друштвених процеса, то нам не даје за право да кажемо да је *Историја српског народа* непотпуна или недовољно заснована.

Осим *Историје Југославије* и *Историје Срба* или *Историје српског народа*, још једна Ћоровићева синтеза завређује нашу пажњу, а ријеч је о дјелу *Хисторија Босне*²⁸⁹. Рад на писању ове монографије био је, током Ћоровићеве научне каријере, његова велика љубав и преокупација, чијем настанку је претходио велики број пишчевих студија и расправа, које се односе на историју средњовјековне Босне. Читајући *Хисторију Босне*, али и Ћоровићеве радове из ове области²⁹⁰, да се закључити да су они

²⁸⁷ В. Ћоровић, *Историја Срба*, 83-85.

²⁸⁸ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, II-III.

²⁸⁹ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Прва књига, СКА, Посебна издања, Књига СХХИХ, Друштвени и историски списи, Књига 53, Београд 1940. Ћоровићево дјело *Хисторија Босне* објављено је без садржаја, али Боривоје Маринковић потрудио се да изостављени садржај публикује у свом дјелу *Скривени свет Владимира Ћоровића*. Више о томе видјети: Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 604-605.

²⁹⁰ Из Ћоровићевог пера публиковани су, између осталог, радови о бану Кулину (В. Ћоровић, *Бан Кулин*, ГНЧ XXXIV (Београд 1921) 13-41), херцеговачким манастирима (В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1912) 545-553; В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Завала*, Старица 1, Трећа серија (Београд 1922/23) 209-230), поријеклу Котроманића и краљу Твртку I (В. Ћоровић, *Питање о пореклу Котроманића*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1925) 15-20; *Краљ Твртко I Котроманић*, СКА, Посебна издања, Књига LVI, Друштвени и историски списи, Књига 22, Београд 1925), о војводи

писани на основу како необјављене архивске грађе Дубровачког архива, тако и на основу, до тада, објављених извора, познате литературе, те резултата археолошких ископавања.²⁹¹ Није било случајно што је Ћоровић и приступну академску бесједу, која му је била полазна основа за писање *Хисторије Босне*, посветио проблему територијалног развоја босанске државе у средњем вијеку.²⁹² Његова академска бесједа била је не само расправа из историјске географије, већ и расправа која је указивала на преломне тренутке успона и пада средњовјековне Босне, којој, усљед вјерских разлика, није пошло за руком да интегрише освојене хрватске и српске територије, односно да се прошири према западу и истоку. Према Ћоровићевим ријечима, вјерске разлике утицале су на то да Босна никада није добила обиљежје националне државе, па је, самим тим, била осуђена да остане географски појам и камен спотицања између Срба и Хрвата. Ни у овој приступној академској бесједи Ћоровић није пропустио да, као зачетак југословенске политике, истакне државничке концепције босанског краља Твртка I Котроманића. Тачније, он је у политици једног средњовјековног владара покушао да изнађе коријене југословенске слоге, што нас наводи на закључак да је Ћоровићу било најважније да укаже на нужност стварања и неопходност одржања југословенске заједнице.²⁹³ Према мишљењу Јелене Мргић – Радојчић, тезе које је Ћоровић изнио у наведеној академској бесједи, а тичу се одређивања основних праваца развоја и ширења босанске државе, и даље су важеће у савременој историографији. Она, такође, наводи да је Ћоровић имао изузетан осјећај за простор, његове геофизичке особине и утицај на државну и територијалну организацију. С друге стране, Мргић – Радојчић истиче да се у Ћоровићевим дјелима не може јасно „разабрати“ његов став по питању жупа Доњих Краја, а погрешно је и његово мишљење да је жупа Врхбосна била матична жупа „земље“ Босне. Сходно томе, она указује да је у новијој историографији

Радославу Павловићу (В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*, ГНЧ XXXVI (Београд 1927) 71-109), бану Борићу и његовим потомцима (В. Ћоровић, *Бан Борић и његови потомци*, Глас СКА CLXXXII (Београд 1940) 45-61)...

²⁹¹ Објављену и необјављену грађу за *Хисторију Босне* Ћоровић је почео да прикупља још 1909. године, када се запослио у Земаљском музеју у Сарајеву.

²⁹² В. Ћоровић, *Териториални развој босанске државе у средњем веку*, Глас СКА CLXVII (Београд 1935) 3-47.

²⁹³ *Исто*, 46-47; Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, V; Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 302-303.

утврђено да је матична жупа „земље“ Босне и будући политички центар државе била жупа Босна, око које је почело окупљање других жупа.²⁹⁴

Ђоровићево дјело *Хисторија Босне* обухвата прошлост тог простора од неолита до краја XV вијека, односно до пада Херцеговине и подијељено је (изузимајући *Увод*, *Исправке и допуне* и *Регистар*) на десет поглавља – *Прехисторијско доба*, *Римски период*, *Средњи век*, *Босна у XIII веку*, *Босна у XV веку*, *Постанак Херцеговине*, *Последњи трзаји*, *Пад Босне*, *Пад Херцеговине*, *Прилози*. Аутор је, до детаља, описао политичке прилике у Босни, истичући да је она кроз историју била у веома тешком положају, првенствено због аспирација Дубровника, Мађарске, Млетачке Републике и Турске, јер је свака од ових држава жељела Босну за себе.

С друге стране, Раде Михаљчић сматра да горе наведена подјела на поглавља није баш најсретнија, јер се Ђоровић определијелио за хронолошку периодизацију, а не за подјелу која је заснована на унутрашњем развоју државе и друштва, са јасно омеђеним тематским цјелинама. Михаљчић аутору замјера и што поглавље *Средњи век* обухвата само рани средњи вијек (од досељавања Словена на Балканско полуострво до Кулина бана), гдје је укључен и дио о *Цркви босанској* и богумилима, о чему нам Ђоровић не даје најпрецизнији одговор, али зато се не двоуми када је ријеч о писму (ћирилица) и етничкој структури становништва, наводећи да оно ни вјерски ни етнички није било хомогено (Срби, Хрвати, православни, католици, богумили). Као недостатак овој синтези, Михаљчић наводи и то што поглавља *Босна у XIII веку* и *Босна у XV веку* одударају од осталих наслова, јер се почетак и крај једног вијека ријетко кад подударају са кључним заокретима који заокружују епоху од сто година.²⁹⁵

²⁹⁴ Ј. Мргић – Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Филозофски факултет у Београду – Филозофски факултет у Бањалуци – Историјски институт у Бањалуци, Београд 2002, 18, 29, 165, 298.

²⁹⁵ Р. Михаљчић, *Синтезе Владимира Ђоровића*, 163-164. У прилог замјерци Радета Михаљчића, поменућемо да је поглавље *Босна у XIII веку* подијељено на цјелине *Хумска област*, *Влада Степана Котроманића*, *Босна на врхунцу своје моћи*, *Твртко I као бан*, *Твртко као краљ*, док у поглављу *Босна у XV веку* Ђоровић расправља о владавини краља Дабише, грађанским ратовима, мађарској офанзиви против Босне, јачању турског утицаја, турском учвршћивању у Босни, те о владавини краља Стјепана Томаша. – В. Ђоровић, *Хисторија Босне I*, 190-480.

Хисторију Босне, као историју заједничке баштине, Ћоровић је публиковао у вријеме када су дијелови босанске територије ушли у састав Хрватске бановине, што нас наводи на закључак да је и овај пут Ћоровићево југословенство било у првом плану, само је нагласак, сходно политичким приликама, био другачији. Када је објављена прва књига, аутор је привео крају и рад на политичкој и културној историји Босне од XV вијека до 1918. године, али тај рукопис нестао је током Другог свјетског рата.

За разлику од *Историје Југославије* и *Историје Срба* које су изразита синтетичка дјела, писана без научног апарата и пратеће библиографије, *Хисторија Босне* писана је на исцрпан начин, са циљем да се у том дјелу нађе све оно што је *запамћено* о том простору у средњем вијеку. И овај пут, Ћоровић је дао предност политичкој историји, која је описана знатно садржајније и потпуније у односу на историју привреде и друштва, која је запостављена.

Након што је публикована, Ћоровићева *Хисторија Босне* била је предмет позитивних и негативних критика многих историчара. Осврт на ово дјело дао је још 1941. године Миодраг Ал. Пурковић, који наводи да је Ћоровић о историји Босне писао на основу обимне грађе из Дубровачког архива, односно да је у ту сврху, у потпуности, искористио двије велике архивске серије (*Закључци већа* и *Писма и унутрашњих дубровачким посланицима*).²⁹⁶ Према његовом мишљењу, Ћоровић је, као покретаче и носиоце стваралачког духа, *живо и лепо* приказао босанске владаре Стјепана II Котроманића и Твртка I, а није заобишао ни *фигуру енергичног, немирног и вазда у покрету* херцега Стјепана Вукчића Косачу. Пурковић, даље, истиче да је Ћоровић и у овом дјелу наглашавао свијест о словенској заједници, али је, исто тако, указивао и на судбину Јужних Словена, који су, по њему, били *већи у борбама и стварању, него у миру у одржавању*.²⁹⁷

²⁹⁶ М. Ал. Пурковић, *Др. Владимир Ћоровић, Хисторија Босне. Прва књига (Посебно издање СКА, Књига СХХИХ, Београд 1940)*, Гласник Југословенског професорског друштва XXI/6 (Београд 1941) 456.

²⁹⁷ *Исто*, 457-458.

Приказ о дјелу *Хисторија Босне* написао је и Васиљ Поповић, истичући да је наведена књига Ћоровићево животно и епохално дјело, коме је аутор посветио готово тридесет година свог интензивног научног рада. Поповић сматра да је ово дјело значајно и по томе што је у дотадашњој историографији прошлост Босне, на неки начин, била пренебрегнута, односно што се о тој области у историјским радовима мало писало. Према његовим ријечима, Ћоровић је обрадио политичку историју Босне до 1482. године, приказујући све важније појаве, догађаје и личности из прошлости ове државе, а методски и објективно дао је и своје мишљење о богумилима, истичући да је босанска црква била ближа Истоку (брак свештенства, крсно име, одвојено слављење Светог Петра и Павла...), али, истовремено, наводи и разлику према православнима. Поповић, као битан податак, наводи и то што је Ћоровић писао и о католичанству појединих босанских владара, који су ову вјеру прихватили и ширили као последицу зависности од Мађара или због политичких интереса, наглашавајући да Босна није била јединствена ни у вјерском ни у племенском погледу.²⁹⁸

Похвале, али и примједбе на Ћоровићеву *Хисторију Босне* упутио је и Сима Ћирковић, наводећи да је ово дјело *досад најобимнији и најподробнији приказ средњовековне босанске прошлости*, које је аутор написао на основу необјављене архивске грађе из Дубровачког архива, те на основу свих, до тада, познатих извора и литературе. С друге стране, Ћирковић је замјерио Ћоровићу на концепцији наведеног дјела, сматрајући је застарјелом још у вријеме објављивања, а мишљења је и да дјело нема оправдану периодизацију која би, по њему, требало да буде заснована на унутрашњем развоју државе и друштва, а не да то буде хронолошка периодизација за коју се одлучио Ћоровић. Његове замјерке односе се и на питања из црквене историје²⁹⁹, затим на занемаривање привредног, друштвеног и културног развоја

²⁹⁸ В. Поповић, *Ћоровићева историја Босне*. Др. Владимир Ћоровић, *Хисторија Босне*, Прва књига, Посебно издање СКА, Књига СХХИХ, Београд 1940, СКГ, НС LXII/5 (Београд 1941) 390-393.

²⁹⁹ Расправљајући о црквеним питањима, Ћирковић наглашава да је Ћоровић, када је ријеч о богумилима и Цркви босанској, подржао концепцију Фрање Рачког, те је, на тај начин, учинио толике уступке њеним противницима да је готово дошао до компромисног рјешења. - С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд 1964, 22-24.

босанске државе, али и на непотпуно кориштење архивске грађе из Дубровачког архива, нарочито од XIV вијека.³⁰⁰

Да је Ћоровићева *Хисторија Босне* најобимније дјело када је ријеч о прошлости ове средњовјековне државе сагласан је и Радован Самарцић, који наводи да је ова књига писана *крајње исцрпно, готово са очевидним циљем да у њу уђе све што је на било који начин запамћено о тој земљи у средњем веку*³⁰¹.

II.2. ОСВРТ НА РАДОВЕ ИЗ ДУБРОВАЧКЕ ИСТОРИЈЕ

Научна интересовања подстакла су Ћоровића да се посвети и проучавању историје Дубровачке републике. Своја знања о тој проблематици он је изнио у бројним приказима, представљајући дјела других аутора, али и у оригиналним научним радовима. Приказујући дјела других аутора, Ћоровић је саопштавао и своје ставове у вези са чињеницама које нису биле наведене у датој књизи или су биле нетачне. У прилог томе, поменућемо његов приказ који се односи на чланак Петра Колендића о фра Бартолу Качићу, макарском бискупу, гдје Ћоровић наводи Колендићеву грешку у вези са историјском заоставштином заострошког манастира. Према његовим ријечима, Колендић је погријешо што је повељу Жарка Хумског сматрао фалсификатом, а повјеровао је писму Сулејман-баше, које је, по њему (Ћоровићу), сумњиво, истичући да је до те тврдње дошао на основу документа Вијећа умољених из 1477. године, те на основу податка да се ниједан од намјесника или крајишника, од смрти херцега Стјепана Вукчића Косаче до 1477. године, није звао Сулејман.³⁰²

Похвално мишљење Ћоровић није имао ни за дјело Боже Цвјетковића, које говори о историји Дубровачке републике (од најстаријих времена до 1205. године), наглашавајући да је излагање догађаја развучено, а често и нестварно.³⁰³ Негативне

³⁰⁰ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 22-24.

³⁰¹ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, 251.

³⁰² В. Ћоровић, *Фра Бартоло Качић – Жарковић од др. Петра Колендића (оштампано из Годишњице Николе Чупића XXXIII)*, У Београду, 1914., СКГ XXXII/6 (Београд 1914) 473-475.

³⁰³ В. Ћоровић, *Повјест Дубровачке републике, Написао др. Божо Цвјетковић, Прва књига, Од најстаријих времена до 1205, Дубровник 1917.*, Књижевни југ I/8-9 (Загреб 1918) 356-357.

критике он је изнио и на рачун црквено-историјске студије епископа Никодима Милаша, сматрајући да аутор, због недовољне стручности, није на прави начин приказао судбину Стона и његове православне епископије у средњем вијеку. Милаш је, према Ђоровићевим ријечима, непоуздан, јер није радио по сачуваним и објављеним непосредним изворима (*Monumenta Ragusina V*), већ по каснијим дубровачким писцима, а није користио ни важну студију о стонском дохотку.³⁰⁴

Ђоровић је извјесне замјерке упутио и Ђири Трухелки, односно његовој студији о Конавоском рату (1430-1433), гдје у опширном приказу критикује аутора што је студију писао само на основу оригиналне дубровачке архивске грађе, не узимајући у обзир и осталу литературу. Осим тога, њему се не допада и то што Трухелка, приликом описивања појединих догађаја, не даје живљу слику личности које у тим догађајима учествују. Сходно томе, Ђоровић износи низ детаља о Радославу Павловићу и Сандаљу Хранићу, које је Трухелка изоставио, приближавајући, на тај начин, читаоцима што вјернију слику о том периоду.³⁰⁵

Позитивне и негативне критике Ђоровић је саопштио и о дјелу Милана Решетара, које говори о дубровачкој нумизматици. Према његовим ријечима, наведена студија представљала је, до тада, најбоље и најсавјесније дјело из нумизматике на нашим просторима, пружајући читалачкој публици детаљне податке о дубровачком новцу, његовом промету, као и о техничким пословима око њега. С друге стране, Ђоровић замјера аутору што је дјело „развучено“, те што у истом има сегмената који нису у уској вези са датом проблематиком. Такође, није му било јасно због чега се Решетар двоумио око питања који је Urosius ковао први српски новац, а као грешке у дјелу наводи и нетачну годину смрти краља Милутина, те неке податке који се односе на Бранивојевиће.³⁰⁶ И у овом приказу Решетаровог дјела дошла је до изражаја Ђоровићева упућеност у изворе и литературу, на основу чега је он давао аргументоване коментаре и допуне. Осим тога, он је имао обичај да књигу коју приказује пореди са

³⁰⁴ В. Ђоровић, (*Милаш*) *Никодим епископ, Стон у средњим вијековима. Црквено-историјска студија, Дубровник 1914.*, Прилози за КЈИФ I-1 (Београд 1921) 154.

³⁰⁵ В. Ђоровић, *Др. Ђиро Трухелка, Конавоски рат (1430-1433). Хисторична студија по споменицима дубровачке архиве, С. о. из Гласника Зем. музеја XXIX, 1917.*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1923) 278-280.

³⁰⁶ В. Ђоровић, *Милан Решетар, Дубровачка нумизматика, I (хисторички) дио, Посебна издања С. К. академије, Београд 1924.*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1924) 317-318.

раније објављеним радовима из те области, наводећи, при томе, студије у којима би се могло пронаћи више података о одређеној теми.

Кратак приказ Ћоровић је објавио и о дневнику путописа *Giornale del viaggio a Constantinopoli fatto dagli ambasciatori della repubblica di Ragusa alla Sublime Porta l'anno 1792*, који је додат уз историју Мате Џамањића – *La storia di Ragusa*, наводећи да је дневник од интереса, али да не доноси много нових података. Уз то, он замјера што се не указује на раније путописе и помене истих мјеста (уз евентуално поређење), а не допада му се и што латински натписи, који се помињу у тексту, нису провјерени, нити има критичког апарата. Такође, кривицом издавача, цијели низ назива мјеста погрешно је наведен (*Lassera* умјесто *Lasseua* - Лашва, *Jravnik* умјесто *Travnik*; *Govasede* умјесто *Gorasde* - Горажде, итд.).³⁰⁷

Пишући приказ о књизи Вицка Лисичара, која говори о три дубровачка оточића (Дакса, Свети Андрија и Руда), Ћоровић као похвално издваја то што је аутор користио грађу Дубровачког архива, али замјера му на непознавању литературе, непотпуности података, затим што је на појединим мјестима у дјелу био преопширан, те што није довољно пажње обратио на језик и стил. Сходно томе, он је навео изворе и литературу гдје је Лисичар могао пронаћи потребне податке, као што је информација о подизању фрањевачког манастира у Дубровнику, детаљи о историјској позадини легенде са авантуром Јакова Цријевића, опата манастира Свети Андрија, а, према његовим ријечима, било би добро да се указало и на потребу подизања кула или торњева уз манастире, укључујући ту и архитектонске паралеле и утицаје.³⁰⁸

Повод да Ћоровић, у једном од својих приказа, пише о географском значају Дубровника било је дјело Јорја Тадића – *Промет путника у старом Дубровнику*. Том приликом, Ћоровић саопштава да Дубровник добија значај тек у словенско доба и да је његово прво ширење било на рачун захумских и требињских сусједа, од којих су Дубровчани, за своје винограде, узимали земљу у закуп. Захваљујући трговини и промету са тим залеђем, Дубровник је постепено постао главно увозно и извозно мјесто

³⁰⁷ В. Ћоровић, *Giornale del viaggio a Constantinopoli fatto dagli ambasciatori della repubblica di Ragusa alla Sublime Porta l'anno 1792.*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1933) 206.

³⁰⁸ В. Ћоровић, *Вицко Лисичар, Три дубровачка оточића (Дакса, Свети Андрија и Руда)*, Библиотека „Дуба“, Књ. 3, Дубровник 1935., Прилози за КЈИФ 2 (Београд 1936) 398.

за сву трговину са државама Немањића и Котроманића. И на овом мјесту, Ћоровић није пропустио прилику да истакне како словенство Дубровника није била само књишка комбинација, већ искрени резултат биолошке заједнице и свијести о племенској истородности.³⁰⁹

Ћоровић је показао интересовање и за стручне историјске часописе, па је, сходно томе, написао приказ о првој свесци *Гласника дубровачког ученог друштва* „*Свети Влахо*“, похваливши, том приликом, радове Милана Решетара, Луја Војновића и Јорја Тадића.³¹⁰

Осим бројних приказа, Ћоровић је написао и значајне научне радове из области рагузеологије, односно дубровачке историје, а за теме тих радова узимао је војводу Сандаља Хранића, Конавоски рат, однос српских владара према Дубровачкој историји... У његовим текстовима налазимо податке и о Стонској повели, о Дубровнику у српским родословима и летописима, о значају Дубровника, те о рачунању Нове године. Да би што боље објаснио везе између средњовјековне Босне и Дубровачке републике, Ћоровић је, као што смо већ поменули, писао о босанском великашу Сандаљу Хранићу и његовом односу према Дубровнику, посветивши овој тематици два рада: *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426.*³¹¹ и *Палача Сандаља Хранића у Дубровнику*³¹². У првом раду, Ћоровић нам, на основу богате грађе из Дубровачког архива, доноси низ података који нам помажу да схватимо какав је био однос између два средњовјековна сусједа – Сандаља Хранића, као једног од најмоћнијих великаша босанске државе у првој половини XV вијека и Дубровачке републике. Осим тога, он нам описује како су текле припреме Дубровчана за долазак Сандаља Хранића, као и сам Хранићев долазак. Други рад (*Палача Сандаља Хранића у Дубровнику*) Ћоровић је посветио палати Сандаља Хранића у Дубровнику, гдје нас упознаје како је босански војвода уступио Дубровачкој републици своју половину Конавоске жупе, да би му Република, заузврат, поклонила кућу властелина Смита Градића, која се граничила са

³⁰⁹ В. Ћоровић, *Јорјо Тадић, Промет путника у старом Дубровнику, Дубровник 1939.*, Српски глас 24 (Београд 1940) 6; М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 49.

³¹⁰ В. Ћоровић, *Гласник дубровачког ученог друштва „Свети Влахо“*, Књига 1, *Дубровник 1929.*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1929) 208-210.

³¹¹ В. Ћоровић, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426.*, Браство XVII (Београд 1923) 102-107.

³¹² В. Ћоровић, *Палача Сандаља Хранића у Дубровнику*, Народна старина 3 (1923) 263-264.

једном, већ раније, дарованом му кућом. Хранић је од Дубровчана добио и трећу кућу, коју су му они, као и претходне двије, украсили о свом трошку, што нам Ћоровић и описује у наведеном чланку.³¹³

О односима између средњовјековне Босне и Дубровачке републике Ћоровић је писао и у раду *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*³¹⁴, гдје нам саопштава како су преговори, са обје стране, вођени са мало повјерења, јер је босански војвода био веома непоуздан и спреман на многе подвале, док су Дубровчани, због проширења граница свога подручја, били спремни на бројне уступке. Куповина Конавла, од стране Дубровчана, није прошла без каснијих трзавица између Дубровачке републике и војводе Радослава Павловића, о чему нам свједочи сукоб који је избио 1430. године. Пишући о томе, у једном од својих радова, Ћоровић је акценат ставио на однос деспота Ђурђа Бранковића према Конавоском рату (1430-1432), истичући да је наведени сукоб био катализатор за догађаје који су се десили у Босни, у периоду од 1432. до 1433. године.³¹⁵

Један чланак Ћоровић је посветио боравку слијепог деспота Стефана Бранковића у Дубровнику, коме Дубровчани нису дозвољавали да дође у град, плашећи се реакције Турака. Наиме, деспот Стефан је, преко својих посланика, молио Дубровчане да му дају зајам или неки поклон у новцу, али они су му првобитно понудили само пут до Албаније (гдје је он, на крају, и отишао), да би му након два и по мјесеца дозволили да прође кроз град, поклонивши му, том приликом, 500 перпера.³¹⁶

Ћоровић је писао и о Стонској повељи, која није сачувана, али и за њу и за Лимску повељу постоји накнадни, нови, текст, који је дао краљ Урош. Према Ћоровићевим ријечима, краљ Урош хтио је да, обновљеном Стонском повељом, регулише питање прихода стонске цркве, имајући у виду да су односи између њега и

³¹³ М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 52-53.

³¹⁴ В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*, ГНЧ XXXVI (Београд 1927) 71-109.

³¹⁵ В. Ћоровић, *Деспот Ђурађ Бранковић према Конавоском рату*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 19. XI 1923, Глас СКА СХ (Београд 1923) 26-39.

³¹⁶ В. Ћоровић, *Слепи деспот Стеван у Дубровнику*, Политика бр. 11. 352 (Београд 1940) 8.

Дубровчана били поремећени, након њиховог сукоба који је трајао од 1252. до 1254. године.³¹⁷

Осим проучавања наведених тема, Ћоровић је настојао да да одговор и на питање због чега се у нашим старим летописима и родословима не показује интересовање за Дубровник, ако се зна у каквим је све везама била Дубровачка република са српским средњовјековним државама. Према његовом мишљењу, разлог лежи у томе што су стари српски летописи и родослови били производ чисто рашко-српске средине, али и због тога што је Дубровник, као католички град, за период до краја XIV вијека, био прилично равнодушан за српске монашке летописе. Као још један разлог, Ћоровић наводи и то да је српска аналитика, од XIV до XVII вијека, била претежно под утицајем српско-турских и хришћанско-турских сукоба, а како Дубровник није улазио у сукобе са Турцима, самим тим, није му, у наведеним летописима и родословима, била посвећена нека нарочита пажња.³¹⁸

Један од Ћоровићевих посљедњих радова, који је везан за дубровачку историју, односи се на релације између Дубровачке републике и Црне Горе у периоду од Карловачког до Пожаревачког мира. У наведеној студији, аутор нам саопштава каква је била политика дубровачке владе, имајући у виду да су Дубровчани, с једне стране, настојали да не поремете своје односе са Турском, док су, пак, с друге стране, жељели да имају и коректне везе са Црном Гором, која се, опет, заједно са Млетачком републиком, борила против Турака. С тим у вези, Ћоровић је дошао до закључка да су Дубровчани, и поред материјалне штете коју су претрпјели у овој кризи, више подржавали Порту и њихову власт, него хришћанског сусједа – Млетачку републику.³¹⁹

На Ћоровићево интересовање за дубровачке теме указује нам и његов чланак који говори о рачунању почетка нове године, у нашим западним областима. Другим ријечима, он је настојао да објасни због чега се почетак нове године није рачунао на

³¹⁷ В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, Успомени Павла Поповића, ГНЧ XLIX (Београд 1940) 1-69.

³¹⁸ В. Ћоровић, *Дубровник у српским родословима и летописима*, у: *Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару о 70-годишњици живота*, Дубровник 1931, 55-57; М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 56.

³¹⁹ В. Ћоровић, *Одношаји Црне Горе са Дубровником од Карловачког до Пожаревачког мира*, Приказано на скупу Академије друштвених наука од 9. децембра 1940. г., Глас СКА CLXXXVII (Београд 1941) 1-113.

исти начин, односно зашто су се у истој канцеларији, у истој деценији, појављивали различити датуми. Према његовом мишљењу, један од разлога био је тај што су поједини градови узимали своје нотаре из разних италијанских градова, гдје дуго времена није било јединственог начина приликом рачунања почетка нове године. Као други разлог нејединственог начина рачунања почетка нове године, Ћоровић наводи то да су се ти исти градови и нотари водили по обрасцима канцеларија с којима су били у вези, па тако имамо случај да се није могло утврдити да ли је почетак нове године био 1. јануара или 25. децембра. У прилог томе, он нам саопштава низ примјера који нам показују да се у Дубровнику почетак нове године, још од XIII вијека, рачунао од 1. јануара, али да то није било тако уопштено, позивајући се, том приликом, на мишљења Константина Јиречека и Станоја Станојевића, који, такође, наводе оба начина рачунања почетка нове године – и од 1. јануара и од 25. децембра.³²⁰

Преглед дубровачке историје Ћоровић нам доноси и у својим синтезама, као што су *Историја Југославије*, *Хисторија Босне* и *Историја Срба (Историја српског народа)*, гдје нам даје једну општу слику о Дубровачкој републици, њеном географском положају, друштвеном уређењу, гостопримству, њеној културној историји, књижевности, мудрој политици, трговини, љубави према слободи... Осим тога, он је обратио пажњу и на то како су дубровачки писци доживљавали *словинство* и на који начин су га пропагирани у својим дјелима.³²¹

Када је ријеч о дубровачкој историји, Боривоје Маринковић, под знаком питања, као Ћоровићев рад, наводи један непотписани чланак, који је 1940. године објављен у *Српском гласу* под насловом *Проблем Дубровника*³²². Упоредивши текст наведеног чланка са неким одломцима из Ћоровићеве *Историје Југославије*, *Историје Срба*, те са његовим приказом књиге Јорја Тадића – *Промет путника у старом Дубровнику*, Маринковић је дошао до закључка да се у сва четири случаја многи ставови поклапају,

³²⁰ В. Ћоровић, *О новој години дубровачкој*, Старица 5, Трећа серија (Београд 1928-30) 40-42.

³²¹ Више о томе видјети: В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 326-330; Исти, *Хисторија Босне* I; Исти, *Историја српског народа* II, 249-260. Уопштену слику о Дубровачкој републици, почев од оснивања града Дубровника па до 1808. године, Ћоровић нам доноси и у чланку под насловом *Значај Дубровника*. – В. Ћоровић, *Значај Дубровника*, Народна просвета 63 (1924) 1-2.

³²² *Проблем Дубровника*, Српски глас 16 (Београд 1940) 2.

нарочито када је ријеч о повезаности Дубровника са средњовјековном Србијом и Босном, у односу на Хрватску.³²³

II.3. НОВИЈА ИСТОРИЈА ИЗ УГЛА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

Читајући дјела Владимира Ћоровића да се закључити да је он био националиста – Југословен. У прилог овој констатацији, поменућемо и мишљење Радоша Љушића који наводи да се Ћоровић у југословенској држави није одрекао српства, али му је претпоставио српско-хрватско-словеначко заједништво и био је један од најизразитијих представника интегралног југословенства.³²⁴ Бавећи се проучавањем историје јужнословенских и балканских народа, Ћоровић је био заговорник идеје чврстог, независног Балкана и снажне југословенске државне заједнице у његовом средишту. Велики дио времена он је посветио проучавању обнављања српске државности у новом вијеку, о чему свједоче његове монографије *Велика Србија*³²⁵(1924), *Наше победе*³²⁶(1929), *Карађорђе и Први српски устанак*³²⁷(1937), *Србија од 1858 до 1903*³²⁸(1938)...

Ћоровићево дјело *Велика Србија* изазвало је подијељена мишљења у тадашњој јавности. Док су једни сматрали да је у овом дјелу Србији одато признање за страдања и жртве у ратовима за ослобођење и уједињење, други су били мишљења да је ова књига демагошко дјело које истиче и пропагира великосрпске идеје, иако се термин *Велика Србија* помиње само четири пута и има искључиво симболичко значење. Било је чак и негодовања што се поменута књига препоручивала као школска лектира.

³²³ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 76.

³²⁴ Р. Љушић, *О Ћоровићевој књизи и идејама о Великој Србији*, Србија 19. века, Изабрани радови 2 (Београд 1998) 264.

³²⁵ В. Ћоровић, *Велика Србија*, Београд 1924.

³²⁶ В. Ћоровић, *Наше победе*, Београд 1929.

³²⁷ В. Ћоровић, *Карађорђе и Први српски устанак*, Београд 1937. О војду Првог српског устанка Ћоровић је писао и раније. – В. Ћоровић, *Живот и личност Карађорђа Петровића*, у: *Карађорђе. Живот и дело*. Народно дело, Београд 1923-24, 3-40; Исти, *Почетак Карађорђевог устанка*, СКГ, НС XV/3 (Београд 1925) 589-599. Пишући приказ Ћоровићевог рада *Живот и личност Карађорђа Петровића*, Виктор Новак навео је да је *то један прави натуралистички портрет без и једног трунка патриотске тенденције за уљепшавањем*. – В. Новак, *Карађорђе. Живот и дело (Зборник, Народно дело, Београд 1923.)*, Народна старина 4 (1923) 83.

³²⁸ В. Ћоровић, *Србија од 1858 до 1903*, Београд 1938.

Занимљиво је и то што су се Ћоровићеви критичари више освртали на његову личност, а не на његово дјело, за које се нису ни потрудили да га анализирају у цјелини, већ су акценат ставили само на одређене дијелове текста.³²⁹ С друге стране, и сам Ћоровић био је незадовољан рекламом којом је дјело најављено, затим уврштеним фотографијама које није одобрио, а имао је и замјерке на лекторске интервенције и штампарске грешке.³³⁰

Гледајући у цјелини, аутор је у наведеној књизи имао намјеру да укаже како се од српске државне идеје и мисли о народном јединству дошло до уједињења Јужних Словена. Дјело *Велика Србија* писано је са становишта државне југословенске идеологије, гдје се прати развојни пут српске националне и државне мисли, почев од средњег вијека па до ослобођења свих српских крајева и земаља и уједињења у заједничку југословенску државу. Ћоровић је у Кнежевини и Краљевини Србији видио основног носиоца наведене идеје, тако да под насловом књиге није подразумијевао великосрпску државну организацију, већ њену велику улогу у стварању Југославије. Увјерен у исправност својих ставова, али и да би се избјегли нови неспоразуми, он је дао пристанак да се дјело *Велика Србија*, без измјена, 1928. године, прештампа у Загребу и објави под насловом *Уједињење*, сматрајући да је дан настанка југословенске државе најзначајнији догађај у нашој прошлости.³³¹

Као што смо већ поменули, Ћоровић је у дјелу *Велика Србија* пратио развој српске државне идеје, почев од Стефана Немање па до 1918. године. Имајући у виду да је аутор само једно поглавље посветио средњовјековном и турском периоду, а преосталих седам XIX и почетку XX вијека, да се закључити да је он свјесно запоставио најславнији дио српске историје. Међутим, критичари му тај пропуст нису узели за зло, с обзиром на то да је Ћоровић био један од првих историчара који је

³²⁹ Х. Ајановић, *Велика Србија*, Правда бр. 7 (Сарајево 1924) 2; И. Невистић, [О Ћоровићевој „Великој Србији“], Оркан 4/5 (1924) 110-112; Црна Гора у „Великој Србији“. Политика људи који стварају незадовољство према Србији, Слободна мисао бр. 107 (1924) 1.

³³⁰ В. Ћоровић, *Једна изјава [о издању књиге „Велика Србија“ у Народном делу]*, Реч бр. 115 (Београд 1924) 3.

³³¹ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, XI; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић. Прилози за биографију*, 248.

започео рад на проучавању српске државне идеје, укључујући ту њен настанак, развој и остварење у крилу нововјековне српске државе.³³²

Коментаришући горе наведено дјело, Радош Љушић замјерио је аутору што је књига објављена без садржаја, те што јој недостаје предговор, увод и закључак. Према Љушићевим ријечима, чак и када је књига прештампана, Ћоровић није нашао за сходно да у њој било шта измијени и допуни, а био је и дужан, првенствено због критика јавности, да објасни појам „Велика Србија“, те да наведе разлоге за промјену наслова наведеног дјела. Љушић је мишљења да је Ћоровић, највјероватније, из два разлога одлучио да промијени наслов дјела. Као први разлог, он наводи да се аутор, на тај начин, повукао пред критичарима, не желећи да са њима улази у непотребне расправе, док као други разлог истиче то да се Ћоровић руководио увјерењем да оба наслова дјела (и *Велика Србија* и *Уједињење*) прожима јака нит, која се огледала у српској државотворној идеји, па самим тим и један и други наслов представљају синоним поменутој идеји.³³³

Књигу *Наше победе* Ћоровић је написао по поруци Двора и она је имала за циљ не само да подиже самопоуздање и борбени дух народа, већ и да подстиче младе нараштаје да иду стопама својих славних предака. Дјело је уживало високо покровитељство краља Александра Карађорђевића и представљало је неку врсту државне историје *наших ратова за ослобођење и уједињење 1912-1918*. У поменутој књизи, Ћоровић је највише пажње посветио ратним сукобима у балканским ратовима, те у Првом свјетском рату, не запостављајући њихову дипломатску и политичку позадину. Као и *Велика Србија (Уједињење)*, и дјело *Наше победе* објављено је без садржаја.³³⁴

О политичком положају, улози, али и могућој будућности Балкана Ћоровић је писао у дјелу *Борба за независност Балкана*³³⁵ (1937), које је једно од његових ријетких

³³² Када је ријеч о српској државној идеји, Радош Љушић сматра да би се српска средњовјековна и нововјековна државна идеја требало да изучавају у континуитету, посредством народне традиције из турског периода, али то не значи да се обје наведене идеје не могу изучавати паралелно и самостално. - Р. Љушић, *О Ћоровићевој књизи и идејама о Великој Србији*, 266-267.

³³³ Исто, 266-267, 273-274.

³³⁴ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, XI.

³³⁵ В. Ћоровић, *Борба за независност Балкана*, Београд 1937.

дјела (ако не и једино), гдје су пишчева истраживања проширена изван националног југословенског простора. Обухватајући период од најстаријих времена до XX вијека, Ћоровић је пратио основне токове развоја националних држава на Балканском полуострву, њихове међусобне везе, али и односе са сусједним државама, не занемарујући, при томе, ни интересе великих сила.

Ћоровић се, такође, бавио проучавањем политичких збивања и закулисних политичких игара великих сила, које су претходиле почетку Првог свјетског рата. Сходно томе, он је започео са издавањем дипломатске преписке Краљевине Србије, да би 1933(?) године била објављена прва књига.³³⁶ Иако је на насловној страни књиге наведена 1933. година, према једном податку Ћоровићево дјело *Дипломатска преписка Краљевине Србије* објављено 1936. године.³³⁷ Међутим, књига се након штампања није појавила ни у продаји ни у библиотекама, већ је од стране њемачких окупационих власти у Београду била откривена и, почетком јула 1941. године, послата у бечки Рајхсархив. Осим штампаних примјерака наведеног дјела, у Бечу се, уз њемачки извјештај, неочекивано, нашао и Ћоровићев рукопис прве књиге *Дипломатске преписке Краљевине Србије*. Пишући о овом Ћоровићевом дјелу, Боривоје Маринковић наводи да су сачувана три примјерка *Дипломатске преписке Краљевине Србије*. Један примјерак налази се у Ћоровићевој личној библиотеци, други у Народној библиотеци у Београду, док се трећи примјерак књиге, према подацима са интернета, налази у Конгресној библиотеци у Вашингтону.³³⁸ За разлику од њега, Ненад Љубинковић истиче да је, према непровјереним свједочењима, сачувано десетак примјерака поменутог дјела.³³⁹ Када је ријеч о личним примјерцима неких Ћоровићевих издања, поменућемо једну информацију коју нам доноси Боривоје Маринковић у свом дјелу

³³⁶ В. Ћоровић, *Дипломатска преписка Краљевине Србије, Књига прва (1. јануар 1902. – 1. јуна 1903.)*, Београд 1933. На Ћоровићево инсистирање, доња гранична година помјерена је са 1903. на 1902. годину, како би се проучила реформна акција у Старој Србији и Македонији. – Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1992, 830. Ћоровићеву идеју о издавању дипломатске грађе Краљевине Србије оживјела је касније САНУ, одајући, на тај начин, признање њеном покретачу.

³³⁷ В. М. Јовановић, *Југословенске архиве у Другом светском рату (II)*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXI-XXII/1 (Нови Сад 1975) 89. И Фердо Шишић горе наведено Ћоровићево дјело датира у 1936. годину, о чему пише у приказу књиге Димитрија Поповића, *Борба за народно уједињење 1908-1914.* – Ф. Шишић, *Димитрије Поповић, Борба за народно уједињење 1908-1914.*, Политика бр. 9926 (Београд 1936) 14/1.

³³⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 447-448.

³³⁹ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа III*, 498.

Скривени свет Владимира Ћоровића, мада је и он износи са резервом и питањем да ли је у потпуности вјеродостојна и аутентична? Наиме, Маринковић наводи текст једног чланка, који је 2003. године објављен у *Недељним информативним новинама*, у коме шеф Просветине антикварнице Драган Милинчић истиче да су лични примјерци књига Владимира Ћоровића (*Дипломатска преписка Краљевине Србије и Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*), са његовим исправкама и допунама на маргинама, продати историчару Радовану Самарцићу.³⁴⁰ Нисмо сигурни да ли је ова јавно предочена информација тачна и да ли се, заиста, уникатни примјерци ријетких Ћоровићевих дјела чувају у породичној библиотеци Радована Самарцића, тако да овај податак, као и Маринковић, преносимо под знаком питања?

Године 1936., Ћоровић је, по многима, објавио своју најбољу монографију под насловом *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*³⁴¹. Занимљиво је поменути на који начин је настало дјело *Плава књига* (како ју је Ћоровић једном приликом насловио) или *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*. Уређујући Архив Министарства иностраних послова Краљевине СХС, Војислав Јовановић Марамбо дошао је на идеју да се објави збирка докумената о српско-аустроугарском сукобу, почетком XX вијека, и ту идеју саопштио је, 30. маја 1927. године, тадашњем министру иностраних послова Војиславу Маринковићу. Према Јовановићевој замисли, наведену збирку докумената требало би да објави Министарство иностраних послова, чиме би се спријечила пропаганда бивших непријатељских држава, али и појединих историчара о одговорности Србије за почетак Првог свјетског рата. Осим тога, било је предвиђено да ова збирка допуни, односно замијени претходне збирке, које је српска влада штампала у Нишу 1914. и 1915. године. Првобитно је било планирано да у овај посао буду укључени професор Универзитета у Београду Слободан Јовановић и народни посланик Јован Јовановић Пижон, који су будућу публикацију назвали *Плава књига о ратној одговорности*. На иницијативу Слободана Јовановића, поменути зборник докумената

³⁴⁰ Ј. Јањић, *Адреса ретких књига. У току протекле три деценије, преко најпознатије Просветине књижаре у Београду, набављени су примерци многих старих и вредних дела*, Недељне информативне новине бр. 2714 (Београд 2003) 46; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 500.

³⁴¹ В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1936.

требало је да садржи сву потребну грађу о српско-аустроугарским односима у периоду од 1903. до 1914. године.³⁴²

Међутим, касније је дошло до промјене плана и одлучено је да се овај посао повјери историчару, а избор је пао на Владимира Ћоровића. Ћоровић је 1930. године тражио од министра иностраних послова да му се допусти систематски преглед грађе, која је везана за наведену проблематику, те да му се омогући рад у библиотеци, Архиву Министарства иностраних послова, Архиву Земаљске владе и заједничког министарства за Босну и Херцеговину, Архиву Милована Миловановића, те Државном архиву на Цетињу. Осим тога, њему су била потребна средства и за истраживања у Бечу, Загребу и Сарајеву, али и за куповину најновије литературе. Министарство иностраних послова обавезало се да ће Ћоровићу ставити на располагање једну већу просторију за рад и неколико особа за преписивање грађе, а он је, сходно томе, затражио семестрално одсуство на Филозофском факултету. Након што је обавио истраживања у Бечу, Паризу, Сарајеву и Загребу, Ћоровић је поднио извјештај Министарству иностраних послова. Како би што прије завршио започети посао, њему је један дио архивске грађе, штампе и литературе доношен не само у зграду МИП-а, већ и кући. Он једино није могао добити повјерљива акта Министарства унутрашњих дела Краљевине Србије из 1914. године, јер су била уништена. Требало би нагласити да је Ћоровић овај повјерљиви посао радио сам, без било какве контроле МИП-а, што се касније показало као један од пропуста.³⁴³

Радни наслов Ћоровићеве књиге био је *Одговорност за Светски рат*, а предвиђено је да се књига, као и два тома зборника докумената, појаве 1932. године и да буду штампани у тиражу од по 2000 примјерака, док би се цјелокупан корпус грађе штампао у осам томова. Када је Ћоровић почео рад на овој књизи, Стојан Гавриловић дошао је на идеју да се она преведе на енглески језик, те да се, паралелно са српским издањем у Београду, појави и енглеско издање књиге на Станфорд универзитету у

³⁴² Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, 823-825.

³⁴³ *Исто*, 827-830.

Сједињеним Америчким Државама.³⁴⁴ Иако је до 1936. године било припремљено и енглеско издање књиге, због преокрета политичке ситуације у Краљевини Југославији, онемогућена је појава оба издања. Тада је одлучено да се књиге не смију пуштати у продају и промет, због „виших државних интереса“, односно интереса Трећег Рајха. Тачније, сматрало се да није било политички пожељно покретати питање одговорности за Први свјетски рат уочи избијања Другог свјетског рата, а нарочито у тренутку када је Југославија успоставила добре односе са Њемачком. Међутим, двадесетак примјерака дјела *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, одмах по штампању, било је послато појединим библиотекама, док је неке примјерке узео Ћоровић из штампарије. Све до 1938. године, преостали тираж књига чуван је у просторијама Државне штампарије, а према причама које су допрле до породице касније је тај тираж откупљен и уништен од стране Њемачке.³⁴⁵ На иницијативу Библиотеке Града Београда, поменуто дјело поново је штампано деведесетих година XX вијека (1992).

Ћоровићево дјело *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* подијелено је на три цјелине. У првој цјелини обухваћен је период од 1902. до 1909. године, у другој од 1909. до 1913. године, док се трећа цјелина односи на период од 1913. до 1914. године. Радош Љушић је мишљења да оваква подјела методолошки, можда, није најбоља, али она се може оправдати основним циљем, а то је *да се до појединости истражи проблем одговорности за рат, а он је бивао све занимљивији како су се*

³⁴⁴ Јула 1932. године, Ћоровић је потписао уговор о енглеском издању дјела *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*. Ово издање припремали су Стојан Гавриловић, Мери Станфилд – Поповић и Ралф Луц. Стојан Гавриловић био је задужен за превод дјела на енглески језик, Мери Станфилд – Поповић за лектуру превода, док је амерички професор Ралф Луц био ангажован да напише предговор књизи, гдје би, између осталог, упознао читаоце са Ћоровићевим ликом и дјелом и образложио разлоге због чега се ово дјело, о ратној одговорности, штампа у едицији Станфорд универзитета. Луц је, такође, савјетовао да се наслов дјела скрати и да гласи *Serbia and Austria (1902-1914)*, те да се наслову дода поднаслов – *The relations between Serbia and Austria in the Beginning of the Twentieth Century*. – Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* 832; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 547.

³⁴⁵ Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, 827-835; Р. Михалчић, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, 75-76. Иако је радни наслов Ћоровићеве књиге био *Одговорност за Светски рат*, књига се у документима појављивала под сљедећим насловима: *Српско-аустријски односи и питање одговорности за Светски рат* и *Односи између Србије и Аустро-Угарске и питање одговорности о рату*. – Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, 830 (нап. бр. 1).

догађаји примицали 1914. години³⁴⁶. Иначе, Ћоровић је највише простора у дјелу посветио питању о одговорности Србије за почетак Првог свјетског рата, те анексији Босне и Херцеговине, али није занемарио ни дјелатност југословенске омладине, о којој је писао са посебним надахнућем. Другим ријечима, он је настојао да прикаже не само дипломатске, већ и политичке, ратне и привредне проблеме. Проучавајући бројну документацију, Ћоровић је дошао до сазнања да је Краљевина Србија жељела мир, али га није могла обезбиједити, док је, с друге стране, Аустро-Угарска била неподношљиво агресивна. У прилог томе, он истиче да *Аустрија 1914. није ушла у рат због сарајевског атентата или због уверења да за то има кривице до српске владе, него стога што је рат хтела из политичких разлога дипломатске и политичке природе*³⁴⁷. Наведена реченица упућује нас на закључак да би било рата и без Сарајевског атентата!

Пишући о дјелу *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, историчар Душан Т. Батаковић сматра да су Ћоровићеве радове, који су били посвећени догађајима из XIX и XX вијека, рађени по моделу њемачког историзма. Тачније, Ћоровић је настојао да историју реконструише по документима, онако како су се догодили, дајући, при томе, примат политичкој историји, у односу на друштвене, привредне и културне процесе. Исти модел био је присутан и у његовим синтезама, гдје, према Батаковићевим ријечима, *преовлађују прикази политичке историје, националних идеологија и верских традиција, док је социјална подлога друштвена представљена више као оквир у којем се зачињу велики историјски процеси*.³⁴⁸ У сваком случају, дјело *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* у великој мјери говори и о данашњем политичком и историјском тренутку и, као такво, представља најбољу, најтемељнију и најсложенију анализу југословенског, јужнословенског и балканског проблема.

³⁴⁶ Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, 840. Радован Самарцић је Ћоровићеву монографију *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* назвао *громадним делом, у коме је грађа смишљено нагомилавана само да би се догађаји, низани из дана у дан, што дубље расветлили*. – Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје I*, 251. С друге стране, Душан Т. Батаковић истиче *тешку читљивост* наведене монографије, због обиља употријебљене грађе. – Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 307.

³⁴⁷ В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, 700.

³⁴⁸ Д. Т. Батаковић, *Владимир Ћоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ћоровић, *Портрети из новије српске историје*, 308.

Дјела *Историја Југославије*, *Хисторија Босне*, *Историја српског народа и Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* представљају, без сумње, најзначајнија Ћоровићева дјела из области историјске науке, која су настала послје дуготрајног истраживачког рада и проучавања извора. Ако су прва три дјела била намијењена науци и култури народа у новој заједничкој држави, дјело о односима Србије и Аустро-Угарске у XX вијеку имало је знатно ширу поруку. Тачније, ово дјело није било намијењено само научној и политичкој јавности на овим просторима Европе, већ и шире у свијету. Ћоровић је настојао да раскринка агресивну политику Аустро-Угарске и Њемачке и да, на основу поузданих докумената, докаже да су велике силе биле уплетене у изазивање Великог рата. Историчари и данас сматрају да Ћоровићево дјело *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* представља методолошки узор у истраживачком раду, имајући у виду околности у којима је дјело настало, доступност главних извора, али и циљеве за које је рађено.³⁴⁹

Једно од Ћоровићевих дјела које се односи на новију историју и које има изворну вриједност, с обзиром на то да га је он писао као савременик збивања, је *Црна књига*, у којој је аутор описао патње и страдања српског народа у периоду од 1914 до 1918. године.³⁵⁰ Идеју да напише ово дјело Ћоровић је добио 1917. године, док је био на издржавању затворске казне, на коју је био осуђен на Бањалучком велеиздајничком процесу, о чему је већ било ријечи у претходном поглављу докторске дисертације. Наиме, он је, боравећи у зеничком и травничком затвору, одлучио да почне са прикупљањем докумената, али и да биљежи казивања осталих затвореника, како би та потресна свједочења, једног дана, објавио као књигу. Иако је био свјестан да није могао да прикупи сву грађу, која би била предмет ове књиге, велики дио посла Ћоровић је обавио када је изашао из затвора, а посебно 1918. године када се преселио у Загреб. Он је тада успоставио везу са југословенским политичким институцијама у иностранству, а много су му помогли и бројни писани извори, као на примјер непријатељски новински чланци, судски списи...

³⁴⁹ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 194.

³⁵⁰ В. Ћоровић, *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918*, Београд – Сарајево 1920 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Црна књига*).

Црна књига Владимира Ћоровића објављена је 1920. године и представља свједочење о патњама српског народа на који се сручио Први свјетски рат. У наведеном дјелу, у десет поглавља, објављена је богата оригинална документација, као и искази свједока о злочинима над српским народом, нарочито у затворима и логорима. Ћоровић је истицао да о злочину мора да остане и неки писани траг, књига или нешто друго, јер су многа уста, и то она што би могла највише да кажу, занемела завек³⁵¹. Аутор поменутог дјела држао се начела да не полемише, већ да само износи чињенице из тог периода, а био је и веома критичан према исказима свједока, јер како каже: *Волео сам имати мање, али тим поузданије податке*³⁵².

Црну књигу објавио је књижевник Иса Ђ. Ђурђевић, чији је издавачки рад био везан за Сарајево, али и за Београд. Ћоровић, који је и сам био свједок Великог рата, одлучио се да што прије објави поменуто дјело, јер није желио да прође вријеме, када би многи свједоци нестали, а догађаји били заборављени и добили нечију, туђу, нежељену оцјену и тумачење. У томе и јесте значај ове књиге, јер је објављена непосредно након немилых догађаја са којима се суочио српски народ. Пишући приказ о Ћоровићевој *Црној књизи*, Јован М. Јанковић предложио је да би било добро да се ова књига објави и на енглеском језику у Вашингтону и Лондону.³⁵³

Као поднаслов *Црне књиге* Ћоровић је ставио *Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918*, уз јасну националну ознаку страдалника. Читајући ово дјело, писац нас наводи на закључак да српски народ у својој вишевијековној историји није преживио толике патње и страдања као за вријеме Првог свјетског рата. Ћоровић истиче да су логори у Араду, Шопроњу, Нежидеру и Добоју били страшна српска губилишта, у којима је наш народ нестајао само зато што је припадао српству и православљу.³⁵⁴ Егзекуције су вршене вјешањем, стријељањем, клањем и спаљивањем и то не само над особама које су имале неког удјела у Сарајевском атентату, већ и над

³⁵¹ В. Ћоровић, *Црна књига*, 9. Ћоровић је дио сабране грађе доставио и нашој делегацији на мировним преговорима у Паризу.

³⁵² *Исто*, 9.

³⁵³ Ј. М. Јанковић, *Патње Срба у Босни (В. Ћоровић, Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918, Београд – Сарајево 1920)*, СКГ, НС, II/6 (Београд 1921) 475-476.

³⁵⁴ На основу обимне историјске грађе и поузданих доказа, Ћоровић је логорима у Араду и Добоју посветио посебна поглавља *Црне књиге*.

српским сељацима, женама и дјецом. Убијани су највиђенији и најугледнији Срби, а нарочито учитељи, свештеници, трговци и чиновници. Посебно суров обрачун извршен је са српском интелигенцијом – учитељима, наставницима, ученицима и студентима. За њих је организовано неколико монтираних судских процеса у Сарајеву (1914, 1917), Бањалуци (1915-1916), Бихаћу...

Терор над српским становништвом нису вршили само аустроугарски војници и официри, већ и шуцкори³⁵⁵, припадници аустроугарске нерегуларне полиције. Аутор *Црне књиге* указује нам на њихово брутално понашање, односно на које начине су убијали невино и незаштићено становништво и то без икаквог утврђивања кривице и суђења. Посебну пажњу Ћоровић је посветио пријеким судовима, који су својим нечасним поступцима на робију слали чак и дјецу, због наводног вријеђања аустроугарског цара и краља. Без икакве истраге, поменути судови наредили су велики број ликвидирања цивила, оптужујући их за сарадњу са непријатељем. Уз свједочење и људи и докумената, без прејакних емоција и страсти, Ћоровић је износио констатације не само о понашању појединаца, већ и аустроугарске власти.³⁵⁶

С друге стране, Ћоровић је сматрао да идеји југословенства треба све да се подреди, као и да се многе ствари, у њено име, треба свјесно да забораве. Овакво његово убјеђење долази до изражаја и у дјелу *Црна књига*, гдје је он, између осталог, писао о злочинима аустријских дивизија у Мачви, али је свјесно, у име југословенства и заједништва, прећутао национални састав тих дивизија. Међутим, то што је остао чињенично недоречен и што је изнио тек половину историјске истине, замјерили су му и најближи пријатељи.³⁵⁷

³⁵⁵ Шуцкори (Schutzkorps) – заштитне чете, војни одреди, нерегуларна полиција. Шуцкори су били припадници аустроугарских војних чета у Босни и Херцеговини, гдје су били активни од 1908-1918. године. Ови одреди били су, углавном, састављени од муслимана и Хрвата, а били су познати по злочинима над Србима. Приписује им се и етничко чишћење српског становништва у Босни и Херцеговини, а посебно на подручју Херцеговине и Подриња. Од 1914-1918. године извршили су бројне злочине и у Краљевини Србији.

³⁵⁶ Б. Младеновић, *Црна књига о прогону Срба после Сарајевског атентата*, у: Ћоровићеви сусрети 2014. године, Међународни научни скуп историчара *Босна и Херцеговина у Првом свјетском рату* одржан у Гацку од 17-20. септембра 2014. године (Гацко 2015) 299-306.

³⁵⁷ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 499.

Гледајући у цјелини, може се закључити да је *Црна књига* вриједан документарни спис, али и данас веома актуелна и поучна литература. Ова књига доказ је да српска несрећа, из Првог свјетског рата, није била посљедња у XX вијеку, већ се поновила 1941. године. У суштини, *Црна књига* није дјело које нам доноси само поруке из прошлости, већ на основу њега можемо много тога сазнати и о садашњим, али и о неким будућим временима. Довољно је, само, пажљиво га прочитати.

Као савременик догађаја, Ђоровић је писао и о збивањима у међуратном периоду, о чему нам свједоче поглавља у његовим капиталним дјелима као што су *Историја Југославије* и *Историја Срба* или *Историја српског народа*.

Ђоровић је проучавао и бројна питања која су везана за новију историју Босне и Херцеговине. Захваљујући томе, настала је његова студија о Мехмед бегу Капетановићу³⁵⁸(1911), затим монографија о Луки Вукаловићу и херцеговачким устанцима 1852-1862³⁵⁹(1923), студије о националном развоју Босне и Херцеговине до 1875. године³⁶⁰ (1929), о Мостару и Српској православној општини у њему³⁶¹(1933), али и о прошлости Херцеговине³⁶²(1936/37). У сарадњи са Сејфудином ефенди Кемуром, Ђоровић је објавио пјесме босанских муслимана из XVII, XVIII и XIX вијека³⁶³(1912), а 1925. године публиковао је дјело у којем износи своје виђење о политичкој и културној историји Босне и Херцеговине, закључно са 1914. годином.³⁶⁴ Четрнаест година касније (1939), он, такође, износи своја разматрања о политичким приликама у Босни и

³⁵⁸ В. Ђоровић, *Мехмед бег Капетановић*, Сарајево 1911.

³⁵⁹ В. Ђоровић, *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852-1862. године*, СКА, Посебна издања, Књига XLV, Друштвени и историски списи, Књига 18, Београд 1923.

³⁶⁰ В. Ђоровић, *Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године)*. *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929, 15-39.

³⁶¹ В. Ђоровић, *Мостар и његова Српска православна општина*, Београд 1933.

³⁶² В. Ђоровић, *Прошлост Херцеговине*, Гласник југословенског професорског друштва 11/12 (Београд 1936-37) 865-893.

³⁶³ von Scheich Seifuddin ef. Kemura – V. Ćorović, *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert*, Sarajevo 1912.

³⁶⁴ В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, СКЗ, Београд 1925. Ово Ђоровићево дјело похвалили су у својим приказима Иво Андрић и Сретен Јакшић. – И. Андрић, *Владимир Ђоровић, Босна и Херцеговина*, ЛМС СССР/1-2 (Нови Сад 1925) 120-121; С. Јакшић, *Владимир Ђоровић, Босна и Херцеговина*, Раднички покрет 1/2 (1926) 51-53. Занимљив је податак да је на састанку Књижевног одсека СКЗ, 1910. године, одлучено да у XX коло редовних Задругиних издања, за 1911. годину, између осталих, уђе и књига *Босна и Херцеговина*, аутора Јевта Дедијера, али та књига никада није објављена. Ђоровићево дјело под истим насловом било је намијењено XXVII колу СКЗ, али није познато због чега та књига није ушла у редовно коло наведене издавачке куће, иако је то било планирано. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 330.

Херцеговини, стављајући акценат на савремена збивања, која су била везана за рјешење српско-хрватског спора.³⁶⁵

Иако је своја најновија дјела написао за вријеме владавине династије Карађорђевић, Ћоровић се трудио да на објективан начин пише и о владарима из династије Обреновић, износећи, при томе, њихове добре, али и лоше особине.³⁶⁶ Поменута објективност постепено је нестајала само приликом писања о кнезу и краљу Милану Обреновићу, о коме се ни у Ћоровићево вријеме, али и касније, није могао донијети неки одмјерен суд, који би био ослобођен наноса радикалске политике.³⁶⁷

II.4. RIJEČ – ДВИЈЕ И О ДРУГИМ ТЕМАМА

Значајан број радова Ћоровић је написао и из области историје историографије, гдје се посебно интересовао за живот и дјело Вука Караџића³⁶⁸, али је исто тако, са пажњом, изучавао живот и дјело бројних научника и културних стваралаца, који су се у својим научним радовима бавили изучавањем историје не само српског, већ и других балканских народа. Иако су ови радови били неједнаког обима и писани су у различитим приликама, Ћоровић је настојао да о појединим особама, без обзира на лични став о њима, пише објективно и непристрасно. Између осталог, он је објавио радове о Илариону Руварцу³⁶⁹, Ватрославу Јагићу, Константину Јиречеку, Љубомиру Ковачевићу, Станоју Станојевићу, Љубомиру Стојановићу, Драгољубу Павловићу, Јовану Томићу, Слободану Јовановићу, Јовану Скерлићу, Јовану Цвијићу, Владимиру Јовановићу, Чедомиљу Мијатовићу, Павлу Поповићу, Димитрију Поповићу, Херману

³⁶⁵ В. Ћоровић, *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд 1939.

³⁶⁶ В. Ћоровић, *Кнез Михаило и укидање Војводине*, СКГ, НС, IV/7 (Београд 1921) 555-559; Исти, *Краљ Милан и ревизија устава 1888. год.* Одломак из дела о *Краљу Милану и његовом времену*, Нови лист 249/251 (1922-23) 2; Исти, *Кнез Михајло и В. Калај*, Учитељски календар (1924) 25-28; Исти, *Напомена на чланак Краљ Милан и жене*, Политика бр. 6091 (Београд 1925) 3; Исти, *Личност кнегиње Љубице*, Политика бр. 7500 (Београд 1929) 9. Више о томе видјети: Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

³⁶⁷ Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, XII.

³⁶⁸ В. Ћоровић, *Вук као хисторичар*, СКГ, НС, LI/5 (Београд 1937) 373-383.

³⁶⁹ В. Ћоровић, *Иларион Руварац*, Пријеглед Мале библиотеке XVI (Мостар 1905) 241-248. Иначе, овај рад о Илариону Руварцу Ћоровић је објавио у Мостару, 1905. године, поводом Руварчеве смрти.

Венделу..., истичући значај њиховог стваралачког дјела, те научну и друштвену улогу.³⁷⁰ Имена и презимена наведених особа упућују нас на закључак да је Ћоровић посебну пажњу поклањао оним особама чија су га дјела или снажни карактери привлачили као историчара. Он ове истакнуте личности никада није посматрао изоловано, односно изван друштвеног окружења у којем су живјели и радили, а крајњи циљ био му је да у биографијама српских великана истакне оно по чему су се они разликовали од својих савременика, те да, на тај начин, одреди њихово мјесто у историји.

Осим наведених тема, Ћоровић се интересовао и за поезију и прозу мостарских писца, народне приповијетке, књижевно стваралаштво муслимана, значајне културне установе, попут *Просвјете* у Босни и Херцеговини, а писао је и о улози Српске књижевне задруге у култури српског народа...³⁷¹ Неки од његових најзначајнијих радова, који су настали почетком XX вијека, су: *Историја Српског академског друштва Зора у Бечу*³⁷²(1905), књижевна студија о Војиславу Илићу³⁷³(1906), *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX стољећа*³⁷⁴(1907)... Ћоровић је написао и велики број студија, од којих су неке објављене у књизи *Покрети и дела*, 1920.

³⁷⁰ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora* (под бројевима 82, 263, 276, 317, 334, 351, 372, 401, 414, 415, 434, 571, 582, 614, 753, 755, 756, 792, 805, 816, 845). Горе наведеним студијама требало би додати и Ћоровићеве студије о Милутину Бојићу, Петру Прерадовићу, Петру Кочићу, Љубомиру Недићу...

³⁷¹ В. Ћоровић, *Мостарска читалачка публика и први књижевници*, Народ [Мостар] 29 (1907) 1-2; Исти, *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, СКГ XXI/9 (Београд 1908) 678-685; 10, 768-775; 11, 844-850; 12, 921-928; XXII/1 (Београд 1909) 43-50; 2, 119-124; Исти, *Народне тужаљке*, Бранково коло 14 (Сремски Карловци 1908) 11, 172-174; 12, 184-186; 16, 245-248; 18, 280-282; 20, 309-310; 22, 354-356; Исти, *Српске народне приповијетке*, Нови Сад 1909; Исти, *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1911; Исти, *Муслимани у новијој српској књижевности*, Преглед 9/12 (Сарајево 1912) 442-450; Исти, *Из народне књижевности*, ГЗМ БиХ VII/XII (Сарајево 1913) 337-361; Исти, *Шаливе, кратке српске народне приповијетке*, Нови Сад 1913; Исти, *Српске народне песме*, Београд 1924; Исти, *Историја Српске књижевне задруге*, Написали Ср. Стојковић и В. Ћоровић, СКЗ, Београд 1932. Стојковићево и Ћоровићево дјело *Историја Српске књижевне задруге* једно је у низу Ћоровићевих дјела које је објављено без садржаја.

³⁷² В. Ћоровић, *Историја Српског академског друштва Зоре. Прилог историји омладинског покрета*, Омладински гласник 9 (Рума 1905) 239-249.

³⁷³ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, Пријеглед Мале библиотеке III (Мостар 1906) 158-207.

³⁷⁴ В. Ћоровић, *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX стољећа*, Мостар 1907. Сматра се да данас постоје само четири примјерка ове књижице и то у: Народној библиотеци у Београду, Историјском институту у Београду, Земаљском музеју у Сарајеву, те у Националној и свеучилишној књижници у Загребу. – Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 411.

године³⁷⁵, а објавио је, такође, и бројне расправе и чланке о многим историјским личностима у народном предању, највише о Светом Сави³⁷⁶, Кулину бану, Стефану Немањи, Милошу Војиновићу, краљу Вукашину Мрњавчевићу, цару Урошу, Марку Краљевићу, кнезу Иви од Семберије...³⁷⁷

*

Када је ријеч о дјелима Владимира Ћоровића, занимљив је податак да је он био један од аутора код кога је био присутан ефекат понављања. Наиме, он је често неке своје раније објављене радове и чланке прештампавао у каснијим издањима, али многи научници замјерили су му што то нигдје није наглашавао. Ћоровић је тако, 1907. године, објавио књигу под насловом *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX стољећа*, у коју је уврстио своја три раније објављена чланка, у мостарском часопису *Народ*. Тринаест година касније (1920), он је објавио књигу *Покрети и дела*, у којој су се нашли његови раније публиковани радови (чланци, предговори и есеји) *Вера и раса у српској прошлости* (уводно предавање на Универзитету у Београду), *За књижевно јединство*, *Петар Прерадовић према Србима*, *Кнез од Семберије*, *Јазавац пред судом*, *Милутин Бојић* и *Огривовићев Бановић Страхиња*. Осим тога, познато је да је Ћоровић дао пристанак да се његово дјело *Велика Србија* (1924) прештампа и објави под насловом *Уједињење* (1928), а неријетко се дешавало да је он давао сагласност да неки његови текстови могу бити објављени други пут, изван његове едиционе

³⁷⁵ В. Ћоровић, *Покрети и дела*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1920. Недостатак наведеног дјела је у томе што је објављено без садржаја, без чега се не може стећи увид у цјеловитост дјела и сигурност у сналажењу приликом читања истог.

³⁷⁶ Ћоровић је о Светом Сави, који му је био посебно интересантан, написао низ расправа и мањих чланака, јер је о њему било највише помена у народном предању. Године 1927. објавио је књигу *Свети Сава у народном предању* (В. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, Предговор [о овом делу] (Београд 1927) III-XXVIII), а годину дана касније припремио је за штампу издање списка о Светом Сави (В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, Предговор [о овом делу] (Београд – Сремски Карловци 1928) I+LXIII). Овome би требало додати да је дјело *Свети Сава у народном предању* објављено без садржаја.

³⁷⁷ В. Ћоровић, *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, СКГ XXI/9 (Београд 1908) 678-685; 10, 768-775; 11, 844-850; 12, 921-928; XXII/1 (Београд 1909) 43-50; 2, 119-124; Исти, *Бан Кулин*, ГНЧ XXXIV (Београд 1921) 13-41; Исти, *Мотиви у предању о убиству цара Уроша*, Прилози за КЛИФ 2 (Београд 1921) 190-195; Исти, *Милош Војиновић*, Зборник у част Богдана Поповића (Београд 1929) 110-115, Исти, *Кнез Иво од Семберије*, Мисао XXXVIII/7-8 (Београд 1932) 457-462. Ћоровић је, такође, сакупљао пјесме и приповијетке које нису биле народног поријекла, иако је у њима било неких елемената народног поријекла, чега је, уосталом, било и у Доментијановом и Теодосијевом животопису Светог Саве, који су прешли у народно предање. - Р. Љушић – Р. Михаљчић, *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба I, VI*.

надлежности, као што је био случај са чланком *Фрањевци у нашим земљама* (1927) или *Кратак преглед историје Београда* (1927). Чланак о историји Београда, под насловом *Наша престоница*, касније је, од ријечи до ријечи (али без завршног пасуса), уврштен у Ђоровићево капитално дјело *Историја Југославије* (1933). Међутим, ово није био једини његов чланак који се нашао у дјелу *Историја Југославије*. Своје мјесто међу корицама поменутог дјела нашли су не само бројни, раније објављени, текстови (што у цјелости, што у фрагментима), већ и опширне студије, али и читаве књиге. Колико је познато, ријеч је о раду *Вера и раса у српској прошлости* (из *Покрети и дела*, 1920); *Свети Сава* (из *Братства*, 1921); затим приказ књиге Слободана Јовановића *Друга влада Милоша и Михаила (1858-1868)* (из *СКГ*, 1923); дјело *Велика Србија* (1924), односно *Уједињење* (1928); *Почетак Карађорђевог устанка* (из *СКГ*, 1925); *Босна и Херцеговина* (1925); *Краљ Твртко I Котроманић* (1925); *Аутономна борба у Босни и Херцеговини* (из *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке I*, 1926); *Кочина крајина* (из *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке II*, 1927); *Херцеговачки устанак 1875* (из *Споменице о херцеговачком устанку*, 1928); *Српски сељак првог устанка* (из зборника *Наше село*, 1929)...³⁷⁸

О Ђоровићевом ефекту понављања писао је и Ђуро Тошић, наводећи да се његови текстови о војводи Влатку Вуковићу и краљу Твртку I Котроманићу, који су, иначе, били објављени 1925. године, поново помињу у дјелу *Историја Босне*, петнаест година касније, али без неких нових научних резултата.³⁷⁹ Занимљиво је да Ђоровићева монографија о краљу Твртку I Котроманићу није поново штампана само у *Историји Босне* (1940), већ је то учињено, као што смо поменули, и у дјелима *Историја Југославије* (1933) и *Историја Срба* (1989), а да то нигдје није истакнуто. Научницима није било спорно што је Ђоровић, слично као и Свети Сава, своје текстове из ранијих списа употребљавао за касније списе, јер, уосталом, он није узимао туђе радове, већ своје, али им је остало нејасно зашто је Ђоровић прикривао тај ефекат понављања,

³⁷⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 727-728.

³⁷⁹ Ђ. Тошић, *Косовска битка у историографији о средњовјековној Босни*, Округли сто: *Косовска битка у историографији*, Историјски институт САНУ, Зборник радова, Књига XI (Београд 1990) 102 (нап. бр. 7).

односно због чега није желио да означи да преузима старе текстове или дијелове текстова, ако су му они били неопходни за писање нових радова.³⁸⁰

Не можемо са сигурношћу тврдити да је Ћоровићев начин рада, односно ефекат понављања, био идентичан начину рада Светога Саве, ако имамо у виду да у поетици старе српске књижевности владају друга правила. У прилог томе, поменућемо мишљење Александра Соловјева који није био изненађен када је установио да је Свети Сава прерадио повељу свога брата Стефана Провјенчаног, и, на тај начин, створио једно од најљепших дјела старе српске књижевности. Према Соловјевим ријечима, *стара црквена књижевност у таквом преписивању и допуњавању туђих дела не види никакав плагијат, него задатак писца да сачува од заборава пређашње списе, да их препише, да их улепша. Јер, задатак средњовековног писца није у томе да прослави своје име, него да суделује у свеопштем прослављању Бога и његових чиновца. Зато су ти писци често анонимни, зато они понављају често туђе, већ познате, речи, али понављају их искрено, са пуно убеђења...*³⁸¹

Говорећи о ефекту понављања у Ћоровићевим дјелима, не можемо заобићи његове књиге попут *Историје Југославије* и *Историје Срба*, које као да су настале у узајамној зависности. Што се тиче концепције, периодизације и организације текста, оба дјела имају јединствен приступ грађи, али није познато колико, у процентима, има „српске историје“ у *Историји Југославије*, а колико у *Историји Срба*, у односу на историју сусједних народа. Стиче се утисак да у *Историји Југославије* има најмање 50-60% „српске историје“, па се поставља питање колико је та историја, уистину, била „југословенска“? Упоредјујући наслове у наведеним дјелима да се закључити да су они идентични или, бар, веома блиски, а исто то можемо рећи и за поједине реченице или групе реченица.

Научни радови Владимира Ћоровића, након његове смрти и послије завршетка Другог свјетског рата, доживјели су необичну судбину. Човјек по кога је дошао Гестапо, истога дана када је окупиран Београд, проглашен је за народног издајника и

³⁸⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 729, 733-734. Детаљније о Ћоровићевом ефекту понављања видјети: Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 734-750.

³⁸¹ А. В. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200-1202*, Прилози за КИФ V/1 (Београд 1925) 79-80.

државног непријатеља. Деценијама, сваког четвртог априла, на Дан студената, штампа, радио, а касније и телевизија нападали су мртвога Ћоровића називајући га синтагмом *крвави ректор*, коју је осмислио заклето непријатељ идеје југословенства - поп Антон Корошец. Поменути догађаји утицали су на то да се Ћоровићеви рукописи нису могли штампати.³⁸² Чак је и Српска књижевна задруга одбила да објави његову недовршену монографију о Светој Гори и Хиландару. Иако монографије, студије и чланци Владимира Ћоровића нису цитирани у стручној литератури, требало би нагласити да су здушно преписивани. Било је случајева да неко, рецимо, прекуца Ћоровићев текст, а да већ у сљедећем пасусу критикује погрешне полазишне ставове буржоаских историчара, „типа једног Владимира Ћоровића“. Тадашњи политичари нису дозволили ни штампање *Историје српског народа*, а против њеног објављивања били су и приучени историчари.³⁸³ Иако је издавач *Интерпрес* извршио све неопходне припреме и био спреман да, крајем седамдесетих година, штампа поменуто дјело, то се, међутим, није догодило, јер је забрану изрекао Вељко Влаховић. Слична ситуација поновила се десетак година касније, са једном издавачком кућом у Ријеци.³⁸⁴

Међутим, када су наступила другачија времена, отишло се у другу крајност. Ћоровићева дјела могла су се поново штампати, па су се издавачи, између себе, надметали ко ће више његових књига објавити, што је довело до, помало, хаотичне ситуације. Узимајући у обзир историографско дјело Владимира Ћоровића, данашњи историчари сагласни су са тим да се требало приступити објављивању сабраних или изабраних дјела поменутог аутора, као што је то учињено са дјелима Георгија Острогорског, Слободана Јовановића, Јована Цвијића и многих других угледних српских научника.

³⁸² Петнаест година послје смрти, Ћоровић је, на неки начин, доживио рехабилитацију, када је први пут, послје Другог свјетског рата, објављен његов недовршен рад, који нам доноси податке о *начину сахрањивања у средњем вијеку*. – V. Čorović, *Prilog proučavanju načina sahranjivanja i podizanja nadgrobnih spomenika u našim krajevima u srednjem vijeku*, *Naše starine* III (Sarajevo 1956) 127-147.

³⁸³ Намјеру да се објави дјело *Историја Срба* осудио је, између осталих, и мр Душан Пленча, истичући да је *данас више него смијешно доказивати монархистичко-карађорђевићевско опредељење Светозара Ћоровића и његов шовинистички став према неким народима и народностима Југославије*. – Д. Пленча, *Кукавичја јаја у Историји народа Југославије. Повијест – знаност или диверзија?... Ко ме данас треба шовинистичко карађорђевићевско опредељење Светозара (Владимира!) Ћоровића*, *Вијесник у сриједу*, бр. 1104 (1973) 20-21. Да Пленча није имао ни елементарне представе о Владимиру Ћоровићу и његовом научном дјелу, види се на основу тога што је име Владимира Ћоровића замијенио са именом Светозара Ћоровића.

³⁸⁴ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 502.

У сваком случају, да се закључити да, ипак, има нешто заједничко, како у прошлим тако и у садашњим временима. Тачније, у прошлим временима када се Ћоровићева дјела нису смјела објављивати и садашњим временима када је објављивање његових дјела пожељно. У прошлости, Ћоровић је забрањиван и оспораван, а није био читан. С друге стране, данас га хвале и величају, а у томе су најгласнији они који га не читају. Нема сумње да би нека дјела Владимира Ћоровића, а посебно књиге *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* и *Историју српског народа*, данас требало читати с великом пажњом, јер та дјела не говоре само о прошлости, већ и о садашњости, а помало и о будућности Срба.³⁸⁵

³⁸⁵ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 502-503.

III СРПСКА СРЕДЊОВЈЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

У свом богатом научно-истраживачком раду Владимир Ћоровић бавио се и проучавањем српске средњовјековне књижевности. За разлику од осталих периода српске књижевности, он је стару српску књижевност почео да изучава коју годину касније, јер је за ту врсту књижевности, ипак, требало стећи додатна филолошка и друга знања. У прилог томе, Ћоровић наглашава да се за проучавање старе књижевности *више него игодје тражи права филолошка акрибија*³⁸⁶. Подаци говоре да се Ћоровић за наведену научну област заинтересовао око 1908. године, по савјету Јована Скерлића³⁸⁷, те на иницијативу Ватрослава Јагића, који је 1911. године планирао да Ћоровић објави текст о старој литератури (без црквене), у оквиру теме о српско-хрватској књижевности, а исти би се штампао у едицији под насловом *Енциклопедија словенске филологије*, у издању Империјалне Академије наука у Санкт-Петербургу. Међутим, поменута енциклопедија није довршена, многи томови остали су непопуњени и необјављени, а прилози српских и хрватских научника, ако су и били написани, нису публиковани.³⁸⁸

Читајући Ћоровићеве радове из старе српске књижевности, може се закључити да, по њему, средњовјековна књижевност траје од почетака писмености код Словена до XVIII вијека.³⁸⁹ Термин који Ћоровић користи за књижевност овог периода је *стара*

³⁸⁶ В. Ћоровић, *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, von Dr. M. Murko, Leipzig 1908.*, СКГ XXII/1 (Београд 1909) 51. Без обзира којом се научном дисциплином бавио, Ћоровић је у својим радовима, углавном, испољавао двије основне особине – акрибичност (савјесност, темељитост) и критичност. – С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 81; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 200; Исти, *Мостарски књижевни круг, Владимир Ћоровић*, 345.

³⁸⁷ Ј. Скерлић – Ћоровић, *Породична писма Јована Скерлића*, Прилози за КЈИФ XXX/1-2 (Београд 1964) 99.

³⁸⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 195-202, 612.

³⁸⁹ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, II, Просветни гласник 3/4 (1922) 208-219; 5/6, 292-299. Иако период средњег вијека, на нашим просторима, обухвата раздобље од доласка словенских племена на Балканско полуострво до пада самосталних држава под турску власт, средњовјековна књижевност, за Ћоровића, траје све до Велике сеобе и једно вријеме и послије Велике сеобе. Оно по чему се разликује период доласка Словена на Балканско полуострво од каснијег периода је непостојање писмености и хришћанске вјере. – С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 118. О старој српској књижевности, између осталог, видјети и: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, СКЗ, Београд 1980; Ђ. Трифуновић, *Стара српска књижевност – основе*, Филип Вишњић, Београд 1994; Д. Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд 1997.

српска књижевност, мада у тексту под насловом *Јужна Србија у нашој култури*³⁹⁰(1928), он помиње и назив *средњовековна* књижевност. У *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој* Ћоровић је дао преглед наше старе књижевности, гдје истиче да је она настала за потребе цркве, а почиње са христијанизацијом Јужних Словена и изграђивањем словенског црквеног језика у IX вијеку.³⁹¹ Најстарији српски писани споменици, које Ћоровић помиње у том прегледу, датирају из XII вијека, а ријеч је о четири натписа, двије повеље и *Мирослављевом јеванђељу*. Он, такође, наводи и двије књиге из XIII вијека – *Вуканово јеванђење* и одломке из *Сврљешког јеванђеља*.³⁹² Према Ћоровићевим мишљењу, стара српска књижевност није била ни практична стваралачка књижевност, него или чист превод или препис са туђих изворника, један обичан механички рад³⁹³. Другим ријечима, у то вријеме, најбитнија је била вјештина у писању, односно *добар писар вреди колико и добар писац, јер људи верују да је сва вештина у писању, а не у писању нових и нарочитих ствари*³⁹⁴.

Већ на почетку српске књижевности појавила су се дјела о уређењу манастира – уставни или типични: *Карејски, Хиландарски и Студенички типик*. Познато је да су различити жанрови наше књижевности у почетку били преводи, па се то може рећи и за хагиографску књижевност, која је била чисто преводачка, са јунацима, византијским свецима. Први преводи били су образац за житија домаћих светитеља и стварање домаћих култова. Од IX вијека јављају се и житија словенских лица, биографије Ћирила и Методија, те домаћих светитеља. Ћоровић сматра да је период процвата ове књижевности код Срба био у XIII и XIV вијеку.³⁹⁵

Код Срба се, у том периоду, његовала и бесједничка књижевност, на основу које су најславнија имена хришћанске цркве стекла углед. Ова књижевност настала је због учвршћивања вјере и тумачења хришћанских светитеља. Иначе, у српској књижевности

³⁹⁰ В. Ћоровић, *Јужна Србија у нашој култури*, Народни универзитет 1, Београд 1928, 3-20. Ћоровић је у својим дјелима истицао да су средишта српске средњовјековне културе били манастири - Хиландар, Милешева, Пећ, Дечани, Лесново, Крагово.

³⁹¹ В. Ћоровић, *Српско-хрватска књижевност*, у: *Народна енциклопедија* IV, 372/б-375/а.

³⁹² Више о томе видјети: С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 20.

³⁹³ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* II, Просветни гласник 5/6 (1922) 292.

³⁹⁴ *Исто*, 292.

³⁹⁵ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 20.

није било чистог и самосталног оригиналног бесједништва, као ни црквене догматике, већ се, према потребама, служило византијским клишеима. Трагове бесједништва имамо и у дјелима Доментијана и Теодосија.³⁹⁶

Када је ријеч о забавној књижевности, ње је код Срба било веома мало, а и оно што је било потицало је из Византије. Требало би нагласити да су и апокрифи у средњем вијеку служили као забавна литература.³⁹⁷

Иако је у састав српске књижевности уносио и дјела која су настала на територији средњовјековне Босне и Херцеговине, да се примијетити да је Ћоровић у својим радовима веома ријетко говорио искључиво о књижевности у Босни и Херцеговини. Наиме, он истиче да *књижевност Босне и Херцеговине никада није била ван књижевности осталих Срба и Хрвата. Њено писмо, њене везе, њени обрасци, њена општа култура; све је то у зависности од суседа било са Истока, било на Западу*³⁹⁸. Двојност утицаја види се у *Мирослављевом јеванђељу*, које је за Ћоровића било најљепши и најскупоцјенији споменик наше старе писмености.³⁹⁹

Са босанског подручја потиче највише споменика из најранијег периода – *Грдов натпис* из 1180. године, *Кулинов натпис* из 1185. године, те *Кулинова повеља* о трговини са Дубровчанима из 1189. године (прва повеља писана на народном језику).

У средњовјековној Босни осјећао се и испреплитао утицај глагољице и ћирилице, а то се највише уочава у апостолима и јеванђељима. На подручју Босне пронађено је и више споменика који су писани ћирилицом, али су преписивани са глагољашког оригинала (*Хвалово јеванђеље*, *Мостарско* или *Манојлово јеванђеље* из XIV вијека...).⁴⁰⁰ Ћоровић је мишљења да су писари знали оба писма, али су због лакоће писали ћирилицом. Он за средњовјековну књижевност у Босни и Херцеговини тврди да

³⁹⁶ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 21.

³⁹⁷ *Исто*, 21.

³⁹⁸ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, Глас српски - Ars libri, Бања Лука - Београд 1999, 81 (репринт издање).

³⁹⁹ *Исто*, 12.

⁴⁰⁰ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 84; В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 138.

су ова дјела преписи (углавном, старијих црквених рукописа) и да до краја XV вијека није очувано, а ни написано ниједно, бар, полуоригинално дјело.⁴⁰¹

Православци у Босни његовали су у XVII вијеку хронографску књижевност и летописе, а ови жанрови били су популарни и у српској књижевности у периоду од XIV до XVIII вијека.⁴⁰²

С обзиром на то да се велики број црквених књига у преводима и преписима искварио, радило се на томе да се изврши њихова реформа. Покушај реформе црквених књига јавља се на Светој Гори од XIV вијека. Ову реформу прихватио је бугарски патријарх Јефтимије, а код Срба је њен зачетник био Јефтимијев ученик Константин Филозоф. Тако је у оквиру манастира Манасија постојала Ресавска школа, гдје су се окупљали учени монаси, писци, преводиоци и преписивачи, који су украшавали рукописе и књиге. Турска освајања на Балканском полуострву зауставила су развој српске књижевности, која је свој процват доживјела тек у XVII вијеку, за вријеме патријарха Пајсија. Међутим, књижевност се и тада, углавном, сводила на преписивање. У овом периоду јављају се и бројне хронике.⁴⁰³

III.1. ОСВРТ ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА НА РАНИЈЕ ИСТОРИЈЕ И ПРЕГЛЕДЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Имајући у виду да се Владимир Ћоровић бавио критиком и оцјењивањем постојећих прегледа и историја старе књижевности, то нам може послужити да сагледамо његова схватања о нашој књижевности у цјелини, али и о оном дијелу који се односи на средњи вијек. Ћоровић је писао о прегледу књижевности Павла Ј. Шафарика, Ватрослава Јагића, Стојана Новаковића, Јована Грчића, Матије Мурка, Андра Гавриловића, Павла Поповића и, том приликом, изнио је низ позитивних, али и негативних коментара на њихове прегледе старе књижевности.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 193.

⁴⁰² С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 24.

⁴⁰³ *Исто*, 24.

⁴⁰⁴ Више о томе видјети: В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности I*, 208-219.

Што се тиче Шафариковог прегледа књижевности, Ћоровић сматра да је штета што исти није објављен раније, јер је још имао корисних упута и података, с обзиром на то да је рађен на карловачким и фрушкогорским текстовима, али замјерио му је на биографско-библиографском методу, који је застарио.⁴⁰⁵

За Јагићев преглед књижевности Ћоровић пише да је био напредан када се појавио, али после педесет година већ је застарио, а при томе је и пун нетачности. Приказ књижевности Стојана Новаковића он је оцијенио позитивно, док за рад Јована Грчића истиче да је *ван науке и ван књижевности*⁴⁰⁶.

Мурков преглед књижевности Ћоровић је окарактерисао као дилетантско дјело, које, по њему, *није успело да даде нити потпун приказ целе материје*⁴⁰⁷. Мана Мурковог рада била је у томе што је он на неадекватан и малициозан начин тумачио српску литерарну традицију, али и непотпуна библиографија, што је за научни рад недопустиво. С друге стране, предност Мурковог прегледа књижевности огледала се у томе што је то била најобимнија историја књижевности, али и због тога што је аутор одбацио биографско-библиографски метод, који је, као што смо већ поменули, застарио.⁴⁰⁸

Ћоровић је критиковао и Гавриловићеву *Историју српске и хрватске књижевности*, гдје је аутору замјерио на баналном стилу, те на непознавању и некориштењу најновијих научних резултата. Као једину позитивну ставку у поменутом дјелу, он је издвојио дио о архиепископу Данилу и његовим настављачима.⁴⁰⁹

Ни Павле Поповић није био поштеђен Ћоровићевих критика, који му је замјерио што је на стару српску књижевност гледао само као на књижевност у ужем смислу, иако је знао да она обухвата много родова и научних области. Ћоровић се није слагао ни са Поповићевим мишљењем, који је сматрао да би у прегледима књижевности

⁴⁰⁵ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, 208-219.

⁴⁰⁶ В. Ћоровић, *Штиво уз историју српске књижевности*, Прикупио Јован Грчић, Пријеглед Мале библиотеке II (Мостар 1906) 97-103; В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, 208-219.

⁴⁰⁷ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, 214.

⁴⁰⁸ В. Ћоровић, *Посланица г. Матије Мурке. Поводом моје оцјене на његову Хисторију старих југославенских књижевности*, Преглед 7/8 (Сарајево 1910/11) 702-713 (!=502-513).

⁴⁰⁹ В. Ћоровић, *Андра Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности словенског народног језика. С уводом: О почетку словенске писмености*, Преглед 4 (Сарајево 1910) 233-237.

новијим периодима требало дати сразмјерно већи значај, јер старији књижевни периоди *не служе само као увод у новије*⁴¹⁰, већ имају и сопствени значај. Међутим, он не спори да је Поповићев преглед књижевности био један од бољих прегледа, а аутора је похвалио и што је одбацио застарјели биографско-библиографски метод.⁴¹¹

У својим радовима Ћоровић је често истицао да критичко начело у историји књижевности не смије да се развија на рачун историјског, те да историја књижевности има обавезу да приказује све догађаје, лица и факторе који учествују у развоју књижевности. Значај историјског принципа посебно се односио на стару српску књижевност, гдје је, осим самих текстова, било потребно да се анализира и материјална и духовна култура времена у коме су они настали.⁴¹²

III.2. ЖИТИЈА

Као сарадник Станоја Станојевића у *Народној енциклопедији*, Ћоровић је написао преко 300 одредница, а, између осталог, и одредницу за житија. Иако је он сматрао да су житија најзначајнији род српске средњовјековне књижевности, требало би нагласити да се у данашње вријеме о житијима говори као о жанру, а не као о роду старе српске књижевности.⁴¹³ Ћоровић истиче да су српска оригинална житија рађена по узору на византијска, а служила су за црквену и монашку употребу.⁴¹⁴ Он за житија употребљава више синонима, као што су хагиографија, биографија, жизн. Као најмногобројнију врсту житија Ћоровић наводи реторска житија, односно широко рађене биографије, које су имале пуно реторских украса, те су, као такве, биле одређене да се читају дуже вријеме, за разлику од минејских, које су се читале само за празнике.⁴¹⁵

⁴¹⁰ В. Ћоровић, *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909.*, Преглед 5 (Сарајево 1910) 317.

⁴¹¹ *Исто*, 315-321.

⁴¹² С. Тутњевећ, *Динамика српског књижевног простора*, 75; *Исти, Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 201.

⁴¹³ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 30 (нап. бр. 29).

⁴¹⁴ В. Ћоровић, *Биографије (Житија)*, у: *Народна енциклопедија I*, 193/б.

⁴¹⁵ *Исто*, 193/б.

Све што је до његовог времена било урађено из области житија Ћоровић је критиковао, истичући да су сва издања житија застарјела, јер су, у међувремену, пронађени бољи рукописи и старија издања. Такође, он је сматрао да су нека издања житија рађена некритички, те наглашава да би медиевисти требало да проучавају однос писаца према стварности, према савременим покретима, њихов духовни видокруг...⁴¹⁶ Нема сумње да је Ћоровић књижевним споменицима прилазио првенствено као историчар и у књижевности му није био битан само умјетнички значај, већ и неке друге вриједности.⁴¹⁷

У раду *Хагиографија*, који је објављен 57 година послје Ћоровићеве смрти, он наводи да је први облик хагиографије била мартирологија, те да је хагиографска књижевност творевина хришћанске културе, која је настала *из нужде цркве да глорифицира прве своје проповеднике и страдалнике за веру, нарочито мученике*⁴¹⁸. У поменутом раду, Ћоровић истиче да се списи о светитељима јављају у три облика, а то су: пролог или минолог, синаксарске биографије и менеји. Он, такође, наводи и преглед биографија, почев од оних које су писане на старословенском језику па до српскословенских биографија, а помиње и рукописе и издања. Као занимљивост, Ћоровић не заборавља да истакне и међусобну повезаност наших старих биографија.⁴¹⁹

Проучавајући библиографију Владимира Ћоровића, да се закључити да је он у својим радовима писао о Житију Ћириловом⁴²⁰, Методијевом житију⁴²¹, *Дукљанској хроници*⁴²², те Немањиним биографијама⁴²³, које су написали Свети Сава, Стефан

⁴¹⁶ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, 216.

⁴¹⁷ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 31.

⁴¹⁸ В. Ћоровић, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 199. Ћоровићев рад *Хагиографија* остао је недовршен, а објавила га је (приредила), 1998. године, др Мирјана Д. Стефановић.

⁴¹⁹ *Исто*, 199-243; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 32.

⁴²⁰ В. Ћоровић, *Словенски апостол. Константин Филозоф у диспутацији са Јудејима*, Наставник 3-4 (Београд 1908) 81-91. Дио Ћириловог житија који се односи на његову хазарску мисију и диспутацију са Јудејима има паралелу у старијим књижевним полемикама на исту тему. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 33.

⁴²¹ С обзиром на то да су ранији биографи имали обичај да се понављају, требало би нагласити да се Методијево житије не задржава на оним догађајима који су већ поменути у Ћириловом житију, осим причања о моравском кнезу Растиславу, али ту се, у суштини, само допуњује раније причање. - В. Ћоровић, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 208-209; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 33.

⁴²² В. Ћоровић, *Примедбе о Дукљаниновој хроници*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 76-112; *Исти, Границе старе требињске области*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 29-75.

Првовјенчани и Доментијан. Он сматра да *Дукљанска хроника* није поуздан историјски извор, те да су питања која су везана за поменути хроник у једна од најтежих. Осим што га је занимала аутентичност одређених података, Ћоровић је, као и Константин Јиречек, био мишљења да је *Дукљанска хроника* настала у периоду од 1160. до 1180. године. За разлику од Ферда Шишића, који је сматрао да је *Летопис попа Дукљанина* био једна цјелина, Ћоровић тврди да хроника није *рађена у једном духу*, те да су неки дијелови хронике настали по предању, а неки на основу извора.⁴²⁴ Анализирајући жанровски карактер Дукљанинова списа, Ћоровић није прихватио мишљење Николе Радојчића да се тај спис назове родословом, истичући да не би требало мијењати нешто што је годинама прихваћено у науци. Према његовим ријечима, Дукљаниново дјело није ни чисти родослов, а ни чиста хроника, али, ипак, има више елемената хронике него родослова.⁴²⁵ Да је Ћоровић дао предност хронизици, у односу на родослов, потврђује и наслов његовог постхумно објављеног рада (*Примедбе о Дукљаниновој хронизици*), иако је он на неким мјестима у раду Дукљаниново дјело помињао и као *Летопис попа Дукљанина*. У суштини, Ћоровић се у наведеном раду највише служио насловима *Дукљанска хроника* (не *Дукљанинова хроника*) или *Хроника попа Дукљанина*. Овакав поступак Владимира Ћоровића био је, помало, неочекиван, ако имамо у виду његово мишљење да Дукљаниновом дјелу не би требало мијењати уобичајени наслов, који је био прихваћен у науци, а то је *Летопис попа Дукљанина*.

⁴²³ Све три биографије имају преузимања из *Панонских легенди* и различите узроке настанка. Савино житије Стефана Немање писано је као дио *Студеничког типика* и требало је да прикаже биографију једног калуђера и ктитора. Стефаново житије имало је задатак да прикаже *рођење и житије светог господара*, док Доментијан за своје житије Стефана Немање наводи да му је објавио Христ духом својим. – С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 36.

⁴²⁴ Више о томе видјети: В. Ћоровић, *Примедбе о Дукљаниновој хронизици*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 76-112.

⁴²⁵ *Исто*, 96. Научници су дуго времена расправљали и о жанровском карактеру наведеног историјског извора. У новије вријеме о томе је писао Тибор Живковић, наводећи да је Фердо Шишић сматрао да је за Дукљаниново дјело најприкладнији назив *Летопис попа Дукљанина*, док су се Никола Радојчић и Сима Ћирковић определили за *Барски родослов*, иако се у неким Ћирковићевим радовима може уочити извјесно колебање и употреба оба термина (и родослов и летопис). Више о томе видјети: С. Ћирковић, *Коментари и извори Мавра Орбина*, у: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Превео Здравко Шундрица, СКЗ, Београд 1968, 294-298, 324, 339, 341, 361, 364, 370-371, 432; Т. Живковић, *О првим поглављима Летописа попа Дукљанина*, ИЧ XLIV (Београд 1997=1998) 11 (нап. бр. 2). За разлику од поменутих историчара, Едуард Перичић мишљења је да Дукљаниновом дјелу најбоље одговара назив *хроника*, а да је назив *Sclavorum Regnum - Краљевство Словена* најкоректнији. Међутим, у модерној историографији сви наведени термини употребљавају се подједнако. – Т. Живковић, *О првим поглављима Летописа попа Дукљанина*, 11 (нап. бр. 2). Више о томе видјети: Т. Живковић, *Gesta Regum Sclavorum II*, Београд 2009.

Велики број научних радова Ћоровић је посветио Светом Сави, који је, по њему, наш први књижевник. У прилог томе, за *Симеоново житије*, које је написао Свети Сава, Ћоровић наводи да је та *биографија Немањина чисто књижевна ствар и с чашићу, и по особи коју износи и по лицу које ради и по својој вредности*, те, као таква, *преставља почетак наше књижевне производње*⁴²⁶. Прецизније речено, Свети Сава није био наш први књижевник, али са његовим књижевним радом почиње наша књижевност у ужем смислу.⁴²⁷ Ћоровић наглашава да се Сава, као књижевник, више ослањао на светогорску традицију, него на наслеђе Климентове Охридске школе. Иако су Савина дјела писана језиком који је имао несумњивих утицаја македонске школе, Ћоровић истиче да се у *књижевним обрасцима и идејама види и осећа јасан утицај светогорске средине*⁴²⁸. Припремајући за штампу критичко издање Савиних дјела, Ћоровић је детаљно описао и анализирао све сачуване рукописе његових дјела.⁴²⁹ Том приликом, он је уочио да је Сава имао обичај да своја ранија дјела користи за каснија, односно у његовим дјелима био је присутан ефекат понављања. Требало би нагласити да је Ћоровић направио грешку, када је припремао за штампу Савина сабрана дјела, јер је *Симеоново житије* објавио под насловом *Живот Светога Симеона Немање*. Међутим, неки научници сагласни су да поменуто дјело није биографија свеца, јер Сава није писао ни хагиографију ни биографију, већ историју моралног подвига.⁴³⁰ *Симеоново житије* данас се убраја у ктиторска житија и зато у њему нема чуда и легенди.⁴³¹

Владимир Ћоровић у својим научним радовима пише и о Стефану Првовјенчаном, који је, такође, написао *Житије Светог Симеона*, у којем је описао

⁴²⁶ В. Ћоровић, *Свети Сава*, Браство XVI (Београд 1921) 18.

⁴²⁷ Сматра се да са Савиним књижевним радом почиње наша српска редакција, односно рашки књижевни језик. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 44.

⁴²⁸ В. Ћоровић, *Свети Сава*, Вардар календар 24 (1936) 112.

⁴²⁹ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књига XVIII, Дела старих српских писаца, Књига I, Београд - Сремски Карловци 1928.

⁴³⁰ Д. Костић, *Један светосавски зборник: 45 књига Друштва св. Саве, Браство XXVIII, Београд 1934.*, Гласник југословенског професорског друштва XV/8 (Београд 1935) 725-731; Р. Маринковић, *Светородна господина српска – истраживања српске књижевности средњег века*, Београд 1998, 25 (у даљем тексту: Р. Маринковић, *Светородна господина српска*); С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 41.

⁴³¹ М. Башић, *О старим српским биографијама и овом издању*, у: *Старе српске биографије*, Превео и објаснио Миливоје Башић, СКЗ, Београд 1924, XIII; Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, 150; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 41-42.

Немањин живот од рођења па до чуда послје смрти. Ћоровић истиче да је ово житије завршено у мају или почетком јуна 1216. године и рађено је са много књижевног смисла, са лијепим прегледом и са занимљивим садржајем. Поменуто житије, по њему, није написано као једна цјелина, већ је састављено из два дијела.⁴³² Ћоровић, такође, наглашава да Стефан није користио Савино житије, када је писао Немањину биографију. У прилог томе, он наводи да *ми немамо ниједног јединог исписа Стеванова из Саве, ниједног дужег навода који би им био исти; све оно, што се да наћи заједничко, то су неколике фразе од невелике важности, фразе, које се могу потпуно тумачити и објаснити као сећања из ранијих читања и као општа хагиографска места*⁴³³. Сматра се да Стефаново *Житије Светог Симеона* представља прво право житије код Срба, које је писано по свим законитостима византијске реторике.

Иако о Доментијановој биографији имамо мало података, оно по чему је он најпознатији су његова дјела - *Житије св. Саве* и *Житије св. Симеона*. У својим радовима о Доментијану, Ћоровић пише да је он био писац широке монашке културе и широког богословско – књижевног васпитања, те је, као такав, био узор Теодосију и Данилу.⁴³⁴ Доментијан је, по Ћоровићу, био вјешт у склапању фраза и развијању причања, али он му замјерио што је причање често прекидао дугим поређењима, цитатима из *Светог писма*, те похвалама Сави и Симеону. Такође, Ћоровић сматра да Доментијановом дјелу недостаје непосредност и разумљивост – *гомиле речи не кажу увек праву мисао, а понекад се код писаца такве врсте декорисање речима и развило на штету прецизности*⁴³⁵. Из тих разлога, Доментијанова дјела нису била популарна у средњем вијеку, а у односу на стил писања Светог Саве и Стефана Првовјенчаног,

⁴³² В. Ћоровић, *Првовенчани Стеван*, у: *Народна енциклопедија* III, 547/а, 547/б, 548/а; *Исти, Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник 2 (1938) 8, 10-13; *Исти, Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 199-243. Када је ријеч о години настанка књижевног дјела Стефана Првовјенчаног, у науци постоје различита мишљења о томе, али сви су сагласни да је дјело написано прије него што је Стефан Првовјенчани примио краљевску круну, односно прије 1217. године. Као примјере, поменућемо да Андра Гавриловић сматра да је Стефан Првовјенчани написао дјело крајем 1214. или почетком 1215. године, док Драгутин Костић истиче да је дјело писано у периоду од 1207-1215. године. Павле Поповић наводи да је дјело написано послје 1215. године, а Станоје Станојевић га датира у прву половину јуна 1216. године. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 336.

⁴³³ В. Ћоровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*, Светосавски зборник 1 (1936) 12-13; *Исти, Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 217.

⁴³⁴ В. Ћоровић, *Предговор [Доментијан]*, у: *Доментијан: Живот светога Саве и светога Симеона*, Превео Л. Мирковић, Са предговором Др. Владимира Ћоровића, СКЗ, Београд 1938, 6 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Предговор [Доментијан]*).

⁴³⁵ В. Ћоровић, *Доментијан*, у: *Народна енциклопедија* I, 621/а; *Исти, Предговор [Доментијан]*, 17.

Доментијанов стил писања дјеловао је усиљено.⁴³⁶ Без обзира на поменуте критике, Ћоровић наводи да је Доментијаново *Житије св. Саве* вјеродостојан историјски извор и представља најобимнију биографију наше старе књижевности, која припада тзв. правим, пуним биографијама – реторским житијима, које би требало да се читају не само на празник светитељев, већ и као права лектира.⁴³⁷ За Доментијаново друго дјело, *Житије св. Симеона*, Ћоровић истиче да је значајно у књижевно-историјском погледу, али да ово дјело нема велику умјетничку вриједност. У анализи Доментијанових дјела, Ћоровић је инсистирао на два закључка: 1) Када је писао *Житије св. Саве*, Доментијан се служио списом Стефана Првовјенчаног, али није дословно преписивао дијелове текста, који су се односили на Св. Саву; 2) Када је писао *Житије св. Симеона*, Доментијан је просто преписао поједине дијелове житија Стефана Првовјенчаног о Св. Симеону, а преписао је и неке дијелове текста из свога житија Св. Саве, истичући да је тешко објаснити зашто се Доментијан у првом случају служио методом препричавања, док се у другом случају служио преузимањем дијелова текста из списка Стефана Првовјенчаног?⁴³⁸ Постоје претпоставке да је Ћоровић имао намјеру да приреди критичко издање Доментијанових дјела, о чему нам свједочи његово интересовање за рукопис грешног таха (тобоже) монаха Марка, из XIV вијека, који му је био неопходан за такво издање, али и због тога што је ово био најстарији рукопис са Доментијановим дјелом (*Житије св. Симеона*). Овај рукописни *Зборник*, у препису *таха Марка*, састављен је од четири текста, а то су: *Житије св. Симеона од Доментијана*, *Житије св. Саве од Теодосија*, *Похвала св. Сави од Теодосија* и *Хиландарски типик*.⁴³⁹ Што се тиче српске књижевности у Доментијаново вријеме, Ћоровић тврди да она није имала предност у односу на руску књижевност. Тачније, српска књижевност тога времена

⁴³⁶ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 51. У данашње вријеме Доментијанов стил цијени се много више, а неки га чак сматрају и најпоетичнијим. – *Исто*, 52.

⁴³⁷ В. Ћоровић, *Предговор [Доментијан]*, 13; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 51.

⁴³⁸ В. Ћоровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*, 22; Исти, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 217; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 53.

⁴³⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 622-623. Горе наведени рукопис датира из седамдесетих година XIV вијека и до 1896. године налазио се у манастиру Хиландар, да би потом био дат на реверс епископу (касније патријарху) Димитрију Павловићу. Од 1914. године рукопис се налазио у Народној библиотеци у Београду, а сачуван је од априлског бомбардовања, 1941. године, јер је, непосредно прије тога, дат на проучавање Владимиру Ћоровићу. Рукопис је послје бомбардовања пронађен у Српском семинару историјског одељења Универзитета у Београду, а враћен је Народној библиотеци 1944. године. – *Исто*, 622-623.

била је оскудна и неразвијена и служила се списима богатог бугарског Симеоновог периода, те руским преписима.⁴⁴⁰

Осим што је писао о Доментијану, Ћоровић се бавио и проучавањем Теодосијевог лика и дјела. Међутим, требало би нагласити да он, за живота, није објавио ниједан научни рад о Теодосију, али је о њему прикупио доста података, који су остали у рукопису и постхумно су објављени у дјелу *Scripta Minora*.⁴⁴¹ У бројним радовима о српској средњовјековној књижевности, дуго се полемисало да ли је Теодосије прерадио Доментијаново дјело, односно колико је дјело са његовим именом заиста његово?⁴⁴² Ћоровић је мишљења да је Теодосије прерадио Доментијаново дјело, те истиче да је *Теодосије прерађујући Доментијана извесне ствари допуњавао и уносио не толико по неким новим изворима, колико што је знао лепше да прича и што је осећао потребу да извесне ствари боље објасни*⁴⁴³. Другим ријечима, Теодосије је у односу на Доментијана био много природнији у тумачењу детаља из Савиног живота и увијек је тражио лако схватљиво објашњење. Познато је да је Теодосије био учен монах, даровит и вјешт у писању, те је, као такав, прерадио Доментијанов спис, који је био китњаст и учен, али „тежак“ за читање. За разлику од Доментијановог дјела, које је, по Ћоровићу, реторско и, да је краће, ушло би у панегирик, Теодосијево житије Ћоровић убраја у тип популарних биографија.⁴⁴⁴ Многи сматрају да је Теодосије био једини писац индивидуалног стила у старој српској књижевности, а и Ћоровић за њега наводи да је он *најтечнији и свакако најживљи писац нашег Средњег Века*⁴⁴⁵.

Као најзначајнију личност у српској средњовјековној књижевности, у XIV вијеку, Ћоровић наводи архиепископа Данила, који је, према његовим ријечима, био рашки, а не светогорски ђак. Ћоровић је о Данилу написао и одредницу у *Народној*

⁴⁴⁰ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, LIII-LIV.

⁴⁴¹ В. Ћоровић, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 219-229.

⁴⁴² Ријеч је о Доментијановом дјелу *Житије св. Саве*. – Више о томе видјети: С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 55.

⁴⁴³ В. Ћоровић, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 226.

⁴⁴⁴ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 99; Исти, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 225, 228; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 60. Временом, Теодосијево *Житије св. Саве* потиснуло је Доментијаново житије и постало је највише тражено и читано дјело старе српске књижевности. Такође, Теодосијево житије пренијето је и у Русију и тамо се очувало у више преписа. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 60.

⁴⁴⁵ В. Ћоровић, *Култ светога Саве*, Браство XXVIII (Београд 1934) 114; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 60.

енциклопедији, гдје се он помиње као Данило II.⁴⁴⁶ Пишући упоредне биографије, Данило је, по Ћоровићу, написао јединствено дјело у старој српској књижевности. Сходно томе, он сматра да Данилов зборник (*Животи краљева и архиепископа српских*) представља главни извор за српску историографију у периоду од 1270-1335. године, јер у својим списима има више свјетовних и историјских елемената.⁴⁴⁷ Ћоровић, даље, наводи да су биографије у Даниловом зборнику подијељене на биографије краљева и биографије архиепископа, али да оне, као цјелина, нису настале само Даниловим радом, већ су касније допуњене од стране Данилових настављача. У зборнику се помињу Урошева, Драгутинова, Јеленина, Милутинова биографија, биографија Стефана Дечанског, те недовршено Душаново житије, које је касније допуњено. Биографије архиепископа обухватају архиепископе од Арсенија до Јоаникија (Јанићија). Такође, житија која се помињу у Даниловом дјелу, за Ћоровића су *чиста реторска житија*, која су рађена по истом обрасцу.⁴⁴⁸ Медиевисти су, углавном, сагласни да је Данилово дјело било наставак Доментијановог дјела, а слиједили су га његови ученици (Данилови настављачи), од којих је један написао Данилову биографију и сва житија повезао је у једну цјелину.⁴⁴⁹

Другим писцима наших житија Владимир Ћоровић није посветио посебне научне радове, али је о њима написао одреднице у *Народној енциклопедији*. Ту се, између осталих, помињу епископ Марко⁴⁵⁰, Владислав Граматик⁴⁵¹, Григорије Цамблук⁴⁵², Константин Филозоф⁴⁵³. Овоме би требало додати да је Ћоровићу било

⁴⁴⁶ В. Ћоровић, *Данило II*, у: *Народна енциклопедија I*, 559/а.

⁴⁴⁷ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 111. Језгро поменутог зборника чини *Житије краља Милутина*, које и по садржини и по форми има карактер панегирика, те нема сумње да је Данило писао историју Милутиновог доба. – Р. Маринковић, *Светородна господа српска*, 191.

⁴⁴⁸ В. Ћоровић, *Доментијан и Данило*, Прилози за КЛИФ 1 (Београд 1921) 32-33; Исти, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 230-243; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 63-64.

⁴⁴⁹ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 62, 64-65.

⁴⁵⁰ В. Ћоровић, *Марко, епископ, биограф*, у: *Народна енциклопедија II*, 683/б.

⁴⁵¹ В. Ћоровић, *Владислав Граматик*, у: *Народна енциклопедија I*, 384/а.

⁴⁵² В. Ћоровић, *Григорије Цамблук*, у: *Народна енциклопедија IV*, 857/б.

⁴⁵³ В. Ћоровић, *Константин Филозоф*, у: *Народна енциклопедија II*, 369/а; Исти, *Ресавска школа*, у: *Народна енциклопедија III*, 750/б-751/б.

познато и *Житије Борђа Кратовца*, српског кујунџије, који је своје житије добио након што су га Турци спалили на ломачи 1515. године.⁴⁵⁴

III.3. ПОВИЈЕСНА СЛОВА

Повијесна слова и/или похвале⁴⁵⁵ представљају једну од најзначајнијих књижевних врста код Срба, у XIV вијеку. У прилог томе, Владимир Ћоровић објавио је дјела која се приписују Данилу III⁴⁵⁶, гдје је одреднице *слово* и *похвала* користио као синониме. Данило III ослањао се непосредно на византијске узор и Теодосија, а, по Ћоровићевим ријечима, написао је *Слово Сави*, *Слово Симеону*, *Слово Милутину*, *Службу краљу Милутину* и *Слово кнезу Лазару*⁴⁵⁷. У историјској науци највише се помиње Данилово *Слово кнезу Лазару*, за које Ћоровић сматра да *као књижевно дело, ова похвала иде у ред наших понајбољих састава XV века*⁴⁵⁸, док Раде Михаљчић наводи да је поменуто слово *најисторичније култно дело о косовском мученику*⁴⁵⁹. У сваком случају, Ћоровић је, објављујући поменута дјела, пронашао једног новог и важног писца и указао на његов умјетнички значај, без обзира на одрђене неспоразуме *око имена и књижевноисторијских и поетских термина*⁴⁶⁰.

⁴⁵⁴ В. Ћоровић, *На дан Борђа Кратовца*, Весник српске цркве 3 (1924) 98-102; Исти, *Борђе Кратовац*, у: *Народна енциклопедија* I, 692/б.

⁴⁵⁵ У науци постоје различита мишљења око дефиниције термина повијесно слово и похвала. За Владимира Ћоровића ти термини су синоним, док Павле Поповић сматра да постоји похвала као кратки реторски спис (похвала, похвално слово) и похвала као врста биографије (повијесно слово). О похвалама, као књижевној врсти, у својим радовима пишу, између осталих, Павле Ј. Шафарик, Ватрослав Јагић, Стојан Новаковић, Јован Грчић, Тихомир Остојић... Више о томе видјети: С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 72 (нап. бр. 199).

⁴⁵⁶ У *Народној енциклопедији* I (1926, 559/а), Ћоровић архиепископа Данила Пећког назива Данило II, а 1929. године, у свом раду *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века*, Другим назива Данила Бањског или Данила Млађег. Данас је у науци прихваћено да је Данило Бањски, у ствари, Данило III. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 72.

⁴⁵⁷ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века*, Глас СКА СXXXVI (Београд 1929) 13-103 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*).

⁴⁵⁸ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 41. Ћоровић сматра да је *Слово о кнезу Лазару* настало почетком XV вијека, али у данашње вријеме прихваћено је да је поменуто дјело настало крајем XIV вијека, тачније 1392/3. године. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 279.

⁴⁵⁹ Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић. Историја, култ, предање*, Сабрана дела I-VI, Књига II, Београд 2001, 142.

⁴⁶⁰ Д. Богдановић *Историја старе српске књижевности*, 191; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 75.

III.4. СТИХОВИ

Од свих области којима се Ћоровић бавио изван уже струке најтежа му је била теолошка област, која се односила на тумачење црквене филозофије, црквене књижевности и црквеног пјесништва као доминантног жанра средњовјековне литературе. Многи су сматрали да Ћоровић није довољно добро познавао српско литургичко пјесништво и црквене службе, те, самим тим, није могао правилно разријешити богослужбене текстове. Тако му је Димитрије Богдановић замјерио што је пролошко житије погрешно назвао *словом*, док је Прибислав Симић уочио да у Ћоровићевом издању Савине службе Светом Симеону *има врло грубих грешака, које кваре смисао службе*.⁴⁶¹

Без обзира на негативну постхумну критику, Ћоровић је знао да наша црквена поезија (и преведена и оригинална) није била довољно проучавана, па је, сходно томе, настојао да прикупи грађу за студију о службама Србима светитељима – о томе како се оне састављају, по којим узорима, којим поводима, како се уводе...

Ћоровић се није либио да о службама Србима свецима пише и у свом раду *Култ Светог Саве*, али информације које је доносио читаоцима о тим службама биле су, углавном, уопштене. У наведеном чланку, он је писао о три службе Светом Сави, које је узео као историјске доказе о раном постојању култа овога светитеља. Све три службе датирају из XIII вијека и потичу од непознатих писаца. Двије службе односиле су се на пренос Савиних моштију из Трнова у Милешеву (6/19. маја 1237. године), док је трећа служба била успостављена поводом успенија Светог Саве, односно поводом годишњег помена на дан сахране (14/27. јануара).⁴⁶² Поменуте службе Светом Сави нису биле

⁴⁶¹ Д. Богдановић, *Пролошко житије Светога Симеона*, Прилози за КЈИФ ХЛП/1-4 (Београд 1976) 9; П. Симић, *Рад Светог Саве на осавремењавању богослужења у српској цркви*, у: *Свети Сава*, Споменница поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 202 (нап. бр. 59).

⁴⁶² В. Ћоровић, *Култ Светога Саве*, Братство XXVIII (Београд 1934) 113-114. На четврту(?) верзију службе Светом Сави указали су Димитрије Богдановић и Станиша Нешић, истичући да је ријеч о најстаријој *Софијској служби годишњег помена* за 14. јануар. Осим ове службе, Нешић наводи и преостале три службе – *Служба успенију* за 14. јануар, *Служба преноса моштију Св. Саве* за 6. мај и *Служба Братског минеја*. Служба Светом Сави, из *Братског минеја*, позната је у литератури као *Канон Светом Сави*. – Д. Богдановић, *Најстарија служба Светом Сави*, Зборник ИЈК САНУ, I одељење, Књига XXX, Београд 1980; Ст. Нешић, *Источници. Преглед византијског и старог српског песништва*, Београд 1995, 97-98.

једине које је Ћоровић имао у својој грађи за студије о службама Србима свецима, о чему нам свједочи његов рад о пролошком житију Светог Саве, који је објављен 1938. године.⁴⁶³

Говорећи у својим научним радовима о *стиховним саставима*, Ћоровић истиче да их је у старој српској књижевности било доста, али исто тако наводи да је наша књижевност у то вријеме имала мало нецрквене поезије.⁴⁶⁴ Он сматра да су први стихови, без обзира на то што су писани по узору на византијски дванаестерац, ипак, врста оригиналне старе српске књижевности, јер су посвећени српским светитељима.⁴⁶⁵ Као добре и значајне писце стихова, Ћоровић помиње Теодосија и Силуана (писац из прве половине XIV вијека), а овом посљедњем приписао је стихове посвећене Светом Сави, али и Светом Симеону.⁴⁶⁶

Године 1935., не знајући ко је аутор, Ћоровић је објавио и четири строфе (пјесме) написане о Светом Сави, из различитих периода.⁴⁶⁷ Прве двије пјесме потичу из рукописних извора, а прву од њих Ћоровић је запазио у манастиру Хиландар, у *Типику Св. Саве Јерусалимског*, док је другу пјесму открио у манастиру Свете Тројице код Пљеваља, у једном mineјском зборнику из 1664. године. Трећа и четврта пјесма потичу из штампаних извора. Трећу пјесму Ћоровић је преузео из римничког *Србљака* (1761), а четврту је нашао у штампаним канонима, који су објављени 1776. године.⁴⁶⁸ Међутим, он није примијетио да четврта пјесма није пјесма, већ акростих (крајегранесије).⁴⁶⁹

⁴⁶³ В. Ћоровић, *Прошлошко житије Св. Саве*, Светосавски зборник 2 (1938) 77-87.

⁴⁶⁴ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, 211, 216; Исти, *Силуан и Данило II*, 44. Ћоровић је о службама писао и у *Народној енциклопедији*. – В. Ћоровић, *Српско-хрватска књижевност*, у: *Народна енциклопедија* IV, 374/а. Оригиналну службу код Срба започео је Свети Сава. – С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 76.

⁴⁶⁵ Велики број црквених пјесама сачуван је у прозном облику, а, по свему судећи, тако је и превођен. Требало би нагласити да је и код византијских, али и код наших стихова битан број слогова и завршетак стиха, јер претпоследњи слог мора бити наглашен. – С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 76-77.

⁴⁶⁶ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 52.

⁴⁶⁷ В. Ћоровић, *Стари стихови о Св. Сави*, Богословље 2/3 (Београд 1935) 118-121. Ријеч је о стиховима које је написао непознати пјесник из XIV вијека.

⁴⁶⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 483-485.

⁴⁶⁹ Ђ. Сп. Радојичић, *Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару*, Архивист 2 (Београд 1952) 60.

III.5. ЗАПИСИ

Стари српски записи и натписи били су још једно подручје интересовања Владимира Ћоровића, о којима је он писао у више наврата. Још 1910. године, Ћоровић је писао о утицају византијске културе на наше записе и натписе, који се огледао *не само у схеми, у техници, него често и у идејама*⁴⁷⁰. Иако је Љубомир Стојановић објавио збирку *Старих српских записа и натписа*⁴⁷¹, Ћоровић је сматрао да посао око тога није завршен, јер не само што сви записи нису били објављени, већ је и квалитет тих записа био неуједначен. Из тих разлога, он је стално прикупљао нови материјал, објављивао *боља читања*, исправљао их, а иза себе је оставио и добар дио грађе, која је објављена 1997. године.⁴⁷² Записи су, по Ћоровићу, историјски споменици и *драгоцене белешке, које представљају једну врсту онајважнијих и често јединих извора за нашу стару историју...*⁴⁷³ Он наводи да су најкраћи записи и натписи имали само потпис писца и/или годину писања и да *у та два податка лежи основа записа, његов скелет*, а све остало што му се додаје служи само за допуну.⁴⁷⁴ У суштини, записи употпуњују историјска сазнања, односно слику времена, а неријетко имају и књижевну вриједност. Као аутобиографски текстови, записи подлијежу истој критици извора као и други наративни извори, на примјер житија. Ћоровић је током живота прикупио велики број записа и натписа, који су, као што смо већ поменули, објављени постхумно (1997). Већина тих записа и натписа потиче са подручја Босне и Херцеговине, док је, генерално, записа и натписа било више послје обнове Пећке патријаршије.⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ В. Ћоровић, *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, Глас СКА LXXXIV (Београд 1910) 2.

⁴⁷¹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I-IV*, Београд 1902, 1903, 1905, Сремски Карловци 1923 (фототипска издања, Београд 1982, 1984, 1986).

⁴⁷² В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997. На почетку свога рада, Ћоровић у анализи није раздвајао записе и натписе, али они су у његовој постхумно објављеној студији *Стари српски записи и натписи* (1997) издвојени у двије омеђене цјелине. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 81. На знатну разлику између записа и натписа указао је Раде Михаљчић, који је мишљења да их не би требало заједно издавати. Он је уочио да Ћоровић у записима и натписима више тражи њихову сличност, а не разлику. - Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V, Београд 2001, 88.

⁴⁷³ В. Ћоровић, *Љубомир Стојановић*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1931) 1-29.

⁴⁷⁴ В. Ћоровић, *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, 4-5. Осим кратких записа, има и оних дугих, али они су чешће присутни код Срба, него код Грка. - *Исто*, 44.

⁴⁷⁵ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 80-81, 87. Раде Михаљчић истиче да је данас познато око петнаест хиљада записа, који су настали у периоду од XII до XIX вијека, а највећи број

Проучавајући записе, Ћоровић је један рад посветио утицају наших записа и натписа на писаре других словенских народа, а посебно на словенске писаре румунске књижевности⁴⁷⁶. Њега су интересовали и писци записа, па тако у својим радовима помиње Доситеја Мојсија, монаха и преписивача из XV вијека, који је своје преписе радио у манастирима Љубостињи и Даљши.⁴⁷⁷

III.6. НАТПИСИ

Када је ријеч о натписима, Ћоровић је о њима опширно писао у радовима *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, те у раду *Епиграфски споменици на народном језику*, који је постхумно објављен у дјелу *Scripta Minora*, 1998. године.⁴⁷⁸ Он је натписе подијелио у двије групе – надгробни натписи и црквени натписи, нагласивши, при томе, да се надгробни натписи, на основу структуре, дијеле на босанске и рашке натписе.⁴⁷⁹ Ћоровић наводи да је велики број надгробних натписа слабо очуван, док натписа на дрвету, код нас, готово да и нема. Он, такође, прави разлику између натписа усијецаних на црквама, оних који су узиђивани циглама и натписа из хрисовуља. Нема сумње да је натпис одређивао и материјал на коме се ради, али и клесари (писари) који су тај посао радили. Ћоровић је уочио да не постоји случај да је један клесар уписао два записа.⁴⁸⁰

њих датира из турског периода, с обзиром на то да су се престала писати житија. Иако се записи јављају још у вријеме Стефана Немање и првих Немањића, за њих се може рећи да су они, у суштини, литература турског периода. - Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 88.

⁴⁷⁶ В. Ћоровић, *Узајамне везе и утицаји код старих словенских записа*, Глас СКА CLXXXVI (Београд 1938) 3.

⁴⁷⁷ В. Ћоровић, *Доситеј Мојсије, књижевни радник XV века*, Зборник Матице српске за књижевност и језик 2 (1964) 197-204.

⁴⁷⁸ В. Ћоровић, *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, 1-60; Исти, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 126-194.

⁴⁷⁹ Надгробни натписи су многобројнији и они су, углавном, урезивани на гробном камену, за разлику од црквених натписа, који су и резани и уписивани и налазе се најчешће изнад црквених врата (са унутрашње и/или спољашње стране цркве). Предност црквених натписа је у томе што је највећи број тих натписа датиран. У односу на записе, које су већином писали монаси, натписи су рађени од стране свјетовних лица, у случају када су усијецани, док су писане натписе радили монаси. – В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 170, 177, 181; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 89, 95, 98.

⁴⁸⁰ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 170.

Сматра се да су на Балканском полуострву два најстарија натписа македонски натписи с краја X вијека – *Самуилов натпис* из 993. године и *Варошки натпис* из 996. године, што потврђује Ћоровићев став да писменост на овим просторима потиче са македонског подручја.⁴⁸¹

С обзиром на то да су натписи, једним дијелом, били везани за надгробне споменике, Ћоровић се интересовао и за поријекло обичаја сахрањивања и израде обиљежја од најранијих дана. Он је био мишљења да је обичај постављања каменог знака преузет од Римљана, као и да су се наши надгробни споменици угледали на римске саркофаге. У Босни су се свјетовна лица ријетко сахрањивала у цркви, јер су то била мјеста резервисана за свештенике и ктиторе.⁴⁸²

Што се тиче стећака, они су, по Ћоровићу, били везани не само за богумиле, већ су их, у принципу, подизали припадници све три вјере.⁴⁸³ Њихова умјетничка вриједност је незнатна, а томе, једним дијелом, доприноси и језик епиграфских споменика који није књижевни, већ народни. Од XV вијека, код нас су се, као гробне ознаке, јављали камени крстови на којима су се, готово увијек, налазили натписи. Док се код стећака неријетко писало са свих страна, на крстовима се натпис налазио само са предње стране.⁴⁸⁴

Ћоровић је у својим радовима посветио пажњу и језику, односно палеографским особинама записа и натписа, истичући да је писмо епиграфских споменика показало тенденцију мајускули или унцијали. Он, даље, наводи да постоје примјери утицаја курзивних облика на типове слова, а то се, по њему, најчешће дешавало када су писари били невјешти. У суштини, Ћоровић је мишљења да у *епиграфским споменицима о курзиву не може бити говора, јер се по камену не може писати као по хартији*⁴⁸⁵. Проучавајући писмо епиграфских споменика, он се оштро супротставио стајалиштима

⁴⁸¹ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 165-166.

⁴⁸² V. Ćorović, *Način sahranjivanja*, 127-147.

⁴⁸³ Стећци су се налазили на оним подручјима која су, бар повремено, била у саставу босанске и хумске државе или у непосредном додиру са њеном културом. У другим областима, под утицајем цркве, крст је потиснуо и замијенио стећке. - V. Ćorović, *Način sahranjivanja*, 133-135; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 93.

⁴⁸⁴ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 129; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 95.

⁴⁸⁵ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 135.

неких научника (Ћиро Трухелка), који су истицали да су босански споменици посебни и да се разликују од осталих српских споменика. Тачније, они су сматрали да постоји босанчица, као посебно писмо, које се упоредо развијало са ћирилицом. Ћоровић је демантовао те наводе, наглашавајући да се термин *босанчица* посебно форсирао у аустро-угарском периоду, да би се доказао континуитет државне самосталности, односно да би се Босна издвојила из сфере српске културне заједнице. За њега је једино било оправдано да се писмо у Босни локализује као босанска ћирилица, а не босанчица о чему је, између осталог, исцрпно писао у постхумно објављеном раду *Епиграфски споменици на народном језику*.⁴⁸⁶

III.7. ПОВЕЉЕ И ПИСМА

Владимир Ћоровић сматрао је да су повеље и писма незаобилазан елемент за проучавање историје средњег вијека, те им је, из тог разлога, у свом научно-истраживачком раду посветио велику пажњу.⁴⁸⁷ Наиме, он се залагао за критичко издање повеља и писама⁴⁸⁸, истичући да се за период од XII до XV вијека треба издати свака повеља и писмо, а од XV вијека требало би да се прави селекција на основу садржаја. Као и у записима и натписима, Ћоровић се и у повељама интересовао за везе са Византијом и дошао је до закључка да се наше хрисувеље по узорима, дијелу садржаја и традицији наслањају на византијске текстове.⁴⁸⁹

Што се тиче повеља, Ћоровића је највише занимала њихова аутентичност, док о умјетничкој вриједности повеља и њиховим књижевним карактеристикама није писао. Он је, између осталог, расправљао о аутентичности сљедећих повеља: *Даривање Св.*

⁴⁸⁶ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 137.

⁴⁸⁷ Пишући своје постхумно објављено дјело *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Ћоровић се најчешће служио повељама. Познато је да је он фотографисао архив манастира Хиландар, а неке његове фотографије и данас се користе приликом издавања часописа *Стари српски архив*. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 104.

⁴⁸⁸ Ћоровић је намјеравао да у сарадњи са групом научника (Фердо Шишић и Станоје Станојевић) припреми и објави критичко издање наших старих повеља, али осим постављања задатака, у овом послу, није се далеко одмакло. - С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 104.

⁴⁸⁹ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности I*, 209; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 104.

*Никите Бањског Хиландару*⁴⁹⁰, *Хиландарски аделфати за Кареју*⁴⁹¹, *Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. године*⁴⁹². Такође, написао је и приказ издања Милутинове *Грачаничке повеље*⁴⁹³, те критику издања повеља Александра Соловјева⁴⁹⁴. У студији *Питање о хронологији у делима Св. Саве*⁴⁹⁵, Ђоровић је расправљао о односу између *Стонске повеље* Стефана Првовјенчаног и Св. Саве из 1219/20. године и *Лимске повеље* краља Уроша цркви Св. Петра издате до 1263. године. Овоме би требало додати да је он писао и о повељама бана Кулина и краља Твртка, а дао је и осврт, односно критику на постојећа издања повеља (ријеч је о књизи Васе Глушца, који је издао двије од четири сачуване повеље бана Матије Нинослава)⁴⁹⁶.

Осим што је објавио српкословенску редакцију *Посланице бугарског патријарха Јефтимија*⁴⁹⁷ (из XVI вијека), Ђоровић је објавио и неколико писама, која датирају из XVII и XVIII вијека, на основу којих можемо сазнати неке податке о Херцеговини и њеном становништву.⁴⁹⁸

III.8. ЛЕТОПИСИ И РОДОСЛОВИ

Пишући за *Народну енциклопедију* одредницу за летописе, Ђоровић наводи да се они јављају крајем XIV вијека, а настали су по узору на византијске хронографе, да би се касније развили у самосталан род. Сматра се да *Романов типик* из 1382. године,

⁴⁹⁰ В. Ђоровић, *Даривање Св. Никите Бањског Хиландару*, Гласник СНД XIX (Скопље 1938) 53-58.

⁴⁹¹ В. Ђоровић, *Хиландарски аделфати за Кареју*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1938) 334-341.

⁴⁹² В. Ђоровић, В. Мошин, *Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. године*, Гласник СНД XIX, Скопље 1938., ЈИЧ 1-2 (1939) 250-252.

⁴⁹³ В. Ђоровић, Др. Миливој Павловић, *Грачаничка повеља*, Гласник СНД III, Скопље 1928., Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1929) 256-259.

⁴⁹⁴ В. Ђоровић, А. В. Соловјев, *Повеље манастира св. Николе Мрачког (прештампано из Прилога, Књига IX)*, Београд 1929., ЈИЧ 1/2 (1935) 115-117.

⁴⁹⁵ В. Ђоровић, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, Успомени Павла Поповића, ГНЧ 49 (Београд 1940) 1-69.

⁴⁹⁶ В. Ђоровић, *Повеља Матије Нинослава бана босанскога и народност његових поданика. Са факсимилом двију повеља*, Написао проф. др. Васо Глушац, Бања Лука 1912., Преглед 4/5, (Сарајево 1912) 247-249.

⁴⁹⁷ В. Ђоровић, *Посланица бугарског патријарха Јефтимија тисменском архимандриту Никодиму*, Јужнословенски филолог XIII (Београд 1933-34) 162-165.

⁴⁹⁸ С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 109.

који је писан у манастиру Хиландар, представља зачетак домаће српске аналитике.⁴⁹⁹ Љетописи се, према типу, дијеле у двије врсте – старији и млађи љетописи, а извор љетописа биле су биљешке из црквених књига, старе биографије, манастирски натписи, предања...⁵⁰⁰ Ђоровићу је било познато шест старијих љетописа (копорињски, врхбрзнички, пећики, два студеничка и цетињски), од којих је најстарији био копорињски љетопис и око педесет млађих љетописа, од којих је најстарији био сеченички љетопис, писан око 1501. године.⁵⁰¹ С обзиром на то да су љетописи и родослови били производ монаха, они су чували *успомену само на догађаје који су имали значаја за рашко - српску државу*⁵⁰².

Ђоровић је критиковао издања *Никољског љетописа*⁵⁰³ (XVI вијек) Драгутина Н. Анастасијевића, а 1926. године издао је један родослов⁵⁰⁴ из XVII или почетка XVIII вијека, који се налазио у рукопису Југославенске академије.

III.9. АПОКРИФИ

Бавећи се проучавањем апокрифа, Ђоровић је дошао до закључка да их код нас има много, те да је њихово поријекло из грчког језика. По њему, постоје двије врсте апокрифа – старозавјетни и новозавјетни апокрифи, којих је било много више. Сви ови списи имали су великог утицаја на народну књижевност.⁵⁰⁵ Колико је познато, Ђоровић

⁴⁹⁹ В. Ђоровић, *Љетописи*, у: *Народна енциклопедија II*, 558/б; *Исти, Света Гора и Хиландар*, 156-157. За разлику од византијских љетописа, који су обухватили свјетску и византијску историју, српски љетописи обухватили су свјетску историју, коју су допуњавали подацима из српске историје. Тачније, српски љетописи имају дио који говори о општој историји од Адама и посебан, српски, дио, који је посвећен само сопственој историји. - В. Ђоровић, *Љетописи*, у: *Народна енциклопедија II*, 558/б-559/а; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 110.

⁵⁰⁰ В. Ђоровић, *Љетописи*, у: *Народна енциклопедија II*, 558/б-559/а.

⁵⁰¹ *Исто*, 558/б-559/а.

⁵⁰² В. Ђоровић, *Дубровник у српским родословима и летописима*, Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару о 70-годишњици живота (1931) 55-57.

⁵⁰³ В. Ђоровић, *Д. Н. Анастасијевић, Летопис Никољски*, ЈИЧ 1/2 (1935) 111-115.

⁵⁰⁴ В. Ђоровић, *Један родослов с уплетеним изводом из житија Немањина од св. Саве*, Споменик СКА LXVI (Београд 1926) 237.

⁵⁰⁵ В. Ђоровић, *Апокрифи*, у: *Народна енциклопедија I*, 68. Апокрифи су списи у којима се говори о догађајима и лицима из Старог и Новог завјета, који нису канонизовани. Из тих разлога, они нису били признати од стране цркве, али су се ширили тајно. У апокрифима је било много маште, легенди и

је апокрифима посветио један рад, гдје је осим филолошке анализе изнио и своје мишљење о стилској вриједности дјела.⁵⁰⁶ Према његовим ријечима, Јован Богослов био је најпопуларнија личност у апокрифној књижевности, а *Апокалипса Јованова* постојала је и у зборницима босанских крстјана Хвала и Радослава.⁵⁰⁷

интереса за профано и зато су они били популарни код већине становништва. – В. Ђоровић, *Апокрифи*, у: *Народна енциклопедија* I, 68; С. Васиљевић - Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 112.

⁵⁰⁶ В. Ђоровић, *О другом доласку Христовом. Апокрифна апокалипса Јована Богослова у словенским пријеводима. С једним новим текстом и предговором*, Споменик СКА XLIX (Београд 1910) 41-55.

⁵⁰⁷ *Исто*, 51-52; В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, 84.

IV СРПСКА СРЕДЊОВЈЕКОВНА КУЛТУРА У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

IV.1. СРЕДЊОВЈЕКОВНА КУЛТУРА У СРБИЈИ

Развој културе у средњем вијеку може се пратити кроз двије институције – државу и цркву (манастире). У претходном поглављу, поменули смо да је стара српска књижевност била одраз и наставак византијске књижевности. То се може рећи и за највећи дио наше духовне културе, која се, такође, ослањала на византијску културу. У Византији су манастири, већ у IX вијеку, били права средишта интелектуалног живота, док на Светој Гори они то постају у XI и XII вијеку, а код нас тек у XIII и XIV вијеку.⁵⁰⁸ Прави значај за српску културу Света Гора добила је крајем XII вијека, а до XV вијека, као центри интелектуалног живота, у границама јужне Србије, издвајају се Милешева, Пећ, Дечани, Лесново, Кратово.⁵⁰⁹

Да је Владимиру Ћоровићу културна историја била битан сегмент у развоју једног друштва, види се по томе што је наведеној проблематици посветио два поглавља у својој синтези *Историја српског народа*⁵¹⁰. Ријеч је о поглављима *Балканска култура у доба сеобе Словена* и *Словенска племена и њихова култура*. Иако је познато да су први вијекови након досељавања Срба на Балканско полуострво донекле мутни, Ћоровић истиче да су Срби имали своју традицију, коју су дуго чували, а она се огледала у начину управе, језику, вјери и обичајима.⁵¹¹ Када у својим научним радовима говори о средњовјековној умјетности, Ћоровић на прво мјесто ставља књижевност, затим архитектуру и сликарство, а у Босни и неку врсту позоришта, као једну од културних манифестација. На основу сачуваних споменика, он се бавио и

⁵⁰⁸ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 46; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 116-117, 125.

⁵⁰⁹ В. Ћоровић, *Јужна Србија у нашој култури*, Народни универзитет 1, Београд 1928, 12; Исти, *Света Гора и Хиландар*, 48.

⁵¹⁰ В. Ћоровић, *Историја српског народа* I – III, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Глас српски – *Ars libri*, Бања Лука – Београд 1997.

⁵¹¹ В. Ћоровић, *Уводне белешке из студије Проблеми хисторије Јужних Словена*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 9-20.

проучавањем језика, посебно наглашавајући особине српског језика у Босни и Херцеговини.⁵¹²

Ђоровић сматра да српска средњовјековна књижевност и култура почињу са Немањићима, односно да су највећу улогу у томе имали Стефан Немања и Сава Немањић – до Немањиног времена ми као да нисмо имали ниједног српског црквеног споменика веће уметничке вредности⁵¹³. Имајући у виду да је Стефан Немања створио српску државу, а Сава Немањић организовао српску цркву, Ђоровић наводи да *тек са Немањом долази до изражаја православни курс. Са Немањом и верском активношћу коју је он покренуо, духовни живот у Рашкој добија нов смисао и нову снагу*⁵¹⁴. Интересујући се за народну традицију која је везана за Стефана Немању, Ђоровић је дошао до закључка да је она невелика, а ван Херцеговине чак и оскудна, о чему пише у свом раду *Из народне књижевности*⁵¹⁵.

Више пута помињали смо да је Владимир Ђоровић велики број својих научних радова посветио Светом Сави, који је, по њему, био најзначајнија личност у српској средњовјековној историји. Свети Сава је за Ђоровића био творац духовне културе у средњовјековној Србији, творац Православне цркве на народној – националној основи, оснивач нових епископија, књижевни радник, просвјетитељ, а имао је смисла и за црквену умјетност.⁵¹⁶ Ђоровић сматра да је Свети Сава, на основу свога цјелокупног рада, ушао у народ и на тај начин постао је саставни дио српске културе, тако да је он, по његовим ријечима, био више национални него црквени светац.⁵¹⁷ С друге стране, он тврди да Свети Сава није био заинтересован за догматску страну вјере, што је, по

⁵¹² В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, Глас српски – Ars libri, Бања Лука – Београд 1999 (репринт издање); С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 116.

⁵¹³ В. Ђоровић, *Историја српског народа* I, 241, 257.

⁵¹⁴ В. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар*, 48.

⁵¹⁵ В. Ђоровић, *Из народне књижевности: Народна традиција о Немањи...*, ГЗМ БиХ XXV, VII/XII (Сарајево 1913) 337-343.

⁵¹⁶ В. Ђоровић, *Вера и раса у српској прошлости*, у: *Покрети и дела*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1920, 23; Исти, *Сава Свети*, у: *Народна енциклопедија* IV, 4/б-6/а; Исти, *Свети Сава, жива историска сила*, Политика 32, бр. 9588 (Београд 1935) 2; Исти, *Свети Сава*, Вардар календар 24 (1936) 110-115. О вјери и обичајима, као саставним дијеловима српске културе, Ђоровић детаљније пише у наведеном раду *Вера и раса у српској прошлости*.

⁵¹⁷ В. Ђоровић, *Вера и раса у српској прошлости*, у: *Покрети и дела*, 40; Исти, *Култ Светога Саве*, Браство XXVIII (Београд 1934) 126.

многима, данас спорно.⁵¹⁸ Сходно томе, поменућемо мишљење Мирољуба Јоковића који замјера Ћоровићу што је у својим радовима о Светом Сави занемарио богословну димензију Савине личности, истичући да овакво Ћоровићево схватање лежи у његовој методолошкој матрици у коју се многе ствари нису уклапале, па и богословски опит и визија света светога Саве⁵¹⁹.

Осим писаних свједочанстава, Ћоровић је скупљао и проучавао и народна предања о Светом Сави. Наиме, он је из часописа *Босанска вила* сакупио поменута предања у стиху и прози (тринаест пјесама и сто четири приповијетке) и објавио их је са предговором и напоменама.⁵²⁰ У предговору књиге, Ћоровић је пратио генезу Савиног светачког култа почев од XIII вијека, када су написана прва житија о њему и о његовом оцу Стефану Немањи, а основни циљ књиге био је да се укаже на мотив уз који је везано име Светог Саве, те да се утврде мјеста гдје се јављају предања о овом српском светитељу.⁵²¹ Уз сваку пјесму и приповијетку објављени су и подаци ко ју је забиљежио и гдје је објављена, а тамо гдје је било потребно наведени су коментари о мотиву који се помиње у одређеној причи или пјесми, укључујући историјат њеног биљежења, са литературом о тим питањима. Ћоровић наглашава да је велики дио предања, која је он објавио, потицао из црквених кругова, одакле су ушла у народ, те је, из тих разлога, било немогуће одвојити стварност од легендарних елемената. Проучавајући култ Светог Саве, који је био развијан од стране државе, цркве и народне маште, Ћоровић је уочио да се он проширио на многа мјеста, али, и поред тога, у неким нашим крајевима није било трагова тога култа.⁵²² О народним пјесмама о Светом Сави

⁵¹⁸ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 137.

⁵¹⁹ М. Јоковић, *Методологија као стратегија просвећивања*, 236.

⁵²⁰ В. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, Из старих ризница 2, Београд 1927, III-XXVIII стр.

⁵²¹ Ћоровић наводи да су предања о Светом Сави била најприсутнија око манастира Студенице и Милешеве, у Херцеговини до Неретве, у Црној Гори и Боки Которској, у готово цијелој Босни (осим травничког округа), затим у Срему, у сјеверној Србији, и на југу до Призрена, Штипа и Кратова. – *Исто*, X.

⁵²² В. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, X; Исти, *Култ светога Саве*, Браство XXVIII (Београд 1934) 116-117. У бањалучком и битољском крају, у Ћоровићево вријеме, није било ниједне цркве посвећене Светом Сави, док је у неким крајевима била само по једна црква посвећена овом светитељу. - В. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, X стр.

Ђоровић пише и у чланку поводом студије Јована Н. Томића *О српским народним пјесмама о одласку св. Саве у калуђере*.⁵²³

Ђоровић је из старе српске књижевности прикупио и неколико стихова посвећених Светом Сави⁵²⁴, од којих су најзначајнији Силуанови⁵²⁵.

Своје научно дјело Владимир Ђоровић употпунио је и скупљањем народних пјесама о Немањићима и њиховој владавини, посебно истичући њихове задужбине.⁵²⁶

Ђоровића је занимало и шта су други аутори објављивали о Светом Сави, па је, сходно томе, написао критику књиге Јозефа Матла⁵²⁷, али и низ приказа у којима је дао осврт на радове других аутора који су, такође, проучавали живот и дјело Светог Саве.⁵²⁸ Ипак, круну свих Ђоровићевих истраживања о Светом Сави представља његова обимна студија под насловом *Питање о хронологији у делима св. Саве*⁵²⁹, у којој је он, критички и опрезно, анализирао пет битних питања у вези са хронологијом у Савиним дјелима (година Немањиног рођења, ко је Немањин отац, када је Немања дошао на власт, пренос моштију Св. Симеона и када се Немања одрекао престола) истичући како, можда, поједини датуми у дјелима Св. Саве нису тачни.

У својим научним радовима Владимир Ђоровић пратио је развој српске средњовјековне културе и послије смрти првих Немањића. Он истиче да су српски владари подизали бројне манастире, који су, уз манастир Хиландар на Светој Гори, били главни центри духовног живота. За вријеме владавине краља Милутина дошло је до процвата српске књижевности, јер су у том периоду живјели и радили Теодосије, епископ Данило и архиепископ Никодим. Краљ Милутин био је познат и као ктитор

⁵²³ В. Ђоровић, *Јован Н. Томић, О српским народним пјесмама о одласку св. Саве у калуђере (из LXXXIV књ. Гласа СКА)*, Београд 1910., Јужнословенски филолог I/1-2 (Београд 1913) 130-136.

⁵²⁴ В. Ђоровић, *Стари стихови о Св. Сави*, Богословље 2/3 (Београд 1935) 118-121.

⁵²⁵ В. Ђоровић, *Силуан и Данило II*, 15; Исти, *Силуан: Похвала Сави*, СКГ, НС XLIV 4 (Београд 1935) 180.

⁵²⁶ В. Ђоровић, [*Немањићи*], *Српске народне песме. Прва књига. Немањићи*, Београд 1924, 3-6.

⁵²⁷ В. Ђоровић, *Josef Matl, Der heilige Sava als Begründer der serbischen Nationalkirche (Kyrios II 1935)*, ЈИЧ 1/2 (1939) 276.

⁵²⁸ В. Ђоровић, *Биографија Св. Саве од Кирила Живковића*, Јужнословенски филолог II (Београд 1921) 122-123; Исти, *Милутин Јакишић, Рођење генија. Из младости Светог Саве, Нови Сад 1923.*, СКГ, НС IX/5 (Београд 1923) 380-381; Исти, *Нове књиге о светом Сави*, СКГ, НС XLIV/3 (Београд 1935) 225-228 (у овом приказу Ђоровић је дао осврт на књиге Станоја Станојевића, Милоша Црњанског и Милана Стојимировића Јовановића).

⁵²⁹ В. Ђоровић, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, ГНЧ 49 (Београд 1940) 1-69.

манастира и он је од свих српских владара подигао и обновио највише цркава и манастира не само у Србији, већ и у другим крајевима.⁵³⁰ Према Ћоровићевим ријечима, почетком XIV вијека долази до *византизације* међу Србима, што се осјетило и на пољу културе. Јачању тог утицаја помагала је и црква, а познато је да је византијска култура била супериорнија и да су јој Срби стално подлијегали, са мање или више отпора.⁵³¹

Како су се временом смјењивали српски владари, тако су се смјењивали и црквени великодостојници. Саву Немањића наслиједио је Сава II, а везу између њега и Србије одржавао је Јоаникије (Јанићије). С обзиром на то да су се у то вријеме на Светој Гори налазили најбољи списи византијске црквене књижевности, као и оно најзначајније што је до тада створено у словенској писмености, сви српски архиепископи (осим архиепископа Арсенија) XIII вијека имали су обавезу да бар неко вријеме проведу у манастиру Хиландар, како би стекли потребно образовање. Иако су се на Светој Гори очувале бројне реликвије, као и најстарији примјерци наше старе преписивачке књижевности, Ћоровић истиче да ни у Хиландару није било много рукописа из XIII вијека.⁵³²

Највећи процват манастир Хиландар доживио је за вријеме владавине краља и цара Душана. Ћоровић наводи да је *Немања подигао Хиландар, Милутин га је развио, а Душан га је дигао до врхунца славе и угледа*⁵³³. Познато је да је цар Душан доста пажње посвећивао цркви. За вријеме његове владавине долази до промјена у црквеној умјетности, када некадашњи романски стил постепено замјењује византијски стил. Душан је на Светој Гори водио и разговоре са вођом исихаста Григоријем Паламом, о чему пише и Владимир Ћоровић у свом дјелу *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*. Ћоровић је исихастичком покрету посветио посебно поглавље у књизи, гдје нам доноси биографије главних носилаца исихазма - Симеона Новог Богослова (X-XI

⁵³⁰ В. Ћоровић, *Историја српског народа* I, 335; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 151. Осим црква, краљ Милутин саградио је у Цариграду и болницу, која је постала школа за учење медицине. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 153. Више о томе видјети у наставку овога поглавља докторске дисертације, односно у поднаслову *Болнице и школе*.

⁵³¹ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1989², 153; Исти, *Историја српског народа* I, 385.

⁵³² В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 99; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 154.

⁵³³ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 118.

вијек), који је био прави духовни претеча овог монашког покрета, затим Григорија Синаита (XIII-XIV вијек), оснивача исихастичког покрета, те Григорија Паламе (XIV вијек), наводећи да је исихастички покрет четрдесетих година XIV вијека добио политички карактер.⁵³⁴

Исихазам је у литератури дефинисан као ћутање, молитвено тиховање, мировање, односно као молитвена традиција у православљу, коју упражњавају монаси исихасти, а овај начин живота заступљен је претежно на Светој Гори. Исихастичка пракса почиње покајањем и подвизима, за очишћење душе и тијела од страсти, а наставља се непрестаним упражњавањем унутрашње молитве срца. Другим ријечима, монаси су стремили преданости Богу тиме што би се потпуно ослободили од свих свјетовних брига и интереса, те развили безосјећајност за све што је чулно и овоземаљско. Да би се сјединили с Богом, у чистој и непосредној молитви, у складу са захтјевима најстроже аскезе, монаси су одлазили у пустињу или у недоступне пећине, гдје су проналазили жељени мир. Посебно мјесто у исихастичкој пракси представљала је тзв. умна молитва⁵³⁵, током које би исихасти досезали свој најузвишенији циљ, а то је визија божанске свјетлости.

Када је ријеч о исихазму, требало би поменути и исихастички спор између Варлаама Калабријског, теолога и монаха из Јужне Италије и Григорија Паламе, који је бранио православну традицију, истичући да је познање Бога чин искуства. Овај спор значајан је по томе што је довео до огромних потреса не само у византијском монаштву, већ и у редовима званичне цркве и представљао је, на неки начин, завршни облик интелектуалне кризе на Истоку која је, у суштини, трајала вијековима, иако је

⁵³⁴ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 118. Политички карактер исихастичког покрета огледао се у томе што се у сукоб између Варлаама Калабријског и Григорија Паламе укључила и цариградска влада, настојећи да се овај спор што прије оконча. С друге стране, вријеме у којем се разрјешавао наведени сукоб није било повољно за представнике византијске власти, што због поновне болести Андроника III, што због одређених успјеха у развоју спољно-политичке ситуације, али озбиљност духовне кризе дошла је до тренутка који није трпио било каква одлагања. - Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, Византолошки институт САНУ, Посебна издања, Књига 19, Београд 1993, 111.

⁵³⁵ Умна молитва састојала се у томе да монах сједи у тишини монашке ћелије, са брадом прислоњеном на прса, док му је поглед био усмјерен према предјелу срца. Такође, било је потребно да се дисање успори, па чак и да се задржава, те да се непрестано понављају ријечи Исусове молитве – *Господе Исусе Христе, сине Божији, помилуј ме!* Након тога би се, ономе који се моли, указала божанска свјетлост, односно она свјетлост која је обасјала Исуса Христа. – Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, 104, 107.

била прикривана. Нејединственост у византијској духовној средини огледала се у томе што су на једној страни били заговорници одржавања чистоте хришћанског учења и присталице укоријењених догми, неповјерљивих према свему што је било свјетовно, а поготово латинско, док су на другој страни били они који су имали лабавији став према лаичким стварима, неотпорни према појединим идеалима хуманизма, па чак спремни и на компромис са Латинима. Честа трвења између двије поменуте струје утицала су на то да крајем тридесетих година XIV вијека дође до жестоког сукоба између Варлаама и Григорија Паламе, што ће довести до обнове исихазма у крилу источног хришћанства, која се испојила у образовању једног посебног монашког покрета. Иако је исихазам тек у XIV вијеку прерастао у посебан монашки покрет, он у историји хришћанства има готово хиљадугодишњу традицију, чији се почети везују за IV вијек и дјеловање Макарија Великог и Евагрија Понтијског. Занимљив је податак да исихастичка учења, упркос једномиленијском континуитету, нису имала утицај на званичну православну догматику, нити се о њима расправљало на саборима.⁵³⁶

Спор око исихазма покренуо је Варлаам из Калабрије, који је износио оптужбе на рачун умне молитве, сматрајући да је она била огољена лишавањем виших мисаоних садржаја. Задирући у суштинска питања исихазма, он је истицао да је и сама помисао да се божанство види била равна најгорем светогрђу. Осим тога, Варлаамове оптужбе односиле су се и на то да православна црква недовољно брине о богословским знањима својих вјерника. У одбрану исихазма устао је Григорије Палама, највећи богослов позновизантијске епохе, који је био спреман да се супротстави оптужбама дошљака из Калабрије. Сходно томе, Палама је написао тзв. Светогорски томос (трећи трактат друге Тријаде), односно манифест атоских калуђера, који је, у ствари, био први званични документ којим су се монаси са Свете Горе супротставили Варлаамовим оптужбама.⁵³⁷ Након тога, услиједио је низ жестоких расправа у којима је умна молитва била потиснута у други план, док су у први план избила суштинска апстрактна и

⁵³⁶ Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, 103-105.

⁵³⁷ Тријаде у одбрану светих исихаста представљале су јединствено остварење које је у себи сублимирало хиљадугодишњу традицију мистичке духовности православног свијета и биле су, на неки начин, пандан дјелима Томе Аквинског. За разлику од Запада, хришћански Исток био је мање склон да своје јединство духовне традиције уобличи или догматизује и то је била једна од значајнијих разлика између ова два свијета. Другим ријечима, Исток је своју вјерност испољавао и одржавао кроз литургију цркве, кроз традицију светости и кроз живу спознају истине. – Ц. Мајендорф, *Византијско богословље. Историјски токови и догматске теме*, Крагујевац 1985, 157.

догматска питања. Укратко речено, сукоб између Варлаама и Григорија Паламе свео се на питања везана за божију суштину и божије енергије. Док је Варлаам наступао са позиција номиналистичког агностицизма, истичући, као што смо већ поменули, да је видљивост Бога најгоре светогрђе, источно богословље настојало је да премости јаз између Свевишњег, с једне стране, и вјерника, с друге стране. Григорије Палама у свом учењу разликовао је божанску суштину, која је, по његовом мишљењу, била несазнајна и неприступачна људима, од нестворених божанских енергија, односно визије божанске свјетлости, која је била доступна човјеку и која се давала само благодчастивим и светим. С обзиром на то да је сукоб између Варлаама и Григорија Паламе отишао предалеко, разрјешење истог морало се потражити на црквеном сабору, који је 10. јуна 1341. године, у цркви Свете Софије, отворио цариградски патријарх Јован XIV Калекас, уз присуство цара и најугледнијих црквених и свјетовних великодостојника. Иако је Варлаам имао наклоност патријарха и неку врсту разумијевања од стране Јована Кантакузина, на сабору је проглашена правовјерност исихазма, односно превагу је однијела доктрина Григорија Паламе. Да би избјегао црквену казну, Варлаам се покајао и писмено се одрекао својих учења, иако је, у суштини, и даље био вијеран својим схватањима. Након тога, он је напустио Цариград и вратио се у Италију, мада његов одлазак није означио и крај спора око исихазма, имајући у виду да је Варлаам, ипак, имао одређени број присталица и истомишљеника.⁵³⁸

Као монашко-црквени покрет, исихазам је у XIII и XIV вијеку доживио велики процват на Светој Гори, у Византијском царству, на Балканском полуострву (Бугарска, Србија), те у Румунији и Русији, а неки западни теолози сматрају га једним великим мистичним покретом у православљу. Исихазам је утицао на монашки и литургијски живот, али и на стару српску књижевност, још у XIII вијеку. Као најпознатији српски исихастички писци помињу се Свети Сава, Данило II, Данило III, старац Исаија, монах

⁵³⁸ Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, 107-112. Посљедњи јачи талас антисихаста предводио је, шездесетих година XIV вијека, Прохор Кидон, млађи брат Димитрија Кидона, који је био један од најпознатијих византијских томиста и припадник оних интелектуалних кругова у Царству који су били присталице Запада. Иако је Прохор Кидон покушао да латинском схоластиком оповргне учење паламита, то му није пошло за руком, јер су његови списи осуђени, а он је екскомунициран из цркве. Крајњи исход наведених трзавица довео је до тога да је учење исихазма било потврђено као права вјера, а антисихасти су се сасвим утишали или су одлазили у Италију. - *Исто*, 338-339.

Силуан... Многи монаси исихасти живјели су у средњовјековној Србији у манастирима, који су били подигнути од стране Лазаревића и Бранковића.⁵³⁹

Углед српских монаха на Светој Гори није опао ни послје Душанове смрти, а у прилог томе говоре подаци да из тог периода постоји знатно више дјела, него из ранијих година. Српски рукописи настављају се преписивати у Хиландару и послје слома јужних српских земаља, те послје кризе након Косовског боја.⁵⁴⁰

Велики број манастира подиже се у Србији и у вријеме кнеза Лазара Хребељановића, као што су: Раваница, Горњак, Лазарица, Љубостиња. Пишући критику *Жича и Лазарица*⁵⁴¹, Ћоровић истиче да је манастир Лазарица најљепше и најоригиналније дјело самосталне српске архитектуре средњег вијека. Проучавајући историју тога времена, Ћоровић је у својим радовима писао и о значају Косовског боја, наглашавајући да су пјесме косовског циклуса најљепше, да имају најдубља осјећања, те да су најузвишеније и најпречишћеније.⁵⁴² Он, даље, наводи да ниједан наш владар није добио толико похвалних слова као кнез Лазар.⁵⁴³

Осим кнеза Лазара, најпознатија и најпопуларнија личност у народном предању био је Марко Краљевић, коме је Ћоровић посветио студију.⁵⁴⁴ Он је дошао до закључка да Марко Краљевић није на исти начин описан у народним пјесмама и народним приповијеткама. Док је у пјесмама добио све особине националног јунака, Марко Краљевић је у приповијеткама описан на другачији начин. Наиме, он у приповијеткама није довољно маркантан, индивидуалан, у њима нема ничег унешеног из етничких особина народних, нема националне боје не у парадирању са српским именом, него у

⁵³⁹ Преузето са <https://www.bastabalkana.com/isihazam>. Више о томе видјети и: Б. Бабић, *Исихазам – историјско и богословско питање (са освртом на различита тумачења у историографији)*, Зборник радова са научног скупа *Јединство наука данас (интердисциплинарни приступ науци)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Научни скупови, Књига 4, Том I (Бања Лука 2003) 357-366.

⁵⁴⁰ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 161, 169.

⁵⁴¹ В. Ћоровић, *Жича и Лазарица. Студија из српске књижевности средњег века*, Написао г. М. Васић, Политика бр. 7219 (Београд 1928) 6.

⁵⁴² В. Ћоровић, *Косово*, Домаћи универзитет Народного дела, Књ. III, Београд 1931, 1-4; Исти, *Историја Југославије*, 197-198; Исти, *Историја српског народа I*, 494-496.

⁵⁴³ В. Ћоровић, *Лазар Хребељановић*, у: *Народна енциклопедија II*, 520/а; Ј. Ређеп, *Развитак косовске легенде. Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Књижевне новине, Београд 1992, 525-588; Иста, *Косовска легенда*, Нови Сад 1995.

⁵⁴⁴ В. Ћоровић, *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, СКГ XXI (Београд 1908) 678-685; 768-775; 844-850; 921-928; XXXII (Београд 1909) 43-50; 119-124 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Краљевић Марко*).

психолошким моментима народним⁵⁴⁵. Ћоровић је мишљења да наш народ више цијени пјесму него приповијетку, јер у приповијеткама нема историјског нијансирања. *Приповијетке су наше безбојне, са општим мислима, општим мотивима и тамо, гдје би могле бити више националне*⁵⁴⁶.

Изузимајући Ћоровићеве ставове о Марку Краљевићу, значајно је поменути да је овај српски јунак био предмет интересовања у многим књижевним и историјским студијама.⁵⁴⁷ У прилог томе, издвојићемо занимљиву монографију Марка Алексића у којој је аутор, на један другачији начин, у односу на досадашњу литературу, приказао животни пут Марка Краљевића. Алексић у свом дјелу наводи да Марко Краљевић није био маргинална историјска личност, иако је такво мишљење о њему било увријежено у литератури, већ да је све до своје смрти био у врху власти и међу оним људима који су српски народ водили у драматичним историјским околностима. Осим тога, он истиче да је у досадашњој историографији погрешно навођено да је Марко Краљевић постао турски вазал после Маричке битке (1371). Наиме, Алексић сматра да је Марко Краљевић највећи дио своје самосталне владавине провео у борби да се одупре турској власти и да је постао турски вазал тек када су сви његови хришћански сусједи или нестали са историјске сцене или су то и сами већ били, у тренутку када је то био једини преостали потез којим је могао да заштити свој народ.⁵⁴⁸

О развоју српске средњовјековне културе, за вријеме владавине деспота Стефана Лазаревића, Ћоровић пише у *Историји Југославије*, у поглављу *Културна политика*

⁵⁴⁵ В. Ћоровић, *Краљевић Марко XXI*, 773.

⁵⁴⁶ *Исто*, 681.

⁵⁴⁷ О Марку Мрњавчевићу, односно Марку Краљевићу, који је, без сумње, био најпопуларнија личност у народној књижевности постоји бројна литература. Између осталог, видјети: Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Сабрана дела I-VI, Књига I, Београд 2001; Исти, *Јунаци косовске легенде*, Сабрана дела I-VI, Књига III, Београд 2001; З. Костић, *Лик Марка Краљевића у српској јуначкој песми*, Принцип, Београд 2002; Б. Брђанин, *Марко Краљевић и српска драма*, Завод за уџбенике и наставна средства Српско Сарајево, Српско Сарајево 2003; С. Томин, *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу – једна пређутана тема српске средњовековне књижевности*, Истраживања 16 (Нови Сад 2005) 211-220 (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 80-97); Н. Љубинковић, *Краљевић Марко – историја, мит легенда*, у: *Трагања и одговори. Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Институт за књижевност и уметност, Београд 2010, 246-256; П. Грујичић, *Тамни јунак. Поступци идеализације Марка Краљевића*, ТИА Јанус, Београд 2010.

⁵⁴⁸ М. Алексић, *Марко Краљевић – човек који је постао легенда*, Лагуна, Београд 2015.

деспота Стевана.⁵⁴⁹ Као и његови претходници, и Стефан Лазаревић наставио је ктиторску дјелатност, градећи манастир Манасију (Ресава), који је у том периоду постао главно средиште културне и књижевне дјелатности.⁵⁵⁰ Најпознатији писци тога времена били су Константин Филозоф, Григорије Цамблак, Јефтимије... Тада постепено почиње да се ствара и наша летописачка књижевност, а настављен је и рад на биографијама архиепископа и патријарха. Интензиван развој културе у доба деспота Стефана Лазаревића био је омогућен трговином и богатим рудницима, попут Новог Брда и Сребренице.⁵⁵¹

Ђоровић наглашава да је Србија и за вријеме владавине деспота Ђурђа Бранковића наставила окупљати *интелектуалне раднике* из пропалих хришћанских држава. Српски двор био је посебно дарежљив према бјегунцима из Бугарске, Византије и Албаније. На тај начин, утицај византијске културе у Србији још једном је ојачан. У том периоду, у Србији раде Димитрије Кантакузин и Владислав Граматик, *најбољи српски преписивач тога доба*.⁵⁵²

Пад балканских држава под турску власт није зауставио развој културе. Иако се на простору некадашње босанске државе народна традиција скоро потпуно заборавила, то није био случај са српском традицијом, која се очувала кроз епске народне пјесме. У XVI и XVII вијеку настале су бројне пјесме о ускоцима и хајдучима, а *гусле су биле најпоштованији предмет у кући после иконе*, истиче Владимир Ђоровић.⁵⁵³ Нема сумње да су манастири и даље били главна средишта српске културе и да ће такву улогу имати и у наредним вијековима. Према Ђоровићевим ријечима, једна од најзначајнијих личности XVII вијека био је патријарх Пајсије, који је подигао и обновио бројне цркве. За вријеме његовог живота живописано је двадесет седам цркава и манастира, а

⁵⁴⁹ В. Ђоровић, *Историја Југославије*, 220-224. Ђоровић је за *Народну енциклопедију* написао и одредницу о Стефану Лазаревићу. – В. Ђоровић, *Лазаревић Стеван*, у: *Народна енциклопедија* II, 523/б-524/б.

⁵⁵⁰ Манастир Манасија био је средиште реформаторске преписивачке дјелатности, која је била подстакнута са Свете Горе, а покренуо ју је бугарски патријарх Јефтимије, који је тражио ревизију старих превода. – С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 174.

⁵⁵¹ Ђоровић је написао рад под насловом *Сребрница за владе деспота Стевана (1413-1427)*. – В. Ђоровић, *Сребрница за владе деспота Стевана (1413-1427)*, Прилози за КЛИФ I (Београд 1922) 61-77.

⁵⁵² В. Ђоровић, *Бранковић Ђурађ*, у: *Народна енциклопедија* I, 261/б-262/б; Исти, *Историја српског народа* II, 83; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 179.

⁵⁵³ В. Ђоровић, *Историја српског народа* II, 298.

преписано је и више књига. Патријарх Пајсије био је аутор *Житија цара Уроша*, које је настало више по предању, те службе Стефану Првовјенчаном, а значајно је напоменути да је он обишао све српске земље, те да се залагао за црквену унију.⁵⁵⁴

Проналазак штампарије половином XV вијека утицао је на даље ширење културе. Послије Европе, и Срби добијају прве инкунабуле, а касније и палеотипе. Ћоровић није написао ниједан научни рад посвећен старим штампаријама, али у оквиру својих дјела пише о њима, користећи резултате других научника. Захваљујући тим подацима, било му је познато да је прва штампарија код Срба основана крајем XV вијека, а главну улогу у томе имао је Ђурађ Црнојевић, који је поручио штампарију из Млетака и повјерио је монаху Макарију. У XVI вијеку оснивају се српске штампарије у Милешеви, Горажду, Рујну, Грачаници, Београду и Скадру, што је за Ћоровића представљало значајан културни напредак. Од краја XVII вијека Срби су се снабдијевали штампаним књигама из Русије, а настојали су да оснују и своју штампарију у Аустрији. Пишући о српским штампаријама, Ћоровић помиње и нашег првог књижара Кара-Трифуна, који је живио у Скопљу, у другој половини XVI вијека.⁵⁵⁵

Раније смо поменули да се српска средњовјековна култура, углавном, ослањала на византијску културу. Међутим, не бисмо требали занемарити ни утицај других народа и њихових култура на српску културу, о чему је Владимир Ћоровић писао у својим научним радовима. Ту, прије свега, мислимо на утицај и везе између српског народа и Мађарске⁵⁵⁶, Француске⁵⁵⁷, Албаније⁵⁵⁸, Румуније⁵⁵⁹, Русије⁵⁶⁰, Дубровачке

⁵⁵⁴ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 340; Исти, *Историја српског народа* II, 342-343.

⁵⁵⁵ В. Ћоровић, *Штампарије (старе)*, у: *Народна енциклопедија* IV, 1058/а-1058/б; Исти, *Јужна Србија у нашој култури*, 15; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 221-223.

⁵⁵⁶ В. Ћоровић, *Вељко Петровић и Милан Кашанин, Српска уметност у Војводини од доба деспота до Уједињења, Издање Матице српске, Нови Сад 1927.*, Мисао 10/1928, XXVII/3-4 (Београд 1928) 211-214.

⁵⁵⁷ В. Ћоровић, *Anonymi descriptio Europae orientalis*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 1/2 (Београд 1923) 236-238; Исти, *Један нови извор за српску историју из почетка XIV века*, Прилози за КИФ 1/2 (Београд 1924) 67; Исти, *Везе Француза са Србима у прошлости*, СКГ, НС XIV/8 (Београд 1925) 586-592; Исти, *Адам Гијом*, у: *Народна енциклопедија* I, 13/а-13/б; Исти, *Француске везе са Србима*, у: *Народна енциклопедија* IV, 757/а-758/б; Исти, *Французи и Југословени у прошлости. Књига о Француској*, Београд 1940, 151-177.

⁵⁵⁸ В. Ћоровић, *Anonymi descriptio Europae orientalis*, 236-238; Исти, *Напомене о албанским траговима у Херцеговини*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 1/2 (Београд 1923) 201-205; Исти, С. *Marinesco, Alphonse V. Roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg (Mélanges de l'école roumaine en France)*, Paris 1923., Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 1 (Београд 1924) 162; Исти,

републике⁵⁶¹ и Турске⁵⁶². Да се Ћоровић интересовао и за дубровачку књижевност показују нам поједини његови радови, као што је приказ књиге Петра Колендића и јубилејски чланак *О Гундулићевој тристогодишњици*.⁵⁶³

IV.2. СРЕДЊОВЈЕКОВНА КУЛТУРА У БОСНИ

За разлику од средњовјековне Србије, историја босанске државе није историја и њене цркве, ако се зна да је Босна, још од својих почетака, била вјерски разједињена и да се тај антагонизам осјећао кроз цијелу њену историју. У прилог томе, Ћоровић наводи да су *по својој политичкој улози и судбини, по свом етничком типу и по својим културним особинама, Босна и Херцеговина двије најзанимљивије словенске области на Балканском Полуострву*⁵⁶⁴. Иако је народ у Босни припадао једном племену, ту није било једне вјере, што је био разлог за многе невоље, имајући у виду да је у средњем вијеку *верски елемент био много пута важнији од племенског*⁵⁶⁵.

Познато је да су се на простору средњовјековне Босне укрштали утицаји византијске и латинске - романске културе, а у каснијем периоду културе ислама и културе Запада. Византијска култура у почетку је долазила са политичким утицајем, а

Histoire des états balcaniques jusqu' à 1924. par N. Jorga, Paris 1925., Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 1/2 (Београд 1925) 246-249; Исти, *Скендербег као вазал турске царевине*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 1/2 (Београд 1925) 296; Исти, *Један српско – словенски рукопис са Скендербеговим поменом*, Шишићев зборник (1929) 647-650.

⁵⁵⁹ В. Ћоровић, *Византолошки конгрес у Београду*, СКГ, НС XXI/2 (Београд 1927) 127-131; Исти, *Штампарије (старе)*, у: *Народна енциклопедија IV*, 1058/а-1058/б; Исти, *Историја Југославије*, 268; Исти, *Историја српског народа II*, 234.

⁵⁶⁰ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 340; Исти, *Историја српског народа II*, 490.

⁵⁶¹ В. Ћоровић, *Палача Сандаља Хранића у Дубровнику*, Народна старина 3 (1923) 263-264; Исти, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426.*, Браство XVII (Београд 1923) 102-107; Исти, *Мали прилози: О новој години дубровачкој*, Старице 5, Трећа серија (Београд 1928-30) 40-42; Исти, *Дубровник у српским родословима и летописима*, Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару о 70-годишњици живота (1931) 55-57; Исти, *Историја Југославије*, 100; Исти, *Историја српског народа II*, 7, 255.

⁵⁶² В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 283-293 и даље; Исти, *Историја српског народа II*, 203-221.

⁵⁶³ В. Ћоровић, *Неколико дубровачких покладних пјесама из XVI вијека, За штампу приредио Петар М. Колендић, У Дубровнику, 1906.*, Срђ 6 (Дубровник 1906) 295-297; Исти, *О Гундулићевој тристогодишњици*, СКГ, НС LVI/1 (Београд 1939) 32-37. О горе наведеном Ћоровићевом интересовању за проучавање дубровачке књижевности видјети, детаљније, у поглављу докторске дисертације под насловом *Дубровачка књижевност у дјелима Владимира Ћоровића*.

⁵⁶⁴ В. Ћоровић, *Историја Босне и богумили*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 113.

⁵⁶⁵ В. Ћоровић, *Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године)*, Обласни одбор Народне одбране (1929) 16.

затим са православним утицајем Срба, док је латинска – романска култура долазила преко католичких свештеника, Дубровника, Далмације и Мађарске. Српски утицај осјећао се у писму – ћирилици, којом су се служиле све три вјероисповијести; народним пјесмама и обичајима. С друге стране, угарски утицај био је видљив у државној организацији и политици, док се хрватски утицај огледао у појединим дијалектима и породичним везама са далматинском и хрватском господом. Италијанско – дубровачки утицај био је присутан у трговини, умјетности, књижевности и приватном животу властеле, а исламски утицај огледао се у приватном животу и у општој култури у једном дијелу народа.⁵⁶⁶

Владимир Ћоровић посветио је неке своје научне радове појединим босанским владарима, попут бана Борића⁵⁶⁷, бана Кулина⁵⁶⁸ и краља Твртка I⁵⁶⁹, за којег сматра да је био *владалац најширих политичких потеза у целом нашем Средњем Веку*⁵⁷⁰. Он, даље, истиче да за вријеме владавине краља Твртка I, *Босна не остаје област више у својој планинској усамљености, него постаје област живог промета и нових оријентација*⁵⁷¹. Међутим, за разлику од српских владара и обласних господара, босански владари и обласни господари нису толико били запамћени у народној традицији, односно у народним пјесмама и народном предању.⁵⁷² По Ћоровићевим ријечима, разлог је био у томе што они нису дизали задужбине.⁵⁷³ У односу на средњовјековну Босну, у Србији је напредак цркве био везан за напредак државе. Сјај цркве, у исто вријеме, представљао је и сјај српске државе и такво виђење њиховог јединства ушло је у народне пјесме. Самим тим, послје пада средњовјековне Србије под турску власт у народу је чувана традиција старе државе. Са средњовјековном

⁵⁶⁶ В. Ћоровић, *Историја Босне и богумили*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 113-114; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 181-182; Б. Бабић, *Византија и Босна*, Бања Лука 2008 (магистарски рад у рукопису, који је у припреми за објављивање, у новембру 2016. године).

⁵⁶⁷ В. Ћоровић, *Бан Борић и његови потомци*, Глас СКА CLXXXII (Београд 1940) 45-61.

⁵⁶⁸ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, ГНЧ XXXIV (Београд 1921) 13-41.

⁵⁶⁹ В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Посебна издања СКА, Књига LVI, Друштвени и историски списи, Књига 22, Београд 1925. Ћоровић је за *Народну енциклопедију* написао и одредницу за династију Котроманића. – В. Ћоровић, *Котроманићи, босанска династија*, у: *Народна енциклопедија II*, 408/б.

⁵⁷⁰ В. Ћоровић, *Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године)*, 18.

⁵⁷¹ В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Глас српски – Ars libri, Бања Лука – Београд 1999, 335 (репринт издање).

⁵⁷² Од босанских владара и обласних господара у народној традицији најчешће се помињу бан Кулин и херцег Стјепан Вукчић Косача. – С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 185.

⁵⁷³ Као задужбину херцега Стјепана Вукчића Косаче поменућемо цркву св. Ћорђа у Сопотници, код Горажда. – С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 192.

Босном то није био случај. Тачније, послије пада босанске државе под турску власт нестало је и сјећање на њу.⁵⁷⁴

Као што смо већ поменули, Босна у средњем вијеку није била ни територијално ни вјерски јединствена. Ћоровић наводи да се на том простору вјера мијењала према политичким приликама и потребама, а, сходно томе, и морал босанске властеле и једног дијела народа није био на високом нивоу.⁵⁷⁵

Проучавајући историју средњовјековне Босне, Ћоровић је писао и о богумилима, за које наглашава да су у Босну дошли из Србије, након што их је протјерао Стефан Немања.⁵⁷⁶ На подручју Херцеговине и Хума богумила је било знатно мање, због утицаја Католичке и Православне цркве. У дјелима *Босна и Херцеговина* и *Историја Југославије* Ћоровић нам доноси основне податке о богумилском покрету, док у дјелу

⁵⁷⁴ В. Ћоровић, *Историја Босне* I, 559; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 183-184.

⁵⁷⁵ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 201; Исти, *Историја Босне* I, 479.

⁵⁷⁶ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 43-47; Исти, *Историја Југославије*, 60-63; Исти, *Историја Босне* I, 175-189; Исти, *Историја српског народа* I, 184-185; Исти, *Историја Босне и богумили*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 113-125. Ћоровић је за *Народну енциклопедију* написао и одредницу за богумиле. – В. Ћоровић, *Богумили (патарени, бабуни)*, у: *Народна енциклопедија* I, 213/а-214/а. Богумилство је било покрет који је са Истока, најприје, стигао у Бугарску, а потом се проширио и на подручје средњовјековне Србије и Босне. Сматра се да су богумили представљали наставак манихејске секте, која је вјеровала у дуалност свијета (свијет добра и свијет зла) и два бога. Они су тврдили да им је крајњи циљ био повратак раном хришћанству, одбацујући, при томе, црквену хијерархију, власт и насиље, у име „еванђеоског равенства“. Осим тога, богумили нису жељели да признају објаву из Библије о апостолству и цркви, сматрајући себе слѣдбеницима апостола. Главна политичка тенденција богумилства односила се на отпор византијској држави и црквеној власти, што је, истовремено, помогло да се овај покрет прошири не само на једном дијелу територије Балканског полуострва, већ и шире. Познато је да богумили нису признавали ни одлуке васељенских сабора, ни ауторитет цркве, одбацујући и римског папу и цариградског патријарха, због чега су више пута, од стране и Католичке и Православне цркве, анатемисани као јеретици (Православна црква осудила је богумилство као манихејску јерес и духовну обману). Они, такође, нису били поборници светаца, који су се славили поред Господа Исуса Христа, док су клањање иконама сматрали за идолопоклонство. Богумили су били против убијања, не само људи, већ свега што дише и што се креће, а у исхрани су били вегетаријанци. Имајући у виду да је основ богумилске етике било поштовање живота, јасно је да су они презирали присилан и сувишан рад, истичући да се не би требало трудити за овоземаљске ствари. Што се тиче архивске грађе, богумили су у српским изворима називани *бабуни*, а у грчким *кутугери/кудугери*, док су их Дубровчани називали *патарени*. Наведени термини, у принципу, нису изражавали карактер вјерског учења крстјана, већ су се односили на устаљену праксу дотичних средина да се неки од тих назива употријеби за слѣдбенике дуалистичког(?) усмјерења у средњовјековној Босни. Када је ријеч о богумилима, напоменућемо још и то да се вјерује, иако погрешно, да су стећци, којих је највише било на простору средњовјековне Босне, остаци богумилске културе, а у новије вријеме постоји и неутемељена теза о богумилском поријеклу босанскохерцеговачких муслимана, што заступају поједини бошњачки историчари. – *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михалчић, Београд 1999, 51-52 (С. Ћирковић); Р. Сошковић, *Црква босанска и XV stoljeću*, Institut za istoriju, Sarajevo 2005, 445; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 200, 202; S. M. Džaja – D. Lovrenović, *Srednjovjekovna Crkva bosanska*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2007, 5; <https://www.svjetlorijeci.ba>; <https://www.bastabalkana.com>.

Хисторија Босне заузима полемички однос према тадашњим истраживањима и њиховим стајалиштима, дајући свој најцјеловитији поглед о богумилима и богумилској вјери, која је и за њега представљала једно од спорних питања у нашој историји. Он је био мишљења да богумиле и шизматике не би требало изједначавати, али, исто тако, подвлачи да богумили нису били ни *чисто народна католичка вјера*⁵⁷⁷. Богумили, по њему, нису били ни православни, јер их је службена Православна црква осуђивала, а јеретицима су их називали и странци и Дубровчани.⁵⁷⁸ Међутим, Ћоровић сматра да је *Црква босанска* била ближа Истоку, а у прилог томе наводи брак свештенства, крсно име, одвојено слављење Светог Петра и Павла...⁵⁷⁹ Без обзира каква су била мишљења о

⁵⁷⁷ В. Ћоровић, *Један нови извор за српску хисторију из почетка XIV века*, Прилози за КИФ 1/2 (Београд 1924) 69.

⁵⁷⁸ О црквеним приликама у средњовјековној Босни можемо сазнати и на основу писма папе Гргура XI, од 3. фебруара 1373. године, који каже да је сазнао да (...) *in partibus Bosne, in quibus habitantes fere omnes, preter illos, quos per gratiam dei convertistis, sint schismatici, heretici (...)* tamen in metis Bosne versus Hungariam, sicut in loco vocato Blaes, et in aliis locis quampluribus, in quibus est christianorum dominium, sunt gentes permiste, videlicet tam christiane, quam heretice et schismatice, nec ibidem sunt distincte parochie, nec sacerdotes parochiales usque ad duas vel tres dietas existunt (...) (у преводу са латинског језика: (...) у крајевима Босне, живе скоро све шизматици и јеретици, осим оних који су милошћу божијом преобраћени (...) такође и на границама Босне према Угарској, као у мјесту званом Глаж и у многим другим мјестима, помијешано живе како хришћани, тако јеретици и шизматици; тамо су уређене парохије и парохијски свештеници удаљени чак на два или три дана (...)). – *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Svezak XIV – Listine godina 1367-1373, Sabrao Tadija Smičiklas, Uredio Marko Kostrenčić, Zagreb 1916, 494. Извори папске курије помињу мноштво *шизматика*, што је, иначе, био службени назив за православно становништво, које је живјело у граду Глажу и у његовој околини, затим уз границе тврђаве Модруш код Огулина, око ријеке Сане, око Книна, у жупи Врхрици у горњем току ријеке Цетине. Познато је да су у наведеним областима подигнути најстарији манастири српског православног становништва. – Ј. Мрѓић – Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, 309.

⁵⁷⁹ Након што је римски папа босанску бискупију изузео из надлежности дубровачког надбискупа, потчинивши је тиме Светој Столици и дислоцирајући њено сједиште у Ђаково, дошло је до тога да је празнину босанске бискупије попунила Црква босанска, која је јурисдикцијски била независна од Рима. Ова Црква, као *неканонска бискупија*, имала је своје вјернике и властиту организацијску структуру на чијем челу се налазио дјед или *епискуп*. Дједова служба трајала је доживотно и није се могла директно наслеђивати, већ се до ње долазило избором или је одређивана на неки други начин. Чланови Цркве босанске дијелили су се, по бројности, у двије неједнаке групе. Прву, бројнију групу, чинили су обични вјерници – *мирски људи (credentes)*, док су другу, мање бројну, групу чинили *прави крстјани*, односно редовници (*regullantes*). Из скупине крстјана, који су представљали окосницу Цркве босанске, издвојили су се *стројници* или *поглавити крстјани*, као носиоци различитих служби и управних дужности, међу којима су постојале двије врсте достојанственика – по чину нижи *старци* и виши *гости*. Самим тим, Црква босанска имала је наглашену политичку улогу, чиме је спрјечавала друге двије цркве (Православну и Католичку) да избију у први план, представљајући, на тај начин, неку врсту политичке равнотеже. Постојање Цркве босанске није спријечило владаре и властелу у средњовјековној Босни да лавирају између три конфесије – православне, католичке и босанске – тако да на овим просторима није важило правило *cuius regio, illius religio* (чија земља, тога и вјера). Наведени подаци упућују нас на закључак да је Црква босанска била државна црква, која је, као и друге двије цркве на Истоку и Западу, обављала бројне правне, политичке и дипломатске функције, док су *хижје* босанских крстјана биле свратишта дубровачких трговаца и дипломата. Иако је Црква босанска јурисдикцијски била одвојена од

богумилству, Ћоровић истиче да се богумилима у средњовјековној Босни не може порећи *известан националан тип свих припадника његових и, с тим у вези, већа конзервативност него и у једној, нашој другој области. Једино у Босни и Херцеговини код богумила постоји хијерархија с националним обележјем, ту њени припадници готово искључиво имају само национална, а не календарска имена; ту се од првих векова одржава чист народни језик са најмањим делом примесе црквено-словенског. Њени владари, осим два – три изузетка, немају своју задужбину*⁵⁸⁰. У својим дјелима, Ћоровић је писао и о организацији Цркве босанске, али и о томе да код нас не постоји ниједан чисто богумилски текст, на основу којег бисмо могли нешто више сазнати о њиховој вјери. По његовим ријечима, сачувани су једино текстови противника богумилског покрета из којих смо принуђени учити о богумилској вјери.⁵⁸¹ Иако је Ћоровић опширно писао о богумилима, Боривоје Маринковић сматра да он није дао стварно рјешење вјерског проблема у средњовјековној Босни, нити је објавио обећану монографију о богумилима. *Одустајањем од обећања признао је – у вези са овим проблемом – своју пуну немоћ; и не само своју, мишљења је Маринковић.*⁵⁸² Ни Јарослав Шидак није био оптимиста да ће Ћоровић донијети рјешење о богумилском покрету, иако је он (Ћоровић) то обећао још 1921. године, у својој студији о бану Кулину.⁵⁸³

великих црквених центара, Рима и Цариграда, она је припадала хришћанској традицији, односно није представљала опозицију хришћанству као вјери, већ службеним црквама, првенствено Католичкој цркви. У прилог томе, поменућемо да су босански крстјани практиковали пост, поштовали су свеце и хришћанске празнике (Божић, Благовијести, Васкрс...), а књиге Старога и Новога зајвета сматрали су светим списима. Вјерује се да је Црква босанска слиједила источни обред, а остаје отворено и питање колико је ова Црква била мисијска црква, односно колико је дубоко могла обликовати народну побожност, с обзиром на то да је остала ван домета градских насеља и тргова. Када је ријеч о Цркви босанској, требало би додати и то да илуминирани рукописи ове Цркве указују на присуство црквене умјетности у њеним оквирима, о чему свједочи *Мостарско или Манојлово јеванђеље, Јеванђеље Дивоша Тихорадића, Јеванђеље тепчије Батала...* За разлику од других вјерских покрета, који су били активни у бројним европским земљама, инквизиција се никада није бавила босанским крстјанима, нити их је папа службено забранио, вјероватно због тога што они нису били припадници дуалистичке секте, већ једне расколничке(?) хетеродоксне Цркве. Цркву босанску елиминисао је средином 1459. године босански краљ Стјепан Томаш, а блиједи трагови босанских крстјана помињали су се још неко вријеме у турским дефтерима, тачније до 1604. године. – Р. Ћошковић, *Црква босанска у XV стољећу*; 443-450; S. M. Džaja – D. Lovrenović, *Srednjovjekovna Crkva bosanska*, 7, 10-14; <https://www.svjetlorijeci.ba>.

⁵⁸⁰ V. Ćorović, *Način sahranjivanja*, 134.

⁵⁸¹ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 43.

⁵⁸² Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 429.

⁵⁸³ J. Šidak, *Problem bosanske crkve u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca (Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pokreta)*, Rad JAZU 295 (Zagreb 1937) 169.

Изузимајући Ћоровићево мишљење о богумилима и Цркви босанској, значајно је нагласити да наведене теме и даље заокупљају пажњу историчара, иако се ни до данашњих дана не могу издвојити неки конкретни и поуздани научни резултати о овој проблематици. Многи научници сагласни су у томе да је питање о богумилима и Цркви босанској једно од најмистериознијих питања у босанској средњовјековној историји, те да се о томе, до данас, штошта писало и нагађало, али да ниједан озбиљан историчар не би смио потврдити да је то питање до краја ријешено и прецизно дефинисано.

Богумилско питање проучавали су још у другој половини XIX вијека Божидар Петрановић и Фрањо Рачки. Док је Петрановић дошао до закључка да су крстјани били православни и да се међу њих увукла јерес⁵⁸⁴, Рачки је Цркву босанску сврстао у изразито средњовјековне дуалистичке секте, истичући да су крстјани били јеретици дуалисти. Осим тога, он је босанске крстјане погрешно назвао богумилима⁵⁸⁵, мада се они под тим називом не помињу у средњовјековним изворима.⁵⁸⁶

Да босански крстјани нису били богумили потврдио је Ћиро Трухелка, када је открио опоруку *госта* Радина Бутковића из 1466. године, у којој нема ни трага дуализму.⁵⁸⁷ Он, такође, наводи да у архивској грађи коју је проучавао није уочио да се босански крстјани називају богумилима, те да је у списима дубровачке архиве пронашао да су Дубровчани присталице Цркве босанске називали патаренима, као и то

⁵⁸⁴ Б. Петрановић, *Богумили. Црква босанска и крстјани*, Задар 1867, 157-180. О православном карактеру Цркве босанске пише и Васо Глушац. – В. Глушац, *Средњовековна босанска црква*, Прилози за КЛИФ IV, Св. 1/2 (Београд 1924) 1-55; Исти, *Problem bogomilstva i pravoslavlje „crkve bosanske“*. II. *Zabluda o bogomilima*, *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine V* (Sarajevo 1953) 105-138.

⁵⁸⁵ Ф. Раčki, *Bogomili i patareni*, Priredio Franjo Šanjek, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003. Присталице дуалистичког карактера Цркве босанске темељили су своје ставове, углавном, на латинским изворима и глагољским фрагментима, у којима су се босанско-хумски крстјани оптуживали или сумњичили због јереси. – S. M. Džaja – D. Lovrenović, *Srednjovjekovna Crkva bosanska 3*; <https://www.svjetlorijeci.ba>.

⁵⁸⁶ S. Džaja, *Od bana Kulina do austro-ugarske okupacije, u: Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Napredak, Sarajevo 1993, 38; I. Mužić, *Vjera Crkve bosanske. Krstjani i pogani u srednjovjekovnoj Bosni*, Split 2008, 12. Као што смо већ поменули, Дубровчани су богумиле називали *патаренима*, док се они у српским изворима наводе као *бабуни*, а у византијским *кудугери*. – Између осталог, видјети: Н. Дучић, *Посланица цариградског патријарха Бенедија II Схоларија (1453-1459) синајским калуђерима*, Књижевни радови IV, Београд 1888, 415-432; Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског 1349-1354*, На ново издао и објаснио Стојан Новаковић, Уредник и приређивач Раде Михаљчић, Београд 2004; А. Соловјев, *Фундајажити, патерини и кудугери у византијским изворима*, ЗРВИ I (Београд 1952) 121-147; М. М. Петровић, *Кудугери – богумили у византијским и српским изворима и „црква босанска“*, ИЧ XLIV (Београд 1997) 35-75.

⁵⁸⁷ Ћ. Truhelka, *Testament gosta Radina. Prinos patarenskom pitanju*, GZM XXIII/1911, Sv. 3 (Sarajevo 1911) 355-375.

да Црква босанска није била ни у каквој вези са бугарским богумилством. Овоме би требало додати и то да је Трухелка спадао у ону групу историчара која је истицала католичко поријекло и правовјерни карактер Цркве босанске.⁵⁸⁸ Другим ријечима, Црква босанска, по њему, није била јеретичка секта, већ расколничка Црква, у теолошки правовјерном контексту.

Док је Анто Бабић неуспјешно покушао доказати катарско хијерархијско устројство Цркве босанске⁵⁸⁹, о овој проблематици дао је своје виђење и Сима Ћирковић, датирајући појаву Цркве босанске прије средине XIII вијека. Према његовим ријечима, Црква босанска настала је стапањем остатака старе (католичке) Босанске бискупије и јеретика који су, као виталнији елемент, Цркви босанској дали дуалистичко обиљежје. Ћирковић, даље, наводи да између католичке бискупије са словенском службом у Босни и дуалистичке Цркве босанске није било континуитета у њиховом учењу, већ само у организацијском уређењу.⁵⁹⁰ Осим тога, он је закључио да није било оправдано тврдити да у домаћим босанским изворима нису постојали докази који би указали на дуалистички карактер Цркве босанске, о којем је писано у латинским изворима.⁵⁹¹

Недуализам Цркве босанске настојао је да, између осталих, докаже и Драгољуб Драгојловић, аутор дјела о средњовјековним јересима, а посебно о богумилству на

⁵⁸⁸ Ћ. Truhelka, *Još o testamentu gosta Radina i o patarenima*, GZM XXV/1913, Sv. 3-4 (Sarajevo 1913) 363-382. Католичко поријекло и правовјерни карактер Цркве босанске истицао је до 1954. године и Јарослав Шидак, наводећи да је Црква босанска, као и некадашња католичка бискупија, била редовничка црква са хијерархијским устројством преузетим из организације источног монаштва. - J. Šidak, *Problem bosanske crkve u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca (Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pokreta)* 37-182; Исти, *Studije o „Crkvi bosanskoj“ i bogumilstvu*, Liber, Zagreb 1975. Осим историчара који су истицали православни и католички карактер Цркве босанске, било је и оних који су, попут фрањевца Леона Петровића, овој цркви приписивали глагољашко поријекло. Иако је у науци хипотеза о глагољашком поријеклу Цркве босанске била одбачена, Петровић ју је у поратним годинама реафирмисао, приписујући оснивање наведене цркве хрватским бенедиктинцима – глагољашима, који су се из уже Хрватске склонили у Босну, гдје су се у четвртој деценији XIII вијека одвојили од Рима, задржавајући до краја свог постојања католичку теологију. – L. Petrović, „*Kršćani bosanske crkve“ (Kr'stiani cr'kve bos'nske)*, Sarajevo 1953, 41-216; 1999².

⁵⁸⁹ A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, 178-304.

⁵⁹⁰ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд 1964; Исти, *Bosanska crkva u bosanskoj državi*, у: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine*, I. Друштво i привреда srednjovjekovne bosanske države, ANU BiH, Posebna izdanja, Knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 17 (Sarajevo 1987) 191-254.

⁵⁹¹ С. Ћирковић, *Глосе Срећковићевог јеванђеља и учење босанске цркве*, Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања, Материјали од симпозиумот одржан во Скопје на 30., 31. мај и 1. јуни 1978. година (Скопје 1982) 207-222.

Балканском полуострву и у Малој Азији, који заступа тезу да су босански крстјани изданак источног монаштва мистичке тенденције. Другим ријечима, Драгојловић сматра да се организација, обреди и учење босанских крстјана могу разумјети *једино у оквиру теолошке мистике источне цркве, коју су прихватили посредством домаћег монаштва, чији су изданак били, а не у оквиру средњовековне дуалистичке јереси, чије учење, организацију и верске обреде, судећи по сачуваној изворној грађи насталој у крилу цркве босанске, нису ни познавали*⁵⁹².

Иако тезе које слиједе немају значајнијег упоришта у данашњој историографији, у новије вријеме занимљиве податке о босанским крстјанима и Цркви босанској износи Миодраг М. Петровић, који истиче да до данашњих дана нико од научника није одговорио на питања о томе ко је оснивач поменуте цркве, гдје јој је било сједиште, зашто не постоји ниједан документ који би говорио о некој црквено-јерархијској и духовној служби, те због чега се након пада средњовјековне Босне под турску власт (1463. год.) не помиње постојање Цркве босанске. Проучавајући ову проблематику, Петровић је дошао до закључка да су крстјани у средњем вијеку, не само у Босни, били хришћани Источне (а не Католичке) цркве. Они су се под тим именом распознавали од римокатолика, који нису сматрани хришћанима.⁵⁹³ Према његовим ријечима, Цркву босанску чинили су *поглавити крстјани*, односно провјерени и у вјери учвршћени хришћани, који нису били свештеничког или црквено-јерархијског реда, већ свјетовњаци (лаици). Не само владар, него и сваки обласни господар у средњовјековној Босни имао је при двору Цркву босанску, као чисто свјетовну, а не свештеничку установу, чији је задатак био да као дипломатско, савјетодавно и арбитражно тијело штити интересе свога владара, било да се ради о дипломатији или о рјешавању судских

⁵⁹² Д. Драгојловић, *Крстјани и јеретичка црква босанска*, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања, Књига 30, Београд 1987, 255.

⁵⁹³ Горе наведене ставове Петровић тумачи тиме да католици уче да Дух Свети исходи од Оца и Сина, док код православца не може једно исто да, истовремено, извире (исходи) из двоје. Он сматра да Латини не разликују двије глаголске именице – исхођење и послање, јер Дух Свети исходи од Оца, а шаље се преко Сина. У прилог томе, Петровић наводи да се у *Душановом Законику* хришћанима сматрају само православни, док су римокатолици јеретици, због бабунске ријечи *Filioque*. – М. М. Петровић, *Кудугери – богомили у византијским и српским изворима и „црква босанска“*, 35-75.

спорова, било да се ради о томе да владари не падну под утицај римокатолицизма, ради чега су припадници Цркве босанске морали бити *поглавити крстјани*.⁵⁹⁴

Петровић, даље, наводи да је римокатоличка историографија „завела“ готово сав научни свијет тиме што је скренула пажњу са римокатолика као богумила, представљајући за богумиле и патарене крстјане у средњовјековној Босни. Из тога је, у дјелима појединих бошњачких историчара (Енвер Имамовић, Салих Јалимам, Мухамед Филиповић...), поникла нова теза о томе да је Црква босанска, будући да је била састављена од јеретика крстјана као богумила, била основа за стварање „муслиманске нације“, што је, према Петровићевом мишљењу, бесмислено, јер је Црква босанска нестала када је турски султан Мехмед II освојио Босну. Нестанком Цркве босанске нису нестали и крстјани, јер су се они и после тога помињали у турским пописима. С обзиром на то да крстјани нису били богумили, онда се не може везивањем за њих стварати бошњачка или муслиманска нација. Петровић, на крају, закључује да су крстјани, као већинско становништво, и Црква босанска представљали својеврсну снагу државног уређења средњовјековне Босне и непремостиву брану за већи успјех римокатоличких мисионара.⁵⁹⁵

О Цркви босанској у XV вијеку пише и Пејо Ћошковић, који је, првенствено, ставио акценат на улогу и организацију ове Цркве у јавном и политичком животу босанске државе и друштва. Према његовим истраживањима, Црква босанска припадала је дуалистичком покрету и њен назив одговарао је називу католичке Босанске бискупије (*ecclesia bosnensis*), унутар које је настала, од њезиних словенских елемената, након неуспјеха католичке иницијативе у Босни и повлачења босанског бискупа у Ђаково. Прекинувши везе са Римом, Црква босанска запала је у дуалистичку херезу, што је довело до тога да крстјани, под утицајем дуалистичких струјања са Истока, прилагоде организацију ове цркве новим захтјевима. Ћошковић, даље, указује да је Црква босанска била организована попут других дуалистичких цркава тога времена, те да су она, као и њен врховни поглавар, примали под своју заштиту поједине

⁵⁹⁴ М. М. Петровић, *Кудугери – богомили у византијским и српским изворима и „црква босанска“*, 35-75.

⁵⁹⁵ Исто, 35-75; <https://www.bastabalkana.com>. Тезу о Бошњацима, као *темељном народу* Босне и Херцеговине, не подржавају ни Срећко М. Џаја и Дубравко Ловреновић. – S. M. Džaja – D. Lovrenović, *Srednjovjekovna Crkva bosanska*, 4; <https://www.svjedlorijeci.ba>.

босанске великаше, који су слиједили њено вјерско учење, гарантујући им, на тај начин, личну слободу, имовинску сигурност и сталешка права, што свједочи о њеној снази, угледу и утицају у средњовјековној Босни тога времена.⁵⁹⁶

Црква босанска и босански крстјани били су предмет интересовања и Срећка М. Џаје и Дубравка Ловреновића, који, као једно од кључних питања везаних за ову проблематику, наводе то да је важно установити да ли се у настанку Цркве босанске радило о политичком преврату са вјерским посљедицама или о вјерском преврату са политичким посљедицама? Осим наведених питања, Џаја и Ловреновић сматрају да би требало одговорити и на још нека питања, попут онога да ли постоји веза између Цркве босанске какву познајемо из изворне грађе XIV и XV вијека и крстјана који су се на Билином Пољу 1203. године, пред папским легатом Ivanom de Casamarisom, дубровачким архиђаконом Марином и баном Кулином, одрекли раскола и кривовјерја и обавезали се на лојалност Католичкој цркви? Одговор на ово питање, према њиховом мишљењу, повезан је са утврђивањем идентитета поменутих крстјана, односно неопходно је установити да ли су они били чланови лаичког братства, припадници запуштене редовничке бискупије, редовници који су се равнали према традицијама источног или западног монаштва или су, пак, били јеретици – чланови једне дуалистичке секте? Проучавајући изворну грађу, Џаја и Ловреновић са опрезом закључују да се не може негирати могућност континуитета између крстјана са Билина Поља и Цркве босанске познате из извора XIV и XV вијека, поготово с обзиром на повезаност ове шизматичке цркве са источним монашtvом у традицији св. Василија. Као коначан одговор на бројна питања, они истичу да се босански крстјани, по свему судећи, могу најприје назвати шизматицима, а не јеретицима, поготово не богумилима, јер се ни они сами нису тако називали, нити су их тако називали њихови политички и идеолошки противници.⁵⁹⁷

Остављајући по страни горе наведену и још увијек недефинисану проблематику о богумилима и Цркви босанској, поменућемо на овом мјесту и развој културе и умјетности у средњовјековној Босни, које су, према Ћоровићевим ријечима, биле у

⁵⁹⁶ P. Ćošković, *Crkva bosanska u XV stoljeću*, 443-450.

⁵⁹⁷ S. M. Džaja – D. Lovrenović, *Srednjovjekovna Crkva bosanska*, 6, 13; <https://www.svjettorijeci.ba>.

зависности од сусједа, првенствено Србије на истоку и приморских градова на југу. Он, такође, тврди да у Босни до краја XV вијека није очувано ни написано ниједно полуоригинално дјело, односно *све што је од старе босанске писмености дошло до нас јесу мање – више добри преписи старијих црквених рукописа*⁵⁹⁸. У то вријеме, у Босни се писало ћирилицом, на народном језику, а у прилог томе свједоче нам бројне повеље и натписи босанских и хумских владара. Што се тиче облика слова на споменицима и у повељама, у почетку је преовладала унцијала, а с временом се користи и курзив.⁵⁹⁹ Ћоровић наглашава да је курзив до краја XIV вијека био риједак у нашим рукописима и употребљавао се само у биљешкама, напоменама и записима. Према његовом мишљењу, курзива није било ни у старим повељама и натписима, али је зато био уобичајен у приватним писмима владара и властеле, те у канцеларији Дубровачке републике.⁶⁰⁰

Пишући о умјетности на подручју средњовјековне Босне, Ћоровић истиче да су архитектура, сликарство и вајарство били под утицајем Далмације и Запада. Он наводи да је умјетност у Босни била неједнако развијена и да је највише умјетничких споменика било у централном дијелу Босне, те да су најљепши споменици припадали раном и касном средњем вијеку.⁶⁰¹ Новија истраживања о наведеној проблематици указују нам да је у средњовјековној Босни постојала црквена умјетност, а оспорене су и тврдње о богумилским утицајима на умјетност у Босни. Закључено је, такође, да су стални односи са Православном и Католичком црквом, као и специфична улога богумила, довели до стварања посебне умјетности на простору средњовјековне Босне, која се више очитовала у стилском, него у тематском и програмском погледу. Осим тога, и рукописи средњовјековне Босне и њихове минијатуре били су предмет изучавања у бројним монографским студијама, у којима је последице детаљних анализа текстова и њихових илустрација констатовано да у њима није било одступања од тадашње званичне црквене догме, а није било видљиво ни присуство богумилске

⁵⁹⁸ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 81, 193. У средњем вијеку, књижевност у Босни не јавља се из умјетничких, већ из вјерских потреба. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 203.

⁵⁹⁹ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 90; Исти, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 140, 179. Крајем XVIII и почетком XIX вијека ћирилицу ће постепено потиснути латиница, коју преузимају фрањевци, због тјешњих веза са Далмацијом и Хрватском.

⁶⁰⁰ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 142.

⁶⁰¹ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 147, 154-156, 158.

јереси, чак ни у оним књигама које су писали и сликали припадници богумила. Значајно је поменути и то да је минијатурно сликарство у средњовјековној Босни било присутно готово два и по вијека, као и то да ово сликарство није представљало изоловани умјетнички феномен, већ да је било дио умјетности у цјелини, односно умјетнички израз културних и историјских прилика.⁶⁰²

Ђоровић у својим дјелима пише и о елементима позоришне умјетности, па нам тако доноси податке о појединим дружинама, које су на подручју средњовјековне Босне биле познате још од XIII вијека. У XV вијеку помињу се жонглери и свирачи војводе Сандаља Хранића и Петра Павловића, а из XVI вијека датира прва српска позната позоришна трупа, односно дружба Радоја Вукосалића.⁶⁰³

IV.3. НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ И ПРИПОВИЈЕТКЕ

У претходном поглављу поменули смо да се Владимир Ђоровић интересовао и за народну поезију и прозу, што се може закључити на основу његових бројних радова из ове области, које је почео објављивати још као матурант мостарске гимназије.⁶⁰⁴ Осим што је прикупљао и објављивао народне пјесме и приповијетке, Ђоровић је у својим радовима расправљао и о историјским личностима у народним предањима, а изучавао је и мотиве. Иако нас од његових првих радова из ове области дијели више од сто година, сасвим је јасно да резултати Ђоровићевих истраживања и данас показују своју сврху и пуну оправданост, без којих ни савремени истраживачи не би могли подузимати сопствене анализе, које су засноване на новим теоријама и научним спознајама. Ђоровић је био мишљења да се народно стваралаштво споро мијења и дуго памти, те да су у нашим народним пјесмама и причама многе личности грађене према

⁶⁰² Ј. Максимовић, *Сликарство минијатура у средњовековној Босни*, ЗРВИ XVII (Београд 1976) 175-187 + 33 слике; Р. Анђелић, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, Друго прерађено и допуњено издање, Veselin Masleša, Sarajevo 1984; Ј. Максимовић, *Уметност у доба босанске средњовековне државе*, Зборник за историју БиХ 2 (Београд 1997) 35-72.

⁶⁰³ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 206.

⁶⁰⁴ Ђоровић је још 1903. године објавио прве књижевне чланке из народне књижевности у *Пријегледу Мале библиотеке, Бранковом колу, те Гласнику Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*. – Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 256-257.

средњовјековним узорима и обрасцима.⁶⁰⁵ Он је, такође, сматрао да творац народне поезије није народ, односно да су народу поједини мотиви пјесама недоступни.⁶⁰⁶

Видјели смо да је Ћоровић писао о Немањићима⁶⁰⁷ (највише о Св. Сави), Марку Краљевићу, јунацима Косовског боја, али и о цару Душану, Војиновићима, Змају Огњеном Вуку, Јанку Хуњадију (Сибињанин Јанко), Јаношу Секељу (Бановић Секула), војводи Пријезди, Облачић Павлу⁶⁰⁸, што нам указује да се он занимао за стварне личности и догађаје, који су послужили као основа за епске пјесме.⁶⁰⁹

Међутим, нису све личности биле популарне у народним пјесмама, а то се посебно односило на Јерину, жену деспота Ђурђа Бранковића, те на Манојла Грчића, чији непопуларни лик Ћоровић проналази у историјској личности сина Томе Кантакузина. Негативан став у народним пјесмама исказан је и према царици Мари, којој се приписује да је ослијепила своју браћу.⁶¹⁰ Упоредјујући начин на који су деспотица Јерина и царица Мара Бранковић приказане у средњовјековним књижевним текстовима, с једне стране, и народним пјесмама, с друге стране, Светлана Томин дошла је до закључка да су обје жене, у првом случају, приказане позитивно, док се њихов лик у народним пјесмама готово демонизује и приписују им се најгора злодјела. Имајући у виду разлику између њихове историјске и поетске слике, у новије вријеме заступљена су мишљења да су деспотица Јерина и царица Мара Бранковић у свијести пјевача биле проклете и оцрњене, због тога што су изашле из женског домена (који се огледао у томе да је жени мјесто било у кући) у домен јавног живота, како га је у то вријеме поимала патријархална заједница. Наиме, познато је да је Мара Бранковић учествовала у дипломатским преговорима, да су јој на двор долазили посланици, прије

⁶⁰⁵ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 65; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 194; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 233.

⁶⁰⁶ *Исто*, 236.

⁶⁰⁷ В. Ћоровић, *Из народне књижевности. I. Народна традиција о Немањи*, ГЗМ БиХ VII/XII (Сарајево 1913) 337-361; Исти, *Српске народне песме. Књ. I. Немањићи*, Београд 1924.

⁶⁰⁸ Павле Облачић је јунак који се помиње у народним епским пјесмама, а живио је за вријеме владавине деспота Ђурђа Бранковића. Њега Ћоровић препознаје у Радичу Поступовићу, али сматра да би то могао бити и Радослав Михаљевић, који је подигао Богородичин манастир у Радешину. – В. Ћоровић, *Облачић Раде (Облак Радослав)*, у: *Народна енциклопедија III*, 165/а-165/б; Исти, *Историја Југославије*, 217; Исти, *Историја српског народа II*, 55.

⁶⁰⁹ В. Ћоровић, *Женидба деспота Лазара*, Глас СКА CLVI (Београд 1933) 145-157; Исти, *Народна песма о женидби војводе Војина*, Прилози за проучавање народне поезије 2 (1936) 190.

⁶¹⁰ В. Ћоровић, *Историја српског народа II*, 81, 83.

него што се сретну са султаном, а осим тога она је имала и своју канцеларију, односно издавала је повеље и писма. Такође, не би требало занемарити ни њене посједи које је завјештала светогорским манастирима (у првом реду манастиру Хиландар и манастиру Светог Павла). Другим ријечима, и деспотица Јерина и султанија Мара биле су жене које су се бавиле политиком, а имале су и економску моћ, а то је било нешто што им се не опрашта и због чега у народним пјесмама нису улазиле у круг популарних личности. Осим тога, Мари је могло бити замјерено и то што се пред пад српске средњовјековне државе вратила у Турску, а није искључено да је на њу прешао и дио кривице коју је народ, такође неправедно, приписао њеној мајци Јерини.⁶¹¹

Ђоровић наводи да се у народним пјесмама помиње и Остоја Рајаковић Угарчић, који је био босанског поријекла, а сахрањен је у Охриду, у цркви Св. Климента. Он претпоставља да је Остоја Рајаковић, као Мрњавчевићи и Бранковићи, по наредби цара Душана, прешао из Херцеговине у Македонију, гдје је и сахрањен.⁶¹²

Један Ђоровићев рад односи се на двије личности које се помињу у народној поезији, а ријеч је о Вуку Раслапчевићу и Илији Косорићу, који су, по његовим сазнањима, живјели крајем XVII и почетком XVIII вијека.⁶¹³

Проучавајући наше народне пјесме, Ђоровић је писао и о њиховој метрици, укључујући ту десетерачке пјесме, бугарштите, али и пјесме краћег метра.⁶¹⁴

Имајући у виду да је на народну поезију велики утицај имала и црква, Ђоровић је дошао до закључка да се у многим нашим народним пјесмама могу пронаћи бројне црквене легенде, те хагиографски мотиви из средњег вијека.⁶¹⁵ Хагиографија и црква

⁶¹¹ С. Томин, *Личности средњег века – царица Мара Бранковић*, Настава и историја III/2, Нова серија (Нови Сад 2004) 7-17 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 109-129).

⁶¹² В. Ђоровић, *Остоја Рајаковић Угарчић*, Прилози проучавању народне поезије 1 (1938) 53-56.

⁶¹³ В. Ђоровић, *Личности народних песме*, Прилози проучавању народне поезије 2 (1939) 153-157.

⁶¹⁴ В. Ђоровић, *Метрика народних наших пјесмама, Од Дра Т. Маретића, Рад Југославенске академије, Књига 168 и 170, Загреб 1907.*, Наставник 9/10 (Београд 1908) 371.

⁶¹⁵ В. Ђоровић, *Милош Бурић о Смрти мајке Југовића*, Књижевни југ III/1 (Загреб 1919) 43-45; *Исти, Небеско царство кнеза Лазара*, Венац 3 (Београд 1925-26) 189-190.

утицале су на епске пјесме многим мотивима, а најпознатији мотиви односе се на *књиге староставне* и мотив часног крста.⁶¹⁶

Да је Ћоровић био свестран научник и да су га занимале бројне теме потврђује податак да је у часопису *Босанска вила*, у неколико наврата, писао и о народним тужбалицама. Године 1908., он је на тему народних тужбалица објавио један много озбиљнији научни рад⁶¹⁷, од кога, према ријечима Луке Шекаре, *ни до данас нема боље*⁶¹⁸. У овом раду Ћоровић наводи да код нас нико није детаљно проучавао народне тужалке, не због *оскудице воље или незанимљивости и сиромаштва материјала него из оскудице смисла за прави значај оваквог рада*, иако *ова врста народне поезије има особитих занимљивости и у општој психологији народа и у културној историји његовој*. Имајући у виду да је ова врста народне поезије посвећена преминулим особама, Ћоровић је био мишљења да су тужалке, у основи, женске, лирске пјесме, са врло јаким личним акцентом, а емоције које су се износиле у њима биле су искрене и топле. Међутим, *тамо гдје се нариче само од заната, гдје то чине туђе жене, а не оне којима се тај случај непосредно догодио, кад се то чини само зато што је обичај и што не ваља без тога, ту онда овакве пјесме добијају извјестан шаблонски облик и постају само обичне обредне пјесме*. Настojeћи да објасни поријекло и раширеност тужбалица, Ћоровић је понекад нотално биљежио мелодије ових пјесама.⁶¹⁹

Осим о народним тужбалицама, Ћоровић је писао и о народним загонеткама. Он је био један од првих научника, ако не и први, који је уочио присуство народних загонетки у Држићевом дјелу *Дундо Мароје*. С друге стране, замјерио је Павлу Поповићу што о тој појави није писао у свом дјелу *Преглед српске књижевности*, истичући да у *Дунду Мароју* има неколико наших народних загонетака са њиховим

⁶¹⁶ В. Ћоровић, *Из народне књижевности*, ГЗМ БиХ VII/XII (Сарајево 1913) 115-118; Исти, *Проглас српске патријаршије*, СКГ, НС I/4 (Београд 1920) 300-303; Исти, *Народне песме о Часним Крстима*, Венац 2 (Београд 1925-26) 115-118.

⁶¹⁷ В. Ћоровић, *Народне тужалке*, Бранково коло 11 (Сремски Карловци 1908) 172-174; бр. 12, 184-186; бр. 16, 245-248; бр. 18, 280-282; бр. 20, 309-310; бр. 22, 354-356.

⁶¹⁸ Л. Шекара, *Неколико запажања уз Ћоровићеве радове о народној књижевности*, 263.

⁶¹⁹ В. Ћоровић, *Народне тужалке*, Бранково коло 11 (Сремски Карловци 1908) 172-174; бр. 12, 184-186; бр. 16, 245-248; бр. 18, 280-282; бр. 20, 309-310; бр. 22, 354-356; Л. Шекара, *Неколико запажања уз Ћоровићеве радове о народној књижевности*, 263-264.

типичним почетком⁶²⁰. Ђоровић је, такође, разликовао пословице од загонетки, о чему у приказу књиге Павла Поповића каже да *ако загонетке, строго узевши, не спадају у књижевност, па се изостављају, с пословицама то не може бити случај*⁶²¹.

Предмет Ђоровићевог интересовања биле су и народне приповијетке, којима је, такође, посветио неколико својих радова. Наиме, он је скупљао приповијетке о Светом Сави, херцегу Стефану Вукчићу Косачи, Василију Острошком, сређивао је шaljиве народне приповијетке⁶²², допунио је тада постојеће библиографије народних приповиједака⁶²³, а дао је и приједлог за њихову класификацију. Наиме, Ђоровић је предлагао подјелу шaljивих приповиједака на четири врсте – подбодачице, варалице, питалице и пошалице.⁶²⁴ Даље, њега су занимали мотиви и теме у народним приповијеткама, везе наших приповиједака са страним, поређење нашег прозног стваралаштва са Шекспиром, Ла Фонтеном и Анаталом Франсом, а није се устручавао и да критикује издања и тумачења других научника, која су била везана за поменуту проблематику.⁶²⁵

⁶²⁰ В. Ђоровић, *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909.*, Преглед 5 (Сарајево 1910) 320.

⁶²¹ *Исто*, 318.

⁶²² В. Ђоровић, *Српске народне приповетке*, Матица српска, Нови Сад 1909; *Исти, Шaljиве, кратке српске народне приповијетке*, Матица српска, Нови Сад 1913.

⁶²³ В. Ђоровић, *Прилог библиографији српских народних приповиједака*, СКГ XV/4 (Београд 1905) 304-307. Ђоровић је објавио и један библиографски попис збирки народних пјесама. – В. Ђоровић, *Српске народне пјесме. Библиографски преглед збирки*, СКГ XXVII/8 (Београд 1911) 593-603; 9, 672-681; 10, 750-758.

⁶²⁴ В. Ђоровић, *О Врчевићевој подјели српских народних шaljивих приповиједака*, СКГ XV/5 (Београд 1905) 378-384.

⁶²⁵ В. Ђоровић, *Bosnische Volksmärchen von Milena Preindlsberger – Mrazović. Mit Illustrationen von Ewald Arndt. Innsbruck. A. Edlingers Verlag, 1905, Беч 1905.*, ЛМС ССXXX/2 (Нови Сад 1905) 108-113; *Исти, Неки општи мотиви у српским народним приповијеткама*, Босанска вила 17/18 (Сарајево 1907) 286-288; *Исти, Пишенично зрно велико као крушка. Прилог проучавању народних приповиједака*, Срђ 3 (Дубровник 1907) 126-129; *Исти, Говор помоћу знакова. Један прилог проучавању народних приповиједака*, Босанска вила 8 (Сарајево 1908) 122; *Исти, О некојим врелима српских народних приповиједака*, ЛМС ССL/4 (Нови Сад 1908) 15-41; *Исти, Из наших народних приповиједака*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1909) 555-558; *Исти, Camilla Lucerna, Zur Asanaginica, Zagreb 1905 [1909!]*, ЛМС ССLIX/7 (Нови Сад 1909) 77-81; *Исти, Camilla Lucerna, Montenegros bedeutendstes Heldenvolkslied, Die Hochzeit des Maxim Crnojević, Zagreb 1911.*, СКГ XXVII/3 (Београд 1911) 225-229; *Исти, Г. М. Мурко, О епским пјесмама босанских муслимана*, СКГ XXXI/7 (Београд 1913) 547-552; *Исти, Из народне књижевности: Народна традиција о Немањи. Хороз Кардаш у нашим народним приповијеткама. Једна занимљива варијанта пјесме о паду Сталаћа. О земљи Индији народних пјесама*, ГЗМ БиХ VII/XII (Сарајево 1913) 337-361; *Исти, Невоље глади у народном предању*, Хрватска њива 48 (Загреб 1918) 802-804; *Исти, Ново издање Ханкиних превода народних песама*, Књижевни југ II/1-2 (Загреб 1918) 65; *Исти, Милош Ђурић о Смрти мајке Југовића*, Књижевни југ III/1 (Загреб 1919) 43-45; *Исти, Ситни прилози из народних приповедака*, Венац 7 (Београд 1921-22) 506-509.

Ђоровић је народну традицију и вјеровања проналазио и у рукописним књигама, па је, сходно томе, објавио записе молитве побратимства, као и тумачење црквених канона.⁶²⁶ Њега су, такође, интересовале и бројне легенде, које су биле везане за поједина мјеста, као на примјер, за требињску област⁶²⁷, а писао је и о српским јунацима у њемачким пјесмама⁶²⁸, те о народној ношњи.

Овоме би требало додати и Ђоровићево интересовање за однос усмене и писане књижевности, о чему говоре његова два рада. Један рад односи се на Ивана Кнежевића (Кнез од Семберије), гдје Ђоровић, између осталог, помиње догађај када је Иван Кнежевић спасио Србе које су заробили Турци, односно он упоређује како су тај догађај приказали Филип Вишњић, Сима Милутиновић Сарајлија, те Бранислав Нушић, у истоименој драми.⁶²⁹ У другом раду он расправља о Огривовићевој драми *Бановић Страхиња*, истичући да су ту, по његовом мишљењу, изневјерени вријеме и обичаји о којима се говори, те да је Огривовићу било боље да је преузео мотиве из Библије и античког свијета, а не из наше епике, гдје је морал врло строг и потпуно другачији.⁶³⁰ И када је проучавао усмену књижевност, а посебно средњовјековну литерарну традицију, Ђоровић се у великој мјери исказује као историчар, што се види у његовим бројним радовима.⁶³¹

Када говоримо о усменој књижевности, требало би поменути да је Ђоровић проучавао и усмену литерарну традицију босанскохерцеговачких муслимана, о чему ће више бити ријечи у једном од наредних поглавља докторске дисертације (*Старија и новија књижевност у дјелима Владимира Ђоровића*). Значајан број радова Ђоровић је објавио и из подручја етнографије, од којих се један дио радова односи на његова

⁶²⁶ В. Ђоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју: Рукописи о Никољуцу код Бијелог Поља, Црква у Црколезу, Црква у Дубоком Поточу, Рукописи манастира Девича, Рукописи Лесновског манастира, Неколико рукописа из Босне и Херцеговине*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I (1936) 77-131.

⁶²⁷ В. Ђоровић, *Границе старе требињске области*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 56.

⁶²⁸ В. Ђоровић, *Спомени о Србима у њемачким јуначким народним пјесмама*, Бранково коло 30 (Сремски Карловци 1909) 477-478.

⁶²⁹ В. Ђоровић, *Кнез од Семберије*, у: *Покрети и дела*, Београд 1920, 122-123, 130.

⁶³⁰ В. Ђоровић, *Огривовићев Бановић Страхиња*, у: *Покрети и дела*, 160.

⁶³¹ В. Ђоровић, *Историјска вредност Вишњићеве песме Почетак буне против дахија*, Зборник у славу Филипа Вишњића (1936) 67-79.

властита истраживања, док другу групу радова сачињавају његови прикази и осврти на радове са сличном тематиком, које су објавили други аутори.⁶³²

Ћоровићева сазнања о народној књижевности могли бисмо употпунити да су сачувани и објављени неки од његових рукописа или предавања, која говоре о наведеној области. У прилог томе, поменућемо да није сачувана његова завршена студија о постанку нашег националног епа, којој се изгубио траг уочи Другог свјетског рата, као ни његов рукопис под насловом *Хагиографски утицаји у народној књижевности*, те предавање о црквеним утицајима у народној поезији.⁶³³

За вријеме Другог свјетског рата или после њега, нестала је и Ћоровићева рукописна збирка народних пјесама и народних приповиједака, које је он забиљежио у Босни и Херцеговини, по свему судећи, у периоду од 1908-1914. године. Тачније, сачувано је само тринаест листова са оваквим записима (седам лирских пјесама, једна балада и једна народна приповијетка). Од седам лирских пјесама, четири су записане у Сарајеву (*Пиво пију аге Сарајлије*, *Бег Јусуф-бег на граду сјећаше*, *Оклади се момче и дјевојке*, *Опомена за дјевојке*), двије у Мостару (*Аганов јаглук*, *На састанку*), а једна потиче из околине Враћа (*Месечино, царева девојко*). Пјесме *Пиво пију аге Сарајлије* и *Бег Јусуф-бег на граду сјећаше* Ћоровић је забиљежио у Сарајеву од Шејх Сејфудин еф. Кемуре, док је уз пјесму о опклади момка и дјевојке додао и препис варијанте коју је Светислав Симић објавио у *Извештају врањске гимназије* за 1895/96. годину.⁶³⁴ Баладу *Сестра сином брата откупљује* он је забиљежио од др-а Ш. Њежића из Приједора, док је народну причу *Ко крсно име слави оном и помаже* забиљежио на Палама код Сарајева, од неписменог сељака Митра Војиновића. Уз своје записе, Ћоровић је додао и

⁶³² В. Ћоровић, *Бигамија и полигамија код Срба*, СКГ XIX/8 (Београд 1907) 575-583; Исти, *Лука Грђић Бјелокосић, Српска народна јела у Херцеговини и у Босни*, Босанска вила 17 (Сарајево 1908) 171; Исти, *Крвна освета у Боки Которској*, Књижевни југ II/8 (Загреб 1918) 310-311; Исти, *Једна стара беговска свадба у Босни*, Политика бр. 5642 (Београд 1924) 13-14; Исти, *Блажо Милованов, Биљешке и причања из живота Бјелопавлића, по причању старих Брђана, Земун 1937.*, ЈИЧ 1/2 (1938) 115; Исти, *Божих, празник мира и љубави*, Пацифистичка мисао код Срба у деветнаестом веку, Политика бр. 10.640 (Београд 1938) 1-2; Исти, *Prilog proučavanju načina sahranjivanja i podizanja nadgrobnih spomenika u našim krajevima u srednjem веку*, *Naše starine* 3 (Sarajevo 1956) 127-147.

⁶³³ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 130, 298.

⁶³⁴ Х. Лубен (!=Н. Љубинковић), *Народне умотворине у записима Владимира Ћоровића*, 6-9, 16. Препис варијанте пјесме о опклади момка и дјевојке забиљежио је Урош Стајић од неписменог сељака Тројана Апостоловића из Мегљена у Кумановској Кари. – *Исто*, 9.

препис пјесме *Сарајевска куга*⁶³⁵, која је забиљежена Мигаловцима, у пожешкој жупанији.⁶³⁶

IV.4. ЖЕНЕ У СРЕДЊОВЈЕКОВНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

Гледајући у цјелини, период средњег вијека, па самим тим, и средњовјековна литература нису били претјерано наклоњени према женама. У средњовјековним текстовима жене су, углавном, приказане негативно, односно на њих се гледало као на оличење зла и продужену руку ђавола, али и као на кривце за страдања појединих личности, народа и држава. С друге стране, у многим дјелима величане су врлине жена, њихова мудрост, ученост, побожност, милосрдност и добротинства, те остале особине које су биле прихваћене у хришћанском систему вриједности.⁶³⁷ Овоме би требало додати да су се поједине жене, попут Косаре, кнегиње Милице, Јелене Балшић и деспотице Јерине, истицале и помирителском и дипломатском стратегијом, која је дошла до изражаја приликом различитих сукоба, када су оне, захваљујући својој стрпљивости, способности и проницљивости, помогле својим мужевима или синовима у одређеним кризним ситуацијама. Другим ријечима, да би постигле повољно

⁶³⁵ Пјесму *Сарајевска куга* објавио је Лука Илић Ориовчанин у дјелу *Народни обичаји славонски* (Загреб 1846, 302-303). - Х. Лубен, *Народне умотворине у записима Владимира Ђоровића*, 11, 16.

⁶³⁶ Исто, 12, 15-16.

⁶³⁷ Више о томе видјети: С. Томин, *Представе о женама у српској средњовековној литератури*, Књижевност и језик LI/1-2 (Београд 2004) 67-88 (=Књигољубиве жене српског средњег века, 5-46). Највеће похвале које су изречене женама у српској средњовјековној књижевности потичу из пера Константина Филозофа и односе се на монахиње Јевгенију (кнегиња Милица) и Јефимију. – Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Приредила Гордана Јовановић, Просвета – СКЗ, Београд 1989, 86, 88. О Јевгенији и Јефимији оставио је свједочанство и Григорије Цамблак, који истиче њихову мудрост и снагу ума као врлине које су их красиле. – Григорије Цамблак, *Слово о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, у: *Књижевни рад у Србији*, Приредио Дамњан Петровић, На савремени језик превели Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Борђе Трифуновић и Дамњан Петровић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига 12, Просвета – СКЗ, Београд 1989, 120. Уколико су се женама приписивале неке врлине, средњовјековни писци најчешће су их у својим дјелима исказивали кроз изразе *мужаствена жена*, *мужеумна жена* и сл., поредећи, на тај начин, њихову храброст и њихове способности са мушкарцима, односно мушким принципима. – С. Томин, „*Мужаствена жена*“. О једном топосу српске књижевности средњег века, Међународни научни скуп *Српски језик, књижевност и уметност*, Филолошко-уметнички факултет (Крагујевац, 29-30. октобар 2010) (=Мужаствене жене српског средњег века, 7-27). Тако патријарх Данило III (Бањски, Млађи) у *Слову о Светом кнезу Лазару* за кнегињу Милицу каже да је *мужеумна*. – *Стара српска књижевност. Хрестоматија*, Приредио и превео Томислав Јовановић, Филолошки факултет Београд – Нова светлост Крагујевац 2000, 82.

разрјешење сукоба жене су се излагале ризику и свјесно жртвовале, у намјери да заштите себи блиске особе.⁶³⁸

О женама у српској средњовјековној књижевности писао је и Владимир Ћоровић, који сматра да појава жена књижевника, као и оних које су помагале писце, представља доказ да њихов положај у средњем вијеку није био тако *подређен и готово бесправан, каква га видимо у доцнија времена, после најезде источњачких освајача и њихова утицаја на наше друштвене и породичне односе*⁶³⁹.

Ћоровић је, између осталог, писао о Немањиној жени Ани, о којој нам не доноси много података, осим да је у монаштву добила име Анастасија и да се бринула о Богородичином манастиру код Куршумлије.⁶⁴⁰

Жена краља Уроша, краљица Јелена Анжујска, била је француског поријекла, која је дошла у Србију око 1250. године. Ћоровић за њу наводи да је подстицала писање и преписивање књига, затим да је даривала манастире, као и да је подигла велики број католичких цркви у Скадру, Бару, Улцињу и Котору, које су биле њене задужбине. Њена задужбина био је и православни манастир Градац на Ибру. Осим тога, забиљежено је да је краљица Јелена на свом двору имала и школу за дјевојке, а била је и прва жена у српској књижевности којој је посвећено житије (написао га је архиепископ Данило II, 1317. године). Њен помен Српска православна црква обиљежава 30. октобра.⁶⁴¹

⁶³⁸ С. Томин, *Један вид женске стратегије. Четири примера из српске књижевности средњег века*, ЛМС, Год. 179, Књ. 472, Св. 4 (Нови Сад, октобар 2003) 627-638 (=Књигољубиве жене српског средњег века, 130-147).

⁶³⁹ В. Ћоровић, *Жене и књижевност у средњовековној Србији*, Предавање ректора Београдског универзитета г. Владимира Ћоровића на књижевном вечеру *Јефимије* у Народном позоришту, Вардар 497 (1935) 1. О женама у српској средњовјековној књижевности и култури видјети и: С. Томин, *Књигољубиве жене средњег века. Прилог познавању*, Зборник радова са Научног скупа Паисиеви четенија (Пловдив 2006) (=Књигољубиве жене српског средњег века, 47-74); Иста, *Епистоларна књижевност и жене у српској средњовековној култури*, Жанрови српске књижевности, Порекло и поетика облика бр. 2 (Нови Сад 2005) 89-99 (=Књигољубиве жене српског средњег века, 75-90); Иста, *Мужаствене жене српског средњег века*.

⁶⁴⁰ В. Ћоровић, *Ана или Анастасија*, у: *Народна енциклопедија I*, 54/а. С. Томин, *Криторке српског средњег века. Прилог познавању*, ЛМС, Год. 184, Књ. 482, Св. 5 (Нови Сад, новембар 2008) 1121-1142 (=Мужаствене жене српског средњег века, 108-109).

⁶⁴¹ В. Ћоровић, *Јелена, краљица*, у: *Народна енциклопедија II*, 140/а-140/б. С. Томин, *Криторке српског средњег века. Прилог познавању* (=Мужаствене жене српског средњег века, 109-113). Више о краљици

Ђоровић истиче да су велики утицај у средњовјековној књижевности и култури имале и жена цара Душана, Јелена (касније монахиња Јелисавета), те монахиња Јефимија (кћерка кесара Војихне и удовица деспота Јована Угљеше), која се у литератури наводи као прва српска књижевница.⁶⁴² Проучавајући књижевно дјело монахиње Јефимије, Љиљана Јухас – Георгиевска сматра да је она показала не само завидан ниво књижевне културе, већ и владање одређеним жанровима, као и стилску изнијансираност. Она, такође, наводи да Јефимија никада није подлијегала само емоцијама и да је у њеним дјелима, по правилу, увијек било обухваћено више елемената – лично и космичко, реално и духовно.⁶⁴³

Ђоровић пише и о кнегињи Милицы (касније монахиња Евгенија), која је била изузетно мудра и образована жена, а у народном предању запамћена је као *веома добра царица*⁶⁴⁴. Кнегиња Милица била је позната и по својим државничким способностима и бројним дипломатским мисијама, а за њено име везује се и ктиторска дјелатност, тачније манастир Љубостиња, који је она подигла, највјероватније, 1388/89. године, гдје је и сахрањена.⁶⁴⁵

Јелени видјети и: *Јелена, краљица, монахиња, светитељка*, Тематски зборник радова посвећених краљици Јелени, Манастир Градац 2015.

⁶⁴² В. Ђоровић, *Жене и књижевност у средњовековној Србији*, Вардар календар 18 (1929) 49. Након што је господар Сера, деспот Угљеша Мрњавчевић, погинуо у Маричкој бици (1371), његова супруга Јелена се замонашила, добивши име Јефимија. Поуздано се зна да је она после Угљешине погибије отишла у Србију, на двор кнеза Лазара у Крушевцу, гдје је, по свему судећи, имала важну улогу у васпитавању Стефана Лазаревића. После Косовске битке (1389), Јефимија је била уз кнегињу Милицу, помажући јој у државничким пословима. Последње године живота она је провела у манастиру Љубостиња, гдје је, највјероватније, и сахрањена (умрла је после 1405. године). Јефимија је пред смрт примила велику схиму и промијенила име у монахиња Јевпраксија. - Љ. Јухас – Георгиевска, *Књижевно дело монахиње Јефимије*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Књига 50, Св. 1-2 (Нови Сад 2002) 62, 65.

⁶⁴³ Љ. Јухас – Георгиевска, *Књижевно дело монахиње Јефимије*, 70. У наведеном раду, Јухас – Георгиевска даје нам осврт на живот и књижевно стваралаштво монахиње Јефимије, истичући да су њена најзначајнија дјела тужбалица за рано преминулим сином Угљешом Деспотовићем, који је био сахрањен у манастиру Хиландар (дјело је настало између 1368. и 1371. године), затим *Мољење Господу Исусу Христу* (дјело је настало 1398/99. године и извезено је на завјеси, за царске двери (средњи дио иконостаса) манастира Хиландар), те *Похвала кнезу Лазару*, везена сребрном позлаћеном жицом, које је њено најбоље дјело, настало средином 1402. године. – *Исто*, 57-70. Библиографију радова о деспотици Јелени Мрњавчевић, односно монахињи Јефимији, приредила је Светлана Томин. – С. Томин, *Библиографија радова о монахињи Јефимији (око 1349-1405)*, Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе II/2, 2012 (<http://knjizenstvo.rs/magazine.php>).

⁶⁴⁴ В. Ђоровић, *Милица, кнегиња*, у: *Народна енциклопедија II*, 771/а; *Исто*, *Царица Милица*, Политика бр. 6806 (Београд 1925) 4; *Исто*, *Жене и књижевност у средњовековној Србији*, 49-50.

⁶⁴⁵ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 241-242; С. Томин, *Ктиторке српског средњег века. Прилог познавању (=Мужаствене жене српског средњег века, 129)*.

У својим радовима, Ђоровић помиње и Јелену⁶⁴⁶, жену босанског краља Дабише, деспотицу Јевдокију (кћерка Ђурђа I Балшића), те Јелену Балшић (кћерка кнеза Лазара и кнегиње Милице)⁶⁴⁷, која је подигла своју задужбину – Богородичин манастир на острву Горици (Брезовици, Бешки), у Скадарском језеру. По наруџби Јелене Балшић састављен је и један рукопис - *Горички зборник*, назван по њеној задужбини, који се данас чува у Архиву Српске академије наука и уметности (сигнатура 446). *Зборник* је, у духу исихастичке оријентације, саставио Никон Јерусалимски, који је у исти преписао три Јеленине посланице (у цјелини је сачувана само једна посланица – *Отписаније богољубно*) и своје одговоре на њих, додавши још неке текстове, односно дијелове житија – *Житије Светог Симеона* према Стефану Првовјенчаном и *Житије Светог Саве* према Доментијану и Теодосију, те неке податке из летописа. Наведени рукопис датира из 1441/42. године, има 273 листа и још увијек није објављен у цјелости.⁶⁴⁸

Ђоровић је, такође, проучавао и живот султаније Маре⁶⁴⁹, која је, по њему, била *једна од најумнијих жена свога вијека*, а писао је и о Мариној мајци, Јерини Кантакузин⁶⁵⁰ (жена деспота Ђурђа Бранковића). Већ смо поменули да је Јерина била

⁶⁴⁶ В. Ђоровић, *Јелена Груба*, у: *Народна енциклопедија II*, 141/а.

⁶⁴⁷ Јелена Балшић била је супруга Ђурђа Страцимировића Балшића, а након његове смрти, 1403. године, преузела је управљање Зетом. Други пут удала се крајем 1411. године, за босанског војводу Сандаља Хранића. О Јелени Балшић, између осталог, видјети и: С. Томин, „*Отписаније богољубно*“ *Јелене Балшић. Прилог схватању ауторског начела у средњовековној књижевности*, Научни састанак слависта у Вукове дане 30/2 (Београд 2002) 73-82 (= *Књигољубиве жене српског средњег века*, 91-108). Светлана Томин приредила је, такође, и библиографију радова о Јелени Балшић. – С. Томин, *Библиографија радова о Јелени Балшић (између 1366. и 1371-1443)*, Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе, бр. 1, 2011 (<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php>).

⁶⁴⁸ С. Томин, *Два средњовековна зборника – састав и особености. Синхронско и дијахронско изучавање врста у српској књижевности*, Филозофски факултет Нови Сад, Књига II (Нови Сад 2009) 133-144 (= *Мужаствене жене српског средњег века*, 147-169). Када је ријеч о *Горичком зборнику*, требало би напоменути да он, у ствари, представља једну врсту мале средњовековне енциклопедије, у којем се, осим преписке између Јелене Балшић и њеног духовног оца Никона Јерусалимског, налазе и списи из географије, геометрије и космографије, затим житија, монашка правила и путопис по светим мјестима. Наведени зборник значајан је и по томе што нам указује не само на књижевне склоности Јелене Балшић, већ нам, на основу разноврсности заступљених тема, омогућује и увид у образовање и културну климу тадашњег времена. – *Исто*, 164-165 (бројеви наведених страница цитирани су према књизи *Мужаствене жене српског средњег века*).

⁶⁴⁹ В. Ђоровић, *Мара, турска султанија*, у: *Народна енциклопедија II*, 671/а-671/б; С. Томин, *Личности средњег века – царица Мара Бранковић*, Настава и историја 3/II, Нова серија (Нови Сад 2004) 7-17 (= *Књигољубиве жене српског средњег века*, 109-129).

⁶⁵⁰ В. Ђоровић, *Јерина (Ирина)*, у: *Народна енциклопедија II*, 146/а. Супруга деспота Ђурђа Бранковића, Ирина (Јерина), потицала је из гласовите породице Кантакузина. Из ове породице водила је поријекло и Ана Кантакузина, супруга Владислава Херцеговића, односно снаха херцега Стефана Вукчића Косаче. – Р. Радић, *Ана Кантакузина – византијска невеста у кући Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (Београд 1997) 119-137.

једна од непопуларних личности у народним пјесмама, а разлог њене непопуларности Ђоровић је видио у великом утицају који су њени сродници имали у државним пословима. Овоме би требало додати да Ђоровић није подржавао мишљење Мила Вукчевића, који је тврдио да се фама о проклетој Јерини развијала упоредо са фамом о издајству њенога свекра Вука Бранковића.⁶⁵¹

Осим о поменутих женама, Ђоровић је писао и о Ангелини Бранковић⁶⁵², жени слијепог српског деспота Стефана Бранковића (син деспота Ђурђа Бранковића). Ангелина је рођена у Албанији, око 1440. године, у хришћанској породици Голема Аријанита Комнина, који је био господар Елбасана, у области Шкумбе. Осим што је помагала светогорске манастире, она је одржавала и везе са Русијом, бринула је о рукописном наслеђу породице Бранковић, а као њена дјелатност истиче се и црквеноумјетнички вез. Познато је да је Ангелина подигла и цркву посвећену Сретењу, у селу Крушедолу, при којој је основан женски манастир, а била је и једна од жена коју је Српска православна црква уврстила у ред светица, чији се помен обиљежава 30. јула и 10. децембра.⁶⁵³

IV.5. ХЕРЦЕГОВАЧКИ МАНАСТИРИ

Иако су неки игумани (Серафим Шолаја, Нићифор Дучић, Леонтије Нинковић, Христофер Михајловић) и прије Владимира Ђоровића писали о појединим манастирима, он је њихове радове оцијенио као дилетантске, односно *као радове половне вриједности*⁶⁵⁴. За разлику од наведених игумана, Ђоровић је детаљно писао о

⁶⁵¹ В. Ђоровић, *Мило Вукчевић, Ђурђево Јерина у традицији и науци, Вршац 1934.*, Прилози за КЈИФ 1 (Београд 1936) 181; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 243.

⁶⁵² В. Ђоровић, *Ангелина Бранковић*, у: *Народна енциклопедија I*, 56/а.

⁶⁵³ Више о томе видјети: С. Томин, *Деспотица и монахиња Ангелина Бранковић – Света мајка Ангелина*, Платонеум, Нови Сад 2009, 32 стр. (= *Мужаствене жене српског средњег века*, 170-204). О прослављању сремских Бранковића, као светитеља, свједоче њихове многобројне представе на иконама, фрескама и бакрорезима, а познато је да су Стефану, Јовану, Ђорђу (Максиму) и Ангелини састављени и култни списи – службе и пролошка житија. – *Исто*, 194 (број наведене странице цитиран је према књизи *Мужаствене жене српског средњег века*).

⁶⁵⁴ В. Ђоровић, *Српски споменици из травунске околине, Књига II, Сабрао и написао Леонтије Нинковић, игуман, Београд 1910.*, Босанска вила 1 (Сарајево 1911) 14.

манастирима, а уз сваки манастир дао је његов положај и спољашњи опис.⁶⁵⁵ У прилог томе, поменућемо податак да је Управа Српске књижевне задруге предложила да се у оквиру њених издања, за 1940. годину, објави, између осталог, и дјело Владимира Ћоровића под насловом *Наши манастири*.⁶⁵⁶ Предвиђено је да се наведено дјело публикује у склопу серије *Студије, есеји, монографије*, али оно, на жалост, није угледало свјетлост дана.⁶⁵⁷ Тек 1999. године, на основу Ћоровићевих објављених текстова о херцеговачким манастирима, Ђорђе О. Пиљевић приредио је за штампу дјело под насловом *Српски манастири у Херцеговини*⁶⁵⁸.

Као рођени Мостарац, Ћоровић је бројне своје радове посветио историји херцеговачких манастира. На основу археолошких и архивских истраживања, он је дошао до закључка да манастири на подручју Босне и Херцеговине нису старији од XIV вијека. Према Ћоровићевим ријечима, у Херцеговини је најстарији манастир Завала, док је на простору Босне најстарији манастир Добрун. За разлику од средњовјековне Србије, гдје су манастири *били права књижевна средишта*, у Босни то није био случај, узимајући у обзир политичке и вјерске прилике.⁶⁵⁹ Ћоровић наглашава да је у православним манастирима, који су оснивани на простору Босне и Херцеговине, био евидентан културни и језички утицај Рашке, са рукописима, већином, српске редакције. Он наводи да је *та књижевна традиција рашка настављена и у XV-XVI веку, поред многих незгода које су људи трпели од турских власти*⁶⁶⁰.

⁶⁵⁵ О Ћоровићевом раду који се односи на проучавање херцеговачких манастира писао је Драгиша Лапчевић, који је истакао значај оваквих студуја са културолошког аспекта. – Д. Н. Лапчевић, *По старим траговима. 2. Описи наших манастира (Владимир Ћоровић, Херцеговачки манастири. Завала.)*, Мисао XIV/99 (Београд 1924) 235-236.

⁶⁵⁶ *Гласник СКЗ ХХII/54-55* (Београд 1939) 13/6-14/а. Не зна се поуздано да ли је Ћоровићево дјело *Наши манастири* било замишљено да се објави као књига, с његовим прештампаним чланцима о херцеговачким манастирима или је требало да он напише нову књигу о српским манастирима, који су се налазили на територији гдје је живио или живи српски народ? Вјероватно је прва опција прихватљивија. – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 579.

⁶⁵⁷ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 578-579. Приједлог Управе СКЗ наишао је на осуду псеудоисторичара Светолика Гребенца, који је тврдио да Ћоровић није компетентан да пише о манастирима, јер то није његова струка, те да он није историчар, а историју пише као фељтоне. – *Гласник СКЗ ХХIII/57-58* (Београд 1940) 25/а; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 578.

⁶⁵⁸ В. Ћоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио Ђорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999.

⁶⁵⁹ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 81.

⁶⁶⁰ В. Ћоровић, *Јужна Србија у нашој култури*, 14.

Као најзначајнији манастир у Херцеговини Ћоровић помиње манастир Тврдош, који је био средиште Херцеговачке архиепископије (митрополије).⁶⁶¹ Овај манастир, као и многе наше манастире, народно предање веже још за цара Константина и царицу Јелену. Међутим, Ћоровић истиче да су му о манастиру Тврдош познати подаци који датирају тек из XVI вијека. Већина манастира, па и манастир Тврдош, били су активни учесници у борби против турске власти, а као једне од тих учесника у XVI вијеку Ћоровић помиње тврдошког епископа Висариона и патријарха Јована⁶⁶². Требињски манастир посебно се истакао за вријеме митрополита Василија Јовановића, када су се 1651. године спојиле обје херцеговачке митрополије.⁶⁶³ Манастир Тврдош срушили су Млечи, како не би послужио као утврда Турцима, а братство манастира повукло се том приликом у манастир Савина, у Херцег Нови, док је један дио монаха основао манастир Дужи. Године 1927/28. манастир Тврдош је обновљен, а Ћоровић је тада и сам учествовао у археолошким ископавањима. Дајући прецизне димензије простора и цркве, он је констатовао да је та црква сигурно једна од највећих на подручју Босне и Херцеговине. Осим тога, Ћоровић је дао и опис сачуваних дијелова украса и предмета из цркве.⁶⁶⁴

Из XVI вијека потиче и херцеговачки манастир Житомислић или Житомишљић, како га назива Владимир Ћоровић у својим радовима.⁶⁶⁵ Овај манастир је најзападнији манастир у Херцеговини, а од свог оснивања био је средиште културног живота сјеверне Херцеговине. Ћоровић сматра да је ктитор поменутог манастира био Милисав Храбрин из породице Милорадовић.⁶⁶⁶ Манастир је имао веома богату библиотеку, између осталог, око четрдесет старих рукописа од XV до XVIII вијека и шездесет турских докумената.

⁶⁶¹ В. Ћоровић, *Требиње*, у: *Народна енциклопедија* IV, 589/а.

⁶⁶² В. Ћоровић, *Јован, патријарх пећки*, у: *Народна енциклопедија* II, 151/б.

⁶⁶³ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Требињски манастир (Тврдош)*, ГЗМ у БиХ 23 (Сарајево 1911) 510; *Исти, Српски манастири у Херцеговини*, 106.

⁶⁶⁴ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 245.

⁶⁶⁵ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Манастир Житомишљић*, *Старинар* 10/11, Трећа серија (1935/36) 2-36. Иако народна традиција и калуђерска предања биљеже да је манастир Житомислић постојао и у вријеме Косовске битке, Владимир Ћоровић није пронашао поуздана свједочанства да потврди те податке. Ипак, он претпоставља да је на мјесту манастира раније била мала црква. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 248.

⁶⁶⁶ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 291.

Највећи број научних радова Ћоровић је посветио Петровом манастиру код Требиња и Павловој цркви до ње, за коју је тврдио да је била стари бенедиктински манастир, гдје је некада било сједиште Требињске епископије. На овом простору, он је у неколико наврата вршио и археолошка истраживања, о чему смо писали у једном од претходних поглавља докторске дисертације.⁶⁶⁷

Манастир Довоља⁶⁶⁸, према Ћоровићевим ријечима, потиче из XV вијека и у њему су једно вријеме (XVIII и XIX вијек) чуване мошти Св. Арсенија, док за манастир Завала он истиче да је *старија од XVI столећа; она је, уопште, најстарији одржани православни манастир у Херцеговини*⁶⁶⁹.

Од херцеговачких манастира Ћоровић још помиње и манастире Добриловина⁶⁷⁰ и Добрићево⁶⁷¹, који је, по њему, постојао у XVII вијеку, од када датира и његов живопис. Он је манастир Добрићево посјетио 1911. године и описује га као сиромашан манастир, који је, углавном, *живио* од добровољних прилога, које су прикупљали манастирски калуђери путујући по свијету, или захваљујући добротинствима појединих људи, у чему се, нарочито, истицала сарајевска породица Селаковић, чији се дарови, у три генерације, помињу у периоду од 1745-1801. године. Према Ћоровићевим подацима, манастир Добрићево страдао је први пут 1649. године, када је опљачкан од стране Турака, а обновио га је један калуђер манастира Светог Луке, из никшићке жупе, након осамдесет година (око 1730. године). Друго страдање манастира било је за вријеме херцеговачког устанка (1875-1878), а забиљежено је да је манастир био опсједнут и у периоду од 1882-1890. године. Ћоровић, такође, наводи да је манастир

⁶⁶⁷ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, Старице 2, Трећа серија (1923) штампано 1925, 70; Исти, *Ископавање у Петрову манастиру код Требиња*, ЈИЧ 3/4 (1935) 750-751; Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 466-467, 469. Ћоровић је пронашао и откопао и зидове Мирилова или Мири манастира, односно манастирску зграду. - В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, 141.

⁶⁶⁸ В. Ћоровић, *Манастир Довоља*, Гласник СНД XIII (Скопље 1933) 41-45; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, 229-235.

⁶⁶⁹ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Завала*, Старице 1, Трећа серија (1922) 211; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, 160-161. Манастир Завала живописан је за вријеме патријарха Пајсија и тај живопис био је очуван до Ћоровићевог времена. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 249.

⁶⁷⁰ В. Ћоровић, *Манастир Добриловина*, ГНЧ XLIII (Београд 1934) 164-177; Исти, *Прилог историји манастира Добриловине*, Гласник СНД XIII (Скопље 1933) 193; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, 217.

⁶⁷¹ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Добрићево*, Старице 2 (1923) 72-77; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, 185.

Добрићево задесила трагична судбина и у Великом рату, али то га није спријечило да буде једно од духовних средишта у херцеговачкој области и да оснује и одржи своју српску школу.⁶⁷²

Као најмлађи херцеговачки манастир Ћоровић наводи манастир Дужи⁶⁷³, из XVIII вијека. Он пише и о манастиру Лабостину, који би требало да буде у околини Дувна, те о манастиру Кузме и Дамјана, а помиње и манастир светог Николе у Бањи, који је био сједиште Дабарске епископије.

Да је Ћоровић, по природи, био радознао историчар потврђују подаци да се он интересовао, али и писао о мостарској црквеној општини, херцеговачким породицама и њиховом поријеклу, расељавању, грчким владикама... Да би што боље освијетлио црквену и културну историју Босне и Херцеговине, он је објавио и нека акта на турском језику.⁶⁷⁴

Осим о херцеговачким манастирима, Ћоровић је писао и о манастирима у јужној Србији (Девич, Лесново...), описујући, том приликом, рукописе, те издајући записе и натписе.⁶⁷⁵

IV.6. БОЛНИЦЕ И ШКОЛЕ

Ћоровић је сматрао да болнице и школе имају значајну улогу у развоју културе једног народа, па је и овим областима посветио неке своје радове. Он наводи да је прву болницу основао Свети Сава, у оквиру манастира Хиландар, а старање о болесницима било је повјерено игуману (касније медицинске послове преузимају љекари).⁶⁷⁶ Осим

⁶⁷² В. Ћоровић, *Манастир Добрићево*, прештампао у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 279-283.

⁶⁷³ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Дужи*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1912) 545-553.

⁶⁷⁴ В. Ћоровић, *Прилози за историју православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу*, ГЗМ у БиХ VII/LX (Сарајево 1912) 413-441; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, 252-289.

⁶⁷⁵ В. Ћоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју: Рукописи о Никољу код Бијелог Поља, Црква у Црколезу, Црква у Дубоком Потоку, Рукописи манастира Девича, Рукописи Лесновског манастира, Неколико рукописа из Босне и Херцеговине*, 77-131.

⁶⁷⁶ В. Ћоровић, *Болнице у Србији XIII и XIV века*, Лијечнички вјесник 4 (1931) 370-372.

Светог Саве, Ћоровић истиче да су болнице оснивали и помагали и краљ Милутин, цар Душан и кнез Лазар.⁶⁷⁷ Сходно томе, поменућемо да је краљ Милутин основао болницу у византијској престоници, при Продромовом манастиру у цариградској четврти Петри, у близини Влахернске палате.⁶⁷⁸ У грчким изворима ова болница називала се ксенон, односно Краљев ксенон, што би у преводу значило свратиште или дом за пријем странаца, док архиепископ Данило II Милутинову болницу назива болницом – у *самом граду Цариграду у месту званом Продрому... начини многе и дивне прекрасне палате, и постави ксенодохије тј. болнице...*⁶⁷⁹

Осим што је писао о Ресавској преписивачкој школи у Србији, Ћоровић је писао и о школама на подручју Босне и Херцеговине, гдје су оне, по његовим ријечима, веома касно основане. Ћоровић истиче да су у Босни и Херцеговини, до XIX вијека, постојале само три школе - у Сарајеву, Мостару и у оквиру манастира Дужи, мада он претпоставља да је била школа и у Зворнику.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ В. Ћоровић, *Болнице у Србији XIII и XIV века*, 371.

⁶⁷⁸ К. Лиречек, *Историја Срба I*, Превео и допунио Јован Радонић, Друго исправљено и допуњено издање, Београд 1952, 264; М. Живојиновић, *Болница краља Милутина у Цариграду*, ЗРВИ XVI (Београд 1975) 107.

⁶⁷⁹ *Животи краљева и архиепископа српских*, Написао архиепископ Данило и други, Изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 134. Имајући у виду да је Цариград 1308. године задесио пожар, те да је краљ Милутин преузео одговорност да обнови настрадали манастир Јована Продрома, он је заузврат добио дозволу да у истом манастиру оснује српску болницу и свратиште. - М. Живојиновић, *Болница краља Милутина у Цариграду*, 108. Према Даниловим подацима, краљ Милутин побринуо се и за болничко особље, те за материјално издржавање болнице, које се огледало у давању земљишних посједа, односно у добијању дажбина од изабраних села. - *Животи краљева и архиепископа српских*, 134. Ксенону је, као и Хиландару, имовинска права уступао византијски цар (у овом случају Андроник II), с обзиром на то да се радило о византијским територијама, мада је, с друге стране, краљ Милутин, за Хиландар и ксенон у Цариграду, и куповао поједина грчка села. - М. Живојиновић, *Болница краља Милутина у Цариграду*, 109-110. Имовинско стање болнице, те богата и разноврсна библиотека манастира Јована Продрома, утицали су на то да се при наведеном манастиру, још током XIV вијека, оснује јавна школа, која ће у првој четвртини XV вијека, на иницијативу византијског цара Манојла II Палеолога, прерасти у једну свеобухватнију научну установу под именом Мусион. Заузимајући Цариград 29. маја 1453. године, Турци су заузели и опустошили и манастир Јована Продрома, чиме је у њему била прекинута научна и свака друга дјелатност. Поменути манастир, крајем марта 1463. године, султан Мехмед II поконио је мајци великог везира Махмуд-паше, која је била Српкиња и остала хришћанка. – *Исто*, 113-115.

⁶⁸⁰ В. Ћоровић, *Ступе Марковић, Хрватске католичке школе и учитељи у Ливну за турске управе, Мостар 1923.*, Прилози за КЛИФ I (Београд 1926) 137-138.

V ДУБРОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

Иако проучавање дубровачке историје и књижевности није било приоритет у научно-истраживачком раду Владимира Ћоровића, не можемо заобићи његове радове који се односе на ову проблематику. Први приказ из области рагузеологије он је написао 1906. године⁶⁸¹, да би последице тога услиједили не само његови прикази и коментари који су се, углавном, односили на историје књижевности, већ и оригинални научни радови. Читајући Ћоровићеве текстове, јасно се може закључити да је он познавао књижевне појаве из поменуте области, што је често утицало на то да његови коментари о појединим ауторима и њиховим дјелима буду веома оштри, а понекад и непријатни. О томе свједочи његов приказ дјела Андре Гавриловића – *Историја српске и хрватске књижевности словенско – народнога језика*, у којем Ћоровић оспорава значај поменутог дјела (стављајући акценат на средњовјековну књижевност), али дискредитује и самог аутора, пишући о њему на један некоректан и помало увредљив начин. Међутим, поједини критичари нису му то замјерили, правдајући његове негативне коментаре младим годинама и жељом за доказивањем.⁶⁸²

У низу дјела без неке нарочите вриједности Ћоровић наводи и дјело Антуна Пехана – *Повјест хрватске књижевности за учитељске приправнике*, гдје истиче да Пехан не зна шта је историја књижевности, критикујући га, између осталог, и због тога што је превод *Хекубе* приписао Мавру Ветрановићу, умјесто Марину Држићу, затим што је Гундулићевог *Османа* сматрао *народном епопејом*, а замјерио му је и на томе што појединим дубровачким писцима није посветио подједнаку пажњу, док нека значајна имена уопште није ни поменуо.⁶⁸³

⁶⁸¹ В. Ћоровић, *Неколико дубровачкијех покладнијех пјесама из XVI вијека, За штампу приредио Петар М. Колендић, У Дубровнику, 1906.*, Срђ 5/1906, Св. 6 (Дубровник 1906) 295-297.

⁶⁸² В. Ћоровић, *Андре Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности словенско – народнога језика. С уводом: О почетку словенске писмености, Београд 1910.*, Преглед 1/1910, Св. 4 (Сарајево 1910) 233-237.

⁶⁸³ В. Ћоровић, *Повјест хрватске књижевности за учитељске приправнике, Саставио Антон Печан, Издање пето, Загреб 1910.*, СКГ XXVI/3 (Београд 1911) 223-228.

Далеко од тога да Ћоровић у многим дјелима није проналазио оно што је добро и о томе похвално писао, као што је случај са *Прегледом српске књижевности* Павла Поповића. Он је Поповићево дјело издвојио од осталих, стављајући га на прво мјесто, у односу на дотадашње историје и прегледе књижевности.⁶⁸⁴ Анализирајући дио који се односи на дубровачку књижевност, Ћоровић, као позитивно, наводи то да је Поповић одређеним реченицама карактерисао књижевне родове, узимајући, при томе, у обзир само њихову књижевну, стварну вриједност, док му, с друге стране, замјера на несразмјерности историје, али и на томе што аутор не помиње да у комедији *Дундо Мароје*, Марина Држића, *има неколико наших народних загонетака са њиховим типичним почетком*⁶⁸⁵. У прилог томе, требало би нагласити да је Ћоровић био први у науци који је примијетио присуство народних загонетки у наведеном Држићевом дјелу.

Осим што је износио своје ставове о историјама и прегледима књижевности, од којих су већина и дан данас прихваћени у науци, Ћоровић је често, без ваљаних аргумената, расправљао о појединим питањима из дубровачке књижевности, сматрајући да је, на неки начин, у праву. Он, рецимо, није био сагласан са мишљењем Петра Колендића да су у Дубровнику, у XVI вијеку, женске улоге у представама играли искључиво мушкарци, јер није видио ништа лоше у томе да улогу која је намијењена жени одигра жена, ако у истој нема нешто чега би се та жена постидјела.⁶⁸⁶

Ћоровићу није била непозната ни дубровачка драма, на што нам указује податак да је он пратио излазак из штампе једне побожне драме Мавра Ветрановића, коју је објавио Милан Решетар, а ријеч је о драми *Приказање по начину од комедије како братја продаше Јозефа*. У приказу који је написао, у часопису *Босанска вила*, Ћоровић наводи да се ово приказање ослања на латинску *Библију*, да је објављено на основу

⁶⁸⁴ В. Ћоровић, *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909.*, Преглед 1/1910, Св. 5 (Сарајево 1910) 315-321.

⁶⁸⁵ *Исто*, 320.

⁶⁸⁶ В. Ћоровић, *Неколико дубровачкијех покладнијех пјесама из XVI вијека, За штампу приредио Петар М. Колендић, У Дубровнику, 1906.*, Срђ 5/1906, Св. 6, (Дубровник 1906) 295-297.

рукописа из XVII вијека, али да је писано језиком дубровачких пјесника Шишка Менчетића, Џора Држића и Мавра Ветрановића.⁶⁸⁷

Велико интересовање Ћоровић је показао за књижевни рад два најзначајнија дубровачка писца, Марина Држића и Ивана Цива Гундулића, који су били најистакнутији представници двију епоха – ренесансе и барока. Тако је цитат из дубровачке ренесансне књижевности, односно дио првог пролога Држићеве комедије *Дундо Мароје*, послужио Ћоровићу, као примјер, да објасни због чега у нашем народу постоји убјеђење да је земља Индија несрећна земља, у којој је преовладао порок. Њега је на ово питање иницирала народна пјесма *Свеци благо дијеле*, у којој се Блажена Марија жали на несрећну земљу Индију. Ћоровић је био мишљења да је наш народ сазнао за Индију на основу популарног романа о Александру Великом, гдје се, између осталог, помиње да у тој земљи живи силан народ, који не вјерује у правог Бога. Осим тога, он, као важан податак, наводи да је у XV вијеку од великог значаја било и то да се пронађе најкраћи пут до ове далеке земље, о којој се створио читав низ различитих, често неутемељених, прича и легенди, које су стигле и до наших простора.⁶⁸⁸

Поводом обиљежавања три стотине година од Гундулићеве смрти, Ћоровић је објавио рад у којем је објаснио разлику какав је однос Дубровачка република имала према Турцима у Ветрановићевом и у Гундулићевом периоду.⁶⁸⁹ Према његовим ријечима, Дубровчани су се у Ветрановићевом периоду приклонили Турској, а не Млетачкој републици, иако су им Турци наметнули тешке финансијске обавезе, али су им дали повлаштен трговачки положај и потпуну слободу у унутрашњим пословима. Међутим, однос између Дубровачке републике и Турске почео је да се мијења послје 1592. године, када је у Риму покренута иницијатива за велики хришћански покрет против Турака, да би у Гундулићевом периоду идеја *словинства* била нарочито наглашена. Сходно томе, Ћоровић сматра да није случајно што је у најпознатијем дјелу дубровачке књижевности (Иван Гундулић – *Осман*) сва пажња посвећена побједи

⁶⁸⁷ В. Ћоровић, *Приказање како братја продаше Јозефа*, Босанска вила XXVIII/1913, Св. 3 (Сарајево 1913) 48.

⁶⁸⁸ В. Ћоровић, *Из народне књижевности (IV. О земљи Индији народних пјесам)*, ГЗМ БиХ 25/1913, Св. VII/ XII (Сарајево 1913) 359-361.

⁶⁸⁹ В. Ћоровић, *О Гундулићевој тристогодишњици*, СКГ, НС LVI/ I (Београд 1939) 32-37.

пољског краљевића Владислава над Турцима. Гундулићев *Осман* послужио је Ћоровићу да оправда и неке своје тврдње, које су биле у вези са најзначајнијим карактеристикама Дубровачке републике, а оне су се односиле на дубровачко поимање слободе, као и на тежњу дубровачке аристократије ка лијепим, позитивним, хармонским особинама, при чему је превага једне особине била искључена на рачун других особина.⁶⁹⁰

Познавање историје омогућило је Ћоровићу да да одговоре на поједина питања из домена дубровачке књижевности, а то је, нарочито, дошло до изражаја када је препознао стихове из Палмотићевог *Павлимира*, у пјесми коју је чуо за вријеме свог дјетињства у Мостару.⁶⁹¹ Ћоровић је забиљежио варијанту ове кратке пјесме, наводећи да је веома блиска оној варијанти из Крешева, а није искључио ни могућност да и једна и друга варијанта, по свему судећи, воде поријекло од истог извора. Осим тога, он је уочио да су стихови пјесме, као и ријечи, очигледно поремећени, те да има неких додатака, али да је основна пјесма иста. Пишући о поријеклу пјесме, Ћоровић претпоставља да се народ угледао на Палмотића, а не да је Палмотић посегнуо за народном пјесмом, како је то тврдио Ковачић. Своје претпоставке он је аргументовао тиме да је пјесма била прво *сликована* и да су јој трагови очувани у свим варијантама, па и у каснијем допјевању, које је попуњавало пјесму. Питање поријекла пјесме Ћоровић је препустио и музичарима, истичући да се одговор на ово питање може добити и на основу мелодије. Ћоровића је, такође, занимало како је та пјесма дошла до Крешева и Мостара, па је и на то питање настојао да одговори. Према његовим ријечима, Крешево је било старо рударско мјесто, са великом дубровачком колонијом, а Јањина на Пељешцу била је његова непосредна област. С друге стране, Мостар је био први већи центар на путу из Дубровника према унутрашњости Босне, а у њему је једно

⁶⁹⁰ В. Ћоровић, *Значај Дубровника*, Народна просвета (Београд 1924) 1-2.

⁶⁹¹ У прилог томе, поменућемо да је дубровачка ренесансна и барокна књижевност била специфична по томе што су се често дијелови неке драме издвајали из њене цјелине, те су се, као засебан дио, пјевали или рецитовали. Ти издвојени дијелови наставили су да трају и даље, често губећи сваку нит са цјелином из које су преузети, а накнадно су препознавани само од стране ријетких и врсних познавалаца историје и књижевности, какав је, уосталом, био и Ћоровић. Прије Ћоровића, стихове из Палмотићевог *Павлимира* (прва дубровачка мелодрама заснована на словенској легенди о Павлимиру, оснивачу Дубровника) препознао је А. Ковачић, у једној пјесми коју је чуо у Крешеву. – М. Арџина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 27, 29.

вријеме био и дубровачки конзул. Као херцеговачком санцаку и главном сусједу Дубровачке републике, у Мостар су, у посјету мостарском паши, често долазила дубровачка посланства, па није искључено да је мелодију и пјесму, у град на Неретви, донио неко од многобројних путника.⁶⁹²

На основу Ћоровићевог чланка „*Павлимир*“ у *Мостару*, може се закључити да су се пјесме из дубровачке барокне мелодраме пјевале и послије три вијека, не само у Дубровнику, већ и у другим градовима, а од великог значаја су и забиљежене ноте, што нам указује на озбиљност ауторовог истраживачког рада.

Прилоге о дубровачкој књижевности проналазимо и у гласовитим Ћоровићевим синтезама, као што су *Историја Југославије* и *Историја Срба (Историја српског народа)*, гдје он пише о локалној легенди о оснивању Дубровника и словенском краљевићу Павлимиру, који долази из Рима како би спасио отаџбину и извео синтезу романско – словенске културе, типичне за цијело Приморје. И у овим синтезама Ћоровић нам указује на однос Дубровчана према слободи, а није изоставио ни *словинство*, као веома значајан фактор, наводећи, при томе, како су га и на који начин, у својим дјелима, доживљавали и пропагирани дубровачки писци. Веома често он је своје тврдње поткрепљивао и добро одабраним стиховима. Такође, Ћоровић је велики значај дао утицају италијанске књижевности на дубровачке писце, али осим тога утицаја не би се смјели занемарити ни утицаји народне књижевности. Аутор је посветио пажњу и најзначајнијим представницима појединих жанрова (Марин Држић, Иван Гундулић, Циво Бунјић, Џоно Палмотић), не анализирајући детаљно њихово књижевно и драмско стваралаштво, а помиње и лирску љубавну поезију, која је, према његовим ријечима, *сувише китњаста и намештена и мало оригинална*.⁶⁹³

С друге стране, Ћоровић је уопштено закључио да се у Дубровнику, од XV вијека, развијала књижевност, најприје на латинском, а послије на народном језику, не улазећи дубље у анализу да је у дубровачкој књижевности постојало преплитање

⁶⁹² В. Ћоровић, „*Павлимир*“ у *Мостару*, Венац, Књ. VII, Св. 3 (Београд 1921) 201-204; М. Арџина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 31-32.

⁶⁹³ В. Ћоровић, *Историја Југославије*, 326-330.

хуманистичког и ренесансног језичког израза.⁶⁹⁴ Према мишљењу Мирјане Арежине, Ћоровић није схватао ни поезију петраркистичке поезије, а није био прецизан ни приликом оцјењивања комедиографског рада Марина Држића, нарочито када је употребио термин вулгаран, за који она сматра да је преоштар за Држића и његов хумор.⁶⁹⁵

Као што смо већ поменули, о дубровачкој књижевности Ћоровић је писао и у *Историји Срба (Историја српског народа)*⁶⁹⁶, али ни у овој синтези он се није упустио у дубље расправе о појединим питањима. Уосталом, то му и није био циљ, ако имамо у виду крајњу намјеру, односно сврху синтетичких дјела, која се, у овом случају, огледала у томе да нам аутор, на крајње јасан и једноставан начин, да једну општу слику о Дубровачкој републици, њеној историји, књижевности и умјетности.

Ћоровићево интересовање за дубровачку књижевност огледало се и у његовој сарадњи са бројним рагузеолозима, прије свега са Петром Колендићем, о чему нам свједочи њихова кореспонденција. На основу ове, али и других сарадњи, он је имао привилегију да међу првима дође до значајних информација, које су му помогле да што боље разумије књижевност и историју Дубровачке републике.

⁶⁹⁴ Дубровачку књижевност карактерисао је дуализам, који се огледао у томе да су се још у првим генерацијама писаца издвојили они писци који су припадали хуманизму, док су на другој страни били они чија су дјела била дио ренесансног стваралаштва. Представници хуманизма писали су своја дјела, углавном, на грчком и латинском језику, док су дјела представника ренесансе настајала на народном језику. – З. Бојовић, *Историја дубровачке књижевности*, СКЗ, Београд 2014, 22-23.

⁶⁹⁵ М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 37.

⁶⁹⁶ Више о томе видјети у поглављу *Дубровачка република*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа II*, 249-260.

VI СТАРИЈА И НОВИЈА КЊИЖЕВНОСТ У ДЈЕЛИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

VI.1. ОСВРТ НА РАДОВЕ ИЗ СТАРИЈЕ И НОВИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Имајући у виду научно дјело Владимира Ћоровића, да се закључити да је он велики број својих радова посветио новијој књижевности. Иако се Ћоровић првенствено бавио проучавањем српске књижевности, он је пратио и муслиманску литерарну традицију, али и хрватска књижевна збивања. Као бечки студент, а касније и научни радник у Земаљском музеју у Сарајеву, те један од уредника часописа *Књижевни југ*, Ћоровић је био у могућности да прати хрватска књижевна збивања, о којима је повремено и писао, бирајући претежно теме, књиге и писце који су били погодни за афирмацију националног и књижевног јединства. Осим тога, требало би поменути и његове радове о Силвију Страхимиру Крањчевићу, те чланке о преводима српских писаца у Хрватској, о чему је Ћоровић писао у *Књижевном југу*.⁶⁹⁷

Ћоровићев рад на пољу новије књижевности одликовао се тиме што се он залагао за духовно и књижевно јединство свих националних и етничких заједница на Словенском југу, инсистирајући на идеалним омјерима и односима тих цјелина, а не да једна књижевност има супремацију над другом или да се једна књижевност представља под именом друге.⁶⁹⁸ У прилог томе, он је у једном раду из 1906. године критиковао Јована Грчића што је неке хрватске књижевнике (Иван Мажуранић, Станко Враз, Иван Трнски) представио као српске писце, што је, по њему, било за сваку осуду, истичући да су се такве грешке појављивале и у српским, али и у хрватским уџбеницима.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ В. Ћоровић, *Крањчевић и руска књижевност*, Хрватска њива 44 (Загреб 1918) 750-757; Исти, *Крањчевићев интерес за народни језик*, *Књижевни југ* II/9 (Загреб 1918) 331-336; Исти, *Српски писци код Хрвата*, *Књижевни југ* I/2 (Загреб 1918) 82-84.

⁶⁹⁸ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 29; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 167; Исти, *Мостарски књижевни круг, Владимир Ћоровић*, 331-332. Без обзира да ли су се историчари и књижевни критичари слагали са Ћоровићевим ставовима о појединим питањима, њему се не може оспорити заслуга што је многобројне податке, чињенице и грађу, како из историје тако и из књижевности, учинио доступним и ставио на располагање не само садашњим, него и будућим генерацијама истраживача.

⁶⁹⁹ В. Ћоровић, *Штиво уз историју српске књижевности*, Прикупио Јован Грчић, Пријеглед Мале библиотеке II (Мостар 1906) 103.

Проучавајући књижевност на нашим просторима, Ћоровић је написао бројне чланке, приказе и осврте на многе књиге, историје и прегледе књижевности, у којима су се, под различитим именима, представљале књижевности које су биле писане на српскохрватском језику. Битно је нагласити да су ти прикази често били доста критични, гдје је он, прије свега, инсистирао на тачности чињеница и података, али и на томе како су други аутори, у својим дјелима, представили српску књижевност. Као примјер, поменућемо једну Ћоровићеву полемику са Матијом Мурком, поводом објављивања његове књиге *Историја стари(ји)х јужнословенских књижевности*.⁷⁰⁰ Наведени преглед књижевности Ћоровић је оцијенио као дилетантско дјело, које, по њему, *није успело да даде нити потпун приказ целе материје*⁷⁰¹. Мана Мурковог рада била је и у томе што је он на неадекватан и малициозан начин тумачио српску литерарну традицију, али и непотпуна библиографија, што је за научни рад недопустиво. С друге стране, предност Мурковог прегледа књижевности, према Ћоровићевим ријечима, је у томе што је то била најобимнија историја књижевности, али и због тога што је аутор одбацио биографско-библиографски метод, који је застарио.⁷⁰²

Осим негативне критике коју је упутио на рачун Муркова дјела, Ћоровић је доста критично писао и о другим књигама те врсте, као што су *Историја српске и*

⁷⁰⁰ Књига Матије Мурка објављена је на њемачком језику у Лајпцигу, 1908. године, под насловом *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*, а Ћоровић је први пут написао приказ овог дјела у *Српском књижевном гласнику*, 1909. године. – В. Ћоровић, *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, von Dr. M. Murko, Leipzig 1908.*, СКГ XXII/1 (Београд 1909) 51-57. У овом приказу, Ћоровић је аутору наведеног дјела упутио оштру критику, али на молбу Ватрослава Јагића он је тај приказ, у нешто блажој и измијењеној верзији, касније објавио у часопису *Архив за словенску филологију*. – В. Ћоровић, *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, von Dr. M. Murko, Leipzig 1908.*, *Archiv für slavische Philologie* XXXII/1-2 (Berlin 1911) 275-281. Међутим, Матија Мурко није био задовољан ни овом умјереном критиком, па је Ћоровићу одговорио *једним ниским памфлетом*, на шта је он (Ћоровић) реаговао у једном опширном чланку под насловом *Посланица г. Матије Мурке. Поводом моје оцјене на његову Хисторију старих југославенских књижевности*. – В. Ћоровић, *Посланица г. Матије Мурке. Поводом моје оцјене на његову Хисторију старих југославенских књижевности*, Преглед 7/8 (Сарајево 1910/11) 702-713 (!=502-513). Да се примети да је Ћоровић синтагму *südslavischen Literaturen* превео као *југославенских књижевности*, мада би данас било прихватљивије да се помену та синтагма преведе као *јужнословенских књижевности*, због тога што је у Мурковом дјелу ријеч о старој књижевности, која је одређена заједничким особинама код свих Јужних Словена. – С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 31 (нап. бр. 3).

⁷⁰¹ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности I*, Просветни гласник 3-4 (1922) 214.

⁷⁰² В. Ћоровић, *Посланица г. Матије Мурке. Поводом моје оцјене на његову Хисторију старих југославенских књижевности*, Преглед 7/8 (Сарајево 1910/11) 702-713 (!=502-513).

хрватске књижевности словенског народног језика⁷⁰³, *Повијест хрватске књижевности за учитељске приправнике*⁷⁰⁴, *Историја српске и хрватске књижевности усменог постања*⁷⁰⁵, за које наводи да су то дјела која немају никакву вриједност, те да су њихови аутори сувишне личности у нашој науци.

Међутим, о ауторима који су били угледни научни радници Ђоровић је писао са више уважавања, мада је и за њихова дјела знао да упути понеку примједбу.⁷⁰⁶

Пишући радове који су се односили на старију и новију књижевност, Ђоровић је велику пажњу, не без разлога, посветио Лукијану Мушицком, Доситеју Обрадовићу, Вуку Стефановићу Карацићу, проти Матији (Матеји) Ненадовићу, Петру II Петровићу Његошу, Бранку Радичевићу, Јовану Јовановићу Змају, Ђури Јакшићу, Војиславу Илићу...

Познато је да је тема Ђоровићеве докторске тезе била везана за живот и дјело Лукијана Мушицког, о чему смо већ писали у првом поглављу докторске дисертације (*Биографија Владимира Ђоровића*).⁷⁰⁷ У поменутој дисертацији, Ђоровић нам доноси биографске податке о Мушицком, указује на књижевне околности у којима је он дјеловао, анализира његово дјело и даје коначан домет тога дјела, те значај Лукијана Мушицког за српску књижевност. Ђоровић је код Мушицког препознао двије наглашене особине – српство и просвјетитељство, односно особине које су, по њему, обиљежиле Лукијанов књижевни и црквени рад. Иако је Мушицки био лични пријатељ Вука Стефановића Карацића, који га је подстицао да прихвати нове књижевне идеје, он, према Ђоровићевим ријечима, није могао да *види значај дана, у којима живи* и да у

⁷⁰³ В. Ђоровић, *Андра Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности словенског народног језика. С уводом: О почетку словенске писмености, Београд 1910.*, Преглед 4 (Сарајево 1910) 233-237.

⁷⁰⁴ В. Ђоровић, *Повијест хрватске књижевности за учитељске приправнике, Саставио Antun Rečan, Издање пето, Загреб 1910.*, СКГ XXVI/3 (Београд 1911) 223-228.

⁷⁰⁵ В. Ђоровић, *Андра Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности усменог постања, Београд 1912.*, СКГ XXIX/7 (Београд 1912) 537-544.

⁷⁰⁶ В. Ђоровић, *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909.*, Преглед 5 (Сарајево 1910) 315-321; В. Ђоровић, *Dr. Gerhard Gasemann, Die serbokroatische Literatur*, СКГ, НС XXXII/1 (Београд 1931) 61-63.

⁷⁰⁷ Као што смо већ поменули, Ђоровић је докторску дисертацију одбранио у Бечу 1908. године, а објавио ју је у осам наставака, у *Летопису Матице српске*, 1911. године. - В. Ђоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, ЛМС, Књ. 276-284 (Нови Сад 1911), Књ. 276, Св. 4, 1-33; Књ. 277, Св. 5, 25-49; Књ. 278, Св. 6, 18-43; Књ. 279, Св. 7, 27-48; Књ. 280, Св. 8, 30-57; Књ. 281, Св. 9, 33-57; Књ. 282, Св. 10, 28-53; Књ. 283-284, св. 11-12, 25-47.

одлучном часу буде свој, али, без обзира на то, Мушицки уноси у славеносрпску поезију, која је дотле била без правца и циља, елементе једне нове поезије⁷⁰⁸. Дајући коначну оцјену о Лукијану Мушицком и његовом дјелу, Ћоровић му замјера да је он био неоригиналан и подражавалачки пјесник, те да је примљено и научено у његовој поезији надвладало аутентичне пјесничке пориве, али да то, ипак, не би требало схватити трагично, јер је такво стање у књижевности, и код нас и у свијету, довело до јаке реакције и трасирања нових путева.⁷⁰⁹ У данашње вријеме, научници су сагласни да је Ћоровићева монографија о Лукијану Мушицком једини цјеловит и потпун оглед о овом српском пјеснику, ако се има у виду да је прије Ћоровића о Мушицком писано мало и недовољно, а послије њега још мање и недовољније. Позитивне оцјене књижевни критичари изнијели су и на рачун Ћоровићевог методолошког поступка у наведеној тези, који је у себи објединио историјско-филолошки, биографски и критичко-естетички приступ. С друге стране, замјерили су му што је на неким мјестима, у доношењу закључака, био превише критичан, а понекад и неодмјерен, правдајући то његовим младим годинама и жељом и потребом за посебношћу и ексклузивношћу.⁷¹⁰

У једном чланку из 1911. године, Ћоровић пише о књижевном значају Доситеја Обрадовића, наводећи како је он удахнуо живот замрлој књижевности XVIII вијека, која се до његове појаве свела на неколико дјела религиозног и обредног значаја. Он истиче да је Доситеј Обрадовић био *носилац рационалистичких идеја међу Србима* и да *први код нас, у то доба, прима западну културу* (што подразумијева и народни језик), те је, самим тим, био и *творац новије књижевности у Срба и праве књижевности у*

⁷⁰⁸ В. Ћоровић, *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, Књ. 280, Св. 8, 57; Књ. 283, Св. 11-12, 36.

⁷⁰⁹ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 102; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 221.

⁷¹⁰ S. Leovac, *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*, 60-62; Г. Максимовић, *Докторска теза Владимира Ћоровића о Лукијану Мушицком*, 220, 231.

нас⁷¹¹. Исте године (1911), Ћоровић је објавио и један приказ који говори о Доситејевој биографији.⁷¹²

О животу Вука Стефановића Караџића Ћоровић није написао ниједну обимнију студију, али је о њему писао у пар наврата, укључујући ту и приказе дјела других аутора, који су се бавили проучавањем Вуковог лика и дјела.⁷¹³ Иначе, Ћоровић је најдетаљније писао о Вуку као историчару, при чему се мисли на Вукову устаничку прозу, у којој је он оставио драгоцјено књижевно и историјско свједочење о првим годинама Првог српског устанка. Иако су ти Вукови радови имали мемоарски карактер, па, сходно томе, нису могли бити апсолутно тачни и поуздани, Ћоровић није оспоравао њихову изворну вриједност, истичући да се без текстова Вука Караџића и проте Матије Ненадовића историја Првог српског устанка *никад не би могла дати живо, интимно, непосредно и са правом хисторијском динамиком.*⁷¹⁴

Повод да Ћоровић напише књижевно-историјску студију о Проти Матији (Матеји) Ненадовићу били су Протини *Мемоари*, који су представљали једну изврсну вуковску прозу. У овој, и данас незаобилазној, студији, Ћоровић се више бавио ваљевском породицом Ненадовић и њеном улогом у догађајима око Првог српског устанка, чему је посветио два поглавља, али није заборавио ни *Мемоаре*, којима је дао ласкаву оцјену, замјерајући Јовану Скерлићу што за Матију Ненадовића није имао разумијевања у својој *Историји нове српске књижевности*.⁷¹⁵ Занимљив је податак да је у Ћоровићевој заоставштини Јеремија Д. Митровић открио повећи корпус исписа,

⁷¹¹ В. Ћоровић, *Књижевни значај Доситеја Обрадовића*, Просвјета 4 (Сарајево 1911) 51, 53. Доситеј Обрадовић био је први ранији српски писац који је превођен и читан и код сусједних народа. Он је утицао на хрватски и бугарски национално-књижевни препород, а имао је одјека и код Румуна. - С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 104; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 222.

⁷¹² В. Ћоровић, *Мали ђакон. Приповетка из живота Доситеја Обрадовића, Од Душана Бурића, Нови Сад 1911.*, Босанска вила 6 (Сарајево 1911) 93-94.

⁷¹³ В. Ћоровић, *Данило А. Живаљевић, Вук Стеф. Караџић и законодавство о порезу у Србији 1861-1863.*, ЛМС ССLVII/5 (Нови Сад 1909) 79-81; Исти, *Како је Вук преводио са црквено-словенскога сложене ријечи у Новом Завету*, СКГ XXIV/12 (Београд 1910) 954-955; Исти, *Вуково знање њемачког језика*, Бранково коло 51 (Сремски Карловци 1911) 827-830; Исти, *Ватрослав Јагић. О Јагићевој студији о Вуку Караџићу*, СКГ, НС X/1 (Београд 1923) 29-40; 2, 113-123; 3, 212-222; Исти, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Написао Љуб. Стојановић, Београд – Земун 1924.*, Јужнословенски филолог IV (Београд 1924) 205-213; Исти, *Вук Караџић*, Јавност 45 (1937) 833-855; Исти, *Вук Караџић*, Студентске новине 58 (1937-38) 1-2; Исти, *Вук о Хаџи Рувиму*, Просвета 10-12 (1937) 653-656 и Календар Просвета (1938) 18-21.

⁷¹⁴ В. Ћоровић, *Вук као историчар*, СКГ, НС LII/5 (Београд 1937) 373-383. Чланак под истим насловом, али у скраћеној верзији, објављен је исте године и у листу *Политика* (бр. 10.579, 1-2).

⁷¹⁵ В. Ћоровић, *Прота Матеј Ненадовић. Живот и рад, Целокупна дела*, Народна просвета, Београд [1928] стр. VII-LXIV.

који нису писани Ђоровићевом руком, а односе се на архивску грађу о Проти Матеји Ненадовићу. Сматра се да се ова архивска грађа није случајно нашла у Ђоровићевој заоставштини, али није познато чему је она требало да послужи?⁷¹⁶

Један дио својих радова Ђоровић је посветио животу и дјелу црногорског владике Петра II Петровића Његоша, а неки од тих радова имали су више историјски него књижевни карактер.⁷¹⁷ Иако Ђоровић није детаљно проучавао лик и дјело Петра II Петровића, као што се, рецимо, интересовао за живот и дјело Светог Саве и Доментијана, занимљиво је поменути да он у једном раду из 1922. године истиче како, на том мјесту, први пут објављује најстарије од свих, до тада, познатих Његошевих писама.⁷¹⁸ Ђоровић је то писмо, по свему судећи, пронашао, 1911. године, када је боравио у манастиру Савина у Боки Которској, гдје је проучавао изворе и архивску грађу.⁷¹⁹ Најозбиљнији Ђоровићев рад о Његошу односи се на десетерац у његовом дјелу, гдје он истиче како је Његошев стил дјелотворнији од народног.⁷²⁰ Другим ријечима, Ђоровић је настојао да укаже како је Његошев десетерац у поетском смислу знатно живљи и узбудљивији од народног десетерца, али према мишљењу неких критичара аутор је занемарио поетску магију Његошевог пјевања, затим риму, асонанцију и алитерацију, које су, на неки начин, неизоставни елементи у сагледавању посебности Његошевог десетерца.⁷²¹ Када је ријеч о Петру II Петровићу Његошу,

⁷¹⁶ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 353 (под бројем 4). У горе наведеном корпусу исписа, највећи број докумената односи се на живот и дјеловање Проте Матије Ненадовића од 1790. до 1852. године. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 346.

⁷¹⁷ В. Ђоровић, *Горски Вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Шесто издање с коментаром Милана Решетара, Издање С. Б. Цвијановића, У Београду, 1912.*, ЛМС ССХСI/1 (Нови Сад 1913) 89-98; Исти, *Два нова издања Горског вијенца*, ЛМС ССХСIV/1 (Нови Сад 1913) 88-89; Исти, *Хајнрих Штиглиц код Његоша (1839.)*, СКГ, НС XVI/7 (Београд 1925) 503-510; Исти, *Петар II Петровић-Његош у Боки 1833. године*, Политика бр. 9162 (Београд 1933) 1-2; Исти, *Његош на почетку своје владе*, Политика бр. 9226 (Београд 1934) 13 и Време бр. 4322 (Београд 1934) 2; Исти, *Писма Петра II Петровића Његоша у редакцији Душана В. Вуксана, Књига прва, Београд 1940.*, СКГ, НС LXI/5 (Београд 1940) 461-463.

⁷¹⁸ В. Ђоровић, *Његошево писмо савињском архимандриту Макарију Грушићу*, Прилози за КЛИФ I (Београд 1922) 34. Наведено писмо датира од 6. децембра 1830. године.

⁷¹⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 260.

⁷²⁰ В. Ђоровић, *Његошев десетерац*, Мисао XIX/5-6 (Београд 1925) 1371-1379.

⁷²¹ В. Ђурић, *Звучне мађије Његошевог десетерца*, у: *Говор поезије I*, Београд 1966, 223; S. Leovacs, *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*, 63.

требало би нагласити да је Ћоровић у својим радовима погрешно наводио његову годину рођења, истичући да је Његош рођен 1811., а не 1813. године.⁷²²

Пишући о Бранку Радичевићу и Јовану Јовановићу Змају, Ћоровић каже да је Радичевић био један од *најограниченијих лиричара, који немају више од два појма и два предмета о којима пјевају*⁷²³, док за Змаја наводи да *није више оно, што је прије био, ни физички ни морално*⁷²⁴, али *још има душе и срца, још није клонуо*, па ако га и спустимо за један степен ниже, он ће ипак остати велик и заслужан⁷²⁵. Проучавајући пјесничко стваралаштво Јована Јовановића Змаја, Ћоровић је у основи подржавао мишљење Љубомира Недића, који је сматрао да је иза Змаја, као трајно добро књижевности, остало само неколико десетина (од неколико стотина) пјесама, што је мало, ако имамо у виду његов цјелокупни пјеснички рад. Ови разлози навели су Ћоровића и Недића на тврдњу да је у Змају стихотворац потискивао пјесника, а виртуоз умјетника.⁷²⁶ Што се тиче књижевног стваралаштва Ђуре Јакшића, Ћоровић је и око тога сагласан са Недићем, који је сматрао да је Јакшић био *песник од вредности*, те да је *као пјеснички темперамент снажнији од Змаја*⁷²⁷. У другом раду, Ћоровић за Јакшића каже да је био *силан и изразит*⁷²⁸ пјесник, *оригиналне и одређене индивидуалности*⁷²⁹.

За књижевно стваралаштво Војислава Илића Ћоровић се заинтересовао још док је био студент славистике у Бечу, када је о овом пјеснику написао и једну студију, која је објављена 1906. године.⁷³⁰ Он не спори да је појава Војислава Илића означила

⁷²² В. Ћоровић, *Стогодишњица Његошевог рођења*, Народ 145 (Мостар 1911) 1; Исти, *Горски Вијенац владице црногорскога Петра Петровића Његоша*, Шесто издање с коментаром Милана Решетара, Издање С. Б. Цвијановића, У Београду, 1912., ЛМС ССХСI/1 (Нови Сад 1913) 89-98; Исти, *Два нова издања Горског вијенца*, ЛМС ССХСIV/1 (Нови Сад 1913) 88-89. Наведену годину (1811) Његошевог рођења, осим Ћоровића, истицали су и Јаша М. Продановић, Андра Гавриловић, Павле Поповић и многи други. С друге стране, Љубица Кланчић наглашава да до сада није пронађен ни један документ на основу кога би се могао утврдити дан, мјесец и година Његошевог рођења, иако и она сама заступа општеприхваћену тезу у науци да је Његош рођен 1. новембра 1813. године. – Љ. Кланчић, *Шест прилога о Његошу. I. Око датума Његошевог рођења*, Књижевност XXXVII/7-8 (Београд 1963) 160-163.

⁷²³ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, Пријеглед Мале библиотеке III (Мостар 1906) 198.

⁷²⁴ В. Ћоровић, *О Змајевој седамдесетогодишњици*, Пријеглед Мале библиотеке XXIV (Мостар 1903) 371.

⁷²⁵ Исто, 372.

⁷²⁶ *Љубомир Недић, Целокупна дела*, Књига друга, За штампу приредили Владимир Ћоровић и Боривоје Недић, Београд 1937, XXII.

⁷²⁷ Исто, XXVII.

⁷²⁸ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, 207.

⁷²⁹ Исто, 162.

⁷³⁰ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, Пријеглед Мале библиотеке III (Мостар 1906) 158-207.

прекретницу у развоју новије српске поезије, те да је Илић, према тадашњој општој оцјени, постао као нека *мјерна јединица за све пјесничке таленте прије, а и послје њега*⁷³¹. Ћоровић, такође, наводи да је Илић био писац који је у српску књижевност унио један нови умјетнички смисао и једно ново пјесничко схватање, те да је створио неколико пјесама трајне љепоте, али, исто тако, указује да се он *није развио самостално*, да није био *велик и замашан као један Његуш*, није био *силан и изразит као Ђура*, није био *популаран и омиљен као Змај*, али *свакако ни мало мањи и ни мало срећнији од Бранка*⁷³². За разлику од других критичара, који су елегички тон Илићеве поезије налазили у његовој природи, васпитању и животним проблемима, Ћоровић је истицао да је Илић *пјевао под утјецајем суморних, очајних, резигнираних пјесама, највише Пушкинових*⁷³³.

Осим о поменутиим пјесницима, Ћоровић је писао и о Алекси Шантићу, Милутину Бојићу и Милошу Видаковићу. Нема сумње да је он највише радова посветио Алекси Шантићу, који је, поред Светозара Ћоровића, био главни организатор мостарског културног живота.⁷³⁴ Први озбиљнији рад о Алекси Шантићу Ћоровић је написао 1918. године, а послје тога услиједили су радови у којима је он дао осврт на Шантићеве књижевне почетке и његове узоре, затим на његову улогу у мостарском књижевном покрету, а писао је и о Шантићевом схватању књижевности, што је од великог значаја, ако имамо у виду да се он (Шантић) није бавио књижевном критиком, те, самим тим, није могао ни оставити трагове о својим поетичким схватањима.⁷³⁵

Када је ријеч о Алекси Шантићу, на овом мјесту поменућемо и његова писма која је он писао Владимиру Ћоровићу, у периоду од 1907. до 1923. године. Поменута писма, којих је сачувано шездесетак, пронађена су у Ћоровићевој заоставштини, а

⁷³¹ В. Ћоровић, *Војислав Илић*, 158.

⁷³² *Исто*, 162, 206-207; Б. Милановић, *О неколиким књижевним увидима Владимира Ћоровића*, 172.

⁷³³ В. Ћоровић, *Још гдјекоја о Војиславу*, Бранково коло 14 (Сремски Карловци 1907) 410.

⁷³⁴ У првом поглављу докторске дисертације, поменули смо да је Алекса Шантић био у родбинским везама са породицом Ћоровић, односно његова рођена сестра Перса била је удата за Светозара Ћоровића.

⁷³⁵ В. Ћоровић, *Алекса Шантић, Песме*, Књижевни југ [Загреб 1918] 5-12; Исти, *Алекса Шантић*, Политика бр. 4323 (1920) 1-2; Исти, *Алекса Шантић и критика*, СКГ, НС XI/4 (Београд 1924) 283-290; Исти, *Алекса Шантић и новији књижевни покрет у Мостару*, Мисао XIV/4 (Београд 1924) 241-288 и Политика бр. 5606 (Београд 1924) 3-4; Исти, *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио и предговор написао Др Владимир Ћоровић, Књига трећа, Београд 1932, XLX-LXIII; Исти, *Алекса Шантић и мостарске Гусле*, Политика бр. 9275 (Београд 1934) 1; Исти, *Алекса Шантић о новијим нашим писцима*, СКГ, НС XLI/5 (Београд 1934) 341-344.

објавио их је, додуше, не сва, Ненад Љубинковић.⁷³⁶ Овоме би требало додати да је неке одломке из Шантићевих писама, у два наврата, публикувао и сам Ћоровић.⁷³⁷ Читајући Шантићева писма, да се закључити да се пјесник није либио да од Ћоровића, с времена на вријеме, затражи неки савјет или интервенцију, не само када је у питању био језик и граматика, већ и онда када је вршио одабир пјесама за самосталне збирке. Као примјер, поменућемо дио једног његовог писма упућеног Владимиру Ћоровићу, које је датирано 31. јануара (13. фебруара) 1911. године:

Dragi Vlado,

poslao sam ti po Svetozaru pjesme, koje si bezbeli i primio. Molim te pročitaj ih pažljivo pa sve što ti se u kojoj pjesmi nedopane naznači olovkom.

Naročito te molim obrati pažnju na jezik i gramatiku, da ne bi štogod naopako rečeno bilo. Još je ostala sila jedna pjesama, no trebala bi velika kubura za popravljjanje pogrešaka, pa sam ih se manuо. Ja sam te poslate ti pjesme pregledao i pročitao sa svojim stalnim kritičarem – sa Persom. Njojzi su se veoma dopale i veli da mogu uporedo stati i sa Dučićevim i Rakićevim pjesmama. No ja hoću da ih i ti, kao biva hodža na glasu, pročitaš i ako ti se koja ne dopane da mi javiš. Molim te svakako ih pročitaj dok je Svetozar tu, da mi ih po njemu možeš povratiti, jer je vrijeme da ih šaljem zadruzi...

Pozdrav Svetku, tebi, Jeleni i bebi,

*Tvoj Aleksa.*⁷³⁸

О Милутину Бојићу Ћоровић је прво написао један рад (некролог), 1919. године, који је наредне године (1920) уврштен у књигу *Покрети и дела*, а осам година послје тога (1927) написао је предговор за његове пјесме и драме. У првој фази свог књижевног стваралаштва, Бојић је, према Ћоровићевим ријечима, био склон

⁷³⁶ N. Ljubinković, *Nepoznata Šantićeva pisma. I. Šantićeva pisma Vladimiru Ćoroviću. II. Šantićeva pisma Jeleni Škerlić – Ćorović*, Putevi 6 (Banja Luka 1968) 559-593. Поштујући Шантићеву интиму, Ненад Љубинковић одлучио је да не публикује сва његова писма, која су била упућена Владимиру Ћоровићу.

⁷³⁷ В. Ћоровић, *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио и предговор написао Др Владимир Ћоровић, Књига трећа, Београд 1932; Исти, *Алекса Шантић о новијим нашим писцима*, СКГ, НС XLI/5 (Београд 1934) 341-344.

⁷³⁸ N. Ljubinković, *Nepoznata Šantićeva pisma. I. Šantićeva pisma Vladimiru Ćoroviću. II. Šantićeva pisma Jeleni Škerlić – Ćorović*, 568.

претјеривању, али и поред тога он је био најизразитији представник нове, младе генерације, који су у нашу поезију уносили један тон чулности и расипничке младости⁷³⁹. Међутим, у каснијим Бојићевим радовима Ћоровић је уочио једно поимање мере, без којег нема не само велика писца, него ни велика дела уопште и закључио да је тада, иза Бојића, остало неколико пјесама од апсолутне вредности, које би могле да уђу у најбоље антологије новије српске лирике⁷⁴⁰. У раду из 1927. године, Ћоровић наводи да је Бојић, којим случајем, још поживио, вријеме би му тек донијело потребно смиривање и праву меру⁷⁴¹.

На сличан начин, Ћоровић је написао и приказ збирке пјесама *Царски сонети*, Милоша Видаковића, који је био припадник младобосанске књижевне генерације, гдје је аутору замјерио што није давао много више од декорисања слике чије је потезе већ донела народна песма⁷⁴². Овакав Ћоровићев став био је само наставак његовог односа према еуфоричној ратној књижевности, која се појавила послије Балканских ратова, на шта нам је указао у још једном од својих приказа.⁷⁴³

Проучавајући српску прозу, Ћоровић је неколико радова посветио и Петру Кочићу, који је био један од кључних приповједача златног доба модерне српске књижевности.⁷⁴⁴ Кочић је, по њему, био слика здравља, снаге, пркоса, нечег што је опомињало на крпке борове из бескрајних крајишких планина⁷⁴⁵.

⁷³⁹ В. Ћоровић, *Милутин Бојић*, Књижевни југ I/1 (Загреб 1918) 28.

⁷⁴⁰ Исто, 32.

⁷⁴¹ В. Ћоровић, *Милутин Бојић, Песме и драме*, СКЗ, Београд 1927, XIII.

⁷⁴² В. Ћоровић, *Милош Видаковић*, СКГ, НС VIII/4 (Београд 1923) 273.

⁷⁴³ В. Ћоровић, *Војислав Ј. Илић Млађи, Крвави цветови, Београд 1914.*, Босанска вила 1/6 (Сарајево 1914) 77-78.

⁷⁴⁴ В. Ћоровић, *Јазавац пред судом у Зори*, СКГ XXIV/2 (Београд 1910) 118-123; *Исти, Кочићеви Цвика и Дурута*, Јавност 41 (1936) 882-883.

⁷⁴⁵ В. Ћоровић, *Петар Кочић. Споменица Петра Кочића*, Београд 1928, XII. У рукописној заоставштини Владимира Ћоровића пронађена су и два фолклорна записа Петра Кочића, за које се не може поуздано рећи како су ту доспјели. Претпоставља се да је поменуте записе Ћоровић добио од породице Кочић, у вријеме када је припремано издање сабраних дјела Петра Кочића, у оквиру едиције *Српски писци*. Први фолклорни запис односи се на варијантни текст народног славског богослужења – *ваславу*, коју изговарају или „читају“ народни паметари или изабрани свештеници из народа, док се други запис односи на текст лирске пјесме, која говори о грешној жељи брата да обљуби сестру. Кочић је записе „начинио“ у Змијању 2. септембра 1909. године, а казивач (пјевач) је, у оба случаја, био сељак Миле Попадић Кочић, из села Раткова „у котару кључком“. – Х. Лубен (!=Н. Љубинковић), *Два непозната фолклорна записа Петра Кочића*, Расковник (часопис за књижевност и културу) XVIII/67-68 (Београд 1992) 72, 78, 82 (нап. бр. 10).

Када је ријеч о новијој књижевности, занимљив је податак да се у Рукописном одељењу Матице српске, у Новом Саду, чува рукопис Ђоровићеве необјављене антологије под насловом *Избор новијих родољубивих пјесама српских*, која је, по свој прилици, настала у Сарајеву, крајем 1913. или почетком 1914. године.⁷⁴⁶ Наведена антологија, осим предговора, садржи и избор пјесама, чији су аутори Милета Јакшић, Мирко Королија, Сима Пандуровић, Вељко Петровић, Милан Ракић, Милан Турчин и Алекса Шантић.⁷⁴⁷ Међутим, није познато због чега ова антологија српске родољубиве поезије није објављена, иако је била припремљена за штампу, јер би, без сумње, била од великог значаја за *историју српске књижевности*.⁷⁴⁸ Да ли је узрок томе био почетак Великог рата или нешто друго? Разлог за необјављивање родољубивих пјесама не открива нам ни Владимир Ђоровић, иако је о томе писао у једном писму (Бреза, 3. јула 1913.), које је било упућено Тихомиру Остојићу⁷⁴⁹: *Моје Родољубиве пјесме не могу се сад штампати, какве сам дао. Све се од онда толико измијенило! Боље, да их оставите ad akta или ако се икад буду штампавале, да дође други дио као нови дио те поезије*⁷⁵⁰. Без обзира на све, овај Ђоровићев рукопис представља прву антологију српске родољубиве поезије и значајан је по томе што је аутор одабрао оне пјесме које су му се чиниле као најподесније и најактуелније у судбоносним тренуцима за српски народ.

⁷⁴⁶ Према ријечима Мирјане Д. Стефановић, рукопис наведене антологије писан је црним мастилом, ћирилицом, има 38 листова, величине 21×17 cm и заведен је у инвентарној књизи под 12. септембром 1954. године. Рукопис је стигао као поклон, али није познато када и од кога? – М. Д. Стефановић, *Непознати рукописи Владимира Ђоровића (1. Избор новијих родољубивих пјесама српских)*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 301.

⁷⁴⁷ Овоме би требало додати да је једино пјесма Алексе Шантића (*Остајте овдје*) објављена 1896. године, док су све остале пјесме публиковане послје 1903. године. Имајући у виду вријеме настанка Ђоровићевог рукописа, логично је што он није желио да изостави наведену пјесму Алексе Шантића, јер му се она, с обзиром на актуелну политичку ситуацију, учинила потребном и савременом.

⁷⁴⁸ М. Д. Стефановић, *Непознати рукописи Владимира Ђоровића (1. Избор новијих родољубивих пјесама српских)*, ЛМС 463/4 (Нови Сад 1999) 557; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 227.

⁷⁴⁹ Тихомир Остојић је у то вријеме био секретар Матице српске, а од 1912-1914. године уређивао је часопис *Летопис Матице српске*. – Више о Тихомиру Остојићу видјети: *ЕСИ*, 547-548 (Б. Бубало).

⁷⁵⁰ М. Вуксановић, *Писма Владимира Ђоровића Тихомиру Остојићу*, у: Српска проза данас, Сто година *Просвјете* и њених знаменитих личности, Ђоровићеве сусрети прозних писаца у Билећи и Научни скуп историчара у Гацку (Билећа – Гацко, 19-23. септембар 2002) 498.

Као рођени Мостарац, Ђоровић је неке своје радове посветио књижевној прошлости тога града и његовог залеђа, настојећи да одговори на питање шта је претходило појави новијег књижевног покрета у граду на Неретви?⁷⁵¹ Нећемо погријешити ако кажемо да су ти радови, до данас, остали основни извор који нам може послужити да се ближе упознамо са мостарским и хецеговачким књижевним приликама у XIX вијеку. Пишући ове радове, Ђоровић није наступао само као књижевни критичар и књижевни историчар, већ и као непосредни учесник и свједок књижевних, културних, социјалних и политичких збивања на овом простору. Када говоримо о овом подручју, требало би нагласити да је он посебну пажњу посветио и проучавању хецеговачких манастира, о чему је већ било ријечи у једном од претходних поглавља докторске дисертације (*Српска средњовјековна култура у дјелима Владимира Ђоровића*).

Ђоровић није пропустио да пише и о животу у Мостару, тамошњем становништву, њиховом начину размишљања, о њиховим обичајима и навикама. Да су му људи који живе у Мостару били посебни, у односу на људе који живе у другим мјестима, свједочи и податак који каже: *У животу сам сретао много лица, чије су очи биле хладне и, чини ми се, суве у некој стакленој мирноћи; у Мостару не памтим да сам их икад видео. Све су имале живота и израза, макар и не увек пријатног. По том изразу људи су, на први поглед, знали с ким имају посла и да ли тог дана, или тога часа треба да почињу какав разговор*⁷⁵². Иако је ново вријеме доносило бројне промјене,

⁷⁵¹ В. Ђоровић, *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX стољећа*, Мостар 1907; Исти, *Мостар у првој половини XIX стољећа*, Народ 28 (Мостар 1907) 1-3; Исти, *Мостарска читалачка публика и први књижевници*, Народ 29 (1907) 1-2; Исти, *Јоаникије Памучина*, Народ 30 (Мостар 1907) 1-2; Исти, *Мостар и његова Српска православна општина*, Београд 1933 (у поглављу *Књижевни рад Срба у Мостару*, Ђоровић помиње писце који су у то вријеме књижевно дјеловали у овом граду, а то су: Серафим Шолаја, Прокопије Чокорило, Ато Марковић Сломо, Јоаникије Памучина, Лука Грђић и Ристо И. Иванишевић); В. Nilević, *Mostar u djelu historičara Vladimira Ćorovića*, Hercegovina 9 (Mostar 1997) 151-157 (=Б. Нилевић, *Мостар у дјелу Владимира Ђоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 324-328).

⁷⁵² В. Ђоровић, *Мостар моје младости*, Даница, Српски народни илустровани календар за годину 1998, Уредници Миодраг Матицки и Нада Милошевић – Ђорђевић, Београд 1998, 348. Ненад Љубинковић наводи да наслов *Мостар моје младости* не потиче од Ђоровића, већ да је одабран према садржају. – *Исто*, 350. На Ђоровићеве успомене о Мостару које су настале по сјећању, али и по раније сачињеним записима и биљешкама, указује и Миодраг Матицки у раду *Севдалинка у српској књижевности на размеђи векова*. - М. Матицки, *Севдалинка у српској књижевности на размеђи векова*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I, Бања Лука – Српско Сарајево 1999, 201.

Ђоровић је уочио да је у Мостару остало много *старинског традиционализма*. У прилог томе, он пише о положају жена, гдје истиче да се *жене лепо пазе, а ипак се не сматрају потпуно равнима. На крсним именима оне обично седе или засебно или у дну стола, у заједничкој групи; на свадбама су ишле исто тако све заједно и то, наравно, иза мушких. Поћи са женом ма где заједно велика је реткост, у извесној мери то је већ значило да човек није мушко у мостарском смислу те речи*⁷⁵³. Осим тога, Ђоровић наглашава да се у Мостару цијене памет и знање, *али оно што за Мостарца треба, то је мајсторлук. А мајсторлук је посебан појам, који се не да лако дефинисати, јер обухвата силу појединости, од којих свака за себе тражи извесну савршеност. Добити тај назив мајстора значи стећи, у исти мах, и опште признату суму и знања и вештине и препредености и довитљивости и позе и снобизма и све спојити и све то у мери која не сме да изазове подсмех*⁷⁵⁴. Он, такође, наводи да су у Мостару постојали и специфични изрази. Тако се *за момка не каже да је заволео девојку, него да је бацио око на њу, или, још јаче, да се у њу загледао*⁷⁵⁵. На основу наведених фрагмената, можемо закључити да је Ђоровић о свом родном граду писао на један веома емотиван начин, као и сваки писац када пише о свом завичају, али то нимало није утицало на исправност његових закључака.

Своје књижевно-културне погледе Ђоровић је на најбољи начин изразио у часопису *Књижевни југ*, гдје је био и један од уредника (1918-1920. године), а резимирао их је у књизи *Покрети и дела*⁷⁵⁶ (1920), у којој се налазе неки од најбитнијих чланака, који су, својевремено, били објављени у *Књижевном југу*. Иако се већ раније бавио проучавањем језичких питања⁷⁵⁷, Ђоровић је у часопису *Књижевни југ* објавио један текст у коме пише о идеји о заједничком прихватању латинице и источног,

⁷⁵³ В. Ђоровић, *Мостар моје младости*, 349.

⁷⁵⁴ Исто, 349-350.

⁷⁵⁵ Исто, 348.

⁷⁵⁶ В. Ђоровић, *Покрети и дела*, [Садржај:] *Вера и раса у српској прошлости. За књижевно јединство. Петар Прерадовић према Србима. Кнез од Семберије. Јазвац пред судом. Милутин Бојић. Огризовићев Бановић Страхиња*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1920.

⁷⁵⁷ У реферату *О груписању српских дијалеката*, Ђоровић пише о једној научној полемици између Александра Белића и Милана Решетара, док у раду *Наши званични језик* говори о накарадности језика у Босни и Херцеговини, указујући на рогобатно стварање нових ријечи дословним преношењем кованица из њемачког језика. – В. Ђоровић, *О груписању српских дијалеката*, Преглед 1 (Сарајево 1910) 30-34; Исто, *Наши званични језик*, Преглед 3 (Сарајево 1910) 153-159.

екавског, нарјечја, о чему је раније говорио и Јован Скерлић. И Ћоровић се, такође, определијелио за екавицу, али је сматрао да још није било вријеме да се одступи од ћирилице, која је... *...и сама трпила и патила и тако постала графички симбол наше борбе за самоодржањем и наше свести и истрајности*⁷⁵⁸. Овакви ставови Скерлића и Ћоровића наишли су на различит пријем не само у тадашњим научним круговима⁷⁵⁹, већ и у новије вријеме. У прилог томе, поменућемо мишљење Мирољуба Јоковића који замјера Ћоровићу што је, због „мира у кући“ и заједничког живота у оквиру исте државе, предлагао немогуће – да се Срби одрекну ћирилице и ијекавице, а да Хрвати прихвате екавицу. Према његовим ријечима, Ћоровић је прибјегао мијешању науке, политике и пожељне историје, умјесто да је у први план ставио строго научне и историјске критеријуме, а не да предлаже нешто што се косило са општим методолошким поставкама науке и интересима српског народа.⁷⁶⁰

Без обзира што је Ћоровић са великим ентузијазмом заступао идеју књижевног југословенства, он је схватио да та идеја није имала чврсто упориште, о чему нам говори у свом раду *Петар Прерадовић према Србима* (1918), гдје истиче да се ми морамо помирити са чињеницом да су у нас постојале две посебне књижевности, српска и хрватска, а никако српско-хрватска... *Јединство језика није исто што и*

⁷⁵⁸ В. Ћоровић, *За књижевно јединство. Питање наречја и писма*, Књижевни југ I/3-4 (Загреб 1918) 89-100, у: *Покрети и дела*, 83. Иако се Ћоровић, учествујући у анкети о језику и правопису 1914. године, определијелио за екавско нарјечје, да се примијетити да се он није у потпуности ослободио *ијекавизма*, који су били присутни у његовим научним радовима. Међутим, није познато како је он говорио у приватном, а како у јавном животу, односно којим се нарјечјем служио - екавским или ијекавским? Да ли је, рецимо, имао потешкоћа да говори екавским нарјечјем, ако се зна да је то нарјечје прихватио тек у двадесет деветој години живота? - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 225-226. У прилог томе, поменућемо један догађај када се Милош Црњански сусрео са Ћоровићем у Загребу, у првој половини 1918. године. Сусрет између њих двојице одиграо се у просторијама часописа *Хрватска њива*, а Црњански биљежи да је Ћоровић, чим је чуо ко је он, започео са њим срдчан разговор у *дијалекту*. – М. Црњански, *Есеји*, Сабрана дела, Књига X, Београд 1966, 76-77. Није искључено да је Ћоровићев срдчан разговор, у *дијалекту*, био условљен његовим тадашњим боравком у Загребу и да је он прешао на екавштину тек када се преселио у Београд, 1919. године. С друге стране, можда он, у потпуности, никада себе није ни присиљавао да се одрекне ијекавизма? - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 226.

⁷⁵⁹ У поменутој анкети *Српског књижевног гласника*, само је Стојан Новаковић показао разборитост и далековидост, истичући да *Вукова замисао о равноправности два говора држи воду. Ја и сада мислим да није време ломити између два говора, већ треба оставити и једноме и другоме равноправност да се боре*. – Ст. Новаковић, *Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, СКГ XXXII/3 (Београд 1914) 221. Слично мишљење заступао је и Томо Маретић, који сматра да тројако изговарање гласа *јат* нимало не смета у споразумијевању. – Т. Маретић, *Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, СКГ XXXII/3 (Београд 1914) 222.

⁷⁶⁰ М. Јоковић, *Методологија као стратегија просвећивања*, 238-239.

јединство књижевности. Језик је елемент спонтаног стварања, а књижевност продукт духовне еволуције⁷⁶¹. Ћоровић, даље, наводи да су људи у XIX вијеку постали апсолутно свесни своје заједнице, те да се Хрвати афирмирају као Хрвати, а Срби као Срби и говорили ми шта хоћемо необориво стоји, да су се они афирмирили као посебне јединице и да су као такве хтеле и да се схвате⁷⁶².

Битно је нагласити да је Ћоровић, у суштини, био предратни писац, што се може закључити на основу његових ставова о књижевном стваралаштву прије и после Првог свјетског рата. Другим ријечима, он је своју представу о књижевности формирао на узорима и вриједностима предратног периода и то схватање задржао је и примјењивао и између два свјетска рата, без обзира на неке нове појаве у књижевности, у међуратном периоду.⁷⁶³ О томе свједоче и Ћоровићева два приказа, који се односе на романе *Беспуће*, аутора Вељка Милићевића и *Невидбог*, аутора Риста Ратковића, гдје он Милићевићев роман необично хвали (што је за Владимира Ћоровића нетипично), балансирајући у оцјени дјела између књижевних и националних критеријума, у корист оних првих, док Ратковићу замјера на авангардним ставовима и *модернистичкој тежњи да и најобичније ствари казује на необичан начин, и да, у тој тежњи, не пази много да ли оно што излази испод његова пера има много логике и укуса*.⁷⁶⁴ Ћоровић, такође, истиче да се у међуратном периоду појавило доста литературе са социјалном

⁷⁶¹ В. Ћоровић, *Петар Прерадовић према Србима*, Књижевни југ 1/6 (Загреб 1918) 232-239, у: *Покрети и дела*, 103.

⁷⁶² В. Ћоровић, *Петар Прерадовић према Србима*, у: *Покрети и дела*, 107. На основу горе наведених података, може се објаснити и преображај Петра Прерадовића, који је по рођењу био Србин, али је временом примио националну свијест заједнице у којој је живио, те је, на тај начин, заузео значајно мјесто у хрватској књижевности и у хрватском политичком животу. - С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 35; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 172.

⁷⁶³ С. Тутњевић, *Мостарски књижевни круг, Владимир Ћоровић*, 346-347. Ћоровић се у међуратном периоду више посветио писању радова из историје него из књижевности, иако је и ова епоха била обиљежена значајним именима на пољу књижевности. Међутим, не можемо да не поменемо да је он изнио низ похвала на рачун књижевног рада Иве Андрића, истичући да Андрић *даје приповетци толико уметничке пажње и уноси у њу толико душевности и психолошке финесе, да она иза Лазе Лазаревића није у том погледу имала скоро ништа боље*. - В. Ћоровић *Књижевници из Босне и Херцеговине*, ЛМС 355/1-2 (Нови Сад 1941) 16.

⁷⁶⁴ В. Ћоровић, *Вељко Милићевић, Беспуће, Сарајево 1912.*, Преглед 9/12 (Сарајево 1912) 556-559; В. Ћоровић, *Ристо Ратковић, Невидбог*, Гласник СКЗ 35 (Београд 1933) 6. Према ријечима Станише Тутњевића, Милићевићев роман представља посљедњи стадиј поетичке, наративне иновације уочи Првог свјетског рата, док је Ратковићево дјело било једно од солидних остварења, која су настала у складу са авангардним поетичким захтјевима међуратне књижевне епохе. - С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 91.

тематиком, а на то су, према његовом мишљењу, утицале *праве потребе живота, који даје и сувише грађе за то*, али и тадашња *књижевна мода*⁷⁶⁵.

Занимљива су и Ћоровићева разматрања по питању односа нације и вјере, гдје он заступа тезу да у модерном времену вјерски принцип, за државну идеологију, више није битан, те се, сходно томе, повлачи и уступа мјесто принципу национализма. Другим ријечима, нација је створила своју идеологију и почела је да тражи нове начине за свој расни и морално-социјални развој.⁷⁶⁶ Идеалну формулу књижевног јединства Ћоровић је дефинисао у чланку *Преглед савремене српске књижевности*, гдје наглашава да *не можемо писати о једној југославенској књижевности, кад ње као такве још нема и кад она истом треба да се створи. Ми са својом новом идеологијом тек смо народ који настаје, исто као и у књижевности, тек народ који настоји да дође до заједничког и јединственог израза. А све дотле, док се не афирмирамо као свестан југославенски народ, све дотле не може бити ни јединствене југославенске књижевности*⁷⁶⁷.

У посебну групу Ћоровићевих радова спадају радови у којима он пише о најзначајнијим културним, књижевним и националним институцијама. Први рад ове врсте Ћоровић је објавио 1905. године, а исти се односи на историју Српског академског друштва *Зора* у Бечу.⁷⁶⁸ Шест година касније (1911), он пише о приједлогу за оснивање Српске централне библиотеке у Сарајеву⁷⁶⁹, а већ идуће године (1912) објављени су његови радови поводом десетогодишњице СПКД *Просвјета*⁷⁷⁰ и двадесетпетогодишњице од оснивања часописа *Босанска вила*⁷⁷¹. Ћоровић је, између

⁷⁶⁵ В. Ћоровић, *Књижевници из Босне и Херцеговине*, ЛМС 355/1-2 (Нови Сад 1941) 16.

⁷⁶⁶ В. Ћоровић, *Вера и раса у српској прошлости*, у: *Покрети и дела*, 49. Поменуто начело можда је могло да функционише уочи стварања заједничке југословенске државе, али пракса је показала колико вјера трајно учествује у подржавању националне идеје, те да процеси на овим просторима не иду у правцу денационализације, већ у правцу стварања нових нација. - С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 36; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 173.

⁷⁶⁷ В. Ћоровић, *Преглед савремене српске књижевности*, Велики календар Књижевног југа (Загреб 1919) 24; Исти, *Преглед савремене српске књижевности*, Алманах Књижевног југа (Загреб 1920) 24.

⁷⁶⁸ В. Ћоровић, *Историја Српског академског друштва Зоре у Бечу. Прилог историји омладинског покрета*, [Издање Омладинског гласника, Беч], Штампарија Ђорђа Петровића, Рума 1905.

⁷⁶⁹ В. Ћоровић, *Српска централна библиотека у Сарајеву*, Босанска вила 2 (Сарајево 1911) 17-19.

⁷⁷⁰ В. Ћоровић, *Десетогодишњица Просвјете*, Босанска вила 15/16 (Сарајево 1912) 209-210.

⁷⁷¹ В. Ћоровић, *О двадесетпетогодишњици Босанске виле*, Босанска вила 1 (Сарајево 1912) 1-3.

осталог, писао и о Јужној Србији у нашој култури⁷⁷², о историји *Српске књижевне задруге*⁷⁷³, о улози Јована Јовановића Змаја у оснивању ове институције⁷⁷⁴, о омладинском покрету у Сарајеву у XIX вијеку⁷⁷⁵...

ОвOME би требало додати да се Ћоровић бавио и преводилачким радом, гдје, такође, нису изостали његови строги критички захтјеви. Још 1912. године, он је водио полемику са Миланом Ћурчином, који је превео Ничеово дјело *Тако је говорио Заратустра*⁷⁷⁶, а девет година касније (1921) упутио је низ приговора Г. М. Петањеку, који је превео изабране прозне радове Всеволода Михајловића Гарашина⁷⁷⁷.

VI.2. О КЊИЖЕВНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Књижевно стваралаштво у Босни и Херцеговини било је предмет интересовања многих писаца (Фра Грга Мартић, Иван Фрањо Јукић, Мијо Батинић, Мирко Шестић) у XIX вијеку, али оно се, углавном, односило на фрањевачку или хрватску културну и књижевну традицију у БиХ.⁷⁷⁸ Доласком аустро-угарске власти на подручје Босне и Херцеговине појавила су се три „државна“ прегледа књижевности у БиХ, који су настали од стране званичника нове аустријске управе у Босни. Поменуте прегледе књижевног стваралаштва у БиХ написали су Михаел Напотник, Јохан фон Ашбот и

⁷⁷² Горе наведени рад објављен је са радом *Народна музика Јужне Србије*, аутора Милоја Милојевића. – В. Ћоровић, *Јужна Србија у нашој култури* (3-20 стр.) и М. Милојевић, *Народна музика Јужне Србије* (21-39 стр.), Београд 1928.

⁷⁷³ В. Ћоровић, *Историја Српске књижевне задруге*, Написали Ср. Стојковић и В. Ћоровић, СКЗ, Београд 1932.

⁷⁷⁴ В. Ћоровић, *Змај у Српској књижевној задрузи*, ГНЧ 42 (Београд 1933) 50-63.

⁷⁷⁵ В. Ћоровић, *Из сарајевске прошлости*, Прилози за КЈИФ 1 (Београд 1936) 9-28.

⁷⁷⁶ В. Ћоровић, *Фридрих Ниче, Тако је говорио Заратустра*, Преглед 2 (Сарајево 1912) 98-104. Године 1918. Ћоровић је објавио превод Ничеовог дјела *Ессе хото*. – В. Ћоровић, *Напомена* [о Ничеовом имену], у: *Ф. Ниче, Ессе хото (Ево човека). Како постајеш, шта си?*, С немачког превео Владимир Ћоровић, Сарајево 1918.

⁷⁷⁷ В. Ћоровић, *Всеволод Михајловић Гарашин, Црвени цвијетак и друге приче. Изабране приповијести I, Загреб 1920.*, СКГ, НС П/7 (Београд 1921) 548-550.

⁷⁷⁸ Српска књижевна традиција у БиХ, до краја XIX вијека, била је скромна, а муслиманска готово и непозната. У првом плану била је хрватска књижевна традиција, не само због тога што су је одржавали фрањевци, већ и због повољнијег положаја Хрвата у БиХ за вријеме аустро-угарске владавине. Самим тим, хрватска књижевност била је заступљена у уџбеницима, читанкама и прегледима књижевности, укључујући и оне „државне“. – Више о томе видјети: М. Рапић, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918)*, Sarajevo 1972.

Коста Херман, који су у те прегледе уврстили српску, хрватску, а на неки начин и муслиманску литерарну традицију.⁷⁷⁹

Сматра се да је први индивидуални, ауторски, преглед књижевности у Босни и Херцеговини написао Владимир Ћоровић 1909. године, под насловом *Поглед на књижевност у Босни и Херцеговини*⁷⁸⁰. У прилог томе, Станиша Тутњевић истиче да је Ћоровић користио синтагму *књижевност у Босни и Херцеговини*, а не књижевност *Босне и Херцеговине*, што би за њега (Ћоровића) било неприхватљиво, јер би, у том случају, атрибут босански ишао на рачун српско-хрватске, односно српске и хрватске националне припадности, а то би, опет, ишло у корист званичној аустро-угарској политици, како на свим пољима, тако и у области језика и књижевности.⁷⁸¹ Основне податке и ставове из наведеног чланка Ћоровић је, по свему судећи, користио и двије године касније, када је писао приказ књиге Драгутина Прохаске, *Хрватско-српска књижевност у Босни и Херцеговини. Од почетака у XI до националног препорода у XIX вијеку*, који је, иначе, објављен у два часописа – у *Босанској вили* и у *Српском књижевном гласнику*.⁷⁸² Том приликом, он пише да је Прохаскино дјело прва синтеза те врсте уопште, у коме је аутор дао преглед *наше*⁷⁸³ књижевности од XI до XIX вијека, *и то подједнако књижевности Срба и Хрвата*⁷⁸⁴, не мислећи на неку посебну, издвојену и самосталну књижевност, него на књижевни корпус, који се условно може формирати,

⁷⁷⁹ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 37-38; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 173-174.

⁷⁸⁰ В. Ћоровић, *Поглед на књижевност у Босни и Херцеговини*, Вечерњи сарајевски лист (17. XII 1909.) 2.

⁷⁸¹ С. Тутњевић, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 177-178. Синтагма *књижевност у Босни и Херцеговини* више нас упућује на локалну, регионалну или покрајинску одредницу, у просторном смислу, за разлику од синтагме *књижевност Босне и Херцеговине*, која се односи не само на државно-територијалну припадност, већ и на специфични садржај и статус, у односу на цјелокупно књижевно стваралаштво на истом језику, односно на српску и хрватску или српско-хрватску књижевност, како се у том периоду често говорило. - *Исто*, 177.

⁷⁸² В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina, Zagreb 1911.*, Босанска вила 7/8 (Сарајево 1911) 116-117; В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina. Von den Anfängen im XI bis zur nationalen Wiedergeburt in XIX Jahrhundert, Zagreb 1911.*, СКГ XXVI/10 (Београд 1911) 790-795. Да се примијетити да се у наслову Прохаскиног дјела помиње сложеница *хрватско-српска*, што је очигледно био утицај југословенске књижевне идеје за коју се залагао Владимир Ћоровић.

⁷⁸³ Требало би нагласити да у Ћоровићевим радовима посесив *наша* (књижевност) има опште, а не дистинктивно значење и аутор је више употребљава као поштапалицу, како за заједничку, српско-хрватску књижевност, тако и за српску књижевност, за књижевност у Босни и Херцеговини, али и одвојено за српску књижевност у Босни и Херцеговини. – С. Тутњевић, *Мостарски књижевни круг, Владимир Ћоровић*, 335 (нап. бр. 14).

⁷⁸⁴ В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina. Von den Anfängen im XI bis zur nationalen Wiedergeburt in XIX Jahrhundert, Zagreb 1911.*, СКГ XXVI/10, 790.

првенствено, на просторном начелу. Тачније, Ћоровић је био мишљења да се књижевност у Босни и Херцеговини може посматрати као посебан корпус књижевности на српско-хрватском језику, који има сопствени континуитет, у коме се књижевне појаве не измјештају из континуитета српске, односно хрватске књижевности, него у њима остају.⁷⁸⁵ У приказу који је објављен у часопису *Босанска вила*, Ћоровић је аутору, углавном, замјерио на нетачним подацима и пропуштеној литератури, истичући да је Прохаскина књига *писана хладно, објективно, без и једне баналне алузије на наше толико очајне националне прилике*⁷⁸⁶, док у *Српском књижевном гласнику* наводи да Хрвати, па чак и они који имају широке и напредне погледе, не могу без извјесних националних претјеривања, када је ријеч о Босни и Херцеговини, алудирајући на дотадашње представљање књижевног стваралаштва на том подручју.⁷⁸⁷ Он, даље, наглашава да је Прохаска направио највише грешака када је писао о *православној књижевности у Босни и Херцеговини*, а разлог види у томе што је аутор поменутог дјела ту књижевност најмање познавао. С друге стране, Ћоровић указује да је књига Драгутина Прохаске *прва која је солидно груписала опште струје нашег књижевног живота и карактерисала боље и књижевније поједине појаве*⁷⁸⁸.

Бавећи се проучавањем новијег књижевног стваралаштва у БиХ (које Драгутин Прохаска није обухватио у наведеном дјелу), Ћоровић је уочио неке битне особине српске, односно хрватске књижевности у Босни и Херцеговини у односу једне према другој, али и у односу на матичне књижевности. У првом случају, он је дошао до закључка да је српска књижевност била *чисто умјетничка са честим социјалним и политичким дигресијама*, за разлику од књижевности босанских Хрвата која је била, углавном, *религиозна и педагошка, с много моралних и морализаторских тенденција*⁷⁸⁹. Што се тиче односа према матичним књижевностима, Ћоровић сматра да је *данас група Босанаца и Херцеговаца најјача у српској књижевности*⁷⁹⁰, мислећи, при томе, на

⁷⁸⁵ В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina. Von den Anfängen im XI bis zur nationalen Wiedergeburt in XIX Jahrhundert, Zagreb 1911.*, СКГ XXVI/10, 792.

⁷⁸⁶ В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina, Zagreb 1911.*, Босанска вила 7/8, 116.

⁷⁸⁷ В. Ћоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina. Von den Anfängen im XI bis zur nationalen Wiedergeburt in XIX Jahrhundert, Zagreb 1911.*, СКГ XXVI/10, 791.

⁷⁸⁸ Исто, 792-793.

⁷⁸⁹ В. Ћоровић, *Књижевни и научни рад у Босни и Херцеговини*, ЛМС CCLXXXVII/3 (Нови Сад 1912) 71.

⁷⁹⁰ В. Ћоровић, *Наш књижевни покрет*, Босанска вила 1/2 (Сарајево 1910) 1.

Алексу Шантића, Јована Дучића, Светозара Ђоровића и Петра Кочића. О тој супремацији *Босанаца и Херцеговаца* у српској књижевности, Ђоровић пише и у раду *Књижевни и научни рад у Босни и Херцеговини* (1912), гдје наглашава да су Срби из Босне и Херцеговине *успјели да се јаче и изразитије определијеле у општој српској књижевности и да данас чине један од најјачих дијелова њезиних*, за разлику од Хрвата из Босне и Херцеговине, који *не представљају у хрватској књижевности ништа специфично и ништа силније*, односно они у хрватску књижевност нису унијели *дубљих и јачих утисака*⁷⁹¹. Као разлог томе, он наводи горе поменуте ставове, истичући још да у то вријеме, у Босни и Херцеговини, није било *ни једног хрватског чисто књижевног листа*⁷⁹².

О књижевности у Босни и Херцеговини Ђоровић пише и у свом дјелу *Босна и Херцеговина*⁷⁹³ (1925), гдје истиче да књижевност на том подручју никада није била ван заједнице са књижевношћу осталих Срба и Хрвата, односно да је увијек зависила од сусједа са Истока и Запада. Према његовом мишљењу, *једина особеност босанске књижевности, да је тако назовемо, то су муслимани, који су у уметној поезији створили неколико сувих поучних песама, илахија и касида; а у народној читав један тип занимљивих епских песама и оне славне и по својој лирској интензивности јединствене севдалинке са силном страсти право карасевдаха*⁷⁹⁴. Говорећи о језику и писму, Ђоровић наглашава да је књижевност у Босни и Херцеговини била на народном језику, док се као писмо користила ћирилица, којом су се служили и православци и богумили и католици (до XVIII вијека) и муслимани (до аустро-угарске окупације). С друге стране, употреба глагољице у Босни и Херцеговини, према његовим ријечима, била је спорадична.⁷⁹⁵

⁷⁹¹ В. Ђоровић, *Књижевни и научни рад у Босни и Херцеговини*, 71.

⁷⁹² В. Ђоровић, *Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina, Zagreb 1911.*, Босанска вила 7/8, 117.

⁷⁹³ В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, СКЗ, Београд 1925. Ово дјело похвалио је Иво Андрић, истичући да је *рађено са савесношћу и ерудицијом којом се одликују сви радови г. Ђоровића*. – И. Андрић, *В. Ђоровић, Босна и Херцеговина*, СКЗ, Београд 1925., ЛМС СССР/1-2 (1925) 121. Начин на који је Ђоровић писао своја дјела хвале научни радници и у новије вријеме. Тако Предраг Палавестра каже да се Ђоровић *истицао лакоћом реторичке фразе, непосредном јасношћу израза и изворном речитошћу херцеговачког говора, прилагођеног захтевима високе научне и интелектуалне свести*. – П. Палавестра, *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892-1918*, СКЗ, Београд 1986, 141.

⁷⁹⁴ В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, СКЗ, Београд 1925, 85.

⁷⁹⁵ *Исто*, 7.

Године 1941., Ћоровић је у Народном позоришту у Београду одржао једно предавање на тему *Књижевници из Босне и Херцеговине*, гдје је још једном поновио да и данас можемо бити поносни на оно што Босна и Херцеговина доносе српској књижевности, истичући, при томе, да се муслиманска литерарна традиција, према схватањима тадашњих слависта, третира у оквиру српске, односно хрватске књижевности.⁷⁹⁶ На поменутом предавању, он је београдској публици, између осталог, представио и српску књижевну традицију у БиХ, почев од средњег вијека до најновијег времена, у коме је доминирала приповијетка на челу са Ивом Андрићем.⁷⁹⁷

VI.3. О КЊИЖЕВНОМ СТВАРАЛАШТВУ БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКИХ МУСЛИМАНА

Један дио својих научних радова Ћоровић је посветио и литерарном стваралаштву босанскохерцеговачких муслимана, о чему је, за разлику од Алексе Шантића и Светозара Ћоровића, писао, углавном, са идеолошког, политичког и моралног аспекта. О муслиманском књижевном стваралаштву Ћоровић први пут пише у приказу књиге Мехмеда Целалудина – Курта, *Хрватске народне женске пјесме (муслиманске)*, гдје је аутору замјерио што је Вука Стефановића Карацића назвао *књижевним крадљивцем*, јер је, наводно, *хрватско народно благо називао српским*. Исцрпном анализом Ћоровић је доказао да Курт поменуте пјесме није узео из народа, како је он то тврдио, него их је узимао из Вукове збирке и *преудешавао на свој начин*⁷⁹⁸.

Четири године касније (1907), Ћоровић је објавио приказ књиге Есада Хациомер Спахића у коме истиче да су муслимани доста касно почели да скупљају народне пјесме, али не због тога што их то није интересовало, већ зато што није било услова, прилика и људи који би се посветили том послу. Он, даље, наводи да је аутору ове

⁷⁹⁶ В. Ћоровић, *Књижевници из Босне и Херцеговине*, ЛМС 355/1-2 (Нови Сад 1941) 16.

⁷⁹⁷ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 47; *Исти, Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 181.

⁷⁹⁸ Један Херцеговац, *Хрватске народне женске пјесме (муслиманске)*, Св. I, *Сабрао и уредио Мехмед Целалудин – Курт, Мостар 1902.*, Бранково коло 3 (Сремски Карловци 1903) 92. Ћоровић је наведени приказ објавио под псеудонимом *Један Херцеговац*, јер је у раду било ријечи о једном осјетљивом питању, односно о питању муслиманског књижевног стваралаштва.

збирке успјело да изнесе неколико класичних лијепих пјесама муслиманских и међу њима наш пандан *Ромеа и Јулије – Омера и Мејриму*⁷⁹⁹. Занимљив је податак да у једном приказу из 1914. године Ћоровић помиње да пјесма *Омер и Мерима* није настала у муслиманском делу нашега народа, што се може закључити на основу обичаја и социјалног положаја муслиманских жена у поменутој пјесми.⁸⁰⁰

О књижевности босанскохерцеговачких муслимана Ћоровић пише и у студији о Мехмед бегу Капетановићу Љубушаку (1911), гдје критикује његов књижевни рад, затим његове проаустријске политичке ставове, али и Љубушаково схватање муслиманског националног питања, истичући да је Капетановић био *један од оних честитих типова босанских Муслимана, који су само Бошњаци и Муслимани, који осјећаху само босански и који су сматрали за тежак grijех бити оним што су: или Срби или Хрвати*⁸⁰¹. С друге стране, Капетановић, према Ћоровићевим ријечима, заслужује пажњу због тога што је он био први Муслиман у Босни и Херцеговини и први Муслиман уопште, који је писао на *нашем народном језику*, те је, на тај начин, настављао традицију Вука Стефановића Караџића, односно *по његовом посредном узору, почиње свој рад те врсте*⁸⁰². Укратко, Ћоровићев однос према идеји о националном осјећању муслимана, изван српске или хрватске националне свијести, био је инспирисан научним, а не политичким, моралним или неким другим разлозима, како је то могло изгледати у каснијим или данашњим пројекцијама његове критике Мехмед бега Капетановића. Имајући у виду данашњу ситуацију, може изгледати да се Ћоровић тада огријешо о Мехмед бега Капетановића и читаву муслиманску заједницу, што је далеко од истине, ако се има у виду да је поменута студија била само једна у низу у којој је он говорио о књижевном стваралаштву босанских муслимана.⁸⁰³

Ћоровићево мишљење да су муслимани *или Срби или Хрвати* није било само његово мишљење, већ општеприхваћена чињеница, која у то вријеме није била

⁷⁹⁹ В. Ћоровић, *Муслиманске народне јуначке пјесме, I свеска, Сакупио Есад Хаџиомер Спахић, Бања Лука 1907.*, Народ 41 (Мостар 1907) 2.

⁸⁰⁰ В. Ћоровић, *Четири српске народне песме, Естетско-психолошки објаснио dr. phil. Светомир Ристић, Београд 1913.*, Босанска вила 2 (Сарајево 1914) 135.

⁸⁰¹ В. Ћоровић, *Мехмед бег Капетановић*, Сарајево 1911, 1.

⁸⁰² *Исто*, 14.

⁸⁰³ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 53; *Исти, Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 185-186.

оспоравана ни на књижевно-културном ни на политичком плану. Иначе, у Ћоровићево вријеме, Љубушакове идеје о муслиманском националном питању биле су усамљене и анахроне и представљале су примјер научне неупућености, док је он сам (Љубушак), у књижевним и језичким питањима, испољавао значајне грешке. Требало би нагласити да муслимани тада још нису имали сопствену националну свијест, јер на томе нису инсистирали ни они сами, ни званична аустријска власт, као ни најзначајнији домаћи и страни слависти, који су проучавали наш језик и књижевност.⁸⁰⁴

Идеја националне свијести међу муслиманима, према Ћоровићевим ријечима, почела је да се шири крајем XIX и почетком XX вијека. О муслиманском националном питању Ћоровић је расправљао и у другим радовима, гдје наводи да су *Муслимани национално били у потпуној неизвјесности. Старији су се звали Муслиманима и Турцима и некоји уз то и Бошњацима, држећи и то име с пуно увјерења за чисто национално*⁸⁰⁵. Он истиче да су поједини муслимански писци (Мустафа Хилми Мухибић, Сафвет-бег Башагић, Салих Казазовић...), који су стално или повремено сарађивали у српским часописима, временом напустили рад у српској јавности или су *ускочили међу Хрвате или су се пасивизирали*⁸⁰⁶. С друге стране, било је муслиманских писаца (Омер-бег Сулејманпашић, Осман Ђикић, Хатица Ђикић...) који су прихватили српску националну и књижевну свијест и који су до краја живота истицали српство, због чега су имали проблема са аустро-угарским властима. Ћоровић за њих каже да су више били национални него књижевни радници, а пјесме су им више служиле као средство, него као циљ. Иако су књижевни састави поменутих писаца били скромне вриједности, Ћоровић је и њима посветио пажњу у својим радовима.⁸⁰⁷

У сарадњи са Сејфудином ефенди Кемуром, Ћоровић је 1912. године објавио пјесме босанских муслимана из XVII, XVIII и XIX вијека, које су испјеване на народном језику, али су писане арапским писмом (алхамијадо књижевност).⁸⁰⁸ Овај

⁸⁰⁴ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 53-54; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 185-186.

⁸⁰⁵ В. Ћоровић, *Муслимани у новијој српској књижевности*, Преглед 9/12 (Сарајево 1912) 443.

⁸⁰⁶ *Исто*, 444.

⁸⁰⁷ В. Ћоровић, *Осман Ђикић*, Босанска вила 7 (Сарајево 1912) 97-98; Исти, *Хатица Ђикићева*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба 30 (Загреб 1918) 2.

⁸⁰⁸ von Scheich Seifuddin ef. Kemura – V. Ćorović, *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert*, Sarajevo 1912. Приказ дјела *Serbokroatische Dichtungen bosnischer*

зборник садржи, до тада, непознату или мало познату књижевну грађу муслиманских литерарних стваралаца и био је намијењен славистима у иностранству, па је, из тог разлога, научни апарат (укључујући и предговор) био на њемачком језику. С обзиром на то да је наведено дјело било објављено на њемачком језику, Ђоровић је за потребе домаће научне и културне јавности овај зборник пјесама сажето представио и на нашем језику, истичући да ова књига има велики значај и у историји српске књижевности, што није било у супротности са тадашњим схватањима у славистичкој науци, имајући у виду наслов зборника - *Српскохрватско пјесништво босанских Муслимана...*⁸⁰⁹ Међутим, касније се питање националног предзнака помјерало или постављало из сасвим другог угла, али тиме није могао бити угрожен допринос који је Владимир Ђоровић дао проучавајући овај специфични вид књижевне активности, који се јавио у оквиру једног новог погледа на муслиманску књижевно-културну традицију.⁸¹⁰ Ђоровић и Кемура имали су у плану да током 1913/1914. године објаве и друго издање *муслиманске пјесмарице*, али тај план, због избијања Првог свјетског рата, није реализован ни тада, а ни у каснијим годинама.⁸¹¹

Исте године (1912), Ђоровић се у раду *Муслимани у нашој ранијој књижевности* залаже за темељну промјену односа према муслиманима и њиховој књижевно-културној традицији, сматрајући да негативна представа о њима, у нашим романтичним приповијеткама, није настала без разлога, али она се *сада* мора мијењати, а у прилог томе иде и сазнање о њиховом књижевном раду, који је, до тада, био мало познат.⁸¹²

Muslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert објавили су Милан В. Богдановић у *Српском књижевном гласнику* и Ђуро Шурмин у *Савременику*. Они су сагласни да је Ђоровић у овом зборнику написао предговор (који је био непотписан), те научну обраду грађе и апаратуру, која ју је пратила, док се Кемурина заслуга односила на прикупљање и препис пјесама са турско-арапског *на наше писмо*. – М. В. Богдановић, *Поезија муслимана у Босни*, СКГ XXIX/1 (Београд 1912) 72-79; Ђ. Шурмин, *Муслимани књижевници*, *Савременик* 5 (1912) 324-325. О Кемурином доприносу пише и Владимир Ђоровић у часопису *Босанска вила: нама је успјело – та заслуга нарочито припада Г. Кемури – да нађемо један лијеп низ пјесама из XVII и XVIII стољећа, које су испјевали наши Муслимани српским језиком, а писали их турским словима*. – В. Ђоровић, *Муслимани у нашој ранијој књижевности*, *Босанска вила* 3 (Сарајево 1912) 33.

⁸⁰⁹ В. Ђоровић, *Муслимани у нашој ранијој књижевности*, 33-34.

⁸¹⁰ С. Тутњевевић, *Динамика српског књижевног простора*, 58.

⁸¹¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 233-234.

⁸¹² В. Ђоровић, *Муслимани у нашој ранијој књижевности*, 33-34.

Предмет Ћоровићевог интересовања било је и усмено стваралаштво муслимана, о чему он пише у *Српском књижевном гласнику*. Наиме, он ту даје осврт на извјештаје Матије Мурка, који је на терену проучавао, записивао и фонографски снимао муслиманску епску поезију. Ћоровић је замјерио Мурку што у раду нема много података о српским пјевачима и њиховим пјесмама, а није био сагласан ни са његовом подјелом муслиманских епских пјесама у два типа (крајишки и херцеговачки), јер оне из Херцеговине у колико нису пренесене из Крајине и Средишне Босне, нијесу ништа друкчије од српских јуначких пјесама, од којих имају дикцију, епитете, опште схватање радње и нарочито релативну краткоћу, осим по извјесном специфично муслиманском моралу и лексикону⁸¹³.

Ћоровић се бавио и проучавањем најновијих пјесничких и прозних дјела савремених муслиманских писаца. Године 1914., он је објавио чланак о збирци *Пјесме*, аутора Мусе Ћазима Ћатића, иначе првог модерног (савременог) муслиманског књижевника.⁸¹⁴ С друге стране, у приказу књиге *Из старог вилајета*, која је изашла под именом Ферид Маглајлића⁸¹⁵, Ћоровић пише да од некога времена, из извјесних политичких и шпекулативних разлога, догађа се чешиће, да се поједини српски и хрватски писци служе муслиманским именима као својим књижевним псеудонимима⁸¹⁶. Према његовом мишљењу, то је био узрок веома малих умјетничких домета ове литературе.

Пишући о шпекулативним разлозима, Ћоровић истиче идеалистички приказ Хусеин бега Градашчевића у хрватској литератури, гдје је његов покрет за отпор, према централним турским властима, преобликован у посебну врсту босанског патриотизма.⁸¹⁷ Сходно томе, стварни смисао и домет побуне, али и Градашчевић, као

⁸¹³ В. Ћоровић, *Г. М. Мурко о епским пјесмама босанских муслимана*, СКГ XXXI/7 (Београд 1913) 548-549.

⁸¹⁴ В. Ћоровић, *Муса Ћазим Ћатић, Пјесме, Мостар 1914.*, Босанска вила 11 (Сарајево 1914) 167.

⁸¹⁵ Наведено дјело написао је, у ствари, Фердо Врбанчић. - С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 59; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 190.

⁸¹⁶ В. Ћоровић, *Ферид Маглајлић, Из старог вилајета, Матица хрватска, Загреб 1909.*, Босанска вила 1/2 (Сарајево 1910) 25.

⁸¹⁷ Познато је да је покрет за отпор Хусеина бега Градашчевића био мотивисан очувањем повлаштеног положаја босанских бегова, који су били угрожени султановим реформама.

носилац те побуне, добили су у литератури знатно другачију, повољнију, слику. Ћоровић, том приликом, поставља питање - да ли су бегови више били угрожени од стране турских власти у Цариграду или је хришћанска раја више била угрожена од бегова, због чега је Порта, између осталог, и била приморана на одређене уступке и реформе? Ово питање поставља се и поводом драме *Братски инат*, Павла Крстинића (Крсте Павлетића), што је Ћоровића навело на закључак да се ту ради о процесу хрватске национализације муслимана, при чему се идеална слика о Змају од Босне прилагођавала очекивању муслиманских читалаца, који су вјерско-националну поларизацију Турци – раја, односно муслимани – хришћани, претпостављали класној опозицији бегови – кметови. Ћоровић сматра да су таква дјела умјетнички неувјерљива, чему доприноси романтичарска идеализација историје, али и нелојално истицање братских односа између Хрвата и муслимана, насупротив Србима, који су, углавном, приказани у негативном контексту. С тим у вези, он замјера Павлу Крстинићу који је у поменутој драми Хрвате представио као ратоборне хајдуке и јунаке, који и без позива прискачу у помоћ Хусеин бегу Градашчевићу, док су Срби представљени као *подла раја, која искоришћава моменат, конспирише с онима преко Дрине и не зна за друго осим чистих рачуна*⁸¹⁸.

У својим радовима Ћоровић је истицао да су поједини муслимански писци, још прије Првог свјетског рата, напустили зависност од оријенталних књижевности и почели да се образују *према узорима српске и хрватске литературе*, односно под утицајем Београда и Загреба.⁸¹⁹ У прилог томе, он пише о збирци прича *Свијет у опанцима*, Ахмеда Мурадбеговића из Босне, који је живио у Загребу, истичући како му је „језик“ *оптерећен и заражен загребачком школом*. Без обзира на изнесене примједбе, Ћоровић наведену збирку прича, ипак, препоручује, јер је Мурадбеговић, уз Хамзу Хуму, био једини муслимански писац из Босне, чије је дјело било заступљено у издањима Српске књижевне задруге.⁸²⁰

⁸¹⁸ В. Ћоровић, *Павле Крстинић, Братски инат. Драма у 5 чина, Издава Матица хрватска, У Загребу, 1911.*, Босанска вила 8 (Сарајево 1912) 127; С. Тутњевевић, *Динамика српског књижевног простора*, 60; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 191.

⁸¹⁹ В. Ћоровић, *Буђење југословенских муслимана за модерни живот*, Ријеч (Тједник) 30 (1929) 3.

⁸²⁰ В. Ћоровић, *А. Мурадбеговић, Свијет у опанцима*, Гласник СКЗ 44 (Београд 1936) 18.

Видјели смо да је Ћоровић био један од ријетких слависта који је велику пажњу посветио проучавању муслиманског књижевног стваралаштва, настојећи да укаже да се ту ради о једном специфичном сегменту српске књижевности, али, истовремено, пажећи да не подлегне дневно-политичким захтјевима и очекивањима, којих је било и на српској и на хрватској страни. Он је сматрао да би се и муслиманско књижевно стваралаштво требало да нађе у разним прегледима књижевности и књижевним историјама, па је, из тог разлога, замјерио Павлу Поповићу што је у свом *Прегледу српске књижевности* запоставио поједине босанске књижевне изворе, а највише муслиманску усмену, епску, традицију.⁸²¹ Сличну примједбу Ћоровић је упутио и Андри Гавриловићу, наводећи да је *непојамно како се могло догодити да два београдска професора пређу преко тога не посветивши, тој материји, ни десет ријечи*⁸²².

Своје ставове о литерарној традицији муслимана Ћоровић је резимирао у дјелу *Босна и Херцеговина* (1925), гдје наглашава да је, управо, књижевно стваралаштво муслимана једна од специфичности књижевности у Босни и Херцеговини, у односу на српску и хрватску књижевност. Говорећи о томе, Ћоровић посебно истиче муслиманску епiku и севдалинку, док много мањи значај придаје поучним и вјерским пјесмама (илахијама и касидама), те пјесничком стваралаштву на народном језику, које је писано турским писмом, што, по његовим ријечима, нема никакве везе са српском и хрватском поезијом тога времена, нити са усменом муслиманском поезијом. Он, такође, помиње да је један дио муслиманских писаца, који су писали на турском језику, *са успехом ушао у турску књижевност*, а било је и оних писаца који су писали на арапском и персијском језику.⁸²³ Пишући о муслиманској литерарној традицији, Ћоровић је, као што смо већ поменули, углавном, истицао идеолошке, политичке или моралне аспекте, за разлику од Алексе Шантића и Светозара Ћоровића у чијим дјелима су ти аспекти били у другом плану.⁸²⁴

⁸²¹ В. Ћоровић, *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909.*, Преглед 5 (Сарајево 1910) 319-320.

⁸²² В. Ћоровић, *Андра Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности усменог постања, Београд 1912.*, СКГ XXIX/7 (Београд 1912) 544.

⁸²³ В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, 99.

⁸²⁴ С. Тутњевећ, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 191.

VI.4. О КЊИЖЕВНОЈ И ПОЗОРИШНОЈ КРИТИЦИ

Ђоровић је био специфичан по томе што је о свему, а поготово о мање важним стварима, судио изузетно критично. Поставља се питање да ли је то радио због тога да би, на неки начин, задовољио своју наглашену професионалну или, можда, неку карактерну особину? У прилог томе, занимљив је његов став о односу између књижевности и историје, о чему он пише у једном чланку поводом издања књиге *Долазак Хрвата*, аутора Ксавера Шандора Ђалског. Ђоровић је замјерио Ђалском да није испунио основне захтјеве којим би требало да се руководи писац историјских романа, а то су проучавање времена, прилика и амбијента у који се радња лоцира. Ти захтјеви не могу се, према Ђоровићевом мишљењу, надокнадити маштом, јер писац историјског романа има задатак да читалачкој публици оживи један период. Он, даље, наводи да историчар, за разлику од приповједача, увијек треба да се ослања на изворе, али зато приповједач не смије *ићи никад против њих, нити уопште сме доћи у сукоб са истином и чињеницама, које карактеришу извесно доба, нарави, људе, материјалну културу и све остало*⁸²⁵. Исти приговор Ђоровић је упутио и тројици хрватских и једном српском писцу историјских романа, о којима пише у тексту *Четири нова историјска романа*⁸²⁶. Критика се, иначе, односила на Велимира Дежелића старијег, Велимира Дежелића млађег, Франа Биничког и Чедомиља Мијатовића, коме Ђоровић замјера да умјесто *да у роман уноси историјски моменат стварности, он је у историју уносио елементе маште*⁸²⁷.

Наведени писци и њихова дјела нису били једини који су се нашли на удару критике Владимира Ђоровића. У напоменама које слиједе (828-830), навешћемо још нека дјела на рачун којих је Ђоровић упутио више негативних него позитивних

⁸²⁵ В. Ђоровић, *Ксавер Шандор Ђалски, Долазак Хрвата, Загреб 1924.*, Мисао XVIII/3-4 (Београд 1925) 820.

⁸²⁶ В. Ђоровић, *Четири нова историјска романа*, СКГ, НС XXV/8 (Београд 1928) 626-630.

⁸²⁷ *Исто*, 627.

критика⁸²⁸, истичући како су то дјела без умјетничке вриједности⁸²⁹ и одраз *најдрскијег и најлошијег књижевног дилетантизма*⁸³⁰.

Бавећи се књижевном критиком, Ђоровић није могао заобићи Јована Скерлића, за кога каже да *као књижевни критичар и књижевни хисторичар има несумњиво једно од највиднијих места у нашој хисторији књижевности*⁸³¹. У предговору који је написао за Скерлићеву књигу *Есеји о српско-хрватском питању*, Ђоровић нам доноси Скерлићеву биографију, његова књижевна схватања и политичке идеје, његово схватање српскохрватског јединства, као и Скерлићево учешће у стварању југословенске идеје. Том приликом, он наглашава да је Скерлић био *више релативиста и социјално-етички доктринер, него естетичар као његов професор Б. Поповић, догматичар као Недић или импресиониста као његов ученик Бранко Лазаревић*⁸³². Иако је био близак Јовану Скерлићу (Владимир Ђоровић био је ожењен рођеном сестром Јована Скерлића), Ђоровић је и према његовим дјелима, као и према дјелима других аутора, задржао критички став указујући на извјесне нетачности и непотпуности. Занимљив је податак да је Ђоровић подржао Скерлићев иступ против младих декадената у српској поезији, што се и до данашњих дана сматра највећим Скерлићевим промашајем и гријехом.⁸³³ Овоме би требало додати да је Ђоровић и у каснијим годинама приређивао издања Скерлићевих дјела и писао предговоре за њих, али не увијек на начин који је научна јавност у потпуности прихватала.⁸³⁴

⁸²⁸ В. Ђоровић, *Велимир Ј. Рајић, Песме и проза, Београд 1908.*, Бранково коло 45 (Сремски Карловци 1908) 729-730; Исти, *Саво П. Вулетих, Наши људи, Цетиње 1910.*, ЛМС ССLXXII (Нови Сад 1910) 64-68; Исти, *Мићун М. Павићевић, Стари мотиви*, Босанска вила 3 (Сарајево 1912) 46-47; Исти, *Предговор*, у: *Нико Бартуловић, На прелому*, СКЗ, Београд 1929, III-X.

⁸²⁹ В. Ђоровић, *Модерно робље. Роман из живота босанских Срба, Написао Бошко Петровић, Нови Сад 1908.*, Босанска вила 21 (Сарајево 1908) 334-335.

⁸³⁰ В. Ђоровић, *Мићун М. Павићевић, Брђанке, Цетиње 1908.*, Босанска вила 26 (Сарајево 1908) 415.

⁸³¹ В. Ђоровић, *Јован Скерлић*, Реч 35 (1924) 2.

⁸³² *Др. Ј. Скерлић, Есеји о српско-хрватском питању*, Приредио за штампу и увод написао Владимир Ђоровић, Загреб 1918, VIII.

⁸³³ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 117; Исти, *Књижевни рад Владимира Ђоровића*, 232.

⁸³⁴ В. Ђоровић, *Поговор* [о овом делу], у: Јован Скерлић, *Светозар Марковић. Његов живот, рад и идеје*, Друго издање, Београд 1922, 243-244; Исти, *Поговор* [о овом делу], у: Јован Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Друго од писца поправљено издање у редакцији Владимира Ђоровића, Београд 1922, 173-175; Исти, *Напомена* [о овом делу], у: Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Ново исправљено издање у редакцији Владимира Ђоровића, Београд 1923, XV-XVI; Исти, *Јован Скерлић на послу*, СКГ, НС XII/2 (Београд 1924) 148-149; Исти, *Предговор* [о овом делу], у: Јован Скерлић, *Омладина*

Своје мишљење о књижевној критици Ћоровић је објавио у предговору студије о Љубомиру Недићу, наводећи да је циљ једне књижевности да има дјела апсолутне, а не релативне вриједности, те да свака књижевност треба да тежи што већим захтјевима и што развијенијој критици, што је први услов за њен развој у правом смислу те ријечи. Ћоровић није порицао да је у свему томе битан и књижевно-историјски метод, али да бисмо оцијенили неке праве вриједности, каже он, нема другог пута осим апсолутне критике.⁸³⁵ Имајући то у виду, остајемо у дилеми да ли су стварна вриједност једног писца и његово мјесто у историји књижевности у некој супротности или је ту ријеч о међусобно повезаним и условљеним појавама? Ћоровић је био близак Љубомиру Недићу по томе што су и један и други имали моћ да прије уоче негативне, а не позитивне стране неког дјела или књижевног догађаја.

Иако су Ћоровић и Недић имали сличан научни метод, строга књижевна мјерила и схватање књижевне критике, Ћоровић је наведене елементе више усмјеравао на утврђивање објективног, историјског слиједа књижевних чињеница, њиховог међусобног односа и односа према свакодневној људској стварности, него на стварну вриједност дјела. Овакав однос према књижевном дјелу дошао је до изражаја у његовој обимној студији о роману *Нечиста крв*, Борисава Станковића, која је објављена у четири наставка, гдје Ћоровић није открио право значење и вриједности наведеног романа, али је уложио труд да докаже како је дјело *Нечиста крв* слабије од осталих Станковићевих дјела (на примјер, *Коштане*).⁸³⁶ Поводом романа *Нечиста крв*, Ћоровић је дао и једну опаску о развоју српског романа уопште, истичући да није тачно да Срби нису имали романа зато што њихов друштвени живот није био зрео за роман, већ да је у питању била *оскудица књижевне културе за роман*⁸³⁷.

Занимљив је податак да се Владимир Ћоровић, осим књижевном, бавио и позоришном критиком, иако то није било његово примарно опредјељење. Ћоровићев

и њена књижевност (1848-1871). *Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Ново исправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића, Београд 1925, XI-XV.

⁸³⁵ Љубомир Недић, *Целокупна дела*, Књига друга, За штампу приредили Владимир Ћоровић и Боривоје Недић, Београд 1937, XIX.

⁸³⁶ В. Ћоровић, *О Нечистој крви*, Хрватска њива 25 (Загреб 1918) 422-425; 26, 442-444; 27, 457-459; 28, 478-481.

⁸³⁷ *Исто*, 480.

први рад из ове области датира из 1903. године, али и после тога појављиваће се његови прикази и осврти не само на бројне позоришне комаде, већ и на поразно стање у појединим позориштима (Народно позориште у Новом Саду).⁸³⁸ Највећи број чланака, који се односе на позоришну критику и позоришни живот уопште, Ћоровић је објавио у листу *Хрватска њива*, док је боравио у Загребу, гдје је био и један од уредника часописа *Књижевни југ*.⁸³⁹ Нема сумње да су ти текстови имали аматерски карактер, у којима је он више наступао као књижевни, а не као позоришни критичар. Другим ријечима, Ћоровић је ријетко писао о режији и о начину поставке неке позоришне представе, иако се то од њега, као књижевног критичара и историчара, најприје могло очекивати, али се зато бавио анализом текста, глуме и сценографије, а пратио је и како публика реагује на представу. Ћоровић помиње режију када је писао осврт на Ибзенев позоришни комад *Дивља патка*, указујући на неспремност загребачке публике да прихвати компликоване поруке текста, али како он *каже комад је испројативно врло добро, што се у првом реду има свакако захвалити солидној режији г. дра. Гавеле*⁸⁴⁰.

Ћоровићева анализа текста највише је дошла до изражаја у приказу комедије *Како вам драго* (Милан Шеноа), те драмских текстова *Болеслав* (Стјепан Милетић), *Прва љубав* (Миливој Б. Јанковић) и *Иноче* (Јозо Ивакић), док се суштином самог дјела бавио у приказима Ибзенових комада *Дивља патка* и *Сабласти*, те Стриндберговог *Смртног плеса*.

⁸³⁸ В. Ћоровић, *Позориште Фотија Ж. Илићића у Мостару*, Пријеглед Мале Библиотеке 6 (Мостар 1903) 82-86; Исти, *Војислав М. Јовановић, Наши синови. Комад у четири чина са епилогом, Мостар 1907.*, Босанска вила 6 (Сарајево 1908) 94-95; 7 (1908) 109-110; Исти, *О нашем позоришту, Покрет, Свеска 5, Земун 1910.*, Преглед 6 (Сарајево 1910) 407-409.

⁸³⁹ В. Ћоровић, *Како вам драго. Комедија у три чина, Написао Милан Шеноа*, Хрватска њива 6 (Загреб 1918) 102-103; Исти, *Ибзенова Дивља патка са једном занимљивом почетницом*, Хрватска њива 12 (Загреб 1918) 211-212; Исти, *Моји доживљаји, Написао Никола Милан-Симеоновић, надредатељ Кр. земаљског хрватског казалишта у миру, Загреб 1918.*, Хрватска њива 13 (Загреб 1918) 225-226; Исти, *Једна позоришна недеља*, Хрватска њива 14 (Загреб 1918) 246-247; Исти, *Прва љубав. Свагдања драма у три чина, Написао Миливој В. Јанковић*, Хрватска њива 15 (Загреб 1918) 267-268; Исти, *Смртни плес, Од А. Стриндберга*, Хрватска њива 25 (Загреб 1918) 430-431; Исти, *Почетак позоришне сезоне*, Хрватска њива 35 (Загреб 1918) 605-607; Исти, *Ибзенове Сабласти*, Хрватска њива 41 (Загреб 1918) 702; Исти, *Позоришни живот*, Хрватска њива 43 (Загреб 1918) 735-736.

⁸⁴⁰ В. Ћоровић, *Ибзенова Дивља патка са једном занимљивом почетницом*, 212.

Пишући о глуми и глумцима, Ћоровић је често хвалио (али и критиковао) глумачке гласовне квалитете, њихове креације, сценски покрет, као и способност глумаца да се уживе у карактер особа које глуме. Не би требало занемарити ни његову подршку коју је у својим текстовима давао глумцима почетницима (Рената Милетић)⁸⁴¹, али и онима који су у позоришту провели свој радни вијек (Тонка Савић)⁸⁴². С друге стране, Ћоровић није био обазрив према глумцима који нису отишли из позоришта на вријеме, па тако за госпођу Штроци, која је глумила у представи *Сабласти*, каже да њен глас није био у стању да модулира звукове, те је, сходно томе, одавао утисак *немоћног шиштања*⁸⁴³.

Ћоровић није пропустио да пише и о сценографским рјешењима, нарочито ако нису била адекватна, што је, по његовим ријечима, утицало на коначни успјех позоришног комада. Његове примједбе на сценографска рјешења односиле су се на представе *Женидба* (Н. В. Гогољ) и *Смртни плес* (А. Стриндберг).⁸⁴⁴

На успјех представе, према Ћоровићевом мишљењу, утицала је и публика, али он је, истовремено, упозоравао на варљивост тог параметра, истичући да публици, која је, углавном, била без већег књижевног образовања, није било тешко измамити аплауз, али аутор би од тога, на крају, могао имати више штете него користи.⁸⁴⁵

Последња два Ћоровићева чланка из области позоришне критике односила су се на приказ комедије *Нови ред*, Јосипа Еугена Томића, те на драму *Смрт мајке Југовића*, Ива Војновића.⁸⁴⁶ У прилог томе, он наводи да је комедија са национално борбеном тенденцијом остала у сјенци репризног извођења Војновићеве драме *Смрт мајке Југовића*. Пишући о еуфорији која је пратила представу, Ћоровић се осврнуо и на њене недостатке – *Одобравање, клицање, бацање цвећа. Опет песма, још несигурнија, још рђавија од малопређашње, али знак расположења, понесености, потребе да се*

⁸⁴¹ В. Ћоровић, *Једна позоришна недеља*, 247.

⁸⁴² В. Ћоровић, *Прослава Тонке Савић*, Хрватска њива 16/17 (Загреб 1918) 297-298.

⁸⁴³ В. Ћоровић, *Ибзенове Сабласти*, 702.

⁸⁴⁴ В. Ћоровић, *Једна позоришна недеља*, 246; Исти, *Смртни плес, Од А. Стриндберга*, 431.

⁸⁴⁵ С. Тутњевић, *Динамика српског књижевног простора*, 127; Исти, *Књижевни рад Владимира Ћоровића*, 239.

⁸⁴⁶ В. Ћоровић, *Позоришни живот*, 735-736.

закликће. Читаво је вече остало тако узбуђено, подигнуто у тону, понекад на штету уметничке дискреције. Гђица Хафнер, на пример, као Косовка Дјевојка, толико је викала и трчала, да је у извесним моментима била просто неподношљива. Али је ипак остао тај утисак свечаности. Јак и узбудљив. И после представе на пољу, у влажној јесењској ноћи, још је струјао тај топли дах узбуђености и весело кликтање песнику Мајке Југовића⁸⁴⁷.

⁸⁴⁷ В. Ћоровић, *Позоришни живот*, 736.

VII РАД ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА НА ИЗДАВАЊУ ИЗВОРА

VII.1. ИЗДАВАЊЕ ИЗВОРА

Један дио научно-истраживачког рада Владимир Ћоровић посветио је критичком издању наших средњовјековних извора, јер је био свјестан да издавање историјских извора представља основ за књижевно-историјска и историјска истраживања. Иначе, он се двоумио између два начина издавања текстова, односно између већ устаљене праксе коју су установили Павле Ј. Шафарик и Ђура Даничић, те руске школе, која је тежила што већем очувању текста. Пракса коју су установили Павле Ј. Шафарик и Ђура Даничић односи се на то да се текст прилагођава савременицима, *са потпуним разрешењем свих писарских и традиционалних кратница*⁸⁴⁸.

О неуједначености издања извора Ћоровић је писао у два наврата, 1922. и 1928. године, а питање о начину издавања рукописа поставио је и пред Српску краљевску академију. У дјелу *Списи св. Саве* (1928), он наглашава да се, што се тиче издавања рукописа, одлучио за средње рјешење, а све то у настојању да сачува спољашњи облик текста, те знакове стварне или шаблонске акцентуације и аспирације. Скраћенице је разријешао на тај начин што их је ставио у угласте заграде. Ћоровић, такође, истиче да грешке у рукописима није исправљао, поготово када су оне ушле у касније преписе или када су *карактеристичне за рукописе*, али је зато у напоменама дао сва потребна објашњења.⁸⁴⁹ Међутим, када је ријеч о издавању извора, требало би напоменути да он није од почетка радио по наведеним критеријумима.

⁸⁴⁸ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, II, Просветни гласник 3/4 (1922) 208-209; 5/6, 292-299. Иако је било више покушаја да се усагласе критерији за издавање извора, требало би нагласити да филолози инсистирају на што већој аутентичности текста, чувању надредних знакова и типова, а узрок томе је различит приступ тексту. Док једна група филолога инсистира на садржају текста, другима је битна форма, а трећима израз. – С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 304; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 255 (нап. бр. 689).

⁸⁴⁹ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности* I, II, Просветни гласник 3/4 (1922), 208-209; 5/6, 292-299; Исти, *Списи св. Саве*, LV-LVI. С друге стране, Петар Ћорђић издвојио је пет начина за издавање текстова. За разлику од Ћоровића, он сматра да се сви списи Светог Саве не могу издати на исти начин, јер неки текстови постоје само у штампаним издањима, без изворног рукописа. - П. Ћорђић, *Списи Светог Саве и филологија*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 248-249.

Проучавајући научно дјело Владимира Ћоровића, овом приликом, издвојићемо његове радове који се односе на издавање извора:

1. Године 1909., Ћоровић је објавио двадесет четири писма, која говоре о фојничком самостану, те о односу фратара према муслиманима и турској власти. Писма датирају из XVII и XVIII вијека (1667-1774. године) и писана су босанском ћирилицом, мада их је Ћоровић, по жељи Ћире Трухелке, објавио на латиници и на тај начин није испоштовао критичко издавање извора.⁸⁵⁰ Он је у овом раду навео кратак садржај писама, туђице које се користе у писмима, регистар имена и појмова, као и три фотокопије писама. Битно је напоменути да је друго писмо писано ијекавицом, а сва остала писма писана су икавицом.⁸⁵¹
2. Годину дана касније (1910), Ћоровић је објавио осамнаест писама из XVII и XVIII вијека, која описују прилике у Сарајеву и догађаје у вези са православном црквом у Босни. Иначе, ова писма нису оригинали, већ је он издање приредио на основу преписа из Записника сарајевске цркве.⁸⁵² Поменута писма, прије Владимира Ћоровића, објавио је Сава Косановић, али његово издање било је пуно грешака и пропуста, на шта је Ћоровић указао у свом раду. Од укупно осамнаест писама, Ћоровић је два писма објавио први пут, али ниједно писмо није превео на савремени језик, а није разријешило ни скраћенице.⁸⁵³
3. Исте године (1910), Ћоровић је објавио предговор и један нови текст (варијанту) апокрифа *О другом доласку Христовом, апокрифна апокалипса Јована Богослова*. Њему је било познато шест преписа (два српска, два

⁸⁵⁰ V. Ćorović, *Nekoliko fojničkih pisama (sa tri table)*, GZM u BiH 21/1909, Sv. 10-12 (Sarajevo 1909) 479-494.

⁸⁵¹ С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 306; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 257.

⁸⁵² В. Ћоровић, *Босанско-херцеговачка писма. II. Неколико сарајевских писама из XVII и XVIII стољећа*, ГЗМ у БиХ 22/1910, Св. 4-9 (Сарајево 1910) 489-511.

⁸⁵³ С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 307; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 257-258.

бугарска и два руска) и велики број рукописа ове апокалипсе код православних Словена, што свједочи о популарности овога дјела, како код нас тако и код *Грка*. У свом раду, Ћоровић пише и о издањима поменутог текста од стране других научника (издања А. Бирха, К. Тишендорфа, И. И. Срезњевског, В. Јагића, А. Попова, Н. Тихонравова), а за текст Срезњевског истиче да је сачувао најљепши превод оригинала и да је најближи основном извору.⁸⁵⁴ Он је, по први пут, објавио једну варијанту овог апокрифа српске редакције, из рукописа Југославенске академије у Загребу, који датира из XVI вијека. Осим текстуалне анализе, Ћоровић се није бавио оцјеном књижевне вриједности и значаја овог апокрифа. Такође, у тексту није разјаснио скраћенице и надредне знаке, није обиљежио редове, није користио савремени правопис, нити је текст превео на савремени језик.⁸⁵⁵

4. Велики број својих радова Ћоровић је посветио херцеговачким манастирима (Тврдош, Житомислић, Дужи, Завала..), у чијим рукописима је нашао и дио грађе коју је објавио или исправио читања, али замјера му се што грађу није превео на савремени језик. Тако је, рецимо, за манастир Тврдош објавио повеље које су везане за овај манастир, а уз сваки прилог дао је регест, док је у напомени навео да ли је повеља оригинал или копија, ко издаје повеље и коме, гдје се оне налазе, као и годину из које датирају.⁸⁵⁶
5. У сарадњи са Станојем Станојевићем, Ћоровић је 1921. године објавио дјело (али, без садржаја) под насловом *Одабрани извори за српску историју*, који се односе на период од VI до X вијека. Ово издање садржи изводе из деветнаест дјела, која су писана на грчком, латинском и старословенском

⁸⁵⁴ В. Ћоровић, *О другом доласку Христовом. Апокрифна апокалипса Јована Богослова у словенским пријеводима. С једним новим текстом и предговором*, Споменик СКА XLIX (Београд 1910) 41-55.

⁸⁵⁵ С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 307-308; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 258.

⁸⁵⁶ В. Ћоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио Ђорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999. Ћоровићеве радове у којима он пише о херцеговачким манастирима поменули смо у поглављу докторске дисертације под насловом *Српска средњовјековна култура у дјелима Владимира Ћоровића*, па их, на овом мјесту, нећемо поново наводити.

језику, а ту се, између осталог, помињу изводи из дјела Јорданеса, Прокопија, Теофилакта Симокате, Јована Ефеског, Павла Ђакона и др.⁸⁵⁷ Станојевић и Ћоровић имали су у плану да, осим ове прве књиге, објаве још седам књига са изабраним фрагментима најбитнијих извора за српску историју, али тај пројекат није реализован, због *малог одзива публике*.⁸⁵⁸

6. Након што је са Ћиром Трухелком посјетио Дубровачки државни архив, Ћоровић је у прилогу расправе о Твртку I Котроманићу објавио девет латинских аката (из XIV вијека), као и биљешке које су постојале уз та акта.⁸⁵⁹
7. Године 1926., Ћоровић је објавио *Један родослов с уплетеним изводом из житија Немањина од св. Саве*, гдје је, уз рукопис, навео садржај родослова, као и претпоставку да родослов потиче с краја XVII или почетка XVIII вијека.⁸⁶⁰ Он, ни овај пут, није прилагодио текст тадашњем правопису, а није разријешао ни скраћенице, нити је обиљежио слова која значе бројеве.⁸⁶¹
8. У претходним поглављима помињали смо да је Ћоровић велики број својих радова посветио Светом Сави, а највећи значај има његово дјело *Списи св. Саве*, које је објављено 1928. године, а односи се на критичко издање Савиних списа. Осим предговора, у наведеном дјелу налазе се српскословенски и грчкословенски рјечник, предметни регистар, регистар личних и географских имена, додатак о накнадно нађеним рукописима неких текстова Светог Саве, те исправке грешака које су настале приликом

⁸⁵⁷ Ст. Станојевић - В. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју. I. Доба од VI до X века*, Београд 1921. Неки од ових извора касније су објављени у дјелу *Византиски извори за историју народа Југославије*, Том I, обрадили Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић, Л. Томић, САН, Посебна издања, Књига ССХLI, Београд 1955.

⁸⁵⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 242.

⁸⁵⁹ В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, СКА, Посебна издања, Књига LVI, Друштвени и историски списи, Књига 22, Београд 1925, 100-105.

⁸⁶⁰ В. Ћоровић, *Један родослов с уплетеним изводом из житија Немањина од св. Саве*, Споменик СКА LXVI (Београд 1926) 237-238.

⁸⁶¹ С. Васиљевић - Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 311; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 264.

штампања књиге. У предговору књиге Ћоровић је описао рукописе сваког дјела, ранија издања, варијанте, те изворе на основу којих су поменута дјела настала. Он је, такође, анализирао и којим су језиком писана дјела Светог Саве, док у трећем дијелу предговора пише о начину издавања извора. Поменуто дјело обухвата радове за које се зна да их је писао Свети Сава (*Хиландарска повеља*⁸⁶², *Карејски типик*, *Хиландарски* и *Студенички типик*, *Житије светога Симеона Немање*, *Служба светом Симеону*, *Посланица Спиридону*), али и оне радове за које се претпоставља да су његови (*Савина потврда о куповини хиландарских винограда*, *Извод из повеље о оснивању српских епископија*, *Врађинска повеља*, *Устав за држање Псалтира*).⁸⁶³ У овом издању нису обухваћене бесједе и поуке, те писма и похвале које су приписиване Светом Сави. У књизи се не налази ни *Номоканон*, који, по Ћоровићу, спада у дјела за која се не зна да ли их је написао Свети Сава, мада он сматра да је Сава дао иницијативу за превод *Номоканона*.⁸⁶⁴ Када је ријеч о Ћоровићевом дјелу *Списи св. Саве*, требало би поменути да је Павле Поповић, аутору наведеног дјела, упутио примједбу због тога што је прикрио, односно изоставио изворе које је користио и што није прецизно навео које је све рукописе употребио за свој текст⁸⁶⁵.

За *Хиландарску повељу* (1198/99) Ћоровић је у почетку сматрао да је дјело Светог Саве, али касније је промијенио мишљење, па је истицао да је поменуто повељу писао Свети Сава, а да је Стефан Немања био њен

⁸⁶² У новије вријеме научници сматрају да је *Хиландарска повеља*, можда, била концепт Светог Саве, али је писана у канцеларији Стефана Немање. За другу *Хиландарску повељу*, сматра се да је и она идејно била концепт Светог Саве, у чему је учешће имао и Стефан Првовјенчани, у чијој канцеларији је повеља писана. – Д. Калезић, *Свети Сава као књижевник*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 263. Томислав Јовановић сматра да је *Хиландарска повеља* била заједничко дјело Стефана Немање и Светог Саве. – Т. Јовановић, *Предговор*, у: *Свети Сава, Сабрана дела*, СКЗ, Београд 1998, XIII.

⁸⁶³ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, СКА, Дела старих српских писаца, Књига I, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књига XVIII, Београд – Сремски Карловци 1928.

⁸⁶⁴ С. Васиљевић - Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 312; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 265.

⁸⁶⁵ П. Поповић, *Списи Светог Саве*, Издао Др. Владимир Ћоровић (...), Прилози за КИФ XII/1 (Београд 1932) 97.

састављач. Међутим, у дјелу *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* он је *Хиландарску повељу* поново назвао Савином повељом.⁸⁶⁶

Према Ћоровићевим ријечима, за *Карејски типик* (1199) постоји пет сачуваних преписа, од којих је један из XIX вијека и налази се у Архиву САНУ (у Ћоровићево вријеме СКА), док Димитрије Богдановић и Томислав Јовановић сматрају да тај препис датира из XVII вијека.⁸⁶⁷ За своје издање *Карејског типика*, Ћоровићу је, као предложак, послужио текст првог и најстаријег преписа типика.⁸⁶⁸

Хиландарски типик није сачуван у оригиналу, али је сачувано више рукописа које је Ћоровић анализирао приликом критичког издања овог извора. Најстарији препис *Хиландарског типика* датира из XIII вијека. Боравећи у хиландарској библиотеци (1925), Ћоровић је упоредио штампано издање *Хиландарског типика*, које је 1898. године приредио епископ (касније патријарх) Димитрије Павловић, са изворним рукописом и дошао до сазнања да је Павловићево издање типика једно од најбољих издања у нашој научној књижевности. У наведеном издању, Ћоровић је пронашао двадесетак грешака, и то само у појединим словима, што је касније исправио и допунио.⁸⁶⁹ Међутим, он је прећутао чињеницу да му је тако исправљен и допуњен туђи штампани слог послужио као основни предложак за његово издање *Хиландарског типика*, у дјелу *Списи св. Саве*.⁸⁷⁰ Даље, Ћоровић је сматрао да *Хиландарски* и *Студенички типик* веже један извор, са Свете Горе, те да оба типика имају 95% грешака у преводу. Он, такође, истиче да је иницијатива за превод типика потекла од Светог Саве, који је и сам учествовао у писању.⁸⁷¹

⁸⁶⁶ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 57, 60.

⁸⁶⁷ Свети Сава, *Житије светог Симеона Немање*, Сабрани списи, Приредио Димитрије Богдановић, Просвета - СКЗ, Београд 1986, 149; Т. Јовановић, *Предговор*, у: *Свети Сава, Сабрана дела*, XIV-XVII.

⁸⁶⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 349.

⁸⁶⁹ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, XI.

⁸⁷⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 351.

⁸⁷¹ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, VIII; В. Ћоровић, *Ђ. Сп. Радојичић, Зашто је Студеница посвећена св. Богородици Благодетелници (Евергетиди)*, Гласник СНД XXI (Скопље 1940) 173.

Ни *Студенички типик* није сачуван у оригиналу, а сматра се да постоје само два преписа поменутог типика. Ћоровић није у цјелости донио текст *Студеничког типика*, али је указао на разлике између овог типика у односу на *Хиландарски типик*.⁸⁷²

Оригинал *Житија светог Симеона Немање* није сачуван, али су сачувани рукописи, са два преписа. Ћоровић наглашава да постоје три љетописа у којима је употријебљено *Симеоново житије* – *Богишићев*, *Ћоровићев* и *Бранковићев* љетопис.⁸⁷³ Као предложак за издање Савиног житија Стефану Немањи, Ћоровићу је послужио студенички рукопис из 1619. године, из кога је он, боравећи у Прагу, преписао наведено житије.⁸⁷⁴

Ћоровић је 1928. године доказао да *Служба св. Симеону* није изгубљена, већ је сачувана у три преписа, од којих су два српске редакције. Томислав Јовановић сматра да Ћоровићево издање Службе св. Симеону има и својих слабих страна, те да је поуздано само у оном дијелу који је рађен према факсимилу.⁸⁷⁵

Пишући о *Посланици Спиридону*, Ћоровић истиче да је писмо игуману Спиридону настало за вријеме Савиног другог путовања, а он писмо датира у јесен 1233. године. Поменуто писмо није сачувано у оригиналу, али је било познато у препису из XV вијека, који је, у међувремену, изгубљен.⁸⁷⁶

⁸⁷² С. Васиљевић - Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 315; Исто, *Српска средњовјековна књижевност*, 271.

⁸⁷³ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, XVI-XVIII.

⁸⁷⁴ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 353, 356. Студенички рукопис из 1619. године чува се у библиотеци Народног музеја у Прагу, гдје је доспио из заоставштине Павла Јозефа Шафарика. – Исто, 353, 356.

⁸⁷⁵ Т. Јовановић, *Предговор*, у: *Свети Сава, Сабрана дела*, XIV-XV.

⁸⁷⁶ С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 317; Исто, *Српска средњовјековна књижевност*, 274.

Приликом издавања *Савине повеље о куповини хиландарског винограда*, Ћоровић наводи да није сачуван оригинал ове повеље, а не помиње ни рукописе и варијанте, па се претпоставља да их није ни било.⁸⁷⁷

Извод из повеље о оснивању српских епископија односи се на кратку биљешку о осам епископија, које је основао Свети Сава. Ћоровић није сумњао у аутентичност садржаја ових биљежака, јер су се ти подаци налазили и у *Светостефанској хрисовуљи*.⁸⁷⁸

Када је ријеч о *Врањинској повељи* требало би поменути да оригинал ове повеље није сачуван, али била су сачувана два преписа, која су, у међувремену, изгубљена. Ћоровић је сумњао у аутентичност *Врањинске повеље*, за разлику од Владимира Мошина који је у њој видио и паралелу са *Карејским типиком*.⁸⁷⁹

Проучавајући текст *Устава за држање Псалтира*, Ћоровић је дошао до закључка да је *Устав*, у доброј трећини текста, прост препис из уводне, прве главе *Хиландарског типика*, те да је *мних Сава доиста наш св. Сава, чија је сарадња на Хиландарском типик у неоспорна*⁸⁸⁰. Текст *Устава* није сачуван у оригиналу, а Ћоровић је био мишљења да и *Устав* и *Карејски типик* повезује исти извор и да их је преписао исти преписивач. За разлику од њега, који је сматрао да постоји шест преписа *Устава*, Томислав Јовановић истиче да су данас позната четири српска преписа горе наведеног *Устава*.⁸⁸¹

9. Године 1929., Ћоровић је објавио студију под насловом *Силуан и Данило II* (данас је у науци прихваћено да је ријеч о Данилу III), гдје је, између осталог,

⁸⁷⁷ С. Васиљевић - Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 317; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 274.

⁸⁷⁸ С. Васиљевић - Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 317; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 274.

⁸⁷⁹ В. Мошин, *Повеља Светог Саве манастиру Светог Николе у Врањини*, у: *Свети Сава*, Споменница поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 90-104.

⁸⁸⁰ В. Ћоровић, *Списи св. Саве*, XLII.

⁸⁸¹ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 68; Т. Јовановић, *Предговор*, у: *Свети Сава, Сабрана дела*.

писао о традицији стихова у старој српској књижевности, затим одакле потиче грађа за *Слово о Сави* и *Слово о Симеону*, а интересовало га је и поријекло грађе за *Службу Милутину*, те када су настала поменута дјела. Осим тога, он нам доноси податке о писцима Силуану и Данилу, пише о *Похвали кнезу Лазару*, о утицају византијске лирике на српску лирику, а наводи и рукописе и варијанте гдје се похвале и службе налазе.⁸⁸² Циљ Ћоровићеве студије био је да, на основу филолошке и стилске анализе текста, докаже ко је написао горе наведена дјела. Он истиче да је стихове посвећене Светом Сави написао Силуан, док је аутор *Слова св. Симеону*, *Слова св. Сави*, *Службе* и *Похвале Милутину*, те стихова Симеону и Милутину био Данило II (односно Данило III, као што смо већ поменули), који је ова дјела написао у манастиру Бањска. Ћоровић сматра да је Данило II (Данило III) написао и *Похвалу/Слово о кнезу Лазару*, а не Данилов настављач, као што су тврдили неки научници.⁸⁸³ Овоме би требало додати да је Ћоровић одреднице *слово* и *похвала* употребљавао као синониме, о чему је већ било ријечи у трећем поглављу докторске дисертације.

10. У рукопису манастира Никољца код Бијелог Поља Владимир Ћоровић пронашао је *Другу посланицу* бугарског патријарха Јефтимија, која је била посвећена тисменском архимандриту Никодиму. Он је наведену посланицу објавио у њеном српскословенском препису, из никољског рукописа, јер је оригинални текст, према Ћоровићевим ријечима, био бугарскословенски.⁸⁸⁴

⁸⁸² В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века*, Глас СКА СXXXVI (Београд 1929) 13-103 (у даљем тексту: В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*).

⁸⁸³ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 32, 35; Исти, *Силуан: Похвала Сави*, СКГ, НС, XLIV/4 (Београд 1935) 180. У данашње вријеме научници сматрају да је аутор стихова посвећених Светом Сави и Светом Симеону био Силуан, те да Пљевљански требник, из којег потичу Силуанови стихови (али и *Слово Сави*, стихови и *Слово Симеону*), датира из друге четвртине XIV вијека, а не из прве половине XV вијека, како то наглашава Ћоровић. Такође, сматра се да су *Похвала (пролошко житије) краљу Милутину*, *Похвала кнезу Лазару*, *Служба Милутину*, те *Слова (пролошка житија) Симеону* и *Сави* дјела која је написао Данило III. - Више о томе видјети: Д. Богдановић, *Шест писаца из XIV века*, Просвета - СКЗ, Београд 1986, 16; *Стара српска књижевност. Хрестоматија*, Приредио и превео Томислав Јовановић, Филолошки факултет и Нова Светлост, Београд – Крагујевац 2000, 73; С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 319-320; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 280.

⁸⁸⁴ В. Ћоровић, *Посланица бугарског патријарха Јефтимија тисменском архимандриту Никодиму*, Јужнословенски филолог XIII (Београд 1933-34) 162-165.

11. Ћоровић је 1935. године објавио четири нове врсте стихова, који су били посвећени Светом Сави. Те стихове он је пронашао у различитим рукописима, а написао их је непознати пјесник из XIV вијека. У свом раду, Ћоровић је анализирао стилска средства, разријешо је скраћенице, док је испуштена слова означио у угластим заградама.⁸⁸⁵
12. На основу уступљеног преписа текста једног житија Светог Саве, од стране Радослава М. Грујића, Ћоровић је, три године касније (1938), објавио двије варијанте *Прошлоког житија св. Саве* – старију варијанту из XIV вијека и млађу варијанту из XVI вијека, указујући да су се варијанте појавиле још у XIII вијеку.⁸⁸⁶ За разлику од Ћоровића, Димитрије Богдановић и Прибислав Симић истичу да Минеј за мјесеце децембар, јануар и фебруар, који садржи службу Светом Сави, датира из прве половине XIV вијека, прије 1346. године.⁸⁸⁷ Иначе, Ћоровић је текст житија прилагодио тадашњем правопису, разријешо је скраћенице, али житије није превео на савремени језик.⁸⁸⁸
13. Године 1938., Ћоровић је објавио студију под насловом *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, гдје је, осим текста житија, описао и рукопис у којем се житије налази, а полемисао је и око времена писања житија.⁸⁸⁹ Занимљив је податак да је поменуто студију Ћоровић планирао да објави још 1911. године, али, из ко зна којих разлога, она је објављена тек двадесет седам година касније.⁸⁹⁰ Он наглашава да је текст наведеног житија

⁸⁸⁵ В. Ћоровић, *Стари стихови о Св. Сави*, Богословље 2/3 (Београд 1935) 118-121.

⁸⁸⁶ В. Ћоровић, *Прошлоко житије Св. Саве*, СКА, Посебна издања, Књига СХХV, Друштвени и историски списи, Књига 50, Светосавски зборник 2 (1938) 77-87. Није познато шта је Радослав Грујић имао у свом препису текста житија, али претпоставља се да је и њега и Ћоровића првенствено занимао краћи текст житија (прошлоко или синаксарско житије), јер је он, жанровски, био специфична форма биографије свеца у сведеном облику. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 586.

⁸⁸⁷ Д. Богдановић, *Најстарија служба Светом Сави*, Зборник ИЈК САНУ, I одељење, Књига XXX, Београд 1980, 8 (нап. бр. 20); П. Симић, *Карејска служба Светом Сави*, Богословље XXII (XXXVII)/1-2 (Београд 1979/80) 17-66.

⁸⁸⁸ С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 323; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 282.

⁸⁸⁹ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник 2 (1938) 1-76.

⁸⁹⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 192. Ћоровићево критичко издање *Житија Симеона Немање од Стевана Првовенчаног* било је планирано да се објави и 1924. године, али та

издао на основу рукописа који се налази у паришкој Народној библиотеци, а поменути рукопис датирао је у XIII или почетак XIV вијека.⁸⁹¹ Осим *париског* рукописа, Ћоровић у предговору дјела помиње још три рукописна предлошка *Симеоновог житија*. Један од њих је тзв. *Горички зборник* из XV вијека (1441/42), али у њему текст житија није сачуван у цјелини. Као трећи рукописни предлошак, Ћоровић наводи један мали одломак житија, који је био исписан на полеђини једног истргнутог листа, а који се нашао у посједу Ватрослава Јагића. Овај рукопис датира из XV/XVI вијека. Четврти рукописни предлошак односи се на дио Немањиног житија, који је сачуван у дјелу светогорског калуђера и писца Доментијана.⁸⁹² У предговору студије, Ћоровић доноси и просопографске податке о Стефану Првовјенчаном и његовом књижевном раду, те истиче да се приликом издања текста наведеног житија руководио истим начелима као и кад је припремао критичко издање Савиних дјела. Он је и у тексту житија *Симеона Немање од Стевана Првовенчаног* разријешо скраћенице, а користио је и савремену интерпункцију. Осим тога, Ћоровић је написао и напомене испод текста, у којима је навео варијанте из још два млађа преписа, а доноси нам и регистар личних и географских имена, као и предметни регистар. За разлику од критичког издања Савиних дјела, он је овај пут изоставио рјечник, те посебно обиљежене наводе из Светог писма.⁸⁹³

14. По тексту Ћуре Даничића и према додацима Ватрослава Јагића, Ћоровић је 1938. године, за Српску књижевну задругу, припремио издање Доментијанових дјела, за које је написао и предговор. Овом приликом, он

замисао ни тада није била реализована. - М. Башић, *О старим српским биографијама и овом издању*, у: *Старе српске биографије*, Превео и објаснио Миливоје Башић, СКЗ, Београд 1924, XIV; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 192.

⁸⁹¹ С друге стране, Љиљана Јухас – Георгиевска сматра да овај рукопис потиче из 1320. године. - Љ. Јухас – Георгиевска, *Стефан Првовенчани и његово дело, Сабрана дела*, Предговор, превод дела и коментари др Љ. Јухас – Георгиевска; Издање на српкословенском Томислав Јовановић, СКЗ, Београд 1999, LXXIV.

⁸⁹² В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, 5-8.

⁸⁹³ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 283.

нам не даје податке о рукописима и варијантама у којима се житија налазе, јер се том проблематиком бавио двије године раније.⁸⁹⁴

15. У чланку *Личности народне песме* из 1939. године, Ћоровић је покушао да одговори на питање када је погинуо јунак народних пјесама Илија Косорић? Он је Косорићеву погибију датирао у 1702. годину, а на крају чланка, као прилог, објавио је писмо Илије Косорића и дробњачких главара, које је било писано ћирилицом и послано у Херцег Нови.⁸⁹⁵

VII.2. О ИЗДАВАЊУ ЗАПИСА И НАТПИСА

1. Године 1911., Ћоровић је приредио издање *Грдовог натписа* из црквице у Полицама, код Требиња. Осим анализе текста, он истиче да палеографске особине слова и језик (лексика) одговарају нашим најстаријим споменицима из XII вијека, па је, сходно томе, и овај натпис датирао у то вријеме.⁸⁹⁶ Ћоровић сматра да је горе наведени натпис доспио у зид цркве по старом обичају кориштења материјала са надгробних споменика, који су се налазили у близини.⁸⁹⁷
2. Исте године (1911), Ћоровић је један рад посветио херцеговачком манастиру Тврдош, гдје пише о историји овог манастира. Он је, том

⁸⁹⁴ В. Ћоровић, *Предговор [Доментуан]*, у: *Доментуан: Живот светога Саве и светога Симеона*, Превео Л. Мирковић, Са предговором Др. Владимира Ћоровића, СКЗ, Београд 1938, 5-23.

⁸⁹⁵ В. Ћоровић, *Личности народне песме*, Прилози проучавању народне поезије 2 (1939) 153-157. Поменуто писмо пронађено је у Државном архиву у Задру и датира из 1699. године. - С. Васиљевић – Илић, *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, 325; Иста, *Српска средњовјековна књижевност*, 285.

⁸⁹⁶ В. Ћоровић, *Један српски натпис из XII вијека*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1911) 548-551. *Грдов натпис* није објављен у Ћоровићевом дјелу *Стари српски записи и натписи*, али је зато текст истог прештампан у његовом дјелу *Српски манастири у Херцеговини*, које је 1999. године приредио Ђорђе О. Пиљевић. - В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997; Исти, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио Ђ. О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999.

⁸⁹⁷ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 286.

приликом, користио и записе у тексту, наводећи, истовремено, ко их је и гдје објавио.⁸⁹⁸ Требало би нагласити да је Ћоровић записе увијек користио у њиховом српскословенском облику и није их преводио на савремени језик.

3. У раду о херцеговачком манастиру Дужи, Ћоровић, уз историју и изглед манастира, пише и о његовим настојницима, а објавио је и неколико записа из XVIII вијека. У поменутом раду, он је објавио и два прилога – повелје ранијих издања.⁸⁹⁹
4. Проучавајући народну традицију везану за Стефана Немању, Ћоровић је дошао до закључка да она потиче из калуђерских кругова. У прилог томе, он је објавио један натпис, у којем се помиње Стефан Немања. Овај натпис пронађен је у Благају, на католичком гробљу, али Ћоровић нам не даје неке детаљније податке о њему.⁹⁰⁰
5. Ћоровићев рад *Ситнији прилози*, из 1914. године, састоји се из четири прилога, од којих се два односе на објављивање записа. Први прилог о записима везан је за један поменик из XVII вијека, гдје су наведена имена умрлих чланова угледних црногорских и херцеговачких породица од 1601. до 1685. године. Други прилог о записима односи се на биљешке из 1788-1790. године, а ријеч је о седам записа из цркве Св. Теодора у Иригу.⁹⁰¹

⁸⁹⁸ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Требињски манастир (Тврдош)*, ГЗМ у БиХ 23 (Сарајево 1911) 505-534.

⁸⁹⁹ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Дужи*, ГЗМ у БиХ X/XII (Сарајево 1912) 545-553. Иако је Ћоровић у напоменама, у горе наведеном раду, навео четири записа из XVIII вијека, утврђено је да је, бар у два случаја, било ријечи о натписима. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 287.

⁹⁰⁰ В. Ћоровић, *Из народне књижевности: Народна традиција о Немањи*, ГЗМ БиХ VII/XII (Сарајево 1913) 337-343.

⁹⁰¹ В. Ћоровић, *Ситнији прилози: I. Један поменик из XVII вијека. II. О подвостручавању сугласника и самогласника у старим српским записима и натписима. III. Биљешке из 1788-1790. године. IV. Сабља краљице Катарине*, ГЗМ у БиХ VIII/IX (Сарајево 1914) 415-433.

6. Пишући о *Поваљском натпису* са Брача, Ћоровић сматра да он датира из XII вијека, односно овај натпис је, по њему, млађи од *Грдовог натписа*, а савремен је *Кулиновом натпису*. За поменути натпис, он истиче да је писан уједначено, крупним и читким словима и, као такав, припада нашим најљепшим епиграфским споменицима.⁹⁰²
7. У расправи коју је посветио бану Кулину Ћоровић не пише само о животу овога владара, већ доноси податке и о његовом натпису, даје своје читање, као и реконструкцију текста. Осим тога, он је у наведеној расправи дао и тумачење ријечи *пронија*, а бавио се и анализом језика и палеографских особина натписа. Ћоровић је, такође, покушавао да одреди личности и локалитете који се помињу у натпису, а била му је интересантна и традиција која је везана за бана Кулина.⁹⁰³
8. Натпис Марије Дјевице из Видоштака код Стоца Ћоровић је издао на основу отиска из сарајевског Земаљског музеја. Он наводи да постоје бројне недоумице око датирања поменутог натписа, али је прихватио мишљење Ћире Трухелке да натпис потиче из 1431. године.⁹⁰⁴
9. Записе, као историјске изворе, Ћоровић је користио и приликом писања рада о херцеговачком манастиру Завала. У овом раду, он је објавио и два натписа са стубова, док је у прилозима објавио седам ћирилских записа

⁹⁰² В. Ћоровић, *Поваљски натпис са Брача*, Јужнословенски филолог II (Београд 1921) 123-126.

⁹⁰³ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, ГНЧ XXXIV (Београд 1921) 13-41.

⁹⁰⁴ В. Ћоровић, *Један ревидирани натпис из XV века*, Споменица педесетогодишњице професорског рада С. М. Лозанића, Београд 1922, 333-335. За разлику од Владимира Ћоровића, Љубомир Стојановић, Марко Вего и Гордана Томовић сматрају да горе наведени натпис датира из 1231. године, док Раде Михаљчић у свом дјелу *Изворна вредност старе српске грађе*, као вријеме датирања натписа, наводи обје године. – Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, 6, бр. 13; М. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* II, Сарајево 1964, 10-11, бр. 53, слика 10; Г. Томовић, *Морфологија ћирилских натписа на Балкану*, Историјски институт, Посебна издања, Књига 16, Београд 1974, 40; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 279.

из XVI и XVII вијека, те дозволу обнове католичких манастира, писану на латинском језику, која датира из XVI вијека.⁹⁰⁵

10. Пишући приказ дјела Саве Петковића, Ћоровић је у склопу тога објавио и низ записа из XVI и XVII вијека. Он истиче да најдужи запис датира из 1625. године, док остали записи више представљају кратке биљешке и има их укупно седамнаест. Према Ћоровићевим ријечима, акценти уз запис су изостали, због техничке немогућности штампања.⁹⁰⁶
11. У Ћоровићевом раду *Епиграфски прилози* налази се шест прилога и седам натписа различитог садржаја, са различитих терена, гдје он, између осталог, први пут објављује два гробна натписа из Шудикова код Берана, те два нова натписа из Пећи. Осим тога, Ћоровић је желио не само да да своје читање натписа, већ и да скрене пажњу на палеографске особине, као и да укаже на паралеле и разлике са већ познатим натписима.⁹⁰⁷
12. Године 1926., пишући приказ дјела Лазара Мирковића, Ћоровић је објавио један, до тада, необјављен натпис из цркве Св. Николе у Марковој вароши (код Прилепа), са добро очуваним животописом, који је лично прегледао. У овом раду, он даје и натпис око слике Светог Николе, који се налазио код улазних врата у цркву.⁹⁰⁸ Нема сумње да је откриће натписа *ктитора или обновитеља* Димитра, из 1351. године, представљало значајан резултат у Ћоровићевом научно-истраживачком раду.

⁹⁰⁵ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Завала*, Старинар 1, Трећа серија (1922) 209-230.

⁹⁰⁶ В. Ћоровић, *Сава Петковић, Опис рукописа манастира Крушедола, Издаје Монашко удружење Православне српске митрополије карловачке, Свезак први, Сремски Карловци 1914.*, Јужнословенски филолог III (Београд 1922-23) 165-170.

⁹⁰⁷ В. Ћоровић, *Епиграфски прилози*, Јужнословенски филолог V (Београд 1925-26) 195-202.

⁹⁰⁸ В. Ћоровић, *Др Лазар Мирковић, Мрњавчевићи, Београд 1925.*, Прилози за КЛИФ 1 (Београд 1926) 133-137. Горе наведени натпис Ћоровић је публиковао и 1938. године. – В. Ћоровић, *Узајамне везе и утицаји код старих словенских записа*, Глас СКА CLXXVI (Београд 1938) 121.

13. У раду *Обнова манастира Бања*, Ћоровић је на основу натписа, изнад црквених врата, расправљао о томе ко је ктитор поменутог манастира и када је црква обновљена. Сходно томе, он је дошао до закључка да је обновила цркве био Стефан Дечански, а да је црква обновљена 1329. године.⁹⁰⁹
14. Бавећи се критичким издањем извора, Ћоровић је анализирао један рукопис и запис, који је Универзитетска библиотека у Београду добила из Битоља. За рукопис, Ћоровић тврди да није млађи од XV вијека, те да, као већина старих рукописа, нема почетак и крај, док му је запис био необичан због тога што се налазио на горњој маргини, гдје се, по њему, углавном, обиљежавало власништво или „пробавало“ перо. Он није био сигуран да ли је запис писао исти писац, као и рукопис у коме се налазио.⁹¹⁰ За разлику од ранијих начина издавања записа, да се примијетити да је Ћоровић у овом раду детаљно описао рукопис, што прије није био случај.⁹¹¹
15. Пишући о херцеговачком манастиру Добриловина, Ћоровић нам, осим фотографије манастира, у прилозима доноси један запис и један натпис из XVII вијека, који раније нису били објављивани.⁹¹²
16. Један рад Ћоровић је посветио херцеговачком манастиру Довоља, гдје у прилозима даје пет натписа (са утвара) из XVIII вијека. Све натписе он је дао према оригиналима.⁹¹³

⁹⁰⁹ В. Ћоровић, *Обнова манастира Бања*, *Старинар* IV (1928) 223-224.

⁹¹⁰ В. Ћоровић, *Један српско-словенски рукопис са Скендер-беговим поменом*, Шишићев зборник (1929) 647-650.

⁹¹¹ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 296.

⁹¹² В. Ћоровић, *Манастир Добриловина*, ГНЧ XLIII (Београд 1934) 164-177.

⁹¹³ В. Ћоровић, *Манастир Довоља*, Гласник СНД XIII (Скопље 1934) 41-45.

17. Ћоровић је у једном приказу анализирао и натпис на гробу епископа Јоаникија, иначе ктитора манастира Светог Атанасија. Он истиче да је овај натпис раније био објављен у часописима *Политици* (26. августа 1929. год.) и *Правди* (16. септембра 1929. год.), али да се факсимили та два издања не подударају. Према Ћоровићевим ријечима, поменути натпис, у односу на остале натписе, издвајао се изузетном правилношћу, док је по палеографским и филолошким карактеристикама одговарао натписима из XIV вијека.⁹¹⁴
18. И херцеговачки манастир Житомислић био је предмет Ћоровићевог интересовања, па у раду о поменутом манастиру аутор пише о години подизања манастира, а даје нам и опис књига и предмета, који су пронађени у том манастиру. Осим тога, он је у овом раду исправио и читање једног натписа, који се налазио на манастирском стубу, а објавио је и низ записа, од којих је неке штампао у тексту, док је неке, већ објављене записе, исправио и допунио у напоменама.⁹¹⁵
19. Године 1936., Ћоровић је објавио *Прилоге за нашу стару књижевност и историју*, у којима се налази шест прилога – пет прилога односи се на манастире и њихове рукописе, а шести прилог односи се на рукописе из Босне и Херцеговине.⁹¹⁶

Рукописи о Никољцу код Бијелог Поља – У овом прилогу, Ћоровић истиче да црква Светог Николе има велику збирку старих

⁹¹⁴ В. Ћоровић, *Др. Рад. М. Грујић, Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак (Гласник СНД XII), Скопље 1933.*, ЛИЧ 1/2 (1935) 118-120. Горе наведени натпис објавила је и Гордана Томовић, која напомиње да Ћоровићево читање није било баш у свему исправно. – Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, бр. 47.

⁹¹⁵ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. Манастир Житомислић*, *Старинар* 10/11, Трећа серија (1935/36) 2-36.

⁹¹⁶ В. Ћоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју: Рукописи о Никољцу код Бијелог Поља, Црква у Црколезу, Црква у Дубоком Потоку, Рукописи манастира Девича, Рукописи Лесновског манастира, Неколико рукописа из Босне и Херцеговине*, *Зборник за историју Јужне Србије и суседних области* I (1936) 77-131.

рукописа, а он је у тексту дао попис педесет једног рукописа, који су настали у периоду од XV до XVIII вијека. Осим српске редакције, збирка садржи и рукописе бугарске, молдавско–јужноруске и руско–молдавске редакције. Ћоровић је у поменутом прилогу објавио и осам необјављених записа, који датирају од XV до XVIII вијека, а исправио је и неке већ објављене записе.

Црква у Црколезу – Пишући о цркви у Црколезу, Ћоровић је у прилогу објавио три гробна натписа, које је датирао у XIV или XV вијек и седам натписа са зидова цркве, које је он назвао записима(?). Осим тога, Ћоровић је у наведеном прилогу описао и једанаест старих књига, које су настале у периоду од XIII до XVII вијека, а из тих књига објавио је и два записа, од којих један датира из XIV вијека.

Црква у Дубоком Потоку – Радећи на терену, у поменутој цркви, Ћоровић је пронашао и у прилогу описао два рукописа, од којих је један из XIV, а други из XV или XVI вијека. Осим тога, он је у прилогу објавио и два записа, која потичу из XVIII и XIX вијека. На истом мјесту, Ћоровић је пронашао нов рукопис Теодосијевог житија Св. Сави, те један запис, који је већ био објављен у дјелу Љубомира Стојановића, *Стари српски записи и натписи* (бр. 7509), али му је он (Ћоровић) дао правилније читање.

Рукописи манастира Девича – У прилогу о манастиру Девич, Ћоровић наглашава да је на том мјесту пронашао седам рукописа, који потичу из периода од XIII до XVI вијека. Осим тих рукописа, он је у прилогу први пут објавио и четири записа, који датирају из XVIII вијека.

Рукописи Лесновског манастира – Пишући прилог о рукописима Лесновског манастира, Ћоровић наводи да је у том манастиру пронашао тридесет рукописа, који су настали у времену од XIV до XVII вијека, док

странице појединих рукописа датирају из XVIII вијека. Осим рукописа, он је у овом прилогу објавио и неколико записа, који су већ били публиковани у дјелу Љубомира Стојановића, *Стари српски записи и натписи*, али Ћоровић их је кориговао и дао своје читање тих записа.

Неколико рукописа из Босне и Херцеговине – У шестом прилогу, Ћоровић је описао седам рукописа, који су пронађени на простору Босне и Херцеговине и датирају од XVI до XVIII вијека, а објавио је и неколико записа, једно тумачење црквеног канона, једну популарну поуку и текст молитве побратимства.⁹¹⁷

20. Ћоровићев рад *Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду* доноси нам опис двадесет осам рукописа, који су настали у периоду од XIV до XIX вијека. Аутор истиче да је највише рукописа српске редакције, али помиње и два рукописа, од којих је један средњобугарске, а други руске редакције.⁹¹⁸
21. У оквиру овога поглавља већ смо писали о Ћоровићевој студији *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, али с обзиром на то да је у поднаслову поглавља ријеч о раду Владимира Ћоровића на издавању записа и натписа, додаћемо да је он у опису рукописа, у којем се житије налази, објавио пет, до тада, необјављених натписа.⁹¹⁹
22. Један запис Ћоровић је објавио у напоменама, у раду *Питање о хронологији у делима св. Саве*, а ријеч је о запису са *Лимске повеље*, краља Владислава (1234. године). У истом раду, аутор се бави и

⁹¹⁷ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 299-301.

⁹¹⁸ В. Ћоровић, *Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду*, Споменик СКА LXXXVII (Београд 1938) 93-104.

⁹¹⁹ В. Ћоровић, В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник 2 (1938) 1-76.

палеографском анализом натписа кнеза Мирослава из XII вијека, из цркве Светог Петра и Павла у Бијелом Пољу.⁹²⁰

23. Велики број записа и натписа, којима је Ћоровић дао правилније читање, остао је у рукопису, у његовој заоставштини, иако је било планирано да се то дјело објави у марту 1941. године.⁹²¹ Међутим, дјело Владимира Ћоровића под насловом *Стари српски записи и натписи* објављено је тек 1997. године.⁹²² У предговору књиге, Ћоровић наводи да се у овој збирци *Записа и натписа налазе две врсте те грађе. Једна је нова, са досад непознатим записима и натписима, које сам на разним путовањима прикупио ја сам или моји пријатељи; а друга је од раније познати епиграфски материјал, који сам имао прилике наново прегледати или критички допунити и исправити*⁹²³. Осим Ћоровићевог предговора, приређивач дјела доноси нам и 157 прикупљених и поправљених записа и натписа, који датирају од XII до XVII вијека, затим допуне, анализе и шест илустрација. Поговор дјелу, као и допуне (списак чешће цитираних дјела) написао је Раде Михаљчић, а у књизи се налазе и два регистра (регистар личних имена и регистар географских појмова), те два прилога. Први прилог односи се на расправе о топосу, из натписа бана Кулина, док нам други прилог доноси историјске податке о игуману Дионисију, који се помиње у Студеничком натпису.⁹²⁴

⁹²⁰ В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, Успомени Павла Поповића, ГНЧ 49 (Београд 1940) 1-69.

⁹²¹ Горе наведени рукопис Ћоровић је завршио седамнаест дана прије смрти. Текст рукописа имао је 83 стране и шест илустрација, а на коверти у којој је пронађен рукопис налазила се Ћоровићева биљешка: *Примљено у Одељењу историских наука 31 III 1941.* – Р. Михаљчић, *Поговор и допуне*, у: В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио Владимир Ћоровић*, 76.

⁹²² В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997.

⁹²³ В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, 4.

⁹²⁴ В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, 5-92; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 303.

VII.3. КРИТИКА ИЗДАЊА ИЗВОРА

1. Још 1912. године Владимир Ћоровић написао је критику која се односила на издање повеља, које је објавио Васо Глушац. У суштини, дјело Васе Глушца добило је позитивне оцјене, а Ћоровић му је замјерио што је недоследно користио апострофе.⁹²⁵
2. Приликом писања студије о краљу Твртку I, Ћоровић је расправљао о аутентичности ове повеље, без датума, и сматра да, ако је повеља аутентична, онда она, по свему судећи, датира из 1374. године. Њему је повеља била сумњива због необичних краљевих инвокација, које су биле присутне у цијелом тексту. Повељу је, иначе, издао Ђуро Шурмин, са много грешака, а препис повеље пронађен је у заоставштини Павла Витезовића.⁹²⁶
3. Године 1929., Ћоровић је написао приказ и критику издања *Грачаничке повеље*, коју је објавио Миливоје Павловић. Он је издање повеље критиковао због читања неких мјеста, а сматрао је, такође, и да повеља није добро датирана, те да је могла настати само 1321. године.⁹²⁷
4. У мноштву критика Ћоровић је написао и критику о једном раду Александра Соловјева, гдје је оцијенио аутентичност повеља о којима пише Соловјев. Наиме, Соловјева је занимала аутентичност повеља манастира Светог Николе Мрачког, односно једна повеља краља Стефана Дечанског и двије Душанове повеље. Осим што у критици

⁹²⁵ В. Ћоровић, *Повеља Матије Нинослава бана босанскога и народност његових поданика. Са факсимилом двију повеља, Написао проф. др. Васо Глушац, Бања Лука 1912.*, Преглед 4/5 (Сарајево 1912) 247-249.

⁹²⁶ В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, СКА, Посебна издања, Књига LVI, Друштвени и историски списи, Књига 22, Београд 1925; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 304.

⁹²⁷ В. Ћоровић, *Др. Миливој Павловић, Грачаничка повеља (Гласник СНД III, Скопље 1928.)*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1929) 256-259.

истиче да је Соловјев успио доказати аутентичност повеља, Ћоровић нам доноси и неке своје напомене, које се односе на боља читања, а наводи и додатне разлоге што се тиче аутентичности повеље. Према његовим ријечима, повеља Стефана Дечанског рађена је према бугарском извору повеље Јована Александра. Сходно томе, писар није био вјешт писму српске редакције, па је, из тог разлога, у повељи присутно много бугарских облика.⁹²⁸

5. Године 1938., Ћоровић је у једном раду исправио текст Радослава М. Грујића, који се односи на три повеље – двије краља Милутина и једну византијског цара Андроника II, којима они, манастиру Хиландар, уступају имања и приходе властелинства Св. Никите Бањанског. Требало би нагласити да су се и прије Ћоровићевог времена водиле полемике око аутентичности ових повеља, јер је научнике збуњивало због чега се исто имање (манастир Св. Никите Бањанског) једном даривало манастиру Хиландар, а други пут пиргу Хрусији. У прилог томе, Ћоровић наводи да оригинална повеља краља Милутина није сачувана, али да је сачуван њен препис, који се налазио у једној каснијој повељи краља Стефана Дечанског, на основу којег се види да се манастир Св. Никите Бањанског даје пиргу, али да се економ бира из Хиландарског братства, што Хиландару даје неки вид контроле над пиргом Хрусијом. *Јер, док се у Андрониковој повељи, каже да је Св. Никита дат само пиргу, ова друга има да је Никита, истина, дат пиргу, али да економ у пиргу мора бити биран од хиландарског братства и да на тај начин Хиландар има неку врсту надзора*⁹²⁹. На основу друге повеље краља Милутина, Ћоровић

⁹²⁸ В. Ћоровић, *А. В. Соловјев, Повеље манастира Св. Николе Мрачког (Прештампано из Прилога, Књига IX), Београд 1929.*, ЈИЧ 1/2 (1935) 115-117; С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовековна књижевност*, 305.

⁹²⁹ В. Ћоровић, *Даривање Св. Никите Бањанског Хиландару*, Гласник СНД XIX (Скопље 1938) 53-58. Имајући у виду да повеља византијског цара Андроника II потиче из 1308. године, Ћоровић сматра да се друга повеља краља Милутина може датирати између 1310. и 1313. године. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовековна књижевност*, 306.

је дошао до закључка да је имање Св. Никите Бањанског у потпуности дато манастиру Хиландар, последице каталонске најезде, док су пиргу Хрусији уступљена друга имања.

6. Исте године (1938), Ђоровић је објавио рад у којем расправља о аутентичности повеље краља Милутина из 1317/18. године, којом је он, од манастира Хиландар, купио три аделфата за Карејску ћелију. Ђоровићу је била сумњива година датирања повеље, као и печат на повељи, за који тврди да је припадао краљу Душану. Из тих разлога, он сматра да је поменута повеља била фалсификат, те да је настала мало последице смрти краља Милутина.⁹³⁰
7. О аутентичности Лимске повеље краља Владислава (1234. године) и Стонске повеље краља Стефана Уроша I (око 1253. године) Ђоровић је расправљао још у раду о бану Кулину, али се овој теми враћао и у неким својим каснијим научним радовима. Он наглашава да су наведене повеље аутентичне, иако нису сачуване у оригиналу, већ у препису на пергаменту.⁹³¹
8. Радећи на терену, Ђоровић је обилазио многа подручја, што му је помогло да исправи бројна читања натписа, који су били објављени од стране других научника. Тако је у сарадњи са Драгутином

⁹³⁰ В. Ђоровић, *Хиландарски аделфати за Кареју*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1938) 334-341; В. Ђоровић, В. Мошин, *Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. год.* (Гласник СНД XIX, Скопље 1938.), ЛИЧ 1-2 (1939) 250-252.

⁹³¹ В. Ђоровић, *Бан Кулин*, ГНЧ XXXIV (Београд 1921) 13-41; Исти, *Значај Хумске епископије*, Споменица Епархије захумско-херцеговачке (1918-1928), (Ниш 1928=1929) 49-63; Исти, *Манастир Добриловина*, ГНЧ XLIII (Београд 1934) 164-165; Исти, *Херцеговачки манастири. Манастир Житомишљић*, Старица 10/11, Трећа серија (1935/36) 3 (и нап. бр. 2); Исти, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, Успомени Павла Поповића, ГНЧ 49 (Београд 1940) 1-69. Ђоровић тврди да није сачувана повеља Стефана Првовјенчаног, већ повеља краља Уроша, коју је он издао када је сједиште епископије из Стона пренијето у Петров манастир на Лиму. - С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 308.

Анастасијевићем исправио читање натписа који је објавио В. Петковић, а ријеч је о натпису из цркве Светог Николе.⁹³²

9. Ћоровић је критиковао и дјело Љубомира Стојановића *Стари српски записи и натписи*, гдје је аутору замјерио на преписивачким и штампарским грешкама, те што, уз поједине записе и натписе, није навео сву литературу. Према његовим ријечима, Љубомир Стојановић није искористио постојећу литературу да унесе корекције и допуне, а примјетно је да и у напоменама испод текста записа има неједнакости. Ћоровић, даље, истиче да Стојановић објављену грађу није сравнио са оригиналима, те да је највише објављене грађе преузето из прилога појединаца, који нису били истог образовања, па су, самим тим, и непоуздани у читању. Као још један недостатак поменутом дјелу, он наводи да чак из књига, из којих је узимана грађа, није све објављено.⁹³³

10. Бавећи се проучавањем натписа, Ћоровић је дошао до закључка да натпис Андријашева манастира Светог Андрије на Трески датира из 1389. године, те да натпис не говори о двије жене, како се до тада мислило, већ о једној – Јелени, жени краља Вукашина Мрњавчевића, која се послѣ Маричке битке (1371) замонашила и узела име Јелисавета.⁹³⁴

11. О натпису Петра Црнога, који је пронађен на саркофагу у Пољичким Јесеницама код Омиша, Ћоровић је расправљао у раду под насловом

⁹³² В. Ћоровић, *Д. Анастасијевић, Откопавање Немањине св. Богородице код Куришумлије, Из Старицара (1922)*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1924) 318.

⁹³³ В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио их и средио Љ. Стојановић, Књига четврта, Ср. Карловици 1923 (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељ. X)*, Прилози за КЈИФ 1/2 (Београд 1924) 315-317.

⁹³⁴ В. Ћоровић, *Др. Лазар Мирковић, Мрњавчевићи*, Београд 1925, Прилози за КЈИФ 1 (Београд 1926) 133-137; *Исти, Драгутин Костић, Кад је рођен Марко Краљевић? (Глас С. К. Академије CLXXI, Београд 1936.)*, Прилози за КЈИФ 1 (Београд 1936) 177.

Мали прилози, гдје пише о хексаметру у овом натпису, а исправио је и ранија читања поменутог натписа.⁹³⁵

12. Ћоровић је проучавао и Мирослављев натпис из XII вијека, који је пронађен у цркви Светог Петра и Павла у Бијелом Пољу и дошао је до закључка да је хумски кнез Мирослав био син Завидин. Требало би додати да он у овом раду доноси и палеографски опис, те анализу језика наведеног натписа.⁹³⁶

13. У постхумно објављеном раду под насловом *Епиграфски споменици на народном језику*, Ћоровић анализира наше најстарије епиграфске споменике, почев од *Самуиловог*, *Варешког* и *Темнићког натписа* па до натписа из XIV вијека. Он наводи гдје се налазе наши најстарији споменици, када су настали, чији су, ко их је снимио, те ко их је објавио. Осим тога, Ћоровић је детаљно анализирао и облике слова на тим споменицима, као и врсту материјала од којег су споменици направљени.⁹³⁷

14. Пишући рад *Биографија Св. Саве од Кирила Живковића*, Ћоровић прави паралеле између рукописа Савиног житија, односно прерада које је правио Кирил Живковић, који је, за то, користио не само писане изворе (Теодосијева житија), већ и усмену традицију.⁹³⁸

15. Један рад из 1926. године Ћоровић је посветио критици која се односила на превод Симеоновог житија Стефана Првојенчаног. Ове преводе на савремени језик урадили су Драгутин Костић и Миливоје

⁹³⁵ В. Ћоровић, *Мали прилози: О натпису Петра Црнога*, *Старинар* 5, Трећа серија (1928-30) 37-38.

⁹³⁶ В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима св. Саве*, *Успомени Павла Поповића*, ГНЧ 49 (Београд 1940) 1-69.

⁹³⁷ В. Ћоровић, *Епиграфски споменици на народном језику*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 126-194.

⁹³⁸ В. Ћоровић, *Биографија Св. Саве од Кирила Живковића*, *Јужнословенски филолог* II (Београд 1921) 122-123.

Башић, којима је Ћоровић упутио низ замјерки. Он замјера Костићу да његов превод нема тумачења и указивања на мјеста из Светог писма, затим нема потпуног рјечника, а разумијевање текста отежава и велики број архаизама. С друге стране, Башићев превод је, по Ћоровићевим ријечима, на неким мјестима преслободан, јер је он „цијепео“ реченице, да би добио *тобоже округлију српску фразу*. Ћоровић је, такође, указао на Костићеве и Башићеве грешке у преводу, те је, сходно томе, дао боља тумачења.⁹³⁹

16. У трећем поглављу докторске дисертације помињали смо да се Ћоровић бавио проучавањем биографија Стефана Немање, које су написали Свети Сава, Стефан Првовјенчани и Доментијан. У прилог томе, он је 1936. године објавио студију под насловом *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*, у којој је највећи дио посвећен Доментијану. Ћоровић, између осталог, наводи да је Доментијан, пишући житије Светог Симеона, поједине дијелове текста *просто преписао* из Симеоновог житија Стефана Првовјенчаног.⁹⁴⁰ У наведеној студији, он пише и о рукописима Доментијановог житија Св. Симеона. Као најстарији рукопис, Ћоровић помиње рукопис дијака Михе из XIV вијека, затим Шафариков рукопис (XIV в.), Гилфердингов рукопис (XV-XVI в.), те Бечки рукопис из XVI вијека. С друге стране, Љиљана Јухас – Георгиевска сматра да је најстарији Јагићев рукопис из 1420-1435. године, затим Шафариков рукопис (крај XV в.), док Бечки рукопис она датира у период између 1600-1610. године. Рукопис дијака Михе, Јухас – Георгиевска не помиње.⁹⁴¹

⁹³⁹ В. Ћоровић, *Немањино житије од Стевана Првовенчаног у новијим српским преводима*, Прилози за КЛИФ 2 (Београд 1926) 320-324.

⁹⁴⁰ В. Ћоровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање (Приказано на скупу Академије друштвених наука, 28. октобра 1935.)*, Светосавски зборник 1 (1936) 1-40.

⁹⁴¹ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 313.

17. Ћоровићев рад *Хагиографија*, објављен 1998. године у дјелу *Scripta Minora*, доноси нам податке о текстовима Теодосија и Данила II, које он (Ћоровић) није критички издао. У наведеном раду, Ћоровић нас упућује и на литературу о Теодосију и Данилу II.⁹⁴²
18. Анализирајући *Завалски рукопис Хиландарског типика*, који је преписао Петроније из XVII вијека, Ћоровић је дошао до сазнања да преписивач није користио оригинални препис поменутог типика, већ је за подложак користио Марков препис.⁹⁴³ Завалски рукопис садржи Теодосијево житије Светог Саве, Теодосијеву похвалу Св. Симеону и Св. Сави, те дио *Хиландарског типика*, јер је рукопис био оштећен.⁹⁴⁴
19. У сарадњи са Станојем Станојевићем, и у жељи да се помогне студентима, Ћоровић је 1921. године објавио збирку одабраних текстова под насловом *Одабрани извори за српску историју*⁹⁴⁵ (VI-X вијек). Међутим, наведено дјело критиковао је Драгутин Н. Анастасијевић, који је ауторима замјерио на одабиру и обради појединих текстова, напоменама уз поједине изворе, те на Ћоровићевом преводу текстова, који је, по њему, био буквалан и са много грешака.⁹⁴⁶ Ћоровић је Анастасијевићу одговорио на критику, наводећи да су се аутори, приликом одабира текстова, одлучили за одабране изворе за српску историју, а не за историју сусједних држава, док је за превод текстова навео да преводилац не смије да мијења текст оригинала, и да премјештајући реченице ствара нови текст, ако се не ради о научним издањима. Иако је било планирано да ово дјело добије свој наставак, све се завршило на првој књизи, јер,

⁹⁴² В. Ћоровић, *Хагиографија*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 199-243.

⁹⁴³ В. Ћоровић, *Завалски рукопис Хиландарског типика*, Јужнословенски филолог II (Београд 1921) 120-121.

⁹⁴⁴ С. Васиљевић – Илић, *Српска средњовјековна књижевност*, 314.

⁹⁴⁵ Ст. Станојевић - В. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју. I. Доба од VI до X века*, Београд 1921.

⁹⁴⁶ Д. Анастасијевић, *Две старе оцене*, Београд 1930.

према Ћоровићевим ријечима, није било великог интересовања публике.⁹⁴⁷ Овоме би требало додати да је недостатак наведеног дјела у томе што је објављено без садржаја, без којег је немогуће стећи не само увид у цјеловитост дјела, већ и сигурност у сналажењу приликом читања.

20. Године 1922., Ћоровић је написао приказ рада Ватрослава Јагића, гдје Јагић даје опис пергаментног рукописа апостола Матице српске, који датира из друге половине XIII или прве половине XIV вијека. Ћоровић у приказу истиче да је Ватрослав Јагић утврдио да је апостол писан на српско-бугарском терену и да представља посебну писарску школу, као и *Мирослављево јеванђеље*.⁹⁴⁸

21. Пишући приказ о дјелу Саве Петковића *Опис рукописа манастира Крушедола*, Ћоровић је похвалио иницијативу аутора да се ураде каталози библиотека и архива, сматрајући да су они један од најважнијих услова за проучавање старе српске књижевности. С друге стране, он је Петковићу упутио примједбе на опис и датирање појединих рукописа, погрешна читања, испуштене дијелове текста у рукописима...⁹⁴⁹

22. У реферату о дјелу Грегора Чремошника *Извори за историју Србије и Босне у средњем веку*, Ћоровић је указао на грешке и недостатке приликом читања и датирања појединих рукописа, које би, по њему,

⁹⁴⁷ В. Ћоровић, *Поводом двеју оцена Г. Д. Н. Анастасијевића. Др. Д. Н. Анастасијевић, Две старе оцене, Београд 1930.*; Др. Д. Н. Анастасијевић, *Списи св. Саве, Средно Др. В. Ћоровић, Богословље V, 3, Београд 1930.* Прилози за КЛИФ 2 (Београд 1930) 301-309; Исти, *Scripta Minora*, 427.

⁹⁴⁸ В. Ћоровић, *Zum altkirchenslawischen Apostolus von V. Jagić I-III (Sitzungsberichte der Akad. Der Wiss. In Wien, 191, 193, 197), 1919-1920.*, Прилози за КЛИФ 2 (Београд 1922) 275-276.

⁹⁴⁹ В. Ћоровић, *Сава Петковић, Опис рукописа манастира Крушедола, Издаје Монашко удружење Православне српске митрополије карловачке, Свезак први, Сремски Карловци 1914.*, Јужнословенски филолог III (Београд 1922-23) 165-170.

требало исправити. Он, такође, сматра да би било пожељно да је аутор у наведено дјело додао и низ биљежака са списка које је користио.⁹⁵⁰

23. Након што је Ћиро Трухелка предложио да Српска краљевска академија откупи збирку његових докумената, Ћоровић је написао реферат у коме је образложио која документа садржи поменута збирка. Том приликом, он наглашава да документи у Трухелкиној збирци нису били плански скупљени и да се нису односили на једну област, а било је и много грешака у читању појединих имена и топонима, јер преписе није радио Ћиро Трухелка. Према Ћоровићевим ријечима, значај збирке био је у томе што се у њој налазило девет оригиналних докумената, грађа из Државног архива у Задру, али и, до тада, непозната документа која су се односила на историју Босне.⁹⁵¹

24. Владимир Ћоровић није био задовољан Анастасијевићевим описом *Летописа Никољског*, па му је, сходно томе, упутио низ замјерки, наводећи како је аутор несигуран у доношењу закључака, те да му је издање текста летописа пуно грешака и недоследности.⁹⁵²

25. Боравак у манастиру Хиландар Ћоровић је искористио да исправи биљешке које је објавио Нићифор Дучић 1884. године. Поменуте биљешке односиле су се на бугарску историју и преписане су из бугарских рукописа, а налазиле су се у хиландарском рукопису *Хронике Константина Манасија*.⁹⁵³

⁹⁵⁰ В. Ћоровић, *Српској краљевској академији [Реферат о делу Грегора Чремошника, Извори за историју Србије и Босне у средњем веку]*, Годишњак СКА 37 (Београд 1928) 269-275.

⁹⁵¹ В. Ћоровић, *Реферат о збирци докумената г. Ћире Трухелке, који се односе на историју Босне и Херцеговине и суседних земаља*, Годишњак СКА 38 (Београд 1929) 392-396.

⁹⁵² В. Ћоровић, *Д. Н. Анастасијевић, Летопис Никољски 1934.*, ЈИЧ 1/2 (1935) 111-115.

⁹⁵³ В. Ћоровић, *Белешке у Манасијиној хроници у хиландарском рукопису*, ЈИЧ 1/4 (1937) 248-249.

VIII СУДБИНА РУКОПИСА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

Када је ријеч о рукописима Владимира Ћоровића, познато је да један дио рукописа, послје његове смрти, никада није пронађен, док је други дио рукописа враћен Ћоровићевој породици, а неки од њих су и објављени. На тужну и необичну судбину Ћоровићевих рукописа први пут указала је његова кћерка Мирјана Ћоровић – Љубинковић, а послје ње о томе су писали и Јеремија Д. Митровић, приређујући *Библиографију Владимира Ћоровића*⁹⁵⁴, те Боривоје Маринковић у дјелима *Scripta Minora*⁹⁵⁵ и *Скривени свет Владимира Ћоровића*⁹⁵⁶. Сматра се да је Ћоровић оставио у рукопису преко седамдесет, мањих или већих, радова, који су скоро били завршени и припремљени за објављивање, а један дио научних радова био је у процесу коначне дораде. Иза њега остала је и богата збирка прикупљене дипломатске и архивске грађе, како из домаћих, тако и из међународних архива. У Ћоровићевој заоставштини пронађен је разрађен план његових будућих научних остварења, у обиму преко 5000 страница, али вјерује се да је тога било и више, ако се зна да је добар дио Ћоровићевих рукописа нестао у Другом свјетском рату.⁹⁵⁷ У прилог томе, поменућемо, још једном, ријечи Радована Самарцића, који је за Ћоровића рекао да је он само у *рукопису оставио толико списа, добрим делом већ припремљених за штампу, да би само то за неког другог научника значило добар животни биланс*⁹⁵⁸.

Један дио Ћоровићевих необјављених рукописа објављен је 1998. године у дјелу *Scripta Minora*, које су приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић. У поменутом дјелу објављене су уводне биљешке из студије *Проблеми хисторије Јужних Словена* (9-20 стр.), *Топономастички прилози*⁹⁵⁹ (21-28 стр.), *Границе старе требињске*

⁹⁵⁴ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

⁹⁵⁵ В. Ћоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998.

⁹⁵⁶ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета“ Билећа – Гацко 2006.

⁹⁵⁷ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, 164.

⁹⁵⁸ Р. Самарцић, *Владимир Ћоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје* I, 246.

⁹⁵⁹ Претпоставља се да је расправу (чланак) под условним насловом *Топономастички прилози* Ћоровић написао 1938(?) године, али то се не може са сигурношћу тврдити. Поменути чланак био је недовршен и без наслова, а наведени наслов, према текстолошкој природи, дописао је Ћоровићев зет Радивоје Љубинковић. – Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 457.

области⁹⁶⁰(29-75 стр.), *Примедбе о Дукљаниновој хроници* (76-112 стр.), *Историја Босне и Богумили* (113-125 стр.), *Епиграфски споменици на народном језику* (126-194 стр.), Завршне (несређене?) странице из дјела *Света Гора и Хиландар* (195-198) и *Хагиографија* (199-243 стр.).

О судбини Ћоровићевих рукописа Маринковић опширно пише и у свом дјелу *Скривени свет Владимира Ћоровића* (2006), гдје се потрудио да нам укаже на велики број Ћоровићевих рукописа који су заборављени или које је аутор намјеравао објавити, али до тога, стицајем околности, није дошло. Тачније, он даје преглед Ћоровићевих непостојећих, недовршених, уништених и недовољно протумачених дјела, али и његових (Ћоровићевих) злоупотријебљених рукописа од стране Татомира Вукановића и других аутора. На крају књиге, Маринковић нам доноси снимке појединих Ћоровићевих рукописа, који су пронађени у његовој библиотеци и породичној заоставштини. Ту су, између осталог, објављени дијелови текста Ћоровићевог недовршеног рукописа о Историји српске и хрватске књижевности, текст о Луки Грђићу – Бјелокосићу (1919), Преглед југословенске историографије XIX и XX вијека (1927), затим рукописи недовршених студија о босанским и хумским повељама, о Растку Немањићу, непотпуно сачувани препис из једног рукописа манастира Завала... Осим тога, аутор наводи и попис Ћоровићевих „готових или скоро готових“ рукописа (књига, студија, чланака).⁹⁶¹

Након што је 1998. године, у дјелу *Scripta Minora*, публиковано осам, до тада, необјављених Ћоровићевих рукописа, Мирјана Д. Стефановић приредила је за штампу још седам пишчевих рукописа, који су 2007. године објављени у дјелу под насловом *Српска земља и српска историја*⁹⁶². У наведеном дјелу, сачувани су од заборава Ћоровићеви рукописи из старије српске историје, историографије и штампарства, као

⁹⁶⁰ Боривоје Маринковић сматра да је Ћоровићев рукопис под насловом *Границе старе требињске области* могао настати 1936. или после 1936. године, због Ћоровићевог помена студије Николе Радојчића о *Барском родослову* (на стр. 74, у нап. бр. 121), која је објављена исте године (Н. Радојчић, *Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку. Према Барском родослову*, Гласник СНД XV-XVI/9-10 (Скопље 1936) 1-28). - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 508.

⁹⁶¹ Више о томе видјети: Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 115-1063.

⁹⁶² В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја (Необјављени рукописи 2)*, Приредила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад 2007.

што су *Растко Немањић* (11-71 стр.)⁹⁶³, *Српско средњовековно новчарство* (73-120 стр.), *Босанске и хумске повеље* (121-134 стр.), *Босанско-херцеговачка властела* (135-215 стр.), *Папа Климент VIII и српски устанак крајем XVI – почетком XVII века (фрагменти)* (217-224 стр.)⁹⁶⁴, *О старим рукописним и штампаним књигама, штампарству и књижарству* (225-263 стр.), те *Историчари и историјски рад код Југословена* (265-291 стр.)⁹⁶⁵. Приређивач је рукописе распоредио тематски, а не хронолошки, наводећи да су исти писани *црним мастилом, ћирилицом, на хартији различите величине, најчешће фолио-формата*⁹⁶⁶.

Политичка активност Владимира Ћоровића утицала је на то да он постане велики противник аустроугарске и њемачке политике на Балканском полуострву, а касније и противник фашизма. Његови политички ставови, чланство у међународној масонерији, те бројни научни радови у којима је износио доказе о одговорности Аустро-Угарске и Њемачке за Велики рат, допринијели су да га Трећи Рајх прогласи за државног непријатеља и осуди на смрт. Када је њемачка војска ушла у Београд, Гестапо је дошао да ухапси Ћоровића и да заплијени његову имовину – рукописе, преписку, библиотеку. Нацисти су, између осталог, заплијенили и цијели породични архив, у коме је, као дио наслеђа Светозара Ћоровића и Јована Скерлића, био читав низ рукописа и докумената који су се односили на политички и културни живот с краја XIX и почетка XX вијека. Осим тога, Гестапо је из Ћоровићеве куће однио и низ оригиналних рукописа наших књижевника тога времена, затим значајан дио рукописа Матице српске

⁹⁶³ Ћоровићев рад о Растку Немањићу представља, по свему судећи, један од његових последњих текстова, који је, највјероватније, написан 1940. или почетком 1941. године и у несумњивој је вези са његовим постхумно објављеним дјелом *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* (1985), на што нам указују поједине исте реченице или одломци који се односе на Свету Гору и на манастир Хиландар. - Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 417-419, 435-438; М. Д. Стефановић, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 293. Рукопис о Светом Сави подијељен је на десет поглавља – *Растко Немањић, Света Гора, Долазак Немањин у Свету Гору, Подизање Хиландара, Карејска ћелија, Немањина смрт, Латинско царство и Светогорци, Сава у Србији, Сава постаје српски архиепископ и Организација српске цркве*.

⁹⁶⁴ Мирјана Д. Стефановић наводи да јој горе поменути рукопис није познат у цјелини, те да је Ћоровић овај рад, бар по сачуваним фрагментима рукописа, најраније могао завршити 1913. године. – М. Д. Стефановић, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 294.

⁹⁶⁵ Према ријечима приређивача, Ћоровић је рад *Историчари и историјски рад код Југословена*, највјероватније, написао током 1929. године и он дјелује као завршена цјелина, али остаје жаљење што га аутор није публиковао у своје вријеме, чиме би његов значај био већи, с обзиром на то да су истраживања на ову тему започета тек последице Другог свјетског рата. – М. Д. Стефановић, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 294.

⁹⁶⁶ *Исто*, 294.

из времена Мађарске буне, као и акције Уједињене омладине српске. У првом обраћању Повереништву за просвету Србије (крајем децембра/почетком јануара(?) 1945. године), Ђоровићева кћерка Мирјана Ђоровић – Љубинковић навела је да је Гестапо једанаест пута вршио претрагу у Ђоровићевој кући, а сувишно је и помињати да је његова породица за то вријеме преживљавала праву тортуру - Ђоровићевој супрузи укинута су све принадлежности, а његова млађа кћерка Милица била је избачена из државне службе.⁹⁶⁷

Нацисти су однијели све за што су сматрали да ће Ђоровића и дипломатију влада Краљевине Србије и Краљевине Југославије „компромитовати“ као „изазиваче“ Првог и Другог свјетског рата. Они су посебно били заинтересовани за омладински покрет *Млада Босна*, који је, по њима, био терористичка организација помагана из Србије, која је Европу и свијет увукла у Први свјетски рат.⁹⁶⁸ Занимљив је податак да су нацисти, између осталог, однијели и Ђоровићеву архивску грађу о Солунском процесу (1917), на основу које је Ханс Иберсбергер касније написао истоимену књигу (*Солунски процес - Der Salonikiprozess*). Међутим, колико је познато наведена књига није објављена, иако су извршени коректурни отисци.⁹⁶⁹ Такође, однијете су многе књиге које су објављене у другим земљама свијета, а које су Ђоровићу послужиле за писање његових дјела о српској и југословенској историји. Преко својих сарадника, нацисти су однијели Ђоровићеве списе и књиге из његовог кабинета на Филозофском факултету и у Српској краљевској академији. Један дио Ђоровићевих рукописа отпремио је у Беч др Роберт Шванке, који је био ангажован у одјељењу за библиотеке и архиве у окупираној Србији. Он и његови сарадници имали су задатак да *проналазе наше културне драгоцености и да их односе у своју земљу*⁹⁷⁰. Иако је, том приликом, опљачкана и Ђоровићева лична библиотека, један њен дио завршио је у Немачком зnanственом институту у Београду, коју је прихватио директор института Алојз Шмаус. Захваљујући

⁹⁶⁷ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 752.

⁹⁶⁸ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 165.

⁹⁶⁹ Горе наведено Иберсбергеово дјело завршено је 1944. године и требало је да буде штампано као издање Рајхсархива и као посебна свеска *Годишњака за источно-европску историју*. – В. М. Јовановић, *Југословенске архиве у Другом светском рату (III)*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXIII/1 (Нови Сад 1975) 86; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 677-679.

⁹⁷⁰ М. М. Николић, *Педесет година Државне архиве*, Државна архива НР Србије (1900-1950), Београд 1951, 89-90, 94.

њему, Ђоровићеве књиге су, као засебни фонд, посебно инвентарисане и чуване у Институту, у *ишчекивању бољих времена*.

Ђоровићеве рукописи и лична преписка били су прво пренијети у Министарство спољних послова, а послије тога у зграду Поштанске штедионице, гдје су, дјелимично, и пронађени послије Другог свјетског рата. Пронађени рукописи били су сасвим растурени и касније су пребачени из зграде Поштанске штедионице у зграду Уметничког (Народног) музеја.⁹⁷¹

Гестапо је, иначе, планирао да Ђоровићеву библиотеку однесе у Берлин на детаљну претрагу, али као што смо већ поменули један дио његових књига „спасио“ је Алојз Шмаус. Након ослобођења Београда, дио Ђоровићеве библиотеке је развучен, јер су ослободиоци мислили да је ријеч о својини њемачког института. Када је окончан Други свјетски рат, велики дио Ђоровићеве рукописне заоставштине и обимне преписке враћен је из Беча у Београд.⁹⁷² Међутим, прије него што су рукописи и преписка били враћени породици, већи дио рукописа прошао је неку врсту контроле, провјере. Јеремија Д. Митровић истиче да поједини рукописи, у цјелини, никада нису враћени породици, као на примјер рукопис о српском књижаству, о Београду у средњем веку, о Васи Пелагићу⁹⁷³, о метрици народних песама, о Матошу...⁹⁷⁴ С друге стране, Боривоје Маринковић наглашава да је спис о српском књижаству, накнадно, враћен породици⁹⁷⁵ и он је 2007. године публикован у дјелу *Српска земља и српска историја* под насловом *О старим рукописним и штампаним књигама, штампарству и књижаству*⁹⁷⁶, о чему је већ било ријечи у овом поглављу докторске дисертације.

⁹⁷¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 752.

⁹⁷² У Југославију је послије Другог свјетског рата враћен само дио дипломатске и друге грађе, која се односила на Краљевину Србију до 1914. године, и она се налази, дјелимично сређена, у Архиву Србије. - Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 165 (нап. бр. 6).

⁹⁷³ Боривоје Маринковић мишљења је да се наведени изгубљени рукопис о Васи Пелагићу односи на Ђоровићеву ауторску монографију, а не на Пелагићеву *Аутобиографију*, коју је Ђоровић уочи Другог свјетског рата припремао за штампу, а публиковао ју је Ненад Љубинковић у сарајевском *Ослобођењу*, 1971. године. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 616, 637.

⁹⁷⁴ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 352.

⁹⁷⁵ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 637.

⁹⁷⁶ В. Ђоровић, *Српска земља и српска историја*, 225-263. Према ријечима приређивача дјела *Српска земља и српска историја*, Мирјане Д. Стефановић, Ђоровић је, највјероватније, горе наведену студију

Приређивач наведеног дјела, Мирјана Д. Стефановић, указује да је у поменутом рукопису нађена и једна мања цедуља на којој је Владимир Ђоровић записао концепт овога рада или његовог наставка.⁹⁷⁷

Иако су одлуком Комитета за просвету Србије Ђоровићевој породици враћене ствари које су биле заплијењене од стране Нијемаца, касније је утврђено да недостају друга и трећа књига *Хисторије Босне*, Ђоровићеве биљешке, писма, те многи његови рукописи, али и рукописи наших књижевника и државника, који су се налазили у Ђоровићевој библиотеци. Једном рјечју, рукописи Владимира Ђоровића били су девастирани, изгубљени или, од стране других особа, искоришћени. Историчар Ђорђе Пиљевић истиче како му је, једном приликом, професор Васа Чубриловић испричао да је *покушано то рашичистити са званичним органима државе, али се на томе, до краја, није успело, јер је било много руку које су завукле прсте у Ђоровићеву радну муку, нарочито сакупљену грађу до које се дошло непосредно после рата*⁹⁷⁸.

Када су њемачке власти заплијениле Ђоровићеву библиотеку они су извршили инвентаризацију, али Ђоровићева кћерка Мирјана увидјела је, приликом сравњивања примљених књига са њемачким инвентаром, да недостаје 1415 инвентарних бројева. Након тога, она је предала Министарству просвете Србије, тачније референту Татомиру Вукановићу⁹⁷⁹, детаљан списак несталих ствари, јер је он, као референт Министарства просвете, био задужен да руководи пословима око прикупљања, раздвајања и заштите рукописа и књига различитог поријекла, међу којима су били и рукописи из Ђоровићеве заоставштине.⁹⁸⁰ Међутим, Вукановић је то касније злоупотребио, тако што је бројне Ђоровићеве радове, који су били у рукопису, објавио (или покушао да објави) под својим именом. Због крађе Ђоровићевих рукописа, Вукановић је у Среском

писао дужи временски период, о чему нам свједочи његово писање на ијекавском, а потом на екавском нарјечју. Стефановићева наглашава да је више од трећине рада (од I до V поглавља) писано ијекавски, док су завршни дијелови рада (VI поглавље и додатак) писани екавски, па се претпоставља да је аутор писање ове студије завршио последије Првог свјетског рата. – В. Ђоровић, *Српска земља и српска историја*, 225, 294.

⁹⁷⁷ Исто, 225.

⁹⁷⁸ Ђ. Пиљевић, *Научно и национално у делу Владимира Ђоровића*, 165-166 (нап. бр. 6).

⁹⁷⁹ Татомир Вукановић био је етнограф по струци, а прије Другог свјетског рата радио је као кустос Музеја Јужне Србије у Скопљу. Послије 1945. године постао је професор Универзитета у Београду.

⁹⁸⁰ Наведени рукописи, као што смо већ поменули, налазили су се у згради Уметничког (Народног) музеја у Београду.

суду у Београду осуђен на двије године затвора са принудним радом, а у његовом стану пронађено је преко четрдесет завршених или скоро завршених Ђоровићевих рукописа, које је он присвојио и објавио, односно планирао да објави под својим именом. Одлуком Среског суда у Београду, Ђоровићеве рукописи, који су се нашли у посједу Татомира Вукановића, враћени су његовој породици априла 1948. године. Међутим, касније је установљено да пишчевим наслједницима нису били враћени сви рукописи, као и велики број Ђоровићевих књига и часописа, који су пронађени код Татомира Вукановића.⁹⁸¹ Без обзира на Вукановићеве нечасне поступке, Ђоровићева породица није га приватно тужила, иако им је он нанио немјерљиву штету. Наиме, Ђоровићеве наслједници сматрали су да људе као што је Татомир Вукановић треба да осуди друштво, а не појединци.⁹⁸²

Када је ријеч о Ђоровићевим рукописима који се односе на средњовјековну историју, требало би нагласити да је у његовој заоставштини пронађен рукопис под насловом *Босанско-херцеговачка властела*, који је, као што смо већ поменули, објављен у дјелу *Српска земља и српска историја*. Наведена студија писана је, по свему судећи, током или после 1923. године, а подијељена је на поглавља: *Брајило Тезаловић*, *Породица Николић*, *Породица Златоносовић*, *Породица Љубишић*, *Милорадовићи* (недостаје текст)⁹⁸³, *Сандаљ Хранић* (недостаје текст, сачуване су само краће биљешке) и *Херцег Стјепан Вукчић Косача*. Предавање под истим насловом (*Босанско-херцеговачка властела*) Ђоровић је одржао 1925. године у Историјском друштву у Београду, и претпоставља се да га је засновао на основу података из своје рукописне монографије.⁹⁸⁴

Иако је Ђоровић током 1927. године, члановима Одељења друштвених наука СКА, приказао своје двије расправе, које су биле у непосредној тематској и

⁹⁸¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 754-755, 758, 771, 783-785.

⁹⁸² *Исто*, 757.

⁹⁸³ У рукописној заоставштини Владимира Ђоровића није пронађен рад о породици Милорадовић, иако се он наводи у његовој библиографији, коју је приредио Јеремија Д. Митровић. – Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 354 (под бр. 51). О породици Милорадовић Ђоровић је исцрпно писао у раду *Херцеговачки манастири. Манастир Житомишљић*. – В. Ђоровић, *Херцеговачки манастири. Манастир Житомишљић*, *Старинар* 10/11, Трећа серија (1935-36) 3-36.

⁹⁸⁴ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 331; В. Ђоровић, *Српска земља и српска историја*, 135-215, 294.

хронолошкој вези, једна од њих ускоро је објављена⁹⁸⁵, док се другој расправи изгубио траг.⁹⁸⁶

У Ћоровићевој заоставштини пронађен је и један рукопис који је његов зет Радивоје Љубинковић, на основу првих ријечи у тексту, условно назвао *Босанске и хумске повеље*. Рукопис је, под истим насловом, приредила за штампу Мирјана Д. Стефановић у дјелу *Српска земља и српска историја*, о чему је већ било ријечи.⁹⁸⁷ Из напомене под бројем један, намеће се закључак да је Ћоровић овај текст писао 1936. године, али га, по свему судећи, није завршио, јер рукопис није сачуван у цјелини. Наиме, од рукописа је сачуван само уводни дио, који је обрађен у три сегмента и почетак првог поглавља, који је обрађен у четрнаест сегмената.⁹⁸⁸

Да је Ћоровић имао намјеру да објави обимнији рад (или књигу) о српском средњовјековном новчарству показује један рукопис који је пронађен у његовој заоставштини. Као што смо већ поменули, наведени рукопис приредила је за штампу Мирјана Д. Стефановић у дјелу *Српска земља и српска историја*, а према њеним ријечима он је, највјероватније, настао током 1935/1936. године.⁹⁸⁹ У коверти, у којој се чувао Ћоровићев необјављени рукопис, пронађене су и његове биљешке, од којих се једна односи на његово мишљење да је најбољи рад из области нумизматике објавио Милан Решетар (*Дубровачка нумизматика*), док се у другој биљешци, условно речено, налази садржај будућег Ћоровићевог рада (књиге) – 1) *Увод. Само српска нумизматика. а) Српски новац; б) новац који је ишао по српским земљама. 2) Збирке*

⁹⁸⁵ В. Ћоровић, *Подела власти између краљева Драгутина и Милутина (1282-1284)*, Глас СКА СХХХV (Београд 1929) 5-12.

⁹⁸⁶ В. Ћоровић, *Борба између краља Милутина и бана Младена Шубића*, Годишњак СКА ХХХVI (Београд 1927) 34.

⁹⁸⁷ В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 121-134.

⁹⁸⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 508, 878-895. Према мишљењу Мирјане Д. Стефановић, која је горе наведени рукопис приредила за штампу, сматра се да је Ћоровић рад о босанским и хумским повељама најраније могао завршити 1935. године, ако се има у виду литература коју аутор помиње у рукопису. – М. Д. Стефановић, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 294.

⁹⁸⁹ В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 73-120, 293.

новца. Јавне и приватне. 3) *Наша литература о нумизматици и моје дело према њој. После [Милана] Решетара не улазим у све потребне описе овог рада.*⁹⁹⁰

Уочи Другог свјетског рата, Ћоровић је припремао за штампу једну већу студију под насловом *О утицају Француске револуције у југословенским земљама*. Међутим, наведену студију он није завршио, нити је сачуван рукопис о томе.⁹⁹¹

Не зна се ни шта је било са Ћоровићевим најдражим рукописом *Хисторија Босне* (II и III). Претпоставља се да је поменути рукопис аутор негдје склонио, пред полазак из Београда 1941. године, или га је, можда, понио са собом?⁹⁹² Другу књигу *Хисторије Босне* Ћоровић је посветио културној историји Босне, док се трећа књига односила на прошлост Босне под турском и аустро-угарском управом.⁹⁹³ С друге стране, Ћоровићева кћерка Мирјана Ћоровић – Љубинковић, у својој рукописној евиденцији, наводи да се друга књига *Хисторије Босне* односила на *Политичку историју Босне до 1918. године*, а трећа књига на *Културну историју Босне*. Да се закључити да се овај податак не подудара са горе наведеним Ћоровићевим исказом.⁹⁹⁴

Судбину друге и треће књиге *Хисторије Босне* доживио је и Ћоровићев *Дневник*.⁹⁹⁵ Иако на овом мјесту не можемо писати о карактеру и структури непознатог дјела, претпоставља се да је Ћоровић у свој *Дневник* биљежио оно најважније што је у животу видио, доживио или урадио.

На нестале Ћоровићеве рукописе, као што смо већ поменули, указала је и његова кћерка Мирјана Ћоровић – Љубинковић. У обраћању Влади Мађарићу, тадашњем секретару Комитета за културу и уметност НР Србије, она истиче да је њен отац прикупио огроман материјал за историју српске средњовјековне књижевности, те за

⁹⁹⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 522, 524; В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 118-120.

⁹⁹¹ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 500-501; Исти, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 579.

⁹⁹² Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 352.

⁹⁹³ В. Ћоровић, *Хисторија Босне* I, 17.

⁹⁹⁴ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 611.

⁹⁹⁵ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 352.

културну историју Србије у средњем вијеку, али судбина тих рукописа није позната.⁹⁹⁶ Ћоровићева кћерка није знала ни гдје је завршио рукопис који се односи на постанак нашег епа, као и рукопис у којем Ћоровић доноси податке о Стефану Вукчићу Косачи. За овај други рукопис, касније је утврђено да се нашао у посједу Татомира Вукановића, који је имао намјеру да га објави под својим именом, али, на сву срећу, он то није урадио. Рукопис о херцегу Стјепану Вукчићу Косачи враћен је 1948. године Ћоровићевој породици и пао је у заборав готово пола вијека, да би 2007. године био публикован у дјелу *Српска земља и српска историја*.⁹⁹⁷ Мирјана Ћоровић – Љубинковић као нестале навела је и рукопис који се односи на једну повељу из 1244. године⁹⁹⁸, затим неколико чланака из босанске политичке и културне историје, студију о богумилима, чланак о Милану Топлици, дио књижевних докумената из *Српског књижевног гласника* када су га уређивали Јован Скерлић и Владимир Ћоровић, дио књижевног архива мостарске *Зоре*, хартије Светозара Ћоровића и Алексе Шантића, као и бројна документа која су била везана за научни, културни и национални рад Владимира Ћоровића.⁹⁹⁹

У Ћоровићевој заоставштини пронађени су и девастирани дијелови текста који, по свему судећи, припадају његовој недовршеној *Историји српске и хрватске књижевности*. Сматра се да је текст наведеног рукописа, због старе хартије и

⁹⁹⁶ Горе наведено писмо Мирјане Ћоровић – Љубинковић није предато, а Михаило Ј. Динић и Виктор Новак одбили су да свједоче. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 753.

⁹⁹⁷ В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја*, 157-215. Наведени рукопис приредила је за штампу Мирјана Д. Стефановић и он се у поменутој књизи налази у склопу другог дијела рукописа *Босанско-херцеговачка властела* и подијељен је на пет поглавља: 1. *Прве тегобе. Буна у земљи. Непријатељство Павловића. Навала Мађара. Турска помоћ. Односи с Дубровником. Степан против деспота Ђурђа*. 2. *Успеси на Западу. Борбе против Мађара. Односи према деспоту Ђурђу. Дубровачки страх од Стјепана*. 3. *Борба око Зете*. 4. *Стјепан постаје херцег*. 5. *Конављанско питање*. Приређивач рукописа скреће нам пажњу и о различитим облицима херцеговог имена, који се помињу у Ћоровићевој студији о овом великашу (*Степан, Стјепан*), али и о томе да се још увијек не може са сигурношћу одговорити како се заиста звао овај обласни господар – Степан, Стјепан, Стипан или Стефан? – *Исто*, 157. Више о томе видјети: F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, Graz 1964 (репринт издање), 429, 430, 440, 441, 444; М. Пуцић, *Споменици србски од године 1395. до 1423.*, Књ. II, Београд 1862, 111.

⁹⁹⁸ Боривоје Маринковић сматра да је ријеч о повељи угарског краља Беле IV, од 20. јула 1244. године, у којој је Ћоровић открио *списак босанских жупа*. Наведена повеља настала је као резултат договора између краља Беле IV и босанског бана Матије Нинослава, поводом одређивања границе дијецезе босанске бискупије. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 616. Више о томе видјети: В. Ћоровић, *Териториални развој босанске државе у средњем вијеку*, 10 (и нап. бр. 3), 14-15 (и нап. бр. 7), 22 (и нап. бр. 3), 26-27 (и нап. бр. 1 на стр. 27); Исти, *Историја Босне I*, 114, 120, 199-200, 204; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 66-67.

⁹⁹⁹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 126-127, 612-613, 616-617, 777-778, 1029.

ијекавског начина писања, настао за вријеме Ћоровићевих студија у Бечу (1904-1908) или за вријеме његовог боравка у Сарајеву (1908-1914), гдје се он, послије школовања, запослио у Земаљском музеју. Први фрагмент рукописа односи се на *Српско школство и српску књижевност у XVIII веку*, док је други фрагмент везан за *Дубровачку књижевност (Мавро Ветрановић)*. Осим дијелова рукописа о историји српске и хрватске књижевности, у Ћоровићевој заоставштини пронађен је и нацрт садржаја његове необјављене, непознате и несачуване књиге под условним насловом *Положај Босне и Херцеговине у нашем народу и њена улога у народном прибирању за уједињење*. Из нацрта садржаја предвиђено је да књига има уводни дио и једанаест поглавља (*Б. и Х. до 1875., Устанак 1875.-8. и окупација, Црквено-просветна борба, Политичке борбе нове генерације, Револуционарна Омладина од Анексије до Светског рата, Босна и Херцеговина у Светском рату, Просветни национализам, Развој друштвеног живота, Национализам књижевности у Босни и Херцеговини, Економска еманципација села, Варошка привреда у Б. Х. од 1878. до данас*). Занимљив је податак да је Ћоровићев зет Радивоје Љубинковић, на омоту документа, руком написао да се наведени нацрт садржаја односи на трећу (непознату) књигу Ћоровићеве *Хисторије Босне*?¹⁰⁰⁰

Познато је да је Ћоровић на француском језику објавио преглед новијих, углавном поратних радова из наше историје, као и да је та студија публикована у угледном париском научном часопису *Revue historique*¹⁰⁰¹. У наведеном часопису он доноси преглед југословенске историографије XIX и XX вијека, а овај његов преглед историографске литературе био је похваљен од стране Павла Поповића, који је изразио жељу да се поменута студија преведе на српски језик. Међутим, тај превод није објављен и ово је једна од најмање познатих Ћоровићевих студија, не због тога што је објављена на француском језику, већ због тога што је штампана у часопису који се тешко могао пронаћи и у свјетским библиотекама. Један примјерак сепарата сачуван је у Ћоровићевој личној библиотеци у Београду и објављен је у дјелу *Скривени свет Владимира Ћоровића*.¹⁰⁰²

¹⁰⁰⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 622, 796-812, 982-984.

¹⁰⁰¹ V. Ćorović, *Histoire yougoslave*, *Revue historique* 155 (Paris 1927) 112-162.

¹⁰⁰² Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 343-344, 826-877.

Такође, један од Ђоровићевих рукописа остао је у Министарству спољних послова (Краљевине Југославије). Ријеч је о потпуном научном апарату за дјело *Историја Југославије*, које је објављено 1933. године. Само научног апарата било је шеснаест табака.¹⁰⁰³

Боривоје Маринковић сматрао је да је уз Ђоровићеве рукописе нестао и рукопис дневника Васе Пелагића, али касније је дошао до сазнања да је Ђоровићево издање Пелагићеве *Аутобиографије* објављено у редакцији његовог (Ђоровићевог) унука Ненада Љубинковића. Према Маринковићевим ријечима, Пелагићев манускрипт и Ђоровићево издање његове *Аутобиографије*, у редакцији Ненада Љубинковића, данас се, као породично завјештање, чувају у Градском музеју у Пожаревцу.¹⁰⁰⁴

Као нестао, уништен или сакривен води се и Ђоровићев извјештај о археолошким истраживањима остатака двије мале цркве југоисточно од Требиња. Ријеч је о црквама Светога Павла и Светога Петра, од којих ова друга, позната као манастирска црква Светог Петра у Пољу, има посебан значај у српској историји преднемањихког доба. Иако је Ђоровић обећао да ће резултате археолошких истраживања, са фотографским снимцима и цртежима, објавити у *Споменику СКА*, то се, међутим, није десило, јер судбина поменутог извјештаја није позната ни до данашњих дана.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 352; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 613.

¹⁰⁰⁴ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 465-466; Исти, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 81. Васо Пелагић је, по смрти, оригинални рукопис своје *Аутобиографије* (са списком дјела) завјештао Јовану Скерлићу, који је један дио његове *Аутобиографије* објавио 1910. године у бањалучком часопису *Развитак*. – Ј. Скерлић, *Из аутобиографије Васе Пелагића*, *Развитак* (Бања Лука 1910) Св. 2, 42-48; Св. 3, 74-79. После Скерлићеве смрти, Ђоровић је рукопис дневника Васе Пелагића добио од његове (Скерлићеве) супруге и почео је да припрема издавање Пелагићеве *Аутобиографије*, написавши предговор. Међутим, судбина га је омела да овај посао, око издавања наведеног дјела, уради до краја, али то је умјесто њега урадио Ненад Љубинковић. Тачније, Ђоровићево издање Пелагићеве *Аутобиографије*, у редакцији Ненада Љубинковића, објављено је у сарајевском *Ослобођењу* током августа 1971. године. – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 80-81. Више о Пелагићевом рукопису видјети: Р. Перовић, *Библиографија радова Васе Пелагића*, Сарајево 1953, 3.

¹⁰⁰⁵ В. Ђоровић, *Ископавање у Петрову манастиру код Требиња*, ЛС 3-4 (Ljubljana – Zagreb – Beograd 1935) 750-751; Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ђоровићу*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 466-467, 469. Познато је да Ђоровић, по образовању, није био археолог, али је из љубави према тој научној дисциплини доста времена проводио на терену, бавећи се археолошким проучавањима. Он је поменуто цркву Светог Петра, као археолог, први пут истраживао 1911. године, а други пут 1935. године. Ђоровић је знао, захваљујући својим и туђим открићима, да је манастирска црква Светог Петра код Требиња била,

Није познато ни шта се десило са Ћоровићевим исписима из Дубровачког и Которског архива. Иако је било предвиђено да се ти исписи објаве у издању Српске краљевске академије, у једној књизи Трећег одељења *Зборника за историју, језик и књижевност*, ово дјело није штампано, нити је сачуван рукопис.¹⁰⁰⁶

Међутим, нису сви Ћоровићеви рукописи доживјели трагичну судбину. Неки од њих су сачувани и касније објављени. Наиме, ријеч је о дјелима *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*¹⁰⁰⁷ и *Историја Срба*¹⁰⁰⁸, која је касније, у три тома, објављена и под насловом *Историја српског народа*¹⁰⁰⁹. Ћоровићево дјело *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* објављено је 1985. године, а издавач поменуте књиге био је манастир Хиландар. Посао око штампања књиге повјерен је Ђорђу Трифуновићу, Милораду Радевићу, Миодрагу Петровићу и Светиславу Мандићу, који су увидјели да Ћоровићев рукопис није сачуван у цјелини (или није био написан до краја?), већ да обухвата догађаје до тридесетих година шеснаестог вијека, иако је аутор имао намјеру да пише о светогорско-српским везама до новијег времена.¹⁰¹⁰ Издавачи су овој књизи дали „описни“ наслов, под којим је она и објављена (*Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*), али занимљиво је да је Јеремија Д. Митровић, у попису Ћоровићевих рукописа, ово дјело нотирао под насловом *Српска средњевијековна држава и Света Гора*¹⁰¹¹. Митровић је наведени наслов преузео са корица другог¹⁰¹² примјерка

најприје, стари бенедиктински манастир, у коме је некада било сједиште Требињске епископије. – Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 467-468.

¹⁰⁰⁶ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 455.

¹⁰⁰⁷ За Ћоровићево дјело *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Салих Јалимам истиче да је то најпотпунија студија о тој тематици и изражава жаљење што није довршена онако како је то желио њен аутор. – S. Jalimam, *V. Ćorović, Sveta Gora i Hilandar do šesnaestog veka*, Nova et vetera XXXVIII (Sarajevo 1988) 284-286.

¹⁰⁰⁸ В. Ћоровић, *Историја Срба*, Приредили Раде Михаљчић и Радош Љушић, Београд 1989.

¹⁰⁰⁹ В. Ћоровић, *Историја српског народа* I-III, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Глас српски – Ars libri, Бања Лука – Београд 1997.

¹⁰¹⁰ Утврђено је да неки дијелови овог Ћоровићевог недовршеног рукописа, послје Другог свјетског рата, нису доспјели до његове породице.

¹⁰¹¹ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 355.

¹⁰¹² Први примјерак откуцаног текста, на основу Ћоровићевог рукописа, који је приређивачима књиге послужио као предложак, поклоњен је, послје штампања, библиотеци манастира Хиландар (наведена информација је, према ријечима Боривоја Маринковића, податак Ћоровићевог унука др Ненада Љубинковића). – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 632. За разлику од првог примјерка откуцаног текста, уочено је да у другом откуцаном рукопису (копији) недостаје четврто поглавље оригиналног Ћоровићевог рукописа, у коме се налазио фрагмент о исихазму и један одломак од 53 до 63 стране из пишевог оригиналног манускрипта. Установљено је да недостају и неки листови,

откуцаног текста, односно копије књиге, али није познато ко је написао тај наслов; Ћоровићев зет Радивоје Љубинковић или неко други? У прилог томе, требало би додати да је Српска књижевна задруга, 1965. године, одбила да објави Ћоровићево дјело под овим насловом, иако је рецензија коју је написао Фрањо Баришић била позитивна, без обзира на неке примједбе. Наслов који је нотирао Митровић адекватнији је за ово дјело, ако имамо у виду један податак Ћоровићевих пријатеља Владимира Мошина и Миодрага Ал. Пурковића, који је, по свој прилици, промакао редакторима. Наиме, њих двојица знали су да Ћоровић пише исцрпну студију о Србима у Светој Гори, која би ускоро требало да изађе из штампе и у којој ће бити приказан културни значај и улога Срба Светогораца.¹⁰¹³ Да је Ћоровић намјеравао да ово дјело наслови другачије говори нам податак из једног његовог приказа, гдје он полемише са Радославом М. Грујићем о датирању *Карејског типика*. У том приказу, Ћоровић наводи да ће своје мишљење о датирању *Карејског типика* саопштити у дјелу које пише, а ријеч је о дјелу *О Србима у Светој Гори*.¹⁰¹⁴

И Боривоје Маринковић, који је детаљно анализирао „судбину“ Ћоровићевих рукописа, сматра да је „описни“ наслов за Ћоровићево дјело *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* некоректан, јер му недостаје она битна компонента која се односи на појам о Србима и о њиховим везама са Хиландаром. Он, такође, редакторима и приређивачима наведеног дјела замјера на бројним „интервенцијама“, односно на томе

који су касније (1998) објављени у дјелу *Scripta Minora*. У прилог томе, Боривоје Маринковић сматра да издавачи Ћоровићевог дјела *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* нису имали у рукама ауторов оригинални рукопис четвртог поглавља, који је био издвојен од преосталог рукописа и који се у Ћоровићевој заоставштини водио под другим насловом – *Хиландар после пропасти слободне српске државе*. – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 633-634.

¹⁰¹³ В. Мошин – М. Ал. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, Скопље 1940, 6 (нап. бр. 12); Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 384. Ћоровић је још 1929. године почео размишљати да објави дјело о Хиландару и о Србима, а већ наредне године он је обавијестио читалачку публику да ће ускоро писати о прошлости Хиландара и о његовом значају у нашој средњовјековној култури. – В. Ћоровић, *Писма из Хиландара*, Мисао XXXIII/1-4 (Београд 1930) 10. Његов спис *О Хиландару* био је најављен за штампу 1934. године, али није публикован. Да Ћоровић није напуштао тему о манастиру Хиландар говори податак да је он током 1937/38. године, студентима историје, одржао специјалистички курс под насловом *Срби у Светој Гори (XIII-XV века)*. Поменуто предавања одржавана су петком, од 15:00-17:00 часова, на Филозофском факултету у Београду. Све ово наводи нас на закључак да је Ћоровић дјело *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* писао и током 1940. године, као и да је његово писање прекинуо Априлски рат, а не да је он поменуто дјело почео писати тек крајем 1940. године, како су тврдили приређивачи овога дјела. – Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 630-631.

¹⁰¹⁴ В. Ћоровић, *Рад. М. Грујић, Царица Јелена и ћелија Св. Саве у Кареји, Гласник СНД XIV, Скопље 1935., ЛИЧ IV/1-2 (1938) 114.*

што су претежно граматичку интерпункцију претварали у логичну и што су понегде, ради бољег разумевања, неку реч замјењивали, по свом нахођењу, другом.¹⁰¹⁵

На идеју да Ћоровић (као један од чланова управе СКЗ) напише историју Срба (евентуално Јужних Словена) дошао је Тихомир Р. Ћорђевић, који је 1921. године, управи Српске књижевне задруге, упутио приједлог да се уради посебна серија књига (укупно 14) из популарних наука, које би се штампале под именом *Научна књига* или *Научник СКЗ* (касније је прихваћен назив *Поучник*). Овај помен да Ћоровић напише историју Срба (евентуално Јужних Словена) вјероватно је најранији траг у генези настајања његовог дјела *Историја Срба* (или *Историја српског народа*), које је он, као што је познато, довршио уочи Другог свјетског рата, али, стицајем околности, поменуто дјело објављено је тек 1989. године.¹⁰¹⁶

Рукопис Ћоровићевог дјела *Историја српског народа* имао је необичну судбину. Наиме, уочи напада Њемачке на Југославију већи дио овог рукописа нашао се у посједу издавача Петра Петровића (издавач и уредник библиотеке *Народно дело*), док је мањи дио рукописа остао у Ћоровићевој широј породици. Издавач Петар Петровић био је свјестан да трагање Гестапоа за Ћоровићем представља опасност за рукопис. Из тог разлога, он је рукопис склонио ван Београда, на сигурно мјесто, иако је тим поступком и себе и своју породицу изложио могућности да живот окончају у логору. Петровић је рукопис чувао и у послеријатним годинама, све до тренутка када је процијенио да за Ћоровићево дјело долазе боља времена.¹⁰¹⁷

Иако су поједини рукописи Владимира Ћоровића пронађени, они се послерије Другог свјетског рата нису могли штампати. О тим разлозима било је ријечи у првом и другом поглављу докторске дисертације. Тако је, као што смо већ поменули, Српска књижевна задруга одбила да објави Ћоровићеву недовршену монографију о Светој Гори и Хиландару. Тадашњи политичари нису дозволили ни штампање *Историје српског народа*. Без обзира што је издавач *Интерпрес* извршио све неопходне припреме и био спреман да крајем седамдесетих година штампа поменуто дјело, то се, међутим,

¹⁰¹⁵ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 630.

¹⁰¹⁶ *Исто*, 243-244.

¹⁰¹⁷ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 500-501.

није догодило, јер је забрану изрекао Вељко Влаховић. Слична ситуација поновила се десетак година касније, са једном издавачком кућом у Ријеци.¹⁰¹⁸

Историја српског народа објављена је први пут 1989. године, у издању БИГЗ-а, под насловом *Историја Срба*¹⁰¹⁹, а књигу су, према Ћоровићевом рукопису, приредили за штампу др Раде Михаљчић и др Радош Љушић. Требало би нагласити да су приређивачи невољно прихватили одлуку издавача да се Ћоровићево дјело објави под насловом *Историја Срба*, нарочито ако се зна да је и сам аутор за своје дјело одредио наслов *Историја српског народа* или *Срби (политичка и културна историја)*. Без обзира што је дјело објављено под насловом *Историја Срба*, приређивачи су у *Предговору* дјело оловљавали као *Историја српског народа*, што нам указује да се они, ипак, нису дефинитивно приклонили вољи издавача. Осим тога, уредници БИГЗ-а инсистирали су да се наведено дјело објави са најмање 300 фотографија и илустрација, те да буде „снабђено“ са опсежним коментарима Радета Михаљчића, Радоша Љушића и Андреја Митровића. На крају, дјело није објављено са 300 фотографија и илустрација, у његовом приређивању за штампу није учествовао Андреј Митровић, а изостали су и коментари тројице наведених аутора. Нема сумње да је ово био један велики минус за угледеног издавача попут БИГЗ-а.¹⁰²⁰

Касније издање овог дјела (1997) разликује се од БИГЗ-овог у томе што је у њему досљедно, до краја, поштован Ћоровићев рукопис. Тачније, нису вршене никакве материјалне исправке, допуне, и лекторске интервенције, а правопис је усклађен са данашњим колико је то било неопходно. За разлику од издања из 1989. године, приређивачи издања из 1997. године, Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, определијели су се за наслов који је Ћоровић, као први, предложио своје издавачу Петру Петровићу (као што смо већ поменули, Ћоровић је предложио да се његова *Историја* назове *Историја српског народа* или *Срби (политичка и културна историја)*). Није искључено

¹⁰¹⁸ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 502.

¹⁰¹⁹ В. Ћоровић, *Историја Срба*, Приредили Раде Михаљчић и Радош Љушић, Београд 1989. Није познато да ли је на одлуку издавача, да наслове дјело као *Историја Срба*, утицао податак Јеремije Д. Митровића из 1976. године, у којем он наводи како је Ћоровићево дјело *Историја Срба*, стр. 1111. *Готово за штампу*. - Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 354.

¹⁰²⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 679-680.

да је Ћоровић поменуто дјело насловио као *Историја српског народа* због тога што више није био безрезервно одушевљен југословенством.¹⁰²¹

Као што нам није позната судбина многих Ћоровићевих научних и стручних радова, данас не можемо доћи ни до његових бројних новинско-публицистичких текстова, који су писани на један популаран начин. Овом приликом, скренућемо пажњу на једну серију Ћоровићевих текстова који су, повремено, излазили у *Политици* за 1922. годину. У тим чланцима он је, између осталог, писао о кнезу Николи Петровићу, краљу Милану Обреновићу, српско-бугарском рату и пловдивском преврату.¹⁰²²

VIII.1. ЗЛОУПОТРИЈЕБЉЕНИ РУКОПИСИ ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

Несавјесни појединци нису само Ћоровићеве књиге и рукописе продавали и спаљивали, већ су их користили и да се на основу њих „оките туђим перјем“, односно да Ћоровићев рад и труд прикажу као своје научне резултате. О томе је већ било ријечи у овом поглављу докторске дисертације, гдје смо поменули да је добар дио Ћоровићевих рукописа злоупотребио Татомир Вукановић, који је у „своје“ радове убацивао готово цијеле дијелове текстова из појединих Ћоровићевих манускрипата, а касније је те радове штампао под својим именом. Он је, на тај начин, 1946. године објавио рад под насловом *Сребрница у средњем веку*¹⁰²³. Међутим, познато је да је Ћоровић још 1922. године објавио расправу о Сребреници за владе деспота Стефана Лазаревића¹⁰²⁴, а потом је написао и студију о Сребреници у средњем вијеку, коју, на жалост, није успио да публикује. Михаило Динић знао је да је Ћоровић написао студију *Сребрница у средњем веку*, као и да је та студија објављена под туђим именом, о чему је

¹⁰²¹ Н. Љубинковић, *Владимир Ћоровић и његово дело*, у: В. Ћоровић, *Историја српског народа* III, 501.

¹⁰²² В. Ћоровић, *По блиској српској прошлости*, Политика (Београд 1922) бр. 5176, 1-2; бр. 5186, 1-2; бр. 5187, 1-2; бр. 5200, 1-2; бр. 5201, 1-2; бр. 5202, 1-2; бр. 5206, 1-2; бр. 5207, 1-2; бр. 5214, 1-2; бр. 5221, 1-2; бр. 5228, 1-2; бр. 5235, 1-2; бр. 5243, 1-2. Јеремија Д. Митровић навео је да је овај серијал Ћоровићевих текстова објављен у једанаест наставака, али Боривоје Маринковић утврдио је да је ријеч о серијалу од тринаест наставака. - Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 282; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 263.

¹⁰²³ Т. Вукановић, *Сребрница у средњем веку*, Гласник Државног музеја у Сарајеву I (Сарајево 1946) 51-80.

¹⁰²⁴ В. Ћоровић, *Сребрница за владе деспота Стевана (1413-1427)*, Прилози за КЈИФ II /1 (Београд 1922) 61-77.

писао једном приликом, али остаје нејасно због чега је у наставку свога рада прећутао информацију о правом ауторству наведене студије?¹⁰²⁵ Да би се отклониле сумње ко је аутор студије *Сребрница у средњем веку*, мада је то несумњиво Владимир Ћоровић, требало би погледати оригинални Ћоровићев рукопис, који, на жалост, није приступачан (или није сачуван?). Није познато ни да ли је тај рукопис, можда, уништио Татомир Вукановић, који је, по свему судећи, у њему нешто мијењао, брисао и дописивао, као што је, уосталом, радио и са бројним Ћоровићевим манускриптима. Једино што се може поуздано утврдити је то да треће поглавље (од укупно седам) „Вукановићеве“ студије о Сребрници у средњем вијеку представља чист препис већег дијела Ћоровићеве расправе из 1922. године (*Сребрница за владе деспота Стевана (1413-1427)*). Ако имамо у виду Ћоровићев „ефекат понављања“, о чему је већ било ријечи, онда нема сумње да је он у необјављену студију о Сребрници унио раније публиковани чланак из 1922. године, јер, вјероватно, није имао потребу да на основу исте грађе једном написани текст поново пише. Тачније, Ћоровић је из расправе из 1922. године, од укупно седамнаест страница, у ново („допуњено“) издање убацио једанаест страница.¹⁰²⁶

Четрнаест година касније (1960), Татомир Вукановић објавио је рад под насловом *Митолошки елементи у традицији српско-хрватског епа*¹⁰²⁷, а имао је у плану да публикује и други рад (*Митолошко-пагански [и?] хришћански елементи у јужнословенским народним приповеткама*), али до тога није дошло. Када је поменути рад касније враћен Ћоровићевој породици, установљено је да је у њему био присутан Вукановићев машински препис, заједно са Ћоровићевим пропратним примједбама, које су преузете из (уништеног?) рукописа, за који се вјерује да је писан крајем 1940. или почетком 1941. године. С обзиром на то да оригинални Ћоровићеве рукописи нису

¹⁰²⁵ У првом дијелу свога рада *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, Динић са нескривеном отвореношћу истиче од кога потиче грађа, као и цитати у „Вукановићевој“ студији о Сребрници, док у другом дијелу рада то не наводи. Више о томе видјети: М. Ј. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, I део*, Посебна издања САН, Књига ССXL, Одељење друштвених наука, Књига 14, Београд 1955, 31 (и нап. бр. 4-5); Исти, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, II део*, Посебна издања САНУ, Књига ССCLV, Одељење друштвених наука, Књига 41, Београд 1962, 20 (и нап. бр. 103).

¹⁰²⁶ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 764-765.

¹⁰²⁷ Горе наведени рад Татомир Вукановић објавио је на француском језику под насловом *Les éléments de mythologie païenne et de traditions dans l'épopée serbo-croate*, L'Ethnographie, Paris 1960, Vol. LIV, 5-44.

били сачувани, претпоставља се да их је Вукановић уништио, како би прикрио поријекло текстова које је намјеравао објавити. Иако је Вукановић, као што смо већ поменули, био осуђен на затворску казну и враћање рукописа, касније се испоставило да Ћоровићевој породици нису сви рукописи враћени.¹⁰²⁸

Године 1964., Вукановић је пишући приказ докторске дисертације Гавра Шкриванића убацио у исти дијелове текста из Ћоровићевог још увијек необјављеног рукописа *Проблеми [х]историје Јужних Словена* (1936?) и то са страница 16, 38, 44, 50, 65, 82, 132, не знајући да је наведени Ћоровићев рукопис представљао прву радну верзију, односно почетни дио његовог дјела *Историја Срба* (1989).¹⁰²⁹

Међутим, Вукановић се није на томе зауставио и већ је 1970. године, под својим именом, објавио Ћоровићев чланак *о земљи Индији* из 1913. године (В. Ћоровић, *Из народне књижевности, IV О земљи Индији народних пјесама*, ГЗМ БиХ VII/XII (1913) 359-361).¹⁰³⁰ Разлике између Ћоровићевог и Вукановићевог текста готово да и нема, осим што је Вукановић Ћоровићев ијекавизам замијенио екавизмом и што је стилски дотјерао поједине Ћоровићеве реченице.¹⁰³¹

Исти „аутор“ је 1974. године објавио и дјело *Етногенеза Јужних Словена*¹⁰³², у које је, уз неодговарајуће допуне, убацио више од половине текста из Ћоровићевог рукописа *Проблеми [х]историје Јужних Словена* (1936?). Касније је утврђено да је наведени Ћоровићев рукопис био, у ствари, прва непотпуно сачувана верзија, односно почетни дио његове *Историје Срба* (или *Историје српског народа*), која је била припремљена за објављивање уочи Другог свјетског рата, а објављена је, као што је познато, тек 1989. године. Такође, постоје докази да је Ћоровић, по свој прилици, неке дијелове текста из своје књиге *Историја Југославије* преносио у текст свога рукописа

¹⁰²⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 78, 766, 780.

¹⁰²⁹ Т. П. Вукановић, *Г. Шкриванић, Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, *Glasnik Muzeja Kosova i Метохије VII-VIII* (Priština 1964) 265-267. Овоме би требало додати да прву верзију Ћоровићевог дјела *Историја Срба*, осим горе наведеног рукописа, чине следећи рукописи: *Балкан и почеци сеобе народа, Борба Зете и Раике о превласт, Историја средњовековне Раике земље, Јужни Словени – Бугарска држава и Словени*. - Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 79, 766-767, 769.

¹⁰³⁰ Т. П. Вукановић, *Студије из балканског фолклора (II) (Проклета Индија из народне песме Свеци благо дијеле)*, *Врањски гласник VI* (Врање 1970) 241-243.

¹⁰³¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 80, 767.

¹⁰³² Т. П. Вукановић, *Етногенеза Јужних Словена*, *Врањски гласник X* (Врање 1974 !=1976) 1-341.

Проблеми [х]историје Јужних Словена. Вукановић то, наравно, није знао, тако да је он у „своје“ дјело преписивао не само дијелове текста из поменутог Ћоровићевог рукописа, већ и из Ћоровићеве објављене књиге *Историја Југославије*. Оно што је још занимљиво је то да је Ћоровићев рукопис *Проблеми [х]историје Јужних Словена* сачуван само до 192 стране, али када се упореди „Вукановићево дјело“ *Етногенеза Јужних Словена* са Ћоровићевим дјелом *Историја Срба* да се закључити да је Вукановић у свом посједу имао и оне дијелове Ћоровићевог рукописа којих данас нема.¹⁰³³

У другу групу „Вукановићевих радова“ спадају они радови које је он планирао да објави, на основу присвојених рукописа Владимира Ћоровића. Један од тих радова носи наслов *Problemi i zadaci etnologije Južnih Slovena*, за који је Ћоровићев зет Радивоје Љубинковић установио да га је Вукановић преписао из уводног дијела Ћоровићеве расправе *Проблеми [х]историје Јужних Словена*, која је постхумно објављена у дјелу *Scripta Minora*. У наведени рад он је додао и неке напомене, да би га, потом, 14. октобра 1946. године прочитао као своје приступно предавање на Филозофском факултету у Београду. Ово Вукановићево приступно предавање било је пред самим изласком из штампе, али, колико је познато, није објављено.¹⁰³⁴

Двије године касније (1948), Татомир Вукановић припремио је за штампу рад под насловом *О Барском родослову (Историско-етнолошка расправа)*, који је, у ствари, био чист препис Ћоровићеве студије *Примедбе о Дукљаниновој хроници*. Наведени рад „аутор“ није публикувао, а ова Ћоровићева студија објављена је постхумно у дјелу *Scripta Minora*, 1998. године, о чему је већ било ријечи. Припремајући за штампу, на основу Ћоровићевог рукописа, рад под насловом *О Барском родослову (Историско-етнолошка расправа)*, Вукановић је поједине Ћоровићеве реченице брисао и додавао своје, које су биле у супротности са Ћоровићевим погледима на *Летопис попа Дукљанина*. Сходно томе, може се закључити да је он прихватио мишљење Николе

¹⁰³³ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 82, 768-771.

¹⁰³⁴ *Исто*, 771.

Радојчића да се спорни спис назове *Барски родослов*, што је било супротно мишљењу Владимира Ћоровића.¹⁰³⁵

Вукановић је, такође, планирао да доврши и да публикује Ћоровићев необјављени рукопис о Светом Сави (*Растко Немањић*), али у тој намјери није успио. То се дало уочити на основу сачуваног пописа поглавља (садржаја) Ћоровићеве студије о Растку Немањићу, који је био исписан руком Татомира Вукановића. Наиме, он је на десет написаних Ћоровићевих поглавља (*Растко Немањић, Света Гора, Долазак Немањин у Свету Гору, Подизање Хиландара, Карејска ћелија, Немањина смрт, Латинско царство и Светогорци, Сава у Србији, Сава постаје српски архимандрит, Организација српске цркве*) додао наслове своја три поглавља (*Савин књижевни рад, Сава у иконографији, Легенде о Светом Сави*), увод, закључке, табеле и регистар, чиме би употпунио наведену Ћоровићеву студију и објавио је под својим именом. Овоме би требало додати да Вукановић није знао да је Ћоровић добар дио рукописа о Светом Сави унио у књигу коју је писао уочи Другог свјетског рата, а која је касније објављена под неодговарајућим насловом *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*.¹⁰³⁶

Да Вукановићевим нечасним радњама није било краја свједочи податак да је он, под својим именом, покушао да објави Ћоровићев текст рукописа *Епиграфски споменици на народном језику*, који је касније штампан у дјелу *Scripta Minora*, иако је Ћоровић имао намјеру да наведени рукопис публикује уочи Другог свјетског рата. Иначе, Вукановић је планирао да „свој“ рад наслови као *Јужнословенски ћирилски епиграфски споменици средњег века. Прилог проучавању јужнословенске епиграфике и палеографије. Св. 1. Студија*, али, колико је познато, тај рад није објављен. Осим овога рада, Вукановић је намјеравао да објави и рад *О непознатом српском писцу XV века Мојсеју иже Давиду*. Рад под насловом *Доситеј Мојсије, књижевни радник XV века* он је, чак, пријавио и Српској академији наука, на чијем скупу је, 1947. године, одлучено да се рад може штампати, али било је потребно да „аутор“ рада, по напоменама

¹⁰³⁵ У поглављу докторске дисертације које се односи на српску средњовјековну књижевност у дјелима Владимира Ћоровића поменули смо Ћоровићеве ставове везане за *Летопис попа Дукљанина*, као и то да он није био сагласан са Николом Радојчићем да се наведени спис назове *Барски родослов*.

¹⁰³⁶ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 772-774, 896-981.

референта Александра Белића, прије тога, уради неке исправке и допуне у тексту. Међутим, овоме би требало додати да је Српска краљевска академија још 1939. године прихватила да објави Ћоровићев рад под насловом *Давид Мојсеј, преводилац Ресавске школе*.¹⁰³⁷ Његов рад, на жалост, није тада штампан, али је зато објављен 1964. године.¹⁰³⁸ Мањи дио текста о Доситеју Мојсеју Ћоровић је, без најаве, убацио и у своју постхумно објављену књигу *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, што Вукановић, наравно, није знао.¹⁰³⁹

Вукановић је на основу Ћоровићевих рукописа припремао да објави и рад под насловом *Ruski moreplovci među Južnim Slovenima u XVII i XVIII stoleću*, али наведени рад није угледао свјетлост дана. С обзиром на то да се од Вукановићевог рукописа сачувала једино насловна страна рада, вјерује се да су му као предложак за рад послужили Ћоровићеве рукописи *Пионири руског поморства на школовању међу Јужним Словенима у XVII и XVIII веку* и *Руски морепловци међу Јужним Словенима у XVII и XVIII веку*. У Вукановићевим рукама нашао се и Ћоровићев рукопис о херцегу Стјепану Вукчићу Косачи, чији је текст он допуњавао и исправљао, али, на сву срећу, није га припремио за штампу. Наведени рукопис враћен је Ћоровићевој породици 1948. године и остао је заборављен готово педесет година. Требало би нагласити да је Ћоровић дијелове овога рукописа парцијално уносио у нека своја друга дјела, као што су *Историја Југославије*, *Хисторија Босне* и *Историја Срба*.¹⁰⁴⁰

Сматра се да је Татомир Вукановић имао намјеру да под својим именом публикује и рукопис Ћоровићевог необјављеног предавања под насловом *Толстој и српске народне приповетке*. Вукановић је измијенио поменути наслов у *Толстојеве приче за народ и јужнословенске народне приповетке* и, по свему судећи, још нешто у тексту, али о томе нема неких конкретнијих података, јер ниједан рукопис (и Ћоровићев оригинал и Вукановићева прерада) није приступачан. У суштини, сачуван је

¹⁰³⁷ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 774-776, 985-998.

¹⁰³⁸ В. Ћоровић, *Доситеј Мојсије. Књижевни радник XV века*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XII/2 (Нови Сад 1964) 197-204.

¹⁰³⁹ В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 177.

¹⁰⁴⁰ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 776-778. Ћоровићевим резултатима о херцегу Стјепану Вукчићу Косачи, из *Хисторије Босне* (1940), користио се и Сима Ћирковић у својој докторској дисертацији, али без сазнања о њиховом стварном поријеклу. – С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић - Косача и његово доба*, Посебна издања САНУ, Књига CCCLXXVI, Одељење друштвених наука, Књига 48, Београд 1964.

само омот у којем је била Вукановићева прерада, а ову његову нечасну радњу открио је Милорад Панић – Суреп. Суреп је, такође, открио да је Вукановић припремио за штампу и текст рукописа под насловом *Димитрије Поповић. Карактер и менталитет једног искусног српског дипломате. (Прилог за етно-психичка проучавања наших људи)*. Међутим, није познато како је Вукановићу промакао податак да је Ћоровић, уочи Другог свјетског рата, објавио некролошки текст о брату Богдана и Павла Поповића.¹⁰⁴¹ Иначе, у Ћоровићевој заоставштини сачуван је оригинални рукопис под насловом *Димитрије Поповић*, али Вукановић у рукопису није „интервенисао“, осим што је дописао горе наведени наслов.¹⁰⁴²

У посједу Татомира Вукановића нашао се и Ћоровићев рукопис о књижаству, који је Ћоровић, по свему судећи, због ијекавског изговора, писао у Сарајеву (1909-1914). Како је рукопис био без наслова, Вукановић му је дописао свој наслов - *Постанак и развој књижаства код Срба*, али текст рукописа није објавио. Није објављен ни „Вукановићев рад“ под насловом *Историска генеза народне традиције и теорије код Срба*, за који је утврђено да је чисти плагијат једног Ћоровићевог предавања, које је он одржао, уочи Другог свјетског рата, на Београдском универзитету. Ћоровићев рукопис, као ни Вукановићев, није сачуван, а сумња се и да је наслов „Вукановићевог рада“ био наслов Ћоровићевог предавања.¹⁰⁴³

Вукановић је намјеравао да као своју објави данас непознату Ћоровићеву студију *О Вуковој употреби глаголских прилога*, за коју се вјерује да ју је Ћоровић написао у Сарајеву између 1910. и 1914. године. Није искључено да је наведена студија настала током 1912. године, када је Ћоровић припремао за штампу њемачко издање своје *Српскохрватске граматике* (1913). Претпоставља се да Ћоровићева студија није била обимна, односно да није имала више од пет страна, али занимљиво је да се данас не зна гдје се налазе обје верзије студије – Ћоровићев рукопис и Вукановићев препис?¹⁰⁴⁴ Овоме би требало додати да је дио Ћоровићеве студије *О Вуковој употреби*

¹⁰⁴¹ В. Ћоровић, *Димитрије Поповић*, ГНЧ L (Београд 1941) 191-203.

¹⁰⁴² Д. Вученов, *Прилог грађи за историју Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, Књижевност и језик 4 (1979) 502; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 288, 778-779.

¹⁰⁴³ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 756, 778-780.

¹⁰⁴⁴ *Исто*, 780-781.

глаголских прилога публикован 1993. године.¹⁰⁴⁵ Ђоровић је, по свој прилици, првобитни текст о Вуковој употреби глаголских прилога, који није сачуван у цјелини, мијењао, исправљао и допуњавао, што нас наводи на закључак да је објављени текст из 1993. године дио тог непостојећег рукописа.¹⁰⁴⁶

И други аутори преписивали су од ријечи до ријечи дијелове текста из појединих Ђоровићевих књига, које су касније убацивали у „своје научне радове“. Тако је Момчило Жеравчић из Ђоровићеве *Историје Југославије* преписао текст из поглавља *Напон турске силе*, који је, потом, искористио за „свој“ рад под насловом *Српски језик као дипломатски језик на Порти у току XV и XVI столећа*.¹⁰⁴⁷ Уочено је да је и Борис Нилевић преузимао и преписивао поједине фрагменте из Ђоровићевих дјела *Босна и Херцеговина*, *Историја Југославије* и *Хисторија Босне*, које је, потом, објавио у свом дјелу *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁵ В. Ђоровић, *О Вуковој употреби глаголских прилога*, Вукова Задужбина VI/22 (Београд 1993) 1.

¹⁰⁴⁶ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 783.

¹⁰⁴⁷ М. Жеравчић, *Српски језик као дипломатски језик на Порти у току XV и XVI столећа*, Црква, Календар Српске православне патријаршије за преступну годину 1948, Београд 1947, 23а-24б.

¹⁰⁴⁸ Б. Нилевић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Сарајево 1990.

IX БИБЛИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА - ИСТОРИЈАТ

Током прошлог вијека, у пар наврата, поједини аутори објавили су мање сегменте из Ћоровићеве библиографије, али ни до данашњих дана не можемо са сигурношћу тврдити да је библиографија једног од најплоднијих српских историчара комплетна. Библиографске податке о научном дјелу Владимира Ћоровића доноси нам још 1929. године Никола Радојчић, у *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој*.¹⁰⁴⁹ Један списак Ћоровићевих радова који, по неким претпоставкама, датира из 1934. године пронађен је у породичној архиви, у једном рукопису непознатог поријекла, а односи се на његове радове од 1922. године, односно од Ћоровићевог избора за дописног члана Српске краљевске академије (СКА).¹⁰⁵⁰ Овај списак радова, чији се снимак налази у дјелу *Скривени свет Владимира Ћоровића*, аутора Боривоја Маринковића, био је, по свему судећи, припремљен за *Годишњак СКА*, поводом Ћоровићевог избора у звање редовног члана Српске краљевске академије.¹⁰⁵¹ Необјављен попис Ћоровићевих радова доноси нам и његова кћерка Мирјана Ћоровић – Љубинковић.¹⁰⁵² Сматра се да је овај списак радова састављен послје Другог свјетског рата (педесетих година?) и да га је, највјероватније, користио и Јеремија Д. Митровић за своју библиографију Владимира Ћоровића.¹⁰⁵³ Године 1964., Хамдија Капићић објавио је попис Ћоровићевих радова у извјештају Карла Пача Земаљској влади Босне и Херцеговине, од 2. јула 1910. године¹⁰⁵⁴, а једанаест година касније (1975) био-библиографске податке о Владимиру Ћоровићу доноси нам и Драгиша Витошевић у књизи *Критика у Скерлићево доба*¹⁰⁵⁵. Са библиографијом Ћоровићевих

¹⁰⁴⁹ Н. Радојчић, *Ћоровић Владимир др., професор Университета (15/10. 1885, Мостар)*, у: *Народна енциклопедија IV*, 663/а-б.

¹⁰⁵⁰ В. Ћоровић, *Радови од 1922. године, односно од избора за дописног члана [Српске краљевске академије]*, 1-2.

¹⁰⁵¹ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 1048-1049.

¹⁰⁵² М. Ћоровић - Љубинковић, *Библиографски подаци (1903-1941)*, 1-109.

¹⁰⁵³ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

¹⁰⁵⁴ Н. Каридџић, *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918.*, 22-23.

¹⁰⁵⁵ Д. Витошевић, *Био-библиографски подаци о Владимиру Ћоровићу*, у: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио др Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа: *Српска књижевна критика*, Књига X, Нови Сад – Београд 1975, 599-604.

радова о цркви упознаје нас Ђорђе О. Пиљевић, 1999. године, у дјелу *Српски манастири у Херцеговини*¹⁰⁵⁶.

Најпотпунију библиографију Владимира Ђоровића урадио је Јеремија Д. Митровић. Ова библиографија објављена је 1976. године у Историјском гласнику 1-2, на 108 страна, што је довољан податак да се закључи да је Владимир Ђоровић био један од најплоднијих српских историчара.¹⁰⁵⁷ У прилог томе, поменућемо још једном ријечи историчара Радована Самарцића, који истиче да је Ђоровић само у *рукопису оставио толико списа, добрим делом већ припремљених за штампу, да би само то за неког другог научника значило добар животни биланс*¹⁰⁵⁸. Први дио Библиографије Владимира Ђоровића чини списак од 858 библиографских јединица, односно Ђоровићевих радова (монографије, студије, расправе, чланци, прикази...) који су објављени у периоду од 1898-1975. године, док нам у другом дијелу библиографије Митровић доноси списак радова других аутора, који су се бавили проучавањем Ђоровићевог лика и дјела. Ових радова, према Митровићевој евиденцији, има 217 и објављени су у периоду од 1906-1973. године.

Нема сумње да је израда библиографије Владимира Ђоровића била веома тежак и обиман посао, јер познато је да је Ђоровић много писао и да су му радови били расути по бројним часописима. Ако се има у виду да је он писао више од четири деценије и да је, понекад, сваких десет дана обрађивао по једну тему, сасвим је јасно пред каквим се изазовом нашао састављач његове библиографије.¹⁰⁵⁹

Да би приредио библиографију Владимира Ђоровића, Јеремији Д. Митровићу много је помогла објављена и необјављена библиографска грађа Југославенског лексикографског завода, те рукописна грађа за Српску ретроспективну библиографију

¹⁰⁵⁶ Ђ. О. Пиљевић, *Библиографија радова Владимира Ђоровића о цркви*, у: В. Ђоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, 290-299.

¹⁰⁵⁷ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића*, 205-313. Репринт издање Митровићеве *Библиографије Владимира Ђоровића* објављено је, као што смо већ поменули, 1998. године у дјелу *Scripta Minora*. - Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 247-355. Током живота, Владимир Ђоровић објавио је више од педесет књига и посебних издања, преко 1100 расправа, чланака, студија, те научних и стручних радова.

¹⁰⁵⁸ Р. Самарцић, *Владимир Ђоровић, последњи полихисторик*, у: *Писци српске историје* I, 246.

¹⁰⁵⁹ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: В. Ђоровић, *Scripta Minora*, 247.

књига Народне библиотеке Србије. Осим тога, он је за израду библиографије користио библиотечке каталоге, али и грађу, која се налазила код Ћоровићеве породице. Највећи проблем, приликом израде Ћоровићеве библиографије, представљали су бројни наслови које је он објавио у мање познатим часописима, провинцијским листовима, календарима... Из тог разлога, један дио тих наслова није обухваћен у Митровићевој библиографији Владимира Ћоровића. Такође, нису обухваћени и поједини непотписани Ћоровићеви прилози.¹⁰⁶⁰

Што се тиче редакција туђих дјела, приређивач је ту поступио на два начина: издања која се односе на изворну грађу¹⁰⁶¹ укључена су, као цјелина, у библиографију, док то није био случај са обичном редакцијом туђих научних и литерарних дјела. Наиме, ту су били укључени само Ћоровићеви предговори, напомене и сл. У суштини, та дјела означена су иза наведених Ћоровићевих предговора, па се може видјети која је све научна дјела, других аутора, Ћоровић припремао за нова издања.¹⁰⁶²

Митровић је библиографске јединице средио по годинама објављивања, а оне су, у оквиру година, сређене азбучним редом. Радови које је Ћоровић објавио на страним језицима ређани су по изговору, а не по начину писања. На исти начин сређена је и библиографија о Ћоровићу, па корисници могу лако пратити приказе и критике Ћоровићевих радова.¹⁰⁶³

Важно је напоменути да је приређивач уз чланке, прилоге и књиге дао велики број допуна и објашњења, па се, на тај начин, библиографија може лакше користити. Не би требало да се занемари и објашњење о бројевима, који означавају гдје се и на којој страни у часопису налазе чланци и прилози. На примјер, у ознаци 3/1913, 4, 25-31 бројеви значе ово: 3 је годиште часописа, 1913. је година издања, 4 (курзивом) је број свеске, док је 25-31 ознака стране у тој свесци. Код часописа који имају томе или

¹⁰⁶⁰ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 247.

¹⁰⁶¹ За разлику од обичне редакције туђих научних и литерарних дјела, обрада изворне грађе (акта, дневници, списи...) захтијева специјалне студије и разне интервенције у тексту. – Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 247.

¹⁰⁶² Исто, 247.

¹⁰⁶³ Исто, 247.

књиге у оквиру године, као рецимо *Српски књижевни гласник*, курзивом је означен и том (књига) и свеска – *XIV/3*, док код зборника и календара ових ознака нема.¹⁰⁶⁴

Један дио библиографије приређивач је посветио списку рукописа Владимира Ћоровића. Тачније, на списку су се нашли они рукописи који су имали своје наслове или су им се наслови могли одредити на основу садржине текста. С друге стране, један дио рукописне грађе није се могао тематски одредити и уврстити на списак. То се, прије свега, односи на бројне исписе из архива (недостају исписи из Архива у Задру), разне забиљешке, појединачне пописе аката, писама, повеља, те на разне записе и натписе. Списак рукописа који је објављен у *Библиографији Владимира Ћоровића* није груписан према темама, с обзиром на то да се није увијек могла одредити природа рукописа. То је био разлог да приређивач библиографије списак рукописа уради као цјелину, азбучним редом. Уз наслове је дата и понека биљешка, те број страна сваког рукописа, осим у неколико случајева.¹⁰⁶⁵

Како истиче Јеремија Д. Митровић, у библиографији коју је приредио нису били обухваћени Ћоровићеви чланци који су објављени у оба издања *Народне енциклопедије* Станоја Станојевића. Митровић је сматрао да тих чланака (мањих и већих) има преко 300, али касније је Боривоје Маринковић утврдио да их има тачно 309.¹⁰⁶⁶ Наиме, упоређујући ћирилично и латинично издање *Народне енциклопедије* Маринковић је дошао до сљедећих закључака. Пописујући Ћоровићеве чланке из ћириличног издања *Народне енциклопедије*, он је, у први мах, уочио да их има 297. Међутим, припремајући за штампу дјело *Scripta Minora*, у коме је објављен списак Ћоровићевих чланака из ћириличног издања *Народне енциклопедије*¹⁰⁶⁷, Маринковић је увидио да недостају четири чланка, који су, одмах, као допуна, увршћени у списак Ћоровићевих објављених радова. Ријеч је о текстовима *Жрновица* (118/а), *Јајце* (131/а), *Јелена, краљица, жена Уроша* (131/б) и *Луњевица (Милићевић) Никола* (171/а). Касније је установљено да то није коначан број чланака, јер је, у међувремену, пронађено још седам чланака (*Буће*,

¹⁰⁶⁴ Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 248.

¹⁰⁶⁵ Исто, 352-353.

¹⁰⁶⁶ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка I-IV*, Загреб 1926-1929; Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 248; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 39, 103.

¹⁰⁶⁷ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 386-390.

Велбужд, Зупци, Михаило, митрополит београдски, Остојић Степан, Чабриновић Недељко, Целалудин Али-паша), које приређивач није примијетио. Броју од седам чланака Маринковић је додао још један чланак (*Хреља*), који је штампан само у латиничном издању *Народне енциклопедије*. С друге стране, припремајући за штампу дјело *Скривени свет Владимира Ђоровића*, Маринковић је у исто уврстио Ђоровићеве чланке из латиничног издања *Народне енциклопедије*, којих има 307, али је приликом упоређивања оба издања дошао до закључка да у латиничном издању *Народне енциклопедије* недостају два чланка (*Војихна* и *Шћепан-поље*), који су објављени у ћириличном издању поменуте енциклопедије. Он је, на тај начин, утврдио да је у оба издања *Народне енциклопедије* требало да буде 309 Ђоровићевих чланака, али је, истовремено, поставио питање како је дошло до неслагања у броју чланака, у ћириличном у односу на латинично издање *Народне енциклопедије*, претпостављајући да је разлог томе била непажња уредничког колегијума, на основу чега је дошло до осипања не само Ђоровићевих, већ и чланака других аутора.¹⁰⁶⁸ Без обзира на све, када је објављена, Станојевићева *Народна енциклопедија* нашла се на удару и позитивних и негативних критика¹⁰⁶⁹, а свој суд о овом дјелу дао је и Владимир Ђоровић, истичући да није било лако наћи толики број сарадника, који би радили на овом пројекту, те одлучити о материји која ће ту бити заступљена. За све то, према његовим ријечима, требало је уложити доста труда, рада, личног залагања, а прије свега стрпљења. *Сад, кад она постоји, лако је правити критику, и допуне, и припремати нешто боље, али само зато што је њом дата добра основа и обележена висока мера*¹⁰⁷⁰.

Митровићеву библиографију Владимира Ђоровића, у два наврата (1998. и 2006. године), допунио је Боривоје Маринковић. Поменути библиографију он је први пут допунио за 147 библиографских јединица, а други пут за 281 библиографску јединицу. Осим допуне у виду библиографских јединица, Маринковић нам, такође, доноси и

¹⁰⁶⁸ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића*, 104-105, 109-114.

¹⁰⁶⁹ Више о томе видјети: П. Поповић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Уредник Ст. Станојевић, Књига I, Св. 1-8, А-3, стр. 853.*, Издавач Библиографски завод, Загреб 1926, Прилози за КЛФ 5 (Београд 1925-26!) 246-251; Исти, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Уредник Ст. Станојевић, Књига I, Св. 1-8, А-3, стр. 853.*, Издавач Библиографски завод, Загреб 1926, СКГ XVIII/7 (Београд 1926) 530-535; И. М. Петровић, *Једна кајмакчаланска енциклопедија*, Nova Евгора XIV/3 (Zagreb 1926) 84-93.

¹⁰⁷⁰ В. Ђоровић, *Станоје Станојевић*, ЛИЧ IV/1-2 (1938) 36.

списак одредница које је Ћоровић урадио за ћирилично и латинично издање Станојевићеве *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* (књига I-IV, Загреб 1926-1929), списак Ћоровићевих необјављених реферата, извјештаја, приједлога и оцјена поднијетих Српској краљевској академији у периоду од 1922-1941. године, затим дјелимичну реконструкцију корпуса необјављених предавања Владимира Ћоровића (1920-1935), као и списак докторских дисертација Ћоровићевих ученика (1926-1941).¹⁰⁷¹ Међутим, и даље се не може са сигурношћу тврдити да је то потпуна библиографија Владимира Ћоровића, јер сматра се да још увијек нису пронађени сви његови рукописи и радови.

Када је ријеч о Ћоровићевој библиографији, желимо да напоменемо да у прилогу докторске дисертације под насловом *Библиографија Владимира Ћоровића (1898-2015)* доносимо Митровићеву *Библиографију Владимира Ћоровића*, коју смо допунили не само са библиографским јединицама Боривоја Маринковића, већ и са неким новим, постхумно објављеним, Ћоровићевим радовима, који су публиковани у протеклих десетак година. Такође, Митровићев дио библиографије који се односи на посебна дјела Владимира Ћоровића и који је издвојен од чланака, прилога и приказа, објединили смо са осталим библиографским јединицама, наводећи их, по важности, на прво мјесто у оквиру одређене године издања, па самим тим библиографске јединице нису могле бити сређене азбучним редом. Желимо да нагласимо да смо и у Митровићевој и у Маринковићевој библиографији Владимира Ћоровића извршили одређене интервенције у тексту и то на оним мјестима гдје је то било потребно, а ријеч је, углавном, о правописним и штампарским грешкама. Одређене интервенције у тексту извршили смо и у Маринковићевим напоменама, које се налазе испод појединих библиографских јединица, односно настојали смо да, због практичних разлога, тај текст пренесемо у трећем, а не у првом лицу једнине. На тај начин, добили смо на једном мјесту цјеловиту(?) библиографију Владимира Ћоровића, која ће, надамо се, послужити многим истраживачима да што потпуније сагледају научно дјело најплоднијег српског и југословенског историчара.

¹⁰⁷¹ Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 368-407; Исти, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 41-114.

ЗАКЉУЧАК

Иако је Владимир Ћоровић био један од најистакнутијих српских и југословенских историчара између два свјетска рата, доласком комуниста на власт његово научно дјело је, на неки начин, било анатемисано. У поратној Југославији мало ко је писао (изузимајући Радована Самарџића) о његовом великом доприносу не само у историјској науци, већ и у другим научним дисциплинама којима се Ћоровић бавио. Истина, било је историчара који су његове радове позитивно оцијенили, наглашавајући њихову научну вриједност, али и оних који су његове научне резултате оспоравали. Крајем осамдесетих година XX вијека, Ћоровић је добио јавну афирмацију када се поново објављује његово синтетичко дјело – *Историја Југославије* и по први пут *Историја Срба* или *Историја српског народа*. Деведесетих година прошлог вијека пише се и о његовим радовима из историје и књижевности, а објављују се и бројни радови из његове заоставштине. С друге стране, један дио Ћоровићевих рукописа никада није пронађен, што је у знатној мјери утицало на то да се његово волуминозно научно дјело није могло у потпуности сагледати и анализирати, чиме смо остали ускраћени за одговоре на велики број питања.

Иако је прве значајне научне радове објавио током студија, Ћоровић је још у раној младости почео да пише пјесме и приповијетке, о чему нам говори податак да је прву причу за дјецу (*Зло друштво*), као и прву стиховану басну о лисици (*Кисело грожђе*) објавио са тринаест, односно четрнаест година у панчевачком листу за дјецу *Споменак*. Послије тога, његове пјесме и приче објављивали су многи угледни часописи - *Бранково коло*, *Босанска вила*, *Дело*, *Срђ*, *Нова искра...*, што је допринијело да се Ћоровићево име, у тим часописима, нађе заједно са именима познатих писаца тога времена, попут Алексе Шантића и Светозара Ћоровића. Требало би напоменути да су Ћоровићеве прве пјесме још увијек носиле печат почетног развоја и у њима је лако могао да се препозна утицај старијих српских пјесника, као што су Бранко Радичевић, Јован Јовановић Змај, Војислав Илић и многи други. Мотиви у тим пјесмама најчешће су били љубавни, а амбијент, углавном, оријентални. За разлику од пјесама, Ћоровић је за писање прича имао више смисла, али као што је познато он је већ од 1908. године

своју пажњу усмјерио на озбиљније радове из књижевности и историје, док је писање пјесама и приповиједака оставио по страни.¹⁰⁷² Другим ријечима, његова књижевна активност није била прекинута, већ се и даље развијала у његовим текстовима о књижевности, те у историјским радовима.

Преселивши се у Београд 1919. године, гдје је провео и највећи дио свога живота, примат у Ћоровићевом научно-истраживачком раду добијају дјела из области историјске науке, када из његовог пера настају многа капитална дјела - *Историја Југославије, Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку, Хисторија Босне, Историја Срба (Историја српског народа)*... Већи дио расправа из историје он је добрим дијелом написао на основу необјављене грађе из Дубровачког архива, неријетко истичући да се једино на тај начин може доћи до поузданих научних резултата, али и да је рад у архиву тежак и да није за свакога. За разлику од других научника, Ћоровић је проучавао готово све временске епохе, чиме се издвојио од тзв. специјализованих историчара, а доказ за то су његове бројне студије, расправе, чланци и прикази у којима је разматрао многа питања како из средњовјековне, тако и из новије историје. Од других историчара он се издвојио и по томе што је био писац синтеза (*Историја Југославије, Хисторија Босне, Историја Срба* или *Историја српског народа*), иако је био свјестан да је то тежак и одговоран посао, који, на крају, доводи до сасвим релативног резултата. Не желећи да прихвати историјску дистанцу, Ћоровић је писао и о актуелним догађајима, чији је био савременик, тако да нека његова дјела, попут *Црне књиге*, имају изворну вриједност. Осим политичке историје, која је имала приоритет у његовим дјелима, он није запостављао ни друштвену и културну историју, а написао је и значајан број радова из дубровачке историје и књижевности, те историје историографије, у којима је неке личности, попут Карађорђа Петровића, тако вјерно описао као да их је лично познавао. Велику пажњу у радовима из области историје историографије посвећивао је оним особама чија су га дјела или снажни карактери привлачили као историчара, не посматрајући их, при томе, изоловано, односно изван друштвеног окружења у којем су живјели и радили. Другим ријечима, Ћоровићев

¹⁰⁷² Изузетак представља једна пјесма у часопису *Књижевни југ*, коју је Ћоровић објавио 1918. године под именом Ј. Јанковић. – *Пјесма*, *Књижевни југ* II/10-12 (Загреб 1918) 414-415.

крајњи циљ био је да у биографијама српских великана истакне оно по чему су се те личности разликовале од својих савременика, одређујући, на тај начин, њихово мјесто у историји.

Посматрајући у цјелини научно дјело Владимира Ћоровића, видјели смо да је он велики број својих радова посветио проучавању српске средњовјековне књижевности, гдје је, према ријечима Војислава Максимовића, *налазио историјске изворе и језичке споменике*¹⁰⁷³. Прецизније речено, Ћоровић је из наведене области објавио око четрдесет научних радова, неколико обимних студија, више већих радова или чланака о разним питањима старе српске књижевности, њених веза са народном књижевношћу и књижевностима других народа, те бројне осврте и приказе на радове других аутора, који су се, такође, бавили проучавањем поменуте научне дисциплине. Као и у свим другим подручјима истраживања, и у проучавању српске средњовјековне књижевности Ћоровић је био акрибичан, аналитичан, документован, али, прије свега, строг судија. Он је и на овом пољу више дошао до изражаја као историчар, па су стилске вриједности и поетичке карактеристике средњовјековних словенских и српских списа, које је најчешће проучавао, неријетко остајале по страни.

Ћоровић је стару српску књижевност изучавао у ширем културолошком контексту, наглашавајући да је на њен развој велики утицај имала византијска књижевност и култура, али је, исто тако, истицао да је потребно да се *установи да ли и уколико у том целом деловању има и нашег оригиналног*¹⁰⁷⁴. Стара српска књижевност је, по његовом мишљењу, обухватала период од IX до XVIII вијека и није била хомогена, те је, као таква, у свом развоју прошла кроз бројне етапе. Ћоровић је сматрао да је српска средњовјековна књижевност настала из практичних разлога, за црквене потребе, и она је обухватала све што је у том периоду написано. У суштини, у средњем вијеку било је највише преведених и преписаних дјела, а рад преписивача и писаца цијењен је подједнако.

Сматрајући житија најзначајнијим дјелима старе српске књижевности, видјели смо да су Ћоровићу привлачила пажњу житија која су настала у доба Немањића.

¹⁰⁷³ В. Максимовић, *Владимир Ћоровић као истраживач старе српске књижевности*, 241.

¹⁰⁷⁴ В. Ћоровић, *Проучавање старе српске књижевности II*, Просветни гласник 5/6 (1922) 295.

Сходно томе, у многим својим радовима он пише о Светом Сави, али и о Стефану Првовјенчаном, Доментијану, Теодосију, Данилу Пећком... У односу на друге личности из српске средњовјековне историје, Свети Сава је, према Ћоровићевим ријечима, био ујединитељ, просвјетитељ, политичар, али и наш први познати књижевник. Проучавајући дјела Светог Саве, он је дошао до закључка да је Сава своја раније написана дјела користио за писање каснијих дјела. Сличну, ако не и исту, методологију примјењивао је и Владимир Ћоровић, ако имамо у виду да се у његовим историјама нашао велики дио онога што је он раније истражио и о чему је већ писао.

Највише научних радова Ћоровић је посветио натписима, проучавајући њихове палеографске и филолошке особине. Осим за натписе, он се интересовао и за записе, које је објављивао самостално или уз друге своје радове, као на примјер уз описе рукописа или пишући о херцеговачким манастирима. У пар наврата, поменули смо да Ћоровић у почетку није правио разлику између натписа и записа и изучавао их је заједно, али од 1938. године почео је да прави разлику између тих жанрова средњовјековне књижевности.

Велико интересовање у својим радовима Ћоровић је показао и за поетске жанрове старе српске књижевности, имајући у виду да је био један од првих научних радника који је указао на византијски дванаестерац у српској средњовјековној књижевности. У својим дјелима он је писао о Данилу Трећем (Данилу Бањском или Данилу Млађем), истичући књижевно-умјетничку вриједност његових, али и Силуанових дјела. Захваљујући Ћоровићевом интересовању за проучавање наведене проблематике, први пут у нашој науци сва позната дјела Данила Бањског наша су се у једном критичком издању извора.

Као значајан историјски извор, Ћоровић је помињао и повеље, истичући да би требало да се одреди њихова аутентичност. Чак је и сам приредио издања неколико повеља, укључујући нашу најстарију повељу Стефана Немање манастиру Хиландар. Не би требало заборавити да је Ћоровић издао и наше прво сачувано оригинално средњовјековно писмо, а ријеч је о писму Св. Саве игуману Спиридону.

Један дио својих истраживања Ћоровић је посветио и српској средњовјековној култури, истичући како су на њен развој велики утицај имали и православни Исток, али и католички Запад. Византијски утицај био је, без сумње, доминантнији и он се огледао у свеопштој култури, почев од вјере, бројних закона, дворског церемонијала, па до књижевних жанрова, црквене музике, архитектуре и сликарства. Видјели смо да он у својим радовима није писао само о утицају Византије на развој српске културе, већ помиње и друге народе, односно државе које су оставиле печат у развоју културне историје Срба. Ту, прије свега, мислимо на Француску, Русију, Мађарску, Румунију, Дубровачку републику, Турску, Албанију...

Када говори о развоју српске средњовјековне културе, Ћоровић је готово увијек наглашавао улогу манастира Хиландар, али и других манастира, који су у то вријеме били главна средишта српске духовности. То је био довољан разлог да им он посвети један дио својих научних радова, како би ширу читалачку публику упознао и са тим сегментом наше прошлости.

Према Ћоровићевим ријечима, велики значај у развоју српске културе имала је и епска поезија, која је, иако искривљено, сачувала од заборавља бројне средњовјековне личности и догађаје. Он у својим дјелима не заборавља да помене и улогу жена у средњовјековној књижевности и култури, али и оснивање првих болница и школа, што нам даје за право да средњи вијек назовемо колијевком наше духовности.

Како историја српске културе није била везана само за Србију, већ и за друге области, Ћоровића је првенствено интересовало подручје Босне и Херцеговине, гдје је културни развој српског народа био истовјетан ономе у Србији, чему су допринијеле бројне миграције становништва. Он наглашава да су миграције становништва утицале на то да су Срби са собом носили свој језик, вјеру и култове, али кад су вјеру и мијењали, језик и поједини култови остајали су као свједочанство њиховог поријекла.

Значајан допринос Владимира Ћоровића огледа се и у његовом проучавању народне књижевности, па можемо рећи да нема ниједне области изучавања народног стваралаштва у којој се он, са више или мање успјеха, није окушао. Из ове области он је објавио око шездесетак научних радова, укључујући ту бројне студије, расправе,

чланке, компаративне анализе, осврте, приказе, оцјене... Као и већина слависта тога времена, и Ћоровић се, углавном, бавио историјским проучавањем усмене народне традиције, те мотива који се у њој помињу, али није запостављао ни естетску вриједност народног стваралаштва.

Иако му то није био приоритет у научно-истраживачком раду, Ћоровић је у једном дијелу својих расправа и приказа показао да се добро сналази и на пољу дубровачке књижевности, што нас, још једном, наводи на закључак да је спектар његових интересовања био бесконачан.

Ћоровић је био један од ријетких научника који је настојао да сагледа цјелокупну српску књижевну традицију, почев од словенске писмености па до најновијег времена. Он, свакако, није био у прилици да детаљно истражује и анализира све књижевне епохе и сва књижевна збивања, али је оставио доста јасну свијест о континуитету наше књижевности, њеним носиоцима и карактеристикама, те њеним везама са осталим јужнословенским књижевностима. Битно је нагласити да хронологија објављивања његових радова није могла слиједити хронологију књижевних догађаја, тако да се коначна слика Ћоровићевог увида у српско књижевно стваралаштво може успоставити накнадно и ретроспективно.

Када је ријеч о новијој књижевности, Ћоровић сматра да је њено златно доба било крајем XIX и почетком XX вијека, када је она достигла свој врхунац. Он не спори да се наша новија књижевност није развијала под утицајем западних узора, али наглашава да се ти утицаји нису дословно и пасивно преузимали, већ је наша књижевност имала и неке себи својствене елементе. Ћоровић, такође, истиче да су књижевна дјела која су настајала крајем XIX и почетком XX вијека била доста квалитетнија у односу на раније године, док је књижевна критика дошла до пуне самосвијести. *Тек са Недићем и Богданом Поповићем јавља се код нас тип западњачких критичара вишег реда са солидном књижевном ерудицијом, високим смислом о свом позиву и строгом мером за наше књижевно стварање*¹⁰⁷⁵.

¹⁰⁷⁵ В. Ћоровић, *Преглед савремене српске књижевности*, Велики календар Књижевног југа (Загреб 1919) 24; Исти, *Преглед савремене српске књижевности*, Алманах Књижевног југа (Загреб 1920) 27-29.

Ђоровић је са посебним интересовањем проучавао живот и дјело Лукијана Мушицког, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Петра II Петровића Његоша, Алексе Шантића, Војислава Илића, те многих других истакнутих личности, које су оставиле трајан печат у новијој српској књижевности и историји. Као књижевни критичар и књижевни историчар, али и као непосредни свједок књижевних, културних, социјалних и политичких збивања, он је писао и о књижевној прошлости Мостара и његовог залеђа, затим о животу у Мостару, тамошњем становништву, њиховим обичајима, навикама и начину размишљања. Из Ђоровићевог пера изашли су и радови о најзначајнијим књижевним, културним и националним институцијама, а многи његови текстови указују нам да се он неријетко бавио и писањем родољубиве поезије, као и преводачким радом.

Проучавајући књижевно стваралаштво у Босни и Херцеговини, Ђоровић је често истицао да књижевност на том простору никада није била изван заједнице са књижевношћу осталих Срба и Хрвата, односно да је она увијек зависила од сусједа са Истока и Запада. Значајан број научних радова он је посветио и литерарном стваралаштву босанскохерцеговачких муслимана, о чему је писао са идеолошког, моралног и политичког аспекта. У тим радовима Ђоровић је указивао да су муслимани *или Срби или Хрвати*, као и да то није било само његово мишљење, већ једна општеприхваћена чињеница, која у то вријеме није била оспоравана ни на књижевно-културном ни на политичком плану. Анализирајући муслиманско књижевно стваралаштво, он је био мишљења да се ту ради о једном специфичном сегменту српске књижевности, али је, исто тако, пазио да не подлегне дневно-политичким захтјевима и очекивањима, којих је било и на српској и на хрватској страни. Према његовим ријечима, литерарна традиција муслимана одликовала се и неким посебним карактеристикама, наводћи као примјер муслиманску епику и севдалинку.

У својим радовима Ђоровић није заобишао ни језичка питања, али износећи ставове о тој проблематици дошао је на удар многих критичара, који су му замјерили на томе што је, ради „мира у кући“, предлагао да се Срби одрекну ћирилице и ијекавице, а да Хрвати прихвате екавско нарјечје. Многи се нису слагали ни са његовом идејом о

књижевном југословенству, али и Ћоровић је касније схватио да поменута идеја није имала чврсто упориште.

За разлику од осталих научника, Ћоровић је био специфичан и по томе што је о свему судио изузетно критично, а то је, на неки начин, подстакло проучаваоце његовог лика и дјела да се запитају да ли је он то радио да би задовољио своју наглашену професионалну или, можда, неку карактерну особину? Сходно томе, многи писци и њихова дјела нашли су се на удару његових више негативних, него позитивних критика. Према Ћоровићевом мишљењу, циљ једне књижевности био је у томе да има дјела апсолутне, а не релативне вриједности, те да свака књижевност треба да тежи што већим захтјевима и што развијенијој критици. У свему томе, према његовим ријечима, битну улогу играо је и књижевно-историјски метод. Осим књижевне критике, Ћоровић се бавио и позоришном критиком, али у том домену он је доста мање писао о режији и о начину поставке неке позоришне представе, а већу пажњу посветио је анализи текста, глуми и сценографији, те реакцији публике на одређену представу.

Велики број научних радова Ћоровић је посветио објављивању, односно критичком издању историјских извора, сматрајући да је то основ за даља књижевно-историјска истраживања. У суштини, он је свој рад највише фокусирао на сакупљање, исправљање и издавање старих записа и натписа, али и на критичко издање старих текстова српских средњовјековних писаца. Већ смо поменули да су Ћоровићеви први радови на објављивању средњовјековних извора имали бројне недостатке, које је он, у касније објављеним радовима, постепено превазишао. С друге стране, Ћоровић је један дио својих радова искористио да би у њима изнио позитивне, али и негативне критике, које су се односиле на друге ауторе, односно на њихова критичка издања извора.

Анализирајући Ћоровићеву методологију научно-истраживачког рада, да се закључити да се она састоји из три цјелине – филолошки дио односи се на утврђивање аутора и аутентичност текста, компаративни дио везан је за упоређивање текстова различитих аутора о истој личности, док се позитивистички дио односи на биографске податке неког аутора, смјештање аутора у одређено вријеме и мјесто, укључујући најзначајније покрете и идеје његовог времена.

У својим радовима Ћоровић је често критиковао научнике који су користили биографски метод, наводећи га као застарио, док се истовремено залагао за приступ по жанровима, али и тематски приступ, који је дошао до изражаја у његовом раду *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*.

За касније медиевисте, Владимир Ћоровић био је значајан као приређивач старих текстова, али стиче се утисак да они у својим научним радовима нису слиједили Ћоровићев правац истраживања. И не само то. Многи од њих нису се ни интересовали за проучавање бројних тема из српске средњовјековне књижевности, које је Ћоровић актуелизовао у својим научним радовима.

Иако је иза себе оставио безброј радова из историје и тиме дао немјерљив допринос овој науци, Ћоровић је често био на удару многих критичара који су му замјерали да је био идеолошки оптерећен, да у његовим радовима има нетачних и неутемељених тврдњи, те да је, понекад, пишући о једном те истом догађају, демантовао сам себе. Замјерало му се и његово интегрално југословенство, приврженост Двору и династији Карађорђевић, а у новије вријеме често је у радовима хрватских и бошњачких историчара окарактерисан као један од заговорника великосрпских идеја и хегемонизма. Али, као што то обично бива, Ћоровића и његово научно дјело најчешће су критиковали појединци који ни сами нису били беспријекорни.

У новије вријеме, бројни научници замјерили су Ћоровићу и то што је, бавећи се одређеном проблематиком, често ишао „у ширину“, па читајући његове радове не бисмо у почетку ни помислили о којим ће све темама писати. Није искључено да је то разлог што велики број његових издања натписа није употребљаван, јер у данашње вријеме та издања нису економична, а немају ни превод на савремени језик. Ћоровићу се, такође, може замјерити и на термилошкој непрецизности (на примјер, похвале/похвална слова), на подјели житија на врсте, на односу према неким личностима из српске средњовјековне историје и књижевности, на недоследној употреби термина (исихазам/хезихазам) и појединих имена (Стјепан/Степан/Стефан, Јефтимије/Јевтимије), као и на то што у првом периоду свог научно-истраживачког рада није правио разлику између записа и натписа. Осим тога, Ћоровићу се замјерало и

то што је у његовим дјелима често био присутан ефекат понављања, који се огледао у томе што је он неријетко своје некада објављене радове или дијелове текста из тих радова уносио у своје синтезе, а да их, при томе, није означавао, односно наводио, нити је у тим, поново унијетим, текстовима доносио неке нове научне резултате.

Окарактерисан као националиста – Југословен, који се у југословенској држави није одрекао српства, али му је претпоставио српско–хрватско–словеначко заједништво, Ћоровић је, по свему судећи, био један од најизразитијих представника интегралног југословенства. Не може му се оспорити да је био радознао историчар, спреман да се суочи са историјским догађајима којима је и сам свједочио. Имао је, такође, и слух за одабир правих тема, поступност и систематичност у разматрању одређених проблема, као и склоност ка синтетичком сагледавању догађаја. С обзиром на његова интересовања, како у историографији тако и у другим научним дисциплинама, многи познаваоци његовог лика и дјела сагласни су у томе да је полихисторијски правац у нашој науци досегао врхунац у научном дјелу Владимира Ћоровића. Управо та његова енергија, преданост и посвећеност научно-истраживачком раду, као и велики број научних радова, који су остали иза њега, а који нам могу послужити да боље сагледамо нашу прошлост, али и да добијемо одговоре на нека питања из садшњег, а можда и будућег времена, наводе нас на размишљање да је Ћоровић, без сумње, заслужио да се, у догледно вријеме, објаве његова сабрана или изабрана дјела.

**БИБЛИОГРАФИЈА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА (1898-2015) -
ПРИЛОГ**

1898.

1. *Зло друштво*, Споменак, 6/1898, 6/7, 102. (Причица за дјецу)

1899.

2. *Свети Саво у народном предању. Свети Саво благосиља Црногорце*, Забиљежио Владимир Ћоровић, Босанска вила, XIV/1899, Св. 5-6 (15-30. март), Сарајево 1899, 70.

(Текст прештампан) Влад. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, [Библиотека] Из старих ризница, [књ.] 2, Београд 1927, 167 (под бр. 113).

3. *Кисело грозђе*, Споменак, 7/1899, 10, 154. (Пјесма)

1902.

4. *О, циганко!...* Коло, 1902, IV/II, 647-648; Грађанин, 16/1911, 11. (Пјесма)

1903.

5. *Народне тужалке у Мостару*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 15/1903, Књ. XV, Св. 7-12, Сарајево 1903, 599-601.

(Напомена) О метрици, садржају, лирским елементима и напјеву.

6. *Нећу тебе...* Босанска вила, 18/1903, Св. 5, Сарајево 1903, 87. (Пјесма)
7. *Јубав је јубав*, Из „Мостарских прича“, Босанска вила, 18/1903, Св. 6, Сарајево 1903, 109-110. (Приповијетка)
8. *Хрватске народне женске пјесме (муслиманске), Св. I, Сабрао и уредио Мехмед Целалудин – Курт, Хрватска дионичка тискара, Мостар 1902.*, Бранково коло, 9/1903, 3, Сремски Карловци 1903, 91-93. (Потпис: Један Херцеговац)
9. *Уз шаргију*, Бранково коло, 9/1903, 4, Сремски Карловци 1903, 38. (Пјесма)
10. *Мука Марка Петрова*, Бранково коло, 9/1903, 13, Сремски Карловци 1903, 393-394. (Приповијетка)
11. *На исток. Вече у Каиру*, Дело, 8/1903, XXVIII/1, 40. (Пјесма)
12. *На исток. Моје срце чезне*, Дело, 8/1903, XXVIII/1, 41. (Пјесма)

13. *Nocturna*, Дело, 8/1903, XXIX, 345-346; 11/1908, XL/I, 3-4. (Пет пјесама)
14. *Ала ти је...* Нова Искра, 5/1903, 4, Београд 1903, 105. (Пјесма)
15. *Један рачун*, Нова Искра, 5/1903, 5, Београд 1903, 143. (Пјесма)
16. *О Старом звонару*, Нова Искра, 5/1903, 7, Београд 1903, 219-220. (Приповијетка)
17. *С Трпња. Успомене*, Нова Искра, 5/1903, 11, Београд 1903, 331-333.
18. *Благајска прича*, Срђ, 2/1903, 6, Дубровник 1903, 278; Босанска вила, 22/1907, Св. 21-22, Сарајево 1903, 237. (Пјесма)
19. *Благајске приче*, Срђ, 2/1903, 7, Дубровник 1903, 331. (Пјесма)
20. *Зимска ноћ*, Срђ, 2/1903, 22, Дубровник 1903, 1046. (Пјесма)
21. *Уз стару причу*, Срђ, 2/1903, 22, Дубровник 1903, 1047. (Пјесма)
22. *Позориште Фотија Ж. Илчића у Мостару*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, II/1903, Св. 6 (15. април), Мостар 1903, 82-86.
23. *Кроника. „Из књига староставних“*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, II/1903, Св. 9-11 (1. јул), Мостар 1903, 164.
24. *Александар Дима отац (1803-1870)*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, II/1903, Св. 12-13 (1. август), Мостар 1903, 177-182.
25. *Докле ће тако?*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, II/1903, Св. 12-13 (1. август), Мостар 1903, 195-197.
26. „У Српском књижевном гласнику, у свесци од 1. јула, завршио је г. Павле Поповић своју оцјену на шаљиве српске народне приповијетке од Ј. Памучине, које су изишле у 39. свесци *Мале библиотеке* [...]“, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, II/1903, Св. 12-13 (1. август), Мостар 1903, 205. (Без потписа!)
27. *О Змајевој седамдесетогодишњици*, Пријеглед Мале библиотеке, 2/1903, Св. 24, Мостар 1903, 370-372.

1904.

28. *Не могу једно без другога*, Босанска вила, 19/1904, Св. 12, Сарајево 1904, 225-226. (Приповијетка)
29. *У споменицу*, Бранково коло, 10/1904, 17, Сремски Карловци 1904, 517.

30. *Вијест о смрти газда Косте*, Застава (Вечерњи лист), 39/1904, 290, 9-10. (Приповијетка)
31. *Од севдаха...*, Нова Искра, 6/1904, 8, Београд 1904, 245. (Пјесма)
32. *Велики добротвори „Просвјете“*, Просвјета, Српски народни календар за годину 1905, која је обична и има 365 дана, I/1904, Сарајево 1904, 94-96.
33. *Јесењи мотиви*, Дело, 9/1904, XXX/I, 9-11. (Четири пјесме)
34. *Полетарче*, Дело, 9/1904, XXX/3, 316. (Пјесма)
35. *Задаћа и организација омладине*, Омладински гласник, 1/1904, 4, 139-141.
36. *Кроз живот*, Омладински гласник, 1/1904, 4, 155. (Пјесма)
37. „*Мргуда*, приповијетка Петра Кочића, преведена је на њемачки [...]“, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 8 (1. април), Мостар 1904, 126. (Без потписа!)
38. „Г. Бож[а] Кнежевић је, на молбу уредништва *Срп[ског] књ[ижевног] гласника*, начинио извод из свога великог филозофско-историјског рада *Ред у историји* [...]“, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 8 (1. април), Мостар 1904, 126. (Без потписа!)
39. *Змија више нема*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 13 (1. јун), Мостар 1904, 195-197. (Без потписа!)
40. *Песме Милутина Јовановића*, Пријеглед Мале библиотеке, 3/1904, Св. 15-17, Мостар 1904, 245-255. (Приказ)
41. „...*Otto Hauser*, одлични њемачки преводац“, Пријеглед, [Прилог] „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 18-19 (1. октобар), Мостар 1904, 294-295.
42. †*Антун Фабрис*, Пријеглед, [Прилог] „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 20-21 (1. новембар), Мостар 1904, 306-307.
43. *Кроника. Белешка о изласку из штампе Просвјете, српског народног календара за годину 1905.*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, III/1904, Св. 22 (15. новембар), Мостар 1904, 343-346. (Без потписа!)

1905.

44. *Историја Српског академског друштва „Зоре“ у Бечу. Прилог историји омладинског покрета*, [Издање „Омладинског гласника“, Беч], Штампарија Ђорђа Петровића, Рума 1905, 50 стр. 8°. (Омладинска књижница, Књига трећа)

45. *Bosnische Volksmärchen von Milena Preindlsberger - Mrazović. Mit Illustrationen von Ewald Arndt. Innsbruck. A. Edlingers Verlag, 1905., Беч 1905.,* Летопис Матице српске, Књ. ССXXX, Св. 2, Нови Сад 1905, 108-113. (Приказ)
46. *Љубомир Апић, Први корак, Приповетка, Срп. штампарија др-а Св. Милетића, У Новом Саду, 1904.,* Омладински гласник, 2/1905, 3, 61-63.
47. *Историја „Зоре“.* Прилог историји омладинског покрета, Омладински гласник, 2/1905, 9, 239-249.
48. *Јеремија Обрад Караџић, Српске народне приповијетке (92 свеска „Мале библиотеке“), У Мостару, 1905.,* Српски књижевни гласник, Књ. XIV, Св. 5, Београд 1905, 384-390.
49. *Прилог библиографији српских народних приповиједака,* Српски књижевни гласник, Књ. XV, Св. 4, Београд 1905, 304-307.
50. *О Врчевићевој подјели српских народних шаљивих приповиједака,* Српски књижевни гласник, Књ. XV, Св. 5, Београд 1905, 378-384.
51. *†Божја Кнежевић, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, IV/1905, Св. 3-5 (1. март),* Мостар 1905, 78-80.
52. *Тих. Остојић, Српска књижевност од велике сеобе до Доситеја Обрадовића [...],* Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, IV/1905, Св. 3-4 (31. март), Мостар 1905, 101-102.
53. *Светислав Стефановић, [Аутор] Ото Хаусер,* Пријеглед Мале библиотеке, 4/1905, Св. 6-7, Мостар 1905, 81-87.
- (Напомена) Превод са прерадом чланка из часописа „Aus fremden Zungen“, 1905. године. (Приказ)
54. *Шилеров култ код Нијемаца. Приликом стогодишњице смрти његове,* Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, IV/1905, Св. 10 (15. мај), Мостар 1905, 148-153.
55. *„Добили смо каталог књига српске књижевности за 1905. год., који је издала Дворска књижарница Мите Стајића у Београду [...],“* Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, IV/1905, Св. 11 (15. јун), Мостар 1905, 167-169.
56. *Иларион Руварац,* Пријеглед Мале библиотеке, 4/1905, Св. 16, Мостар 1905, 241-248.

(Напомена) Поводом смрти Илариона Руварца.

57. *Гроф Г. Милорадовић*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, IV/1905, Св. 19-20 (15. новембар), Мостар 1905, 357-358.

1906.

58. *Serbische Volkslieder über den Abgang des heil, Sava zu den München*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXVIII/4, Berlin 1906, 629-633.

59. *Неколико дубровачкијех покладнијех пјесама из XVI вијека, За штампу приредио Петар М. Колендић, У Дубровнику, 1906.*, Срђ, 5/1906, 6, Дубровник 1906, 295-297.

60. *Светислав Стефановић*, Пријеглед Мале библиотеке, 5/1906, Св. 1, Мостар 1906, 15-25.

61. *Бугарска књижевност (1903-1906)*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, V/1906, Св. 2 (март - мај), Мостар 1906, 89-97.

62. *Штиво уз историју српске књижевности, Прикупио Јован Грчић*, Пријеглед Мале библиотеке, 5/1906, Св. 2, Мостар 1906, 97-103.

63. *Милутин Јовановић, Касарнске фотографије (1904-1905), Штампа Чеде Стефановића, Београд 1905, стр. 70. Цијена?*, Пријеглед, [Прилог] „Мале библиотеке“, V/1906, Св. 2 (март - мај), Мостар 1906, 103-107.

64. „*Нјујоршки њемачки лист New Yorker Revue* донио је пријевод српске народне приповијетке *Срби и Чивутин*“, Пријеглед, [Прилог] „Мале библиотеке“, V/1906, Св. 2 (март - мај), Мостар 1906, 134-136. (Без потписа!)

65. [Попис издања „Мале библиотеке“], *Свеске 1-125 [а) Оригинали; б) Преводи]*, Пријеглед, Прилог „Мале библиотеке“, V/1906, Св. 2 (март - мај), Мостар 1906, стр. II-IV. (Текст је објављен на другој, трећој и четвртој страни корица!)

66. *La Revue slave*, Пријеглед, [Прилог] „Мале библиотеке“, V/1906. Св. 2 (1. јун), Мостар 1906, 107-111.

67. *Војислав Илић*, Пријеглед Мале библиотеке, 5/1906, Св. 3, Мостар 1906, 158-207.

68. *Стујено Кобасица, Finale*, Пријеглед Мале библиотеке, 5/1906, Св. 3, Мостар 1906, 249-252. (Приказ)

69. „У прилогу листа *Allgemeine Zeitung* - што излази у Минхену, бр. 78. од 4. априла о. г. - има једна биљешка са натписом *Zur serbischen Literatur [...]*“, Пријеглед, (Прилог) „Мале библиотеке“, V/1906, Св. 3 (15. децембар), Мостар 1906, 301-303.

1907.

70. *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX стољећа*, Мостар 1907.
71. *Пшенично зрно велико као крушка. Прилог проучавању народних приповиједака*, Срђ, 6/1907, 3, Дубровник 1907, 126-129.
(Напомена) О народној приповијетки *Како је нестало правде на земљи*.
72. *Der Dialekt von Mostar, Ein berichtiger Nachtrag zu der Abhandlung M. Милаш „Данашњи мостарски дијалект“ (Раџ Југославенске Академије, Књ. 153)*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXIX/4, Berlin 1907, 497-510.
73. *Ein Beitrag zur Biographie Arsenius IV Jovanović*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXIX/4, Berlin 1907, 624-625.
(Напомена) Текст, с коментаром записа, из 1773. године, на слици кнеза Лазара, у старој српској цркви у Мостару, у којем се спомиње Арсеније IV Јовановић Шакабента.
74. *Неки општи мотиви у српским народним приповијеткама*, Босанка вила, 22/1907, Св. 17-18, Сарајево 1907, 286-288.
(Напомена) Поређење српских верзија приповиједака са страним приповијеткама.
75. *Благајска прича*, Босанска вила, 22/1907, Св. 21-22, Сарајево 1907, 327.
76. *Још гдјекоја о Војиславу*, Бранково коло, 13/1907, 14, Сремски Карловци 1907, 407-412.
(Напомена) О Војиславу Ј. Илићу.
77. *Искрени мотиви I-II*, Бранково коло, 13/1907, 20, Сремски Карловци 1907, 589-590. (Пјесма)
78. *У потјери*, Бранково коло, 13/1907, 22, Сремски Карловци 1907, 646. (Пјесма)
79. *Биједа*, Бранково коло, 13/1907, 34/35, Сремски Карловци 1907, 1024-1029. (Приповијетка)
80. *Urkundliche Beiträge zur Biographie des Dichters Relković von Alexa Ivić (Sonderabdruck aus dem „Arch. für slav. Phil.“ XXVIII)*, Berlin 1906., Српски књижевни гласник, Књ. XVIII, Св. 4, Београд 1907, 303-305.

81. *Објашњење с г. Марком Царом*, Српски књижевни гласник, Књ. XVIII, Св. 9 (1. мај), Београд 1907, 712-713.
82. *Бигамија и полигамија код Срба*, Српски књижевни гласник, Књ. XIX, Св. 8, Београд 1907, 575-583.
83. *Kollárova dobrozdáni a nástin životopisny z roku 1849, Vydal a úvodem opatřil Dr Jozef Karásek, V Praze, 1903.*, Српски књижевни гласник, Књ. XIX, Св. 11, Београд 1907, 866-868.
84. *Оцена о Колару и животописне црте из његова живота из 1849. године, Од Др. Ј. Карасека*, Српски књижевни гласник, Књ. XIX, Св. 12, Београд 1907, 866-868.
85. *Мјесечева женидба*, Народ, 1/1907, бр. 6, Мостар 1907, 1; Пријеглед Мале библиотеке, 6/1907, Св. 1, Мостар 1907, 69-79.
- (Напомена) Приказ народне пјесме, са текстом пјесме.
86. *Једна Херцеговка списатељка*, Народ, 1/1907, бр. 17, Мостар 1907, стр.1.
87. *Из „Љетописа Босне“ од Стаке Скендерове*, Народ, 1/1907, бр. 17, Мостар 1907, стр. 1-2.
88. *Наше политичке новине*, Народ, 1/1907, бр. 22, Мостар 1907, 1-3.
- (Напомена) О српским политичким листовима.
89. *Извјештај Срп. академског друштва „Рад“ [Беч]*, Народ, 1/1907, бр. 26, Мостар 1907, 3.
90. *Мостар у првој половини XIX стољећа*, Народ, 1/1907, бр. 28, Мостар 1907, 1-3.
91. *Мостарска читалачка публика и први књижевници*, Народ, 1/1907, бр. 29, Мостар 1907, 1-2.
- (Напомена) О Серафиму Шолаји, Прокопију Чокориљу, Ату Марковићу Слому и Јоаникију Памучини.
92. *Јоаникије Памучина*, Народ, 1/1907, бр. 30, 1-2; бр. 31, 1, Мостар 1907.
93. *Муслиманске народне јуначке пјесме, I свеска, Сакупио Есад Хациомер Спахић, Издавач (накладник) штампарија С. Угреновић, У Бањој Луци, 1907.*, Народ, 1/1907, бр. 41, Мостар 1907, 2.

1908.

94. *О некојим врелима српских народних приповиједака*, Летопис Матице српске, Књ. ССЛ, Св. 4, Нови Сад 1908, 15-41.
95. *Проконије Чокорило, Летопис Херцеговине*, Превео са руског Владимир Ћоровић, Народ, 11/1908, бр. 112, стр. 1-2; бр. 114, стр. 1-2; бр. 116, стр. 1-2; бр. 118, стр. 1-2; бр. 124, стр. 1-2, Мостар 1908.
- (Текст прештампан) *Pr. Ćokorilo, Ljetopis Hercegovine (1831-1857)*, Lica, IV/1971, Sv. 9-10 (septembar - oktobar), Sarajevo 1971, 119-127.
- (Напомена) Писац корисних информација, у пратећим биљешкама истог текста, Војислав Максимовић, уз најновији превод *Летописа Херцеговине* Луке Шекаре, подсећа читаоце на чињеницу да преводац „Летописа“, у листу *Народ* (1908), „није потписан, али се претпоставља да би то могао бити Владимир Ћоровић“ [*Пр. Чокорило, Ј. Памучина, Ст. Скендерова, Летописи*, Приредили Др Војислав Максимовић и Лука Шекара, Предговор и биљешке Др Војислав Максимовић, Библиотека културно наслеђе, Сарајево 1976, 37 (нап. бр. 2)]. Међутим, исту претпоставку Војислав Максимовић није споменуо у своме предговору, у истој књизи, на стр. 15-16, што је, прије њега, из ко зна којих разлога, скривао, зачудо, и сам Ћоровић, помињући тај текст из *Народа* (1908) у једном свом приказу [*Влад. Ћоровић, Dr Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegovina (...)*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVI, Св. 10 (16. мај), Београд 1911, 794].
96. *Узгојни елементи у нашој традиционалној књижевности*, Ново време, 1/1908, 10, 77-78.
97. *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, Српски књижевни гласник, Књ. XXI, Св. 9, 678-685; Св. 10, 768-775; Св. 11, 844-850; Св. 12, 921-928; 1909, Књ. XXII, Св. 1, 43-50; Св. 2, 119-124, Београд 1908/09.
98. *Славенски апостол, Константин Филозоф, у диспутацији с Јудејима*, Наставник, Књ. XX, Св. 3-4 (март - април), Београд 1908, 81-91.
99. *Метрика народних наших пјесама, Од Дра Т. Маретића, Рад Југославенске академије, Књига 168 и 170, Загреб 1907.*, Наставник, 20/1908, Св. 7-8, 290-300; Св. 9-10, 367-375, Београд 1908.
100. *Моја севдија*, Бранково коло, 14/1908, 6, Сремски Карловци 1908, 84; Палангар-Оса, 3/1921, 9, 2. (Пјесма)

101. *Лесењи сонет*, Бранково коло, 14/1908, 6, Сремски Карловци 1908, 84-85. (Пјесма)
102. *Народне тужалке*, Бранково коло, 14/1908, 11, 172-174; 12, 184-186; 16, 245-248; 18, 230-282; 20, 309-310; 22, 354-356, Сремски Карловци 1908.
(Напомена) О мотивима у тужалкама.
103. *У винограду*, Бранково коло, 14/1908, 35, Сремски Карловци 1908, 556-557. (Приповијетка)
104. *Велимир Ј. Рајић, Песме и проза, Београд 1908*, Бранково коло, 14/1908, 45, Сремски Карловци 1908, 729-730.
105. *Вој[ислав] М. Јовановић, Наши синови. Комад у четири чина са епилогом, Мала библиотека, Св. 139-140, Мостар 1907.*, Босанска вила, XXIII/1908, Св. 6 (29. фебруар), 94-95; Св. 7 (10. март), Сарајево 1908, 109-110.
106. *Говор помоћу знакова. Један прилог проучавању народних приповиједака*, Босанска вила, 23/1908, Св. 8, Сарајево 1908, 122.
(Напомена) О сличности мотива једне њемачке и једне наше народне приче.
107. *Лука Грђић Бјелокосић, Српска народна јела у Херцеговини и у Босни (из Х књиге Српског етнографског зборника)*, Босанска вила, 23/1908, Св. 17 (20. јун), Сарајево 1908, 271.
108. *Свеопште изборно право гласа, Саставио Д. О., У Новом Саду, 1908.*, Босанска вила, XXIII/1908, Св. 17 (20. јун), Сарајево 1908, 271/б.
109. *Модерно робље. Роман из живота босанских Срба, Написао Бошко Петровић, У Новом Саду, 1908.*, Босанска вила, 23/1908, Св. 21, Сарајево 1908, 334-335.
110. *Мићун М. Павићевић, Брђанке, На Цетињу, 1908.*, Босанска вила, 23/1908, Св. 26, Сарајево 1908, 415.

1909.

111. *Српске народне приповетке*, Скупио Владимир Ћоровић, Издање Матице српске, Штампарија Ђорђа Ивковића, У Новом Саду, 1909, 23 стр. 8°. (Књига за народ, Издање Матице српске, Из задужбине Петра Коњевића, Свеска 132)
112. *Предговор*, у књизи: *Српске народне приповетке*, Скупио Владимир Ћоровић, Књиге за народ, Издање Матица српска, Из задужбине Петра Коњевића, Св. 132, Нови Сад 1909, 3-5.

113. *Научни рад у нашој средини*, Босанска вила, 24/1909, Св. 21, Сарајево 1909, 321-323.
114. *Поглед на књижевност Босне и Херцеговине*, Вечерњи сарајевски лист, Број за оглед од 17. XII, Сарајево 1909, стр. 2.
115. *О српскоме јамбу*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XXVIII, Београд 1909, 162-172.
116. *Научни рад у нашој средини*, Рад, I/1909, Мостар 1909. (Није виђено)
117. *Научни рад у нашој средини*, Српска ријеч, V/1909, Сарајево 1909. (Није виђено)
- (Напомена) Радови из часописа *Рад* и *Српска ријеч* прештампани су текстови ауторовог чланка под истим насловом из *Босанске виле* [Влад. Ђоровић, *Научни рад у нашој средини*, Босанска вила, XXIV/1909, Св. 21 (15. новембар), Сарајево 1909, 321-323].
118. *Einige Schriftstücke aus der alten Krajina, Spenden des Herrn Sektionschefs L.v. Thallöczy an das bosn.-herzeg. Landesmuseum*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina, Bd. XI, Sarajevo 1909, 310-341.
119. *Eine Prophezeiung über den Untergang des türkischen Reishes aus dem XVIII Jahrhundert*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXX/1-2, Berlin 1909, 312-313.
- (Напомена) Писмо Павла Ненадовића Марији Терезији од 4. XII 1750. године.
120. *Ein kirchenslavisches Rituale moldauisch-südrussischer Provenienz in der Münchener Hofbibliothek*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXX, Berlin 1909, 465-467.
121. *Спомени о Србима у немачким јуначким народним пјесмама*, Бранково коло, 15/1909, 30, Сремски Карловци 1909, 477-478.
122. *Једна благајска народна пјесма*, Бранково коло, 15/1909, 34, Сремски Карловци 1909, 542-543.
- (Напомена) У наведеном чланку Владимир Ђоровић пориче наводе Миховила Павлиновића да је пјесма *Бог ником дужан не остаје* забиљежена у Благају.
123. *Неколико фојничких писама*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 21/1909, Књ. XXI, Св. 10-12, Сарајево 1909, 479-494 + 3 табле.
- (Напомена) Ријеч је о 24 писма од 1667-1774. године, која нам доносе податке о фојничком самостану и о односу фратара према муслиманима и турској власти.

124. *Из наших народних приповиједака*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 21/1909, Књ. XXI, Св. 10-12, Сарајево 1909, 555-558.
- (Напомена) Сличност мотива неких босанских народних приповиједака с мотивима у комедији W. Shakespeare, *The Merchant of Venice*.
125. *Данило А. Живаљевић, Вук Стеф. Караџић и законодавство о порезу у Србији 1861-1863.*, Летопис Матице српске, Књ. CCLVII, Св. 5, Нови Сад 1909, 79-81.
126. *Camilla Lucerna, Zur Asanaginica, Zagreb 1905 [1909!] (Studien-blätter zur kroatischen und serbischen Literatur I)*, Летопис Матице српске, Књ. CCLIX, Св. 7, Нови Сад 1909, 77-81.
127. *Популарни чланци од Карла Крумбахера*, Српски књижевни гласник, Књ. XXI, Св. 12, Београд 1909, 954.
128. *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, von Dr. M. Murko, Leipzig 1908.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXII, Св. 1, Београд 1909, 51-57.
129. *Die Grundbesitzverhältnisse in Serbien nach Duschans Gesetz, von Lazar Markowitch, Stuttgart 1909.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXII, Св. 9, Београд 1909, 713-714.
130. *Земље сопственички односи у Србији и према Душановом Законику, Од Лазара Марковића*, Српски књижевни гласник, Књ. XXII, Св. 9, Београд 1909, 713-714.
131. *Нова студија о хрватско-угарским односима у XII веку*, Српски књижевни гласник, Књ. XXIII, Св. 4 (16. август), Београд 1909, 308-309.
132. *Прилози за историју Срба у Угарској*, Српски књижевни гласник, Књ. XXIII, Св. 5 (1. септембар), Београд 1909, 397.

1910.

133. *Хомер или Омир*, Бранково коло, 16/1910, 13, 190; 18, 287-288, Сремски Карловци 1910.
- (Напомена) У другом наставку Ћоровић је дао одговор Глиши Лазићу и Јовану Живановићу, који су у броју 14 и 15, истог листа, критиковали ставове у првом наставку.
134. *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, Примљено на скупу Академије философских наука 15. септембра 1909. год., Глас Српске краљевске академије, Књ. LXXXIV, Београд 1910, 1-60.

135. *Љубомир Мараковић, Нов живот. Књижевна разматрања, Сарајево 1910., Зора, 1/1910, 8, 365-368.*
136. *Мита Димитријевић, Приче, Развитак, 1/1910, 5/6, 185-188, Изд. Пахер и Кисић, Мостар 1909. (Мала библиотека, Св. 175)*
137. *„Савременик“, орган Друштва хрватских књижевника, Словенски југ, VII/1910, Св. 50, Београд 1910, 397-398.*
138. *О другом доласку Христовом. Апокрифна апокалипса Јована Богослова у словенским пријеводима. С једним новим текстом и предговором, Споменик Српске краљевске академије, Књ. XLIX, Београд 1910, 41-55.*
139. *Književni arhiv Bosanaca i Hercegovaca, Hrvatski dnevnik, V/1910, br. 17 (22. сiječnja) Sarajevo 1910, 5/c.*

(Текст прештампан) *Književni arhiv Bosanaca i Hercegovaca, Musavat, V/1910, br. 6 (22. januar), Sarajevo 1910, 3/b-c; Књижевни архив Босанаца и Херцеговаца, Српска ријеч, VI/1910, бр. 5 (22. јануар), Сарајево 1910, 3/в; Књижевни архив Босанаца и Херцеговаца, Рад, II/1910, бр. 3 (16/29. јануар), Мостар 1910, 1/a-б.*

Према подацима Кемала Бакаршића, исти Ћоровићев текст прештампан је још неколико пута и у другим публикацијама, којих, на жалост, нема у депоима Библиотеке Матице српске.

(Напомена) Сви наведени текстови објављени су без потписа аутора. Кемал Бакаршић приписао их је Владимиру Ћоровићу, с његовим именом у заградама, како се, и иначе, ради, када се нешто накнадно додаје. Њему заиста и припадају, судећи не само према стилу и језику, како је Ћоровић у том периоду писао, већ и због чињенице што је он тада био секретар Института за истраживање Балкана, односно овлашћено лице које је заступало интересе Института и било задужено за односе са јавношћу. Уосталом, сва издања овога текста штампана су с напоменом да су добијена од управе Института. Бакаршић прецизно закључује да је ријеч о Ћоровићевом специфичном прогласу, који је написан и објављен након што се већ започело с прикупљањем „originalne savremene književnosti Bosanaca i Hercegovaca u akciji stvaranja Književnog arhiva Bosanaca i Hercegovaca“. Проглас „sadrži zahvalu Svetozaru Ćoroviću i Aleksi Šantiću za njihove kontribucije akciji sakupljanja recentne književne građe“ (К. Bakaršić, nav. čl., 159).

140. *Памучинова збирка турцизама, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 22/1910, Књ. XXII, Св. 1-3, Сарајево 1910, 173-176. (Приказ)*

141. *Босанско-херцеговачка писма. II. Неколико сарајевских писама из XVII и XVIII стољећа*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 22/1910, Књ. XXII, Св. 4-9, Сарајево 1910, 489-511.

(Напомена) Ријеч је о 18 писама, која приказују прилике у Сарајеву и догађаје у вези са православном црквом у Босни. С коментаром.

142. *Календар Просвјета за годину 1911.*, Уредио Др. Владимир Ћоровић, Издање друштва „Просвјете“ у Сарајеву, Сарајево 1910, 4 + XXIII (илустрације) + 222 + (непаг.) + XXXII (огласи).

143. *Јеромонах Прокотије Чокорило (1804-1866)*, Календар Просвјета, Сарајево 1910, стр. V.

(Напомена) Податак о аутору из текста наведеног чланка.

144. *Hugo Piffel, Kurze Orientierung über die Geschichte von Bosnien und Hercegovina, Sarajevo 1910.*, Летопис Матице српске, Књ. CCLXVII, Св. 7, Нови Сад 1910, 71-72.

145. *Мартин Ђурђевић, Мемоари са Балкана 1857-1878.*, Сарајево 1910., Летопис Матице српске, Књ. CCLXVII, Св. 7, Нови Сад 1910, 72-74.

146. *Саво П. Вулетић, Наши људи, Цетиње 1910.*, Летопис Матице српске, Књ. CCLXXII, Св. 1, Нови Сад 1910, 64-68.

147. *Наш књижевни покрет*, Босанска вила, 25/1910, Св. 1-2, Сарајево 1910, 1-3.

(Напомена) Наслов наведеног чланка односи се на књижевни покрет у Босни и Херцеговини.

148. *Ферид Маглајић, Из старог вилајета, Наградила „Матица хрватска“ из закладе Душана Котура за годину 1908.*, Забавна књижница „Матице хрватске“, Св. 206-208, Загреб 1909., Босанска вила, 25/1910, Св. 1-2, Сарајево 1910, 25-26.

149. *За идеју хрватско-српског јединства. „Драги господине Ћоровићу“*, Босанска вила, XXV/1910, Св. 12-15 (јун - јул), Сарајево 1910, 177-178.

(Напомена) Овдје је штампан само дио Јагићевог писма од 11/24. марта 1910. године, које је упућено Владимиру Ћоровићу и објављено „по његовој [Јагићевој] дозволи“ „у хрватском броју [Босанске] виле“. Цијели текст писма Ћоровић је прештампао другом приликом (Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 91-94).

150. *Стево Г. Врчевић, Страдање трију Херцеговаца у заточењу, Цетиње 1910., Босанска вила, XXV/1910, Св. 16-17 (август), Сарајево 1910, 259/б.*

(Напомена) Ову Ћоровићеву биљешку први је уочио Јеремија Д. Митровић у својој „Библиографији Владимира Ћоровића“, заборављајући, том приликом, да је унесе и у попис пишчевих радова [Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 284 (под бр. 863-5)]!

151. *„Јазавац пред судом“ у „Зори“, Српски књижевни гласник, Књ. XXIV, Св. 2, Београд 1910, 118-123.*

(Напомена) О истоименом дјелу Петра Кочића.

152. *Мостар, Од Роберта Михела, Српски књижевни гласник, Књ. XXIV, Св. 5, Београд 1910, 390-393.*

153. *Како је Вук преводио са црквено-словенскога сложене ријечи у Новом Завјету, Српски књижевни гласник, Књ. XXIV, Св. 12, Београд 1910, 954-955.*

154. *Ђорђе Кастриотић Скендербег, Велика народна певанија, Издање Томе Јовановића, Београд, Српски књижевни гласник, Књ. XXV, Св. 5, Београд 1910, 393-395.*

155. *О груписању српских дијалеката (Реферат о једној научној полемици), Преглед, 1/1910, Св. 1, Сарајево 1910, 30-34.*

156. *Наш званични језик, Преглед, 1/1910, Св. 3, Сарајево 1910, 153-159.*

(Напомена) О накарадности званичног језика у Босни и Херцеговини.

157. *Андре Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности словенског народног језика. С уводом: О почетку словенске писмености, Београд 1910., Преглед, 1/1910, Св. 4, Сарајево 1910, 233-237.*

158. *Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909., Преглед, 1/1910, Св. 5, Сарајево 1910, 315-321.*

159. *О нашем позоришту. Покрет, Свеска 5, Земун 1910., Преглед, 1/1910, Св. 6, Сарајево 1910, 407-409.*

160. *Посланица г. Матије Мурке. Поводом моје оцјене на његову „Хисторију старих југославенских књижевности“, Преглед, 1/1910/11, Св. 7-8, 702-713[!]; 2/1911, Св. 1-3, 106-119, Сарајево 1910/11.*

1911.

161. *Мехмед бег Капетановић*, Институт за проучавање Балкана, Сарајево 1911, 4+37 стр. 8°.
162. *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини. Реферат за „Просвјетину“ анкету*, Друштво „Просвјета“, Сарајево 1911, 49 стр. 8°.
163. *Podaci za proučavanje prosvjetnog rada u Bosni i Hercegovini. Referat za „Prosvjetinu“ anketu*, Друштво „Prosvjeta“, Sarajevo 1911, 3-4.
164. *Лукијан Мушицки, Студија из српске књижевности*, Летопис Матице српске, 87/1911, Књ. 276, 1-33; Књ. 277, 25-49; Књ. 278, 18-43; Књ. 279, 22-48; Књ. 280, 30-57; Књ. 281, 33-57; Књ. 282, 28-53; Књ. 283/284, 25-47, Нови Сад 1911.
165. *Може ли се о варварос превести са речју нијемац?*, Бранково коло, 17/1911, 3, Сремски Карловци 1911, 48.
166. *Вуково знање њемачког језика*, Бранково коло, 17/1911, 51, Сремски Карловци 1911, 827-830.
167. *Преглед нашег културног рада*, Календар Просвјета, Сарајево 1911, 74-82.
(Напомена) Преглед културног рада у Босни и Херцеговини.
168. *Календар „Просвјета“*. Са шематизмом српских установа у Босни и Херцеговини, Уредио др Владимир Ћоровић, Сарајево 1911, 4 (непаг.) + XXIII + 1 (непаг.) + XXXII.
169. *Научни рад у Босни*, Преглед, II/1911, Св. 1-3 (15. мај), Сарајево 1911, 72-75.
(Напомена) Чланак је потписан знаком Δ, а Владимиру Ћоровићу приписао га је Тодор Крушевац, рјечју „verovatno“ [Т. Kruševac, *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo 1978, 391 (i nar. br. 1)].
170. *Лука Петковић о Луки Вукаловићу*, Преглед, 1/1911, Св. 7-8, Сарајево 1911, 484-486.
(Напомена) Ријеч је о биљешкама Луке Петковића о херцеговачком устанку 1875. године, Граховској бици 1858. године, односу устаника према Црној Гори и одласку Луке Вукаловића у Русију.
171. *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen von Dr. M. Murko (Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen)*, Leipzig 1908., Archiv für slavische Philologie, Bd. XXXII/1-2, Berlin 1911, 275-281.

172. *Ein Aufruf I. Franjo Hakićs zur Gründung einer bosnischen literarischen Vereinigung*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXXII/1-2, Berlin 1911, 314-316.
- (Напомена) Са оригиналним садржајем позива, пронађеног у самостану у Гучјој Гори.
173. *Aus Sala und Klementi, Albanische Wanderungen von Dr. Franz Baron Nopesa (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, Reisen und Beobachtungen, herausgegeben von Dr Karl Patsch, Heft 11), Sarajevo 1910.*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXXII/3-4, Berlin 1911, 607-612.
174. *Забрана пировања о крсном имену и другим светковинама у Боци Которској из 1772. године*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 23/1911, Књ. XXIII, Св. 7-9, Сарајево 1911, 351-354.
175. *Херцеговачки манастири*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 23/1911, Књ. XXIII, Св. 10-12, Сарајево 1911, 505-534.
- (Напомена) Наведени рад односи се на требињски манастир Тврдош.
176. *Један српски натпис из XII вијека*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 23/1911, Књ. XXIII, Св. 10-12, Сарајево 1911, 548-551.
- (Напомена) Ријеч је о натпису на зиду црквице у Полицама крај Требиња.
177. *Дужи и Љубово*, Народ, 2/1911, бр. 144, Мостар 1911, 3.
- (Напомена) Поводом напада Саве Љубибратића у листу *Отаџбина* (број 23), због скидања имена Дужи, на железничкој станици и (по)стављања имена Љубово.
178. *Стогодишњица Његошева рођења*, Народ, 2/1911, бр. 145, Мостар 1911, 1.
179. *Нови прилози о Луки Вукаловићу*, Народ, 2/1911, бр. 155, Мостар 1911, Пр., 4.
- (Напомена) Забиљешке сердара Томе Томашевића; Писмо Стевана Зимоњића, Причања Ристе Ј. Иванишевића. Са коментаром.
180. *Повијест хрватске књижевности за учитељске приправнике, Саставио Antun Rečan, Издање пето, Загреб 1910.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVI, Св. 3, Београд 1911, 223-228.
181. *Dr. Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifum in Bosnien und Herzegovina, Von den Anfängen im XI bis zur nationalen Wiedergeburt in XIX Jahrhundert, Zagreb 1911.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVI, Св. 10, Београд 1911, 790-795.

182. *Camilla Lucerna, Montenegros bedeutendstes Heldenvolkslied, Die Hochzeit des Maxim Crnojević, Zagreb 1911.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVII, Св. 3, Београд 1911, 225-229.

(Напомена) О пјесми *Женидба Максима Црнојевића* и о Луцернину преводу те пјесме на њемачки језик.

183. *Српске народне пјесме. Библиографски преглед збирки*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVII, Св. 8, 593-603; Св. 9, 672-681; Св. 10, 750-758, Београд 1911.

184. *Српски споменици из травунске околине, Књига II, Сабрао и написао Леонтије Нинковић, игуман, Београд 1910.*, Босанска вила, 26/1911, Св. 1, Сарајево 1911, 14.

185. *Српска централна библиотека у Сарајеву*, Босанска вила, 26/1911, Св. 2, Сарајево 1911, 17-19.

(Напомена) Приједлог за оснивање наведене библиотеке.

186. *Мали ђакон. Приповетка из живота Доситеја Обрадовића, Од Душана Ђурића, Нови Сад 1911.*, Босанска вила, 26/1911, Св. 6, Сарајево 1911, 93-94.

187. *Dr. Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina, Zagreb 1911.*, Босанска вила, 26/1911, Св. 7-8, Сарајево 1911, 116-117.

188. *А. Хиџзи Бјелевац, Сличице и профили, Мостар 1911.*, Босанска вила, 26/1911, Св. 17, Сарајево 1911, 268.

189. *О покретању народних књижница*, Просвјета, 5/1911, Св. 1, 1-2; Св. 2, 17-18, Сарајево 1911.

190. *„Коштана“ у Сарајеву*, Просвјета, 5/1911, Св. 3, Сарајево 1911, 34-35.

(Напомена) Представа је извођена на забави [СПКД] „Просвјете“.

191. *Књижевни значај Доситеја Обрадовића*, Просвјета, 5/1911, Св. 4, Сарајево 1911, 51-54.

(Напомена) Предавање на Доситејевом вечеру у Сарајеву, 27. II 1911. године.

192. *Записник X главне скућитине „Просвјете“*, Просвјета, 5/1911, св. 7, Сарајево 1911, 96-142. (Заједно са Костом Крсмановићем!)

193. *Мис Аделина Павлија Ирби*, Просвјета, 5/1911, Св. 10, Сарајево 1911, 179-181.

1912.

194. *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert von Scheich Seifuddin ef. Kemura und Dr Vladimir Ćorović*, В. Н. Institut für Balkan-forschung Bosn.-Herz. Landsdruckerei, Sarajevo 1912, XXVIII + 74 + [1] S. 8°. Zur Kunde der Balkanhalbinsel. II. Quellen und Forschungen, Heft 2.
195. *Херцеговачки манастири*, Сарајево 1912, 9 стр. 8°.
196. *Писмо Милутину Ускоковићу*, Борба, 1/1912, 32, 2-3; Самоуправа, 1912, 108, 2.
(Напомена) Поводом полемике о сарадњи Милутина Ускоковића у листу *Југословенска смотра*, у Сарајеву; Ђоровићево извињење Милутину Ускоковићу.
197. *Књижевни и научни рад у Босни и Херцеговини*, Летопис Матице српске, Књ. CCLXXXVII, Св. 3, Нови Сад 1912, 68-71.
198. *Pohled na dnešní srbskou literaturu*, Moravsko-slezská Revue, 8/1911-12, 1, 33-36.
199. *Андре Гавриловић, Историја српске и хрватске књижевности усменог постања, Београд 1912.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXIX, Св. 7, Београд 1912, 537-544.
200. *Скупштина „Просвјете“*, Српска ријеч, VIII/1912, бр. 81 (17/30. V), Сарајево 1912, 2.
201. [*Писмо Милутину Ускоковићу*], Штампa, 11/1912, 124, 3.
(Напомена) Владимир Ђоровић позива Милутина Ускоковића на сарадњу у листу *Југословенска смотра*, у Сарајеву. Писмо у оквиру Ускоковићевог писма *Штампи* 11/1912, 124, 3.
202. *Прилози за историју православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 24/1912, Књ. XXIV, Св. 7-9, Сарајево 1912, 413-441.
(Суаутор: Шејх Сејфудин Кемура)
(Напомена) 27 докумената, са коментаром.
203. *Херцеговачки манастири*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 24/1912, Књ. XXIV, Св. 10-12, Сарајево 1912, 545-553.
(Напомена) Наведени рад односи се на херцеговачки манастир Дужи.
204. *О народном просвјетивању*, Просвјета, VI/1912, Св. 8-10, Сарајево 1912, 123-126.

205. *Конференција изасланика културних установа*, Просвјета, VI/1912, Св. 8-10, Сарајево 1912, 123-139.
- (Напомена) Ђоровићев реферат у име [СПКД] „Просвјете“.
206. *Изјава г. Др. Владимира Ђоровића*, Народ, 3/1912, бр. 191, Мостар 1912, 1.
- (Напомена) У наведеној изјави Ђоровић одбија раније обећану сарадњу у листу *Југословенска смотра* (уредник Тауск), због које су га напали београдски листови.
207. *Позив на XI-ту редовну главну скупштину „Просвјете“, просвјетног и културног друштва Срба Босне и Херцеговине*, Народ, III, бр. 194 (19. V/I. VI), 2; бр.195 (23. V/5. VI), 3; бр. 202 (17/30 VI), 2, Сарајево 1912.
- (Потписници позива: Симо Марковић и Владимир Ђоровић)
208. *О првој свечаној представи Српског дилетант. позоришта у Сарајеву*, Народ, 3/1912, бр. 197, Мостар 1912, 1.
209. *Скадар*, Народ, 3/1912, бр. 235, Мостар 1912, 3.
210. *Просвјетна анкета друштва „Просвјете“*, Преглед, III/1912, Св. 1 (1. јануар), Сарајево 1912, 24-30.
211. *Муслиманска просвјетна анкета*, Преглед, 3/1912, Св. 1 (1. јануар), Сарајево 1912, 30-36.
212. *Фридрих Ниче, Тако је говорио Заратустра*, Преглед, 3/1912, Св. 2, Сарајево 1912, 98-104.
- (Напомена) Ријеч је о приказу превода наведеног дјела, које је превео Милан Ђурчин.
213. *Моје примједбе*, Преглед, 3/1912, Св. 3, Сарајево 1912, 160-162.
- (Напомена) Ђоровићев одговор на чланак Милана Ђурчина, О преводу „Заратустре“, Преглед, 3/1912, Св. 3, Сарајево 1912, 155-159.
214. *Повеља Матије Нинослава бана босанскога и народност његових поданика. Са факсимилом двију повеља, Написао проф. др. Васо Глушац, Бања Лука 1912.*, Преглед, 3/1912, Св. 4-5, Сарајево 1912, 247-249.
215. *П. Митровић, Савремена Италија, Београд 1912.*, Преглед, 3/1912, Св. 4-5, Сарајево 1912, 252-254.

216. *За наше народно просвјетивање. Мисли и напомене поводом „Просвјетине“ анкете о том питању*, Преглед, 3/1912, Св. 6-7, Сарајево 1912, 349-357; - Павле Поповић, *О градским књижницама у Србији*, Сарајево 1912.
217. *Лазо Ђ. Поповић, Погибија Смаил-аге Ченгића, Цетиње 1912.*, Преглед, 3/1912, Св. 6-7, Сарајево 1912, 407-408.
218. *Erinnerungen einer Erzieherin, Nach Aufzeichnungen von *** mit einem Vorwort herausgegeben von Prof. Ernst Mach, Wien und Leipzig*, Преглед, 3/1912, Св. 6-8, Сарајево 1912, 408-409.
219. *Муслимани у новијој српској књижевности*, Преглед, 3/1912, Св. 9-12, Сарајево 1912, 442-450.
- (Напомена) О Омеру Сулејманпашећу, Ризи Даутовићу и Осману Ђикићу.
220. *Вељко Милићевић, Беспуће, Сарајево, 1912.*, Преглед, 3/1912, Св. 9-12, Сарајево 1912, 556-559.
221. *О двадесетпетогодишњици „Босанске виле“*, Босанска вила, 27/1912, Св. 1, Сарајево 1912, 1-3.
- (Напомена) Ђоровићев говор на прослави у Сарајеву, 26. XII 1911. године.
222. *Слободан Јовановић, Макиавели, Друго прегледано и поправљено издање, Издање књижарнице С. Б. Цвијановића, Београд, Цена 1,50 динар*, Босанска вила, XXVIII/1912, Св. 2 (30. јануар), Сарајево 1912, 32/б.
223. *Муслимани у нашој ранијој књижевности*, Босанска вила, 27/1912, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1912, 33-34.
224. *М. Павловић, Напуљске шетње, Издање Српске књижевне задруге, Београд 1911. године*, Босанска вила, XXVIII/ 1912, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1912, 45/б-46/б.
225. *Стари мотиви [Мићуна Павићевића]*, Босанска вила, 27/1912, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1912, 46-47.
226. *Српско народно позориште у Сарајеву*, Босанска вила, XXVIII/1912, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1912, 47/а.
227. *Јован Скерлић, Писци и књиге, Свеска V, Београд 1911.*, Босанска вила, XXVIII/1912, Св. 4 (29. фебруар), Сарајево 1912, 61/б-62/а.

228. *Максим Горки, Читалац* [С руског (превео) В(ладимир) Ћ(оровић)], Босанска вила, XXVII/1912, Св. 3 (15. фебруар), 40-41; Св. 4 (29. фебруар), 57; Св. 5 (15. март), 72-73; Св. 6 (31. март), 91-92; Св. 7 (15. април), 105-106, Сарајево 1912.
229. *Коста А. Симић, Спиритизам и јеванђеље, Штампарија „Штампе“ Ст. М. Ивковића и комп., Београд, Цена 2 динара*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 6 (31. март), Сарајево 1912, 95/а.
230. *Никац од Рови[н]а, Бетићи у парламенту, Београд 1911.*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 6 (31. март), Сарајево 1912, 95/а-б.
231. *Бранко Петровић, Јован Ристић. Биографске и мемоарске белешке, Издање књижаре Геце Кона, Београд, Цена 2,50 динара*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 6 (31. март), Сарајево 1912, 95/б-96/а.
232. *Осман Ђикић*, Босанска вила, 27/1912, Св. 7 (15. април), Сарајево 1912, 97-98.
(Напомена) Поводом смрти Османа Ђикића.
233. *Павле Крстинић, Братски инат. Драма у 5 чина, Издавала Матица хрватска, У Загребу, 1911.*, Босанска вила, 27/1912, Св. 8, Сарајево 1912, 126-127.
(Напомена) Павле Крстинић, псеудоним = Крсто Павлетић.
234. *Нијемац о Србима*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 9 (15. мај), Сарајево 1912, 144/б.
235. *Једна наша нова културна установа*, Босанска вила, 27/1912, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1912, 145-146.
(Напомена) Поводом оснивања Српског дилетантског друштва у Сарајеву.
236. *Карин Михаелис, Опасне године. Дневник једне жене, Превод с немачког, Штампарија „Штампе“, Београд*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1912, 158/б.
237. *Т. Рибо, Болести воље, Прев[е]о Влад. С. Вемић, Издање књижарнице С. Б. Цвијановића, Београд*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1912, 158/б-159/а.
238. *Кнут Хамсун, Пан. Из записа капетана Глена, Превела с руског Стана Ђ. Глишићева, Издање књижарнице С. Б. Цвијановића, 1912, Цена 1,50 динар*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1912, 159/а.
239. *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Cr[o]jatie en liaison avec la question macedo-roumaine par Ilie Barbulescu, professeur de*

slavistique a la universitet de Jasi membre correspondant et laureat de l'Academie Roumaine, Jasi 1912. Cijena 5 franaka, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 13-14 (30. јул), Сарајево 1912, 206/а-б.

240. *Десетогодишњица „Просвјете“*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 15-16 (30. август), Сарајево 1912, 209-210.

(Напомена) О прослави која ће се одржати у Сарајеву.

241. *Петар О. Стијачић, Тридесет шалјивих прича из српског народног живота у Босни, Херцеговини, Црној Гори и Далмацији, Њујорк 1912.*, Босанска вила, 27/1912, Св. 15-16 (30. август), Сарајево 1912, 230.

242. *„Историја нове српске књижевности [Јована Скерлића], Књижарница С. Б. Цвијановића у Београду [...]"*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 15-16 (30. август), Сарајево 1912, 231/а-б.

243. *О друштвеном просвећивању, Чланци и белешке од Ђорђа Грујића, Земун 1912.*, Босанска вила, 27/1912, Св. 21-22 (30. новембар), Сарајево 1912, 303.

244. *Српска централна библиотека*, Босанска вила, XXVII/1912, Св. 21-22 (30. новембар), Сарајево 1912, 303/б-304/а.

245. *Приче Бранислава Нушића, Издава Матица хрватска, У Загребу, 1912.*, Босанска вила, 27/1912, Св. 23-24, Сарајево 1912, 321.

1913.

246. *Serbokroatische Grammatik, Von Dr. Vladimir Ćorović, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung G.m.b.H. (Spamerschen Buchdruckerei in Leipzig), Berlin und Leipzig 1913, [II]+100+32 S. 8°. Sammlung Göschen, 638.*

247. *Serbokroatisches Lesebuch mit Glossar, Von Dr. Vladimir Ćorović, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung. G.m.b.H. (Druck der Spamerschen Buchdruckerei), Berlin und Leipzig 1913, 136+32 S. 8°. Sammlung Göschen, 639.*

248. *Serbokroatisch-deutsches Gesprächsbuch, Von Dr. Vladimir Ćorović, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung G.m.b.H. (Druck der Spamerschen Buchdruckerei in Leipzig), Berlin und Leipzig 1913, 116+32 S. 8°. Sammlung Göschen, 640.*

249. *Serbokroatische Grammatik, Lesebuch mit Glosar und serbokroatische-deutsches Gesprächsbuch, Bd. I-III, Berlin 1913.*

(Напомена) Дјело није виђено. Податак је преузет из каталога Ота Харасовица [Otto Harrassowitz, *Südosteuropa in alter und neuer Zeit, Geschichte und Kultur der*

Donau – und Balkanländer, Byzanz, Griechenland und die Levante, Bücher-Katalog 409, Leipzig 1927, 66 (pod br. 1933)].

250. *Шаљиве, кратке српске народне приповијетке*, Изабрао и средио Владимир Ћоровић, Штампарија С. Миленковића, Вел. Кикинда, Издаје Матица српска, Нови Сад 1913, 32 стр. 8°. (Књиге за народ, Издаје Матица српска, Из Задужбине Петра Коњевића, Свеска 147)

251. *Напомена* [уз ову књигу], у: *Шаљиве, кратке српске народне приповијетке*, Изабрао и средио Владимир Ћоровић, Нови Сад 1913, [32-32] стр.

(Напомена) Објашњење како је Ћоровић саставио наведену збирку приповиједака.

252. *Валтазар Грацијан, Врело мудрости или правила за живот. Извод из дјела Валтазара Грацијана од дон Винценција Хуана де Ластаноса, Са шпањолског оригинала вијерно и брижљиво превео Артур Шопенхауер, Посрбио Драгутин Њежић, За штампу приредио и издао Др Живко Њежић*, Сарајево 1913, 199+1 (непаг.).

(Напомена) О Ћоровићевом учешћу у превођењу овог дјела, у „издавачевом предговору“, пише сљедеће: „Рукопис није био спремљен за штампу, јер је покојник“ - његов, једини и добар брат“ Драгутин Њежић - „намјеравао да дјело преради још једном, прије него што га даде у штампу. Међутим га је покосила смрт, а његову пошљедњу вољу да својим више него двогодишњим радом око овог превода придонесе колико-толико користи српскоме народу извео сам ја, како сам најбоље знао и могао. Преписавши, прије свега, покојников рукопис за штампу замолио сам одличног српског књижевног раденика, а свога штованог пријатеља, г. др Владимира Ћоровића, да га прегледа и исправи. Госп[один] [Владимир] Ћоровић прихватио се је посла с великом готовошћу, на њему савјесно радио и, након извјесног времена, вратио ми превод са исправцима које је на њему учинио. На његовој сарадњи, која је била од велике вриједности за коначно уређење овог превода, изричем му на овом мјесту своју искрену захвалност, без обзира на то што овај превод не изилази у свему онакав како га је он исправио. При прегледању овако исправљеног дјела опазио сам доста велику разлику између првобитног превода и преинака г. [Владимира] Ћоровића. Та се разлика састојала у томе што је покојни преводац [Драгутин Њежић] преводио нека мјеста доста слободно, тежећи да превод нашем читалачком свијету буде што разумљивији, док се г. [Владимир] Ћоровић на тим мјестима држао строго њемачког превода [Артура Шопенхауера], полагајући већу важност да превод буде вијеран него разумљив. Због овога је превод постао, доиста, теже разумљив, а негдје и посве неразумљив. То ми је дало

повода да прерадим дјело још једанпут, сам, изнова, тражећи, при томе, неки средњи, посредни, пут“... [В. Грацијан, *Врело мудрости (...)*, нав. дјело. 3-4)].

253. *За нову књижевност*, Гајрет, VI/1913, Св. 8-9 (август - септембар), Сарајево 1913, 156-158.

(Напомена) За аутора овога непотписаног чланка, Мухсин Ризвић каже: „Чланак је потписан шифром X (ćirilicom), iza koje se, можда, крије Владимир Ђоровић, који је о problematici Muslimana и njihovog književnog stvaranja u više navrata pisao, или неки други немuslimanski kritičar“ [М. Rizvić, *Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austroagarske vladavine*, (Књ.) I, Djela ANUBiH, Књ. XLVI, Одјелjenje за књижевност и умјетност, Књ. 24, Сарајево 1973, 269 (i nap. br. 47)].

254. *Муслимани у новијој српској књижевности*, Самоуправа, 1913, 93, 3; 98, 2; 99, 2.

(Напомена) Текст чланка односи се на књижевност од XVII вијека, а завршава се са Авдом Карабеговићем.

255. *Др. Трнски, О Русији и Русима... Београд 1912.*, Српска омладина, 1/1913, 5, 100-103.

256. *Једна народна пјесма забиљежена с краја XVIII столећа*, Јужнословенски филолог, Књ. I, Св. 1-2, Београд 1913, 108-109.

257. *Јован Н. Томић, О српским народним пјесмама о одласку св. Саве у калуђере (из LXXXIV књ. „Гласа“ С. К. Академије)*, Београд 1910., Јужнословенски филолог, Књ. I, Св. 1-2, Београд 1913, 130-136.

258. *Горски Вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Шесто издање, С коментаром Милана Решетара, Издање С. Б. Цвијановића, У Београду, 1912.*, Летопис Матице српске, Књ. CCXCI, Св. 1, Нови Сад 1913, 89-98.

259. *Два нова издања Горског вијенца*, Летопис Матице српске, Књ. CCXCIV, Св. 1, Нови Сад 1913, 88-89.

(Напомена) Прикази првог црногорског издања (Цетиње 1913) и издања у Херцег Новом (1913), са уводом Марка Цара.

260. *Молба пододборима и повјереницима Просвјете*, Народ, IV/1913, бр. 308 (28. VI/11. VII), Сарајево 1913, 3.

261. *Risto J. Ivanišević (1832-1912)*, Народ, IV/1913, br. 343, Сарајево 1913, str. 1-2.

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да је Ђоровић о Ристу Иванишевићу писао и двадесет година касније (Влад. Ђоровић, *Успомене Ристе Ј. Иванишевића Мостарца*, Браство, Књ. XXVII, Београд 1933, 139-140)!

262. *Позив на XII-ту редовну главну скупштину Просвјете*, Народ, V/1913, бр. 294 (8/21. V), Сарајево 1913, 3.

(Напомена) Потписници позива били су Симо Марковић и Владимир Ђоровић.

263. *За национално образовање наших свештеника*, Просвјета, 7/1913, Св. 3, Сарајево 1913, 25-28.

264. *Записник са XII редовне главне скупштине Просвјете*, Просвјета, VII/1913, Св. 6-7, Сарајево 1913, 61-96.

(Напомена) Потписници: Симо Марковић и Владимир Ђоровић.

265. *Књига за народ*, Просвјета, 7/1913, Св. 10, Сарајево 1913, 125-126.

266. *Из Дневника Прокопије Чокорила*, Саопштио Владимир Ђоровић, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 25/1913, Књ. XXV, Св. 1-3, 89-104; Св. 4-6, 195-207, Сарајево 1913.

(Напомена) Текст биљежака о Херцеговини од 1848. до 1864. године, са уводом о Прокопију Чокорилу.

267. *Statut za bosansko-hercegovački Zemaljski muzej u Sarajevu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Knj. XXV, Sarajevo 1913, 235-251. (Заједно с Ђиром Трухелком)

268. *Регулатив који се односи на дјелокруг рада интенданта бос.-херц. Земаљског музеја, одјелног предстојника у м. Константина Хермана*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Knj. XXV, Sarajevo 1913, 251-252. (Заједно с Ђиром Трухелком)

269. *Из народне књижевности*, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, 25/1913, Књ. XXV, Св. 7-12, Сарајево 1913, 337-361.

(Напомена) I. *Народна традиција о Немањи*. — II. *Хороз Кардаш у нашим народним приповијеткама*. — III. *Једна занимљива варијанта пјесме о паду Сталаћа*. — IV. *О земљи Индији народних пјесама*.

270. *Извјештај о ископавањима у Брези 1913. године*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 25/1913, Књ. XXV, Св. 7-12, Сарајево 1913, 409-420.

(Напомена) Ријеч је о хришћанској базилици и сличним налазима у Дабравинама.

271. *Současná srbská literatura v Hercegovině*, Alexa Šantić, Napsal Dr. Josef Hostovsky, V Hradci Králové, 1913., Српски књижевни гласник, Књ. XXXI, Св. 5, Београд 1913, 399-400.

272. Г. М. Мурко о епским пјесмама босанских муслимана, Српски књижевни гласник, Књ. XXXI, Св. 7, Београд 1913, 547-552.

(Напомена) Приказ књига: Matija Murko, *Bericht über eine Bereisung von Nordbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Muhammedaner*, Већ 1813; *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder in nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912.*, Већ 1913)

273. *Споменица стогодишњице рођења Петра II Петровића Његоша*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXI, Св. 8 (16. октобар), Београд 1913, 638.

274. *Наустица*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXI, Св. 9 (1. новембар), Београд 1913, 714-715.

275. *Хрвати и Мађари*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXI, Св. 9 (1. новембар), Београд 1913, 714.

276. *Fra Lovro Mihačević, Crtice iz albaneške povijesti, Sarajevo 1912.*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1913, 48.

277. *Prikazanje kako bratja prodaje Jozefa*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 3 (15. фебруар), Сарајево 1913, 48/б.

278. *Десетогодишњица „Гајрета“*, Босанска вила, XXVI-II/1913, Св. 4 (28. фебруар), Сарајево 1913, 64/а.

(Напомена) Објављено без потписа.

279. *„Зулумћар“ на чешком*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 4 (28. фебруар), Сарајево 1913, 64/а.

280. *Шездесетогодишњица Јосифа Холечека*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 5 (15. март), Сарајево 1913, 80/б.

281. *Хрвати према балканском рату*, Босанска вила, 28/1913, Св. 6, Сарајево 1913, 81-82.

(Напомена) О дјелима хрватских књижевника.

282. *Српска литература о арбанашком питању*, Босанска вила, 28/1913, Св. 7, Сарајево 1913, 112.
- (Напомена) О књигама: Valcanicus (=Стојан Протић), *Албански проблем и Србија и Аустро-Угарска*; Тома Ораовац, *Арбанашко питање и српско право*; Јован Н. Томић, *О Арнаутима*.
283. *Поводом једне оцјене*, Босанска вила, 28/1913, Св. 9 (15. мај), Сарајево 1913, 143-144.
- (Напомена) Одговор на оцјену ауторове *Српско-хрватске граматике* на њемачком језику, од стране Р. Врховца, у *Летопису Матице српске*, Књ. 292.
284. *Milan Ljubić, Prognanikov рјев. Pjesme, Zagreb 1913.*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 9 (15. мај), Сарајево 1913, 144.
285. *Душанов Законик на њемачком*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 9 (15. мај), Сарајево 1913, 144/б.
286. *Краљевић Марко у балканском рату, Написао др. Каменко Суботић, Н. Сад 1913.*, 8°, 46, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 9 (15. мај), Сарајево 1913, 144/б.
287. „Горски вијенац“ *владике црногорскога Петра Петровића Његоша*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 11-12 (30. јун), Сарајево 1913, 183/б.
288. *Књиге дра Алексе Ивића*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 13-14 (30. јул), Сарајево 1913, 207/б-208/а.
289. *Жарко Лазаревић, Косовске трагедије. Четири певања са прологом и епилогом, Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића, Београд 1913, Цена 2 динара*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 13-14 (30. јул), Сарајево 1913, 208/а-б.
290. *Т. Димитријевић, Пословице о алкохолизму, Српска штампарија, New York 1913, Цена 20 центи - 1 динар*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 13-14 (30. јул), Сарајево 1913, 208/б.
291. *Dr. Fra Julijan Jelenić, Izvori za kulturnu povjest bosanskih franjevaca. Sa 6 faksimila, Iz „Glasnika Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1912/1913. Cijena 3 krune*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 13-14 (30. јул), Сарајево 1913, 208/б.
292. *Ашиклијске доскочице са ђул-пенџера, Скупио их и издао П. Мирковић, Сарајево 1913.*, Босанска вила, 28/1913, Св. 15-16 (30. август), Сарајево 1913, 229-230.

293. *Jan Rokyta, Balkánský zpevu, V Praze, 1913.*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 15-16 (30 август), Сарајево 1913, 231.
294. *Врело мудрости или правила за живот. Извод из дјела Валтазара Грацијана [...]*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 15- 16 (30. август), Сарајево 1913, 231/б.
- (Напомена) Биљешка није потписана, али како има изјвесног поклапања између ње и Ђоровићевог приказа истог издања Његошевог *Горског вијенца* у *Летопису Матице српске* [Влад. Ђоровић, *Два нова издања "Горског вијенца"*, *Летопис Матице српске*, Нови Сад 1913, Књ. 294, Св. 4, 88-89 (440-441)], очигледно је да обје биљешке припадају истом аутору.
295. *Свет. Ђоровић, Дивљак*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 19 (15. октобар), Сарајево 1913, 272/б.
296. *Јован Скерлић, Писци и књиге, VI*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 20 (30. октобар), Сарајево 1913, 287/б-288/а.
297. *Фра Иво Вујичић*, Босанска вила, 28/1913, Св. 21, Сарајево 1913, 297-298.
298. *Фра Иво Вујичић*, Прештампано из „Босанске виле“ [1913, бр. 7], Сарајево 1913, 7 стр. 8°.
299. *Milan Marjanović, Narod koji nestaje, Rijeka 1913.*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 22 (30. новембар), Сарајево 1913, 320.
300. *Наши календари*, Босанска вила, 28/1913, Св. 23 (15. децембар), Сарајево 1913, 321-322.
301. *Jovan Skerlić, Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam, Izdanje knjižare Gj. Trbojevića. Rijeka 1913, Cijena 80 filira*, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 23 (15. децембар), Сарајево 1913, 336/б.
302. *Јаков Царић, Хрвати и Срби, филолошко-литерарни разговори*, Босанска вила, 28/1913, Св. 24 (30. децембар), Сарајево 1913, 347.
303. *Ото Хаузер, Несрећни Луцидар*, С њемачког превео Владимир Ђоровић, Босанска вила, XXVIII/1913, Св. 15-16 (30. август), 219-222; Св. 17-18 (30 септембар), 243-245; Св. 19 (15. октобар), 264-266; Св. 20 (30. октобар); 281-282; Св. 22 (30. новембар), 314-315; Св. 23 (15. децембар), 329-331; Св. 24 (30. децембар), 342-344; XXIX/1914, Св. 7 (15. април), 97-98; Св. 8 (30. април), 115-116; Св. 9 (15. мај), 130-132; Св. 10 (30. мај), 144-146, Сарајево 1913/14. (Недовршено)

1914.

304. *Bibliographische Notizen zu Petar Petrović, Ivan Ivanišević und Jeronim Kavanin*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXXV/3-4, Berlin 1914, 614-615.
305. *Муслимани и ћирилица*, Гајрет, 7/1914, Св. 4-5, Сарајево 1914.
306. *Jovan Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, Potpuno i ilustrovano izdanje (sa 109 slika u tekstu)*, Izdavačka knjižara S. B. Cvijanovića, U Beogradu, 1914 (191. izdanje Zadužbine I. M. Kolarca), Narod, V/1914, br. 370, Sarajevo 1914, str. 1.
307. *Продаја српских књига у Босни и Херцеговини*, Народ, 5/1914, бр. 380, Мостар 1914, 3.
308. „Окружница-позив за прославу Видовдана 1914, и нацрт говора којим би се учитељи обратили ученицима“ (1914).
- (Напомена) Аутори ове, до сада необјављене, „окружнице“ били су Симо Марковић и Владимир Ћоровић.
309. „Ћоровићева бриљантна одбрана пред Окружним судом у Бањалуци“ (необјављено).
- (Напомена) Текст одбране, стенографски забиљежен, требало би да се налази у судским регистрима (Архив Босне и Херцеговине, Сарајево, Збирка Велеиздајнички процес В. Грђић и др., IV-14/9, стр. 800-834).
310. *Научни рад Земаљског музеја*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 26/1914, Књ. XXVI, Sv. 3-6, Sarajevo 1914, 3-19.
311. *Преглед садржаја Гласника Земаљског музеја*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 26/1914, Књ. XXVI, Sv. 3-6, Sarajevo 1914, 19-34.
312. *Ситнији прилози. I. Један поменик из XVII вијека. II. О подвостручавању сугласника и самогласника у старим српским записима и натписима. III. Биљешке из 1788-1790 године. IV. Сабља краљице Катарине*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 26/1914, Књ. XXVI, Св. 7-9, Сарајево 1914, 415-433.
- (Напомена) I. *Биљешке о умрлим члановима угледних црногорских и херцеговачких породица од 1601. до 1685. године*; III. *Биљешке из рукописних поука у цркви св. Теодора у Иригу*; IV. *Забилјешке Бона Недића, гвардијана самостана Толисе, о мачу који је краљици поконио султан Мехмед II (ел Фатих)*.

313. *Anmerkungen zu den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm, Neu bearbeitet von Johannes Bolte und Georg Poliwka Erster Band, Leipzig 1913.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXII, Св. 1, Београд 1914, 65-66.
314. [Одговор на анкету о јужном и источном наречју], Српски књижевни гласник, Књ. XXXII, Св. 2 (16. јануар), Београд 1914, 123-125.
315. *Josip Milaković, Fragmenti. Pjesme, Sarajevo 1913.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXII, Св. 2 (16. јануар), Београд 1914, 156.
316. *Фра Бартуо Качић - Жарковић од др. Петра Колендића, Оштампано из „Годишњице Николе Чупића“ XXXIII, У Београду, 1914.*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXII, Св. 6, Београд 1914, 473-475.
317. *Војислав Ј. Илић Млађи, „Крвави цветови“, Београд 1914.*, Босанска вила, 29/1914, Св. 1, Сарајево 1914, 77-78.
318. *„Четири српске народне песме“, Естетско-психолошки објаснио dr. phil. Светомир Ристић, Београд 1913.*, Босанска вила, 29/1914, Св. 2, Сарајево 1914, 135.
319. †*Др. Јован Скерлић, Босанска вила, 29/1914, Св. 9, Сарајево 1914, 136.*
(Напомена) Вијест о смрти Јована Скерлића. Непотписано.
320. *Остоја Боснић, Из великих дана. Успомене на рат 1912. и 1913. године, Сарајево 1914,* Босанска вила, XXIX/1914, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1914, 152.
321. *А. Г. Матош, Босанска вила, XXIX/1914, Св. 10 (30. мај), Сарајево 1914, 152/а-б.*
322. *Муса - Ђазим Ђатић, Пјесме, Мостар 1914.*, Босанска вила, 29/1914, Св. 11, Сарајево 1914, 167.

1915.

323. *Србијанска урота пред судом* [Саслушања у Велеиздајничком процесу Бањој Луци], Хрватски дневник, 10/1915, 326 и даље.
(Напомена) Јеремија Д. Митровић наводи да није видио све наставке.

1916.

324. *Die herzegowinischen Klöster, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina, Bd. XIII, Sarajevo 1916, 3-41.*

I. Das Kloster von Trebinje (Tvrdoš). II Das Kloster Duži.

325. *Aus dem Tagebuche des Prokopije Ćokorilo*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina, Bd. XIII, Sarajevo 1916, 104-136. (Нотирао Јеремија Д. Митровић)
326. *Aus dem Tagebuche des Prokopije Ćokorilo*, Wissenschaftlichen Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina, Bd. XIII, Sarajevo 1916, 104-121. (Нотирао Боривоје Маринковић)

1918.

327. *Несрећа. Утисци једног заточеника*, Женски свијет, 2/1918, 221-223.
328. *Др. Ј. Скерлић, Есеји о српско-хрватском питању*, Приредио за штампу и увод написао Владимир Ћоровић, Загреб 1918, III-XVI стр.
329. *Jovan Skerlić, Eseji o srpsko-hrvatskom pitanju*, Priredio za štampu i uvod napisao Vladimir Ćorović, Zagreb 1918, XVI+100+2 (непаг.).
330. *Ф[ридрих] Ниче, Ессе Ното (Ево човека). Како постајеш, шта си?*, С немачког превео Владимир Ћоровић, Сарајево 1918, 164+2 (непаг.).
331. *Напомена [о Ничеовом имену]*, у: Ф. Ниче, *Ессе ното (Ево човека). Како постајеш, шта си?* С немачког превео Владимир Ћоровић, Штамп. И. Ђ. Ђурђевић, Сарајево 1918, 157.
- (Напомена се односи на облик писања Ничеовог имена)
332. *Сунчано млијеко, Написао Илија Бошњак, Задар 1917.*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 7, Загреб 1918, 2.
- (Напомена) Потпис: В.
333. *Камена с рамена, Написао У. Донадини, Загреб 1917.*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 10, Загреб 1918, 2.
334. *Женски свијет*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 25, Загреб 1918, 2.
- (Напомена) Потпис: В.
335. *Константин Јиречек*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 27, Загреб 1918, 2.
336. *Хатица Ђикићева*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 30, Загреб 1918, 2.
- (Напомена) Некролог. Потпис: В.
337. *Славко Кереш, Тончек Томаш (Хумористичка књижница, бр. 115-117, Загреб 1918)*, Глас Словенаца, Хрвата и Срба, 1/1918, 62, Загреб 1918, 2.

(Напомена) Потпис: В.

338. *Како вам драго. Комедија у три чина, Написао Милан Шеноа, Хрватска њива, 2/1918, Св. 6, Загреб 1918, 102-103.*

339. *За књижевно јединство, Хрватска њива, 2/1918, Св. 12, Загреб 1918, 208-209.*

(Напомена) Одговор Драгутину Прохаски на чланак *О питању нашег књижевног јединства*, Хрватска њива, 1918, Св. 9, Загреб 1918, 154-155.

340. *Ибзенова Дивља патка са једном занимљивом почетницом, Хрватска њива, 2/1918, Св. 12, Загреб 1918, 211-212.*

(Напомена) Приказ позоришне представе која је изведена у Загребу.

341. *Моји доживљаји, Написао Никола Милан - Симеоновић, надредатељ Кр. земаљског хрватског казалишта у миру, У Загребу, 1918., Хрватска њива, 2/1918, Св. 13, Загреб 1918, 225-226.*

342. *Једна позоришна недеља, Хрватска њива, 2/1918, Св. 14, Загреб 1918, 246-247.*

(Напомена) Извођење позоришних представа - Гогољева „Женидба“ и Милетићев „Болеслав“, у Загребу.

343. *Прва љубав. Свагдања драма у 3 чина, Написао Миливој В. Јанковић, Хрватска њива, 2/1918, Св. 15, Загреб 1918, 267-268.*

344. *Прослава Тонке Савић, Хрватска њива, 2/1918, Св. 16-17, Загреб 1918, 297-298.*

(Напомена) Поводом 40-годишњице рада Тонке Савић у загребачком позоришту.

345. *Смртни плес, Од А. Стриндберга, Хрватска њива, 2/1918, Св. 25, Загреб 1918, 430-431.*

(Напомена) Приказ премијере наведене позоришне представе, која је изведена у Загребу.

346. *О „Нечистој крви“, Хрватска њива, 2/1918, Св. 25, 422-425; Св. 26, 442-444; Св. 27, 457-459; Св. 28, 478-481, Загреб 1918.*

(Напомена) О дјелу *Нечиста крв*, Борисава Станковића.

347. *Др. Драгутин Прохаска, О пјеснику слободе. Студија о књижевном раду Иве Војновића поводом његове шездесетогодишњице, Наклада Радослава Бачића, Осијек 1918., Хрватска њива, 2/1918, Св. 32, Загреб 1918, 554.*

348. *Почетак позоришне сезоне*, Хрватска њива, 2/1918, Св. 35, Загреб 1918, 605-607.
(Напомена) Ријеч је о почетку позоришне сезоне у Загребу.
349. *Ибзенове Сабласти*, Хрватска њива, 2/1918, Св. 41, Загреб 1918, 702.
(Напомена) Приказ позоришне представе која је изведена у Загребу.
350. *Позоришни живот*, Хрватска њива, 2/1918, Св. 43, Загреб 1918, 735-736.
(Напомена) Приказ извођења позоришних представа у Загребу - Јосип Еуген Томић, *Нови ред* и Иво Војновић, *Смрт мајке Југовића*.
351. *Крањчевић и руска књижевност*, Хрватска њива, 2/1918, Св. 44, Загреб 1918, 750-757.
352. *Невоље глади у народном предању*, Хрватска њива, 2/1918, Св. 48, Загреб 1918, 802-804.
353. *Милутин Бојић*, Књижевни југ, 1/1918, књ. I, Св. 1 (1. јануар), Загреб 1918, 28-32.
(Напомена) Некролог.
354. *Arsen Wenzelides, Иво Војновић Ужички. Књижевна студија, Издава Хрватска књижара, У Сарајеву, 1917.*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 1 (1. јануар), Загреб 1918, 46-47.
355. *Алекса Шантић, Песме*, „Књижевни југ“, Загреб [1918], 5-12 стр.
356. *Aleksa Šantić, Naš apostol*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Sv. 2 (15. јануар), Zagreb 1918, 50-51.
(Напомена) Ћоровић је издавач ове пјесме. „Шантићеву пјесму *Мој апостол* Владимир Ћоровић објавио је, касније, у *Књижевном југу*, 1/1918, Св. 2, 50-51 (под насловом *Наш апостол*)“.
357. *Miloš Vidaković, Zmaj Ognjeni Vuče*, Књижевни југ, I/1918, Sv. 2 (15. јануар), Zagreb 1918, 64.
(Напомена) Издавач ове пјесме био је Владимир Ћоровић.
358. *Српски писци код Хрвата*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 2 (15. јануар), Загреб 1918, 82-84.
(Напомена) О потреби издавања дјела српских писаца у Хрватској.

359. *За књижевно јединство. Питање наречја и писма*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 3-4 (16. фебруар), Загреб 1918, 89-100.

360. *Симо Матавуљ, Женске главе у „Горском вијенцу“*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Св. 3-4 (16. фебруар), Загреб 1918, 101-110.

(Напомена) Приређивач овога, до тада, нештампаног предавања Симе Матавуља био је Владимир Ћоровић.

361. *Петар Прерадовић према Србима*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 6 (16. март), Загреб 1918, 232-239.

362. *Повијест Дубровачке републике, Написао др. Божо Цвјетковић, Прва књига, Од најстаријих времена до 1205., Дубровник 1917.*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 8-9 (1. мај), Загреб 1918, 356-357.

363. *Posveta Divkovićevih „Besjeda“*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Св. 8-9 (1. мај), Загреб 1918, 358/b.

364. *Stare hrvatske apokrifne priče i legende*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Св. 8-9 (1. мај), Загреб 1918, 358/b.

365. *Утисци из Прага*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 10-11 (1. јун), Загреб 1918, 397-400.

(Напомена) Поводом 50-годишњице прашког Дивадла.

366. *Књижевници за нашу дјecu. Slovenački, hrvatski i srpski književnici, Zagreb 1918.*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Св. 10-11 (1. јун), Загреб 1918, (432).

(Напомена) Позив писцима да прикупе своје текстове и уреде „jedan zajednički Almanah svih hrvatskih, srpskih i slovenačkih književnika“, који би требало „da donese što veći приход за spasavanje naše дјece i da se u što većem броју рашири по кућама нашим“. Потписници апела били су: Иво Војновић, Љубо Бабић Ђалски, Владимир Мажуранић, Зофка Кведер - Деметровић, Тугомир Алауповић, Владимир Ћоровић,... Алманах је објављен у Загребу под насловом *Veliki kalendar „Književnog juga“* (1919).

367. *Miloš Vidaković, Dva soneta (Protopop Nedeljko; Rade Naimar)*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Св. 12 (16. јун), Загреб 1918, 450-451.

(Напомена) Издавач ових пјесама био је Владимир Ћоровић.

368. *Змајеви „Булићи увеоци“*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. I, Св. 12 (16. јун), Загреб 1918, 468-469.

(Напомена) Поводом издања књижаре Исе Ђ. Ђурђевића, Сарајево.

369. *Ново издање Ханкиних превода народних песама*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. II, Св. 1-2, Загреб 1918, 65.

(Напомена) О збирци *Prostonárodní srbská tuza do Čech převedená*.

370. *Ватрослав Јагић*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. II, Св. 3 (1. август), Загреб 1918, 73-76.

371. *Pedesetogodišnjica Alekse Šantića*, Књижевни југ, Загреб, I/1918, Књ. II, Sv. 3 (1. август), Загреб 1918, 112/a.

372. *Uz „Pesme“ Alekse Šantića*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 4 (16. август), Загреб 1918, 152/b.

(Напомена) Ова непотписана биљешка у директној је вези с биљешком (из истог часописа) под насловом *Pedesetogodišnjica Alekse Šantića* (из 3. броја).

373. *Laza Kostić, Dve stare pesme*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 5 (1. септембар), Загреб 1918, 160.

(Напомена) Приређивач ових пјесама био је Владимир Торковић.

374. *Из јужнословенских песама*, Књижевни југ, 1/1918, Књ. II, Св. 5 (1. септембар), Загреб 1918, 188-189.

(Напомена) У вези са издањем: Camilla Lucerna, *Südslavische Dichtungen* (Л. Хартман, Загреб).

375. *Dve stare ocene*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 5 (1. септембар), Загреб 1918, 192/b.

376. *Dečje novine*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 5 (1. септембар), Загреб 1918, 192/b.

377. *Život i rad Jurja Križanića*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 6 (16. септембар), Загреб 1918, 231/b.

378. *Dva članka A. Černija*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 6 (16. септембар), Загреб 1918, 231/b-232/a.

379. *Klodelovo „Blagovještenje“ u Vojnovićevom prevodu*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 6 (16. септембар), Загреб 1918, 232/a.

380. *Милош Видаковић, Крчмарица Јања*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 7 (1. октобар), Загреб 1918, 252.

(Напомена) Издавач ове пјесме био је Владимир Ђоровић.

381. *Milica Stojadinović*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 7 (1. октобар), Zagreb 1918, 272/б.

382. *Крвна освета у Боки Которској*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Св. 8 (16. октобар), Загреб 1918, 310-311.

(Напомена) Поводом изласка наведене књиге, од Јурја Гарића, Сплит.

383. „*Jugoslovenska književnost*“, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 8 (16. октобар), Zagreb 1918, 312/б.

384. *Крањчевићев интерес за народни језик*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Св. 9 (1. новембар), Загреб 1918, 331-336.

385. *Palmoićeva „Alčina“*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Sv. 9 (1. новембар), Zagreb 1918, 352/б.

386. *Пјесма*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Св. 10-12, Загреб 1918, 414-415.

(Напомена) Потпис: Ј. Јанковић (аутор према податку у породици).

387. *Ново издање српских народних песама*, Књижевни југ, I/1918, Књ. II, Св. 10-12, Загреб 1918, 443-444.

(Напомена) Ријеч је о раду Лазе Поповића, на издању епских народних пјесама.

1919.

388. *Бранко Радичевић, Изабране песме*, Уредио и предговор написао Др. Владимир Ђоровић, Земаљска тискара, Загреб 1919, 3-10 стр. (Народна књижница, 22-24)

389. *Бранислав Нушић, Кнез Иво од Семберије*, За штампу приредио Владимир Ђоровић, Мала Библиотека, Књ. 14, Београд – Сарајево 1919, 45+1 (непаг.).

390. *Два млада приповедача из Босне и Херцеговине. Невесињски и Мирко Јуркић*, Босанац календар, 1919, 71-84; Велики народни календар, 1923, 71-84.

(Напомена) Невесињски, псеуд. = Радован Тунгуз Перовић Невесињски.

391. *Муслиманско питање*, Будућност, I/1919, I, 3-5.

392. *Лука Грђић - Бјелокосић*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 31/1919, Књ. XXXI, Св. 4-9, Сарајево 1919, 181-190.

(Напомена) Некролог.

393. *Загребачки преврат*, Политика, XV/1919, бр. 4217 (29. октобар), Београд 1919, 1-2.
394. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Друго од писца припремљено издање, Београд 1919², X+274. (У редакцији Владимира Ћоровића)
395. *Предговор*, у књизи: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Друго од писца припремљено издање, Београд 1919², стр. IX-X.
396. *Проспект Демократског издавачког дионичког друштва*, Демократија, I/1919, бр. 2 (3. мај), Београд 1919, 4.
397. *Демократска заједница*, Демократија, 1/1919, бр. 26, Београд 1919, 1.
(Напомена) О политичким начелима, моралу и организацији Демократске заједнице у Југославији.
398. *Уједињење српске цркве*, Демократија, 1/1919, бр. 30, Београд 1919, 1.
(Напомена) Поводом уједињења српских црквених области.
399. *Радикали и народно јединство*, Демократија, 1/1919, бр. 38, Београд 1919, 1.
(Напомена) Критика извјесних радикалских поступака. Потпис: В.
400. *Место одговора*, Демократија, 1/1919, бр. 169, Београд 1919, 3.
(Напомена) Ћоровићев одговор листу *Самоуправа*, због њиховог писања против његовог избора за професора историје на Филозофском факултету у Београду.
401. *Најсјајнији дан наше хисторије*, Демократија, 1/1919, бр. 181, Београд 1919, 1.
(Напомена) Поводом годишњице Уједињења Срба, Хрвата и Словенаца.
402. *Преглед савремене српске књижевности*, Велики календар „Књижевног југа“, Загреб 1919, 24-35; Алманах „Књижевног југа“, Загреб 1920, 24-35.
(Напомена) И о смјерницама часописа *Књижевни југ*.
403. *Милош Ђурић о Смрти мајке Југовића*, Књижевни југ, 2/1919, Књ. III, Св. I, Загреб 1919, 43-45.
(Напомена) Ћоровићева критика Ђурићеве студије о народној пјесми *Смрт мајке Југовића*.
404. *Jevto Dediĳer*, Књижевни југ, II/1919, Књ. III, Sv. 2-3 (1. februar), Zagreb 1919, 137.

405. *Srpske narodne pesme*, Književni jug, II/1919, Knj. III, Sv. 8 (16. april), Zagreb 1919, 383.
406. *Rudolf Herceg, Svjetski rat i problem nove države, Zagreb 1919.*, Književni jug, II/1919, Knj. III, Sv. 8 (16. april), Zagreb 1919, 384.
407. *Carski soneti i Kosovski božuri*, Književni jug, Zagreb, II/1919, Knj. III, Sv. 9-10 (16. maj), Zagreb 1919, 450-451.
408. *Monumenta sclavenica*, Књижевни југ, 2/1919, Књ. III, Св. 9-10 (16. мај), Загреб 1919, 453-454.

(Напомена) Дјело Мирослава Премроу-а, *Monumenta sclavenica*, Љубљана 1919.

1920.

409. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918 (са 50 листова слика)*, Штампариа Исе Ђ. Ђурђевића, Београд – Сарајево 1920, 237+3 стр. 8°.

410. *Покрети и дела*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1920, 169 стр. 8°.

[Садржај:] *Вера и раса у прошлости*. - *За књижевно јединство*. - *Петар Прерадовић према Србима*. - *Кнез од Семберије*. - *Јазавац пред судом*. - *Милутин Бојић*. - *Огризовићев Бановић Страхинја*.

411. *Вера и раса у српској прошлости*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 5-49.

(Напомена) Владимир Ћоровић, у напомени испод текста, исписује: „Уводно предавање из српске историје, одржано 15. децембра 1919. на Универзитету у Београду“ (стр. 5). То је прво и једино издање.

412. *За књижевно јединство. Питање наречја и писма*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 56-57, 58-59, 71, 74, 78-82, 83-101.

(Напомена) Ова Ћоровићева студија први пут била је објављена 1918. године [Vlad. Ćorović, *Za književno jedinstvo. Pitanje narečja i pisma*, Književni jug, I/1918, Knj. I, Sv. 3-4 (16. februar), Zagreb 1918, 89-100].

413. *Петар Прерадовић према Србима*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 111-112, 116, 117-118.

(Напомена) Прво издање есеја штампано је 1918. године [Vlad. Ćorović, *Petar Preradović prema Srbima*, Književni jug, I/1918, Knj. I, Sv. 6 (16. mart), Zagreb 1918, 232-239].

414. *Кнез од Семберије*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 122-123, 130.
- (Напомена) Прво издање чланка штампано је као предговор уз Ћоровићево издање истоименог Нушићевог дела (Бран. Нушић, *Кнез Иво од Семберије*, Београд – Сарајево 1919, 3-13).
415. *Милутин Бојић*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 143-144, 147-148.
- (Напомена) Прво издање објављено је 1918. године [Влад. Ћоровић, *Милутин Бојић*, Књижевни југ, I/1918, Књ. I, Sv. I (1. јануар), Загреб 1918, 28-32]. У прештампаном издању из 1920. године, дописани дијелови нашли се се на означеним странама.
416. *Огризовићев „Бановић Страхинџа“*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд 1920, 151-169.
- (Напомена) Прво и једино издање овога текста!
417. *Bosenský obrázek, Přel. za srbštiny Frant[išek] Sedláček*, *Národní politika*, 38/1920, 210, пр. 1-2.
418. *Релковићева Овчарница*, *Наставни вјесник*, 29/1920-21, 1/2, 22-33.
419. *Алекса Шантић*, *Политика*, бр. 4323, Београд 1920, 1-2.
420. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига III, Друго поправљено и допуњено издање, Београд 1920, VIII+139+3 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
421. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига IV, Друго поправљено и допуњено издање, Београд 1920, IV+147+1 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
422. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига IV, Треће издање, Београд 1920, 4 (непаг.) + 146 + 4 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
423. *Czernin у Светском рату*, *Југословенска њива*, 4/1920, Св. 2, Загреб 1920, 29-30.
- (Напомена) Приказ дјела Ottokara Czernin-а, *Im Weltkriege*, Berlin u. Wien 1919.
424. *Конрад Хецендорф у Светском рату*, *Југословенска обнова-њива*, 4/1920, Св. 12, Загреб 1920, 264-265.
425. *Генерал Крамон о Аустријанцима*, *Југословенска обнова-њива*, 4/1920, Св. 18, Загреб 1920, 408-409.

(Напомена) Приказ дјела А. Cramon-а, *Unser Oesterreich-Ungarischer Bundesgenose im Weltkriege*, Berlin 1920.

426. *Dr Alfred Francis Pribram, Die politischen Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879-1914., Wien und Leipzig 1920.*, Српски књижевни гласник, НС (Нова серија), Књ. I, Св. I (1. септембар), Београд 1920, 72-74.

427. *Ex Ponto*, Српски књижевни гласник, Књ. I, Св. I (1. септембар), Београд 1920, 79.

(Напомена) Биљешка је потписана почетним словом имена „В“, а податак је преузет из библиографије Иве Андрића [Г. Поповић, *Иво Андрић, Библиографија дела, превода и литературе*, (издање) Библиотека Српске академије наука и уметности, Београд 1974, 130 (под бр. 1275)].

428. „*Шефка Хасановса*“, Српски књижевни гласник, Књ. I, Св. I (1. септембар), Београд 1920, 79.

429. *Проглас Српске патријаршије*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. I, Св. 4, Београд 1920, 300-303.

(Напомена) Историја Пећке патријаршије, поводом успостављања Српске патријаршије 1920. године.

430. „*Самоуправа*“ и слободни избори, Демократија, II/1920, бр. 239 (11. фебруар), Београд 1920, 1.

431. *Др. Драгољуб Павловић*, Демократија, 2/1920, бр. 286, Београд 1920, 1.

432. *Бедна политика*, Демократија, II/1920, бр. 379 (3. октобар), Београд 1920, 1.

433. *Професорско друштво. Поводом годишње скуптине*, Демократија, II/1920, бр. 379 (3. октобар), Београд 1920, 1.

434. *Врлудање*, Демократија, II/1920, бр. 382 (7. октобар), Београд 1920, 1.

435. *Народу Срба, Хрвата и Словенаца*, Демократија, II/1920, бр. 391 (17. октобар), 1; бр. 397 (24. октобар), Београд 1920, 1.

(Напомена) Аутор прогласа био је предсједник главног одбора Демократске странке Љубомир М. Давидовић. Проглас су потписали чланови Главног одбора: Др. Адолф Рибникар, Др. Алберт Крамер, Боривоје Поповић, Др. Богдан Гавриловић, Велисав Вуловић, Већеслав Вилдер, Др. Векослав Куковец, Др. Владимир Ћоровић,...

436. *Задовољство народа*, Демократија, II/1920, бр. 396 (23. октобар), Београд 1920, 1.
437. *Још један скандал г. Тиће Поповића*, Демократија, II/1920, бр. 423 (24. новембар), Београд 1920, 2.
438. *Стојан Протић и Радић*, Демократија, II/1920, бр. 443 (18. децембар), Београд 1920, 1.
439. *Политика и рубрика клевета*, Демократија, II/1918, бр. 451 (28. децембар), Београд 1920, 1.

1921.

440. *Љубомир Ковачевић*, Штампарија „Давидовић”, Београд 1921, 289-306 стр. 8°.
- [Посебан отисак:] Годишњица Николе Чупића, Књ. XXXIV, Издање Чупићеве задужбине 66, Београд 1921, 290-306 + 313.
- (Напомена) Са библиографијом радова Љубомира Ковачевића (302-306 стр.).
441. *Одабрани извори за српску историју. I. Доба од VI-X века*, Геца Кон, Београд 1921, IV+72 стр. 8°.
- (Суаутор: Станоје Станојевић)
442. *Rasa in vera v srbski prošlosti*, Tiskovna zadruga, V Ljubljani, 1921, 29 str. 8°.
- (Zbirka političnih, gospodarskih in socijalnih spisov, Zv. 8)
443. *Из „Црне књиге“*, Др. Никола Мандић, сада народни посланик, Видело, 20/1921, 10, 4.
444. *Књижевна хроника. Српска књижевна задруга*, Гласник Професорског друштва, Књ. I, Св. 11 (мај), Београд 1921, 498-502.
- (Напомена) Ово је изјештај Управног одбора Српске књижевне задруге, који је 19. маја 1920. године поднесен XXIII скупштини. Изјештај је писао секретар Владимир Ћоровић, међутим, то није био и његов први изјештај, јер уистину „први“, за XXII коло Српске књижевне задруге, из 1920. године, никада није објављен [*Гласник Српске књижевне задруге*, VII/1921, Св. 4 (1. мај), Београд 1921, 31/а].
445. *Бан Кулин*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XXXIV, Београд 1921, 13-41.

446. *Др. Тихомир Остојић (1865-1921)*, Демократија, III/1921, бр. 697 (23. октобар), Београд 1921, 1/в-г.
447. *Пехар од лубање*, Зборник филолошких и лингвистичких студија, А. Белићу..., Београд 1921, 148-150.
- (Напомена) Као мотив у народној поезији.
448. *Бечка поверљива архива. Шта је г. проф. др. В. Ђоровић нашао у њој?*, Политика, 17[18]/1921, бр. 4825, Београд 1921, 1-2.
- (Напомена) Ђоровићева изјава сараднику *Политике* о раду у Дворском архиву у Бечу.
449. *Др. Влад. Ђоровић чита свој реферат о понуђеним књигама Др. Алексе Ивића*, Просветни гласник, 38/1921, 7/8, Службени део, 124.
- (Напомена) Реферат Просветном савету о књигама *Између Првог и Другог српског устанка (Од септембра 1813. до априла 1815. године)*, Загреб 1917; *Фрагменти из историје босанског устанка 1875-1876. год.*, Загреб 1918; *О првој српској сеоби у Жумберан: 1530-1535.*, Загреб 1920; *Документи о устанку Срба под Карађорђем Петровићем*, Загреб 1920.
450. *Предговор*, у књизи: *Споменица Ст. Новаковића*, Српска књижевна задруга, Књ. 157, Београд 1921, стр III-V.
- (Напомена) Текст је објављен без потписа, због чега је остало непознато ко је његов аутор. У невеликој литератури о Стојану Новаковићу стално се истицала његова анонимност [Аноним, *Списак издања Српске књижевне задруге са регистром сарадника*, Београд 1939, 12 (под бр. 157). Доказ о његовом ауторству требало би видјети у чињеници што је Ђоровић, ничим то не нагласивши, преузео, из њега, не мали број исказа и реченица и пренио их у властити извјештај о раду Српске књижевне задруге током 1920/1921. године и њеним издањима објављеним у XXIII колу [Влад. Ђоровић, *Књижевна хроника. Српска књижевна задруга*, Гласник Професорског друштва, I/1921, Књ. I, Св. II (мај), Београд 1921, 500-501]; или је било обратно?
451. *Наше уједињење за време светског рата*, Браство, Књ. XV, Београд 1921, 7-22.
452. *Свети Сава*, Браство, Књ. XVI, Београд 1921, 18-19.
453. *„Павлимир“ у Мостару*, Венац, Књ. VII, Св. 3 (20. децембар), Београд 1921, 201-204.

454. *Ситни прилози из нар. приповедака*, Венац, 4/1921-22, Св. 7, Београд 1921, 506-509.

(Напомена) О сличности мотива у приповијетки *Бабино вазнесење на небо* и у приповијетки Anatole France, *L'Ascension du Tafi*; у приповијеткама *Побркала рачун*, *Циганска трговина* и у пјесми *Млекарица* од Лафонтена.

455. *Политичке странке у Србији. I. Радикали (Прво доба)*, Њива, 1/1921, Св. 7, Загреб 1921, 161-166.

456. *Краљ Петар*, Југославенска њива, 5/1921, Св. 36, Загреб 1921, 561-563.

457. *Завалски рукопис Хиландарског типика*, Јужнословенски филолог, Књ. II, Београд 1921, 120-121.

458. *Биографија Св. Саве од Кирила Живковића*, Јужнословенски филолог, Књ. II, Београд 1921, 122-123.

459. *Поваљски натпис са Брача*, Јужнословенски филолог, Књ. II, Београд 1921, 123-126.

460. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Друго потпуно и илустровано издање (са 109 слика у тексту), Београд 1921, XXIV+528. (У редакцији Владимира Ћоровића)

(Напомена) О Ћоровићевом редакторском поступку, у приређивању наведене књиге за штампу, видјети биљешке Радојке Радуловић у књизи: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. XIII, Београд 1967, 515-517.

461. *Предговор новом издању*, у књизи: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Друго потпуно и илустровано издање (са 109 слика у тексту), Београд 1921, стр. (XI). (У редакцији Владимира Ћоровића)

462. (Допуне „биографском материјалу“ и „од 1914., унапред“, оно што припада „библиографском делу“, у књизи: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Друго потпуно и илустровано издање (са 109 слика у тексту), Београд 1912, 492/б, 497/б, 501/а-б, 504/а-б, 505/б, 507/а-б, 508/а,б, 509/а,б, 510/а).

463. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига прва, Треће поправљено и допуњено издање, Београд 1921, VIII+154+2 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

464. *Prinz Ludwig Windischgraetz, Vom roten zum schwarzen Prinzen, Berlin und Wien 1920.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. II, Св. 3, Београд, 1921, 237-340.

465. *Всеволод Михајловић Гаршин, Црвени цвијетак и друге приче. Изабране приповијести I*, „Народна књижница“, Свезак 54-56, Загреб 1920., Српски књижевни гласник, НС, Књ. II, Св. 7, Београд 1921, 548-550.
466. *Auffenberg-Komarón, Aus Österreichs Höhe und Niedergang, München 1921.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. III, Св. 4, Београд 1921, 396-399.
467. *Кнез Михајло и укидање Војводине*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. IV, Св. 7, Београд 1921, 555-559.
468. *Доментуан и Данило (Једна глава из „Јужнословенске хагиографије“)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 21-33.
469. *Thallózy Ludvig von, Professor an der k. und k. Konsularakademie ord. Mitglied der ung. Akademie der Wissenschaften, Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, übersetzt von Dr. Franz Eckhart, Verlag von Duncker und Humbolt, München und Leipzig 1914.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 153.
470. *Schmid Ferdinand Dr, Professor an der Universität zu Leipzig, Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns, Mit einer Karte, Verlag von Veit und Comp., Leipzig 1914.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 153-154.
471. *(Милаш) Никодим епископ, Стон у средњим вијековима. Црквено-историјска студија, Дубровник 1914.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 154.
472. *Wiser Friedrich Ritter v., Die Balkan-Halbinsel in der Zeit vor der Türkenherrschaft...*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 160.
473. *Планинц Антон, Некадање бродарство по Сави (Carniola V. 1914.)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 169.
474. *Скарић Владислав, Из трговачких тевтера и писама. I. Тевтер Николе Павловића и писма Миће Хаџишавакумовића, трговаца у Сарајеву, Загреб 1914.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. I, Београд 1921, 169-170.
475. *Мотиви у предању о убиству цара Уроша*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. 2, Београд 1921, 190-195.

476. *М. Ф. Христић, Србија и Енглеска пре пола века. Мисија Филипа Христића у Лондону 1863. године. По белешкама из његових усломена, Београд 1910., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1/1921, Књ. I, Св. 2, Београд 1921, 294-296.*

1922.

477. *Херцеговачки манастири, Старинар, I, Трећа серија, Београд 1922 [1923], 209-230.*

(Напомена) Наведени рад односи се на херцеговачки манастир Завала.

478. *Ристо Радуловић, Будућност, 1/1922, 6, 253-256; 7, 293-300.*

479. *Бранислав Ђ. Нушић, Девет-сто петнаеста. Трагедија једног народа, Венац, 8/1922-23, Св. 3, Београд 1922, 225-230.*

480. *Carl Patsch, Südosteuropäische Skizzen und Studien I. Aus Herzegovinas letzter Feudal-zeit (mit 12 Abbildungen), Sonderabdruck aus Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, Bd 64, 1922., Гласник Географског друштва, 7/8, Београд 1922, 335-336.*

481. *Владимир Ђоровић, дописник, Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXX (1921), Београд 1922, 326-330.*

482. *Један Калајев извештај о Штросмајеру, Југословенска њива, 6/1922, Св. 1-2, Загреб 1922, 96-97; Јединство, 4/1922, 837, 2; Југославенски лист, 5/1922, 98, 5; Живот, 4/1922, 676, 2.*

(Напомена) Текст извјештаја од 3. XI 1868. године, бечкој влади, о доласку Јосипа Јураја Штросмајера у Београд (гдје је Калај био аустријски генерални конзул). Са уводом објављивача.

483. *Сава Петковић, Опис рукописа манастира Крушедола, Издаје Монашко удружење Православне српске митрополије карловачке, Свезак први, Сремски Карловци 1914., Јужнословенски филолог, Књ. III, Београд 1922-23, 165-170.*

484. *Краљ Милан и ревизија устава 1888. год. Одломак из дела о „Краљу Милану и његовом времену“, Нови лист, 1/1922-23, 249/251, 2. (Прилог)*

485. *По блиској српској прошлости, Политика, 18[19!] 1922, бр. 5176, 2; бр. 5186, 1-2; бр. 5200, 1-2; бр. 5201, 1-2; бр. 5202, 1-2!; бр. 5206, 1-2; бр. 5207, 1-2; бр. 5214, 1-2; бр. 5221, 1-2; бр. 5228, 1-2; бр. 5243, 1-2, Београд 1922; Народна ријеч, 4/1922, 81, 2-3, Београд 1922.*

(Напомена) *Почетак владе кнеза Николе. Кнез Никола прилази Аустрији (1862-1866). Конвенција краља Милана с Аустријом. Краљ Милан пред српско-бугарски рат. Положај пред српско-бугарски рат 1885. године. Пловдивски преврат и краљ Милан. Зашто је Србија пошла против Бугарске 1885. године? Кнез Никола и питање српске оштете. У Народној ријечи* објављен је одломак под насловом *По блиској српској прошлости. Почети владе кнеза Николе.*

486. *Проучавање старе српске књижевности*, Просветни гласник, 39/1922, 3/4, 208-219; 5/6, 292-299.

487. *Један ревидирани натпис из XV века*, Споменица педесетогодишњице професорског рада С. М. Лозанића, 1922, 333-335.

(Напомена) О натпису „из Љубомира“, који је објављен од стране Саве Косановића у *Гласнику Српског ученог друштва*, бр. XXIX, 186-187.

488. *Владимир Јовановић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. V, Св. 6, Београд 1922, 454-460; Споменица Шабачке гимназије 1837-1937, 1938, 129-135.

489. *Љубомир П. Ненадовић, Писма из Немачке, Предговор Павла Поповића*, Уредио [за штампу] Владимир Ћоровић, Српска књижевна задруга, Књ. 165, Београд 1922, XLV + I (непаг.) + 4 (непаг.) + 166 + 2 (непаг.).

490. *О [овом] издању*, у: Љубомир П. Ненадовић, *Писма из Немачке, Српска књижевна задруга, Београд 1922, XLIV-XLV стр*, Српска књижевна задруга, Коло XXV, Бр. 165.

491. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига друга, Треће издање, Београд 1922, 165+1 (непаг.).

492. *Јован Скерлић, Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Друго од писца поправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића, Београд 1922, 179+1 (непаг.).

(Напомена) Ћоровићеве редакторске примједбе о овом издању видјети у биљешкама Радојке Радуловић у књизи: Ј. Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. XII, Београд 1965, 283-284.

493. *Поговор II издању*, у књизи: Ј. Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Друго од писца поправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића, Издавачка књижарница Напредак, Београд 1922, 173-175.

(Текст прештампан) Ј. Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. XII, Београд 1965, 279-281.

494. *Јован Скерлић, Светозар Марковић. Његов живот, рад и идеје*, Друго издање, За штампу приредио Владимир Ђоровић, Београд 1922, 248+2 (непаг.).

(Напомена) О томе како је Владимир Ђоровић приредио ову књигу за штампу, видјети у биљешкама Мирјане Ромић у књизи: Ј. Скерлић, *Светозар Марковић. Његов живот, рад и идеје*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. XI, Београд 1966, 297-299.

495. *Поговор*, у књизи: Ј. Скерлић, *Светозар Марковић. Његов живот, рад и идеје*, Друго издање [За штампу приредио Владимир Ђоровић], Издавачка књижевница Напредак, Београд 1922, 243.

496. *Његошево писмо савињском архимандриту Макарију Грушићу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. I, Београд 1922, 29.

(Напомена) У оквиру чланка *Ка изучавању Његоша*.

497. *Сребрница за владе деспота Стевана (1413-1427)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. I, Београд 1922, 61-77.

498. *Dr. Wladyslaw Namyslowsky, Bibliografja prac histor-prawnich serbsko-chorwackich, Lwow 1921.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књ. II, Св. I, Београд 1922, 95.

499. *Zum. altkirchenslawischen Apostolus von V. Jagić*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. 2, Београд 1922, 275-276.

500. *Dr. Theodor Lindner, Weltgeschichte der letzten hundert Jahre 1815-1914., In zwei Bänden, Stuttgart und Berlin 1916.*, Прилози за књижевност, историју, језик и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. 2, Београд 1922, 304-305.

501. *Prof. Dr. Jozef Skultěty, Pavel J. Šafárik (Sbornik filoz. fakulty university Komenského v Bratislave I, 2), Bratislava a turč. Sv. Martine 1922.*, Прилози за књижевност, историју, језик и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. 2, Београд 1922, 305.

502. *Тих. Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша. Културне прилике од 1815-1839. године, Београд 1922.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 2/1922, Књ. II, Св. 2, Београд 1922, 310-312.

1923.

503. *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852-1862 године*, Написао Владимир Ђоровић, Српска краљевска академија наука, Штампарија „Скерлић“, Београд 1923, 162 стр. 8°. (Српска краљевска академија наука, Посебна издања, Књига XLV, Друштвени и историски списи, Књига 18)

504. *Живот и личност Карађорђа Петровића* (Карађорђе, живот и дело), Народно дело, Београд 1923, 3-40 стр.
505. *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426.*, Браство, Књ. XVII, Београд 1923, 102-107.
506. *Деспот Турађ Бранковић према конавоском рату*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 19. XI 1923., Глас Српске краљевске академије, Књ. CX, Београд 1923, 26-39.
507. *Босанско-херцеговачки трговци у Далмацији. Прилог сарајевској трговини са краја XVIII века*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XXXV, Београд 1923, 212-223.
508. *Српској краљевској академији*, Годишњак СКА, Књ. XXXI (1922), Београд 1923, 92-97.
- (Напомена) Извјештај Владимира Ђоровића од 28. маја 1922. године, Српској краљевској академији, о нашој архивској грађи и о нама у страним архивама.
509. *Otto Kraus, Serben und Kroaten, die Schicksalsfrage des südslawischen Volkes, Anzengruber-Verlcig, Leipzig - Wien (1922?)*, Демократија, V/1923, бр. 1053 (13. јануар), Београд 1923, 2/г.
510. (Сарадња у делу) Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. X, Београд - Срем. Карловци 1923, Књ. IV. стр. 1 (бр. 5985), 2 (бр. 5988), 19-20 (бр. 6098), 21 (бр. 6108), 65-66 (бр. 6328), 74 (бр. 6360), 80 (бр. 6391), 97 (бр. 6506), 100 (бр. 6525-6526), 102 (бр. 6529, 6532), 108-109 (бр. 6555-6556), 111 (бр. 6580), 116 (бр. 6610), 120 (бр. 6631), 131 (бр. 6702), 133 (бр. 6709), 138 (бр. 6746), 172 (бр. 6941), 210 (бр. 7169), 215 (бр. 7193, 7196), 222 (бр. 7238), 223 (бр. 7245), 224 (бр. 7255-7256).
511. *Један занимљив случај*, Југославенска њива, 7/1923, Св. II/4, Загреб 1923, 159-160.
- (Напомена) Одговор на чланак Стјепана Сркуља, *Мало одговора В. Ђоровићу, рецензенту моје Повијести Хрвата, Срба и Словенаца*, Наставни вјесник, 31/1922-23, 409-412.
512. *Српске школе у Босни и Херцеговини за турског времена*, Народна просвета, 5/1923, 27, 1.
513. *Палача Сандаља Хранића у Дубровнику*, Народна старина, 2/1923, 3, 263-264.
514. *Милорад Медаковић бежи из Црне Горе*, Нови лист, 2/1923, 224-226, дод. 2.

515. *Херцеговачки манастири*, Старинар, 2, Трећа серија, Београд 1923, 69-77.
- (Напомена) Наведени рад односи се на херцеговачке манастире Лабостин, Петров манастир код Требиња, манастир Добрићево и манастир Кузмана и Дамјана. Штампано 1925.
516. *Бранко Радичевић, Песме*, Средио †Др. Т. Остојић (у редакцији Владимира Ћоровића), Одабрана библиотека, Књ. I, Београд – Сарајево 1923, 4 (непаг.) + XXIII + I (непаг.) + 441 + 3 (непаг.).
517. *Напомена*, у књизи: Бранко Радичевић, *Песме*, Средио †Др. Т. Остојић (у редакцији Владимира Ћоровића), Одабрана библиотека, Књ. I, Београд – Сарајево 1923, стр. (4).
518. *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци. Историја једног јунака и једног значајног националног покрета*, Време, 3/1923, бр. 383, Београд 1923, 4.
- (Напомена) Предавање Владимира Ћоровића на Народном универзитету у Београду.
519. *Шантићево вече у Новом Саду*, Време, III/1923, бр. 673 (3. новембар), Београд 1923, 3.
- (Напомена) У склопу изјештаја о одржаној свечаности, истиче се податак да је Владимир Ћоровић, том приликом, прочитао уводно предавање о пјеснику Алекси Шантићу, али није познато да ли је то предавање објављено?
520. *Прослава стогодишњице Бранка Радичевића*, Гласник Српске књижевне задруге, VIII/1923, Св. 2 (5. април), Београд 1923, 8/а-б.
- (Напомена) Биљешка је објављена без потписа, али, по свему судећи, припада Владимиру Ћоровићу, на основу објелодањених информација са сједнице Управног одбора Српске књижевне задруге од 21. фебруара 1923. године, које је Ћоровић, као „тајник“ (секретар) и уредник *Гласника Српске књижевне задруге*, публиковао у истој свесци часописа на стр. 7/б-8/б.
521. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXV скупштини 17. маја 1923.*, Гласник Српске књижевне задруге, VIII/1923, Св. 3 (1. мај), Београд 1923, 9-18.
- (Напомена) Овај, али и остале извештаје, у периоду између 1923. и 1930. године, за књиге из кола XXV-XXXII, писао је, у име Управног одбора Српске књижевне задруге, искључиво, „тајник“ (секретар) Владимир Ћоровић. Он је, по свој прилици, написао сличан извештај и за књиге из XXIV кола Српске

књижевне задруге, за 1922. годину, који је Боривоју Маринковићу остао непознат!

522. *Одношаји између Црногораца и Албаније у почетку XVIII века. Прилог питању о истрази Потурица*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 1/1923, 1/2, 47-53.
523. *Напомене о албанским траговима у Херцеговини*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 1/1923, 1/2, 201-205.
524. *Anonimy descriptio Europae orientalis, „Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia“*, Edidit, praefatione et adnotationibus instruxit Dr. Olgierd Górka Cracoviae 1916., Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 1/1923, 1/2, 236-238.

(Напомена) Приказ поглавља о Албанији.

525. *Прва радикална хомогена влада*, Политика, 19 [20!]/1923, бр. 5283, Београд 1923, 3.

(Напомена) Влада Саве Грујића

526. *Удаја краљице Милене*, Политика, 19[20!]/1923, бр. 5354, Београд 1923, 4.
527. *Спор око краљевића Александра*, Политика, 19[20!]/1923, бр. 5372, Београд 1923, 14.

(Напомена) Спор између Милана Обреновића и Наталије.

528. *Краљ Милан и ревизија Устава од 1888.*, Политика, XIX (!=XX)/1923, бр. од 6-8. јануара, Београд 1923.

(Напомена) Ријеч је о прештампаном тексту пишчевог чланка, који је под истим насловом објављен у *Новом листу* (1922-23) [видјети: Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 282 (под бр. 356)].

529. *Тихомир Остојић, Захарија Орфелин, живот и рад му*, Посебна издања Српске краљевске академије, Књ. XLVI, Науке Философске и филолошке [!=Философски и филолошки списи], Књ. 12, Београд 1923, 223+1 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
530. *Напомена*, у књизи: Тих. Остојић, *Захарија Орфелин, живот и рад му*, Посебна издања СКА, Књ. XLVI, Науке философске и филолошке [!=Философски и

филолошки списи], Књ. 12, Београд 1923, 5-6. (У редакцији Владимира Ћоровића)

531. *Тихомир Остојић, Историја српске књижевности*, Београд 1923, 306+2 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

532. *Предговор издавачев*, у књизи: Тих. Остојић, *Историја српске књижевности*, Београд 1923, стр. (III). (У редакцији Владимира Ћоровића)

533. *Слободан Јовановић, Друга влада Милоша и Михаила (1858-1869), Издање књижаре Г. Кона, Београд 1923.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. VIII, Св. 2, Београд 1923, 140-146.

534. *Милош Видаковић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. VIII, Св. 4, Београд 1923, 270-276.

(Напомена) Приказ дјела *Царски сонети*, Сарајево 1918.

535. *Др. Стјепан Сркул, Повијест Хрвата, Срба и Словенаца, У две књиге, Загреб 1922.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. IX, Св. 2, Београд 1923, 139-141.

536. *Милутин Јакишић, Рођење генија. Из младости Светог Саве, Нови Сад 1923.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. IX, Св. 5, Београд 1923, 380-381.

537. *Ватрослав Јагић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. X, Св. 1, 29-40; Св. 2, 113-123; Св. 3, 212-222, Београд 1923.

(Напомена) О Ватрославу Јагићу и Фрањи Рачком као покретачима часописа *Књижевник*; О Јагићевој студији о Вуку Караџићу.

538. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Четврто [= треће] од писца припремљено издање, Београд 1923, 307+3 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

539. *Предговор новом издању*, у књизи: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Четврто [= треће] од писца припремљено издање, Београд 1923, 9-10. (У редакцији Владимира Ћоровића)

540. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига пета, Друго поправљено и попуњено издање, Београд 1923, 139+3 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

541. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига шеста, Друго поправљено и попуњено издање, Београд 1923, 131+1 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

542. *Јован Скерлић, Српска књижевност у XVIII веку*, Ново исправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића (прво издање ове књиге штампано је као издање Срп[ске] краљевске академије), Београд 1923, XVI+351+1 (непаг.).

(Напомена) О „неограниченој слободи редакторског поступка“ Владимира Ћоровића, „према делу једнога писца“, оvdје према дјелу Јована Скерлића, *Српска књижевност у XVIII веку*.

543. *Библиографске допуне*, у књизи: Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Ново исправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића (прво издање ове књиге штампано је као издање Српске краљевске академије), Београд 1923, 6 (нап. бр. 3); 22 (нап. бр. 1); 37 (нап. бр. 2); 44 (нап. бр. 3); 85, 86, 99, 122, 165, 178, 184, 190, 193 (нап. бр. 1); 194 (нап. под +); 207, 226 (нап. бр. 1); 240, 254 (нап. бр. 1); 257 (нап. бр. 1); 258 (нап. бр. 2); 266 (нап. бр. 1); 270 (нап. бр. 2); 314-315, 316 (нап. бр. 3); 344.

544. *Напомена*, у књизи: Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Ново исправљено издање у редакцији Владимира Ћоровића (прво издање ове књиге штампано је као издање Срп[ске] краљевске академије), Издавачка књижарница „Напредак“, Београд 1923, стр. XV-XVI.

545. *Два документа за први српски устанак*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 236-240.

(Напомена) Текст докумената: 1. Царски ферман Селима III босанском везиру сејид Мустафа паши Јени-шехерлији (око 13. IX 1803. године); 2. Бујрулдија сејид Мустафа паше Јени-шехерлије (босанског валије) од 19. Шабана 1220. (12. XI 1805. или 8. I 1806. године) о султановој наредби да се Босанци спреме на угушивање српског устанка.

546. *Др. Ђ. Трухелка, Вук Банић-Котроманић, Из Гласника Зем. Музеја XXVII, 1915.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 277.

547. *Др. Ђиро Трухелка, Конавоски рат (1430-1433). Хисторична студија по споменицима дубровачке архиве, С. о. из Гласника Зем. музеја XXIX, 1917.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 278-280.

548. *Др. Мита Костић, Српска насеља у Русији. Нова Србија и Славеносрбија, С. етн. зборник XXVI; Насеља XIV, Београд 1923.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 281.

549. *Јов. Н. Томић, Црногорски митрополит Василије Петровић и покушаји емиграције Црногораца у Русију 1754-1757. год., Глас ХСVI, 1920., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 282.*
550. *Први српски устанак под Карађорђем од године 1219-1804. до године 1279-1862., По турским изворима превео и уредио Кемура Сејфудин Фехми, Сарајево 1914-1916., Прилози за књижевност језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 282-284.*
551. *L. Lewin, Die Pfeilgifte, nach eigenem toxikologischen Untersuchungen, Leipzig 1923., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3/1923, Књ. III, Св. 1-2, Београд 1923, 325-326.*

1924.

552. *Велика Србија*, Написао Др Владимир Ћоровић, Народно дело, Београд 1924, 96 стр. 8°
- (Напомена) Дио тиража наведене књиге штампан је у формату 4°, а 1928. године исти слог повезан је под насловом *Уједињење*.
553. *Српске народне песме, Књ. I., Немањићи*, За штампу спремио В. Ћоровић, Средишњи одбор за народно просвећивање, Београд 1924, 124+3 стр. 8°.
554. *Живот и личност Карађорђа Петровића* (Карађорђе, живот и дело), Друго издање, Народно дело, Београд 1924, 3-40 стр.
555. *C. Marinesco, Alphonse V. roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg (Mélanges de l'école roumaine en France), Paris 1923.,* Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 2/1924, 1, 162.
556. *Sultanija Mara*, Belgrader Zeitung, 1/1924, 65, Belgrad 1924, 3.
557. *Ватрослав Јагић*, Браство, Књ. XVIII, Београд 1924, 214-219.
558. *Резултати са књижевног конкурса „Мисли“*, Време, IV/1924, бр. 810 (20. март), Београд 1924, 6.
- (Напомена) Чланови жирија били су Владимир Ћоровић, Вељко Петровић и Драгиша Васић.
559. *Jovan Cvijić*, Jug, VII/1924, br. 11, Osijek 1924, str. 2.
- (Напомена) Текст је под истим насловом преузет из београдског часописа „Реч“, 1/1924, бр. 33, стр. 2.

560. *Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Написао Љуб. Стојановић, Београд - Земун 1924.*, Јужнословенски филолог, Књ. IV, Београд 1924, 205-213.

561. *Luka Vukalović*, u knjizi: Hermann Wendel, *Südslawische Silhouetten*, Frankfurt am Main 1924, 70-86.

(Напомена) Наведени чланак Хермана Вендела представља извод из Ћоровићеве књиге под насловом *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852-1862. године*, у издању „Српске краљевске академије наука, 1923. године. Сходно томе, овај чланак Боривоје Маринковић наводи као Ћоровићев (sic!), у попису његових радова, и пита се како Ћоровић, када је писао приказ поменуте Венделове књиге, није уочио ауторову зависност од српских извора, између осталог, и од своје књиге о Луки Вукаловићу из 1923. године [Влад. Ћоровић, *Херман Вендел, Југословенске силуете (Südslawische Silhouetten von Hermann Wendel, Frankfurt a. M. 1924.)* Српски књижевни гласник, Књ. XIII, Св. 6 (16. новембар), Београд 1924, 471-472]!

562. *Алекса Шантић и новији књижевни покрет у Мостару*, Мисао, 6/1924, Књ. XIV, Св. 4, Београд 1924, 241-288; *Политика*, 20[21!]/1924, бр. 5606, Београд 1924, 3-4.

(Напомена) У *Политици* је објављен одломак чланка.

563. *Свети Сава*, Новости, 4/1924, 925, Дод. 2.

564. *Царица Мара, кћи деспота Ђурђа*, Правда, бр. 343 (14. децембар), Београд 1924, 4.

(Напомена) Ријеч је о извјештају анонимног дописника, са предавања Владимира Ћоровића, у којем се налазе и цитати из самог предавања. Помен овога предавања, које је одржано у сали Народног универзитета у Београду, наведен је и у *Делимичној реконструкцији корпуса необјављених предавања Владимира Ћоровића* (из 1924. године, под бр. 7). Дио тога предавања, по свему судећи, налази се и у пишчевом чланку под насловом *Sultanija Mara*, *Belgrader Zeitung*, I/1924, No. 65, Belgrad 1924, str. 3.

565. *Кнез Михајло и В. Калај*, Учитељски календар, 1924, 25-28.

(Напомена) Разговор Михајла Обреновића с Бењамином Калајем о побољшању односа Србије и Аустро-Угарске.

566. *Стефан Немања и његови синови*, Годишњак Фонда Станојла и Драгиње Петровића, Књ. II, Београд 1923-24, 3-7.

567. *Манастир Св. Наума*, Годишњак Фонда Станојла и Драгиње Петровића, Књ. II, Београд 1923-24, 20-23.

568. *На дан Ђорђа Кратовца*, Народна просвета, 6/1924, 17, 2; Весник Српске цркве, 29/1924, 3, 98-102.
569. *Значај Дубровника*, Народна просвета, 6/1924, 63, 1-2.
(Напомена) Историјски преглед.
570. *Јевреји у Босни и Далмацији између XVI и XVIII века*, Политика, XXVII/1924, бр. 3690 (23. фебруар), Београд 1924, 4.
(Напомена) Анонимни извјештај „о предавању г. В[ладимира] Ћоровића“, с краћим одломцима из самог предавања.
571. *Једна стара беговска свадба у Босни*, Политика, 20 [21!] 1924, бр. 5642, Београд 1924, 13-14.
(Напомена) О Осман-Шерифпаши.
572. *Јован Скерлић*, Реч, 1/1924, 35, Београд 1924, 2.
573. *Једна изјава* [о издању књиге „Велика Србија“, у Народном делу], Реч, 1/1924, бр. 115, Београд 1924, 3.
574. *Једно објашњење*, Гласник Српске књижевне задруге, VIII/1924, Св. 7 (1. март), Београд 1924, 36.
575. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXVI скупштини 18. маја 1924.*, Гласник Српске књижевне задруге, VIII/1924, Св. 8 (1. мај), Београд 1924, 37-45.
576. *(У спомен Бранку)*, Гласник Српске књижевне задруге, 8/1924, Св. 10 (1. август), Београд 1924, 71-72.
(Напомена) Говор поводом 100-годишњице рођења Бранка Радичевића.
577. „Српска књижевна задруга и Матица српска [...]“, Гласник Српске књижевне задруге, VIII/1924, Св. 10 (1. август), Београд 1924, 73/б-75/а.
(Напомена) Уводна ријеч Владимира Ћоровића, приликом одржавања конференције „свих наших [културних] друштава“ у Новом Саду, „у свечаној сали Матице српске“, 23. јуна (?) 1924. године.
578. *Календари за 1924. годину*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XI, Св. 3, Београд 1924, 228-232.

579. *Алекса Шантић и критика*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XI, Св. 4, Београд 1924, 283-290.

(Напомена) Поводом смрти Алексе Шантића.

580. „*Првобитно словенско право пре X века*“, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XI, Св. 5, Београд 1924, 395.

(Напомена) Приказ дела К. Кадлеца.

581. *Јован Скерлић на послу*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XII, Св. 2, Београд 1924, 148-149.

(Напомена) Поводом 10-годишњице смрти Јована Скерлића.

582. „*О Св. Сави*“, Српски књижевни гласник, Књ. XIII, Св. 2 (16. септембар), Београд 1924, 154.

(Напомена) Биљешка је потписана словом „Н“, а њено ауторство дешифровао је Љубомир Никић [*Збирка наших псевдонима*, Библиотекар, IX/1957, св. 1-2, Београд 1957, 67/б (под „Н“)]. То је најкраћа могућа оцјена брошуре Пере Слијепчевића под насловом *О Св. Сави*, Популарно предавање, Сарајево 1924, 22+2 (непаг.).

583. *Херман Вендел, Југословенске силуете (Südslawische Silhouetten von Hermann Wendel, Frankfurt a.M. 1924.)*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XIII, Св. 6, Београд 1924, 471-472.

584. *Један нови извор за српску хисторију из почетка XIV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 67-74.

(Напомена) *Anonymi description, Europae orientalis, Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Rhutenia, Ungaria, Polonia, Bohemija, Anno 1308 exarata*, Izdao Olgierd Górka 1916. godine u Krakovu.

585. *Дан смрти Бранкове*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 87.

(Напомена) У оквиру чланка Павла Поповића *Ка познавању Бранка Радичевића*.

586. *N. Jorga, Formes byzantines et réalités balcaniques, Bucarest - Paris 1922.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 310.

587. *N. Jorga, Relations entre l'orient et l'occident au moyen âge, Paris 1923.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 310-311.
588. *N. Banescu, Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018), Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion (Bulletin de la section historique X Académie Roumaine 1923.)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 311.
589. *Стари српски записи и натписи, Прикупио их и средио Љ. Стојановић, Књига четврта, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељ. X, Ср. Карловци 1923.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 315-317.
590. *Милан Решетар, Дубровачка нумизматика I (хисторички) дио, Посебна издања С. К. Академије, Београд 1924.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 317-318.
591. *Др. Лазар Мирковић, Свети Наум Охридски, Карловци 1924.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 318.
592. *Краљевић Марко, Историјска библиотека Нестора Летописца, Књ. 1. Београд [1924.]*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 319.
593. *Гргур Јакшић, Први српско-грчки савез (1867-1868), Архив за правне и друштвене науке, Књ. VIII, Св. 5-6, 1924.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 319-320.
594. *Др. Никола Радојчић, Јос. Константин Јиречек, Загреб 1923.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 320-321.
595. *Trajanescu Jon si Andreescu V. Excursiunea din Serbia. Artele frumoase, II, 1923.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 322.
596. *Др. Г. Чremoшник, Наша трговачка друштва у средњем веку, Гласник Зем. музеја, XXXVI, 1924.; Исти, Увозна трговина Србије год. 1282 и 1283., Споменик LXII, 1925.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 1-2, Београд 1924, 323-324.

597. *Д. Анастасијевић, Откопавање Немањине св. Богородице код Куришумлије, Из Старинара 1922.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 4/1924, Књ. IV, Св. 2-2, Београд 1924, 318.

1925.

598. *Босна и Херцеговина*, Од Владимира Ћоровића, Српска књижевна задруга, Графички завод „Макарије“, Београд 1925, 200 + [I] стр. + 12 листова са сл. 8°. (*Српска књижевна задруга, Поучник I*)
599. *Краљ Твртко I Котроманић*, Написао Владимир Ћоровић, Београд, Српска краљевска академија, Графички завод „Макарије“, А. Д. Земун 1925, [III] + 105 + [I] стр. 8°. (*Српска краљевска академија, Посебна издања, Књига LVI, Друштвени и историски списи, Књига 22*)
600. *Покрет сеобе Срба из Невесиња 1902. године*, Браство, Књ. XIX, Београд 1925, 188-195.
601. *Преглед националне борбе у Босни и Херцеговини за време аустријске управе*, Будућност Календар, 1/1925, 33-38.
602. *Св. Јован Владимир*, Годишњак Фонда Станојла и Драгиње Петровића, Књ. III, Београд 1924-25, 16-22.
603. (Сарадња у делу) Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Књига пета, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XI, Београд - Срем. Карловци 1925, стр. 2 (бр. 7281, 7284, 7286); 4 (бр. 7296); 6 (бр. 7315); 9 (бр. 7329); 15 (бр. 7373); 17 (бр. 7387); 28 (бр. 7459); 30 (бр. 7471); 33 (бр. 7487, 7489); 36 (бр. 7506); 38 (бр. 7520-7521); 39 (бр. 7534); 40 (бр. 7538); 41 (бр. 7547); 42 (бр. 7549); 44 (бр. 7560-7562); 48 (бр. 7593); 50 (бр. 7608-7609); 53 (бр. 7631); 61 (бр. 7679); 64 (бр. 7698); 68 (бр. 7720-7721); 70-71 (бр. 7740-7743); 73-74 (бр. 7755, 7858 [=7758], 7760); 77 (бр. 7774-7775); 76 (бр. 7781); 80 (бр. 7798); 84 (бр. 7821); 85 (бр. 7825-7827); 86 (бр. 7831, 7833); 88 (бр. 7847); 89 (бр. 7852); 92 (бр. 7871); 95 (бр. 7890); 98 (бр. 7909); 115 (бр. 8013); 117 (бр. 8021); 120 (бр. 8039); 125 (бр. 8071); 127 (бр. 8087); 130 (бр. 8102); 133 (бр. 8114, 8117); 135 (бр. 8128); 157-158 (бр. 8260-8262); 159 (бр. 8268, 8271); 161 (бр. 8286); 162 (бр. 8293); 177 (бр. 8385, 8389); 183 (бр. 8422); 184 (бр. 8430); 185 (бр. 8437); 190 (бр. 8473); 192 (бр. 8484); 8487-8488); 197 (бр. 8520); 216 (бр. 8638); 220-221 (бр. 8666); 240 (бр. 8777); 251 (бр. 8846); 261 (бр. 8905).
604. *Јевреји у Босни и Херцеговини*, Прештампано из књиге „Босна и Херцеговина“ од г. др. Владимира Ћоровића, Јеврејски живот, 2/1925, 62-63.

605. *Епиграфски прилози*, Јужнословенски филолог, Књ. V, Београд 1925-26, 195-202.
(Напомена) 1. *Двери у Пећи*. 2. *Два шудиковска натписа*. 3. *Натпис из Маркова Манастира*. 4. *Натпис са Пречисте у Прилепу*. 5. *Натпис из Ћоршулића*. 6. *Натписи из Пећи*.
606. *О педесетогодишњици херцеговачког устанка*, Календар Амерички Србобран, (издавач) „Народни савез Србобран - Слога у Америчким Сједињеним Држава[ма]“ (Питсбург 1925/1926?).
(Напомена) Податак потиче из биљешке недешифрованог сарадника *Српског књижевног гласника*, потписаног малим словом „о“, у којој се истиче да је Ћоровићев чланак „пренет из *С. К. Гласника*; Календар није виђен [„о“], *Белешке. Књижевност. „Амерички Србобран“*, Српски књижевни гласник, Књ. XVII, Св. 2 (16. јануар), Београд 1926, 151]. Ћоровићев чланак о којем је ријеч објављен је у *Српском књижевном гласнику*, 1925. године [видјети: Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, св. 1-2, Београд 1976, 248 (под бр. 452)].
607. *Народно веће*, Календар Народне одбране, 1925, 55-59.
(Напомена) У Загребу, 1918. године.
608. *Влатко Вуковић, војвода босански*, Календар - алманах Просвета, 1925, 83-86; *Глас*, 2/1930, 82, 2; 83/84, 2.
609. *Пројекат прве јадранске железнице*, Нова зора календар, 1925, 113-114.
(Напомена) Из аката бечког Државног архива.
610. *Питање о пореклу Котроманића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 5/1925, Књ. V, Св. 1-2, Београд 1925, 15-20.
611. *Један меморандум Људевита Гаја о приликама у Србији из 1846. године*, Приказано на скупу академије философских и друштвених наука 29. I 1923. године, Споменик Српске краљевске академије, Књ. LXII, Београд 1925, 71-77.
(Напомена) Текст оригинала, са уводом објављивача, и са оригиналним текстом службеног акта упућеног из Беча Унгерхоферу, заповједнику Земуна, у вези са Гајевим преласком у Србију.
612. *Histoire des états balcaniques jusqu'à 1924. par N. Jorga, Paris 1925.*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 3/1925 1/2, 246-249.

613. *Скендербег као вазал турске царевине*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 3/1925, 1/2, 296.

(Напомена) Приказ дјела Djevat Kortsha, *Tri rryetje uga jeta e Skender Beut*, Tirane 1923.

614. [*Предлог да се поново издају историјски списи наших старих писаца под насловом „Српско-хрватски историјски споменици“: а) на народном језику и б) на туђим језицима*], Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXXIV, Београд 1925, 241-242.

(Суаутори: Фердо Шишић и Станоје Станојевић)

(Напомена) Текст приједлога упућен је Српској академији наука, 19. X 1925. године.

615. [*Предлог да се прештампа дело Мавра Орбина „Il Regno degli Slavi“, прочитан на седници Академије филозофских и друштвених наука 19. октобра 1925. год.*], Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXXIV, Београд 1925, 252-253.

616. *Ксавер Шандор Балски, Долазак Хрвата, Загреб 1924.*, Мисао, 7/1925, Књ. XVIII, Св. 3-4, Београд 1925, 819-822.

617. *Његошев десетерац*, Мисао, 7/1925, Књ. XIX, Св. 5-6, Београд 1925, 1371-1379.

618. *Тихомир Остојић, Архивски подаци о Димитрију Давидовићу у бечким „Српским новинама“*, Споменик СКА, Књ. LXII (51), Београд – Земун 1925, 1-2. (У редакцији Владимира Ћоровића)

(Напомена) Наведену грађу Тихомир Остојић предао је за публикавање Српској краљевској академији почетком 1914. године, са обећањем да ће уводну студију послати накнадно [*Годишњак СКА*, Књ. XXVII (1913), Београд 1914, 54]. Обећање, међутим, није било испуњено, нити је ова грађа могла бити штампана, а разлог је био Први свјетски рат, који је почео исте године. Након завршетка Великог рата (1918) и после неочекиване смрти Тихомира Остојића (1921), Владимир Ћоровић прихватио се дужности редактора и припремио је за штампу, са крајом уводном биљешком, непотпуни рукопис свога пријатеља, већ 1922. године. [*Годишњак СКА*, Књ. XXXI (1922), Београд 1923, 29-30, 34.]

619. *Напомена*, уз чланак: Тих. Остојић, *Архивски подаци о Димитрију Давидовићу у бечким „Српским новинама“*, Споменик СКА, Књ. LXII (51), Београд – Земун 1925, 1а.

620. *Народне песме о Часним Крстима*, Венац, 11/1925-26, Св. 2, Београд 1925, 115-118.

(Напомена) Одломак из расправе *Хагиографски утицаји у народној књижевности*.

621. *Небеско царство кнеза Лазара*, Венац, 11/1925-26, Св. 3, Београд 1925, 189-190.

(Напомена) Приказ народне пјесме.

622. *Поздрав слављенику. Пролог за прославу Бран. Нушића, изведен у Народном позоришту б. нов. 1924.*, Венац, Књ. X, Св. 4-5 (1. јануар), Београд 1925, 256-265.

(Напомена) Према годишњем садржају *Венца*, пролог под овим насловом заједнички су саставили „А. Гавриловић, Влад. Ћоровић, Драг. Костић, Илија Станојевић, Јеремија Живановић, Милорад Гавриловић, Момчило Милошевић [и] Риста Одавић“.

623. *Правила Српске књижевне задруге*, Гласник Српске књижевне задруге, Београд, IX/1925, Св. 13-14 (28. март), Београд 1925, 89-91.

(Напомена) Текст *Правила* потписали су (као аутори?) „председник СКЗ Срета Ј. Стојковић“ и „тајник [секретар] Др В[ладимир] Ћоровић“ у Београду, марта 1925. године.

624. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXVII скупштини 28. маја 1925.*, Гласник Српске књижевне задруге, VIII (!=IX)/1925, Св. 15-16 (16. мај), Београд 1925, 97-100.

625. *У спомен Боривоју Поповићу*, Гласник Српске књижевне задруге, IX/1925, Св. 17 (15. септембар), Београд 1925, 113/а-б.

(Напомена) „Говор друштвеног тајника [секретара] г. В[ладимира] Ћоровића на погребу Боривоја Поповића“.

626. *Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност (1848-1871). Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Ново исправљено издање, у редакцији Владимира Ћоровића (прво издање ове књиге штампано је као издање Срп[ске] краљевске академије), Београд 1925, XV + I (непаг.) + 439 + 1 (непаг.).

(Напомена) О Ћоровићевој редакцији другог издања Скерлићеве *Омладине и њене књижевности* видјети биљешке а) Милице Иванишевић и б) Васа Милинчевића: а) Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871). Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. X, Београд 1966, 509-510; б) В. Милинчевић, *Над Скерлићевим личним примерком књиге „Омладина и њена књижевност“*, у зборнику *Јован Скерлић у српској књижевности (1877-1977)*, Зборник радова уредио Предраг Палавистра, Београд 1980, 297-313.

627. *Предговор* [о овом делу], у: Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871). Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Ново исправљено издање, у редакцији Владимира Ћоровића, Издавачка књижарница Напредак, Београд 1925, XI-XV стр.
628. *Поговор*, у књизи: Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871). Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Ново исправљено издање, у редакцији Владимира Ћоровића (прво издање ове књиге штампано је као издање Срп[ске] краљевске академије), Београд 1925, 425-426.
- (Текст прештампан) *Поговор*, у књизи: Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871). Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. X, Београд 1966, 507-508.
629. *Царица Милица* (предавање), Правда, 21/1925, бр. 75, Београд 1925, 2-3; Политика, 24/1927, бр. 6806, Београд 1927, 4; Време, 7/1927, бр. 1903, Београд 1927, 5.
630. *Почетак Карађорђевог устанка*, Правда, XXI/1925, бр. 100 (12. април), Београд 1925, 5.
631. *Почеци турске владавине на Балкану*, Правда, XXI/1925, бр. 332 (4. децембар), Београд 1925, 2.
- (Напомена) Извјештај анонимног дописника о предавању Владимира Ћоровића, с цитатима из његовог излагања.
632. *Невоље глади у ратним временима*, Политика, 22/1925, бр. 6001, Београд 1925, 14.
633. *Необјављени документи из бечке архиве. Краљ Милан и жене*, Политика, 22/1925, бр. 6053, 2; бр. 6054, 1-2; бр. 6055, 1-2; бр. 6056, 1-2; бр. 6057, 1-2; бр. 6058, 1-2; бр. 6059, 1-2; бр. 6060, 4; бр. 6061, 4; бр. 6062, 1-2; бр. 6063, 5; бр. 6064, 5; бр. 6065, 5; бр. 6066, 5; бр. 6067, 4; бр. 6068, 4; бр. 6069, 5; бр. 6071, 1-2; бр. 6072, 1-2; бр. 6073, 2; бр. 6074, 2; бр. 6076, 1-2; бр. 6086, 2; бр. 6087, 1-2; бр. 6088, 1-2; бр. 6090, 2, Београд 1925.
- (Напомена) Сукоб Милана Обреновића и Наталије.
634. *Напомена на чланак Краљ Милан и жене*, Политика, 22/1925, бр. 6092, Београд 1925, 3.
- (Напомена) Одговор на чланак Николе Христића, *Једна исправка*, Политика 22/1925, бр. 6090, Београд 1925, 2; О аутентичности извјештаја аустријског

посланика Ladislaus-a Hengelmüller-a von Hengervár-a, који садржи изјаве Николе Христића о краљу Милану.

635. *Пруска и Србија 1866. године*, Политика, 22/1925, бр. 6112, Београд 1925, 1-2.
636. *Црна Гора и Аустрија од 1814-1894., Од Д-ра Владана Ђорђевића, Посебна издања Српске краљевске академије, Књ. XLIX, Београд 1922.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XIV, Св. 2, Београд 1925, 134-139.
637. *Везе Француза са Србима у прошлости*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XIV, Св. 8, Београд 1925, 586-592.

(Напомена) Политичке везе од XII до XIX вијека.

638. *Почетак Карађорђева устанка*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XV, Св. 3, Београд 1925, 589-599.
639. *Јован Грчић, „Портрети с писама“, III, Загреб 1925.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XV, Св. 6, Београд 1925, 466-467.
640. *Боривоје Поповић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XV, Св. 6, Београд 1925, 479.

(Напомена) Некролог.

641. *О педесетогодишњици Херцеговачког устанка*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XV, Св. 7, Београд 1925, 514-520; Будућност календар, 2/1926, 33-40.
642. *Dr. Edmund Schneeweis, Die Weihnachtsbrauche der Serbo-Kroaten, Verlag des Vereins für Volkskunde, Wien 1925.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XVI, Св. 1, Београд 1925, 76.
643. *Hermann Wendel, Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit, Frankfurt 1925.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XVI, Св. 2, Београд 1925, 154-158.
644. *Хајнрих Штиглиц код Његоша (1839)*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XVI, Св. 7, Београд 1925, 503-510.
645. *Heinrich Kretschmayr, „Maria Theresia“, Der Flamberg Verlag Gotha, 1925.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XVI, Св. 8, Београд 1925, 649.

1926.

646. *Српска грађанска лирика XVIII века. Из старих песмарица*, За штампу приредили Тих. Остојић и В. Ђоровић, Српска академија наука, Београд 1926, VIII+XXVII+[1]+176 стр. 8°. (Српска краљевска академија, Зборник за историју,

језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XIII, Дела старијих српских писаца, Књ. I)

647. *Предговор*, у књизи: *Српска грађанска лирика XVIII века. Из старих песмарица*, За штампу приредили Тих. Остојић и В. Ћоровић. Ова књига издана је трошком Задужбине Каменка и Павла браће Јовановића, Зборник ИЈК СКА, Прво одељење, Књ. XIII, Београд - Ср. Карловци 1926, стр. I-XXVIII.
648. *Примедбе*, у књизи: *Српска грађанска лирика XVIII века. Из старих песмарица*, За штампу приредили Тих. Остојић и В. Ћоровић. Ова књига издана је трошком Задужбине Каменка и Павла браће Јовановића, Зборник ИЈК СКА, Прво одељење, Књ. XIII, Београд - Ср. Карловци 1926, 159-175.
649. *Опште напомене*, у књизи: *Српска грађанска лирика XVIII века. Из старих песмарица*, За штампу приредили Тих. Остојић и В. Ћоровић. Ова књига издана је трошком Задужбине Каменка и Павла браће Јовановића, Зборник ИЈК СКА, Прво одељење, Књ. XIII, Београд - Ср. Карловци 1926, 175-176.
650. *Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века), Прикупио и уредио Александар В. Соловјев, Београд 1925.*, Архив за правне и друштвене науке, 16/1926, 12(29)/1, 79-81.
651. *О педесетогодишњици рата од 1876. године*, (Прештампан текст у споменици) Војводина и Србија, Суботица 1926, 30-34.
- (Напомена) Прво издање чланка, под истим насловом, штампано је у суботичком *Књижевном северу* за 1926. год. [Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 251 (под бр. 476)].
652. *Пред новим законом о универзитетима*, Воља, 1/1926, 2, 29-32.
653. *Радослав М. Грујић, Организација дубровачке области Конавала од XII до половине XV века, Споменик С. К. Академије LXVI, 1926.*, Гласник Географског друштва, 12, Београд 1926, 177-180.
654. *Небеско царство кнеза Лазара, Задужбина, Годишњица „Фонда Станојла и Драгиње Петровића“*, Књ. IV (за годину 1925-1926), Београд 1926, 17-19.
- (Напомена) Прештампан и нешто допуњен текст, под истим насловом, објављен је и у београдском *Венцу* (1925).
655. (Сарадња у делу) Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Књига шеста, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XIV, Београд - Срем. Карловци 1926, стр. 6 (бр. 9363); 10 (бр. 9391-9392); 14 (бр.

9415-9417); 23 (бр. 9483-9485); 26 (бр. 9508); 27-28 (бр. 9519-9527); 29 (бр. 9533); 42 (бр. 9637); 48 (бр. 9672); 116 (бр. 10162); 127 (бр. 10238-10239).

656. *Zmaj J. Jovanović, Đulići i Đulići uveoci, Uredio i predgovor napisao Dr. V. Ćorović, Zagreb 1926, 167+1 (nepag.).*

657. *О педесетогодишњици рата од 1876. год.,* Књижевни север, 2/1926, Књ. II, Св. 6-8, Суботица 1926, 246-250.

658. *Поводом посете Гајретових питомаца,* Сомборски гласник, 2/1926, 7, 1.

(Напомена) Посјета питомаца сарајевског и београдског „Гајрета“ Сомбору.

659. *Младост Луке Вукаловића,* у књизи: *Српска историјска читанка, Саставио Андра Гавриловић, Књига друга, Београд 1926, 167-168.*

(Напомена) Овдје су преузети уводни одломци из Ћоровићеве књиге *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852-1862. године,* Посебна издања Српске краљевске академије наука и уметности, Књ. XLV, Друштвени и историски списи, Књ. 17, Београд 1923, 7, 8-10.

660. *„Влада Милана Обреновића“, Од Слободана Јовановића, Књига прва (1868-1878), Издање Геце Кона, Београд [1926.],* Српски књижевни гласник, НС, Књ. XVII, Св. 6, Београд 1926, 455-459.

661. *Један родослов с уплетеним изводом из житија Немањина од св. Саве,* Споменик Српске краљевске академије, Књ. LXVI, Београд 1926, 237-238.

662. *Обнова манастира Бање,* Старинар, 4, Трећа серија, Београд 1926-27, 223-224.

663. *Vranko Radičević, Antologija, Uredio i predgovor napisao dr. V(ladimir) Ćorović, Zagreb 1926, 125+3 (nepag.).*

664. *Предговор,* у књизи: *Vr. Radičević, Antologija, Zagreb 1926, I-XVII.*

665. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXVIII скупштини 9. маја 1926.,* Гласник Српске књижевне задруге, X/1926, Св. 19 (20. април), Београд 1926, 119-126.

666. *„Владимир Ћоровић, у име Управе [Српске књижевне задруге], захваљује свим говорницима на опширнијој дискусији [...]“,* Гласник Српске књижевне задруге, X/1926, Св. 20 (1. јун), Београд 1926, 137/б-138/а,б.

(Напомена) Резиме Ћоровићевог излагања, у дискусији, поводом његовог изјештаја о књижевном раду Српске књижевне задруге током „XXVIII редовне Годишње скупштине Српске књижевне задруге, одржане 9. маја 1926“.

667. *Српској краљевској академији*, Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 252-253.

(Напомена) Мишљење Владимира Ћоровића о неопходности критичког издања класичног дјела Мавра Орбина *Il regno degli Slavi* (1601), с „потребним уводом и са извесним обавештењима“.

668. *Извештај о прикупљању грађе за монографију манастира Житомислића*, Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXXV, Београд 1926, 321-323.

669. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Четврто издање, Београд 1926, (2) + XI + 1 (непаг.) + 274. (У редакцији Владимира Ћоровића)

670. *Јован Скерлић, Писци и књиге*, Књига девета, Београд 1926, 156+2 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

671. Сарадња у делу: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. I, Загреб 1926.

672. *Буће, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. I, Загреб 1926, 296/б.

673. *Велбужд (Ћустендил)*, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. I, Загреб 1926, 323/а-б.

674. *Зупци*, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. I, Загреб 1926, 853/б.

675. *Један нов извештај о афери Н. Николајевића 1822. године*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. I, Београд 1926, 105-107.

(Напомена) Текст писма кнеза Милоша од 30. I 1822. године, руском конзулу у Букурешту, Димитрију Ивановичу Мустакову Н. Николајевићу, осуђеном на смрт због побуне. Са уводном биљешком.

676. *Др. Лазар Мирковић, Мрњавчевићи, Београд 1925.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. I, Београд 1926, 133-137.

677. *Бошко Стрика, Карађорђева Топола, Из Народне старине, 7, 1922.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. I, Београд 1926, 137.

678. *Тих. Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша, II део, Београд 1924.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. I, Београд 1926, 146-147.

679. *Орфелинов Плач Србије у Босни*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. 2, Београд 1926, 101-102.
680. *Ступе Марковић, Хрватске католичке школе и учитељи у Ливну за турске управе, Мостар 1923.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. 2, Београд 1926, 137-138.
681. *Немањино житије од Стевана Првовенчаног у новијим српским преводима*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 6/1926, Књ. VI, Св. 2, Београд 1926, 320-324.

(Напомена) 1. Драгутин Костић, *Краљ Стеван Првовенчани, Житије и жизан Светог Симеона*, Изд. Времена 1923. Стара књига наша I. - 2. Миливој Башић, *Старе српске биографије*, Св. I, Изд. С. к. задруге, бр. 130, 1924.)

1927.

682. *Histoire yougoslave*, Par V. Ćorović, [Poseban otisak:] Revue historique 1927; [br. 155, 112-162 str.], Librairie Félix Alcan (Imprimerie Daupeley-Gouverneur, Nogent-Le-Rotrou), Paris 1927, 51 p. 8°.

(Напомена) У наведеном дјелу Ћоровић нам доноси преглед југословенске историографије XIX и XX вијека.

683. *Свети Сава у народном предању*, Спремио Владимир Ћоровић, Издање задужбине Радојице Ј. Ђурића, Штампa „Уједињење“ А. Д., Београд 1927, XXXI+267 стр. 8°. (Из старих ризница, 2)
684. *Предговор* [о овом делу], у: *Свети Сава у народном предању*, Спремио Владимир Ћоровић, Издање Задужбине Радојице Ј. Ђурића, Београд 1927, III-XXVIII стр. (Из старих ризница, 2)
685. *Pregled sadržaja Glasnika Zemaljskog muzeja (1889-1913)*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Књ. XXVI, Sarajevo 1927, 19-52.
686. *Како је војвода Радослав Павловић продао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XXXVI, Београд 1927, 71-109.
687. (Сарадња у делу) Владимир Николић - Земунски, *Историја цара Стевана Душана*, Београд 1927, стр. XIX-XX.

(Напомена) При крају свога *Предговора* и *увода* писац је додао биљешку: „Овом приликом, и на крају, изјављујем своју захвалност г. д-ру Станоју Станојевићу и г. д-ру Владимиру Ћоровићу, универзитетским професорима у Београду, на давању менења о овој историји када је била готова; то је био трудан посао“.

688. *Мемоари Проте Матије Ненадовића*, За штампу приредио В[ладимир] Ћоровић, (у библиотеци) Школски писци, Књ. IX, Београд 1927 [=1926], 117+3 (непаг.).
689. *Милутин Бојић, Песме и драме*, Уредио и поговор написао Владимир Ћоровић, Српска књижевна задруга, Књ. 197, Коло XXX, Београд 1927, XIII + 3 (непаг.) + 232 + 2 (непаг.).
690. *Петстогодишњица смрти деспота Стевана. Београд за време српске владавине у средњем веку*, Политика, 24/1927, бр. 6917, Београд 1927, 1.
691. *Јужна Србија*, Учитељ, У спомен са скупштине у Скопљу 1927, Београд 1927, 22-23.

(Напомена) О стварању и ширењу српске државе од XI до XIII вијека.

692. *Фрањевци у нашим земљама*, Фрањевачки вјесник, 34/1927, 2, 9-12.
693. *La lecture de Sylvius Strahimir Kranjčević*, Bulletin international de l'Academie Yougoslave des sciences et des beaux-arts, Tome XXVI, Livre 2/2, Zagreb 1927-1928, 121.
694. *Лектира Силвија Страхимира Крањчевића*, Грађа за повијест књижевности Хрватске, 1927, 10, 1-100.
695. *Кратак преглед историје Београда*, Савремена општина, 2/1927, Св. 6-7 (јун – јул), Београд 1927, 1077-1098.
696. *Кратак преглед историје Београда*, у споменици: *Београд у прошлости и садашњости. Поводом 500-годишњице смрти деспота Стевана (1389-1427)*, Библиотека „Савремене општине“, Књ. 12. стручног часописа за унапређење града и села, као и самоуправа уопште, Београд 1927, 9-30.

(Напомена) Текст у овој споменици дословно је прештампано издање истог ауторовог чланка [Влад. Ћоровић, *Кратак преглед историје Београда* (у тематском двоброју под насловом „Београд у прошлости и садашњости“), Савремена општина, II/1927, Св. 6-7 (јун - јул), Београд 1927, 1077-1098]. Он је касније прештампан још једном, под насловом *Наша престоница* (Влад. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 578-587). У трећем издању (1933) изостављен је завршни пасус.

697. *Византолошки конгрес у Београду*, Мисао, 9/1927, Књ. XXIII, Св. 7-8, Београд 1927, 375-379; Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXI, Св. 2, Београд 1927, 127-131.

(Напомена) Конгрес је одржан од 11-16. IV 1927. године.

698. Душан Д. Вуксан, Библиотека владике Рада, Београд 1927., Мисао, 9/1927, Књ. XXV, Св. 1-2, Београд 1927, 119-121.
699. Сарадња у делу: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. II, Загреб 1927.
700. *Михаило, митрополит београдски*, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. II, Загреб 1927, 879/а.
701. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXIX скупштини 15. маја 1927.*, Гласник Српске књижевне задруге, XI/1927, Св. 22 (1. мај), Београд 1927, 147-151.
702. *У спомен Хенрику Лилеру*, Гласник Српске књижевне задруге, XI/1927, Св. 22 (1. мај), Београд 1927, 158/а-б.
- (Напомена) Текст је без потписа. Приписан је Ђоровићу, захваљујући пропратној напомени под бр. 1: „Говор тајников [секретаров] [Владимира Ђоровића!] на погребу Х[енрика] Лилера са прозора зграде С[рпске] к[њижевне] задруге“.
703. „На примедбе својих предговорника одговорио је Задругин тајник [секретар] г. Владимир Ђоровић [...]“, Гласник Српске књижевне задруге, XI/1927, Св. 23 (1. септембар), Београд 1927, 23/а.
- (Напомена) Резиме Ђоровићевог одговора, који, према ријечима Боривоја Маринковића, вјероватно, није објављен у цјелости.
704. *Пет. М. Божовић, Глиго Вулев Перовић, Подгорица 1927.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 7/1927, Књ. VII, Св. 1-2, Београд 1927, 312.
705. *Др. Милан З. Влајинац, Историја производње памука у нашим земљама*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 7/1927, Књ. VII, Св. 1-2, Београд 1927, 333-334.
706. *Ајваз-Дедина касида*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 7/1927, Књ. VII, Св. 2-2, Београд 1927, 189-195.
707. *Из нове српске историје, Студије Др. Мих. Гавриловића, С. к. задруга, бр. 193, Београд 1926.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XX, Св. 2, Београд 1927, 151-153.
708. „*Studien zur südslawischen Volksepik*“ von Dr. Gerhard Gasemann (*Veröffentlichungen der Slawischen Arbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität*)

in Prag, I, 3), Reichenberg 1926., Српски књижевни гласник, НС, Књ. XX, Св. 7, Београд 1927, 561-562.

709. *Никола Кашиковић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXI, Св. 4, Београд 1927, 319-320.

(Напомена) Некролог.

710. *Турски споменици у Скопљу*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXI, Св. 6, Београд 1927, 475-476.

(Напомена) О расправи Глише Елезовића.

711. „*Старохрватска просвјета*“, *Археолошко-хисторијски часопис, Загреб - Книн 1927.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXI, Св. 7, Београд 1927, 552-553.

712. *Др. Владан Ђорђевић, Успомене. Културне скице из друге половине XIX века, Књига прва, Нови Сад 1927.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXII, Св. 2, Београд 1927, 125-127.

1928.

713. *Јужна Србија у нашој култури*. Др Милоје Милојевић, *Народна музика Јужне Србије*, Народни универзитет, Графички завод „Макарије“ А.Д. Земун, Београд 1928, (II)+39 стр., са нотама. (Библиотека Народног универзитета у Београду, Св. I)

[Садржај:] Др. Владимир Ђоровић, *Јужна Србија* (3-20 стр.), Др. Милоје Милојевић, *Народна музика Јужне Србије* (21-39 стр., са нотама)

714. *Списи св. Саве*, Српска краљевска академија, Београд – Ср. Карловци 1928, LXIII+254+[I] стр. 8° (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књига XVIII, Дела старих српских писаца, Књига I)

715. *Предговор* [о овом делу], у: *Списи св. Саве*, Српска краљевска академија, Београд – Ср. Карловци 1928, I+LXIII стр.

716. *Уједињење*, Написао Д-р Владимир Ђоровић, *Народно дело* [Типографија Загреб], Београд 1928, 96 стр. 8°.

(Напомена) Године 1924., исти слог повезан је под насловом *Велика Србија* у 8° и 4° формату.

717. *Српској краљевској академији [Реферат о делу Грегора Чремошника, Извори за историју Србије и Босне у средњем веку]*, Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXXVII, Београд 1928, 269-275.
718. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Пето издање, Београд 1928, XIII + 1 (непаг.) + 272. (У редакцији Владимира Ћоровића)
719. *Поговор [о овом делу]*, Дамњан В. Рашић, *Кроз рат, за слободу*, Београд 1928, 105-106 стр.
720. *Вељко Петровић и Милан Кашанин, Српска уметност у Војводини од доба деспота до Уједињења, Издање Матице српске, Нови Сад 1927.*, Мисао, 10/1928, Књ. XXVII, Св. 3-4, Београд 1928, 211-214.
721. *Петар Кочић*, Споменица Петра Кочића, 1928, I + XI стр. + 1 табла.
722. *Прота Матеј Ненадовић, Живот и рад. Целокупна дела*, За штампу приредио Владимир Ћоровић, Народна просвета, Библиотека српских писаца, Књ. X, Београд (1928?), VII+LXIV+365+1 (непаг.).

(Напомена) Година „1928.“ преузета је из чланка Милорада Радевића *Издања „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд 1972, Књ. VIII-IX, 129 (под бр. 6). Исту годину („1928“) биљежи и Јеремија Д. Митровић у својој *Библиографији Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 254 (под бр. 519). Међутим, Радослав Перовић тврди, али није јасно на основу којег податка, да се ово издање сабраних дјела Проте Матеје појавило „1931.“ године. [Рад. Перовић, *О једном тобожњем писму Доситеја Обрадовића из доба првог српског устанка*, Ковчежић, Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд 1958, Књ. I, 11 (нап. бр. 12)]. У прештампаном тексту његовог чланка, неко је, послјије смрти Радослава Перовића, умјесто „1931.“ године ставио „1928.“ год. [Рад. Перовић, *Прилози за историју првог српског устанка*, Београд 1980, 27 (нап. бр. 12)]!?

723. *Значај Хумске епископије*, Споменица Епархије захумско-херцеговачке, Ниш 1928, 49-63 стр.
724. *Херцеговачки устанак 1875. године*, Споменица о Херцеговачком устанку 1875., 1928, V-XIX стр.
725. Селена Дукић, *Г. Др Владимир Ћоровић о предавањима Коларчевог универзитета по Јужној Србији*, Време, VI-II/1928, бр. 2210 (15. фебруар), Београд 1928, 4.

(Напомена) Дио Ћоровићеве изјаве.

726. *Авала је била и остаје чувар Београда*, Време, 8/1928, бр. 2318, Београд 1928, 3.
(Напомена) Историја старог града на Авали, Предавање Владимира Ћоровића на Народном универзитету у Београду, 7. VI 1928. године.
727. *Д-р Д. Ј. Поповић, О Цинцарима. Прилози питању постанка наше чаршије*, Београд 1927., Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Књ. I, Св. I, Сремски Карловци 1928, 154-156.
728. *Оцена „професорске тезе О историји града Сомбора“ Константина Т. Костића* (нештампано!).
(Напомена) *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, Књ. I, Св. I, Срем. Карловци 1928, 184.
729. *Сарадња у делу: Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. III, Загреб 1928.
730. *Остојић Стеван*, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. III, Загреб 1928, 239/а.
731. *Свети Сава у народном предању*, Српско коло, 25/1928, 4, 3-5.
732. *Наша народна политика од 1903-1914. године*, Српско коло - народни календар, 1928, 55-69.
733. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXX скупштини 13. маја 1928.*, Гласник Српске књижевне задруге, XII/1928, Св. 24 (1. мај), Београд 1928, 1-7.
734. *У спомен Драгутину Гођевицу*, Гласник Српске књижевне задруге, 12/1928, Св. 24 (1. мај), Београд 1928, 11.
735. (Информација о Ћоровићевом објашњењу „Годишњег извештаја Српске књижевне задруге“), Гласник Српске књижевне задруге, XII/1928, Св. 25 (10. октобар), Београд 1928, 3/б-4/а.
(Напомена) Текст овога објашњења вјероватно је скраћени резиме Ћоровићевог одговора на примједбе пјесника Војислава Илића - Млађег, изговорених у дискусији поводом спорног „Годишњег извештаја“.
736. *Сретен Ј. Стојковић*, Политика, 25/1928, бр. 7095, Београд 1928, 7.
(Напомена) Некролог.

737. *Жича и Лазарица. Студија из српске књижевности средњег века, Написао г. М. Васић*, Политика, 25/1928, бр. 7219, Београд 1928, 6.
738. (Предавање Владимира Ћоровића „о улози Босне и Херцеговине у нашој историји“, одржано 30. децембра 1928. године, „у великој дворани Новог универзитета“ у Београду) Аноним, *Босна и Херцеговина у нашој историји: уводн(а) предавањ(а) г. Ј. Дучића и др. В. Ћоровића у корист „Просвете“*, Политика, XXV/1928, бр. 7426 (31. децембар), Београд 1928, 9.
- (Текст прештампан) Аноним, *Босна и Херцеговина у нашој историји (...)*, у зборнику: *Стотину година друштва „Просвјета“ (1902-2002)*, Зборник изабраних радова, Приређивачи Сава Ћеклић и Милена Максимовић, Српско Сарајево 2002, 279-284.
739. *Одломак из дипломатских односа са Русијом. Мемоари војводе Гавра Вуковића, Котор 1928.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXIII, Св. 5, Београд 1928, 394-396.
740. *Јурај Бианкини*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXIII, Св. 8, Београд 1928, 639.
- (Напомена) Некролог.
741. *„Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку“*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXIV, Св. 2, Београд 1928, 153-154.
- (Напомена) Приказ књиге Петра Костића, Београд 1923.
742. *Силво Крањец, „Згодина Србов“*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXIV, Св. 6, Београд 1928, 460-462.
- (Напомена) Издање Дружбе св. Мохорја, Љубљана 1927. год.
743. *Иван Д. Шишманов*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXIV, Св. 6, Београд 1928, 479-480.
- (Напомена) Некролог.
744. *Четири нова историјска романа*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXV, Св. 8, Београд 1928, 626-630.
- (Напомена) Чедомил Мијатовић, *Краљичина Анђелија*; Велимир Дежелић ст., *Мандаљена побједница*; Фран Бинички, *Иван Хрваћанин*; Велимир Дежелић мл., *Софију одабра*.

745. „Гласник Историског друштва у Новом Саду“, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXV, Св. 8, Београд 1928, 630-632.

(Напомена) Приказ прве свеске наведеног Гласника.

1929.

746. *Јужна Србија у нашој култури*. Др Милоје Милојевић, *Народна музика Јужне Србије, II издање*, Народни универзитет, Графички завод „Народна мисао“ А.Д., Београд 1929, „стр. 39 стр. са нотама“. (Библиотека Народног универзитета у Београду, Св. I)

[Садржај:] Др Владимир Ћоровић, *Јужна Србија* (1-20 стр.), Др Милоје Милојевић, *Народна музика Јужне Србије* (21-39 стр., са нотама)

(Напомена) Прво издање, под истим насловом, објављено је 1928. године у Графичком заводу „Макарије“ А.Д. у Земуну.

747. *Наше победе*, Са својеручним уводом његовог величанства краља Александра, У смотри Главног ђенералштаба написао Д-р Владимир Ћоровић. Пет[ар] Бојовић, *Предговор*, Штампано у Закладној тискари Народних новина у Загребу, Народно дело, Београд 1929, [IX]+142+[II] стр. 4. (*Народно дело*, Културно-историјске монографије, Књига пета)

748. *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века*, Из СХХХVI књиге Гласа Српске краљевске академије, Српска манастирска штампарија у Срем. Карловцима, Београд 1929, 103 стр. 8°.

[Наслов на корицама:] *Подела власти између краљева Драгутина и Милутина 1282-1284. године*.

[Садржај:] *Подела власти између Драгутина и Милутина 1282-1284. године* (5-12 стр.), *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века* (13-103 стр.)

749. *Жене и књижевност у средњовековној Србији*, Вардар календар, 18/1929, 48-51.

750. *Развој једног књижевног спора. Хоће ли г. Марко Цар објавити свој реферат о „Путописима“ г. Милоша Црњанског? Једна изјава г. др. Влад. Ћоровића*, Време, 9/1929, бр. 2563, Београд 1929, 7.

(Напомена) Изјава Владимира Ћоровића, као секретара Српске књижевне задруге, којој је Црњански понудио своје „Путописе“, а о којима је Марко Цар написао реферат.

751. *Једна занимљива књига*, Глас, 2/1929, 13, 9.

(Напомена) Приказ мемоара Оскара Тартаље, *Велеиздајник*, Загреб - Сплит 1928.

752. *Топалска општина код Херцег-Новог у првој половини XVIII века*, Гласник Географског друштва, Књ. XV, Београд 1929, 1-11.

753. *Милош Војиновић*, Зборник у част Богдана Поповића, Београд 1929, 110-115.

754. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Шесто издање, Београд 1929, XV + 1 (непаг.) + 276 + 2 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)

755. *Босанска омладина и књижевност*, Млада Босна, 2/1929, 1, 1-3.

(Напомена) Прије 1918. године.

756. *Српски сељак Првог устанка*, Наше село, 1929, 53-56 стр.

757. *Нико Бартуловић, На прелому (роман)*, Предговор Владимир Ћоровић, Српска књижевна задруга, коло XXXII, Књ. 214, Београд 1929, III + X + 2 (непаг.) + 264 + 8 (непаг.).

758. *Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године). Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Обласни одбор Народне одбране, Сарајево 1929, 15-39 стр.

759. *Буђење југословенских муслимана за модерни живот*, Ријеч (Тједник), 25/1929, 29, 2-4; 30, 2-5.

(Напомена) Преведено из *Slavische Rundschau - Das Erwachen der jugoslavischen Moslims zum modernen Leben*, *Slavische Rundschau*, 1/1929, 7, 525-539.

760. *Један српско-словенски рукопис са Скендер-беговим поменом*, Шишићев зборник, 1929, 647-650.

761. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXXI скупштини 26. маја 1929.*, Гласник Српске књижевне задруге, XIII/1929, Св. 26 (1. мај), Београд 1929, 1-6.

762. *Обавештење Српске књижевне задруге*, Гласник Српске књижевне задруге, XIII/1929, Св. 26 (1. мај), Београд 1929, 10/а-б.

(Напомена) Ћоровићево обавјештење јавности, у име Управног одбора Српске књижевне задруге, о непријатном „гзв. случају [Марко] Цар - [Милош] Црњански“.

763. *Подела власти између краљева Драгутина и Милутина 1282-1284. године*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 16. V 1922, Глас Српске краљевске академије, Књ. СХХХVI, Београд 1929, 5-12.
764. *Силуан и Данило II, српски писци XIV-XV века*, Приказано на заједничком скупу философских и друштвених наука 15. X. 1922. год., Глас Српске краљевске академије, Књ. СХХХVI, Београд 1929, 13-103.
765. *Српској краљевској академији*, Годишњак СКА, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 269-275.
- (Напомена) Оцјена Владимира Ћоровића, потписана 12. децембра 1928. године, о дјелу Грегора Чремошника *Извори за историју Србије и Босне у средњем веку*. О томе још видјети: *Годишњак СКА*, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 50 (под бр. 4), 80 (под бр. 9); Књ. XXXIX (1930), Београд (1931?), 44-45 (под бр. 10).
766. *Реферат о збирци докумената г. Ћуре Трухелке, који се односе на историју Босне и Херцеговине и суседних земаља*, Годишњак Српске краљевске академије, Књ. XXXVIII, Београд 1929, 392-396.
- (Напомена) Наведени реферат поднијет је Српској краљевској академији.
767. *О Црногорцима. Писма са Цетиња 1878. године*, Написао Љубомир П. Ненадовић, Српска књижевна задруга, Књ. 212, Београд 1929, VI + 2 (непаг.) + 229 + 3 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
768. *Предговор*, у књизи: *О Црногорцима. Писма са Цетиња 1878. године*, Написао Љубомир П. Ненадовић, Српска књижевна задруга, Књ. 212, Коло XXXII, Београд 1929, стр. III-VI. (У редакцији Владимира Ћоровића)
769. *Фра Иван Јукић, национални радник*, Политика, 26/1929, бр. 7453, Београд 1929, 6.
- (Напомена) Предавање Владимира Ћоровића на вечеру студената Босне и Херцеговине, 28. I 1929. године у Београду.
770. *Личност кнегиње Љубице*, Политика, 26/1929, бр. 7500, Београд 1929, 9.
- (Напомена) Извод из предавања које је Владимир Ћоровић одржао на Народном универзитету у Београду.
771. *Смрт Андре Стевановића*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXVIII, Св. 7, Београд 1929, 567.
- (Напомена) Некролог.

772. *Смрт Жоржа Клемансоа*, Српски књижевни гласник, Књ. XXVIII, Св. 7, Београд 1929, 568.
773. Сарадња у делу: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. IV, Загреб 1929.
774. *Чабриновић Недељко*, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. IV, Загреб 1929, 929/а.
775. *Целелудин Али-Паша*, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Књ. IV, Загреб 1929, 972/а.
776. *Гласник дубровачког ученог друштва „Свети Влахо“*, Књига 1, Дубровник 1929., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 208-210.
777. *Др. Миливој Павловић, Грачаничка повеља*, *Гласник Скопског научног друштва III*, 1928., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 256-259.
778. *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791-1794.*, Написао Др. Душан Пантелић, *Посебна издања С. К. Академије LXIV*, Београд 1927., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 259-263.
779. *M. Laskaris, Joachim, métropolitte de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris au XV siècle*, *Academie roumaine Bulletin de la section historique, XIII*, 1927., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 263.
780. *Стеван С. Грковић, Требиње у прошлости и садашњости*, *Никшић 1929.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 264.
781. *Др. Јефто Прњатовић, Рад Св. Саве (Браство, IV, Сарајево 1928)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 9/1929, Књ. IX, Св. 1-2, Београд 1929, 264.

(Напомена) Биљешка је потписана скраћеницом „Ур.“ (Уредник или Уредништво). Тако је и у попису садржаја, али је, очигледно, да припада Ћоровићу, најприје зато што је он једини могао знати шта је, и колико је, спорни „писац“ од њега некритички преузео. Затим, и због овога: „Био [је] ред да [писац] каже по коме га је радио или да [...] дословно узимане реченице обележи“. Најзад: „Г. [Јефто] Прњатовић је, наиме, у своје предавање унео

читаве ставове из чланка Г. В[ладимира] Ћоровића о Св. Сави у београдском *Браству*, Књ. XVI, 1921. Др. Прњатовић, стр. 30-1, Ћоровић, стр. 24-5. Г. [Јефто] Прњатовић, уопште, читав верско-политички рад Савин излаже по г. [Владимиру] Ћоровићу, чак и тамо где г. [Владимир] Ћоровић износи само нове комбинације“.

Имајући у виду да је Ћоровић био човјек дубоке моралности и да се стидио оваквих „писаца“, он је, овога пута, избјегао да се потпише иницијалима („В. Ћ.“), због чега је самог себе, у овој биљешци, ословљавао у трећем лицу!

1930.

782. *Потреба заједнице*, Вардар календар, 19/1930, 28-31.

783. *Поводом књижице г. др. Д. Анастасијевића*, Време, 10/1930, бр. 2932, Београд 1930, 2.

(Напомена) Одговор на брошуру Драгутина Н. Анастасијевића, *Две старе оцене*, Београд 1930.

784. *Vladimir Ćorović 1918. raspravlja o problemu književnog jedinstva*, у књизи: V. Novak, *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390-1930)*, Beograd 1930, 766-767 (pod br. 459).

(Напомена) Објављени фрагмент представља завршни контекст Ћоровићевог програмског текста под насловом *Za književno jedinstvo. Pitanje narečja i pisma*, *Književni jug*, I/1918, Књ. I, Sv. 3-4 (16. februar), Zagreb 1918, 99-100.

785. *Из прошлости Босне и Херцеговине*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLVIII, Београд 1930, 133-145.

786. (Заједно с Веселином Чајкановићем и Иваном Ђајом) *Извештај о раду Народног универзитета у Београду у школској години 1928-[19]29, Универзитет у 1928-[19]29. години, Годишњи извештај ректора Универзитета са извештајима декана и неколиким посебним извештајима*, Београд 1930, 145-154.

787. „*Karađorđe, Život i rad*, Књ. I, str. 69; II, 76; III, 114“.

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да ову публикацију није видио и да је биљежи према евиденцији Илије Николића, *Књиге штампане Брајевом азбуком у штампарији Дома слепих у Земуну (1920-1930)*, у књизи: И. Николић, *Земунска библиографија, Књиге, листови и часописи штампани у Земуну (1849-1975)*, Земун 1976, 417 (под бр. 2767).

788. *Поговор* [овом делу], у: Дамњан В. Рашић, *Кроз рат, за слободу*, Друго издање, Београд 1930, 107-108 стр.

789. *Писма из Хиландара*, Мисао, 12/1930, Књ. XXXIII, Св. 1-4, 1-12; Св. 5-8, 193-199, Београд 1930.

(Напомена) О манастиру Хиландар и монасима, са узгредним освртима на историју.

790. „Поштовани Господине министре“ (Београд, 5. јула 1930. год.)

(Напомена) Факсимил Ђоровићевог писма од 5. јула 1930. године објавио је Радош Љушић. Оригинал писма чува се, вјероватно, у Архиву министарства иностраних послова Краљевине Југославије [Влад. Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* (друго издање), Библиотека града Београда, Посебна издања, (Књ.) 8, Београд 1992, 828-829].

791. *Из историје Јужних Славјана. - Југославија. Историја – политика – култура*, Сборник статей I, Белград 1930, 83-127. (Издање „Руског архива“)

792. *Извештај Управног одбора Српске књижевне задруге, поднесен XXXIII [!=XXXII] скупштини 25. маја 1930.*, Гласник Српске књижевне задруге, XIII/1930, Св. 28 (10. мај), Београд 1930, 1-6.

793. *Правила за „Савременик“*, Гласник Српске књижевне задруге, XIII/1930, Св. 28 (10. мај), Београд 1930, 12-13.

(Напомена) Правила за „Савременик“ написали су Владимир Ђоровић и Живко Милићевић.

794. *Кнез Милош и Антон Михановић*, Политика, 27/1930, бр. 7788, Београд 1930, 15.

795. *Један филолошки спор. Наш највећи речник*, Политика, XXVII/1930, бр. 7955 (1. јул), Београд 1930, 9.

796. *Писма из Хиландара. Улазећи у Свету Гору улази се у пун средњи век*, Политика, XXVIII/1930, бр. 7979 (25. јул), Београд 1930, 1-2.

(Напомена) Чланак под наведеним насловом је уводно поглавље првог Ђоровићевог *Писма из Хиландара* из часописа *Мисао*, „чија ће последња свеска“, како *Политика* обавјештава своје читаоце, „данас изићи из штампе“. Оба Ђоровићева *Писма из Хиландара* нотирао је Јеремија Д. Митровић, у *Библиографији Владимира Ђоровића* (1976), под бр. 559. Боривоје Маринковић, на овом мјесту, биљежи пун извор за то прештампано прво поглавље, из првог

Писма из Хиландара [Влад. Ђоровић, *Писма из Хиландара*, Мисао, Књ. XXXIII, Св. 1-4 (мај - јун), Београд 1930, 1-5].

Откривање овог прештампаног Ђоровићевог текста (у *Политици*) Маринковић дугује информацији непотписаног њемачког аутора (Герхарда Геземана?), о томе како га је писац објавио „in der Politika Ende Juli“ [Аноним, *Jugoslavien, Slavische Rundschau*, V/1930 № 10 (Dezember), Berlin – Leipzig - Prag 1930, 790/a-791/b]. Маринковићу није познато да ли је редакција *Политике* прештампала, у наставцима, цјеловит текст оба Ђоровићева *Писма из Хиландара*.

797. „Напомена под бр. 1“, у чланку: Б. Десница, *Личности и прилике из прошлости Приморја*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 10/1930, Књ. X, Св. 1, Београд 1930, 79 (нап. бр. 1).

(Напомена) Биљешка под бр. 1 потписана је скраћеницом Ур. (Уредник). Како је Ђоровић, једини од уредника овог часописа, писао о збирци народних пјесама Маријана Шуњића, и једини о њему нешто знао, несумњиво је да је он и аутор спорне биљешке.

798. *Др Никола Звонимир Бјеловучић, Захумска православна епископија у XIII до XIV в., Дубровник 1928.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 10/1930, Књ. X, Св. 1, Београд 1930, 143-144.

799. [Поводом двеју оцена Г. Д. Н. Анастасијевића], *Др. Д. Н. Анастасијевић, Две старе оцене, Београд 1930; Др. Д. Н. Анастасијевић, Списи св. Саве, Средио Др. В. Ђоровић, Богословље, Књ. V, Св. 3, Београд 1930.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 10/1930, Књ. X, Св. 2, Београд 1930, 301-309.

800. *О натпису Петра Црнога*, *Старинар*, 5, Трећа серија, Београд 1928-30, 37-38. (И сепарат под заједничким насловом „Мали прилози“)

(Напомена) Натпис је пронађен у рушевинама цркве Св. Петра на Рату (жупа Јесенице), источно од Крила.

801. *Грчки сликари у Котору XIV века*, *Старинар*, 5, Трећа серија, Београд 1928-30, 39-40. (И сепарат под заједничким насловом „Мали прилози“)

802. *О новој години дубровачкој*, *Старинар*, 5, Трећа серија, Београд 1928-30, 40-42. (И сепарат под заједничким насловом „Мали прилози“)

1931.

803. *Предговор* [овом делу], у: Бранислав Нушић, *Сабрана дела III, Кнез од Семберије*, Геца Кон, Београд 1931, 9-16 стр.
804. *Дубровник у српским родословима и летописима*, Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару о 70-годишњици живота, 1931, 55-57.
(Напомена) Период од XIV до XVIII вијека.
805. *Zbornik iz dubrovačke prošlosti, Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici (Redakcioni odbor Rešetarova zbornika: Dr. V. Ćorović, prof. univ. Beograd; Dr. M. Deanović, doc. univ. Zagreb; Dr. F. Fancev, prof. univ. Zagreb...), Knj. II, Dubrovnik 1931.*, Vlasnici-izdavači; Dr. M. Vidoević i J. Tadić, Dubrovnik 1931, 495+7 (непаг.).
806. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Седмо издање, Београд 1931, XV + 1 (непаг.) + 276 + 2 (непаг.). (У редакцији Владимира Ћоровића)
807. (*Za Jugoslaviju*) 47. „*Naša rasa, koja, čini nam se, ne zna da se koristi...*“, Књижевни север, VII/1931, Књ. VII, Св. 3-4 (март - април), Суботица 1931, 98.
(Напомена) С обзиром на то да је без наслова, прилог се овдје биљежи по првој реченици.
808. *Косово, Са уводом Д-р В. Ћоровића, Илустровао М. Рачки* (у серији) Домаћи универзитет Народног дела, Књ. III, Београд 1931, 98+4 (непаг.). (О значају косовског боја)
(Напомена) Јеремија Д. Митровић, у својој *Библиографији Владимира Ћоровића* (1976), под бр. 570, нотирао је краћи Ћоровићев предговор, али не и саму публикацију. Боривоје Маринковић наводи да књигу није видио и да је биљежи посредно [Сл. Гароња, *Библиографија посебних издања народних песама о косовском боју 1389. године у библиотеци Војислава Јовановића – Марамбоа*, у књизи: *Косово у памћењу и стваралаштву*, Библиотека „Расковник“ Књ. VII, Београд 1989, 317 (под бр. 29)].
809. *Болнице у Србији XIII и XIV века*, Лијечнички вјесник, 53/1931, 4, 370-372.
810. *Dr. Gerhard Gasemann, „Die serbokroatische Literatur“*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXXII, Св. I, Београд 1931, 61-63.
811. *Југословенска мисао кроз историју*, Учитељ, XII/1931, Св. I (септембар), Београд 1931, 13-? (није виђено). (Помен:) (Милић Р. Мајсторовић?) *Библиографија*, Учитељ, XVI/1936, Св. 10 (јун), Београд 1936, 830.

(Напомена) Боривоје Маринковић претпоставља да би ово могао бити цјеловит текст Ђоровићевог излагања на „XI Годишњој скупштини учитеља из целе земље“, 24. августа 1931. године, који је дјелимично (?) објављен у листу *Време*, XI/1931, бр. 3465 (25. август), Београд 1931, 5; Према нотирању Јеремије Д. Митровића, *Библиографија Владимира Ђоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 259 (под бр. 569)?

812. *Југословенска мисао кроз историју*, Предавање г. др. Владимира Ђоровића, Резолуција скупштине учитеља, *Време*, 11/1931, бр. 3465, Београд 1931, 5.

(Напомена) Ђоровић је наведено предавање одржао 24. VIII 1931. године, на једанаестогодишњој скупштини учитеља из цијеле земље. Уз ово се налази и текст резолуције, којом се одобрава рад *Југословенског учитељског удружења*.

813. *Историја руско-српских односа и улога Русије у стварању наше државе*, *Време*, 11/1931, бр. 3590, Београд 1931, 5.
814. *Љубомир Стојановић*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 11/1931, Књ. XI, Св. 1-2, Београд 1931, 1-29.
815. *Histoire diplomatique de l'Europe (1871-1914), Publiée sous la direction de M. Henri Hauser, professeur à l'Université de Paris, I-II, Les presses universitaires de France, 1929.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 11/1931, Књ. XI, Св. 1-2, Београд 1931, 230-231.

1932.

816. *Историја Српске књижевне задруге*, Написали Ср. Стојковић и В. Ђоровић, Српска књижевна задруга, Београд 1932, 162 стр. 8°.
817. *Кнез од Семберије*, Предавање одржано на Вечеру Кнеза Иве од Семберије, које је приредила Шабачка гимназија у Шапцу, априла 1932. године, у корист подизања споменика Кнезу Иви, Штампарија Милана Н. Илића, Шабац 1932, 15 стр. 8°.
818. *Рад Илариона Руварца на историји Босне*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Књ. V, Св. 2, Сремски Карловци 1932, 220-228.
819. *Реферати о примљеним делима, поднети Књижевном одсеку С[рпске] к[њижевне] задруге - Ристо Ратковић*, „Невидбог“, Гласник Српске књижевне задруге, XV/1932, Св. 35 (15. фебруар), Београд 1932, 6/а-7/б.
820. *Шумадија у нашој прошлости. Шумадија у прошлости и садашњости*, Југословенски дневник, Суботица 1932, 17-22 стр.

821. *Кнез Иво од Семберије*, Мисао, 14/1932, Књ. XXXVIII, Св. 7-8, Београд 1932, 457-462.

(Напомена) Поводом приједлога за подизање споменика у Шапцу.

822. *Видовданска битка у светлу хисторијске истине*, Народне новине, 98/1932, 147, 1.

823. *Бискуп Штросмајер у Београду 1868. год.*, Новости, 26/1932, 355, 19.

824. *Фрањевци у нашим земљама*, Фрањевачки вијесник, 34/1927, 1, 9-12; Споменица Фрањевачке гимназије у Високом, 1932, 207-209.

825. *Рад Јована Томића на историји*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXXVI, Св. 7, Београд 1932, 503-505.

826. *Из преписке Фрање Заха*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXXVI, Св. 8, 584-594; Књ. XXXVII, Св. 1, 26-36, Београд 1932.

(Напомена) Биографија Фрање Заха и осврт на његову преписку са Тимом Кнежевићем из Вршца.

827. *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио Владимир Ћоровић, Библиотека српских писаца, Књ. I, Београд (1932?), XXII + 2 (непаг.) + 423 + 3 (непаг.).

828. *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио Владимир Ћоровић, Библиотека српских писаца, Књ. II, Београд (1932?), XXI + 1 (непаг.) + 389 + 1 (непаг.).

829. *Алекса Шантић, Целокупна дела*, Приредио и предговор написао Владимир Ћоровић, Народна просвета, Библиотека српских писаца, Књ. III, Београд (1932?), XIX + LXIII + 3 (непаг.) + 370 + 2 (непаг.).

(Напомена) Годину издања (1932?), у претходне три библиографске јединице, Боривоје Маринковић преузео је из информације Јеремије Д. Митровића, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 259 (под бр. 573). Међутим, исте године (1932), у свом приказу, Јован Радуловић пише: „Недавно је изашла и последња, трећа, књига целокупних дела Алексе Шантића“ (в. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 12/1932, Књ. XII, Св. 2-3, Београд 1932, 248). Он, дакле, не каже да су се „недавно“ (1932?) појавиле и прве двије књиге цјелокупних дјела Алексе Шантића, што значи да су се оне у књижевном оптицају, по свему судећи, могле наћи и прије 1932. године (из тог разлога Маринковић наводи знак питања, уз ову годину (1932), уз све три књиге цјелокупних дјела Алексе Шантића).

830. *Д-р Душан Пантелић, Погибија Риге од Фере, Отштампано из „Браства“ XXV, Београд 1931.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 143-144.
831. *Мило Вукчевић, Саурвалдов дневник, Београд 1931.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 149-150.
832. *Драгослав Алексић, Кнежопоље и Кнежопољци у прошлости и садашњости, Бос. Дубица 1931.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 150.
833. *Dr. Safvet beg Bašagić, Znameniti Hrvati i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb 1918, 8°, str. 79*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 150.
- (Напомена) Биљешка је потписана иницијалом „Т“, иако је, према ријечима Боривоја Маринковића, у „Садржају“ ове свеске *Прилога за КЈИФ*, њен аутор дешифрован пуним именом и презименом - „Владимир Ћоровић“!
834. *Две брошуре о Т. Масарику*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 151.
- (Напомена) Брошуре: Др Мијо Мирковић, *Тома Масарик*, Београд 1930; Др Иван Есих, *Томаш Г. Масарик*, Загреб 1930.
835. *M. Lascaris, Influence byzantine dans la diplomatie bulgare, serbe et slavo-roumaine, Extrait de la revue Byzantinoslavica III/2, 1931.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 1, Београд 1932, 151-152.
836. *Јован Н. Томић*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 2-3, Београд 1932, 70-100.
837. *Георги Трајчев, Манастиритъ въ Македония, Македонска библиотека № 9, Софија 1933.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 2-3, Београд 1932, 277.
838. *Др. Живко Топаловић, Турска, Београд 1932.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 12/1932, Књ. XII, Св. 2-3, Београд 1932, 278.

1933.

839. *Мостар и његова Српска православна општина*, Написао Д-р Владимир Ћоровић, Издање Српске православне општине мостарске, Мостар, Графички уметнички завод „Планета“, Београд 1933, 113+[I] стр. 8°.

840. *Историја Југославије*, Штампано у Типографији д.д. у Загребу, Народно дело, Београд 1933, [IV] + 614 стр. + 42 листа са сликама + [II] стр. 8°.

(Напомена) Мањи број примјерака наведеног дјела штампан је на финој хартији, у кварт-формату.

841. *Историја Југославије*, Београд 1933.

(Напомена) Овдје је ријеч о „варијантном“ издању класичног дјела Владимира Ђоровића. У Народној библиотеци у Београду чувају се оба „варијантна“ издања Ђоровићеве *Историје Југославије* - прво, „са 44 прилога“ и странама „(4)+614+(2)“ формат „2°“ (сигн. IV 299) и друго, „са 39 прилога“ и странама „614+(1)“, формат „8°“ (сигн. II 6827) [Каталог књига (Народне библиотеке) на језицима југословенских народа (1868-1972). (Књ.) XIII (Трго-Хржењак), Београд 1987, 158/a].

842. *Дипломатска преписка Краљевине Србије, Књ. 1 (1. јануар 1902. - 1. јуна 1903.)*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1933, VII+[1]+799+[1] стр. 8°.

(Напомена) Тираж наведеног дјела остао је у цјелини до 1936. године, али због виших државних интереса није одобрено растурање књиге.

843. *Предговор, у: Дипломатска преписка Краљевине Србије, Књига прва (1. јануар 1902. - 1. јуна 1903.)*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1933, VII стр. 8°.

(Напомена) Посебан отисак предговора књиге истог наслова.

844. „Писмо професора Владимира Ђоровића од 5. децембра 1933. министру просвете“, у чланку: Љ. Дурковић - Јакшић, *Грађа о судбини српског културног и националног блага у првом светском рату*, Археографски прилози, Књ. XII, Београд 1990, 313 (под „б“).

845. *Осман Ђикић*, Вардар календар, 22/1933, 60-64.

846. *Kayser dr. Kurt, Westmontenegro, Eine kulturgeographische Darstellung (Geographische Abhandlungen, Dritte Reihe, Heft 4, Stuttgart 1931)*, Гласник географског друштва, XIII/1933, Књ. XIX, Београд 1933, 107-108.

847. *Ристо Ратковић, Невидбог*, Гласник Српске књижевне задруге, 15/1933, Св. 35, Београд 1933, 6-7.

848. *Женидба Деспота Лазара*, Приказано на скупу Академије философских наука 6. фебруара 1933. год., Глас Српске краљевске академије, Књ. CLVI, Београд 1933, 145-157.
849. *Змај у Српској књижевној задрузи*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLII, Београд 1933, 50-63.
850. *Savremeni zadaci masonerije, Referat brata V. Č., podnet 16. godišnjoj skupštini, održanoj 23. aprila 1933. god. u Vršcu*, Београд 1933.
- (Напомена) Боривоје Маринковић наводи да овај реферат није видио и да га биљежи према литератури [Z. D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980), Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji*, Prilozi i građa, Београд 1987, 668; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ђоровић*, Споменик САНУ, Књ. CXXXI (7), Београд 1992, 252/а (и нап. бр. 38/а); I. Муџић, *Masonstvo u Hrvata*, Split 1997, 569].
851. *Карло Сфорца, „Неумари савремене Европе“*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XXXVIII, Св. 1, Београд 1933, 61-62.
852. *Прошлост Крушевца*, Браство, Књ. XXVII, Београд 1933, 91-101.
853. *Успомене Ристе Ј. Иванишевића, Мостарца*, Браство, Књ. XXVII, Београд 1933, 139-140.
- (Напомена) О животу и раду Ристе Ј. Иванишевића и о његовом дјелу *Успомене*, Ред. Милан Ђуковић.
854. *Манастир Довоља*, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIII, Скопље 1933, 41-45.
855. *Прилог историји манастира Добриловине*, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIII, Скопље 1933, 193.
856. *У Ратној архиви у Бечу нађен је један нов занимљив опис Београда из 1663.*, Политика, XXX/1933, бр. 8934 (26. март), Београд 1933, 11.
857. *Петар II Петровић - Његош у Боки 1833. године*, Политика, 30/1933, бр. 9162, Београд 1933, 1-2.
858. *„Змај од Босне“ Хусеин-бег Градашчевић*, Предавање г. др. Владимира Ђоровића, Политика, 30/1933, бр. 9170, Београд 1933, 9.
859. *Пред отварањем цариградских архива. Да ли ће историја нашег средњег века бити измењена цариградским документима? Наша историјска наука добива ново поље рада*, Политика, 30/1933, бр. 9174, Београд 1933, 5.

(Напомена) Уз кратак увод, доносе се мишљења Јована Радоњића, Станоја Станојевића и Владимира Ђоровића.

860. *Изјава професора Университета г. др. В. Ђоровића*, Правда, XXIX/1933, бр. 10.407 (25. октобар), Београд 1933, 3.
861. *Г. Ђоровић г. Анастасијевићу*, Правда, XXIX/1933, бр. 10.414 (1. новембар), Београд 1933, 2.
862. *Г. Ђоровић г. Анастасијевићу*, Правда, XXIX/1933, бр. 10.420 (7. новембар), Београд 1933, 3.
863. *Ђоровић г. Анастасијевићу*, Правда, XXIX/1933, бр. 10.426 (13. новембар), Београд 1933, 3.
864. *Јован Бошковић, Цртица из живота породице Немањића у Зети, Шабац 1932.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 13/1933, Књ. XIII, Св. 1-2, Београд 1933, 205.
865. *Миодраг А. Пурковић, Апострофирање српских владара у средњем веку, Прештампано из „Браничевског весника“, I, 4, Пожаревац 1933.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 13/1933, Књ. XIII, Св. 1-2, Београд 1933, 205.
866. *Д-р Душан Пантелић, Ухођење Србије пред Кочину Крајину, Глас [САН] CLIII, 1933.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 13/1933, Књ. XIII, Св. 1-2, Београд 1933, 206.
867. *Giornale del viaggio a Constantinopoli fatto dagli ambasciatori della republica di Ragusa alla Sublime Porta l'anno 1792.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 13/1933, Књ. XIII, Св. 1-2, Београд 1933, 206.

(Напомена) Дневник је објављен у часопису *La Posta orientale* III, 1933. год., уз дјело: Матеј Заманја, *La storia di Ragusa*.

868. *Др. Милосав В. Лутовац, Сточарство на североисточним Проклетијама*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 13/1933, Књ. XIII, Св. 1-2, Београд 1933, 215-216.

1934.

869. *Култ светог Саве*, Штампарија Драг. Поповића, Београд 1934, [П]+15 стр. 8°. (Књига 45, Друштво Св. Саве)

[Посебан отисак:] *Култ светога Саве*, Браство, Књ. XXVIII, Београд 1934, 112-126.

870. *Предговор*, у књизи: Ђукан Н. Јоксимовић, *Бихор и Доњи Колашин*, Са предговором Др. Владимира Ђоровића, проф. Универзитета, Прилеп 1934.

871. *Из „бележака“ Јована Скерлића*, Венац, XX/1934, Св. I (30. септембар), Београд 1934, 53-35.

872. *Нови академик др Владимир Ђоровић, професор Универзитета, говори о Плавој књизи и својој великој Историји Босне*, Време, 14/1934, бр. 4358, Београд 1934, 5.

(Напомена) *Плава књига* није се појавила, а садржавала је документа о одговорности за Први свјетски рат.

873. *Спор око оправке београдске цркве из 1797.*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Књ. VII, Св. 1-3, Сремски Карловци 1934, 349-356.

(Напомена) Текст парничног поступка, са уводом објављивача.

874. *Милица Јанковић, Зеџ и миш*, Гласник Српске књижевне задруге, 17/1934, Св. 38, Београд 1934, 16.

(Напомена) Реферат ради издавања у *Српској књижевној задрузи*.

875. *Манастир Добриловина*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLIII, Београд 1934, 164-177.

876. *О двадесетогодишњици владања Краља Александра (1914-1934)*, Железнички венац, 1934, 14, 1-2.

877. *Извештај о историским испитивањима. Извештај о стању и раду Задужбине Луке Ђеловића - Требињца (за год. 1933.)*, Београд 1934, 61-64 стр.

(Напомена) О раду историчара у познатој Научној експедицији 1933. године, у околини Андријевице. Суаутор: Станоје Станојевић.

878. *Branko Grković, Bilješke iz starog Mostara. Mostarci tuže ruskoj vladi zbog korupcije ruskog konzula u Mostaru*, Jugoslovenska pošta, V/1934, br. 1452 (10. mart), Sarajevo 1934, 15.

(Напомена) Прештампано издање (с коментаром) једног писма из архиве Српске црквене општине у Мостару (с краја 1860. или почетка 1861. године), које је, прије Првог свјетског рата, открио Владимир Ђоровић и објавио заједно са Сејфудином Кемуром [Влад. Ђоровић - С. Кемур, *Прилози за историју*

православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XXIV/1912, Књ. XXIV, Св. 7-9 (јул - септембар), Сарајево 1912, 438-441], Текст писма прештампан је још једном (Влад. Ћоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио др. Ћорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, 285-289). Информација о првом прештапвању овога писма (1934) уочена је у напоменама Војислава Максимовића о књижевном раду Прокопија Чокорила (Прок. Чокорило - Ј. Памучина - Ст. Скендерова, *Љетописи*, Сарајево 1976, 239, 240).

879. *Посланица бугарског патријарха Јефтимија тисменском архимандриту Никодиму*, Јужнословенски филолог, Књ. XIII, Београд 1933-34, 162-165.

(Напомена) Текст посланице, са уводом објављивача.

880. *Les relations de Karageorge et de sa famille avec la France, L'Echo de Belgrad*, 3/1934, 38, 2.

881. *Савремена просветна питања*, Народна просвета, 16/1934-35, 32, 1.

882. „Писмо професора [Владимира] Ћоровића од 28. априла 1934. министру просвете“, у чланку: Љ. Дурковић - Јакшић, *Грађа о судбини српског културног и националног блага у првом светском рату*, Књ. XII, Београд 1990, 313 (под „Ћ“).

883. *Седамдесетогодишњица господина Богдана Поповића*, Правда, 30/1934, бр. 10.480/10.483, Београд 1934, 5.

(Суаутори: Исидора Секулић, Милан Грол, Милош Тривунац, Миодраг Ибровац и Светислав Петровић)

884. (Заједно са Станојем Станојевићем и Виктором Новаком) *Пресуда Суда части [(I) Полемика о Карађорђевој години и месту рођења; (II) Решење Суда части у научном спору дра. А. Ивића и дра. Д. Пантелића]*, у књизи: Д. Пантелић, *Преправљање историјских докумената пред Судом части* (чланови Суда: гг. Ст. Станојевић, Влад. Ћоровић и Виктор Новак) Београд 1934, 9-15.

885. *Краљ Александар*, Слободна мисао, 14 [13!]/1934, 41, Никшић 1934, 4; Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLIII, Св. 4, Београд 1934, стр. I-VIII; Младост, 13/1934-35, 3, 50-55.

886. *Сто тридесет година од Првог српског устанка. Историска улога Шумадије*, Чачански глас, 1934, 7, 1.

887. *Телефонски интервју са г. Владом Ђоровићем, новим академиком*, Штампа, 1/1934, 1, 4.
888. *Брсково*, Гласник Географског друштва, Књ. XX, Београд 1934, 40-49.
889. *Једно старо српско насеље код Цариграда*, Гласник Географског друштва, Књ. XX, Београд 1934, 105-106.
890. *Манастир Довоља*, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIII (7), Скопље 1934, 41-45.
891. *Прилог историји манастира Добриловине*, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIII (7), Скопље 1934, 193.
892. *Краљ Александар*, Шестар, 13/1934, 9/10, 173-177.
893. *Le roi Alexandre*, Шестар, 13/1934, 9/10, 177-178.
894. *Слика „Политике“ у поверљивим извештајима аустриске дипломатије*, Политика, 31/1934, бр. 9214, Београд 1934, 10.
895. *Његош на почетку своје владе*, Политика, 31/1934, бр. 9226, Београд 1934, 13; Време, 14/1934, бр. 4322, Београд 1934, 2.
- (Напомена) Наведено предавање Владимир Ђоровић одржао је на Коларчевом народном универзитету.
896. *Алекса Шантић и мостарске „Гусле“*, Политика, 31/1934, бр. 9275, Београд 1934, 11.
897. *А[лекса] Шантић о новијим нашим писцима*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLI, Св. 5, Београд 1934, 341-344.
898. *Из Скерлићевих „бележака“*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLII, Св. 2 (16. мај), Београд 1934, 105-108.
- (Напомена) Објављени пронађени рукописи бележака о: Џ. Елиот, *Адам Бид*; Толстој, *Рат и мир*; О. Голдшмит, *Викфилдски свештеник*.
899. *Мисија Андре Ђорђевића у Бечу 1903. године*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLII, Св. 7, Београд 1934, 531-536; Вардар, 3/1934, 255, 1-2.
900. *Други Милан Милоша Обреновића*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLIII, Св. 1, Београд 1934, 32-33.

(Напомена) О сину кнеза Милоша Обреновића (26. VI 1857. - 13. IV 1859.).

901. *Када је Часлав дошао на власт?*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 6-16.
902. *Препорука Катехизма Ј. С. Рељковића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 194-195.
903. *Лицитација оставштине митрополита Вићентија Јовановића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 195-196.
904. *Фра Г. Гавриловић, Опис пута из Босне у Цариград од фра Луке Дропуљића, Фрањевачки вијесник, бр. 5-11, 1931.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 254-256.
905. *Albert Londres, Histoires des Grands Chemins, Préface d'Edouard Helsey, Paris 1932.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 256.
906. *Едхем Миралем, Расна снага југословенских муслимана, Београд 1934.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 256.
907. *Hilde Vogt, Die literarische Personenschilderung des frühen Mittelalters (Beiträge zu Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, Bd. 53), Leipzig - Berlin 1934.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 14/1934, Књ. XIV, Св. 1-2, Београд 1934, 256.

1935.

908. *Les liens entre la France et la Dynastie Les Karageorgevitch*, Editions des „Amitiés France-Yougoslaves“ (S.G.I.E.), Paris 1935, 32 p. 8°.
909. *Die Territorialentwicklung des bosnischen Staates im Mittelalter*, Von Vladimir Ćorović, Übersetzt von E. Hubmayer, Société de géographie, Imprimerie „Mlada Srbija“, Beograd 1935, 55 S. 8°. Mémoires de la Société de géographie de Beograd, Volume 4.
910. *Стари стихови о Св. Сави*, Богословље, 10/1935, Св. 2-3, Београд 1935, 118-121.
(Напомена) Стихови непознатог пјесника из XIV вијека.
911. *Жене и књижевност у средњовековној Србији*, Предавање ректора Београдског универзитета г. Владимира Ђоровића на књижевном вечеру „Јефимије“ у Народном позоришту, Вардар, 4/1935, 497, 1-2.

912. *Врело мудрости или правила за живот. Извод из дјела Валтазара Грацијана од дон Винценција Хуана де Ластаноса, Са шапањолског оригинала вијерно и брижљиво превео Артур Шопенхауер, Српски превод од †Драгутина Њежића, За штампу приредио и издао Др. Живко Њежић (С поговором Б.[оривоја] Јевтића), Сарајево 1935², 211+1 (непаг.).*
- (Напомена) Друго издање дјела. Прво издање објављено је у Сарајеву 1913. године.
913. *Свечаној седници, на којој је историчар г. др. Владимир Ћоровић примљен за члана Академије наука, присуствовао је Њ. Кр. Вис. кнез-намесник Павле и краљевски намесници г. г. др. Станковић и др. Перовић, Време, XV/1935, бр. 4793, Београд 1935, стр. 3.*
914. *Териториални развој босанске државе у средњем веку, Приступна академска беседа прочитана на свечаном скупу С. к. академије 16. маја 1935 год., Глас Српске краљевске академије, Књ. CLXVII, Београд 1935, 3-47 + [7 са три карте].*
915. *Владика Василије Петровић против Симеона Кончаревића, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLIV, Београд 1935, 50-53.*
916. *Прока Т. Милошевић, Светосавски бисер, Збирка за дом и школску омладину, Ниш 1935, 73-74, 80-82, 84-85, 87-92, 95-100, 125-126.*
- (Напомена) Прештампани текстови из Ћоровићеве збирке *Свети Сава у народном предању* (1927).
917. *Зајчева опера „Ђурађ Бранковић“. Један необјављени докуменат, Звук, 3/1935, 3, 101.*
918. *Значај Делиграда. Спомен-црква на Делиграду, 1935, 18-21.*
- (Напомена) О Делиграду и Првом српском устанку.
919. *Извештај ректоров, Универзитет у 1934-35. години, Годишњи извештај Универзитета Министру просвете са извештајима декана и неколиким посебним извештајима, Београд (1935?), 7-41.*
920. *Значај 1914. године, Календар Просвета, 1935, 3-6.*
921. *Die Entstehung der unabhängigen Balkanstaaten, Revue internationale des études balkaniques, I/1935, Tom II, Beograd 1935, 148-172.*
922. *Свети Сава у народним и уметничким песмама, Прикупио и средио Урош Џонић, (Библиотека Друштва Св. Саве, Књ. XLIV, Задужбина Ленке Бељинице,*

Књ. IV, Београд 1935, 1-5 (пјесма под бр. 1), 8 (пјесма под бр. 3), 9 (пјесма под бр. 4), 18-21 (пјесма под бр. 9), 39-41 (пјесма под бр. 17), 43-44 (пјесма под бр. 19), 44-45 (пјесма под бр. 20), 45 (пјесма под бр. 21), 45-46 (пјесма под бр. 22), 46-49 (пјесма под бр. 23), 52-57 (пјесма под бр. 25), 60-61 (пјесма под бр. 28), 61-63 (пјесма под бр. 29).

(Напомена) Пјесме су преузете из Ђоровићевог издања *Свети Сава у народном предању* (1927).

923. *О светосавској години*, Светосавље, 4/1935, светосавски број 7-9, Београд 1935.

(Напомена) Јубиларна 1935. година.

924. *Свети Сава*, Светосавље, IV/1935, Св. („светосавски број“) 7-9, Београд 1935.

(Напомена) Податак према *Bibliografiji rasprava i članaka, IV Historija, IV/2 Historija jugoslavenskih naroda*, Књ. XI, Zagreb 1968, 48 (pod br. 2007).

925. *Нове књиге о светом Сави*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLIV, Св. 3, Београд 1935, 225-228.

(Напомена) Приказ књига: Станоје Станојевић, *Свети Сава*, Београд 1935; Милош Црњански, *Свети Сава*, „Луча“ 14, Београд 1934; Леуновић [=Милан Стојимировић Јовановић], *Свети Сава, човек и Словен*, Скопље 1934.

926. *Силуан: Похвала Сави*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. XLIV, Св. 4, Београд 1935, 180.

(Напомена) Кратак коментар, уз текст пјесме.

927. *Савремена просветна питања*, Јавност, 1/1935, 1, 2-3; 2, 9-10.

928. *Поводом Масарикове 85-годишњице*, Јавност, 1/1935, 8, 169-170.

929. *Видовданска сећања*, Јавност, 1/1935, 24, 555-557.

(Напомена) О националној борби омладине у Босни и Херцеговини од половине XIX вијека до 1914. године.

930. *Везе династије Карађорђевића са Француском*, Јавност, 1/1935, 44, 1085-1090.

931. *Похвала Светом Сави*, у књизи: *Читанка о Светом Сави*, Издање Светог Архијерејског синода Српске православне патријаршије у Срем. Карловцима, Срем. Карловци 1935, 92.

932. *Свети Сава и богати Гаван (народна приповетка)*, у књизи: Ј. М. Продановић, *Читанка за I разред средње школе*, Четврто издање, Београд 1935, 128-130.
933. *Свети Сава и два супарника (народна приповетка)*, у књизи: Б. Јосимовић, *Читанка са граматичким вежбама за II разред стручних продужних школа у Краљевини Југославији*, Београд 1935², 47-48.
934. *Свети Сава и пустињак (народна приповетка)*, у књизи: Ј. М. Поповић, *Читанка за III разред основних школа*, Београд 1935, 57-58.
- (Напомена) Прештампане текстове „народних приповедака“ Боривоје Маринковић није видио, већ их је, како он то наводи, преузео из рада Бранка Милаковића, *Библиографија о Св. Сави у светосавској години*, Православље, II/1937, Св. 2-3 (фебруар - март), Београд 1937, 168. Сви текстови потичу из Ћоровићеве збирке *Свети Сава у народном предању* (1927).
935. *Прилози историји Кочине Крајине*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 15/1935, Књ. XV, Св. 1-2, Београд 1935, 128-145.
936. *Проф. Анте Фигурић, Требиње некад и данас, Љубљана 1930.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 15/1935, Књ. XV, Св. 1-2, Београд 1935, 291.
937. *Др Миленко С. Филиповић, Варошица Олово с околином, Прештампано из „Фрањевачког вијесника“*, Београд 1934., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 15/1935, Књ. XV, Св. 1-2, Београд 1935, 291-292.
938. *Др. Дим. Ђуровић, Митолошки елемент у песми „Цар Лазар се привољева царству небескоме“*, Прештампано из „Гласника Југословенског професорског друштва“, Књ. XV, Београд 1935., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 15/1935, Књ. XV, Св. 1-2, Београд 1935, 292.
939. *Прота Сл. Вујасиновић, Манастир Моштаница, Бања Лука 1933.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 15/1935, Књ. XV, Св. 1-2, Београд 1935, 292.
940. *Аустриска анексија острва Адакале*, Политика, 32/1935, бр. 9570, Београд 1935, 7.
941. *Свети Сава, жива историска сила*, Политика, 32/1935, бр. 9588, Београд 1935, 2; Преглед цркве Епархије жичке, 17/1935, 6, 147-151.
942. *Ђурица Ђорђевић као омладинац и родољуб*, Политика, 32/1935, бр. 9680, Београд 1935, 10.

943. *На свечаној седници Српске краљевске академије наука Др. Владимир Ћоровић проглашен је за редовног члана. Седници су присуствовали Њ. Кр. Вис. кнез Павле и г. г. др Станковић и др. Перовић*, Политика, XXXII/1935, бр. 9694, Београд 1935, 4.
- (Напомена) У овом изјештају објављен је, уз опис свечаности, и „извод из Ћоровићеве академске беседе *Териториални развој босанске државе у средњем веку* (1935)“.
944. *У славу Филипа Вишњића и наше народне песме*, Политика, 32/1935, бр. 9875, Београд 1935, 5.
- (Суаутори: Александар Белић и Вељко Петровић)
- (Напомена) Предавање на Коларчевом народном универзитету, 15. X 1935. године, поводом стогодишњице смрти Филипа Вишњића.
945. *Ректорат Универзитета у Београду о случају др. Ксеније Атанасијевић*, Политика, XXXII/1935, бр. 9890 (1. децембар), Београд, 1935 б.
- (Напомена) Према ријечима Боривоја Маринковића, умјесто потписа аутора, чланак има билешку да потиче „из канцеларије Ректората Универзитета у Београду, 30. новембра 1935“. У тексту је објављена и фотографија Владимира Ћоровића, тадашњег ректора Београдског универзитета, на основу чега би се могло претпоставити да је он ауторизовао чланак.
946. *Д. Н. Анастасијевић, Летопис Никољски 1934.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 111-115.
947. *А. В. Соловјев, Повеље манастира Св. Николе Мрачког, Прештампано из Прилога, Књ. IX, Београд 1929.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 1/2, Љубљана - Загреб - Београд 1935, 115-117.
948. *Др. Рад. М. Грујић, Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак, Гласник Скопског научног друштва XII, Скопје 1933.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 118-120.
949. *Johanes F. Gellert, Die politisch-geographische Entwicklung und Struktur Bulgariens, Beihefte zur Zeitschrift für Geopolitik, H[eft] 10, Berlin Grunewald 1933.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 130.
950. *Боривоје М. Дробњаковић, Саобраћај на Дрини*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 155-157.

951. *Иван Ренђео, Хрватско-далматински новци, Сарајево 1934.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 486.
952. [*Петар Скок, Долазак Словена на Медитеран, Поморска библиотека Јадр. страже, Коло II, Св. I, Сплит 1934.*], Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 545-547.
953. *Др. Ђиро Трухелка, Колијевка и гробље првих Котроманића, Наставни вјесник, Књ. XLI, 1933.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 554-555.
954. *Владимир Таљеран, Зрнца за повијест Стона, Дубровник 1935.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 557-559.
955. *Милан Карановић, Проблем Кулина бана, Новости из Босанско-херцеговачког музеја бр. 12, Сарајево 1935.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 558-559.
956. *Иван Остојић, Бенедиктанска опатија у Повљима на отоку Брачу, Сплит 1934.*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 559.
957. *Из новије историје католичке цркве у Босни и Херцеговини*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 566-570.
- (Напомена) Приказ чланка: Рудолф Заплата, *Траписти у Босни за турске владе (1869-1878)*; *Представка херцеговачких католика Султану 1869. године*; *Католици у требињској дијецези 1872. године*, Croatia Sacra 1933, 1934. - Приказ Споменице *фрањевачке класичне гимназије у Високом*, Београд 1932. - Приказ књига: Берислав Гаврановић, *Успостава редовите католичке хијерархије у Босни и Херцеговини 1881. године*, Београд 1935; Доминик Мандић, *Оснутац фрањевачког самостана и богословије у Мостару*, Мостар 1935.
958. *Јован М. Јовановић, Борба за народно уједињење 1914-1918.*, Београд 1934., Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 583-585.
959. *Ископавање у Петрову манастиру код Требиња*, Југословенски историски часопис, 1/1935, Св. 3/4, Љубљана – Загреб – Београд 1935, 750-751.

1936.

960. *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Написао Владимир Ћоровић, Штампa Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1936, 780+[I] стр. 8°.

(Напомена) Растурање наведене књиге није било одобрено, због виших државних интереса.

961. *Изјава ректора г. др. Владимира Ђоровића*, Академска штампа, 1/1936, 2, 2.

(Напомена) Поводом увођења Универзитетске страже.

962. *Свети Сава*, Вардар календар, 24/1936, 110-115.

963. *Прошлост Херцеговине*, Гласник Југословенског професорског друштва, 17/1936-37, 11/12, Београд 1936, 865-893.

964. *А. Мурадбеговић, Свијет у опанцима*, Гласник Српске књижевне задруге, 19/1936, Св. 44, Београд 1936, 18.

965. (А. Белић - Ст. Куљбакин - Д. Ј. Поповић - П. Поповић - Ст. Станојевић - Влад. Ђоровић) *Извештај Управе Задужбине Саре и Васе Стојановића – Мостарца, У Београду, 31. октобра 1935. г.*, Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, Књ. III, Београд 1936, 3-4.

966. (*Проглас „браћи Србима, Хрватима и Словенцима“ Главног одбора Друштва Светога Саве од 22. фебруара 1920.*; Међу потписницима Владимир Ђоровић), Јован Хаџи Васиљевић, *Друштво Светога Саве (1886-1936)*, у зборнику: *Споменица Друштва Светога Саве (1886-1936)*, Друштво Св. Саве, Књ. XLVII, Београд 1936, 107-109.

(Напомена) Проглас је објављен и „у Извештају Друштва Св. Саве, Књ. VII“.

967. *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, 1936, 77-131. (И сепарат са годином 1935.)

(Напомена) I. *Рукописи о Никољцу код Бијелог Поља*. II. *Црква у Црколезу*. III. *Црква у Дубоком Потоку*. IV. *Рукописи манастира Девича*. V. *Рукописи Лесновског манастира*. VI. *Неколико рукописа из Босне и Херцеговине*.

968. *Историјска вредност Вишњићеве песме „Почетак буне против дахија“*, Зборник у славу Филипа Вишњића, 1936, 67-79.

969. *Der Friedensertag zwischen dem Sultan Bayazid II und dem König Ladislaus II*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft XC/1 (1936) 52-59.

970. *Извештај ректоров*, Универзитет у 1935-36. години, Годишњи извештај Универзитета Министру просвете са извештајима декана и неколиким посебним извештајима, Београд 1936.

(Напомена) Наведени извјештај Боривоје Маринковић биљежи према чланку Павла Поповића, под насловом *О ректору Универзитета*, Правда, XXXII/1936, бр. 11.301-11.304 (11-14. април), Београд 1936, 2.

971. *Предговор* [овом делу], у: Драг[ољуб] П. Илић, *Југословенски народни владари и великани*, Београд [1936], 5-5 стр. 8°.

972. *У Београду се ствара униформисана „Универзитетска стража“ која треба да води рачуна о реду и миру у зградама универзитета*, Политика, 33/1936, бр. 9946, Београд 1936, 7.

(Напомена) Изјава ректора Владимира Ћоровића о циљу завођења страже.

973. *Политички мемоар Николе Пиштелића*, Правда, 32/1936, бр. 11.301/11.304, Београд 1936.

974. *Народна песма о женидби војводе Војина*, Прилози за проучавање народне поезије, 3/1936, 2, 190-192,

(Напомена) Пјесма: *Књигу пише војвода Војине*.

975. *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 28. октобра 1935. године, Светосавски зборник, 1/1936, 1-40.

(Напомена) Биографије Стевана Немање од Св. Саве, Стевана Првовјенчаног и Доментијана.

976. *Сербская ода XVIII вѣка о Потемкинѣ*, Юбилейный сборник Русскаго археологическаго общества въ Королевствѣ Югославии, Бѣлградъ 1936, 333-337.

977. *Свети Сава и браћа која се деле*, Српски задругар, 8/1936, 1, 31.

(Напомена) Легенда.

978. *Херцеговачки манастири. Манастир Житомишлић*, Старинар, 10/11, Трећа серија, Београд 1935/36, 2-36.

979. *Стварање независних држава на Балкану. Књига о Балкану*, Издање Балканског института, 1936, 188-212 стр.

980. *Аутономија Универзитета и студенти*, Студентски глас, I/1936, бр. 1, Београд 1936, стр. 1.

981. *Г. Владимир Ћоровић о садашњим приликама у Европи*, Студентске новине, 2/1936, 18, 1.

- (Напомена) Дјелимично пренијет чланак у *Јавности* 1936, 26.
982. *Karadorđe Petrović*, *Tvrđcove dĕjin* 107 (1936) 106-114.
983. (Поздравни говор ректора Београдског университета Владимира Ђоровића, поводом избора Стевана М. Димитријевића за почасног доктора теологије), *Стеван Димитријевић - doktor honoris causae*, Хришћанска мисао, II/1936, Београд 1936, 45-48.
- (Напомена) Помен овог говора биљежи Душан Љ. Кашић, *Протојереј-ставрофор Стеван М. Димитријевић (1866-1935)*, Богословље, XXVII (XLIII)/1984, Св. 1-2, Београд 1984, 14-15.
984. *Света Сава и мртви с онога света*, Црква календар, Београд 1936, 81-82.
- (Напомена) Из књиге *Свети Сава у народном предању*.
985. *Dr. Thim József, A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története, II-III kötet, Budapest 1930.*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Књ. IX, Св. 3, Сремски Карловци 1936, 348-350.
986. *Српска омладина у Сегедину од 1843-1864. године*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Књ. IX, Св. 4, Сремски Карловци 1936, 394-406.
- (Напомена) Рад омладинског друштва *Слога*.
987. *Die Entstehung der unabhängigen Balkanstaaten, Revue internationale des études balkaniques*, 2/1935-36, 3/4, 148-172; *Књига о Балкану*, I, 1936, 188-212.
- (Напомена) О развоју јужнословенских држава и о њиховом успону у XIX вијеку.
988. *В. Н. Златарски, Revue internationale des études balkaniques*, 2/1935-36, 3/4, 285-288.
- (Напомена) Некролог.
989. *О хиперпродукцији интелектуалаца*, *Јавност*, 2/1936, 1, 1-2.
990. *На раскрсници*, *Јавност*, 2/1936, 19, 425-426.
- (Напомена) О потреби рашчишћавања политичких проблема путем слободне штампе.
991. *Савремена питања*, *Јавност*, 2/1936, 26, 579-581.
- (Напомена) О хрватском питању.

992. *Кочићеви Цвика и Дурута*, Јавност, 2/1936, 41, 882-883.
993. *Светозар Прибићевић*, Јавност, 2/1936, 43, 919-921; 44, 939-941; 45, 962-965; 46, 982-984.
994. *Из сарајевске прошлости*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 1, Београд 1936, 9-28.
- (Напомена) Омладински покрет; Трговина у XIX вијеку и књижевство.
995. *Драгутин Костић, Кад је рођен Марко Краљевић?*, Глас С. К. Академије CLXXI, Београд 1936., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 1, Београд 1936, 177.
996. *J. Albrecht von Reiszitz, Belgrad - Berlin, Berlin - Belgrad 1866-1871., München und Berlin 1936.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 1, Београд 1936, 179-180.
997. *Мило Вукчевић, Ђурђева Јерина у традицији и науци, Вршац 1934.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 1, Београд 1936, 181.
998. *Ка биографији Вићентија Ракића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 2, Београд 1936, 318-319.
999. *Мудри Акир и Љубиша*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 2, Београд 1936, 319.
- (Напомена) Мотив из приче о Мудром Акиру, употребљен у *Кањошу Мацедоновићу*, Стјепана Митрова Љубише.
1000. *Вицко Лисичар, Три дубровачка оточића (Дакса, Свети Андрија и Руда), Библиотека „Дуба“, Књ. 3, Дубровник 1935.*, Прилози за књижевност, језик историју и фолклор, 16/1936, Књ. XVI, Св. 2, Београд 1936, 398.
1001. *Миодраг Југовић, Титуле и потписи архиепископа и патријараха српских, II. о. из „Богословља“, Књ. XI, Св. 3, Београд 1934.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 151-152.
1002. *Alfred von Wegerer, Bibliographie zur Vorgeschichte des Weltkrieges, Berlin 1934.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 152-154.

1003. *Стј. Сакач, О криштењу и уговору (конкордату) са Св. Столицом у VII вијеку, П.о. из „Живота“ VII, 1936.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 169-170.
1004. *Мухамед Ајкић, Мостарски стари мост, Мостар 1936.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 174.
1005. *Томо П. Ораовац, Војвода Трипо Баковић, Цетиње 1935.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 187-188.
1006. *Раша Милошевић, Државни удар озго. Први април 1893. Свргнуће крњег краљевског намесништва, Београд 1936.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 192.
1007. *Др. Милош М. Радојковић, Србија и међународни положај Ђердана од Париског конгреса до Светског рата, Библиотека Југословенског удружења за међународно право XXII, Београд 1935, 68 и једна карта. 8°, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 192-193.*
1008. *Димитрије Поповић, Борба за народно уједињење 1908-1914., Српски народ у XIX веку, 7, Београд 1935.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 193-194.
1009. *G. P. Gooch, Before the War, Studies in Diplomacy, Oxford 1936.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 216-218.
- (Напомена) Дјело садржи студије петорице првака предратне европске дипломатије: Henry Charles Landsdowne, Théophile Delcassé, Bernhard von Bülow, Aleksandr Petrovič Izvoljskij i Alois Aehrenthal.
1010. *Т. Г. Масарик, Светска револуција, Београд 1935.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 218.
1011. *Generalul R, Rosetti, Din corespondenta inedită a principelui Milan al Serbiei cu colonelul Georghe Catargi in timpul razboiului din 1877-78, Academia Romana, Ser. III, tom XVII tom. 3, Bucarești 1935.*, Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 259.
1012. [Одговор на чланак: Јован М. Јовановић, Борба за народно уједињење 1914-1918., објављен у Југословенском историском часопису 1935, Св. 3/4, 386-387], Југословенски историски часопис, 2/1936, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1936, 387-388.

1937.

1013. *Борба за независност Балкана*, Издање Балканског института, Штампарија „Белетра“, Београд 1937, 208 стр. 8°. (Библиотека „Балкан и Балканци“, број 2)
1014. *Карађорђе и Први српски устанак*, Издање Задужбине Илије Милосављевића – Коларца, Штампарија „Минерва“, Београд 1937, 64 стр. 8°. (Библиотека Коларчевог Народног Универзитета, Књига 30)
1015. *Наши јавни радници о црквама и манастирима*, Глас, орган Привредно-културне Матице Народни Зборник, 8/1937, 231/253, 55.
1016. *Покушај једне дробњачке сеобе 1700. године*, Гласник Етнографског музеја у Београду, 12, Београд 1937, 1-3.
1017. *Станоје Станојевић*, Американски србобран, 31/1937, 6695, 2.
(Напомена) Некролог.
1018. *На дан Уједињења*, Домаћица, 52/1937, 4, 4-7.
1019. *Откуд име Врчин?*, Зборник лингвистичких и филолошких расправа, А. Белићу..., Београд 1937, 233/234.
1020. *Историски значај Ниша*, у књизи: *Споменица шездесетогодишњице и освећења споменика ослобођења Ниша (1877-1937)*, Издање Одбора за подизање споменика, Ниш 1937, 7-10.
1021. *Predgovor*, у књизи: Tomislav Krizman, *Jugoslavija u slici, Knj. 2: Bosna i Hercegovina*, Zagreb 1937, 7-8.
(Напомена) Наведени податак Боривоје Маринковић преузео је из књиге Сузане Срдновић [S. Srndović, *Građa za bibliografiju radova o Hercegovini, Knj 1: Monografske publikacije*, Beograd 2000, 171 (pod br. 1627)].
1022. *Вук о Хаџи Рувиму*, Просвета, 21/1937, 10-12, 653-656; Календар Просвета, 1938, 18-21.
1023. *Неизвесна сарадња у делу: Свезнање, Општи енциклопедиски лексикон у једној књизи*, Под уредништвом П. М. Петровића, директора Народног дела, Београд (1937).

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да је у овако обимној књизи, са непотписаним одредницама, тешко, односно готово немогуће, раздвојити удио сваког сарадника посебно. Из општих напомена, уредника Петра М. Петровића, зна се само то да је Владимир Ћоровић писао кратке биљешке из области

историје и из области књижевности (у оквиру прве, заједно са Драгославом Страњаковићем и Миодрагом Рајичићем, а у оквиру друге, заједно са Момиром Вељковићем).

1024. *Херман Вендел*, Страни преглед, 7-8/1936-37, 1/4, 215-222.
1025. *Вук Караџић*, Студентске новине, 4/1937-38, 58, 1-2.
1026. *Dr Petr Zenkl a Jihoslované, České slovo*, 29/1937, 93, 11.
1027. „*Ратне успомене*“ *А. Брусилова*, Јавност, 3/1937, 28/29, 551-552.
1028. *Вук Караџић*, Јавност, 3/1937, 45, 833-835.
1029. *Национални значај Јована Цвијића*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. I, Св. 3, Београд 1937, 182-189.
1030. *Вук као хисторичар*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. II, Св. 5, Београд 1937, 373-383; *Политика*, 34/1937, бр. 10.579, Београд 1937, 1-2.
- (Напомена) У *Политици* је објављена скраћена верзија наведеног рада.
1031. *Један аустријски мемоар о Босни после погибије кнеза Михаила*, Правда, 33/1937, бр. 11.559/11.572, Београд 1937, 8-9.
- (Напомена) Мемоар пуковника Friedricha Veska од 29. I 1869. године.
1032. *Акција за стварање Савеза српских културних и просветних друштава*, Разговор са г. др. Владимиром Ђоровићем, Правда, 33/1937, бр. 11.893, Београд 1937, 6.
1033. *Љубомир Недић, Целокупна дела*, За штампу приредили Владимир Ђоровић и Боривоје Недић, Библиотека српских писаца, Књ. I, Београд (1937?), VI+2 (непаг.) + 397 + 1 (непаг.).
1034. *Љубомир Недић, Целокупна дела*, За штампу приредили Владимир Ђоровић и Боривоје Недић, Народна просвета, Библиотека српских писаца, Књ. II, Београд (1937?), XI-XXXVI+519+1 (непаг.).
- (Напомена) Двотомно издање цјелокупних дјела Љубомира Недића штампано је, према мишљењу Милана Т. Вуковића, у периоду између 1928. и 1932. године (М. Т. Вуковић, *Mali knjižarski leksikon*, Београд 1959, 353)!
1035. *Библиографија*, у књизи: *Љ. Недић, Целокупна дела*, За штампу приредили Владимир Ђоровић и Боривоје Недић, Библиотека српских писаца, Књ. II, Београд (1937?), стр. (VIII).

1036. *Васа Пелагић пред турским судом*, Политика, 34/1937, бр. 10.283, Београд 1937, 7.
1037. *Балкански савез од 1904.*, Политика, 34/1937, бр. 10.395, Београд 1937, 7.
1038. *Професор Београдског универзитета, историк др. Станоје Станојевић, умро је јуче у Бечу*, Политика, 34/1937, бр. 10.481, Београд 1937, 5.
1039. *Шејх Сејфудин Кемура*, Политика, 34/1937, бр. 10.622, Београд 1937, 14.
1040. *Чедомиљ Мијатовић као хисторичар*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 180-212.
1041. *Белешке у Манасијиној хроници у хиландарском рукопису*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 248-249.
1042. *A. Solovjev, Corona regni, Odbitka z „Przewodnika historyozno prawnego“ IV, 1934.*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 332-333.
1043. *Walter M. Markov, Serbien zwischen Österreich und Russland 1897-1908, Beiträge zur Geschichte der nachbismarckischen Zeit und des Weltkriegs, Heft 28, Stuttgart 1934.*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 412-414.
1044. *M. Nintchitch, La crise bosniaque (1908-1909) et les puissances européennes, I-II, Paris 1937.*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 414-421.
1045. *Heinrich A. V. Srbik, Österreich in der deutschen Geschichte, München 1936.*, Југословенски историски часопис, 3/1937, Св. 1/4, Љубљана – Загреб – Београд 1937, 421.
1046. *Михаило Ј. Динић, Дубровачка средњевековна караванска трговина, Југосл. истор. часопис, IV, 1937.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 1, Београд 1937, 174-175.
1047. *Ђорђе Ст. Бекић, Борба српско-православног Општества у Мостару против аустро-босанске управе 1880-1882. године, Сарајево 1936.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 1, Београд 1937, 175-177.
1048. *Младен Ст. Ђуричић, Шабац као културна жижа Србије XIX и XX века, Друго, поправљено и допуњено издање, Библиотека Народног универзитета шабачке*

народне књижнице и читаонице, књ. 11, Шабац 1937., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 1, Београд 1937, 177-178.

1049. *Похвала Сарајлијама Висариона Павловића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 2, Београд 1937, 214-219.

(Напомена) О В. Павловићу и његовој пјесми *В'са слава дичере цареви одушевленне церкви сараевскіе внутрјуду јест.*

1050. *Dr. Maximilian Braun, Die Anfänge der Europäisierung in der Literatur der moslimischen Slaven in Bosnien und Herzegowina, Slavisch-baltische Quellen und Forschungen, Heft VII, Leipzig 1934.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 2, Београд 1937, 300-303.

1051. *Владислав Скарић, Сарајево и његова околина од најстаријих времена до аустроугарске окупације, Сарајево 1937.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 2, Београд 1937, 332-340.

1052. *М. Карановић, Границе средњевековне босанске жупе Земљаник, Гласник Земаљског музеја XLVIII, 1935.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 17/1937, Књ. XVII, Св. 2, Београд 1937, 341.

1938.

1053. *Србија од 1858. до 1903.*, Издавачко и књижарско предузеће „Геца Кон А. Д.“, Београд [1938], 195 стр. 8°. (Српски народ у XIX веку, 3)

(Суаутор: Васа Чубриловић)

1054. *О двадесетпетогодишњици ослобођења Јужне Србије*, Вардар календар, 26/1938, 21-25.

1055. *Свети Сава*, Гласник подмлатка Црвеног крста, 18/1938-39, 5, 1.

1056. *Узајамне везе и утицаји код старих словенских записа*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 15. октобра 1936. год., Глас Српске краљевске академије, Књ. CLXXVI, Београд 1938, 99-170.

1057. *Даривање Св. Никите Бањанског Хиландару*, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIX, Скопље 1938, 53-58.

(Напомена) Повеље краља Милутина и Андроника II Палеолога, којима манастиру Хиландар уступају имања и приходе властелинства Св. Никите.

1058. *Преговори о балканском савезу*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLVII, Београд 1938, 1-24.

1059. *Предговор* [Доментиан], у: Доментиан, *Живот светог Саве и светог Симеона*, Предео Др. Лазар Мирковић, Са предговором Др. Владимира Ћоровића, Српска књижевна задруга, Београд 1933, 5-23. (Српска књижевна задруга, Коло ХLI, Књига 282)
1060. *Les hopitaux en Serbie au Moyen-Âge*, Медицински преглед, 13/1938, 7-9, 146-148.
1061. *Алекса Шантић и мостарске „Гусле“*, у књизи: *Педесет година Српског певачког друштва „Гусле“ у Мостару (1888-1938)*, Мостар 1938, 61-63.
- (Напомена) Текст је прештампан, под истим насловом, из 1934. године [Влад. Ћоровић, *Алекса Шантић и мостарске „Гусле“*, Политика, XXXI/1934, бр. 9275 (11. март), Београд 1934, 11].
1062. *Хиландарски аделфати за Кареју*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 18/1938, Књ. XVIII, Св. 1/2, Београд 1938, 334-341.
- (Напомена) Аутентичност повеље краља Милутина из 1317/18. године, којом је од манастира Хиландар купио три аделфата за Карејску ћелију.
1063. *Остоја Рајаковић Угарчић*, Прилози проучавању народне поезије, 5/1938, 1, 53-66.
- (Напомена) Осврт на чланак Драгутина Костића, *Остоја Рајаковић Угарчић. Прилог историји нашег народног епског песништва*, Српски књижевни гласник, Књ. XXXIII, бр. 8, Београд 1931, 611-619.
1064. *Ректоров извештај поднет Универзитетском већу, одржаном 29. и 30. јуна 1938.*, Универзитет у Београду, Књ. I, Београд 1938, 3-15.
- (Напомена) Наведени извјештај Боривоје Маринковић биљежи према библиографским подацима Мирјане Ћоровић – Љубинковић, у рукопису.
1065. *Vuk Karadžić 1787-1864*, Slavonic Review, 16/1937-38, 4, 667-677.
1066. *Свети Сава и пустињак*, Српски задругар, 10/1938, 1, 37.
- (Напомена) Легенда.
1067. *Узорна мајка нашег народног предања, Сава М. Николић, Производња и нега собног цвећа*, Београд [1938], 22-24 стр. (Поучна библиотека за народ, Год. III, Књ. I)
- (Напомена) Ликови српске мајке у народној пјесми.
1068. *Судбина наших манастира*, Правда, 34/1938, бр. 11.932-11.935, Београд 1938, 37.

(Напомена) Недовољно старање за одржавање манастира.

1069. *Удаја Петрије Милоша Обреновића. Како се кнез Милош спремао за свадбу своје кћери?*, Правда, 34/1938, бр. 12.039/12.042, Београд 1938, 8.

1070. *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник 2, 1938, 1-76.

(Напомена) Студија и текст оригинала наведеног житија.

1071. *Пролошко житије Св. Саве*, Светосавски зборник 2, 1938, 77-87.

(Напомена) Студија и текст наведеног житија.

1072. *Поход Махмуд-паше Бушатлије против Паитровића*, Споменик Српске краљевске академије, Књ. LXXXVII, Београд 1938, 81-92.

1073. *Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду*, Споменик Српске краљевске академије, Књ. LXXXVII, Београд 1938, 93-104.

1074. *Истрага о сарајевском атентату*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LIII, Св. 4, Београд 1938, 295-299.

(Напомена) Приказ књиге Леа Пфефера, *Истрага у сарајевском атентату*, Загреб 1938.

1075. *Око књиге Л. Пфефера*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LIV, Св. 8, Београд 1938, 566-568.

(Напомена) Одговор на чланак Леа Пфефера, *Ко је веродостојан, ја или В. Ђоровић?*, Нова Европа, Књ. XXXI, бр. 5/6 (1938) 170-179. - О књизи *Истрага у сарајевском атентату*.

1076. *Мирољуб Богић, Наше тамновање, Тузла 1938.*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LV, Св. 5, Београд 1938, 388-389.

(Напомена) Мирољуб Богић, псеуд.=Јездимир Дангић.

1077. *Божјић, празник мира и љубави. Пацифистичка мисао код Срба у деветнаестом веку*, Политика, 35/1938, бр. 10.640, Београд 1938, 1-2.

1078. *Карло Сфорца, Никола Пашић и уједињење Југословена*, Политика, 35/1938, бр. 10.699, Београд 1938, 8.

1079. *Једна дипломатска афера*, Политика, 35/1938, бр. 10.774, Београд 1938, 5.

(Напомена) Поводом пада Илије Гарашанина, 1867. године.

1080. *Данашња прослава мостарских „Гусала“*, Политика, 35/1938, бр. 10.802, Београд 1938, 1-2.

(Напомена) Поводом 50-годишњице рада мостарских „Гусала“.

1081. *Политичка историја савремене Бугарске, Од Косте Тодорова, Београд 1939.*, Политика, 35/1938, бр. 10.889, Београд 1938, 13.

1082. *Тридесет година од анексије Босне и Херцеговине*, Политика, 35/1938, бр. 10.905, Београд 1938, 6.

1083. *Први децембар, дан народног уједињења*, Политика, 35/1938, бр. 10.960, Београд 1938, 2-3.

(Напомена) Ријеч је о догађајима који су претходили стварању Југославије.

1084. *Станоје Станојевић*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 1-39.

1085. *Рад. М. Грујић, Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји, Скопље 1935, Гласник Скопског научног друштва, Књ. XIV, Скопље 1938.*; Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 114-115.

1086. *Блажо Милованов, Биљешке и причања из живота Бјелопавлића, по причању старих Брђана, Земун 1937.*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 115.

1087. *Walther Pahl, Das politische Antlitz der Erde, Ein weltpolitischer Atlas, Leipzig 1938.*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 116.

1088. *Мил. С. Филиповић, Положај и територијални развитак Велеса, Из Гласника Географског друштва XX-XXI, Београд 1934-6.*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 116.

1089. *Otto Flake, Türkenlouis, Gemälde einer Zeit, Berlin 1937.*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 116.

(Напомена) О Лудвигу Баденском.

1090. *Hans Hummel, Südosteuropa und das Erbe der Donaumonarchie, Leipzig und Berlin 1937.*, Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 122-123.

1091. *Јован М. Јовановић, Борба за народно уједињење 1903-1908., Српски народ у XIX веку, X, Београд 1937., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 123-125.*
1092. *Walter Schinner, Der österreichisch-italianische Gegensatz auf dem Balkan und an der Adria, Beiträge zur Geschichte der nachbis-marckischen Zeit und des Weltkriegs, H. 31, Stuttgart 1936., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 125-126.*
1093. *Egon Heymann, Balkan, Kriege, Bündnisse, Revolutionen, Berlin 1938., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 126-127.*
1094. *Mackensen, Briefe und Aufzeichnungen, Bearbeitet von W. Foerster, Leipzig 1938., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 127.*
1095. *Ap. Daskalakis, Rhigas Velestinlis, La révolution française et les préhudes de l'indépendance hellénique, Paris 1937., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 145.*
1096. *Südostdeutsche Forschungen, Herausgegeben im Auftrage des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München, Von Fritz Valjavec, München 1936., Југословенски историски часопис, 4/1938, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1938, 179-181.*

1939.

1097. *Политичке прилике у Босни и Херцеговини, Политика А. Д., Београд 1939, 73+[I] стр. 8°. (Библиотека Политике)*
1098. *Услов опстанка Балканских народа, Балканска стража, 1/1939, I, 1.*
1099. *О прослави двадесетогодишњице ослобођења и уједињења, Вардар календар, 27/1939, 13-16.*
1100. *„Узроци нашег пораза“, Од А. Крауса, Видици, 2/1939, 4, 103-104.*
1101. *Philippson Alfred, Das byzantische Reich als geographische Erscheinung, Leiden 1939., Гласник Географског друштва, Књ. XXV, Београд 1939, 87-88.*
1102. *Реферати о издањима С[рпске] к[њижевне] задруге: Приповетке Ника Бартуловића, Гласник Српске књижевне задруге, XXII/1939, Св. 54-55 (10. мај), Београд 1939, 25/а-б.*

1103. *Из прошлости Босне и Херцеговине*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLVIII, Београд 1939, 133-145.
- (Напомена) [Садржај:] 1. *Војвода Иваниш Павловић*. 2. *Питање женидбе херцега Стјепана и његових синова 1455. године*.
1104. *Један путопис из Истре и Далмације Х. Штиглица. Штиглиц прича о „луксузу оружја“ у Боки Которској*, Правда, 35/1939, бр. 12.268/12.271, Београд 1939, 6.
- (Напомена) Heinrich Stieglitz, *Ein Besuch auf Montenegro, Istrien und Dalmatien*.
1105. *Церска битка*, Привредник, 42/1939, 8, 122-123.
1106. *Личности народне песме*, Прилози за проучавање народне поезије, 6/1939, 2, 153-157.
- (Напомена) О Вуку Раслапчевићу и Илији Косорићу.
1107. *Карађорђе*, Просвета алманах, 1939, 93-95.
1108. *О књижевном раду Светог Саве*, у књизи: *Свети Сава. Антологија*, Уредила Аница Шаулић, Београд (1939?), 48-49.
1109. (Стручна рецензија о делу) Владислав Скарић, *Старо рударско право и техника у Србији и Босни* (1939).
- (Напомена) „Сачувана је копија његове [Ћоровићеве] стручне рецензије, из које се види да је имао врло мало замјерки“ [М. Екмечић, *Владислав Скарић - човјек и дјело*, у књизи: Вл. Скарић, *Изабрана дјела, Књига I, Сарајево и његова околина од најстаријих времена до аустроугарске окупације*, Избор и редакција др Милорад Екмечић, Сарајево 1985, 20а (и нап. бр. 29)].
1110. *Питање преуређења државе*, Српски глас, 1/1939, бр. 1, Београд 1939, 5.
- (Напомена) О Југославији.
1111. *Питање државног преуређења*, Српски глас, 1/1939, бр. 2, Београд 1939, 1; Време, 19/1939, бр. 6402, Београд 1939, 6.
- (Напомена) О Југославији.
1112. *О Гундулићевој тристогодишњици*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LVI, Св. 1, Београд 1939, 32-37.
1113. *Павле Поповић*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LVII, Св. 4, Београд 1939, 241-242.

(Напомена) Некролог.

1114. *Утицај Француске револуције на Југословене*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LVII, Св. 6, 426-429; Књ. LVII, Св. 7, 494-498, Београд 1939.
1115. *Хајдук Вељко и Чучук Стана*, Политика, 36/1939, бр. 10.996, Београд 1939, 7.
1116. *Оснивачка скупштина Савета српских културних друштава и установа*, [реч Владимира Ћоровића], Политика, 36/1939, бр. 11.024, Београд 1939, 6.
1117. *Последице енглеске блокаде у Боки за Наполеонова времена*, Политика, 36/1939, бр. 11.085, Београд 1939, ускршњи дод. 4-5.

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да му није јасно како је у библиографији Јеремије Д. Митровића дошло до неуобичајене забуне. Умјесто овог, он је (Ј. Д. Митровић) у *Политици* за 1939(?), баш у броју 11.085(?), изнашао, однекуд, Ћоровићев чланак *Последице енглеске блокаде у Боки за Наполеонова времена*, Политика, 36/1936, бр. 11.085, ускршњи дод[атак], 4-5 [Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник, Св. 1-2, Београд 1976, 279 (под бр. 819)]. Према Маринковићевим ријечима, чланак о енглеској блокади није објављен у *Политици* за 1939. годину, већ за 1940., а блокада није била у Боки, него у Босни [Влад. Ћоровић, *Последице енглеске блокаде у Босни за Наполеонова времена*, Политика, XXXVII/1940, бр. 11.461 (27-30. април), Београд 1940, 4-5)]!

1118. *Приповетка и историја. Љубишина „Горде или како Црногорка љуби“*, Политика, XXXVI/1939, бр. 11.085 (8-11. април), Београд 1939, 7.
1119. *Сахрана Павла Поповића*, Политика, 1939, бр. 11.139, Београд 1939, 7-8.

(Напомена) Посмртни говор Марка Цара, Владимира Ћоровића и др.

1120. *Историчар*, Политика, 36/1939, бр. 11.319, Београд 1939, 9.

(Напомена) О Слободану Јовановићу, поводом 70-годишњице живота.

1121. *Владимир Мошин, Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. год.*, Гласник Скопског научног друштва XIX, Скопље 1938., Југословенски историски часопис, 8/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 250-252.
1122. *Марко Вего, Повијест Хумске земље (Херцеговине), Сомбор 1937.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 268-269.

1123. *П. Шобајић, Никшић (Оногшит), Посебна издања Географског друштва, Св. 22, Београд 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 269-270.
1124. *Ђорђевић Тихомир, Белешке о нашој народној поезији, Београд 1939.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 274.
1125. *W. Wunsch, Heldensänger in Südosteuropa, Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung Nr. 4, Berlin 1937.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 274-275.
1126. *Zdenko Vinski, Die südslavische Crossfamilie in ihrer Beziehung zum asiatischen Grossraum, Zagreb 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 275-276.
1127. *Josef Matl, Der heilige Sava als Begründer der serbischen Nationalkirche, Kyrios II, 1935.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 276.
1128. *Риста Николић, Ширење Арнаута у српске земље, Мала библиотека Географског друштва бр. 6, Београд 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 277-278.
1129. *Саво Оровић, Невесињски устанак у песми и прози, Загреб 1936.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 278.
1130. *У. Р. Поповић, Извод из историје ратова за ослобођење и уједињење 1912-1918. године, Земун 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 287-288.
1131. *Владислав Скарић, Осман Нури Хаџић, Никола Стојановић, Босна и Херцеговина под аустро-угарском управом, Српски народ у XIX веку, 15, Београд 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 287-288.
1132. *Joseph Kallbrunner, Deutsche Erschliessung des Südostens seit 1883, Ostmark Schriftfen, Јена 1938.*, Југословенски историски часопис, 5/1939, Св. 1/2, Љубљана – Загреб – Београд 1939, 307-308.

1940.

1133. *Хисторија Босне*, Прва књига, Написао Др. Владимир Ћоровић, Српска краљевска академија, Штампарија „Слово“, Београд 1940, [Ш]+688 стр. 8°. (Српска краљевска академија, Посебна издања, Књига СХХІХ, Друштвени и историски списи, Књига 53)
1134. (Сарадња у делу) *Београд*, Обрадили Б. Н. Гавриловић, С. Пандуровић, Р. Парезанин, Београд 1940.
- (Напомена) Боривоје Маринковић наводи да се у овој књизи не може поуздано установити обим сарадње Владимира Ћоровића и других аутора, као што је сасвим неизвјесна и њена дефинитивна судбина. Књига је штампана у три верзије (српској, њемачкој и француској), а „на штампање је чекао и слог на енглеском“. Међутим, неочекивано је (или је баш то и било очекивано?) услиједио „демарш немачког посланика [у Београду], који је тражио њену забрану, јер књига текстовима и фотографијама злочина окупационе војске у првом светском рату вређа достојанство немачког народа“. Захтеву „представника Трећег Рајха ипак је удовољено [...]. Одлуком београдске општине књига Београд [била је] забрањена, тираж уништен, а слог на енглеском [језику] растурен у штампарији. Било је то само неколико месеци пре 6. априла 1941. године“ [Слоб. Кљакић, *Књиге и њихове судбине. Скидање анатема и забрана (...). Да се подсетимо и монографије „Београд“, забрањене 1940. године, на захтев представника Трећег Рајха*, Политика, LXXXVII/1990, бр. 27.681 (28. октобар), Београд 1990, 12.
1135. *Енглеска према Карађорђевој устанку*, Британија, 1/1940, 1, 4-5.
1136. *О Видовдану*, Вардар календар, 28/1940, 13-19.
1137. *Бан Борић и његови потомци*, Приказано на скупу Академије друштвених наука 25. XII 1939. год., Глас Српске краљевске академије, Књ. CLXXXII, Београд 1940, 45-61.
1138. *Ђорђе Сп. Радојичић, Зашто је Студеница посвећена св. Богородици Благодетелници (Евергетиди)*, Прештампано из „Богословља“ XI, Св. 3-4, Београд 1936., Гласник Скопског научног друштва, Књ. XXI, Скопље 1940, 172-175.
1139. *Питање о хронологији у делима св. Саве*, Успомени Павла Поповића, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLXIX, Београд 1940, 1-69.
1140. *Војводина и остале српске земље*, Дан, 6/1940, 36, 2.

1141. *Французи и Југословени у прошлости. Књига о Француској*, Друштво пријатеља Француске, Београд 1940, 151-177 стр.
1142. *Слепи деспот Стеван у Дубровнику*, Дубровник, 27/1940, 2, 2-3; Политика, 37/1940, бр. 11.352, Београд 1940, 8.
- (Напомена) О проласку Стевана Бранковића кроз Дубровник и о материјалној помоћи коју му је пружила дубровачка влада.
1143. *Konstantin Jireček a vědecké studium Balkánu, Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praha 1940.
- (Напомена) Јеремија Д. Митровић наводи да извор није видио.
1144. *Господа Миша Трифуновић, Др. Милан Грол и Др. Владо Ђоровић говоре нам о Босни и босанским муслиманима*, Млада Босна, 2/1940, 12, 2.
1145. *Писма Петра II Петровића Његоша у редакцији Душана В. Вуксана*, Књига прва, Београд 1940., Српски књижевни гласник, НС, Књ. LXI, Св. 5, Београд 1940, 461-463.
1146. *Slobodno-zidarska arhitektura i prva loža u Beogradu*, u knjizi: Voj. Kujundžić, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu*, Beograd 1940, 128-130.
1147. *О трогодишњици смрти Станоја Станојевића*, Политика, 37/1940, бр. 11.549, Београд 1940, 12.
1148. *Братска сарадња турских војвода и српских кнезова после пада Босне*, Политика, 37/1940, бр. 11.645, Београд 1940, Пр., 9.
1149. *Каталог фотограф. снимака докумената из Акад. архива, бр. 7903-а. Српске повеље Хиландара. Збирка коју је снимлио проф. Вл. Ђоровић*, Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 478-481.
1150. *Каталог фотограф. снимака докумената из Акад. архива, бр. 7903-б. Грчки акти из Хиландарске архиве. Збирка г. В. Ђоровића*, Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 481-483.
1151. *Каталог фотограф. снимака докумената из Акад. архива, бр. 7903-в. Стари печати из Хиландарске архиве. Збирка г. В. Ђоровића*, Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 483-485.
1152. *Постављање Леонтија Радуловића за херцеговачког владуку*, Српски, глас, 1 [2!]/1940, бр. 8, Београд 1940, 2.

1153. *Мало необична посланица*, Српски глас, II/1940, бр. 8 (4. јануар), Београд 1940, б/д.
1154. *Народни сабор у Добоју*, Српски глас, II/1940, бр. 9 (11. јануар), Београд 1940, 5.
1155. *Проблем Дубровника*, Српски глас, II/1940, бр. 16 (29. фебруар), Београд 1940, 2. (Без потписа!)

(Напомена) Међу сарадницима *Српског гласа* (1939-1940), који су живјели у Београду, Дубровнику или Загребу, Боривоје Маринковић не види ни једног коме би се овај есеј, у датом тренутку, могао приписати, ако би се изоставило Ђоровићево име.

1156. *Промет путника у старом Дубровнику*, Српски глас, 2/1940, бр. 24, Београд 1940, 6.

(Напомена) Приказ дјела Јорја Тадића.

1941.

1157. *У судбоносним часовима*, Вардар календар, 30/1941, 45-48.

(Напомена) Упозорење на ратне опасности и на нужност нашег општег припремања за одбрану.

1158. *Одношаји Црне Горе са Дубровником од Карловачког до Пожаревачког мира*, Приказано на скупу Академије друштвених наука од 9. децембра 1940. г., Глас Српске краљевске академије, Књ. CLXXXVII, Београд 1941, 1-113.

1159. *Књижевници из Босне и Херцеговине*, Летопис Матице српске, 115/1941, Књ. CCCLV, Св. 1-2, Нови Сад 1941, 12-17.

1160. *Дневник мајора Митесера, команданта места у Земуну од 1804. до 1808. Један нови извор за Карађорђевог устанак*, Политика, 38/1941, бр. 11.710, Београд 1941, Пр., 2.

(Напомена) Приказ дневника Josepha Paula Mittersera.

1161. *Прва представа сарајевског Народног позоришта у Београду*, Правда, 37/1941, бр. 13.048, Београд 1941, 6.

1162. *Проглас Савета патриотских, српских културних и привредних организација и установа*, Српски глас, 3/1941, бр. 32, Београд 1941, 2.

(Напомена) Поводом државног удара 27. III 1941. године. Проглас су са Ђоровићем потписали и други.

1163. *Симо Матавуљ у Црној Гори*, Српски књижевни гласник, НС, Књ. LXII, Св. I, Београд 1941, 65-66.

(Напомена) Приказ докторске тезе Вида Латковића.

1164. *Историски рад у Годишњици*, Годишњица Николе Чупића, Књ. L, Београд 1941, 45-68.

(Напомена) Поводом 50-те књиге „Годишњице Николе Чупића“.

1165. *Димитрије Поповић*, Годишњица Николе Чупића, Књ. L, Београд 1941, 191-203.

1943.

1166. *Старе српске штампарије*, у споменици: *Ободска штампарија. Приликом четиристопедесетгодишњице (1493-1943)*, Издање Црногорског просвјетног клуба „Његош“, Palandech's Publishing House, Chicago, III, Саут Чикаго, Ил[иноис] 1943, 39-41.

(Напомена) Прво издање овога краћег текста изашло је у четвртој књизи „Народне енциклопедије“ Станоја Станојевића, 1929. године, под насловом *Штампарије (старе)*.

1946.

1167. *Сребрница у средњем веку*, Гласник Државног музеја у Сарајеву, I, Нова серија, Друштвене науке, 1946, 51-80.

(Напомена) Према дјелу Михаила Ј. Динића, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, I део, Београд 1955, стр. 31. *Сребрница у средњем веку* је студија Владимира Ћоровића, а не аутора који је на њој наведен (Татомир Вукановић).

1947.

1168. М. Жеравчић, *Српски језик као дипломатски језик на Порти у току XV и XVI столећа*, Црква, Календар Српске православне патријаршије за преступну годину 1948, Београд 1947, 23/а-24/б.

(Напомена) Текст овога чланка је, од слова до слова, прештампан Ћоровићев контекст „о употреби српскога језика у званичној канцеларији саме Порте“ (Влад. Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 288/б-289/б)!

1948.

1169. *Словени у доба насељавања на Балканско полуострво*, у књизи: Д. Перовић - Д. Прљевић - Р. Перовић, *Историска читанка. Одабрани текстови за историју српског народа*, Београд 1948, 7-18.

(Напомена) У овој „читанци“ прештампани су, без критичких примједба Драгутина Анастасијевића (*Две старе оцене*, Београд 1930, 8-14), Ћоровићеви преводи појединих фрагмената из историјских извора Прокопија, Менандра, Јована Ефеског и Константина Порфирогенита [Ст. Станојевић - Влад. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју. Доба од VI-X века, Књ. I*, Београд 1921, 3-4, 7-8, 11-13, 20, 30-32, 42-43, 62-69]. Ови фрагменти прештампани су у првом дијелу читанке (*Део I: Од досељавања на Балканско полуострво до краја XV века*).

1949.

1170. *Словени у доба насељавања на Балканско полуострво*, у књизи: Д. Перовић - Д. Прљевић - Р. Перовић, *Историјска читанка. Одабрани текстови за историју српског народа*, II издање, Београд 1949, 7-18.

1953.

1171. *Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Потпуно и илустровано треће издање, У редакцији Владимира Ћоровића, Београд 1953, XXX + 2 (непаг.) + 546 + 2 (непаг.).
1172. [Допуне „библиографском делу“ ове књиге, преузете из њеног другог (1921) издања] *Ј. Скерлић, Историја нове српске књижевности*, Потпуно и илустровано треће издање, У редакцији Владимира Ћоровића, Београд 1953, 468/б, 473/б, 477/а, 479/б, 481/а, 482/б, 483/а,б, 484/а,б, 485/а,б.

1956.

1173. *Прилог проучавању начина сахрањивања и подизања надгробних споменика у нашим крајевима у средњем веку*, Наше старине, 3, Сарајево 1956, 127-147.

1959.

1174. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио Мидхат Бегвић, Сарајево 1959, 16-17.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог издања првих Скерлићевих „бележака“ [Влад. Ћоровић, *Из „бележака“ Јована Скерлића*, Венац, XX/1934, св. I (30. септембар), Београд 1934, 53-55].

1175. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио Мидхат Бегић, Сарајево 1959, 17-20.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог издања других Скерлићевих „бележака“ [Влад. Ћоровић, *Из Скерлићевих „бележака“*, Српски књижевни гласник, Књ. XLII, Св. 2 (16. мај), Београд 1934, 105-108].

1960.

1176. *Les elements de mythologie paienne et de traditions dans l'epopee serbo-croate*, L'Ethnographie, Vol. LIV, Paris 1960, 5-44.

(Напомена) Боривоје Маринковић наглашава да је наведени текст објављен под именом Татомира Вукановића, који је, у низу других, желио штампати (такође, под својим именом) чак два Ћоровићева рукописа из области митолошко-паганских елемената у усменој традицији српског народа. Први је - овај, на француском језику, из 1960. године, под насловом (у преводу) *Митолошки елементи у традицији српско-хрватског епа* - успио да објави, док је други рукопис (*Митолошко-пагански [и?] хришћански елементи у јужнословенским народним приповеткама*) остао непубликован и касније је враћен пишчевим наслѣдницима. Ћоровићеви оригинални манускрипти нису сачувани, а није искључено да их је и сам Вукановић уништио? Од прве студије постоји штампано француско издање с туђим потписом, док је од друге студије присутан Вукановићев машински препис, уз Ћоровићеве пропратне примједбе, преузете из (уништеног?) манускрипта.

1177. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио др Мидхат Бегић, Сарајево 1960², 16-17.

1178. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио др Мидхат Бегић, Сарајево 1960², 17-20.

1961.

1179. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио др Мидхат Бегић, Сарајево 1961³, 16-17.

1180. *Јован Скерлић, Избор*, Приредио др Мидхат Бегић, Сарајево 1961³, 17-20.

1962.

1181. *Јован Скерлић на послу*, у књизи: Ј. Скерлић, *Изабрана дела*, За штампу приредио Васо Милинчевић, (у библиотеци) Школска лектира, Београд 1962, 344-345.

(Напомена) Прештампан текст: Влад. Ћоровић, *Јован Скерлић на послу*, Српски књижевни гласник, Београд, Књ. XII, Св. 2 (16. мај), Београд 1924, 148-149.

1964.

1182. *Доситеј Мојсије, књижевни радник XV века*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 12/1964, 2, Нови Сад 1964, 197-204.

1183. *Tatomir Vukanović, Oružje u srednjovekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, Гласник Музеја Косова и Метохије, Књ. VII-VIII, Приштина 1964, 265-266, 267.

(Напомена) Према ријечима Боривоја Маринковића, Татомир Вукановић пренио је - ничим не назначивши - у свој приказ докторске дисертације Гавра Шкриванића, под наведеним насловом (1957), и дијелове текста из Ћоровићевог још увијек необјављеног манускрипта *Проблеми [х]историје Јужних Словена* (1936?) - и то са стр. 16, 38, 44, 50, 65, 82, 132. Важно је напоменути да рукопис под насловом *Проблеми [х]историје Јужних Словена* (1936?) представља првобитну верзију првог тома Ћоровићевог капиталног дјела под насловом *Историја Срба* (1989).

1184. *Јован Скерлић, Из студентских бележница (Notes et extraits)*, у књизи: Ј. Скерлић, *Писци и књиге. Из страних књижевности*, [Књ.] VI, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. VI, Београд 1964, 434, 435, 438, 439, 441-442, 443.

(Напомена) Ови младалачки Скерлићеви текстови, у редакцији Владимира Ћоровића, први пут штампани су 1934. године у *Венцу* и *Српском књижевном гласнику*.

1185. *Јован Скерлић, Писци и књиге. Из страних књижевности*, [Књ.] VI, Приредио др. Мидхат Бегић, Редактори: Мухсин Ризвић - др. Мидхат Бегић, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. VI, Београд 1964, 434.

1186. *Јован Скерлић, Писци и књиге. Из страних књижевности*, [Књ.] VI, Приредио др. Мидхат Бегић, Редактори: Мухсин Ризвић - др. Мидхат Бегић, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. VI, Београд 1964, 435-438.

1965.

1187. *Доментијаново књижевно дело*, у књизи: *Стара књижевност. Српска књижевност у књижевној критици*, Књ. I, Приредио Ђорђе Трифуновић, Београд 1965, 319-330.

(Напомена) Прештампан Ћоровићев предговор, уз превод Доментијановог дјела (Доментијан, *Животи Светога Саве и Светога Симеона*, Превео Др. Лазар Мирковић, Са предговором Др. Владимира Ћоровића, Српска књижевна задруга, Књ. 282, Београд 1938, 5-23).

1966.

1188. *Поговор*, у књизи: Ј. Скерлић, *Светозар Марковић. Његов живот, рад и идеје*, Сабрана дела Јована Скерлића, Књ. XI, Београд 1966, 295-296.

1967.

1189. *Јован Скерлић на послу*, у књизи: Ј. Скерлић, *Изабрана дела*, Друго издање, За штампу приредио Васо Милинчевић, (у библиотеци) Југословенски класици, Београд 1967, 348-349.

1969.

1190. *Један стари рукопис са Скендер-беговим поменом*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, 4/1969, I, 104-107.

(Напомена) Ова свеска *Архива* није изишла прије рата, иако је била сложена. Слог је 1969. године накнадно умножен фотокопијом.

1970.

1191. *Татомир Вукановић, Студије из балканског фолклора II (IV Проклета Индија из народне песме „Свеци благо дијеле“)*, Врањски гласник, Књ. VI, Врање 1970, 241-243.

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да је Татомир Вукановић, као свој, прештампао, готово у цјелости, Ћоровићев чланак „о земљи Индији“ [Влад. Ћоровић, *Из народне књижевности (IV о земљи Индији народних пјесама)*, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, XXV/1913, Књ. XXV, Св. 7-12 (јул - децембар), Сарајево 1913, 359-361]. Разлике између оба текста готово да не постоје: Вукановић је Ћоровићев ијекавизам (из 1913!) замијенио својим екавизмом (из 1970. године), уз минималну стилизацију неких Ћоровићевих везивних реченица.

1971.

1192. *Autobiografija Vase Pelagića (Rukopis pripremio Nenad Ljubinković)*, Oslobođenje, XXVIII/1971, br. 8332 (12. avgust), 13; br. 8333 (13. avgust), 13; br. 8334 (14. avgust), 9; br. 8335 (15. avgust), 9; br. 8336 (16. avgust), 7; br. 8337 (17. avgust), 14; br. 8338 (18. avgust), 13; br. 8339 (19. avgust), 14; br. 8340 (20. avgust), 14; br. 8341 (21. avgust), 9; br. 8342 (22. avgust), 9; br. 8343 (23. avgust), 7; br. 8344 (24. avgust), 14; br. 8345 (25. avgust), 16; br. 8346 (26. avgust), 14; br. 8347 (27. avgust), 14; br. 8348 (28. avgust), 9; br. 8349 (29. avgust), 9, Sarajevo 1971.

(Напомена) Ћоровић је „Аутобиографију Васе Пелагића“ припремио за штампу, али га је судбина омела да то и учини.

1972.

1193. *Доментијаново књижевно дело*, у књизи: *Стара књижевност. Српска књижевност у књижевној критици*, Књ. I, Приредио Ђорђе Трифуновић, Београд 1972², 337-348.

1194. *Захарија Орфелин (у борби живота)*, у књизи: *О књижевности и језику*, II, Српска књижевност у сто књига, Нови Сад - Београд 1972, 151-174. (У редакцији Ђуре Гавеле)

(Напомена) Истоимено поглавље („Глава пета. У борби живота“) прештампано је из монографије Тихомира Остојића о Орфелину, у редакцији Владимира Ћоровића [Тих. Остојић, *Захарија Орфелин, живот и рад му*, Посебна издања СКАН [sic!], Књ. XLVI, Науке философске и филолошке, Књ. 12, Београд 1923, 59-79].

1974.

1195. *Наш књижевни покрет*, Живот, XXIII/1974, Књ. XLVI, Св. 7-8 (јул - август), Сарајево 1974, 98-100.

(Напомена) Текст прештампан под истим насловом, из 1910. године [Босанска вила, XXV/1910, Св. I-2 (15. јануар), Сарајево 1910, 1-3].

1196. *Татомир П. Вукановић, Етногенеза Јужних Словена*, Врањски гласник, Врање 1974 (!=1976), Књ. X, 1, 9, 23-103, 104-124, 125-141, 149-179, 191, 192, 195-196, 197, 198-202, 203-205, 212-230, 234-240.

1197. *Татомир П. Вукановић, Етногенеза Јужних Словена*, Врање 1974 (!=1976).

(Напомена) Боривоје Маринковић наводи да је Вукановић из Ћоровићевог рукописа *Проблеми [х]историје Јужних Словена* (1936?) преузео и присвојио не мале дијелове ауторовог текста и објавио их, уз неодговарајуће допуне, под својим именом. Спорни Ћоровићев рукопис, што се донедавно није знало, представља прву непотпуно сачувану верзију његове капиталне *Историје Срба* (или *Историје српског народа*), која је била припремљена за објављивање уочи Другог свјетског рата (1941), а штампана је, први пут, готово педесет година касније (1989). Другим ријечима, Вукановић је, уз највећу могућу дискрецију, плагирао велике дијелове текста прве рукописне верзије Ћоровићеве *Историје Срба*.

1975.

1198. [Прилози]. *Српскословенско-грчки део*. Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио трећи [фототипско издање], Београд 1975, 609-618 стр.

(Напомена) Узето из *Списа св. Саве*, Издао их др Владимир Ћоровић, Београд - Ср. Карловци 1928, 205-214 стр.)

1199. *Доментијан*, у књизи: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио Др. Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа, Српска књижевна критика, Књ. X, Нови Сад - Београд 1975, 483-494.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог предговора (Доментијан, *Животи Светога Саве и Светога Симеона*, Превео Др. Лазар Мирковић, Са предговором Др. Владимира Ћоровића, Српска књижевна задруга, Књ. 282, Београд 1938, 5-23).

1200. *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, у књизи: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио Др. Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа, Српска књижевна критика, Књ. X, Нови Сад - Београд 1975, 495-497.

(Напомена) Прештампан дио уводног поглавља Ћоровићеве студије из 1908. године [Влад. Ћоровић, *Краљевић Марко у српским народним приповјеткама*, Српски књижевни гласник, Књ. XXI, Св. 9 (1. новембар), Београд 1908, 678-681].

1201. *Алекса Шантић*, у књизи: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио Др. Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа, Српска књижевна критика, Књ. X, Нови Сад - Београд 1975, 498-523.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог предговора из пјесникових „целокупних“ дела [Влад. Ћоровић, *Алекса Шантић*, у књизи: А. Шантић, *Целокупна дела*, Књига трећа, Библиотека српских писаца, Београд (1932), стр. XIX-LIII].

1202. *Милутин Бојић*, у књизи: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио Др. Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа, Српска књижевна критика, Књ. X, Нови Сад - Београд 1975, 524-532.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог предговора из 1927. године [Влад. Ћоровић, *Милутин Бојић*, у књизи: М. Бојић, *Песме и драме*, Српска књижевна задруга, Књ. 197, Београд 1927, стр. III-XIII].

1977.

1203. *Fridrih Niče, Ecce homo (Evo čoveka). Kako postaješ, šta si? Prema prevodu Vladimira Ćorovića*, Beograd 1977, 119+1 (nepag.). (S pogovorom Milana Damjanovića)

(Напомена) Наведену књигу Боривоје Маринковић биљежи према наводу Dobrila Aranitovića, *Niče u Jugoslaviji. Bibliografija prevoda dela Fridriha Ničea na jezicima jugoslovenskih naroda sa literaturom o Fridrihu Ničeu (1894-1985)*, Gledišta, XXVI/1986, Sv. 3-4 (mart - april), Beograd 1986, 129 (pod br. 12).

1980.

1204. *Fridrih Niče, Ecce homo (Evo čoveka). Kako postaješ, sta si? Prema prevodu Vladimira Ćorovića*, Beograd 1980, 199+1 (nepag.). (S pogovorom Milana Damjanovića)

1982.

1205. *Документа о спољној политици Краљевине Србије (1903-1914)*, Српска академија наука и уметности, Књ. VII, Св. 1-2, Београд 1982. (Редактори: Вл. Дедијер и Ж. Анић)

(Напомена) „САНУ је наставила да објављује архивску грађу о спољној политици Краљевине Србије, али не с намером да оконча посао започет двадесетих година овог [XX] века. Њен Одбор поставио је себи за циљ да сабере, среди и критички објави архивску грађу из спољне политике Краљевине Србије 1903-1914. године у четрнаесет томова. Овом послу приступило се као да у претходном периоду ништа није било учињено. Штавише, неки приређивачи ове едиције (В. Дедијер и Ж. Анић) обилато су користили већ припремљену грађу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије под Ћоровићевим надзором, а да при томе нису навели одакле су преузели документа“ [Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге „Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку“*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* (Друго издање) Библиотека града Београда, Посебна издања, (Књ.) 8, Београд 1992, 844]. Боривоје Маринковић наводи да још увијек није прецизно установљено о којим документима је ријеч у овом издању САНУ, преузетим из Ћоровићеве објављене или нештампане грађе.

1206. *Fridrih Niče, Ecce homo (Evo čoveka). Kako postaješ, šta si? Prema prevodu Vladimira Ćorovića*, Beograd 1982, 199+1 (nepag.). (S pogovorom Milana Damjanovića)

1983.

1207. *Za književno jedinstvo. Pitanje narečja i pisma*, u knjizi: *Zli volšebnici. Polemike i pamfleti u srpskoj književnosti (1917-1943)*, Gojko Tešić, *Knjiga prva (1917-1929)*, Beograd 1983, 35-46.

(Напомена) Прештампан Ђоровићев чланак из 1918. године [Vlad. Ćorović, *Za književno jedinstvo. Pitanje narečja i pisma*, *Književni jug*, I/1918, Knj. I, Sv. 3-4 (16. februar), Zagreb 1918, 89-100].

1208. *Za književno jedinstvo*, u knjizi: *Zli volšebnici. Polemike i pamfleti u srpskoj književnosti (1917-1943)*, Gojko Tešić, *Knjiga prva (1917-1929)*, Beograd 1983, 58-61.

(Напомена) Чланак је прештампан из 1918. године [Vlad. Ćorović, *Za književno jedinstvo*, *Hrvatska njiva*, II/1918, Sv. 12 (19. mart), Zagreb 1918, 208-209].

1985.

1209. *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 215+3 (непаг.).

(Напомена) О наслову ове књиге, као и о разлозима због којих су се издавачи одлучили за исти, исцрпно смо писали у поглављу докторске дисертације *Судбина рукописа Владимира Ђоровића*.

1987.

1210. *О Косовском боју*, у зборнику: *Задужбине Косова*, Споменици и знамења српског народа, Београд 1987, 557/б-558/б.

(Напомена) Одломци из Ђоровићеве *Историје Југославије*, Београд 1933, 195/а-б, 196/а-б, 196/б-197/а, 197/б-198/а.

1989.

1211. *Историја Југославије*, Београд 1989², 622+2 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање из 1933. године.

1212. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Београд 1989², 237+3 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање из 1920. године.

1213. *Босна и Херцеговина*, Библиотека „Све или ништа“, књ. I, Београд 1989, 206+6 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање из 1925. године.

1214. *Историја Срба*, Први део, Београд 1989, 8 (непаг.) + XV + 1 (непаг.) + 271 + 5 (непаг.).

1215. *Историја Срба*, Други део, Београд 1989, 273+3 (непаг.).

1216. *Историја Срба*, Трећи део, Београд 1989, 267+5 (непаг.).

1990.

1217. *Наше победе*, Београд 1990², VIII (непаг.) + 141 + 1 (непаг.). (Репринт издање)

(Напомена) Прво издање књиге штампано је под истим насловом 1929. године.

1218. *Портрети из новије српске историје*, Београд 1990, 315+5 (непаг.).

1219. *Бој на Косову*, у књизи: В. Ђурић, *Косовски бој у српској књижевности*, Косовска споменица (1389-1939), Београд 1990, 190-194.

(Напомена) Фрагмент из Ћоровићеве *Историје Југославије* (1933).

1220. *Велика сеоба (1690-1990)* Приредио Љубисав Андрић, Београд 1990, 36-38, 244-246.

(Напомена) Прештампани фрагменти из Ћоровићевих књига *Историја Југославије*, Београд 1933, 360-362 и *Историја Срба*, Књ. II, Београд 1989, 203-206.

1221. *Велика Србија. Уједињење. [Поговор] Радош Љушић, О Ћоровићевој књизи и идејама о Великој Србији*, Београд 1990, 2 (непаг.) + 118 + 2 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање наведеног дјела из 1924. године, с поговором Радоша Љушића.

1222. *Свети Сава у народном предању*, Библиотека „Наслеђе“, Коло I, Књ. 1, Београд 1990, 399+3 (непаг.).

(Напомена) Друго издање књиге из 1927. године.

1223. *Борба за независност Балкана*, Београд 1990², 199+3 (непаг.). (Репринт издање)

1224. *Борба за независност Балкана*, Библиотека „Све или ништа“, Књ. II, Београд 1990, 199+1 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање књиге из 1937. године.

1991.

1225. *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд 1991², 73+3 (непаг.).
(Репринт издање)

1992.

1226. *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1992², 870+2
(непаг.).

1227. (Писмо Владимира Ћоровића „поштованом господину министру“, од 5. јула 1930. год., о условима како би се „могло успешно израдити дело о питању одговорности за [први] светски рат, који сте ми изволели поверити“.), Објављено, у факсимилу, у књизи: Влад. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Библиотека „Србија и југословенско питање“, Библиотека града Београда, Посебна издања, [Књ.] VIII, Београд 1992, 828-829.

1228. *Алекса Шантић*, у књизи: А. Шантић, *Изабране песме*, Приредио Милорад Ђурић, Београд 1992, 147-153.

(Напомена) Прештампан фрагмент Ћоровићевог предговора из цјелокупних дјела Алексе Шантића, из 1932. године (у трећој књизи).

1229. Халил Лубен (!=Ненад Љубинковић), *Два непозната фолклорна записа Петра Кочића*, Расковник, XVIII/1992, Св. 67-68 (пролеће - лето), Београд 1992, 80-81.

(Напомена) У тексту су, у Кочићевом биљежењу, објављена два записа: васлава и народна пјесма *Брат и сестра*, које је Кочић записао у Бања Луци 2. септембра 1909. године (по старом календару). Ови записи остали су необјављени, а неизвјесно је како су доспјели у Ћоровићеву заоставштину. Њихов издавач склон је логичној претпоставци; „Највероватније је претпоставити да их је породица Кочић предала [Владимиру] Ћоровићу у време када је припремано издање сабраних дела Петра Кочића у оквиру едиције Српски писци [1928-1931]. Владимир Ћоровић био је председник редакционог одбора, а припрему издања Кочићевих дела у две књиге, као и писање предговора о писцу, обавила је Зора Вуловић“ (стр. 78). Није познато зашто их Ћоровић није уступио редактору пишчевих сабраних дјела и шта је с њима намјеравао?

1230. *Срби под турском влашћу*, у књизи: *Catena Mundi*, Књ. I, Краљево – Београд 1992, 497-503.

(Напомена) Текст је под истим насловом прештампан из Ћоровићеве књиге *Историја Срба*, Књ. II, Београд 1989, 143-148, 149-150, 150-152.

1231. *Историја Срба*, у књизи: *Catena Mundi*, Књ. I, Краљево – Београд 1992, 570-577.

(Напомена) Текст је под оригиналним насловом *Верски покрети* прештампан из Ћоровићеве *Историје Срба*, Књ. II, Београд 1989, 183-192.

1232. *Насиља и злочинства аустријске и мађарске војске*, у књизи: *Catena Mundi*, Књ. I, Краљево – Београд 1992, 652-659.

(Напомена) Текст је под насловом *Насиља и злочинства војске* прештампан из Ћоровићеве публикације *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Београд - Сарајево 1920, 101-106, 107-109, 110, 111-113, 114, 115, 115-116, 117-120, 120, 121-128, 129-131.

1233. *Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-18*, у књизи: *Catena Mundi*, Књ. I, Краљево – Београд 1992, 758-765.

(Напомена) Текст је из два поглавља: *Насиља војске према Србима војницима* (134-144) и *Прогонства грађанских власти* (173-216) прештампан из Ћоровићеве публикације *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Београд - Сарајево 1920, 25-32, 173-174, 175-178. 180-182, 186-190.

1993.

1234. *О Вуковој употреби глаголских прилога* (из заоставштине), [Вукова] Задужбина, VI/1993, бр. 22 (јун), Београд 1993, 1 (6).

1235. *Историја Срба*, Београд 1993², 793+3 (непаг.). (Репринт издање)

1236. *Народне умотворине у записима Владимира Ћоровића*, Приредио Халил Лубен, Расковник, XIX/1993, Св. 71-72 (пролеће - лето), Београд 1993, 3-16.

1994.

1237. *Драгутин Анастасијевић, Византија и Византинци*, Енциклопедијски речник, Припремио Станиша Нешић, Београд 1994, 62, 63.

(Напомена) У овом „речнику“ прештампана су два Ћоровићева чланка из Станојевићеве *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* [одреднице *Јелена* и *Јерина* (*Ирина*)].

1238. *Балтазар Грасијан, Врело мудрости или правила за живот*, Приредила Кринка Видаковић, Горњи Милановац 1994, 4 (непаг.) + 213 + 6 (непаг.).

(Напомена) Текст је први пут објављен 1913. године.

1995.

1239. *Историја Срба*, Београд 1995³, 793+3 (непаг.). (Репринт издање)
1240. *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, у књизи: *Српски писци и научници у Босни и Херцеговини*, Приредио Здравко Антонић, Београд 1995, 179-227.
- (Напомена) Текст је прештампан из Ћоровићеве књиге, под истим насловом, из 1939. године.
1241. *О календарској књижевности (Календари за 1924. годину)*, Просвјета, Ц(XXII)/1995, Св. 11-12 (621-622), Загреб 1995, стр. 23-24.
- (Напомена) Прештампано издање пишевог текста из 1924. године [Влад. Ћоровић, *Календари за 1924. годину*, Српски књижевни гласник, Књ. XI, Св. 3 (1. фебруар), Београд 1924, 228-232].

1996.

1242. Мирјана Д. Стефановић, *Непознате песме српског грађанског песништва. Необјављене песме из песмарица Тихомира Остојића у преписима Владимира Ћоровића*, Летопис Матице српске, Књ. CDLVIII, Св. 6 (децембар), Нови Сад 1996, 924-943.
1243. *Алекса Шантић и критика*, у књизи: А. Шантић, *Песме*, Приредио Драгиша Живковић, Срем. Карловци 1996, 208-210.
- (Напомена) Текст је дјелимично прештампан из 1924. године [Влад. Ћоровић, *Алекса Шантић и критика*, Српски књижевни гласник, Књ. XI, Св. 4 (26. фебруар), Београд 1924, 283-290].
1244. *Наше уједињење за време светског рата*, у споменици: *Браство, Избор радова објављених од 1887. до 1941.*, Београд 1996, 149-165.
- (Напомена) Текст је прештампано издање из 1921. године (Влад. Ћоровић, *Наше уједињење за време светског рата*, Браство, Књ. XV, Београд 1921, 7-22).
1245. *Покрет сеобе Срба из Невесиња 1902. године*, у споменици: *Браство, Избор радова објављених од 1887. до 1941.*, Београд 1996, 237-245.
- (Напомена) Текст је прештампано издање из 1925. године (Влад. Ћоровић, *Покрет сеобе Срба из Невесиња 1902. године*, Браство, Књ. XIX, Београд 1925, 188-195). Боривоје Маринковић наводи да је у наслову Ћоровићевог чланка (из 1925, али и 1996. године), сажимањем(?), учињена необична језичка некоректност, коју писац себи не би дозволио („Покрет сеобе Срба...“?!). Негдје

при његовом крају (на стр. 195, у првом, а на стр. 244, у прештампаном издању), Ћоровић истиче своје сазнање, на основу драгоцјене архивске грађе до које је дошао „добротом мостарског трговца г. Ристе Бошковића“, о томе како је спорни „покрет за сеобу“(!) Срба из Невесиња, „у један мах“, прешао „у хук“. Изворни Ћоровићев наслов (у рукопису, који се није сачувао) морао је, дакле, гласити - отприлике: у претпостављеној стилизацији - као *Покрет за сеобу Срба из Невесиња 1902. године*, а не као „покрет сеобе Срба“!

1246. *Легенде и предања*, у књизи: *Књига о Светом Сави*, Приредили Јован Пејчић, Станиша Нешић, Небојша Ћосић, Београд 1996, 175-202.

(Напомена) Избор „легенди и предања“ из Ћоровићеве збирке, из 1927. године (Влад. Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, Из старих ризница, Књ. II, Београд 1927).

1247. *Култ Светога Саве*, у споменици: *Браство, Избор радова објављених од 1887. до 1941.*, Београд 1996, 419-434.

1248. *Култ Светога Саве*, у књизи: *Књига о Светом Сави*, Приредили Јован Пејчић, Станиша Нешић, Небојша Ћосић, Београд 1996, 447-464.

(Напомена) Текст је прештампан из 1934. године (Влад. Ћоровић, *Култ Светога Саве*, Браство, Књ. XXVIII, Београд 1934, 112-126).

1249. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Београд 1996, 208+8 (непаг.).

(Напомена) Друго издање књиге из 1920. године.

1250. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине (1914-1918)*, Предговор др Војислав Максимовић, Издавач: Удружење ратних добровољаца (1912-1919) и њихових потомака и поштовалаца, Београд - подружница Требиње, Београд 1996, 217+1 (непаг.).

(Напомена) Треће издање књиге из 1920. године.

1997.

1251. *Vrelo mudrosti ili pravila za život. Izvod iz dela Valtazara Gracijana od don Vicencija Huana de Lastanosa, Sa španskog originala verno i brižljivo preveo Artur Šopenhauer, Srpski prevod od Dragutina Nježića*, Београд 1997, 165+3 (непаг.).

(Напомена) Текст је први пут објављен 1913. године.

1252. *Savremeni zadaci masonerije*, Zidarske sveske, Kolo II, Sv. I, Београд 1997.

(Напомена) Боривоје Маринковић наведени чланак није видио, већ га биљежи према каталогу (сајту) Народне библиотеке Србије. „Referat brata V[ladimira] Č[ogovića]“, под истим насловом, објављен је, први пут, још 1933. године.

1253. *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд (!=Нови Сад) 1985 (!=1997), 215 + 1 (непаг.) + 6 (илустрације).

(Напомена) Друго издање ове књиге објављено је 1997. године у Новом Саду, а не у Београду (као репринт издање из 1985. године).

1254. *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио Владимир Ћоровић*, Припремио за штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997, 93+1 (непаг.).

1255. *Хајдук Вељко и Чучук Стана*, у зборнику: *Карађорђевој војводе у историји, епу и драми*, Зборник радова са научног скупа и поводом њега, Велика Плана 1997, 87-89.

(Напомена) Ћоровићев чланак, под истим насловом, прештампан је из *Политике* (1939).

1256. *Историја српског народа*, Прва књига, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић [и] Ирена Арсић, Бања Лука - Београд 1997, 497+7 (непаг.).

1257. *Историја српског народа*, Друга књига, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић [и] Ирена Арсић, Бања Лука - Београд 1997, 505+7 (непаг.).

1258. *Историја српског народа*, Трећа књига, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић [и] Ирена Арсић, Бања Лука - Београд 1997, 503+9 (непаг.).

1259. *Предговор*, у књизи: Влад. Ћоровић, *Историја српског народа*, Прва књига, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић [и] Ирена Арсић, Бања Лука - Београд 1997, 5-7.

(Напомена) Текст *Предговора* за *Историју српског народа* написао је „В[ладимир] Ћоровић, припремајући дело за штампу“, уочи Другог свјетског рата (1941). Себе је спомињао у трећем лицу, као да је неко други писао о њему.

1998.

1260. *Без наслова*, у књизи: А. Шантић, *Песме*, Избор и пропратни текстови Миливој Ненин, Београд 1998, 150-154.

(Напомена) Овдје су прештампани фрагменти из V поглавља Ћоровићевог предговора, под насловом *Алекса Шантић*, у трећој књизи пјесникових дјела, у

Библиотеци српских писаца (А. Шантић, *Целокупна дела*, Књига трећа, Библиотека српских писаца, Београд 1932, стр. LII-LVIII).

1261. „За спас душе своје и прибежиште свом отачеству“, Историјске свеске, I/1998, бр. 6 (јун), Београд 1998, 64-72.

(Напомена) Чланак под овим „насловом“, преузет из контекста, прештампан је из пишчеве књиге о Светој Гори и Хиландару (Влад. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 47-61).

1262. *Култ Светога Саве*, у додатку: *Осам векова Хиландара*, Специјални додаток НИИ-а, бр. 2455 (15. јануар), Београд 1998, 27/а.

(Напомена) Фрагмент Ћоровићевог чланка из 1934. године (Влад. Ћоровић, *Култ Светога Саве*, Браство, Књ. XXVIII, Београд 1934, 113).

1263. *Мостар моје младости*, Даница, Српски народни илустровани календар за годину 1998, V/1998, Уредници Миодраг Матицки и Нада Милошевић – Ђорђевић, Београд 1998, 346-350.

(Напомена) Фрагмент из Ћоровићевог, још увијек, у цјелости, необјављеног мемоарског текста, писаног „током четврте деценије овога века“ (из пропратне биљешке издавача овога фрагмента, Ненада Љубинковића, на стр. 350).

1264. *Писма из Хиландара*, у књизи: *Хиландар у књигама*, Објављено поводом осамстогодишњице манастира Хиландара у оквиру пројекта „Хиландар у Народној библиотеци Србије (1198-1998)“, Београд 1998, 158-159.

(Напомена) Фрагмент из Ћоровићевог текста, из 1930. године [Влад. Ћоровић, *Писма из Хиландара* (2), Мисао, Књ. XXXIII, Св. 5-8 (јул - август), Београд 1930, 196-197].

1265. *Света Гора и Хиландар*, Луча, VII/1998, Св. 9 (јануар), Суботица 1998, 5-15.

(Напомена) Прештампан фрагмент из Ћоровићеве књиге о Хиландару (Влад. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд, 1985, 47-61).

1266. *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Ћоровићеве необјављене рукописе приредила је за штампу Мирјана Д. Стефановић, Ваљево 1998, 9+243.

(Напомена) У књизи је објављен један дио Ћоровићевих рукописа, који су откривени у његовој заоставштини: *Уводне белешке из студије „Проблеми хисторије Јужних Словена“*, *Топономастички прилози*, *Границе старе требињске области*, *Примедбе о Дукљаниновој хроници*, *Историја Босне и*

Богумили, Епиграфски споменици на народном језику, Завршне (несређене?) странице из књиге „Света Гора и Хиландар“, Хагиографија.

1267. *Поводом 50-годишњаце рада. Прослава мостарских „Гусала“: Националне и културне заслуге једног пјевачког друштва, у зборнику: Књига о Мостару, Приредио Боривоје Пиштало, Београд 1998, 68-70.*

(Напомена) Преузет Ђоровићев чланак из 1938. године [Влад. Ђоровић, *Данашња прослава мостарских „Гусала“, Политика, XXXV/1938, бр. 10.802 (26. јун), Београд 1938, 1-2)].*

1268. *Српска православна општина, у зборнику: Књига о Мостару, Приредио Боривоје Пиштало, Београд 1998, 129-135.*

(Напомена) Фрагмент из Ђоровићеве књиге о Мостару (Влад. Ђоровић, *Мостар и његова Српска православна општина*), Београд 1933, 34-41).

1269. *„Први српски монаси у Светој Гори“, у споменици: О Хиландару, Саставио Љубисав Андрић, Београд 1998, 43-45.*

(Напомена) Преузети наслови из Ђоровићеве књиге о Хиландару (Влад. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 43-44, 44-45, 45, 50-51, 53-54).

1270. *„Повратак искону“, у споменици: О Хиландару, Саставио Љубисав Андрић, Београд 1998, 68.*

(Напомена) Фрагмент из Ђоровићеве књиге о Хиландару (Влад. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 9).

1271. *Запис девети, у споменици: О Хиландару, Саставио Љубисав Андрић, Београд 1998, 76.*

(Напомена) Прегршт фрагмената из Ђоровићеве књиге о Хиландару, из 1985. године (Влад. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 5).

1272. *Други свет, у споменици: О Хиландару, Саставио Љубисав Андрић, Београд 1998, 106-107.*

(Напомена) Изабрани фрагменти из Ђоровићевог чланка о Хиландару, из 1930. године [Влад. Ђоровић, *Писма из Хиландара (1)*, Мисао, Књ. XXXIII, Св. 1-4 (мај - јун), Београд 1930, 1-2, 4-5].

1273. „Чувари чистоте душе“, у споменици: *О Хиландару*, Саставио Љубисав Андрић, Београд 1998, 217-225.

(Напомена) Текст је у цјелости преузет из Ћоровићевог чланка, из 1930. године [Влад. Ћоровић, *Писма из Хиландара*, Мисао, XXXIII/1930, Св. 1-4 (мај - јун), 10-12; Св. 5-8 (јул - август), Београд 1930, 193-199].

1999.

1274. Аноним, *Свети Сава у народним причама*, Српске народне новине, IX/1999, бр. 4 (28. јануар), Будимпешта 1999, 11.

(Напомена) Три од пет прича преузете су из едиције Владимира Ћоровића, *Свети Сава у народном предању*, Београд 1927 [(1) *Свети Сава и ђаво* - из Ћоровићеве збирке под бр. 86, на стр. 146-148; (4) *Свети Сава благословио магаре* - из Ћоровићеве збирке под бр. 119, на стр. 170; (5) *Свети Сава благосиља Црногорце* - из Ћоровићеве збирке под бр. 113, на стр. 167].

1275. (Сарадња у делу) *Београд*, Обрадили Б. Н. Гавриловић - С. Пандуровић - Р. Парезанин, Београд 1999.

(Напомена) Репринт издање књиге из 1940. године.

1276. *Босна и Херцеговина*, Приредили др Ненад Љубинковић и мр Ирена Арсић, Библиотека „Изабрана дела Владимира Ћоровића“, Књ. II, Бања Лука - Београд 1999, 259+5 (непаг.)

(Напомена) У овом издању објављена су Ћоровићева дјела *Босна и Херцеговина* (1925), стр. 5-184, и *Политичке прилике у Босни и Херцеговини* (1939), стр. 189-259.

1277. *Велика Србија*, Београд 1999.

(Напомена) Репринт издање књиге из 1924. године.

1278. *Историја Срба*, Приредили Радош Љушић и Раде Михаљчић, Четврто издање, Ниш 1999, 794+4 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање књиге из 1989. године.

1279. *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, За штампу приредила, поговор написала и регистар израдила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Посебно фототипско издање, Нови Сад 1999, 373+3 (непаг.).

(Напомена) У књизи су објављене обје верзије Ћоровићеве докторске дисертације о Лукијану Мушицком: прва, краћа, рукописна верзија, из 1908. године, на њемачком језику, којом је Ћоровић стекао звање доктора наука (стр. 7-136) и друга, дужа, проширена и измијењена верзија, која је штампана у осам наставака, у *Летопису Матице српске*, 1911. године (стр. 139-351).

1280. *Мостар*, Приредили Др Ненад Љубинковић и Мр Ирена Арсић, Библиотека „Изабрана дела Владимира Ћоровића, Књ. III, Бања Лука - Београд 1999, 151+7 (непаг.).

(Напомена) У овом издању објављена су Ћоровићева дјела *Мостар и његова Српска православна општина* (1933) (стр. 7-126) и *Мостар и његови књижевници у првој половини XIX века* (1907) (стр. 129-151).

1281. *Наше победе*, Београд 1999.

(Напомена) Репринт издање књиге из 1929. године.

1282. *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио др Ђорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, 328+2 (непаг.).

1283. Мирјана Д. Стефановић, *Непознати рукописи Владимира Ћоровића (1. „Избор новијих родољубивих пјесама српских“ - 2. „Извештај о рукопису Милана Шевића „Преписка Буре Јакишића“)*, Летопис Матице српске, Књ. CDLXIII, Св. 4 (април), Нови Сад 1999, 557-558, 561-562.

(Напомена) „Извештај о рукопису Милана Шевића *Преписка Буре Јакишића*, који је публикован, овде, под бр. 2, представља текст овереног преписа Ћоровићеве оцене - и оцене Вељка Петровића - поменутог Шевићевог рукописа“ [*Годишњак СКА*, Књ. XLI (1932), Београд 1933, 49 (под бр. 8)]. Боривоје Маринковић наводи да је то једини, до сада, пронађен Ћоровићев критички осврт, од нешто више од стотину реферата, извјештаја, приједлога и оцјена, поднесених члановима Српске краљевске академије, између 1922. и 1941. године.

1284. *Хисторија Босне* (репринт издање), Приредили др Ненад Љубинковић [и] мр Ирена Арсић, Библиотека „Изабрана дела Владимира Ћоровића“, Књ. I, Бања Лука - Београд 1999, VI+658+IX+1 (непаг.).

1285. „Поштовани Господине!“ (Писмо Владимира Ћоровића, највероватније, Љубомиру Стојановићу, с почетка 1907?)

(Напомена) Издавачи писма оставили су исто без неопходних података о адресату и времену настанка, а у легенди су додали основну информацију:

„факсимил рукописа Владимира Ћоровића“, који је објављен као фронтиспис у књизи *Српска проза данас: Владимир Ћоровић - живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, стр. (4).

1286. *Света Гора и Хиландар (Осамсто година Хиландара)*, у књизи: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић - живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, 276-277.

(Напомена) Прештампан одломак из Ћоровићеве књиге *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 76.

1287. *Манастир Добрићево*, у књизи: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић - живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, 279-283.

(Напомена) Прештампан текст Ћоровићевог чланка из 1925. године [(Влад. Ћоровић, *Херцеговачки манастири. (4) Добрићево*, Старинар, Књ. II (за 1923), Београд 1925, 72-77)].

1288. *Историја Срба (Пад Херцеговине)*, у књизи: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић - живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, 284-287.

(Напомена) Прештампано поглавље (XI. *Пад Херцеговине*) потиче из Ћоровићеве књиге *Историја Срба*, Други део, Београд 1989, 106-108.

1289. *Мостар моје младости*, у књизи: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић - живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, 318-321.

(Напомена) Прештампан фрагмент из „делимично сачуваног рукописа Ћоровићевих успомена“, први пут објављених у *Даници, Српском народном илустрованом календару за годину 1998.*, V/1997, Београд 1997, 346-350.

1290. *Јован Марић, Ћоровићево виђење*, у књизи: *Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело*, Текстове изабрао и приредио Радослав Братић, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп у Гацку (19-21. септембар 1998), Билећа - Гацко 1999, 370-372.

(Напомена) Осим уводног (на стр. 370) и завршног пасуса (на стр. 372), који су „исказ“ Јована Марића, преостали текст потиче из Ђоровићеве књиге *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд 1985, 99, 100-102, 103.

2000.

1291. *Манастир Дужи*, у књизи: Н. Дучић, *Манастир Дужи у Херцеговини*, Уз животопис писца, прилоге С. Пјешчића, Вл. Ђоровића, А. Гиљфердинга, Н. Црнобрње, В. Марковића и додатак уредника, Требиње 2000, 56-65.

(Напомена) Прештампан Ђоровићев чланак, под насловом *Херцеговачки манастири*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, Књ. XXIV, Св. 11-12, Сарајево 1912, 545-553.

1292. *О херцеговачкој географској номенклатури*, Даница, Српски народни илустровани календар за годину 2001, VI-II/2000, Београд 2000, 226-237.

(Напомена) Овај Ђоровићев текст приредио је за штампу Ненад Љубинковић, уз двије напомене: а) да потиче из пишчеве заоставштине („из рукописа“) (стр. 237) и б) да је „чланак“[...] делимично писан пре првог светског рата“ (стр. 227. нап. под +). Према мишљењу Боривоја Маринковића, овај рукопис могао је настати и после 1918. године, с обзиром на чињеницу што се у напмени под бр. 29 (на стр. 236) Ђоровић позвао на „студије“ Петра Скока, из 1918. године (P. Skok, *Studije iz ilirske toponomastike*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Knj. XXIX, Sarajevo 1918, 117-143)!

2001.

1293. *Алекса Шантић и критика*, у књизи: А. Шантић, *Песме*, Приредио Драгиша Живковић, Срем. Карловци 2001², 211-215.

(Напомена) Текст је прештампан из првог издања ове едиције, из 1996. године, а у цјелини је, првобитно, објављен у *Српском књижевном гласнику* 1924. године.

1294. *Велика сеоба Срба у Аустрију*, Растко, Будимпешта - Сентандреја, Библиотека културе и традиције Срба у Мађарској, Друштво - Уметност - Историја - Духовност - Мапа – Контакт, Будимпешта 2001, 1-8.

(Напомена) Текст је, посредством интернета, преузет из Ђоровићеве књиге *Историја Срба*, Други део, Београд 1989, 197-198, 203, 204-206, 207-218. Адреса интернета:<http://www.rastko.org.yu/rastko-hy/istorija/istorija/Corovic-seobe.html>.

Информација за овај пројекат: Б. В., *Срби из Мађарске на интернету*, Пројекат Растко - Будимпешта - Сентандреја, <http://www.kreativno.net/rastko-hu.>, Српске народне новине, XI/2001, бр. 33 (16. август), Будимпешта 2001, 7.

1295. *Ессе homo (Ево човека). Како постајеш, шта си? С немачког превео Владимир Ћоровић*, Филозофска библиотека, Коло I, Књ. 2, Београд 2001, 164.

(Напомена) Боривоје Маринковић ово издање биљежи према каталогу (сајту) Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке у Београду и није му познато да ли је овдје ријеч о репринт издању или накнадно сложеном тексту, мада је из понуђене информације уочио да књига има 164 стране, колико и прво издање, објављено у Сарајеву, 1918. године?

1296. *Историја Срба*, Приредили Радош Љушић и Раде Михаљчић, Пето издање, Ниш 2001, 794+4 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање књиге из 1989. године.

2002.

1297. Мирко Вуксановић, *Писма Владимира Ћоровића Тихомиру Остојићу*, у књизи: *Српска проза данас. Сто година Просвјете и њених знаменитих личности*, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи и Научни скуп историчара у Гацку (Билећа – Гацко, 19-23. септембар 2002), 492-500.

1298. *Савету Филозофског факултета, Београд (14. маја 1940. г., у Београду)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књ. LXVII, Св. 1-4, Београд 2002, 334.

(Напомена) Текст је објављен као прилог, уз чланак Васе Милинчевића, *Спомен професору Вида Латковићу*. Ријеч је о реферату Владимира Ћоровића о докторској дисертацији Вида Латковића, *Симо Матавуљ у Црној Гори*, одбрањеној петнаест дана касније (29. маја 1940. године). „Чланови испитног одбора“, како је реферат потписан, били су Владимир Ћоровић, Миодраг Ибровац, Павле Стевановић и Драгољуб Павловић. Ћоровић је, убрзо затим, објавио и краћи приказ наведене дисертације [Влад. Ћоровић, *Симо Матавуљ у Црној Гори, Од Вида Латковића, Скопље, 1940, стр. 278, вел. 8°, цена 50 дин.*, Српски књижевни гласник, Књ. LXII, Св. 1 (1. јануар), Београд 1941, 65-66].

1299. *Српска деспотовина у Срему (рукопис из оставштине)*, Приредила Светлана Томин, Свеске Матице српске, Грађа и прилози за културу и друштвену историју, Књ. XXXVIII, Серија књижевности и језика, Св. 10, Нови Сад 2002, 60-80.

1300. *Српска централна библиотека у Сарајеву*, у зборнику: *Стотину година друштва „Просвјета“ (1902-2002)*, Зборник изабраних радова, Приређивачи Сава Ћеклић и Милена Максимовић, Српско Сарајево 2002, 67-72.

(Напомена) Ријеч је о Ћоровићевом чланку из *Босанске виле*, за 1911. годину.

1301. *Десетогодишњица „Просвјете“*, у зборнику: *Стотину година друштва „Просвјета“ (1902-2002)*, Зборник изабраних радова, Приређивачи Сава Ћеклић и Милена Максимовић, Српско Сарајево 2002, 81-84.

(Напомена) Текст је прештампан из *Босанске виле*, за 1912. годину.

2003.

1302. *Историја Срба*, Београд 2003. (Издање куће „Дом и школа“)

(Напомена) Наведено издање Боривоје Маринковић забиљежио је према новинарском приказу [Dr g. Drag. Petrović, *Povesnice Srbije. „Istorija Srba“ Vladimira Ćorovića, Dom i škola, Beograd 2003.*, Danas, VII/2003, br. 2221 (28. oktobar), Beograd 2003; - u dodatku: Danas, Knjiga, br. 6 (21-28. oktobar), str. III].

1303. *Карађорђе и Први српски устанак*, Book - Marso, Београд 2003, 110+2 (непаг.).

(Напомена) Ово је „друго издање“ Ћоровићевих предавања о Првом српском устанку, први пут објављених, под истим насловом, 1937. године, у издању Библиотеке Коларчевог Народног универзитета. Ново издање приредио је за штампу Стево Ћосовић.

2004.

1304. *Историја Срба*, Шесто издање, Београд 2004, 794+4 (непаг.).

(Напомена) Репринт издање књиге из 1989. године.

1305. *Карађорђе и Први српски устанак*, Библиотека града Београда, Београд 2004, 122+2 (непаг.).

(Напомена) Књига је „треће издање“ Ћоровићевих предавања о Првом српском устанку, објављених, под истим насловом, 1937. године, у издању Библиотеке Коларчевог Народног универзитета, овога пута са илустрацијама, којих, у ранијим издањима, није било.

1306. *Породица Ненадовић*, у књизи: Љуб. Андрић, *О Бранковини*, Записи, студије и путописи, Ваљево 2004, 55.

(Напомена) Фрагмент из Ћоровићевог предговора цјелокупним дјелима Проте Матеје Ненадовића под насловом *Прота Матеја Ненадовић. Живот и рад*, у књизи: *Прота Матеј Ненадовић, Целокупна дела*, Библиотека српских писаца, Књ. X, Београд (1928?), стр. VII-VIII.

2005.

1307. *Срби у Угарској*, Српске народне новине, XV/ 2005, бр. 15 (14. април), 12; бр. 16 (21. април), стр. 12, Будимпешта 2005.

(Напомена) Одломак из Ћоровићеве књиге *Историја Срба*, Трећи део, Београд 1989, 212-215.

1308. *Илустрована историја Срба*, Alnari, Београд 2005.

(Напомена) Још једно - вјероватно седмо - издање класичног Ћоровићевог дјела, под насловом *Историја Срба* (1989), овога пута са илустрацијама „из архиве нашег познатог фотографа Милинка Стефановића. Већина их је у боји, изузев оних које се односе на период балканских [ратова] и првог светског рата. Неке од фотографија никада раније нису објављене и готово су непознате нашој стручној и широј јавности“. Боривоје Маринковић наводи да није видио ово издање, а нотирао га је према новинском огласу из *Политике*, од 25. октобра, из којег потичу и овдје наведени цитати.

1309. *Илустрована историја Срба*, Књига прва, Београд 2005, 165+3 (непаг.).

(Напомена) (Осмо?) издање познатог Ћоровићевог дјела *Историја Срба* (1989). У првој књизи, од предвиђених шест, обухваћена су поглавља из „Првог“ и „Другог периода“ (у овом издању стр. 3-129). Илустрацијама из првог тома, првог издања, додат је већи број нових илустрација, у слабијим копијама, али није наведено од кога потичу. Издавачи су *Политика* и *Народна књига*.

1310. *Илустрована историја Срба*, Друга књига, Београд 2005, 187+1 (непаг.).

(Напомена) (Осмо?) издање Ћоровићевог дјела *Историја Срба* (1989). У другој књизи прештампан је „Трећи период“ из првог тома, првог издања (у овом издању стр. 131-262).

2006.

1311. *Илустрована историја Срба 1-6*, Народна књига, Београд 2006.

1312. *Историјски лексикон*, СКЗ, Београд 2006.

(Напомена) У наведеном дјелу налазе се одреднице које је Ћоровић урадио за ћирилично и латинично издање Станојевићеве *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке*. Идеја да се књига назове *Историјски лексикон* потиче од издавача, јер Ћоровић никада није објавио дјело под овим насловом.

2007.

1313. *Српска земља и српска историја (Необјављени рукописи 2)*, Приредила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад 2007.

(Напомена) У књизи је објављено седам Ћоровићевих рукописа, који су пронађени у његовој заоставштини: *Растко Немањић*, „Српско средњовековно новчарство“, [Босанске и хумске повеље], *Босанско-херцеговачка властела (1. Брајило Тезаловић, 2. Породица Николић, 3. Породица Златоносовић, 4. Породица Љубишић, 5. Милорадовићи, 6. Сандаљ Хранић, 7. Херцег Стјепан Вукчић Косача)*, „Папа Климент VIII и српски устанак крајем XVI – почетком XVII века“ (фрагменти), [О старим рукописним и штампаним књигама, штампарству и књижевности], и [Историчари и историјски рад код Југословена].

2009.

1314. *Историја српског народа I-IV*, Светигора - Октоих, Подгорица 2009.
1315. *Велика Србија*, Leo commerce, Београд 2009.
1316. *Борба за независност Балкана*, Logos art, Београд 2009.

2010.

1317. *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Сазвежђа, Београд 2010.
1318. *Историја Срба*, Едиција д.о.о., Београд 2010.
1319. *Историја Срба*, Feniks libris, Земун 2010.

2011.

1320. *Историја Југославије (фототипско издање)*, Marso, Београд 2011.

2013.

1321. *Карађорђе и Први српски устанак*, Свет књиге, Београд 2013.

2014.

1322. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Бернар, Стари Бановци 2014.

(Напомена) Четврто издање књиге из 1920. године.

2015.

1323. *Историја Срба*, Научна КМД, Београд 2015.

1324. *Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата (1914-1918)*, Бернар, Стари Бановци 2015.

БЕЗ ГОДИНЕ ИЗДАЊА

1. *Историја Јужних Словена*, Предавања Г. В. Ђоровића, Штампарија Косте М. Бојковића [Б. г.], Београд, 137+66 стр. 4°.

(Литографисано)

2. *Хагиографија*, По предавању Г. Др. Влад. Ђоровића, (Литографија К. М. Бојковића, Београд) [Б. г.] [II]+54 стр. 4°.

(Литографисано)

3. *Hermann Wendel*, [Б. п.] 168-171, 8°.

Сепарат (из?)

*

На овом мјесту наводимо и списак Ђоровићевих рукописа, које је нотирао Јеремија Д. Митровић, а исти се налази и у његовој *Библиографији Владимира Ђоровића* (Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ђоровића* (репринт издање), у: *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 352-355). Попис је обухватио оне рукописе или дијелове рукописа који су имали своје наслове или су им се наслови могли одредити према садржини текста. Према Митровићевим ријечима, велики дио рукописне грађе није се могао тематски одредити и уврстити у списак, као што су бројни исписи из архива, разне забиљешке, појединачни пописи аката, писама и повеља, већи дио записа и натписа... Приређивач Ђоровићеве библиографије истиче да је списак рукописа урађен као цјелина, азбучним редом наслова, уз које је, осим у неколико случајева, наведен број страна, док је на појединим мјестима наведена и покоја нужна биљешка. Неки од доле наведених рукописа објављени су крајем XX и почетком XXI

вијека, као засебна дјела или у дјелима *Scripta Minora* и *Српска земља и српска хисторија*, о чему је већ било ријечи у докторској дисертацији.

1. *Акценти у глагола*, стр. 6.
2. *Акцентолошке и друге грешке у Вукову Рјечнику*, стр. 35.
3. *Аријска или индоевропска (индогерманска) скупина*, стр. 7.
4. *Архивска грађа о проти Матеји Ненадовићу*, стр. 13-253 (са празнинама), препис из „Grenzbote“ 1870, бр. 18.
5. *Бајазитова повеља*, стр. 3, текст.
6. *Белешке из канцеларијских и нотарских списа дубровачког и которског архива*, стр. 489+37. (Припремљено за штампу)
7. *Бихор*, стр. 7.
8. *Борба Зете и Рашке о превласт*, стр. 11.
9. *Браило Тезаловић*, стр. 5.
10. *Бранко Лазаревић*, стр. 5.
11. *Бранкове песме у народу*, стр. 2.
12. *Будимља*, стр. 31-34 (наставак пагинације Плава).
13. *Водички кнезови и њихова улога у политичком развоју Славоније, Хрватске и Босне у првој половини XIV века*, стр. 15.
14. *Вук Врчевић*, стр. 6.
15. *Грађа за историју језика (око 30 биљешки)*.
16. *Грађа за историју новије наше књижевности (више десетина биљешки)*.
17. *Грађа за речник старословенског језика*, стр. 700.
18. *Грамоте које је издао Орфелин*, стр. 8.
19. *Границе старе требињске области*, стр. 54.
20. *Гробље и загробни обичаји*, стр. 44. Објављено у *Старинама* (Библ. 855).
21. *Гробни натписи латински и грчки (преписи, око 150)*.
22. *Данашњи сарајевски говор*, стр. 9.

23. *Диференцијација појмова код речи истог порекла*, стр. 1.
24. *Документа из Скерлићеве архиве (оригинали)*.
25. *Дубровачки извештаји о доласку на престо Селима I*, стр. 6.
26. *Дубровачко-каторски преговори о савезу 1403/4.*, стр. 6.
27. *Дубровник и Турска после Пожаревачког мира*, стр. 4.
28. *Дукљанинова хроника као извор (биљешке)*.
29. *Епиграфски споменици*, стр. 88.
30. *Златоносовићи*, стр. 8.
31. *Из босанске књижевности - Посиловић*, стр. 11.
32. *Извори за историју Црне Горе (архивска грађа)*, стр. 100.
33. *Из дубровачке књижевности (одломци)*, стр. 6.
34. *Из рукописа краља Николе (одломак)*, стр. 9.
35. *Из светске књижевности (највише о Толстоју и његовом дјелу Рат и мир)*, стр. 50.
36. *Исписи из бечких архива о Босни и Херцеговини*, стр. 1500.
37. *Исписи из Градског архива у Земуну за год. 1795-1814.*, стр. и фрагмената око 1000.
38. *Историја Срба*, стр. 1111 (готово за штампу).
39. *Историја средњовековне рашке земље*, стр. 17-46, 141-151, 248-345.
40. *Историја Хиландара*, стр. 154.
41. *Историјски развој дијалектолошких проучавања код нас*, стр. 6 (са биљешкама).
42. *Један дубровачки попис робе у Новом Пазару 1515. године*, стр. 7.
43. *Јужни Словени, Глава друга: Бугарска држава и Словени*, стр. 152-247 (недовршено).
44. *Књижевност од Вука до данас*, стр. 20-23.
45. *Краљ Никола: Балканска царица. Приказ*. Стр. 13.

46. *Краљица Јаквинта*, стр. 4.
47. *Културна историја Босне*, стр. 17 (биљешке).
48. *Љетописи и родослови*, стр. 11.
49. *Љубишићи*, стр. 6.
50. *Милан Решетар*, стр. 6.
51. *Милорадовићи*. Почетак.
52. *Муслимани у Босни и Херцеговини*, стр. 5.
53. *Наглашавање речи у нашим дијалектима* (око 20 биљешки).
54. *Напон турске снаге*, стр. 12 (и биљешке).
55. *Начело: пиши као што говориш*, стр. 6.
56. *Николићи*, стр. 10.
57. *Односи Црне Горе и Дубровника од Карловачког до Пожаревачког мира*, стр. 88.
58. *О Јагићу* (око 20 биљешки).
59. *О језику - генеза појединих облика*, стр. 4+16+20 (са примјерима).
60. *О словенским племенима*, стр. 2.
61. *О словима о и ѿ*, стр. 4.
62. *О херцеговачкој географској номенклатури*, стр. 8.
63. *Папа Климент VII и српски устанак крајем XVI и почетком XVII века*, стр. 8.
64. *Пионири руског поморства на школовању међу Јужним Словенима у XVII и XVIII веку*, стр. 7.
65. *Писма Димитрија Фрушића архимандриту Мелентију Никишићу*, стр. 34.
66. *Писмо папе Јована VIII и кнез Мутимир*, стр. 5.
67. *Питање веродостојности хиландарских повеља XII и XIII века*, стр. 70.
68. *Плав*, стр. 30.
69. *Политички програм Српског клуба Босне и Херцеговине 1907.*, стр. 5 (са биљешкама).

70. *Попис рукописа фрушкогорских манастира*, стр. 253.
71. *Почеци југословенске историографије*, стр. 32 (фрагменти).
72. *Почеци сеобе народа*, стр. 5.
73. *Препис путописа монаха Брошара кроз Србију 1332. године*, стр. 55.
74. *Преписи грчких, латинских и наших повеља*, стр. око 500.
75. *Препис 8 светогорских повеља*.
76. *Прилог проучавању Његошева књижевног језика*, стр. 4.
77. *Прилог проучавању српских дијалеката*, стр. 7-28.
78. *Проблеми етнологије Јужних Словена*, стр. 192.
79. *Проблеми хисторијске етнологије*, стр. 10.
80. *Рад Ђуре Даничића на хисторији*, стр. 6 (са биљешкама).
81. *Растко Немањић*, стр. 73.
82. *Родословље сербское или илирическое (препис)*, стр. 74.
83. *Рукописи Земаљског музеја*, стр. 5.
84. *Руски морепловци међу Јужним Словенима у XVII и XVIII веку*, стр. 13.
85. *Савезни уговор са Црном Гором*, стр. 16.
86. *Сандаљ Хранић (биљешке)*.
87. *Састанак Његоша и Гагића на Цетињу*, стр. 4.
88. *Светогорске протје*, стр. 34.
89. *Серафимов тефтер из 1850. године (оригинал)*, стр. 16.
90. *Силовање девојке на Лападу 1285. године*, стр. 15.
91. *С. Ивић*, стр. 2.
92. *Слово кнезу Лазару*, стр. 1-18. Заједничка пагинација са бр. 93 и 94.
93. *Слово Милутину*, стр. 33-38. Заједничка пагинација са бр. 92 и 94.
94. *Служба краљу Милутину*, стр. 40-57. Заједничка пагинација са бр. 92 и 93.

95. *Српска деспотовина у Срему*, стр. 23.
96. *Српска књижевност у Дубровнику* (са исписима и грађом), стр. 35.
97. *Српска књижевност у Угарској*, стр. 11.
98. *Српски светогорски манастири*, стр. 63.
99. *Српска средњевековна држава и Света Гора*, стр. 175.
100. *Српско средњевековно новчарство*, стр. 57.
101. *Стари српски записи и натписи*, стр. 84 (примљено у Академији 31. III 1941. године).
102. *Употреба њ* (око 30 биљешки).
103. *Херцег Стјепан Вукчић Косача и његово доба*, стр. 70.
104. *Чедомиљ Мијатовић као хисторичар*, стр. 27.

**САРАДЊА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА У ЋИРИЛИЧНОМ И ЛАТИНИЧНОМ
ИЗДАЊУ СТАНОЈЕВИЋЕВЕ „НАРОДНЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ СРПСКО-
ХРВАТСКО-СЛОВЕНАЧКЕ“ (ЗАГРЕБ, 1926-1929)**

I (1926)

1. *Абдул Азис*, 1/а
2. *Абдул Меџид*, 1/а
3. *Абдул Хамид*, 1/а-б
4. *Абдула Марко Тодоровић*, 1/б
5. *Абодрити*, 2/а-б
6. *Авакум Ђакон*, 3/а
7. *Авари*, 3/б-4/а

8. *Адакале*, 13/а
9. *Адам Гијом*, 13/а-б
10. *Акерманска конвенција*, 35/а-б
11. *Албанија*, 37/б-39/а
12. *Александар Карађорђевић*, 40/б
13. *Алтомановић Никола*, 50/б-51/а
14. *Ана или Анастасија*, 54/а
15. *Анастасијевић Миша*, 55/б
16. *Ангелина Бранковић*, 56/а
17. *Ангеловић*, 56/а
18. *Ана*, 62/а
19. *Анексиона криза*, 62/б-63/а
20. *Анти*, 63/б
21. *Апокрифи*, 68/а-б
22. *Арсеније I*, 74/а
23. *Архивско питање*, 82/а
24. *Асани*, 85/б-86/а
25. *Аустриско-српска тајна конвенција*, 89/б-90/а
26. *Аутономна борба у Босни и Херцеговини*, 95/б-96/б
27. *Ахмед паша Херцеговић*, 96/б
28. *Баденски Лудвиг*, 101/б-102/а
29. *Бајазит I*, 104/а
30. *Балишићи*, 111/б-112/а
31. *Бановић Страхиња (Страхинић Бан)*, 122/а
32. *Баћевићи*, 132/б

33. *Белић Александар*, 145/а-б
34. *Белмужевевић Милош*, 146/а
35. *Београд*, 154/а-155/а
36. *Београдски пашалук*, 160/а-б
37. *Бертрадон де ла Брокијер*, 169/б
38. *Бећир паша*, 170/а
39. *Биографије (житија)*, 193/б-194/б
40. *Бирчанин Илија*, 195/б
41. *Бјелановић Сава*, 203/б
42. *Бобовац*, 208/б-209/а
43. *Богичевић Анта*, 210/б
44. *Богомили (патарени, бабуни)*, 213/а-214/а
45. *Бодин*, 218/а-б
46. *Борић*, 226/б
47. *[Босна] Историја*, 237/а-240/б
48. *Браничево*, 258/а
49. *Бранковић Вук*, 259/а
50. *Бранковић Вук деспот (Змај Огњени Вук)*, 259/а
51. *Бранковић Ђурађ*, 261/б-263/б
52. *Брсјаци*, 278/б
53. *Брсково*, 279/а
54. *Бугари*, 281/б-285/а
55. *Валоа Карло*, 309/а
56. *Велеиздајничке парнице у Босни*, 324/б-325/а
57. *Вилајетски архив*, 364/а

58. *Висарион*, 379/а
59. *Владимир*, 384/а
60. *Владислав Граматик*, 384/а
61. *Владислав I*, 384/а
62. *Владислав II*, 384/б
63. *Власи и Мавровласи*, 385/а-б
64. *Властела*, 385/б-386/а
65. *Властимир*, 386/б
66. *Војиновићи*, 393/б-394/а
67. *Војислав Стеван*, 394/а
68. *Војихна, ћесар*, 394/а-б
69. *Врхбосна*, 427/б
70. *Вукаловић Лука*, 434/а
71. *Вукан Немањић*, 434/а-б
72. *Вукашин*, 435/б
73. *Вуковић Влатко*, 438/а
74. *Вукотић Петар*, 439/б
75. *Вукчић Хрвоје*, 439/б-440/а
76. *Вулићевић Вујица*, 440/б-441/а
77. *Габела*, 448/а
78. *Гагић Јеремија*, 451/б
79. *Гађиновић Владимир*, 458/а-б
80. *Главаш Станоје*, 469/а-б
81. *Голубац*, 493/б
82. *Грабеж Трифко*, 503/а-б

83. *Градашчевић Хусеин-бег*, 505/б-506/а
84. *[Грахово] „Област на источној граници Херцеговине“*, 511/б
85. *Грбовићи*, 517/а
86. *Грдан*, 517/б-518/а
87. *Григорович В. И.*, 520/б
88. *Грујовић Божидар (Филиповић Теодор)*, 529/б
89. *Грујовић Михаило*, 529/б
90. *Дабиша*, 539/б
91. *Давидовић Љубомир*, 540/б- 541/а
92. *Данак у крви*, 555/б
93. *Данило, владика црногорски*, 558/а
94. *Данило, кнез црногорски*, 558/а-559/а
95. *Данило II*, 559/а
96. *Дахије*, 562/б
97. *Дежево*, 571/а
98. *Дејановићи*, 572/б-573/а
99. *Делиград*, 574/а-б
100. *Деса*, 582/а
101. *Дечански Стеван (Урош III)*, 584/б-585/а
102. *Добор*, 608/а
103. *Добрњац Теодоровић Петар*, 609/б-610/а
104. *Доментијан*, 621/а
105. *Драга, краљица*, 626/а-б
106. *Драгутин*, 630/а
107. *Драчевица*, 633/а

108. *Драшковић Милорад*, 635/б- 636/а
109. *Дриваст*, 644/а-б
110. *Дувно*, 669/а
111. *Душан*, 682/а-683/а
112. *Ђакова буна*, 684/б-685/а
113. *Ђерзелез Алија*, 690/б
114. *Ђорђе Кратовац*, 692/б
115. *Ђунис, село у Србији*, 697/а
116. *Ђурашевићи*, 697/а
117. *Жабљак*, 724/а
118. *Жерајић Богдан*, 739/а-б
- 118а. *Жрновница*, 751/а
119. *Завала*, 758/б
120. *Захумље*, 797/а-б
121. *Зека Буљубаша (Јова Глигоријевић)*, 808/а-б
122. *Зелић Герасим*, 809/а
123. *Зета*, 813/б-814/б
124. *Зимоњић Богдан*, 816/б-817/а
125. *Златоносовићи*, 820/а
126. *Зорић Симеон*, 848/б

II (1927)

127. *Иванишевић Јован*, 7/а
128. *Иванковац*, 7/а
129. *Игуманов (Андрејевић) Сима*, 15/а
130. *Илић Данило*, 31/б

131. *Ичков мир*, 93/а-б
- 131а. *Јајце*, 115/а
- 131б. *Јелена, краљица, жена Уроша I*, 140/а-б
132. *Јелена Груба*, 141/а
133. *Јерина (Ирина)*, 146/а
134. *Јефтановић Глигорије*, 149/а
135. *Јован, патријарх пећски*, 151/б
136. *Јовановић Павле*, 176/а
137. *Јокић Петар*, 182/а
138. *Јорданис, историчар 6. века*, 183/а
139. *Југовић Иван (Савић Јован)*, 185/а
140. *Калај Бењамин*, 219/б-220/а
141. *Кара Мустафа*, 236/б
142. *Карађорђе Петровић*, 237/а- 238/а
143. *Катанска буна*, 268/а
144. *Катићи, породица из Рогаче*, 271/а-б
145. *Кашиковић Никола*, 284/б- 285/а
146. *Кнежевић Иво*, 310/а
147. *Коларац (Милосављевић) Илија*, 340/а
148. *[Конавли] Жупа*, 362/б-363/а
149. *Константин Философ*, 369/а
150. *Коришки Петар*, 382/а
151. *Косановић Саво*, 386/а
152. *Косаче*, 386/а-б
153. *Косово*, 391/а-б

154. *Котроманић Стеван II*, 408/а-б
155. *Котроманићи, босанска династија*, 408/б
156. *Кочина Крајина*, 413/б-414/а
157. *Краљевић Марко*, 430/а-б
158. *Крешево*, 449/б
159. *Кривошишки устанак*, 459/а
160. *Крушевац*, 475/а-б
161. *Кулин*, 490/а
162. *Кумани*, 494/а
163. *Курсула Јован*, 505/а
164. *Куришид-паша*, 506/а
165. *Лазар Хребељановић*, 520/б
166. *Лазаревић Лука*, 522/б
167. *Лазаревић Стеван*, 523/б-524/б
168. *Летописи*, 558/б-559/а
169. *Ливно*, 563/а-б
170. *Ломо Арсеније*, 593/б
171. *Лонгобарди*, 593/б-594/а
- 171а. *Луњевица (Милићевић) Никола*, 603/б
172. *Љубибратићи*, 610/а
173. *Љубица Обреновић*, 612/б- 613/а
174. *Љубомир, висораван и поље између Требиња, Билеће и Попова*, 617/а
175. *Макарије, јеромонах, први српски штампар*, 632/а
176. *Мара, турска султанија*, 671/б- 672/а
177. *Марашли Али-паша*, 672/а-б

178. *Марко, епископ, биограф*, 683/б
179. *Марковић Симо*, 691/а
180. *Мачва*, 710/а-б
181. *Мијатовић Чедомилъ*, 753/а-754/б
182. *Милићевић Милан*, 769/б-770/б
183. *Милица, кнегиња*, 771/а
184. *Миловановић Младен*, 774/а-б
185. *Милутин*, 782/а-б
186. *Миљанов Марко*, 787/б
187. *Мирослав, кнез хумски*, 832/б- 833/а
188. *Мишар*, 851/б
189. *Молер Николајевић Петар*, 867/а
190. *Мостар*, 889/а
191. *Мрњавчевићи*, 897/б
192. *Мурат I*, 920/а
193. *Мурат II*, 920/а-б
194. *Муслимани у Босни и Херцеговини*, 923/а-924/б
195. *Мутап Лазар*, 925/а-б

III (1928)

196. *[Наполеон I]*, 98/а-б
197. *Народна већа*, 13/б-17/б
198. *Наталија, кнегиња и краљица српска*, 29/а-б
199. *Натошевић Борђе*, 29/б-30/а
200. *Невесиње*, 32/б-33/а
201. *Невесињски устанак*, 33/а-34/б

202. *Недићи (Дамњан и Глигорије), 39/б*
203. *Немања Стеван, 41/б-42/б*
204. *Немањићи, 42/б*
205. *Ненадовић Алекса, 43/б-44/а*
206. *Ненадовић Јаков, 44/а-45/а*
207. *Ненадовић Матија, 46/б-47/б*
208. *Неретљани, 58/б-59/б*
209. *Никола I Петровић, 70/б-72/а*
210. *Нова година, 97/а-б*
211. *Обилић Милош, 163/а*
212. *Облачић Раде (Облак Радослав), 165/а-б*
213. *Оливер Јован Грчинић, 183/б-184/а*
214. *[Олово, место у Босни], 185/а-б*
215. *Омер-паша Латас, 186/а-б*
216. *Остоја, босански краљ, 237/б- 238/а*
217. *Остојић Тихомир, 239/а-240/а*
218. *Павле Ђакон, 260/а-б*
219. *Павловић Пеко, 267/б*
220. *Павловић Радослав, 268/а*
221. *Пазван-Оглу, 272/а-б*
222. *Петар I Велики, Ослободилац, 337/а-338/а*
223. *Петровић Василије, 340/а*
224. *Петровић Мирко, 344/а*
225. *Петровић Петар II Његош, 348/б-349/б*
226. *Петровић Петар (Пеција), вођа босанског устанка, 351/б*

227. *Пивљанин (Николић) Бајо*, 385/а-б
228. *Пилетић Јоле*, 388/б
229. *Поп Јовичина буна*, 480/б
230. *Поповић Матија*, 489/б
231. *Првовенчани Стеван*, 547/а-548/а
232. *Прибићевић Адам*, 567/б
233. *Прибићевић Валеријан (Васа)*, 567/б-568/а
234. *Прибићевић Светозар*, 568/а-б
235. *Просвјета*, 590/б-591/а
236. *Путник Аврам*, 607/б-608/а
237. *Радин Гост*, 628/б
238. *Радовић Мијат*, 644/а
239. *Радовић Петар*, 644/а-б
240. *Радослав, краљ српски*, 650/б
241. *Радуловић Ристо*, 651/б-652/а
242. *Рајић Танаско*, 657/б
243. *Рам (Храм), два града на дунавској линији*, 665/б
244. *Рама*, 665/б-666/а
245. *Рас*, 670/а-б
246. *Рашковићи*, 728/б-729/а
247. *Ресавска школа*, 750/б-751/б
248. *[Риђани] „...у дубровачким изворима“*, 772/б
249. *Ризванбеговић Али паша*, 772/б-773/б

IV (1929)

250. *Сава (Петровић), 4/а-б*
251. *Сава Свети, 4/б-6/а*
252. *Савојски Евген, 22/а*
253. *[Сарајево] „...плодна шумом, водама и пољима“, 44/а-45/б*
254. *Саси, 49/б-50/а*
255. *Селим III, 107/б-108/а*
256. *Семберија, 111/а*
257. *Скадар, 146/б-147/б*
258. *Соколовић Мехмед-паша, 264/б-266/а*
259. *[Срби] Историја, 306/а-317/б*
260. *Српско-хрватска књижевност, 372/б-375/а*
261. *Тамерлан, 516/б*
262. *Твртко I Котроманић, 528/б-529/б*
263. *Твртко II Твртковић, 529/б-530/а*
264. *Теодосије, 536/б-537/а*
265. *Топија Карло, 568/а*
266. *Требиње, 588/а-589/а*
267. *Ћуприлићи, 664/б-665/а*
268. *Ћурчија Борђе, 665/а*
269. *Угљеша деспот, 682/а-б*
270. *Узун-Мирко Апостоловић, 687/б*
271. *Урош I, 718/б-719/а*
272. *Фабрис Антун, 734/а*
273. *Франц Јосиф I, 755/б-756/б*

274. *Франц Фердинанд*, 756/б-757/а
275. *Француске везе са Србима*, 757/а-758/б
276. *Хајдук Вељко Петровић*, 772/а-б
277. *Халански Михаило*, 774/б
278. *Хаџи-Лојо Хафиз*, 780/б
279. *Хаџи-Продан Глигоријевић*, 780/б-781/а
280. *Херцег Стјепан Вукчић*, 791/б-792/а
281. *[Херцеговина] Историја*, 794/б-795/а
282. *Цамблак Григорије*, 857/б
283. *[Цетиње] „На Ц[етињу] је 1493...“*, 894/б
284. *[Црна Гора] Историја*, 907/б-910/а
285. *Црнојевићи*, 925/а-б
286. *Цукић Павле*, 928/а-б
287. *Чарапић Васо*, 936/а
288. *Часлав Клонимировић*, 936/б
289. *Черномен*, 944/б
290. *Чупић (Куртовић) Никола*, 969/а
291. *Чупић (Добриловић) Стојан*, 969/а
292. *Шола Атанасије*, 1049/а
293. *Шола Војислав*, 1049/а-б
294. *Штампарије (старе)*, 1058/а-б
295. *Штиљановић Стеван*, 1063/б
296. *Шћепан-поље*, 1083/а
297. *Шупљикац Стеван*, 1087/б-1088/а

У наставку текста доносимо списак одредница, односно чланака, које је Владимир Ђоровић објавио у латиничном издању *Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke* (knj. I-IV, Zagreb, 1926-1929).

I (1926)

1. *Abdul Azis*, 1/a
2. *Abdul Medžid*, 1/a
3. *Abdul Hamid*, 1/a-b
4. *Abdula Marko Todorović*, 1/b-2/a
5. *Abodriti*, 2/a
6. *Adakale*, 3/b
7. *Adam Gullaume (Gijom)*, 3/b
8. *Ahmed paša Hercegović*, 29/b
9. *Akermanska konvencija*, 33/a
10. *Albanija*, 35/b-37/a
11. *Aleksandar Karađordević*, 38/a-b
12. *Altomanović Nikola*, 49/b-50/a
13. *Ana ili Anastasija*, 53/a-b
14. *Anastasijević Miša*, 55/a
15. *Ana*, 61/a-b
16. *Aneksiona kriza*, 61/b-62/a
17. *Angelina Branković*, 62/b
18. *Angelovići*, 62/b-63/a
19. *Anti*, 63/b-64/a
20. *Apokrifi*, 68/b-69/a

21. *Arhivsko pitanje*, 83/a-b
22. *Arsenije*, 85/a
23. *Asani*, 87/b-88/b
24. *Austrijsko-srpska tajna konvencija*, 93/b-94/a
25. *Autonomna borba u Bosni i Hercegovini*, 100/b-101/a
26. *Avakum đakon*, 101/a
27. *Avari*, 101/b-102/a
28. *Baćevići*, 114/b
29. *Badenski Ludvig*, 115/a
30. *Bajazit I*, 117/b-118/a
31. *Balšići*, 125/b
32. *Banović Strahinja (Strahinjić Ban)*, 137/a
33. *Bećir-paša*, 153/b
34. *Belić Aleksandar*, 159/a-b
35. *Belmužević Miloš*, 160/b
36. *Beograd*, 166/a-167/b
37. *Beogradski pašaluk*, 173/a-b
38. *Bertrandon de le Broguier*, 180/a
39. *Biografije (žitija)*, 207/b-209/a
40. *Birčanin Ilija*, 209/b-210-a
41. *Bjelanović Sava*, 224/a-b
42. *Bobovac*, 233/b
43. *Bodin*, 234/a
44. *Bogićević Anta*, 236/a
45. *Bogomili (patareni, babuni)*, 238/a-239/a

46. *Borić*, 253/a
47. *[Bosna] Historija*, 264/b-268/b
48. *Braničevo*, 289/a-b
49. *Branković Đurađ*, 292/b-294-a
50. *Branković Vuk*, 294/b
51. *Branković Vuk despot*, 294/b-295/a
52. *Brsjaci*, 312/a
53. *[Brskovo]* „Najvažniji srpski trg...“, 312/b
54. *Buće*, 316/b
55. *Bugari*, 326/b-330/b
56. *Camblak Grigorije*, 344/a
57. *[Cetinje]* „Na C[etinju] je proradila...“, 381/a
58. *[Crna Gora] Historija*, 392/b-395/a
59. *Crnojevići*, 401/b-402/a
60. *Cukić Pavle*, 404/b-405/a
61. *Čabrinović Nedeljko*, 411/a
62. *Čarapić Vaso*, 418/b
63. *Časlav Klonimirović*, 418/b-419/a
64. *Černomen*, 425/a
65. *Čupić (Kurtović) Nikola*, 442/a
66. *Čupić (Dobrilović) Stojan*, 442/b
67. *Ćuprilići*, 452/a
68. *Ćurćija Đorđe*, 452/b
69. *Dabiša*, 454/b-455/a
70. *Dahije*, 456/a

71. *Danak u krvi*, 472/a-b
72. *Danilo, knez crnogorski*, 476/b-477/b
73. *Danilo, vladika crnogorski*, 477/b
74. *Danilo II*, 477/b-478/a
75. *Davidović Ljubomir*, 480/a-b
76. *Dečanski Stefan (Uroš III)*, 484/a-b
77. *Dejanovići*, 486/b
78. *Deligrad*, 497/a
79. *Desa*, 497/a
80. *Deževo*, 503/a
81. *Dobor*, 528/a
82. *Dobrnjac Todorović Petar*, 530/a-b
83. *Domentijan*, 542/b
84. *Dračevica*, 551/a
85. *Draga, kraljica*, 551/a
86. *Dragutin*, 555/a-b
87. *Drašković Milorad*, 558/b
88. *Drivast*, 563/a
89. *Dušan*, 612/a-613/a
90. *Duvno*, 614/b
91. *Dželaludin Ali-paša*, 619/a
92. *Đakova buna*, 624/a
93. *Đerzelez Alija*, 627/b
94. *Đorđe Kratovac*, 629/b-630/a
95. *Đunis, selo u Srbiji*, 635/b

96. *Đuraševići*, 635/b-636/a
97. *Fabris Antun*, 665/a
98. *Francuske veze sa Srbima*, 682/a-683/b
99. *Franjo Ferdinand*, 696/a-b
100. *Franjo Josif I*, 696/b-697/b
101. *[Gabela]* „Nedaleko od G[abele]...“, 702/a
102. *Gaćinović Vladimir*, 703/b
103. *Gagić Jeremija*, 704/a
104. *Glavaš Stanoje*, 733/a
105. *[Golubac]* „G[olubac] je jedna od ...“, 749/a
106. *Grabež Trifko*, 762/b-763/a
107. *Gradašćević Husejin-beg*, 766/a-b
108. *[Grahovo]* “5. Područje na istočnoj granici...“, 771/b
109. *Grbovići*, 778/a
110. *Grdan*, 779/a
111. *Grigorović V. J.*, 782/b
112. *Grujović Božidar (Filipović Todor)*, 793/a
113. *Grujović Mihailo*, 793/a-b
114. *Hadži-Lojo Hafiz*, 809/a
115. *Hadži-Prodan Gligorijević*, 809/a-b
116. *Hajduk Veljko Petrović*, 814/a
117. *Halanskij Mihailo*, 814/b
118. *Herceg Stjepan Vukčić*, 823/a-b
119. *[Hercegovina] Historija*, 826/b-827/a
120. *Hrelja, česar*, 841/a-b

II (1927)

121. *Ičkov mir*, 3/a-b
122. *Igumanov (Andrejević) Sima*, 6/b
123. *Ilić Danilo*, 8/a
124. *Ivanišević Jovan (Joso)*, 82/b
125. *Ivankovac*, 82/b
126. *Jajce*, 115/b-116/a
127. *Jeftanović Gligorije*, 140/b-141/a
128. *Jelena, kraljica, žena Uroša I*, 148/b
129. *Jelena Gruba*, 149/b
130. *Jerina (Irina)*, 155/a-b
131. *Jokić Petar*, 164/b
132. *Jordanis*, 165/b-166/a
133. *Jovan, patrijarh pečki*, 168/a
134. *Jovanović Pavle*, 186/b
135. *Jugović Ivan (Savić Jovan)*, 201/b
136. *Kallay Benjamin*, 237/a-238/a
137. *Kara Mustafa*, 252/b-253/a
138. *Karađorđe Petrović*, 259/b-261/a
139. *Kašiković Nikola*, 284/b
140. *Katanska buna*, 288/b-289/a
141. *Katići*, 292/b
142. *Knežević Ivo*, 339/b-340/a
143. *Kočina Krajina*, 366/a-b
144. *Kolarac (Milosavljević) Ilija*, 372/a

145. *(Konavli) „Župa...“*, 398/b
146. *Konstantin Filozof*, 404/b-405/a
147. *Koriški Petar*, 422/b
148. *Kosače*, 426/b
149. *Kosanović Savo*, 426/b-427/a
150. *Kosovo*, 433/b-434/a
151. *Kotromanić Stjepan II*, 456/b-457/a
152. *Kotromanići*, 457/a-b
153. *Kraljević Marko*, 478/a-b
154. *Kreševo*, 508/a
155. *Krivošijski ustanak*, 523/a-b
156. *[Kruševac] „K[ruševac] je bio...“*, 545/a
157. *Kulin*, 568/a
158. *Kumani*, 572/b
159. *Kursula Jovan*, 586/a
160. *Kuršid-paša*, 586/a-b
161. *Lazar Hrebeljanović*, 616/b-617/a
162. *Lazarević Luka*, 619/b-620/a
163. *Lazarević Stevan*, 621/a-622/a
164. *[Livno] „Župa [Livno]...“*, 677/b
165. *Lomo Arsenije*, 680/b
166. *Longobardi*, 682/a-b
167. *Lunjevica (Milićević) Nikola*, 700/b
168. *Ljetopisi*, 705/a-b
169. *Ljubibratići*, 707/a-b

170. *Ljubica Obrenović*, 707/b
171. „Ljubomir, visoravan i polje između Trebinja, Bileća i Popova...“, 715/b-716/a
172. *Mačva*, 721/b-722/a
173. *Makarije, jeromonah, prvi srpski štampar*, 730/a
174. *Mara, turska sultanija*, 778/a-b
175. *Marašli Ali-paša*, 778/b-779/a
176. *Marko, episkop, biograf*, 795/a-b
177. *Marković Simo*, 802/b-803/a
178. *Mihailo, mitropolit beogradski*, 879/a
179. *Mijatović Čedomilj*, 895/a-896/b
180. *Milica*, 912/b
181. *Milićević Milan*, 914/a-915/a
182. *Milovanović Mladen*, 929/a
183. *Milutin*, 929/b-930/b
184. *Miljanov Marko*, 935/a
185. *Miroslav, knez humski*, 989/b
186. *Mišar*, 990/b
187. *Moler Nikolajević Petar*, 1020/b
188. *Mostar*, 1046/b-1047/a
189. *Mrnjavčevići*, 1056/a
190. *Murat I*, 1062/a
191. *Murat II*, 1062/a-b
192. *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, 1065/b-1067/b
193. *Mutap Lazar*, 1072/a

III (1928)

194. *Napoleon I*, 7/b-8/b
195. *Narodna vijeća*, 20/a-24/a
196. *Natalija, knjeginja i kraljica srpska*, 34/a-b
197. *Natošević Đorđe*, 35/a
198. *Nedići (Damjan i Gligorije)*, 42/a
199. *Nemanja Stevan*, 46/a-47/b
200. *Nemanjići*, 47/b
201. *Nenadović Aleksa*, 48/b-49/a
202. *Nenadović Jakov*, 49/a-50/a
203. *Nenadović Matija*, 52/b-53/b
204. *Neretljani*, 55/a-56/a
205. *Nevesinje*, 74/a
206. *Nevesinjski ustanak*, 74/a-76/a
207. *Nikola I Petrović*, 88/a-90/a
208. *Nova godina*, 142/b-143/a
209. *Obilić Miloš*, 196/a
210. *Oblačić Rade (Oblak Radoslav)*, 196/b
211. *Oliver Jovan Grčinić*, 226/b-227/a
212. *[Olovo] „Bosanski rudnik...“*, 228/b
213. *Omer-paša Latas*, 229/a-b
214. *Ostoja, bosanski kralj*, 291/b-292/a
215. *Ostojić Stjepan*, 293/b
216. *Ostojić Tihomir*, 293/b-294/b

217. *Pavle đakon*, 361/b (pogrešan potpis „V. Đ.“, inicijal saradnika koji ne postoji!)
218. *Pavlović Peko*, 373/a
219. *Pavlović Radoslav*, 373/b-374/a
220. *Pazvan-Oglu*, 377/a-378/a
221. *Petar I Veliki Oslobodilac*, 421/a-422/b
222. *Petrović Mirko*, 448/b
223. *Petrović Petar II Njegoš (vladika Rade)*, 453/a-454/a
224. *Petrović Petar (Pecija)*, vođa bosanskog ustanka, 456/b
225. *Petrović Vasilije*, 459/a
226. *Piletić Jole*, 465/b
227. *Pivljanin (Nikolić) Bajo*, 478/a
228. *Pop Jovičina buna*, 574/b
229. *Popović Matija*, 586/b
230. *Pribićević Adam*, 680/b
231. *Pribićević Svetozar*, 680/b-681/b
232. *Pribićević Valerijan*, 681/b
233. *Prosvjeta*, 710/a-711/a
234. *Prvovjenčani Stevan*, 729/b-730/b
235. *Putnik Avram*, 739/a
236. *Radin Gost*, 765/b-766/a
237. *Radoslav, kralj srpski*, 781/a
238. *Radović Mijat*, 786/a
239. *Radović Petar*, 786/b
240. *Radulović Risto*, 789/a

241. *Rajić Tanasko*, 796/a
242. „Ram (Hram), dva grada na dunavskoj liniji“, 804/b-805/a
243. *Rama*, 805/a
244. *Ras*, 810/a-811/a
245. *Raškovići*, 817/a-b
246. *Resavska škola*, 898/a-899/a
247. [Riđani], „U dubrovačkim izvorima...“, 915/b
248. *Rizvanbegović Ali-paša*, 952/a-953/a

IV (1929)

249. [*Sarajevo*], 29/b-30/b
250. *Sasi*, 36/b-37/a
251. *Sava (Petrović)*, 39/b-40/a
252. *Sava Sveti*, 40/a-42/a
253. *Savojski Eugen*, 61/b-62/a
254. *Selim III*, 69/b-70/b
255. *Semberija*, 73/b
256. *Skadar*, 115/b-116/b
257. *Sokolović Mehmed-paša*, 265/b-266/b
258. [*Srbi*] *Historija*, 309/a-323/a
259. *Srpsko-hrvatska književnost*, 388/b-391/b
260. *Šola Atanasije*, 712/a
261. *Šola Vojislav*, 712/a
262. *Štamparije (stare srpske)*, 722/b-724/a
263. *Štiljanović Stevan*, 730/a
264. *Šupljikac Stevan*, 760/a

265. *Tamerlan*, 769/a
266. *Teodosije*, 793/a-b
267. *Topija Karlo*, 832/a-b
268. *Trebinje*, 852/a-853/a
269. *Tvrtko I Kotromanić*, 939/a-940/b
270. *Tvrtko II Tvrtković*, 940/b-941/a
271. *Uglješa Despot*, 963/b
272. *Uroš I*, 1002/a-1003/a
273. *Uzun-Mirko Apostolović*, 1022/a
274. *Valois Karlo*, 1026/b
275. *Velbužd*, 1044/b-1045/a
276. *Veleizdajničke parnice u Bosni*, 1048/b-1049/a
277. *Vilajetski arhiv*, 1080/a
278. *Visarion*, 1097/b
279. *Vladimir*, 1112/a-b
280. *Vladislav Gramatik*, 1112/b
281. *Vladislav I*, 1112/b
282. *Vladislav II*, 1112/b-1113/a
283. *Vlasi i Mavrovlasi*, 1113/b-1114/b
284. *Vlastela*, 1115/a
285. *Vlastimir*, 1115/b
286. *Vojinovići*, 1123/b-1124/a
287. *Vojislav Stefan*, 1124/a
288. *Vrhbosna*, 1164/a
289. *Vukalović Luka*, 1177/b-1178/a

290. *Vukan Nemanjić*, 1178/a
291. *Vukašin*, 1179/a-b
292. *Vukčić Hrvoje*, 1179/b-1180/a
293. *Vukotić Petar*, 1182/b
294. *Vuković Vlatko*, 1184/b
295. *Vulićević Vujica*, 1186/a-b
296. *Zahumlje*, 1232/a-b
297. *Zavala*, 1245/a
298. *Zeka buljubaša (Jova Gligorijević)*, 1255/a
299. *Zelić Gerasim*, 1256/a
300. *Zeta*, 1261/b-1263/a
301. *Zimonjić Bogdan*, 1265/a-b
302. *Zlatonosovići*, 1269/b
303. *Zorić Simeon*, 1306/a
304. *Zupci*, 1310/b
305. *Žabljak*, 1314/a-b
306. *Žerajić Bogdan*, 1333/a
307. *Žrnovnica*, 1347/a

**ЂОРОВИЋЕВИ НЕОБЈАВЉЕНИ РЕФЕРАТИ,
ИЗВЈЕШТАЈИ, ПРИЈЕДЛОЗИ И ОЦЈЕНЕ, ПОДНЕСЕНИ
СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ АКАДЕМИЈИ
(1922-1941)**

1922.

1. „Грађа из Бечког архива“ [Годишњак СКА, Књ. XXXI (1922), Београд 1923, 67 (под бр. 4)]

(Видјети: *Годишњак СКА*, Књ. XXXII (1923), Београд 1923, 101 (под бр. 4)).
2. Оцена рада „пок[ојног] К[осте] Н. Костића *Еснафи и дубровачки трговци у српским земљама за време Турака*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXI (1922), Београд 1923, 35 (под бр. б)]. [Видјети: *Годишњак СКА*, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 27 (под бр. 8)].
3. Оцена рада („непознатог писца“) под насловом *Марко Дрињак (ускок херцеговачки)* [Годишњак СКА, Књ. XXXI (1922), Београд 1923, 35 (под бр. 7), 37 (под бр. 5)].

1923.

- 3а. Реферат „о расправи Вас[иља] Поповића *Акција кнеза Данила у Паризу 1857.*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 24 (под бр. 2), 26 (под бр. 4)].
4. Реферат „о разним белешкама пок[ојног] Тодора Стефановића Виловског и неким књигама које је понудила Академији на откуп удова покојникова“ [Годишњак СКА, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 25 (под бр. 4), 26 (под бр. 5)].
5. Оцена „докумената М[ирослава] Премра [!=Премроу-а]“ [Годишњак СКА, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 27 (под бр. 1)].
6. Реферат „о архиву у Котору“ [Годишњак СКА, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 28 (под бр. б)].
7. Реферат Станоја Станојевића и Владимира Ђоровића о рукопису „Др. Васе Глушца *Средњевековна босанска црква била је православна*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXII (1923), Београд 1924, 97 (под бр. 2)].

1924.

8. Оцена о делу Радослава М. Грујића *Организација Конавала од 12. до половине 15. века* [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 56 (под бр. 4), 59 (под бр. 6)].
9. Реферат „о старим песмарицама од пок[ојног] Тих[омира] Остојића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 59 (под бр. 7)].
10. Аутореферат о спису „Краљ Твртко I“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 59 (под бр. 8)].
11. Реферат Слободана Јовановића и Владимира Ћоровића „о расправи г. Васиља Поповића *Политика Француске и Аустрије на Балкану (1840-[18]70)*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 59 (под бр. 9)].
12. Оцена „о рукопису по коме је г. [Васу] Глушцу досуђена награда“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 107 (под бр. 6), 113 (под бр. 6)].
13. Реферат Станоја Станојевића, Владимира Ћоровића и Јована Ердељановића „о рукопису пок[ојног] [Јована] Мишковића *Географско-историски речник*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIII (1924), Београд 1926, 116 (под бр. 14)].

1925.

14. Реферат „о старинарским биљешкама Ђорђа Стратимировића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 40 (под бр. 4), 48 (под бр. 5)].
15. Аутореферат о делу „о Св[етом] Сави“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926 46 (под бр. 10)].
16. Рецензија „о хиландарским исписима г. Стеве Димитријевића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 49 (под бр. 9)].
17. Реферат „о једноме родослову“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 52 (под бр. 10)].
18. Приказ „исписа из задарских архива д-ра Ћире Трухелке“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 52 (под бр. 11)].
19. Извештај Ферда Шишића, Станоја Станојевића и Владимира Ћоровића, под насловом *Српској краљевској академији*, о проблемима објављивања „појединих историских списа старих наших писаца“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIV (1925), Београд 1926, 241-243].

1926.

20. Оцена „описа рукописа Пећке патријаршије и Цетињског музеја [=манастира]“ Душана Вуксана [Годишњак СКА, Књ. XXXV (1926), Београд - Земун 1927, 48 (под бр. 4), 51 (под бр. 9)].
21. Оцена „о делу Н[иколаја?] К. Димитријева *Елементи турског језика у српској народној поезији*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXV (1926), Београд - Земун 1927, 48 (под бр. 6), 55 (под бр. 8)].
22. Реферат Станоја Станојевића, Владимира Ђоровића и Јована Ердељановића „о рукописној заоставштини пок[ојног] Јов[ана] Мишковића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXV (1926), Београд - Земун 1927, 48 (под бр. 7)].
23. „Друга“ оцена „о хиландарским исписима г. Ст[евана] М. Димитријевића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXV (1926), Београд - Земун 1927, 54 (под бр. 7)].
24. Извештај „о проучавању [манастира] Житомислића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXV (1926), Београд - Земун 1927, 321-323 (видјети и стр. 296)].

1927.

25. Оцена „о рукопису д-ра Васиља Поповића *Трговина и промет Босне у Наполеоново доба*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 33-34 (под бр. 7)].
26. Аутореферат „о раду *Подела власти између краља Милутина и Драгутина од 1282. до 1284. год.*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 34 (под бр. 9)].
27. Оцена „о грађи г. Ј[осипа] Матасовића под насловом *Регеста Фојничког манастира*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 34 (под бр. 8), 37-38 (под бр. 5)].
28. Приказ „рукописа пок[ојног] Тихомира Остојића, у којем је текст трагедије о Урошу V [Емануила] Козачинскога, а тако исто и изванредан број црквено-руских песама из XVIII века, такође, у препису Тихомира Остојића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 38 (под бр. 6)]. [Видјети и стр. 49 (под бр. 4)].
29. Извештај „о своме раду у Дубровнику и Котору“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 42-43].
30. Реферат „о рукописној заоставштини пок[ојног] Косте [Н.] Костића“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVI (1927), Београд 1928, 46 (под бр. 3)].

1928.

31. Извештај „о рукопису *Борење државе Босне с бискупом [Фрањом] Баршићем*“ Јосипа Матасовића [Годишњак СКА, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 39-40 (под бр. 7), 51 (под бр. 9)].
32. Оцена „о *Библиографији Црне Горе [...]* д-ра Петра Шоћа“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 46; XXXVIII (1929), Београд (1930?), 49].
33. Аутореферат „о Силоану, писцу 15. века“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 46 (под бр. 7), 52 (под бр. 12)].
34. Реферат „о раду г. Мите Костића *Курибекова штампарија у Бечу*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXVII (1928), Београд 1929, 47 (под бр. 3), 49-50 (под бр. 3)].

1929.

35. Реферат о делу Димитрија Кириловића *Српске основне школе у Војводини у 18. веку* [Годишњак СКА, Књ. XXXVIII (1929), Београд (1930?), 98 (под бр. 26)].

1930.

36. Оцена рада „г. Мите Костића *Гроф Колер као културно-просветни реформатор Срба у 18. веку*“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIX (1930), Београд (1931?), 35 (под бр. 4); XL (1931), Београд 1932, 38 (под бр. 10)].
37. Оцена Павла Поповића и Владимира Ђоровића „о рукопису *Србијанке* од С[име] Милутиновића због могућног откупа“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIX (1930), Београд (1931?), 35 (под бр. 6)].
38. Реферат „о каталогу свих рукописа у Хиландару“ Саве Хиландарца [Годишњак СКА, Књ. XXXIX (1930), Београд (1931?), 36 (под бр. 14)].
39. Извештај „о исписима Г[регора] Чремошника из Дубровачког архива“ [Годишњак СКА, Књ. XXXIX (1930), Београд (1931?), 36 (под бр. 15)].

1932.

40. Аутоприказ (непознате, необјављене!) „расправе *Неколике сумњиве светогорске повеље српских владара*“ [Годишњак СКА, Књ. XLI (1932), Београд 1933, 38 (под бр. 2), (видјети и стр. 37 (под бр. 6)].
41. Оцена Павла Поповића и Владимира Ђоровића „о спису г. Петра Шоћа *Библиографија Црне Горе*“ [Годишњак СКА, Књ. XLI (1932), Београд 1933, 38 (под бр. 4), 40 (под бр. 4)].

42. Реферат Теодора Тарановског и Владимира Ћоровића „о спису Милана Влајинца *Згон или кулучење ван места становања*“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІ (1932), Београд 1933, 41 (под бр. 6)].
43. Реферат „Јов[ана] Радонића и Вл[адимира] Ћоровића о спису г. Михаила Петерковића *Liber doanne* [...]“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІ (1932), Београд 1933, 48 (под бр. 5), 53 (под бр. 4)].
44. Оцена Владимира Ћоровића и Велка Петровића „о раду д-ра Милана Шивића *Преписка Ђуре Јакишића*“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІ (1932), Београд 1933, 49 (под бр. 8)].
45. Извештај „о летошњем раду у Дубровачком архиву“, с молбом за добијање сагласности „о штампању [...] исписа из Которског и Дубровачког архива према одлуци Заједничког скупа Академије философских и друштвених наука од 16. децембра 1929. године“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІ (1932), Београд 1933, 49-50 (под бр. 10)].
46. Аутореферат о раду под насловом *Женидба деспота Лазара* [Годишњак СКА, Књ. ХЛІ (1932), Београд 1933, 53 (под бр. 5)].

1933.

47. Реферат „о преписци Стевана Владислава Каћанског од г. Милана Шивића“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІІ (1933), Београд 1934, 45 (под бр. 2); ХЛІІІ (1934), Београд 1935, 45 (под бр. 4); ХЛІVІ (1936), Београд 1937, 51-52 (под бр. 8), 56-57 (под бр. 3)].
48. Реферат „о петој књизи Архивске грађе од А[лексе] Ивића“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІІ (1933), Београд 1934, 49 (под бр. 4), 54 (под бр. 9)].
49. Реферат Владимира Р. Петковића и Владимира Ћоровића „о спису г. Бранка Л. Цвијетића *Неке непроучене наше старине у Санџаку*“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІІ (1933), Београд 1934, 53 (под бр. 5)].
50. Оцена „о изменама и допунама о полуострву Пељешцу од Н[иколе] [Звонимира] Бјеловучића“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІІ (1933), Београд 1934, 59-60 (под бр. 6)].
51. Извештај „комисије (г.г. Ст[аноја] Станојевића, Јов[ана] Радонића и Вл[адимира] Ћоровића) о поређењу преписа из бечких архива о првом српском устанку г. А[лексе] Ивића и пок[ојног] Владана Ћорђевића“ [Годишњак СКА, Књ. ХЛІІ (1933), Београд 1934, 64-65 (под бр. 11/а-г)]. [Видјети и стр. 56-57 (под бр. 9), 67 (под бр. 10), 72 (под бр. 4)].

52. Реферат „о спису г. Саве Петковића *Манастир Кувездин (1569-1920)*“ [Годишњак СКА, Књ. XLII (1933), Београд 1934, 65 (под бр. 2)].
53. Оцена „о спису г. Мих[аила] Ј. Динића *Сребрник крај Сребрнице*“ [Годишњак СКА, Књ. XLII (1933), Београд 1934, 69 (под бр. 7)].

1934.

54. Реферат „о спису г. А[лександра] [В] Соловјева *Попис црногорских племена из год. 1592.*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 49-50 (под бр. 3)].
55. „Накнадни реферат“ о расправи „г. Мих[аила] Ј. Динића *Сребрник крај Сребрнице*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 50 (под бр. 4)]
56. Реферат „о спису г. д-ра Фехима Бајрактаревића *Регеста турских аката манастира Св. Тројице код Пљеваља*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 53 (под бр. 10), 58-59 (под бр. 2)].
57. Оцена Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. Свет[озара] Томића *Списак фермана и повеља породице Дробњак*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 55 (под бр. 8)].
58. Реферат „о спису г. Владимира Скарића *Стари турски рукопис о рударским пословима и терминологији*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 56 (под бр. 3)].
59. Реферат „г.г. Ст[аноја] Станојевића и Вл[адимира] Ћоровића о спису г. Мих[аила] Ј. Динића *Дубровачки трибути*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIII (1934), Београд 1935, 64-65 (под бр. 3), 66 (под бр. 4)].

1935.

60. Предлог Јована Радонића, Станоја Станојевића и Владимира Ћоровића „да Српска краљевска академија издаје југословенску историску библиографију, коју ће спремати за штампу Југословенско историско друштво“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 46 (под бр. 2)].
61. Извештај „о летошњем научном истраживању, за које је добио новчану помоћ од Академије“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 50 (под бр. 4)].
62. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. Душана Вуксана *Једна књига преписке црногорског митрополита [Саве?!] Петровића Његоша (1711-1789)*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 55-56 (под бр. 12); видјети и стр. 52 (под бр. 13)].

63. Оцена Станоја Станојевића и Владимира Ћоровића „о спису г. д-ра Лазара Мирковића *О старинама старе цркве у Сарајеву*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 58-59 (под бр. 3), видјети и стр. 55 (под бр. 11)].
64. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. д-ра Васиља Поповића *Босански аграр и турски нереди за време режима Абдул-Меџида (1839-1861. год.)*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 59 (под бр. 4)].
65. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. Франа Гривца *Изворност св. Ћирила и Методија*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIV (1935), Београд 1936, 59 (под бр. 5)].

1936.

66. Извештај „о спису проте г. Саве Петковића *Збирка рукописа манастира Кувездина, Дивше и Шишатовца*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVI (1936), Београд 1937, 55 (под бр. 9), 58 (под бр. 8)].
67. „Накнадни реферат“ Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. Фр[ана] Гривца *Изворност св. Ћирила и Методија*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVI (1936), Београд 1937, 65 (под бр. 2)].
68. „Накнадни реферат“ Владимира Ћоровића и Јована Радонића „о спису г. Васиља Поповића *Босански аграр и турски нереди за време режима Абдула-Меџида (1839-1861)*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVI (1936), Београд 1937, 65 (под бр. 3)].
69. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. А[лександра] [В.] Соловјева *Историска и правна грађа из Цетињског хрисовуља*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVI (1936), Београд 1937, 71-72 (под бр. 2); видјети и стр. 66 (под бр. 6)].
70. Реферат „о препису рукописа из Чингријине библиотеке *Дубровачке грађанске породице* од г. Боже Грачанина“ [Годишњак СКА, Књ. XLVI (1936), Београд 1937, 75 (под бр. 3)].

1937.

71. Реферат „о спису г. д-ра Лазара Мирковића *Иконе Далмације*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 63-64 (под бр. 3)].
72. Реферат о раду Владимира Мошина *Три грчка акта из Ватопедске архиве* [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 64-65 (под бр. 6), 66 (под бр. 5), 72 (под бр. 3)].

73. „Извештај о научном истраживању [...] овога лета [...] у Задру“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 66 (под бр. 3)].
74. Предлог да Владимир Ћоровић и Јован Радонић „прегледају заостале списе пок[ојног] Станоја Станојевића и да о њима поднесу реферат“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 68 (под бр. 11)].
75. „Извештај“ о одговору Лазара Мирковића „поводом реферата [Владимира Ћоровића] о његову делу *Иконе Далмације*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 70-71 (под бр. 10)].
76. Реферат „о спису г. г. А[лександра] [В.] Соловјева и В[ладимира] Мошина *Потписи српских владара на грчким повељама*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 71 (под бр. 11); видјети и стр. 66-67 (под бр. 6)].
77. Реферат „о рукопису г. Петра И. Поповића *Ранке о Црној Гори*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVII (1937), Београд 1938, 73 (под бр. 6)].
78. Реферат „о спису Милорада Мединија *Како је постао Љетопис попа Дукљанина*“ [Годишњак СКА, књ. XLVII (1937), Београд 1938, 75-76 (под бр. 4); XLVIII (1938), Београд 1939, 60 (под бр. 5)].

1938.

79. „Други реферат“ о „збирци рукописа манастира Кувеждина, Дивше и Шишатовца од Саве Петковића“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 49 (под бр. 2), 56 (под бр. 9)].
80. „Други“ реферат „о спису г. Петра Шоћа *Библиографија о Црној Гори*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 49-50 (под бр. 3)].
81. Извештај „о рукописној историској грађи пок[ојног] Ст[аноја] Станојевића“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 60 (под бр. 6), 83 (под бр. 2)].
82. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о издавању српског дипломатара ћирилског“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 66 (под бр. 15)].
83. Рецензија Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о раду г. Бошка Деснице *Истиси из Задарског архива о ускоцима*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 67 (под бр. 3), 71 (под бр. 2)].
84. „Извештај [...] о летошњем научном путовању“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 70 (под бр. 7)].

85. Реферат „о повељама пећких патријараха, које је поднела Академији г-ђа Мила Н. Поповић“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 71-72 (под бр. 4)].
86. Реферат „о раду г. Јурја Божитковића Уговори и статуту Паштровића (1423), Пољичана (1537) и Макарана (1646) са Венецијом“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 74 (под бр. 2)].
87. Реферат „о збирци фотографских снимака српских средњовековних печата и других фотографија од г. г. Вл[адимира] Мошина и Г[еоргија] Острогорског“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 74 (под бр. 3)].
88. Реферат „о раду г. А[лександра] [В.] Соловјева *Омишке исправе из XVI и XVII века*“ [Годишњак СКА, Књ. XLVIII (1938), Београд 1939, 75 (под бр. 5)].

1939.

89. Реферат „о спису г. Марка Џемовића *Васојевићи, историска истраживања*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 59 (под бр. 4)].
90. Аутореферат „за [...] спис *Историја Босне*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 60 (под бр. 8)].
91. Реферат Владимира Ћоровића и Радослава М. Грујића „о збирци докумената г. проф. А[лексе] Ивића, коју подноси за Академијина издања“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 63 (под бр. 2)].
92. Реферат „о раду г. д-ра Вл[адимира] Мошина на сређивању фотографских снимака докумената у Академијину архиву“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 64 (под бр. 3)].
93. Аутореферат „о [...] спису *Давид Мојсеј, преводилац Ресавске школе*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 65 (под бр. 8)].
94. Реферат „о спису г. Јосипа Берсе *Дубровачке слике и прилике (1800-1880)*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 69 (под бр. 2)].
95. Извештај Владимира Ћоровића и Владимира Р. Петковића „о откупу збирке 72 фотографска снимка докумената из Свете Горе од г. В[ладимира] Мошина“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 69 (под бр. 3)].
96. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о спису г. Борислава М. Радјковића *Политичке прилике у Срба од досељења на Балканско полуострво до краја X века*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 69 (под бр. 4)].

97. Аутореферат „о [...] спису *Бан Борић и његови потомци*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 71 (под бр. 3)].
98. Извештај „о раду у Дубровачком архиву у току ове године“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 72 (под бр. 9)].
99. Реферат Владимира Ћоровића и Радослава М. Грујића „о спису г. Михаила [Ј.] Динића *Земље Херцеге Светога Саве*“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 74 (под бр. 3)].
100. Саопштење о поклону Српској краљевској академији „пет писама краља Милана, која му је за свога живота дао на употребу пок[ојни] Срета Обрадовић, штампар из Београда“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 89 (под бр. 20)].
101. Реферат „о спису г-ђе Наталије Ђорђевић - Владанове о Милану Вл. Ђорђевићу“ [Годишњак СКА, Књ. XLIX (1939), Београд 1940, 90 (под бр. 2)].

1940.

102. Реферат Јована Радонића и Владимира Ћоровића „о расправи г. В[асе] Глушца *Извори о богумилима*“ [Годишњак СКА, Књ. L (1940), Београд 1941, 63 (под бр. 2)].
103. Реферат Владимира Ћоровића и Радослава М. Грујића „о расправи г. В[ладимира] Мошина *Хиландарац Калиник*“ [Годишњак СКА, Књ. L (1940), Београд 1941, 66 (под бр. 4)].
104. Аутореферат „о [...] раду *Дубровник и Црна Гора од Карловачког до Пожаревачког мира*“ [Годишњак СКА, Књ. L (1940), Београд 1941, 66 (под бр. 5)].
105. Извештај Слободана Јовановића и Владимира Ћоровића „о откупу рукописа ђенерала г. Душана П. Стефановића *Дневник 1915. год.*“ [Годишњак СКА, Књ. L (1940), Београд 1941, 99 (под бр. 3)].
106. Предлог Александра Белића и Владимира Ћоровића „да се, без обзира на књижевну вредност, не може досудити награда спису Милице Костић Селем *Сама под сунцем* због појединих места која би могла Академији нанети неприлике“ [Годишњак СКА, Књ. L (1940), Београд 1941, 133 (под бр. 2)].

1941.

107. Реферат Владимира Ћоровића и Николе Радојчића о могућном „откупу збирке докумената Млетачког архива за историју Црне Горе, коју је поднео г. д-р

Б[ранко] Перазић“ [Годишњак СКА, Књ. LI (1941-1944), Београд 1946, 32 (под бр. 3)].

**ДЈЕЛИМИЧНА РЕКОНСТРУКЦИЈА КОРПУСА
НЕОБЈАВЉЕНИХ ПРЕДАВАЊА ВЛАДИМИРА ЂОРОВИЋА
(1920-1935)**

1920.

1. *Нове уметничке песме босанских муслимана из XVII века*
- Д. Вученов (1979), 491.¹⁰⁷⁶

1921.

2. *„Павлимир“ у народној песми*
- Д. Вученов (1979), 493.

¹⁰⁷⁶ Наслове предавања Владимира Ђоровића, која су одржана у Друштву за српски језик и књижевност, односно Народном универзитету (касније: Коларчевом народном универзитету), Боривоје Маринковић преузео је из доступних штампаних извора:

1) *Н. Вулић I*

Н. Вулић, *Народни универзитет у Београду*, Календар Народне одбране за просту 1925. годину, Београд 1924.

2) *Н. Вулић II*

Н. Вулић, *Народни универзитет*, Календар Народне одбране за просту 1926. годину, Београд 1926.

3) *Аноним*

Аноним, *Народни универзитет*, Универзитет у 1925-26. години, Београд 1927.

4) *Универзитет*

В. Чајкановић, И. Ђаја, Вл. Ђоровић, *Извештај о раду Народног универзитета у Београду у школској години 1928-29*, Универзитет у 1928-29. години, Годишњи извештај ректора Универзитета са извештајима декана и неколиким посебним извештајима, Београд 1930.

5) *Извештај I*

Извештај о раду Коларчевог народног универзитета у првом двогодишњем течају (1932-33. и 1933-34), Београд 1934.

6) *Извештај II*

Извештај о раду Коларчевог народног универзитета у другом двогодишњем течају (1934-35. и 1935-36), Београд 1936.

7) *Д. Вученов*

Д. Вученов, *Прилог грађи за историју Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, Књижевност и језик, XXVI/1979, Св. 4, Београд 1979.

3. *Даничићев рад на историји*

- Д. Вученов (1979), 497.

(Димитрије Вученов погрешно биљежи да је текст овога предавања Владимир Ћоровић објавио у часопису: „Мисао, VII/1923, Књ. XIX, Св. 3-4, 1317-1331“!)

1922.

4. *О абдикацији краља Милана*

- Н. Вулић I (1924), 103.

5. *Кнез Михаило и гроф Зичи (питање Босне и Херцеговине)*

- Н. Вулић I (1924), 104.

1923.

6. *О једном рукопису [!=родослову] из Немањине биографије од Св. Саве*

- Д. Вученов (1979), 497.

Боривоје Маринковић наводи да се фрагменти овога предавања, односно дио његове аргументације, налазе у пишчевом предговору уз издање *Дела старих српских писаца. Књига I. Списи Св. Саве, Издао их Д-р Владимир Ћоровић*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XVII, Београд - Ср. Карловци 1928, стр. XVI-XXI. Но тиме није све речено. У оквиру свога предавања *О једном рукопису [!=родослову] из Немањине биографије од Св. Саве*, Владимир Ћоровић желио је да присутним слушаоцима предочи судбину „рукописа“ с краја XVII или почетка XVIII вијека, који је, раније, „био својина манастира Пакре“, а тада (1923, вјероватно и прије те године) „Југословенске академије“ у Загребу (под бр. 707, „а сад III а 43“). Мада су у науци неке информације о овоме рукопису постојале и прије Ћоровићеве, нико од описивача није примијетио оно што је он уочио [Н. Ружичић, *Стари српски рукописи у књижници Југословенске академије у Загребу*, Споменик СКА, Књ. XXXVIII (34), Београд 1900, 1426 (под бр. 3); Б. Цонев, *Кирилски рјкописи и старопечатни книги въ Загребъ*, Сборникъ на Българската академия на наукитѣ, Кн. I, Клонъ историко-филологиченъ и фолклоренъ, (Кн. 1), София 1913, 38 (под бр. 92)]. Последњи опис овога рукописа објављен је прије шездесетак година [VI. Мошин, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, 1 dio, Opis rukopisa*, Zagreb 1955, 79-83 (pod br. 36)]. Постоје, даље, два издања „рукописа [!=родослова]“ : а) Влад. Ћоровић, *Један родослов с уплетеним изводом из житија Немањина од Св. Саве*, Споменик СКА, Књ. LXVI (52), Земун 1926, 237-238; б) Љуб.

Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XVI, Београд - Срем. Карловци 1927, 51-53. Љубомир Стојановић, у истој књизи, овај родослов зове „Ђоровићевим“ (на стр. XI) и сматра да је у њему „изложено [...] прилично опширно цело житије Немањино по Св. Сави“ (на стр. XXIII). Међутим, зачуђујући је Ђоровићев став: не само због тога што се чудило што су спорном рукопису дали (Љубомир Стојановић је дао) његово име („Ђоровићев“ родослов!), него и зато што су га објавили у *Споменику Српске краљевске академије* (1926) „без мога [Ђоровићевог] увода, без иједне моје [Ђоровићеве] коректуре, са врло много штампарских грешака“, одакле је, „знатно исправљен, пренесен у збирку Љуб[омира] Стојановића, *Стари српски родослови и летописи* (Београд – Карловци, 1927), 51-53“ (Влад. Ђоровић. *Списи Св. Саве*, нав. дело, стр. XVI-XVII). Ђоровић је раније тврдио да овај рукопис „није вредно засебно издавати“ и да он „представља врло позну и искварену редакцију“ [Влад. Ђоровић, *Један српски родослов*, Годишњак СКА, Књ. XXIX (1920), Београд 1921, 23]. То би, углавном, били основни елементи на основу којих је он могао стилизовати своје предавање под спорним насловом.

1924.

7. *Царица (султанија) Мара, кћи деспота Ђурђа*

- Н. Вулић II (1926), 141.

8. *Алекса Шантић*

- Д. Вученов (1979), 499.

Није извјесно да је Димитрије Вученов био у праву када је тврдио да је Владимир Ђоровић сам објавио текст овога предавања у *Српском књижевном гласнику*: Влад. Ђоровић, *Алекса Шантић и критика*, Српски књижевни гласник, Књ. XI, Св. 4 (16. фебруар), Београд 1924, 283-290. Боривоје Маринковић наводи да је Ђоровић исте године (1924) објавио још један текст о Шантићу: Влад. Ђоровић, *Алекса Шантић и новији књижевни покрет у Мостару*, Мисао, VI/1924, Књ. XIV, Св. 4, Београд 1924, 241-248, али није сигуран који би од ова два чланка могао бити текст који је он (Ђоровић) прочитао члановима „Друштва за српски језик и књижевност“?

9. *Бранкове песме у народу*

- Д. Вученов (1979), 500.

10. *Толстој и српске народне приповетке*

- Д. Вученов (1979), 502.

1925.

11. *О робљу у старом Дубровнику у средњем веку*

- Н. Вулић II (1926), 142;

- Anonim, *Narodni univerzitet u Beogradu*, Narodna starina, Knj. IV, Sv. 10 (25. novembar), Zagreb 1924, 203/a.

12. *Почеци турске власти на Балкану*

- Аноним (1927), 141-142, 143;

- Anonim, *Narodni univerzitet u Beogradu*, nav. čl., 203/a.

13. *Црквени утицаји у народној поезији*

- Д. Вученов (1979), 503.

Боривоје Маринковић претпоставља да је Ћоровић из текста овога предавања објавио два мања чланка: а) Влад. Ћоровић, *Народне песме о Часним Крстима*, Венац, XI/1925, Св. 2 (25. октобар), Београд 1925, 115-118; б) Влад. Ћоровић, *Небеско царство кнеза Лазара*, Венац, XI/1925, Св. 3 (25. новембар), Београд 1925, 189-190. Ћоровић је за први од ових чланака назначио да представља „одломак из списа Хагиографски утицаји у народној књижевности“ (у нап. бр. 1 на стр. 115).

1927.

14. *Служба Св. Симеуну од Св. Саве*

- Д. Вученов (1979), 506.

Боривоје Маринковић, узгредно, биљежи да је помен овога предавања нотирао (Урош?) Ц[онић?], *Друштво за српски језик и књижевност*, Српски књижевни гласник, Књ. XXV, Св. 5 (1. новембар), Београд 1927, 397. Према његовим ријечима, Димитрије Вученов није био сигуран да ли је Владимир Ћоровић текст овога предавања објавио у неком од наших листова или часописа? С друге стране, Маринковић претпоставља да је Ћоровић текст наведеног предавања, у дијеловима, унио у своју књигу *Дела старих српских писаца, Књига I, Списи Св. Саве, Издао их Д-р Владимир Ћоровић*, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа Српске краљевске академије, Прво одељење, Споменици на српском језику, Књ. XVII, Београд - Срем. Карловци 1928, стр. XXI-XXIX, 245-248.

1928.

15. *Босна и Херцеговина у нашој прошлости*

- Универзитет (1930), 147.

16. *Силоан, писац XV века*

- Д. Вученов (1979), 507.

Боривоје Маринковић наводи да Димитрије Вученов наивно вјерује да је Владимир Ђоровић ово своје предавање, касније, објавио под насловом „*Силоан и Данило II, српски писци XIV и XV века*“, у Гласу Српске академије наука (sic!), Београд 1929, СХХХVI“. Према његовим ријечима, наведено предавање ушло је у оквир те студије, али оно може бити само њен извод!

1929.

17. *Савремено васпитање и његова вредност за нас*

- Универзитет (1930), 148.

1930.

18. *Кад је написано Житије Ђурђа Кратовца?*

- Д. Вученов (1979), 511.

1932.

19. *Стеван Дечански*

- Извештај I (1934), 28.

1933.

20. *Алекса Шантић*

- Извештај I (1934), 25.

21. *Карађорђевог устанак*

- Извештај I (1934), 28.

22. *Прекретна година 1833. Буна у Турској против рефорама (1831-1833)*

- Извештај I (1934), 28.

23. *Кнез Милош и добијање шест нахија*

- Извештај I (1934), 28.

24. *Опсада Беча и велика сеоба од 1690.*

- Извештај I (1934), 64.

25. *Катанска буна*

- Извештај I (1934), 67.

1934.

26. *Петар Кочић са комадом „Јазавац пред судом“*

- Извештај II (1936), 26.

27. *Прослава Св. Саве*

- Извештај II (1936), 28.

28. *Везе Београда и Земуна пред Карађорђево устанак*

- Извештај II (1936), 28.

29. *Односи између Србије и Аустрије на почетку XX века*

- Извештај II (1936), 28.

30. *Топлица у прошлости*

- Извештај II (1936), 28.

31. *Земун и Београд на крају XVIII и почетком XIX века*

- Извештај II (1936), 33.

32. *Значај Светог Саве*

- Извештај II (1936), 33.

1935.

32. *Млада Босна и њена улога у догађајима пред светски рат*

- Извештај II (1936), 28.

33. *Примери невоље и благородства у историји*

- Извештај II (1936), 29.

34. *У славу Филипа Вишњића и народне песме*

- Извештај II (1936), 31.

35. *Вишњићево вече*

- Извештај II (1936), 34.

НЕОБЈАВЉЕНА ПРЕДАВАЊА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

У ИСТОРИЈСКОМ ДРУШТВУ У БЕОГРАДУ

1923.

1. *Питање архива*

- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књ. III, Београд 1923, 242.

1925.

2. *Босанска властела у средњем веку*

- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књ. V, Београд 1925, 325.

1926.

3. *О архивском питању*

- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Књ. IX, Београд 1926, 278.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА¹⁰⁷⁷

1. НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Optužnica Državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova, Banja Luka 1915.

Osuda: u ime Njegovog c. i kr. Apostolskog Veličanstva u predmetu Vasilj Grđić i drugi, Sarajevo 1916.

2. ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Богдановић Д., *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, САНУ, Народна библиотека СР Србије, Београд 1978.

Vego M., *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine II*, Sarajevo 1964.

Византиски извори за историју народа Југославије, Том I, Обрадили Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић, Л. Томић, САН, Посебна издања, Књига ССХLI, Београд 1955.

Григорије Цамблак, *Слово о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, у: *Књижевни рад у Србији*, На савремени језик превели Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Ђорђе Трифуновић и Дамњан Петровић, Приредио Дамњан Петровић, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, Књига 12, Просвета – СКЗ, Београд 1989.

Дучић Н., *Посланица цариградског патријарха Ђенадија II Схоларија (1453-1459) синајским калуђерима*, Књижевни радови IV, Београд 1888, 415-432.

Животи краљева и архиепископа српских, Написао архиепископ Данило и други, Изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866.

¹⁰⁷⁷ Да бисмо избјегли непотребно понављање, радове Владимира Ђоровића, који су цитирани у напоменама докторске дисертације, нећемо поново наводити у *Изворима и литератури*, с обзиром на то да смо их већ навели у прилогу докторске тезе под насловом *Библиографија Владимира Ђоровића (1898-2015)*.

Јован Скерлић, *Архивска збирка Јована Скерлића у Универзитетској библиотеци*, Приредили Даница Филиповић и Никола Марковић, Београд 2007.

Јухас – Георгиевска Љ., *Стефан Првовенчани, Сабрана дела*, Предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас – Георгиевска; Издање на српскословенском Томислав Јовановић, СКЗ, Београд 1999.

Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Приредила Гордана Јовановић, Београд 1989.

Miklosich F., *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, Graz 1964 (репринт издање).

Михаљчић Р., *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V, Београд 2001.

Мошин В., *Повеља Светог Саве манастиру Светог Николе у Врањини*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 79-116.

Новаковић Ст., *Законик Стефана Душана цара српског 1349-1354*, На ново издао и објаснио Стојан Новаковић, Уредник и приређивач Раде Михаљчић, Београд 2004.

Новаковић Ст., *Законски споменици српских држава средњег века*, Посебна издања СКА, Књига XXXVII, Философски и филолошки списи, Књига 10, Београд 1912 (фототипско издање, Београд 2005).

Петрановић Б. – Зечевић М., *Југословенски федерализам. Идеје и стварност. Тематска збирка докумената, Књига I (1914-1943)*, Београд 1987.

Прибићевић А., *Мој живот*, СКД „Просвјета“, Загреб 1999.

Пуцић М., *Споменици србски од године 1395. до 1423.*, Књ. II, Београд 1862.

Свети Сава, *Житије светог Симеона Немање*, Сабрани списи, Приредио Димитрије Богдановић, Просвета - СКЗ, Београд 1986.

Соловјев В. Александар, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200-1202.*, Прилози за КЈИФ V/1, Београд 1925.

Соловјев В. Александар, *Одабрани споменици српског права (од краја XII до краја XV века)*, Београд 1926.

Соловјев А. – Мошин В., *Грчке повеље српских владара*, Извори за историју Јужних Словена, Серија шеста, Извори на грчком језику, Књига I, Зборник ИЈК СКА, Треће одељење, Књига VII, Београд 1936.

Стара српска књижевност. Хрестоматија, Приредио и превео Томислав Јовановић, Филолошки факултет Београд – Нова светлост Крагујевац 2000.

Стојановић Љ., *Стари српски записи и натписи*, Скупио их и средио Љубомир Стојановић, Књига I, СКА, Београд 1902 (фототипско издање, Београд 1982).

Томовић Г., *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Историјски институт, Посебна издања, Књига 16, Београд 1974.

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak XIV – Listine godina 1367-1373, Sabrao Tadija Smičiklas, Uredio Marko Kostrenčić, Zagreb 1916.

3. ЛИТЕРАТУРА

Ајановић Х., *Велика Србија*, Правда бр. 7 (Сарајево 1924) 2.

Алексић М., *Марко Краљевић – човек који је постао легенда*, Лагуна, Београд 2015.

Андрић И., *Владимир Ђоровић, Босна и Херцеговина*, ЛМС CCCV/1-2 (Нови Сад 1925) 120-121.

Anđelić P., *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Veselin Masleša, Sarajevo 1984.

Арежина М., *Владимир Ђоровић и Дубровник*, Бања Лука 2015.

Арежина М., *Владимир Ђоровић као рецензент. Рецензија рада „Дубровачки трибути“ Михаила Динића*, Годишњак Друштва чланова Матице српске у Републици Српској 4-5 (2015) 519-527.

Babić A., *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, 178-304.

Бабић Б., *Исихазам – историјско и богословско питање (са освртом на различита тумачења у историографији)*, Зборник радова са научног скупа *Јединство наука данас (интердисциплинарни приступ науци)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Научни скупови, Књига 4, Том I (Бања Лука 2003) 357-366.

Бабић Б., *Византија и Босна*, Бања Лука 2008 (магистарски рад у рукопису, који је у припреми за објављивање, у новембру 2016. године).

Бартош М., *Зборник рукописа Законика цара Стефана Душана (1349. и 1354. године)*, Уводне напомене у књизи *Законик цара Стефана Душана*, Књига I: *Струшки и атонски рукопис*, САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права, Књига IV, Београд 1975.

Батаковић Т. Душан, *Владимир Ђоровић. Скица за портрет једног историчара*, у: В. Ђоровић, *Портрети из новије српске историје*, Приредио Душан Т. Батаковић, Београд 1990.

Башић М., *О старим српским биографијама и овом издању*, у: *Старе српске биографије*, Превео и објаснио Миливоје Башић, СКЗ, Београд 1924.

Беатовић Ђ. – Милановић Д., *Велеиздајнички процеси Србима у Аустро-Угарској*, Београд 1989.

Берић Д., *Владимир Ћоровић (1885-1941) и историја српских православних општина у Босни и Херцеговини 1700-1878-1918.*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 210-219.

Bogavac M., *O doprinosu Vladimira Ćorovića proučavanju književne tradicije Bosne i Hercegovine*, Godišnjak odjeljenja za književnost, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Knjiga III-IV (Sarajevo 1974-75) 197-226.

Богдановић Д., *Пролошко житије Светога Симеона*, Прилози за КЈИФ XLII/1-4, Београд 1976.

Богдановић Д., *Историја старе српске књижевности*, СКЗ, Београд 1980.

Богдановић Д., *Најстарија служба Светом Сави*, Зборник ИЈК САНУ, I одељење, Књига XXX, Београд 1980.

Богдановић Д., *Шест писаца из XIV века*, Просвета - СКЗ, Београд 1986.

Богдановић Д., *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд 1997.

Бојовић З., *Историја дубровачке књижевности*, СКЗ, Београд 2014.

Брђанин Б., *Марко Краљевић и српска драма*, Завод за уџбенике и наставна средства Српско Сарајево, Српско Сарајево 2003.

Васиљевић – Илић С., *Владимир Ћоровић и критичко издавање извора*, Филозофски факултет у Бањалуци, Научни скупови, Књига 6, Том I, Бањалучки новембарски

сусрети, Зборник радова са научног скупа *Наука и образовање* (Бања Лука, 11-12. новембра 2005) 303-325.

Васиљевић – Илић С., *Један сегмент Ћоровићевих интересовања*, Свеске Матице српске, Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија књижевности и језика, Св. 13 (Нови Сад 2007) 117-149.

Васиљевић - Илић С., *Српска средњовјековна књижевност и култура у дјелу Владимира Ћоровића*, Бања Лука 2007.

Veleizdajnički proces u Banjaluci. Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine u Banjaluci, Вањајлука 1987.

Витошевић Д., *Био-библиографски подаци о Владимиру Ћоровићу*, у: *Критика у Скерлићево доба*, Приредио др Драгиша Витошевић, Институт за књижевност и уметност у Београду, Грађа: *Српска књижевна критика*, Књига X, Нови Сад – Београд 1975, 599-604.

Вукановић Т., *Сребрница у средњем веку*, Гласник Државног музеја у Сарајеву I (Сарајево 1946) 51-80.

Vukanović T., *Les éléments de mythologie paienne et de traditions dans l' épopée serbo-croate*, L'Ethnographie, Paris 1960, Vol. LIV, 5-44.

Вукановић П. Татомир, Г. *Шкриванић*, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije VII-VIII (Priština 1964) 265-267.

Вукановић П. Татомир, *Студије из балканског фолклора (II) (Проклета Индија из народне песме Свеци благо дијеле.)*, Врањски гласник VI (Врање 1970) 241-243.

Вукановић П. Татомир, *Етногенеза Јужних Словена*, Врањски гласник X (Врање 1974 !=1976) 1-341.

Вуксановић М., *Писма Владимира Ђоровића Тихомиру Остојићу*, у: Српска проза данас, Сто година *Просвјете* и њених знаменитих личности, Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи и Научни скуп историчара у Гацку (Билећа – Гацко, 19-23. септембар 2002) 492-500.

Vulin M. Miodrag, *Srpska „Prosvjeta“ na veleizdajničkom banjalučkom procesu 1915-1916.*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci*, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine* (Banjaluka 1987) 199-219.

Вученов Дим., *Прилог грађи за историју Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, Књижевност и језик 4, Београд 1979.

Гласник СКЗ, Књ. XXII/54-55, Београд 1939.

Гласник СКЗ, Књ. XXIII/57-58, Београд 1940.

Глушац В., *Средњовековна босанска црква*, Прилози за КЈИФ IV, Св. 1/2 (Београд 1924) 1-55.

Глушас В., *Problem bogomilstva i pravoslavlje „crkve bosanske“. II. Zablude o bogomilima*, *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine V* (Sarajevo 1953) 105-138.

Гранић Ф., *Други међународни конгрес за византиске студије у Београду (11-16. априла 1927)*, *Гласник СНД IV*, Скопље 1928.

Грујић М. Радослав, *Гусари на Светој Гори и хиландарски пирг Хрусија од XII-XV века*, *Гласник СНД XIV/8*, Скопље 1934.

Грујичић П., *Тамни јунак. Поступци идеализације Марка Краљевића*, ТИА Јанус, Београд 2010.

Damjanović M., *Koncentracioni logor u Višegradu početkom 1935. godine*, у: *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu* (Beograd 1970) 69-118.

Двадесет и пет година рада Просвјете 1902-1927, Сарајево 1927.

Динић Ј. Михаило, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни, I део*, Посебна издања САН, Књига ССXL, Одељење друштвених наука, Књига 14, Београд 1955.

Динић М., *За хронологију Душанових освајања византиских градова*, ЗРВИ IV (Београд 1956) 1-11.

Динић Ј. Михаило, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни, II део*, Посебна издања САНУ, Књига ССCLV, Одељење друштвених наука, Књига 41, Београд 1962.

Динић М., *Реља Охмућевић. Историја и предање*, ЗРВИ IX (Београд 1966) 95-118.

Драгојловић Д., *Крстјани и јеретичка црква босанска*, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања, Књига 30, Београд 1987.

Ђорђевић П., *Стиси Светог Саве и филологија*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 245-254.

Ђурић В., *Звучне мађије Његошевог десетерца*, у: *Говор поезије I*, Београд 1966.

ЕСИ - Енциклопедија српске историографије, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, Београд 1997.

Живковић Т., *О првим поглављима Летописа пона Дукљанина*, Историјски часопис XLIV (Београд 1997=1998) 7-18.

Живковић Т., *Gesta Regum Sclavorum II*, Београд 2009.

Живојиновић М., *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Византолошки институт САНУ, Посебна издања, Књига 13, Београд 1972.

Живојиновић М., *Болница краља Милутина у Цариграду*, ЗРВИ XVI (Београд 1975) 105-115.

Ivanović L. i Vukomanović M., *Štrajk studenata Beogradskog univerziteta aprila 1936. godine*, у: *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu* (Београд 1970) 119-173.

Ивановић Р., *О односу поетике и ноетике (Леовчеви интерпретативни модели у монографијама о српским писцима XX века)*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I (Бања Лука – Српско Сарајево 1999) 9-29.

Ивић А., *Владимир Ђоровић, Историја Југославије*, ЛМС CCCXXXVI/2 (Нови Сад 1933) 180-182.

Издавачка дјелатност СПКД Просвјета Сарајево, Период 1909-1949, 1990-2013, Приредили Љубица Жикић и Зоран Драшковић, Сарајево 2013.

Iz Krležine baštine. Marginalije uz tekstove za Opću enciklopediju (slovo Ć), Radovi LZMK 7 (A-Đ), Zagreb 1998.

Јакшић С., *Владимир Ђоровић, Босна и Херцеговина*, Раднички покрет 1/2 (1926) 51-53.

Jalimam S., *V. Ćorović, Sveta Gora i Hilandar do šesnaestog veka*, Nova et vetera XXXVIII (Sarajevo 1988) 284-286.

Јанковић М. Ј., *Патње Срба у Босни (В. Ђоровић, Црна књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918, Београд – Сарајево 1920)*, СКГ, НС, II/6 (Београд 1921) 475-476.

Јањић Ј., *Адреса ретких књига. У току протекле три деценије, преко најпознатије Просветине књижаре у Београду, набављени су примерци многих старих и вредних дела*, Недељне информативне новине бр. 2714 (Београд 2003) 46.

Јелена, краљица, монахиња, светитељка, Тематски зборник радова посвећених краљици Јелени, Манастир Градац 2015.

Јеловац В., *Бања Лука у прошлости*, Бањалука 1960.

Јиречек К., *Историја Срба*, Превео и допунио Јован Радонић, Друго исправљено и допуњено издање, Београд 1952.

Јовановић М. В., *Југословенске архиве у Другом светском рату (II)*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXI-XXII/1, Нови Сад 1975.

Јовановић М. В., *Југословенске архиве у Другом светском рату (III)*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXIII/1, Нови Сад 1975.

Јовановић Т., *Предговор, у: Свети Сава, Сабрана дела*, СКЗ, Београд 1998.

Јовичић М., *Шесто педесет година Законика цара Стефана Душана*, Археографски прилози XXI, Београд 1999=2000.

Јоковић М., *Методологија као стратегија просвећивања*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 232-239.

Јухас – Георгиевска Љ., *Књижевно дело монахиње Јефимије*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Књига 50, Св. 1-2 (Нови Сад 2002) 57-70.

Калезић Д., *Свети Сава као књижевник*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975 (Београд 1977) 255-287.

Кapidžić Н., *Institut za istraživanje Balkana u Sarajevu 1904-1918. (Namjena i planovi)*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga II (Sarajevo 1964) 7-51.

Кланчић Љ., *Шест прилога о Његошу. I. Око датума Његошевог рођења*, Књижевност XXXVII/7-8 (Београд 1963) 160-163.

Kovačević V., *Burne godine Beogradskog univerziteta 1935-1939*, Београд 1964.

Костић Д., *Један светосавски зборник: 45 књига Друштва св. Саве, Браство XXVIII, Београд 1934.*, Гласник југословенског професорског друштва XV/8 (Београд 1935) 725-731.

Костић З., *Лик Марка Краљевића у српској јуначкој песми*, Принцип, Београд 2002.

Лапчевић Н. Д., *По старим траговима. 2. Описи наших манастира. (Владимир Ђоровић, Херцеговачки манастири. Завала.)*, Мисао XIV/99 (Београд 1924) 235-236.

Leksikon pisaca Jugoslavije I (A-DŽ), Matica srpska, Novi Sad 1972.

Лексикон српског средњег века, Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, Београд 1999.

Leovac S., *Vladimir Ćorović, književni istoričar i kritičar*, Treći program Radio Sarajeva XVII/62 (Sarajevo 1989) 54-67.

Лубен Х. (!=Н. Љубинковић), *Два непозната фолклорна записа Петра Кочића*, Расковник (часопис за књижевност и културу) XVIII/67-68 (Београд 1992) 72-82.

Лубен Х. (!=Н. Љубинковић), *Народне умотворине у записима Владимира Ђоровића*, Расковник (часопис за књижевност и културу) XIX/71-72 (Београд 1993) 3-16.

Ljubinković N., *Nepoznata Šantićeva pisma. I. Šantićeva pisma Vladimiru Ćoroviću. II. Šantićeva pisma Jeleni Škerlić – Ćorović*, Putevi 6 (Banja Luka 1968) 559-593.

Љубинковић Н., *Владимир Ђоровић и његово дело*, у: В. Ђоровић, *Историја српског народа III*, Рукопис припремили за штампу Ненад Љубинковић и Ирена Арсић, Бања Лука – Београд 1997, 491-503.

Љубинковић Н., *Владимир Ћоровић – писац историјских синтеза – писац Историје српског народа*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 177-187.

Љубинковић Н., *Краљевић Марко – историја, мит легенда*, у: *Трагања и одговори. Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Институт за књижевност и уметност, Београд 2010, 246-256.

Љушић Р. – Михаљчић Р., *Предговор*, у: В. Ћоровић, *Историја Срба*, Први део, Београд 1989.

Љушић Р., *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1992, 821-844.

Љушић Р., *О Ћоровићевој књизи и идејама о Великој Србији*, Србија 19. века, Изабрани радови 2 (Београд 1998) 263-289.

Мајендорф Ц., *Византијско богословље. Историјски токови и догматске теме*, Крагујевац 1985.

Максимовић В., *Владимир Ћоровић као истраживач старе српске књижевности*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 241-256.

Максимовић Г., *Докторска теза Владимира Ћоровића о Лукијану Мушицком*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 220-231.

Максимовић Ј., *Сликарство минијатура у средњовековној Босни*, ЗРВИ XVII (Београд 1976) 175-187 + 33 слике.

Максимовић Ј., *Уметност у доба босанске средњовековне државе*, Зборник за историју БиХ 2 (Београд 1997) 35-72.

Маретић Т., *Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, СКГ XXXII/3, Београд 1914.

Маринковић Б., *Белешке и напомене о Ђоровићу, поводом његових дела*, у: В. Ђоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998.

Маринковић Б., *Скривени свет Владимира Ђоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета“, Билећа – Гацко 2006.

Маринковић Р., *Светородна господа српска – истраживања српске књижевности средњег века*, Београд 1998.

Марјановић – Душанић С., *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Посебна издања САНУ, Књига DCXXIII, Одељење историјских наука, Књига 18, Београд 1994.

Матицки М., *Севдалинка у српској књижевности на размеђи векова*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I, Бања Лука – Српско Сарајево 1999, 198-208.

Маџар Б., *Просвјета СПКД 1902-1949*, АНУРС, Бања Лука – Српско Сарајево 2001.

Mikić Đ., *Veleizdajnički procesi u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci*, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“*, održanog 25-27. septembra 1986. godine (Banjaluka 1987) 51-81.

Милановић Б., *О неколиким књижевним увидима Владимира Ђоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 167-176.

Milošević V., *Sevdalinka*, Музеј Босанске крајине Ванја Лука, Odsjek za narodne pjesme i igre, Књига V, Ванја Лука 1964.

Минић М., *Априлски опити истрајк студената Београдског универзитета 1936. године*, Годишњак Музеја града Београда II (Београд 1955) 493-500 (=Crveni univerzitet, Zbornik tekstova pripremili Milica Damjanović, Miloš Jevtić i Milan Vukos, Београд 1966, 195-205).

Митровић Д. Јеремија, *Библиографија Владимира Ђоровића*, ИГ 1-2 (Београд 1976) 205-313.

Митровић Д. Јеремија, *Владимир Ђоровић. Прилози за биографију*, Споменик САНУ СXXXI, Одељење историјских наука, Књига 7 (Београд 1992) 241-259.

Михаљчић Р., *Поговор и допуне*, у: В. Ђоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио Владимир Ђоровић*, Београд 1997.

Михаљчић Р., *Синтезе Владимира Ђоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ђоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 157-166.

Михаљчић Р., *Крај Српског царства*, Сабрана дела I-VI, Књига I, Београд 2001.

Михаљчић Р., *Лазар Хребљановић. Култ, историја, предање*, Сабрана дела I-VI, Књига II, Београд 2001.

Михаљчић Р., *Јунаци косовске легенде*, Сабрана дела I-VI, Књига III, Београд 2001.

Младеновић Б., *Црна књига о прогону Срба после Сарајевског атентата*, у: Ђоровићеви сусрети 2014. године, Међународни научни скуп историчара *Босна и Херцеговина у Првом свјетском рату* одржан у Гацку од 17-20. септембра 2014. године (Гацко 2015) 299-306.

Мошин В. – Пурковић Ал. Миодраг, *Хиландарски игумани средњег века*, Скопље 1940.

Мргић – Радојчић Ј., *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Филозофски факултет у Београду – Филозофски факултет у Бањалуци – Историјски институт у Бањалуци, Београд 2002.

Mužić I., *Vjera Crkve bosanske. Krstjani i pogani u srednjovjekovnoj Bosni*, Split 2008.

Невистић И., [О Ђоровићевој „Великој Србији“], *Оркан* 4/5 (1924) 110-112.

Nenezić D. Zoran, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980). Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Prilozi i građa*, Narodna knjiga, Beograd 1984.

Ненезић Д. Зоран, *Масони 1717-2010. Преглед историје слободног зидарства у Србији, на Балкану и у свету*, Београд 2010.

Нешић Ст., *Источници. Преглед византијског и старог српског песништва*, Београд 1995.

Никић Љ., *Задужбинарство Љубомира Стојановића*, Прилози за КЈИФ XLVI/1-4, Београд 1980.

Николајевић С. Д., *Шта је историска истина? – Историја Југославије, Написао Владимир Ђоровић*, Правда бр. 10.190/10.191 (Београд 1933) 2.

Николић М. М., *Педесет година живота Државне архиве*, Државна архива НР Србије (1900-1950), Београд 1951.

Nilević B., *Mostar u djelu historičara Vladimira Ćorovića*, Hercegovina 9 (Mostar 1997) 151-157 (=Б. Нилевић, *Мостар у дјелу Владимира Ћоровића*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 322-328.

Новак В., *В. Ћоровић, Карађорђе. Живот и дело (Зборник, Народно дело, Београд 1923.)*, Народна старина 4 (1923) 82-83.

Новаковић Ст., *Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, СКГ XXXII/3, Београд 1914.

Орса i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, XI knjiga (Ki–Ku), Zagreb 2006.

Орса i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, XVIII knjiga (Sa–St), Zagreb 2007.

Острогорски Г., *Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама*, Посебна издања САН, Књига CLXXV, Византолошки институт, Књига 1, Београд 1951.

Открића историчара г. др. Ћоровића у дубровачком архиву, Време бр. 5281 (Београд, 27.09.1936.) 12.

Палавестра П., *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892-1918*, СКЗ, Београд 1986.

Палавестра П., *Историја критичке мисли у Босни и Херцеговини*, у: *Зборник радова у част академика Славка Леовца*, АНУРС, Зборници и монографије, Књига I, Одјељење књижевности и умјетности, Књига I (Бања Лука – Српско Сарајево 1999) 69-81.

Рарић М., *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918)*, Sarajevo 1972.

Перовић Р., *Библиографија радова Васе Пелагића*, сепарат из књиге: *Васо Пелагић*, Изабрани списи II, Сарајево 1953.

Петрановић Божидар, *Богомили. Црква босанска и крстјани*, Задар 1867, 157-180.

Петрановић Бранко, *Историја Југославије I*, Београд 1988.

Петровић М. И., *Једна кајмакчаланска енциклопедија*, Nova Европа XIV/3 (Zagreb 1926) 84-93.

Petrović L., „*Kršćani bosanske crkve*“ (*Kr'stiani cr'kve bos'nske*), Sarajevo 1953, 41-216; 1999².

Петровић М. Миодраг, *Кудугери – богомили у византијским и српским изворима и „црква босанска“*, ИЧ XLIV (Београд 1997) 35-75.

Пиљевић О. Ђорђе, *Библиографија радова Владимира Ћоровића о цркви*, у: В. Ћоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Приредио др Ђорђе О. Пиљевић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, 290-299.

Пиљевић Ђ., *Историја у служби народа*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 196-209.

Пиљевић Ђ., *Научно и национално у делу Владимира Ћоровића*, у: Ћоровићеви сусрети, Српска проза данас, Научни скуп *Допринос Срба из Херцеговине српској историографији и култури* одржан 21-24.09.2006. године (Билећа – Гацко 2007) 163-198.

Пленча Д., *Кукавичја јаја у Историји народа Југославије. Повијест – знаност или диверзија?... Кома данас треба шовинистичко карађорђевићевско опредељење Светозара (Владимира!) Ћоровића*, Вијесник у сриједу, бр. 1104 (1973) 20-21.

Поповић В., *Др. Владимир Ђоровић*, СКГ, НС, ХЛІ (Београд 1934) 427-434.

Поповић В., *Ђоровићева историја Босне. Др. Владимир Ђоровић, Хисторија Босне, Прва књига, Посебно издање СКА, Књига СХХІХ, Београд 1940.*, СКГ, НС LXII/5 (Београд 1941) 390-393.

Поповић П., *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Уредник Ст. Станојевић, Књига I, Св. 1-8, А-3, стр. 853.*, Издавач Библиографски завод, Загреб 1926., Прилози за КЈИФ 5 (Београд 1925-26!) 246-251.

Поповић П., *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Уредник Ст. Станојевић, Књига I, Св. 1-8, А-3, стр. 853.*, Издавач Библиографски завод, Загреб 1926., СКГ ХVIII/7 (Београд 1926) 530-535.

Поповић П., *Списи Светог Саве, Издао Д. р. Владимир Ђоровић (...)*, Прилози за КЈИФ XII/1, Београд 1932.

Поповић – Петковић Р., *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, Београд 1972.

Popović R., *Život Miloša Crnjanskog*, Beograd 1980.

Пријеглед, Прилог Мале библиотеке 13 (Мостар 1904) 207.

Пурковић Ал. Миодраг, *Др. Владимир Ђоровић, Хисторија Босне, Прва књига (Посебно издање СКА, Књига СХХІХ, Београд 1940.)*, Гласник Југословенског професорског друштва XXI/6 (Београд 1941) 451-458.

Радић Р., *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, Византолошки институт САНУ, Посебна издања, Књига 19, Београд 1993.

Радић Р., *Ана Кантакузина – византијска невеста у кући Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (Београд 1997) 119-137.

Радојевић М., *Споразум Цветковић-Мачек и Босна и Херцеговина*, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, САНУ, Београд 1995.

Радојичић Сп. Ђ., *Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару*, Архивист 2, Београд 1952.

Радојичић Н., *Ђоровић Владимир др., професор Университета (15/10. 1885, Мостар)*, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка IV*, Загреб 1929, 663/а-б.

Раčki F., *Vogotili i patareni*, Priredio Franjo Šanjek, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003.

Ређеп Ј., *Развитак косовске легенде*, Бој на Косову – старија и новија сазнања, Књижевне новине, Београд 1992, 525-588.

Ређеп Ј., *Косовска легенда*, Нови Сад 1995.

Самарџић Р., *Два Херцеговца у српској историографији. Владимир Ђоровић и Васиљ Поповић*, Зора, Почасни број (1968/1969) 320-330, у: *Српска проза данас: Владимир Ђоровић – живот и дјело/Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп Владимир Ђоровић – живот и дјело у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999)* 291-299.

Самарџић Р., *Писци српске историје I – IV*, Београд 1976-1994.

Симић П., *Рад Светог Саве на осавремењавању богослужења у српској цркви*, у: *Свети Сава*, Споменица поводом осамстогодишњице рођења (1175-1975), Београд 1977.

Симић П., *Карејска служба Светом Сави*, Богословље XXII (XXXVII)/1-2 (Београд 1979/80) 17-66.

Скерлић Ј., *В. Ђоровић, Војислав Илић (1862-1894). Књижевна студија, Мостар 1906.*, СКГ XVIII/5 (Београд 1907) 392-395.

Скерлић Ј., *Из аутобиографије Васе Пелагића*, Развитак 2 (Бања Лука 1910), 42-48; Св. 3, 74-79.

Скерлић – Ћоровић Ј., *Породична писма Јована Скерлића*, Прилози за КЈИФ ХХХ/1-22, Београд 1964.

Скоко С., *Улога Владимира Ћоровића у обради новије ратне историје Срба*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 188-195.

Слободна реч 54 (1936) 4.

Соловјев В. Александар, *Два прилога проучавању Душанове државе. (II. Печати на Душановим повељама)*, Гласник СНД II/1-2, Скопље 1927.

Соловјев А., *Фундајажити, патерини и кудугери у византиским изворима*, ЗРВИ I (Београд 1952) 121-147.

Соловјев В. Александар, *О потреби издавања српског дипломатара*, Историски часопис САН IV, Београд 1954.

Станојевић Ст., *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка I – IV*, Загреб 1926-1929.

Стефановић Д. Мирјана, *Непознати рукописи Владимира Ћоровића (I. Избор новијих родољубивих пјесама српских)*, ЛМС 463/4 (Нови Сад 1999) 554-558.

Стефановић Д. Мирјана, *Поговор*, у: В. Ћоровић, *Српска земља и српска историја (Необјављени рукописи 2)*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад 2007.

Сто година Филозофског факултета, Београд 1963.

Стогодишњица судских процеса у Босни и Херцеговини и Велеиздајничког процеса у Бањалуци (1915-1916), Приредили Ђорђе Микић, Бојан Стојнић, Владан Вуклиш, Горан Ђуран, Маријана Тодоровић – Билић, Љубица Ећимовић и Далибор Новаковић, Архив Републике Српске, Бања Лука 2015.

Subotić G., *Prosvjetni radnici osuđeni na veleizdajničkom procesu u Banjaluci*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916“, održanog 25-27. septembra 1986. godine* (Banjaluka 1987) 221-240.

Томашевић М., *Бањалучки велеиздајнички процес*, Бања Лука 2011.

Томин С., „*Отписаније богољубно*“ *Јелене Балшић. Прилог схватању ауторског начела у средњовековној књижевности*, Научни састанак слависта у Вукове дане 30/2 (Београд 2002) 73-82 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 91-108).

Томин С., *Један вид женске стратегије. Четири примера из српске књижевности средњег века*, ЛМС, Год. 179, Књ. 472, Св. 4 (Нови Сад, октобар 2003) 627-638 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад, 130-147).

Томин С., *Представе о женама у српској средњовековној литератури*, Књижевност и језик LI/1-2 (Београд 2004) 67-88 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 5-46).

Томин С., *Личности средњег века – царица Мара Бранковић*, Настава и историја 3/II, Нова серија (Нови Сад 2004) 7-17 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 109-129).

Томин С., *Епистоларна књижевност и жене у српској средњовековној култури*. Жанрови српске књижевности, Порекло и поетика облика бр. 2 (Нови Сад 2005) 89-99 (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 75-90).

Томин С., *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу – једна прећутана тема српске средњовековне књижевности*, Истраживања 16 (Нови Сад 2005) 211-220 (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 80-97).

Томин С., *Књигољубиве жене средњег века. Прилог познавању*, Зборник радова са Научног скупа Паисиеви четенија (Пловдив 2006) (=Књигољубиве жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2007, 47-74).

Томин С., *Књигољубиве жене српског средњег века*, Академска књига, Нови Сад 2007.

Томин С., *Ктиторке српског средњег века. Прилог познавању*, ЛМС, Год. 184, Књ. 482, Св. 5 (Нови Сад, новембар 2008) 1121-1142 (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 98-146).

Томин С., *Два средњовековна зборника – састав и особености. Синхронијско и дијахронијско изучавање врста у српској књижевности*, Филозофски факултет Нови Сад, Књига II (Нови Сад 2009) 133-144 (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 147-169).

Томин С., *Деспотица и монахиња Ангелина Бранковић – Света мајка Ангелина*, Платонеум, Нови Сад 2009, 32 стр. (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 170-204).

Томин С., „Мужаствена жена“. *О једном топосу српске књижевности средњег века*, Међународни научни скуп *Српски језик, књижевност и уметност*, Филолошко-уметнички факултет (Крагујевац, 29-30. октобар 2010) (=Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад 2011, 7-27).

Томин С., *Мужаствене жене српског средњег века*, Академска књига, Нови Сад 2011.

Томин С., *Библиографија радова о Јелени Балшић (између 1366. и 1371-1443)*, Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе, бр. 1, 2011 (<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php>).

Томин С., *Библиографија радова о монахињи Јефимији (око 1349-1405)*, Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе II/2, 2012 (<http://knjizenstvo.rs/magazine.php>).

Томић Ст., *Правна заштита споменика културе у Југославији*, Београд 1958.

Тошић Ђ., *Косовска битка у историографији о средњовековној Босни*, Округли сто: *Косовска битка у историографији*, Историјски институт САНУ, Зборник радова, Књига XI (Београд 1990) 101-107.

Трифунковић Ђ., *Стара српска књижевност – основе*, Филип Вишњић, Београд 1994.

Truhelka Ђ., *Testament gosta Radina. Prinos patarenskom pitanju*, GZM XXIII/1911, Sv. 3 (Sarajevo 1911) 355-375.

Truhelka Ђ., *Još o testamentu gosta Radina i o patarenima*, GZM XXV/1913, Sv. 3-4 (Sarajevo 1913) 363-382.

Тутњевић С., *Књижевни рад Владимира Ђоровића*, Свеске Задужбине Иве Андрића 17 (Београд 2000) 167-242.

Тутњевић С., *Динамика српског књижевног простора. Простор српске књижевности у виђењу Владимира Ђоровића*, Бања Лука 2000.

Тутњевић С., *Мостарски књижевни круг, Владимир Ђоровић*, Београд 2001.

Ћирковић С., *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд 1964.

Ћирковић С., *Херцег Стефан Вукчић - Косача и његово доба*, Посебна издања САНУ, Књига CCCLXXVI, Одељење друштвених наука, Књига 48, Београд 1964.

Ћирковић С., *Коментари и извори Мавра Орбина*, у: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Превео Здравко Шундрица, СКЗ, Београд 1968.

Ћирковић С., *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ XXI (Београд 1982) 103-117.

Ћирковић С., *Глосе Срећковићевог јеванђеља и учење босанске цркве*, Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања, Материјали од симпозиумот одржан во Скопје на 30., 31. мај и 1. јуни 1978. година (Скопје 1982) 207-222.

Ćirković S., *Bosanska crkva u bosanskoj državi*, u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine*, I. Друштво i привреда srednjovjekovne bosanske države, ANU БиН, Посебна издања, Књига LXXIX, Одјелjenje друштвених наука, Књига 17 (Sarajevo 1987) 191-254.

Ћоровић В., *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998.

Ћоровић В., *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*, За штампу приредила, поговор написала и регистар израдила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Посебно фототипско издање, Нови Сад 1999.

Ћоровић В., *Српска деспотовина у Срему (рукопис из оставштине)*, Приредила Светлана Томин, Свеске Матице српске бр. 38, Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија књижевности и језика, Св. 10 (Нови Сад 2002) 60-81.

Ћоровић В., *Српска земља и српска историја (Необјављени рукописи 2)*, Приредила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Одељење за књижевности и језик, Нови Сад 2007.

Ćošković P., *Crkva bosanska u XV stoljeću*, Institut za istoriju, Sarajevo 2005.

Ферјанчић Б. – Ћирковић С., *Стефан Душан, краљ и цар (1331-1355)*, Београд 2005.

Нортнер В. Ј., *Југославија у кризи (1934-1941)*, Preveo Oto Livac, Rijeka 1973.

Crveni univerzitet, Zbornik tekstova pripremili Milica Damjanović, Miloš Jevtić i Milan Vukos, Beograd 1966.

Црна Гора у „Великој Србији“. *Политика људи који стварају незадовољство према Србији*, Слободна мисао бр. 107 (1924) 1.

Црњански М., *Есеји*, Сабрана дела, Књига Х, Београд 1966.

Čaušević Dž., „*Veleizdajnici*“ *na sudskom procesu u Banjaluci i u zatvorima*, у: *Veleizdajnički proces u Banjaluci*, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „*Veleizdajnički proces u Banjaluci 1915-1916*“, *održanog 25-27. septembra 1986. godine* (Banjaluka 1987) 369-385.

Džaja S., *Od bana Kulina do austro-ugarske okupacije*, у: *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Napredak, Sarajevo 1993.

Džaja M. Srećko – Lovrenović D., *Srednjovjekovna Crkva bosanska*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2007.

Шекара Л., *Неколико запажања уз Ћоровићеве радове о народној књижевности*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 257-267.

Šidak J., *Problem bosanske crkve u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca (Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pokreta)*, Rad JAZU 295 (Zagreb 1937) 37-182.

Šidak J., *Studije o „Crkvi bosanskoj“ i bogumilstvu*, Liber, Zagreb 1975.

Шишић Ф., *Ћоровић Владимир, Историја Југославије*, ЛИЧ 1/2 (1935) 130-135.

Шишић Ф., *Димитрије Поповић, Борба за народно уједињење 1908-1914.*, Политика бр. 9926 (Београд 1936) 14/1.

Шукало М., *Између епског и историјског: Портрет као жанр*, у: Српска проза данас: Владимир Ћоровић – живот и дјело/Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи (и) Научни скуп *Владимир Ћоровић – живот и дјело* у Гацку 19-21. септембар 1998 (Билећа - Гацко 1999) 268-273.

<http://www.akademskaknjiga.com>

<https://www.bastabalkana.com/isihazam>

<http://www.knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr-lat/works>

<http://www.prosvjeta.com.ba/bosanskavila/>

<https://www.prosvjetagacko.org/corovicevisusreti>

<https://www.sanu.ac.rs/preminuliclanovi>

<https://www.svjetlorijeci.ba>

[https://sr.wikipedia.org/sr-el/Владимир Ћоровић](https://sr.wikipedia.org/sr-el/Владимир_Ћоровић)

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

ГЛАС СКА – Глас Српске краљевске академије

ГЗМ – Гласник Земаљског музеја

ГЛАСНИК СКЗ – Гласник Српске књижевне задруге

ГЛАСНИК СНД – Гласник Скопског научног друштва

ГНЧ – Годишњица Николе Чупића

ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института

ИГ – Историјски гласник

ИЧ – Историјски часопис

ЈИЧ – Југословенски историјски часопис

ЛМС – Летопис Матице српске

ПРИЛОЗИ ЗА КЈИФ – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор

RAD JAZU – Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

RADOVI LZMK – Radovi Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*

СКГ НС – Српски књижевни гласник, Нова серија

СКЗ – Српска књижевна задруга

СКА – Српска краљевска академија

СПОМЕНИК САНУ – Споменик Српске академије наука и уметности

СПОМЕНИК СКА – Споменик Српске краљевске академије

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Александра Костадиновић-Рачић рођена је 3. октобра 1973. године у Бањој Луци. У родном граду завршила је основну школу и гимназију (просвјетни смјер). Децембра 1994. године завршила је студије историје и географије на Педагошкој академији у Бањој Луци, са просјечном оцјеном девет (9). Годину дана касније, уписала је студије историје на Филозофском факултету у Бањој Луци, а дипломирала је 11. фебруара 2000. године на тему *Босанска држава и Млетачка република (1322-1463)*, из предмета Општа историја средњег вијека. Универзитет у Бањој Луци додијелио јој је златну плакету за постигнут успјех на основним студијама (просјечна оцјена 9,55), као једном од најбољих студената који су дипломирали у школској 1999/2000. години. Захваљујући постигнутом успјеху на основном, а касније и на постдипломском студију добила је стипендију Града Бања Лука, те Министарства науке и технологије Републике Српске.

Марта 2002. године уписала је постдипломске студије на Одсјеку за историју, Филозофског факултета у Бањој Луци, из области Општа историја средњег вијека. Испите с постдипломских студија положила је с просјечном оцјеном 9,75. Титулу магистра историјских наука стекла је 29. марта 2007. године, одбранивши магистарски рад на тему *Титула кнеза на Балканском полуострву у средњем вијеку*, пред Комисијом у саставу: академик Раде Михаљчић (ментор), проф. др Ђуро Тошић и проф. др Радивој Радић. Докторску дисертацију под насловом *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића* одбранила је 22. марта 2017. године, пред Комисијом у чијем саставу су били: проф. др Радивој Радић (ментор), доц. др Аранђел Смиљанић и доц. др Боривоје Милошевић.

Од 1. фебруара 2001. године запослена је као асистент, а од 2007. године као виши асистент на Одсјеку за историју (сада Студијски програм Историја), за предмет Општа историја средњег вијека (сада Општа историја раног средњег вијека и Општа историја позног средњег вијека). Познаје енглески и италијански језик и аутор је четири научна, четири стручна рада и шест приказа.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ПОДАЦИ О АУТОРУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора: Александра Костадиновић - Рачић

Датум, мјесто и држава рођења: 03.10.1973. године, Бања Лука

Назив завршеног факултета и година дипломирања: Филозофски факултет у Бањој Луци, 11. фебруар 2000. године

Датум одбране магистарског рада: 29. март 2007. године

Наслов магистарског рада: *Титула кнеза на Балканском полуострву у средњем вијеку*

Академска титула коју је аутор стекао одбраном магистарског рада: Магистар историјских наука

Академска титула коју је аутор стекао одбраном докторске дисертације: Доктор историјских наука

Назив факултета на коме је докторска дисертација одбрањена: Филозофски факултет у Бањој Луци

Назив докторске дисертације и датум одбране: *Живот и научно дјело Владимира Ђоровића*, 22. март 2017. године

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику: Н 220

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:

1. Др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, ужа научна област Општа историја, ментор
2. Др Аранђел Смиљанић, доцент Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Национална историја, члан
3. Др Боривоје Милошевић, доцент Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Национална историја, члан

У Бањој Луци, дана 08. јуна 2017. године

ДЕКАН

Проф. др Бране Микановић

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно вијеће Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, на седници одржаној 15. IX 2016. године, донело је одлуку број 07/3.1620-4/16 о именовану Комисије за оцјену урађене докторске дисертације мр Александре Костадиновић-Рачић под насловом *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића*.

Комисија је именована у следећем саставу:

1. проф. др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета у Београду, ужа научна област Византологија, председник
2. проф. др Славица Васиљевић-Илић, ванредни професор, Филолошки факултет у Бањој Луци, ужа научна област Специфичне књижевности - Српска књижевност, члан
3. др Боровоје Милошевић, доцент, Филолошки факултет у Бањој Луци, ужа научна област Национална историја, члан

Датум и орган који је именовао комисију. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звање, назив уже научне области за коју је изабран у звање и назив универзитета и факултета у којој је члан комисије запослен.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСKE ТЕЗЕ

Докторска дисертација мр Александре Костадиновић-Рачић под насловом *Живот и научно дјело Владимира Ћоровића* садржи 508 страница и 1077 напомена. Приликом израде докторске дисертације, осим Ћоровићевог научног опуса, коришћени су и други извори, како необјављени (укупно два), тако и објављени (двадесет пет), као и многобројна одговарајућа научна литература и то велики број књига, односно монографских студија, затим научних радова, објављених у часописима или тематским зборницима, у укупном збиру од две стотине тридесет библиографских јединица и седам интернет страница. У складу са методологијом писања научно истраживачких радова, докторска дисертација садржи:

Предговор (стр. 5–6)

Увод (стр. 7–26)

I Биографија Владимира Ћоровића (стр. 27–83)

II Владимир Ћоровић као историчар (стр. 84–122)

III Српска средњовјековна књижевност у дјелу Владимира Ћоровића (стр. 123–145)

IV Српска средњовјековна култура у дјелу Владимира Ћоровића (стр. 146–185)
 V Дубровачка књижевност у дјелу Владимира Ћоровића (стр. 186–191)
 VI Старија и новија књижевност у дјелу Владимира Ћоровића (стр. 192–224)
 VII Рад Владимира Ћоровића на издавању извора (стр. 225–253)
 VIII Судбина рукописа Владимира Ћоровића (стр. 254–277)
 IX Библиографија Владимира Ћоровића – Историјат (стр. 278–283)
 Закључак (стр. 284–293)
 Библиографија Владимира Ћоровића (1898–2015) – Прилог (стр. 294–481)
 Извори и литература (стр. 482–507)
 Списак скраћеница (стр. 508)

Свако поглавље подељено је на неколико одељака, који су, такође, нумерички обележени.

а) Истаћи основне податке о докторској тези: обим, број табела, слике, број цитиране литературе и навести поглавља.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Тематски гледано, ово истраживање припада тзв. „историји историографије“, релативно новијој дисциплини у оквиру историјске науке, која је током последњих двадесетак година доживела велики успон. Добро је познато да је српска критичка историографија већ ушла у трећи век постојања (XIX, XX, XXI) и сама по себи представља један историјски феномен. Један од њених највећих делатника био је Владимир Ћоровић (1885–1941), који се значајки и компетентно бавио разним епохама српске историје и, шире, јужнословенске, односно балканске историје. Не треба заборавити чињеницу да је он, по броју радова и величини сциентистичког опуса, још увек наш најплоднији историограф. Слободно можемо рећи, у скоријој будућности тешко ће неко премашити обим његовог дела. Отуда су не само обим него, поготово, разноврсност Ћоровићевог дела израсли у веома занимљиво и подесно поље истраживања. То, готово, неистражено научно поље поставило се као прави изазов за мр Александру Костадиновић–Рачић и она се ухватила у коштац са нимало лаком, али зато, истраживачки, захвалном темом, која најпре подразумева ишчитавање Ћоровићевог монументалног опуса, а затим пажљиво вредновање његових сциентистичких резултата. У досадашњој историографији нико се није посебно бавио животом и научним опусом Владимира Ћоровића. Сама чињеница да је погинуо у авионској несрећи, наводно негде недалеко од Солуна (?), и да његови земни остаци никада нису нађени, као и податак да није доживео 56. рођендан, на особен начин употпуњују његову изванредно живописну биографију. Ту су и три године заточеништва, на које је осуђен на Бањалучком велеиздајничком процесу, али и одбијање да, као један од најбољих студената, прими златни прстен цара Фрање Јосифа у знак протеста због анексије Б и Х. О његовом животном путу и учењачкој каријери постоје парцијални прилози који осветљавају само мали део његовог научног стваралаштва. Истовремено, велики број тема којима се бавио уопште није истражен и коментарисан. „Иако је погинуо пре навршене 56. године, Владимир Ћоровић је најплоднији српски историчар. Попис радова које је објавио приближава се четвороцифреном броју“ (Раде Михаљчић, *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 689); „Он је у рукопису оставио толико довршених дела да би само то испунило животни век једног ревносног научника“ (Радован Самарцић, *Писци српске историје*, Београд 1994, 193-205, 267-273). Тек је недавно објављена књига – у питању је студија: Мирјана Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, Бања Лука 2015. г. – у којој се расправља само о једном сегменту плодног и волуминозног дела Вл. Ћоровића. Та чињеница пружила је могућност мр

Александри Костадиновић–Рачић да се упусти у истраживање изабране теме.

- а) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и циљ истраживања;
- б) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан;
- в) Навести допринос тезе у рјешавању изучаване проблематике;
- г) У прегледу литературе треба водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Изворна подлога докторске дисертације мр Александри Костадиновић–Рачић веома је обимна, разноврсна и, показало се, врло садржајна, а то је било од особите важности, јер је докторанду пружио драгоцен простор за уочавање најважнијих питања и доношење ваљаних и научно утемељених доказа. Ово истраживање има полазиште у амбивалентној тези да је само живот Владимира Ћоровића, узбудљив, частан и брз, довољан да буде предмет једног замашног истраживања. На основу сачуваних бележака о Владимиру Ћоровићу, потом на основу писане заоставштине која се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, али и на основу сведочанстава која се чувају на другим местима, које је колегиница Костадиновић–Рачић пажљиво проучила, она је најпре зналачки склопила потпуну биографију нашег великог полихистора.

Потом је, у другом, већем делу рада, таксативно и енумерантно навела сва поља Ћоровићевих истраживања. О томе колики је истраживачки подухват посредни на најбољи начин казује и сам податак да његова библиографија броји преко хиљаду јединица. У следећој етапи састављања докторске дисертације, колегиница Костадиновић–Рачић упоредила је Ћоровићеве резултате са стањем у данашњој науци и избалансирано и прецизно је проценила колико је његових закључака и претпоставки издржало суд времена. Исход таквог истраживачког прегнућа, које је не само да захтева, него и подразумева огромно знање и ишчитавање стотина и стотина страница, јесте једна трезвена и објективна оцена научног опуса „најплоднијег српског историчара“.

Кандидаткиња је применила методе који су уобичајени за историјску науку, поготово за епоху средњег века (којом се Ћоровић највише и бавио). Расположиви фонд изворних података био је довољно широк, што није увек случај када су у питању медијевистичка истраживања, и омогућио је ваљано и поуздано истраживање. Методологија рада колегинице мр Александре Костадиновић–Рачић била је одговарајућа, прецизна и у складу са савременим истраживањима која се спроводе у овој области. У односу на план истраживања који је дат приликом пријаве дисертације није било никаквих промена. Резултати до којих се стигло у току истраживања изложени су јасно, прегледно, таксативно, а композиција рада је проблемско-хронолошка, каква је у овој врсти истраживања заправо и била једино могућа.

- а) објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- б) дати кратак увид у примјенени метод рада при чему је важно оцјенити сљедеће:
- в) да ли су примјенене методе адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
- г) да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
- д) да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
- е) да ли је статистичка обрада података адекватна;
- ж) да ли су добивени резултати јасно приказани;

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Тема докторске дисертације *Живот и научно дјело Владимира Ђоровића* неминовно је најпре захтевала да се подробно осветле његов животни пут и волуминозно научно дело. Колегиница мр Костадиновић-Рачић урадила је тај задатак на веома акрибичан начин, трудећи се да сакупи све расположиве податке о Ђоровићевом животу. Као неку врсту парадигме њеног труда и истрајности на овом плану, навешћемо само чињеницу да је успоставила контакт са др Ненадом Љубинковићем, унуком Владимира Ђоровића, који је такође научник на подручју хуманистичких наука. Његовом љубазношћу сазнала је поједине детаљности које, наравно, није могла да нађе у, условно речено, свом „архивском“ истраживању. Исход таквих истраживачких напора је једна складна и свеобухватна Ђоровићева биографија.

Значај подухвата који се налазио пред кандидаткињом мр Александром Костадиновић-Рачић у великој мери огледао се у оцени Ђоровићевих научних закључака, а у једном непристрасном поређењу са стањем у данашњој науци сциентистичких проблема којима се наш истакнути историк бавио. То је, наравно, био највећи и најзахтевнији део њеног научног задатка. Управо се на примеру Владимира Ђоровића може добро сагледати својеврсно идеолошко уплитање државне политике и идеологије у науку као што је историја. Кад се ово каже, најпре се мисли на чињеницу да је Ђоровићево дело у другој половини XX столећа доживело и извесне критике, па и погрешно вредновање, из разлога који нису научни. Довољно је само поменути да су поједини његови значајни радови, али превасходно они који су се тицали новије историје, били проскрибовани. Ствари су се касније промениле, али је извесна сенка ипак остала, што је представљало додатну отежавајућу околност за докторанда Александру Костадиновић-Рачић да испод тих разних слојева непристрасно сагледа и вреднује Ђоровићево дело.

За ту фазу израде дисертације, фазу која је подразумевала објективно вредновање Ђоровићевих закључака и претпоставки, неопходно је било одлично познавање наше средњовековне историје, како повеснице Србије, тако и Босне, али и земаља у њиховом окружењу, са свим њеним аспектима као што су политичка историја, културна историја, економска историја, историја књижевности, историја идеја, просопографија, историјска географија, помоћне историјске дисциплине итд. Тај део посла мр Александра Костадиновић-Рачић урадила је прилежно, скрупулозно и савесно, може се рећи са узорном прецизношћу.

Научни допринос истраживања спроведеног у докторској дисертацији *Живот и научно дјело Владимира Ђоровића* састоји се у сагледавању Ђоровићевог сциентистичког опуса у „сукобу“ са протеклим временом (а реч је о преко седамдесет година које су прошле од његове несрећне погибије). Закључци ове докторске дисертације показали су да је велики број резултата до којих је Владимир Ђоровић дошао издржао суд времена. Наравно, има и оних закључака који захтевају одређене корекције, као и оних који су захваљујући великом напретку историјске науке у другој половини XX века подложни одређеној релативизацији.

Највећи научни допринос мр Александре Костадиновић-Рачић управо лежи у чињеници да читајући странице њене докторске дисертације имамо свеобухватан, прецизан и сциентистички утемељен поглед на опус нашег великог полихистора. То је све што се у овом тренутку може рећи о његовом животу и научном делу.

Колегиница Костадиновић-Рачић добијене резултате правилно је и логично уклопила и уобличила у конзистентну студију, која завређује све похвале. Њена дисертација, поготово с обзиром на обимност и неистраженост теме, обилује

бројним научним новинама до сада непознатим када су у питању ионако ретки радови истраживача који су проучавали дело Владимира Ћоровића.

- а) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- б) Оцијенити да ли су добивени резултати правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- в) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

У досадашњој историографији, а у оквиру релативно нове дисциплине коју можемо подвести под назив „историја историографије“ није постојала подробна свеобухватна студија посвећена целокупном научном опусу академика Владимира Ћоровића. Због тога се са пуно разлога може рећи да докторска дисертација мр Александре Костадиновић-Рачић на најбољи начин попуњава тај истраживачки простор. У питању је ново, научно беспрекорно утемељено и оригинално научно дело. Резултати до којих је колегиница Костадиновић-Рачић дошла после прилежног и скрупулозног вишегодишњег истраживања чврсто су засновани на великом фонду историјских извора, усаглашени са научном литературом која је у овом случају ипак била од секундарног значаја, уз поштовање свих постулата модерне историјске методологије. Речју, овај рад је испунио све захтеве и стандарде који се очекују од докторанда и његове докторске дисертације.

На основу свега што је наведено, Комисија има особиту част да Наставно-научном вијећу Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци предложи да прихвати овај Извјештај и одобри мр Александри Костадиновић-Рачић одбрану докторске дисертације **Живот и научно ојело Владимира Ћоровића**.

- а) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- б) Ако је приједлог негативан, треба дати опширније образложење и документовано указати на учињене пропусте, односно недостатке написане докторске тезе.

Београд, 20. септембар 2016. године

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Проф. др Радивој Радић
2. Проф. др Славица Васиљевић-Илић
3. Доцент др Боривоје Милошевић
4. _____
5. _____
6. _____

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем
да је докторска дисертација

Наслов рада - „ЖИВОТ И НАУЧНО ДЈЕЛО ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА“

Наслов рада на енглеском језику - „THE LIFE AND SCIENTIFIC WORK OF VLADIMIR ĆOROVIĆ“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да докторска дисертација, у целини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, 25.04.2017. године

Потпис докторанда

A. K. Pajiti

**Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију
учини јавно доступном**

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом

„ЖИВОТ И НАУЧНО ДЈЕЛО ВЛАДИМИРА ЂОРОВИЋА“

која је моје ауторско дјело учини јавно доступном.

Докторску дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у дигиталном репозиторијуму Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. **Ауторство – некомерцијално – без прераде**
4. Ауторство – некомерцијално – дијелити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – дијелити под истим условима

У Бањој Луци, 25.04.2017. године

Потпис докторанда

A. K. Parut

**Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
докторске дисертације**

Име и презиме аутора - **Александра Костадиновић - Рачић**

Наслов рада - **„ЖИВОТ И НАУЧНО ДЈЕЛО ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА“**

Ментор – **Проф. др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду**

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична електронској верзији коју сам предала за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци, 25.04.2017. године

Потпис докторанда

A. K. Racić
